

KUTUBU SITTE 3. Cilt

BEY (ALIM-SATIM) BÖLÜMÜ	4
BİRİNCİ BAB	4
ALIM-SATIMIN ADABINA DAİR	4
BİRİNCİ FASIL	4
SIDK VE EMANET (GÜVEN)	4
İKİNCİ FASIL	6
ALİŞ-VERİŞTE VE İKÂLE'DE (GERİ VERME) KOLAYLIK	6
ÜÇÜNCÜ FASIL	8
ÖLÇÜLER VE TARTILAR HAKKINDA	8
DÖRDÜNCÜ FASIL	10
MÜTEFERRİK HADİSLER	10
İKİNCİ BAB	11
ALIM-SATIMI CAİZ OLMAYAN ŞEYLERE DAİR	11
BİRİNCİ FASIL	12
NECASETLER	12
İKİNCİ FASIL	14
KABZEDİLMİYEN SATIŞA DAİR	14
ÜÇÜNCÜ FASIL	16
MEYVELERİN VE EKİNLERİN SATIŞINA DAİR	16
DÖRDÜNCÜ FASIL	21
ALIM-SATIMI CAİZ OLMAYAN EŞYALAR HAKKINDA	21
ÜÇÜNCÜ BAB	26
ALIM SATIMDA CÂİZ OLMAYAN ŞEYLER HAKKINDA	26
BİRİNCİ FASIL	27
ALDATMAYA DAİR	27
İKİNCİ FASIL	29
SÜTÜ HAYVANIN MEMESİNDE BEKLETMEYE DAİR	29
ÜÇÜNCÜ FASIL	31
FİYAT KIZIŞTIRMAYA DAİR	31
DÖRDÜNCÜ FASIL	31
ŞARTLAR VE İSTİSNA HAKKINDA	31
BEŞİNCİ FASIL	37
MÛLAMESE VE MÛNABEZE'YE DAİR	37
ALTINCI FASIL	38
BEY'U'L-GARAR VE DİĞERLERİ HAKKINDA	38
HİDÂNE NEDİR, BU HAK KİMEDİR?	45
DÖRDÜNCÜ BAB	48
RİBA (FÂİZ) HAKKINDA	48
BİRİNCİ FASIL	48
RİBANIN ZEMMİNE DAİRDİR	48
İKİNCİ FASIL	50
RİBÂ İLE İLGİLİ HÜKÜMLER	50
HAYVAN VS. İLE İLGİLİ TEFERRUAT	57
BEŞİNCİ BAB	61
MUHAYYERLİK HAKKINDA	61
ALTINCI BAB	66
ŞUF'A'A DAİR HADİSLER	66

Şu'fa Hakkı Âmdır.....	67
Arz-u Şu'fa:	68
Şu'fada Verâset Yoktur:	68
Şu'fa Hakkı Olan Kimse İle Müşterinin İhtilafı:	69
YEDİNCİ BAB	70
SELEM (ÖNCE DEN SATMA) HAKKINDA	70
Hülasa:.....	75
SEKİZİNCİ BAB	75
İHTİKÂR VE PAHALANDIRMAYA DAİR HADİSLER	75
DOKUZUNCU BAB	78
AYIP SEBEBİYLE MALI GERİ VERMEYE DAİR	78
ONUNCU BAB.....	80
AĞACI VE MEYVEYİ SATMAK, SATILAN KÖLENİN MALI VE MALA GELEN MUSİBETE DÂİR	80
CİMRİLİKLE İLGİLİ BÖLÜM.....	81
BİNA BÖLÜMÜ.....	86
İSLÂM'DA MESKEN.....	88
Mesken Ve Kültür:	89
Mikro Plânda Mesken	90
TEFSİR BÖLÜMÜ	105
BİRİNCİ BAB.....	106
TEFSİRİN HÜKMÜ HAKKINDA.....	106
BİRİNCİ FASIL	106
TEFSİRDEN SAKINMAYA DAİR	106
İKİNCİ FASIL	108
KUR'AN'IN FAZİLETİNE DÂİR	108
İKİNCİ BAB	119
ESBAB-I NÜZÜLE DAİRDİR.....	119
FATİHA SÜRESİ	119
BAKARA SÜRESİ	121
Cezadan Maksad:	132
Mücrimin Psikolojisi:	132
Afvın Hikmeti:	133
Cezayı Devlet Verir.....	133
<i>SÜNNETTE CİNSİ TERBİYE</i>	146
1- Cinsî Terbiye Yaşı	146
2- Cinsî Bilgi	148
3- Cinsî Hayat.....	150
Cinsî Güç:.....	150
Evlenme:.....	151
Tebettül (Bekâr Kalma):.....	152
Tatminde Tâcil:	152
Cimâdan Maksad:.....	154
4- Cinsiyetle İlgili Bâzı Meseleler	154
Oruç Ve Edviye:.....	154
İhtisâ:	154
Hayvana Temâs:	155
İstimnâ:.....	155
Nazar (Bakmak):	155
Hz. İbrahim'le İlgili Kısım	165

Hz. Lut'la İlgili Kısım.....	166
Hz. Yusuf'la İlgili Kısım	167
<i>AL-İ İMRÂN SURESİYLE İLGİLİ TEFSİRLER</i>	172
<i>NİSA SURESİ</i>	186
Amr İbnu Ümmi Mektum	207
<i>MAİDE SURESİ</i>	215
1- Mürtedler:	216
2- Bağiler:.....	216
3- Kuttâut-Tarik (Yol Kesenler):.....	217
Muhârib (Eşkiya).....	217
Muharib (Eşkiya) Hırsızdan Farklıdır:	217
Muharibin Cezası:	217
Nefiyden Maksad:	218
Maglubiyetten Önce Tevbe:	218
<i>EN'AM SURESİ</i>	229
<i>A'RAF SURESİ</i>	236
Elmalılı'nın Açıklaması:	239
<i>ENFAL SURESİ</i>	242
<i>BERÂET SURESİ</i>	249
Müşrikler Mescid-i Haram'a Girebilir Mi?	253
Hz. Peygamber'in Münafıklara Karşı Takip Ettiği Siyaset	256
1- Münafıkların Tavsifi	256
2. Faaliyetlerin Muhtevası	257
A. Hz. Peygamber'i Küçük Düşürücü Faaliyetler	257
B. Kritik Anlarda Terketme	258
C. Moral Bozucu Nifak Hareketleri	258
3. Hz. Peygamber (Aleyhissalatu Vesselam)'in, Münafıklara Karşı Tutumu	259

BEY (ALIM-SATIM) BÖLÜMÜ

BİRİNCİ BAB ALIM-SATIMIN ADABINA DAİR BİRİNCİ FASIL SIDK VE EMANET (GÜVEN)

* İKİNCİ FASIL ALIŞVERİŞTE VE İKALE'DE (GERİ VERME) KOLAYLIK

* ÜÇÜNCÜ FASIL ÖLÇÜLER VE TARTILAR

* DÖRDÜNCÜ FASIL ALIM-SATIMIN ADABINA DAİR MÜTEFERRİK HADİSLER

BİRİNCİ BAB

ALIM-SATIMIN ADABINA DAİR

BİRİNCİ FASIL

SIDK VE EMANET (GÜVEN)

1- عن أبي سعيد الخدري رضى الله عنه قال: قال رسول الله #: [التَّاجِرُ أَمِينُ الصَّدُوقِ مَعَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ]. أخرجه الترمذى .

1. (194)- Ebu Sa'îd el-Hudrî (radiyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselam) şöyle buyurdu: "Emin ve doğruluktan ayrılmayan ticaret ehli (ayette sırat-ı müstakim ashabi olarak zikredilen) peygamberler, siddikler, şehidler ve sâlihlerle beraberdir."¹

AÇIKLAMA:

İşlerinde "doğruluk" ve "güven"i esas alan kimseler insanların en üstün tabakasını teşkil eden peygamberler, siddikler, şehidler ve sâlihler zümresinde yer alabilirler. Hadiste bu durumun tüccarlar hakkında zikredilmesi, bu iki vasfın bilhassa ticâret hayatındaki ehemmiyetini ifade eder. Bir memlekette iktisadî kalkınma, herhalde öncelikle doğruluk ve güvene bağlıdır. Doğruluğun olduğu yerde güven hâsıl olur. Güvenin olduğu yerde az sermayeler bile bir araya gelerek en büyük kalkınma faaliyetlerine yönlendirilebilir. İslâm'ın yalan, aldatma, ölçü ve tartılarda hile gibi ahlaksızlıklar karşısındaki şiddeti, tehdidatı, sözkonusu doğruluk ve emniyeti sağlamaya yöneliktir.²

2- وله في أخرى عن رفاعة بن رافع قال: [إِنَّ التُّجَّارَ يُبْعَثُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَجَاراً إِمَّنْ أَنْقَى اللَّهَ وَبَرّاً وَصَدَقَ].

2. (195)- Tirmizî'nin, Rifâ'a İbnu Râfi'den yaptığı diğer bir rivayetinde şöyle buyrulmuştur: "Kıyamet günü tüccarlar fâcirler (günahkârlar) olarak diriltilecekler. Ancak Allah'tan korkanlar, iyilik yapanlar ve doğruluktan ayrılmayanlar müstesna"³

3- وعن قيس بن أبي عرزة الغفاري رضى الله عنه قال: [كُنَّا قَبْلَ أَنْ نُهَاجِرَ نُسَمَى السَّمَّاسِرَةَ، فَمَرَّ بِنَا رَسُولُ اللَّهِ # يَوْمًا بِالْمَدِينَةِ فَسَمَّانَا بِاسْمِهِ هُوَ أَحْسَنُ مِنْهُ. فَقَالَ: يَا مَعْشَرَ التُّجَّارِ إِنَّ الْبَيْعَ يَحْضُرُهُ اللَّعْنُ وَالْحَلْفُ]. وفي رواية: الْحَلْفُ وَالْكَذِبُ فَشَوْبُوهُ بِالصَّدَقَةِ. أخرجه أصحاب السنن. «شوبوه» أى اخلطوه .

¹ Tirmizî, Büyü: 4, (1209); İbnu Mâce, Ticârât: 1, (2139); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/8.

² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/8.

³ Tirmizî, Büyü: 4 (1210); İbnu Mâce, Ticârât: 3, (2146); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/9.

3. (196)- Kays İbnu Ebî Gareze el-Gıfârî (radıyallahu anh) anlatıyor:

"Biz hicret etmezden önce simsarlar olarak isimlendiriliyorduk. Bir gün, Medine'de, bize Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) uğradı. Bize ondan daha iyi bir isim verdi. Buyurdu ki:

"Ey tüccarlar, satış işine, yemin ve boş söz karışır..."

Bir başka rivayette şöyle denmiştir: "Satış işine yemin ve yalan bulaşmaktadır, siz (Rabbin gadabını söndüren) sadaka karıştırın"⁴

AÇIKLAMA:

Bu hadisin zâhirinden hareketle Zâhirîler tüccarın zekatla mükellef olmayıp sadaka ile mükellef olduğunu söylemiştir. Halbuki diğer ulema zekat, senelik belli nisabı olan bir vergi olduğu halde sadakanın herhangi bir zamanı, nisabı olmayan bir bağış olduğu, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in tüccarları zekattan başka olan sadaka vermeye de teşvik ettiğini söylemiştir. Ümmetin ameli ve ulemanın icmâi bu görüş üzeredir.⁵

4- وعن أبي هريرة رضى الله عنه قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ # يَقُولُ: الْحَلْفُ مَنْفَقَةٌ لِلسَّلْعَةِ مَمْحَقَةٌ لِلْكَسْبِ]. أخرجه الشيخان، وهذا لفظهما، وأبو داود ولفظه: مَمْحَقَةٌ لِلْبِرْكََةِ.

4. (197)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i işittim, diyordu ki: "(Ticarette yalan) yemin, (tüccarın zannınca) mala rağbeti artırır. (Halbuki gerçekte) kazancı giderir."⁶

AÇIKLAMA:

Dinimiz, alışverişte satıcıların mala rağbeti artırmak için yemin etmelerini hoş karşılamaz. Hadislerde "yemin" kelimesi mutlak olarak gelmiştir, elhalif veya elyemin şeklinde. Şarihler "yalan" kelimesiyle kayıtlayarak anlamaya meylederler. Buhârî bu bahse tahsis ettiği baba "Alışverişte mekruh olan yemin babı" adını vererek hadisin ruhuna uygun bir sunuş yapar. Yani satıcının yemin etmesi mekruhtur. Yemin yalan yere olursa tahrimen mekruhtur, doğru yemin olursa tenzihen mekruhtur.

Hülâsa satıcının yemini mala olan alâkayı, rağbeti artırır da kazancın bereketini yok eder. Muttakî ticaret ehlinin herçeşit yeminden kaçınması, yemine dilini alıştırmaması gerekir.

Kazançta bereketin kalkması çeşitli şekillerde tezâhür eder. Bunlardan bir kısmını izah kolay olmasa bile, bir kısmı kolaydır. Meselâ şöyle bir izah makul gelmektedir: Yalan söylenerek satılan malın ayıbı mutlaka ortaya çıkar. Müşteri, o tüccara artık kendisi uğramayacağı gibi başkalarının uğramasına da mâni olur. Bu, kazancın bereketini gideren bir durumdur. Gayr-i meşru yoldan kazanılan paranın gayr-ı meşru harcamalara giderek sâhibini günaha soktuğu, bir kısım taşkınlıklar, şımarıklıklar sonucu sıhhatini, istirahatini kaybettiğini, hapishane, hastane ve hatta mezaristana düştüğünü çevremizde sıkca görmekteyiz. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'in ihbar ettiği bereketsizlik haktır, ama şöyle ama böyle, bugün veya yarın.⁷

5- وعن حكيم بن حزام رضى الله عنه قال: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: [البَيْعَانِ] وفي رواية: [مُحِقَّتْ بَرَكَةٌ بَيْعِهِمَا: اليمينُ الفاجرةُ مَنْفَقَةٌ لِلسَّلْعَةِ مَمْحَقَةٌ لِلْكَسْبِ]. أخرجه الخمسة. بالخيارِ مالٌ يتفرَّقا. فإن صدق البيعانِ وبينا بُورِكَ لَهُمَا في بَيْعِهِمَا، وإن كذبا وَكُتِمَا فَعَسَى أَنْ يَرْبَحَا ربحاً ماً، وَيُمْحَقَا بَرَكَةَ بَيْعِهِمَا].

5. (198)- Hakim İbnu Hizâm (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki: "Alıp-satanlar" birbirlerinden ayrılmadıkça (vazgeçmekte) muhayyerdirler. Alıp-satanlar alışverişini sıdk ve doğruluk üzere yapar (kusuru) beyan ederlerse alış-verişleri her ikisi hakkında da mübarek kılınır. Yalan söylerler (kusurları) gizlerlerse, belli bir kâr sağlasalar bile, alış-verişlerinin bereketini kaybederler." Bir rivayet şöyledir: "Alış-verişlerinin bereketi yok edilir: Yalan yemin malı rağbetli, kazancı bereketsiz kılar."⁸

⁴ Ebu Dâvud, Büyü: I, (3326, 3327); Tirmizî, Buyü: 4, (1208); Nesâî, Eymân: 7, (7, 15); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/9.

⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/9.

⁶ Buhârî, Büyü: 26; Müslim, Müsâkât: 13 (1607); Ebu Dâvud, Büyü: 6, (3335); Nesâî, Büyü: 5, (7, 246).

Hadis'in metni Buhârî ve Müslim'deki metindir. Ebu Dâvud'da "Bereketi giderir" şeklindedir. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/10.

⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/10.

⁸ Buhârî, Büyü: 19, 22, 44, 46; Müslim, Büyü: 47, (532); Ebu Dâvud, Büyü: 53, (3459); Tirmizî, Büyü: 26, (1246); Nesâî, Büyü: 3, (7, 244-245); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/11.

AÇIKLAMA:

1- Burada alışveriş akdine kesinlik kazandıran ayrılık üç şekilde anlaşılmıştır:

a) Kelamların ayrılması: Yani mal sâhibi: "sattım", müşteri de: "aldım" dedi mi artık geri dönülemez. İmam Malik, Ebu Hanife ve bir kısım âlimler hadisi böyle anlamışlardır.

b) Ebu Yusuf, Şâfiî ve diğer bir kısım alimler de bedenlerinin ayrılmasını anlarlar.

c) Diğer bir grup âlim de meclisten ayrılmayı anlamıştır.

Şu halde Hanefiler'de esas olan akdin sözle kesinleşmesidir. Bu tahakkuk etti mi, müşteri mala sâhib olur. Ancak hıyârü'r-rü'ye (görme muhayyerliği), hıyârü'l-ayb (kusur tesbiti hâlinde akdi fesih hakkı), hıyârü'l-şart (hususî olarak belirtilen şarta bağlı fesih hakkı) durumları söz konusu olursa akdi fesih hakkı doğar. Aksi takdirde akid söz kesinleştikten sonra bozulamaz.

2- Alış verişte gizlenmemesi, beyan edilmesi gereken hususa gelince, bunu bazı âlimler malın ayıbı, kusuru varsa bunu satıcının açıklaması, semen (fiyat bedel) ile alakalı bir husus varsa onu da müşterinin gizlememesi, açıklaması gerekir diye izah etmişlerdir. Daha umumî bir ifade kullanarak: "Her iki taraf için de açıklanması gerekli olan hususların açıklanması gerekir" diye tasrih edenler de olmuştur.⁹

İKİNCİ FASIL

ALİŞ-VERİŞTE VE İKÂLE'DE (GERİ VERME) KOLAYLIK

1- عن جابر رضى الله عنه قال: قال رسول الله #: [رَجِمَ اللهُ رَجُماً سَمْحاً إِذَا بَاعَ وَإِذَا اشْتَرَى وَإِذَا أَقْتَضَى]. أخرجه البخارى، والترمذى، واللفظ للبخارى .

1. (199)- Hz. Câbir (radiyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: *"Satışında, satın alırken, borcunu ödeyişinde cömert ve kolaylaştırıcı davranan kimseye Allah rahmetini bol kalsın"*.¹⁰

AÇIKLAMA:

Alış veriş muamelesinin her safhasında kolaylık ve karşı tarafı memnun edici davranış teşvik edilmektedir. Müsamaha ve fedakârlık sâdece satıcıdan beklenmemeli. Alıcı da aynı anlayışı göstermelidir. Hele borcun ödenmesi... geciktirmeden, tam zamanında eksik bırakmadan, bugün git yarın gel demeden ödenmesi gerekmektedir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buna dikkat çekmektedir.¹¹

2- وعند الترمذى: [عَفَرَ اللهُ لِرَجُلٍ كَانَ قَبْلَكُمْ: سَهَّ إِذَا بَاعَ، سَهَّ إِذَا اشْتَرَى، سَهَّ إِذَا أَقْتَضَى].

2. (200)- Tirmizî'nin rivayeti şöyledir:

*"Allah, sizden önce yaşamış olan bir kimseye rahmetiyle muamele etti. Çünkü bu adam satın alırken kolaylık gösterir, satın alınca kolaylık gösterir, alacağını isteyince (kabalık ve sertlik değil, anlayış ve) kolaylık gösterirdi."*¹²

AÇIKLAMA:

Münavî: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Allah'ın mağfiretini kazanmada bu kimseyi kendimize örnek edinmeye teşvik etmektedir, bu maksadla onu zikretmiştir" der.¹³

3- وله في أخرى عن أبي هريرة رضى الله عنه يرفعه: [إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ سَمْحَ الْبَيْعِ سَمْحَ الشِّرَاءِ سَمْحَ الْقَضَاءِ].

3. (201)- Tirmizî'nin Ebu Hüreyre'den kaydettiği bir rivayette Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurur: *"Allah, satıştaki müsamahayı, satın alıştaki müsamahayı, ödemedeki müsamahayı sever"*¹⁴

⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/11.

¹⁰ Buhârî, Büyü: 16; Tirmizî Büyü: 75, (1320); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/12.

¹¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/12.

¹² Tirmizî, Büyü: 75, (1320); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/12.

¹³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/12.

AÇIKLAMA:

Hadiste müsamaha diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı semh'dir. Münâvî hadiste bunun, "karşılıklı kolaylık (müsâhale)" mânasında kullanıldığını belirtmiştir. Aynı mânada olmak üzere Nesâî'nin bir tahriri şöyledir: "Allah müşteri iken kolaylık gösteren, satıcı iken kolaylık gösteren, borcunu öderken kolaylık gösteren, alacağıni ödetirken kolaylık gösteren kişiyi cennete koydu."¹⁵

4- وعن حذيفة وأبي مسعود البدرى رضى الله عنهما. أنهما سمعا رسول الله # يقول: [إن رجاً ممن كان قبلكم أتاه الملك ليفيض روحه فقال هل عملت من خير؟ قال ما أعلم. قيل له انظر. قال ما أعلم شيئاً غير أنى كنت أبايع الناس في الدنيا فأنظر الميسر وأتجاوز عن المعسر فأدخله الله الجنة]. أخرجه الشيخان .

4. (202)- Huzeyfe ve Ebu Mes'ud el-Bedrî (radıyallahu anh) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini işittiklerini anlatır:

"Sizden önce yaşamış olan birisine, ruhunu kabzetmek üzere melek gelmiş idi, sordu:

"- Bir hayır işledin mi?" Adam:

"- Bilmiyorum" diye cevapladı. Kendisine tekrar:

"- Hele bir düşün (belki hatırlarsın) dendi. Adam:

"- Bir şey hatırlamıyorum, ancak dünyada iken, insanlarla alışveriş yapardım. Bu muâmelelerimde zengine ödeme müddetini uzatır, fakire de (ödeme işlerinde müsamaha ve bazı eksikliklerini bağışlamak sûretiyle) kolaylık gösterirdim" dedi.

Allah onu (bu kadarcık iyiliği sebebiyle affedip) cennetine koydu."¹⁶

5- وعن عمرة بنت عبدالرحمن رضى الله عنها قالت: [أبتاع رجل ثمرة حائطٍ فعالجه وقام فيه حتّى نبيّن له النقصان فسأل ربّ الحائط أن يضع له أو يقبله فحلف أن يفعل فذهبت أمّ المشترى إلى رسول الله # فذكرت له ذلك فقال: تآلى أن يفعل خيراً، فسمع بذلك ربّ الحائط فأتى رسول الله # فقال: يا رسول الله هو له]. أخرجه مالك .

5. (203)- Amra Bintu Abdirrahmân (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Bir adam bir meyve bahçesinin meyvelerini toptan satın aldı. Meyveyi toplayıp miktarını tayin edince, tahmin edilenden noksan buldu. Bahçe sâhibini görerek eksik çıkan kısmı hesaptan düşmesini veya alımsatım akdinden dönmesini talebetti. Fakat adam teklif edilenleri kabul etmemeye yemin etti. Bunun üzerine müşterinin annesi, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e müracaat ederek durumu arzetti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "O adam, hayır yapmamaya yemin etmiştir" buyurdu. Bu sözü işiten bahçe sâhibi Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e gelerek: "Ey Allah'ın Resûlü, talebini kabul ettim" dedi. Muvatta, Büyü 15. (2, 621); Buhârî, Sulh 10; Müslim, Müsâkât 19, (1557).¹⁷

6- وعن أبي هريرة رضى الله عنه قال: قال رسول الله #: [من أقال مسلماً أقاله الله عثرته]. أخرجه أبو داود .

6. (204)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki:

"Kim bir Müslümanın ikâlesini (yani alım-satım akdini feshetmesini) kabul ederse, Allah da onu düşmekten kurtarır."¹⁸

AÇIKLAMA:

¹⁴ Tirmizî, Büyü: 75 (1319); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/13.

¹⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/13.

¹⁶ Buhârî, Büyü: 17-18, Enbiyâ: 50, İstikrâz: 5; Müslim, Müsâkât: 26-31, (1560); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/13-14.

¹⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/14.

¹⁸ Ebu Dâvûd, Büyü: 54, (3460); İbnu Mâce, Ticârât: 26, (2199); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/14-15..

İkâle, ıstılah olarak alım-satım akdinin bozulmasıdır. Akdi bozma talebi müşteriden gelse de, satandan gelse de farketmez, ikale denir. Aslında akid yapıldıktan sonra, -önceden bilinmeyen veya beyan edilmeyen bir kusurun ortaya çıkması gibi- meşru bir mazeret olmadıkça akdi bozmak caiz değildir. Bir taraf (alan veya satan) bozmak istediği takdirde diğer taraf dilerse kabul eder. Bu sebepten 203 numaralı hadiste görüldüğü üzere müşterinin akdi bozma (ikale) teklifi bahçe sahibi tarafından kabul edilmeyince Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) meseleye müdahale ederek, bahçe sâhibine: "Akdi boz, ikalesini kabul et!" dememiştir. Sadece kendisine sevap getirecek bir davranışı reddetmiş olduğunu ifade buyurmuştur.

Şu halde dinimizin tavsiyesi, böyle bir durumda, karşı tarafın ikâleyi kabul etmesini tavsiye etmektir. Bunun sebebi açık: İkâle teklifinde bulunan taraf bu alışverişten bir huzursuzluğa bir pişmanlığa düşmüştür, bir zarar görmektedir. Öbür tarafın da bunu kabul edivermesi hem bir huzursuzluğu bertaraf edecek, hem de iki taraf arasına bir tadsızlık girmesini önleyeceği gibi muhabbetin artmasına da yardımcı olacaktır. Dinimiz her huzursuzluğu takbih ettiği gibi, muhabbet vesilelerini de takdir eder. Nitekim bu hadiste "akid bozma" teklifini kabul edenin davranışı övülmüş, mukabilinde Cenâb-ı Hakk'ın, onu düşmelerden, hatalardan koruyacağı, hatalarından hâsil olan günahlarını affedeceği ifade edilmiştir.

Bir mü'mine ikâleyi kabul, kendisi için yeterli bir kârdır.¹⁹

ÜÇÜNCÜ FASIL

ÖLÇÜLER VE TARTILAR HAKKINDA

1- عن ابن عمر رضی اللہ عنہما قال: قال رسول اللہ ﷺ: [الْوَزْنُ وَزْنُ أَهْلِ مَكَّةَ، وَالْمِكْيَالُ مِكْيَالُ أَهْلِ الْمَدِينَةِ]. أخرجه أبو داود والنسائي. وفي رواية عكسُهُ .

1. (205)- İbnu Ömer anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"(Şer'i hukuku ödemek için) vezin'de Mekke halkının vezn'i esastır, keyl'de de Medine halkının keyl'i esastır."²⁰

AÇIKLAMA:

Hız. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bu hadislerinde medenî hayat için son derece ehemmiyet arzeden ölçü ve tartı birimlerine temas etmektedir. Ticarî ve dolayısıyla iktisadî hayat büyük ölçüde bunlara dayanır.

Vezn tartı yoluyla ölçmek mânasına gelir. Miktarın tayininde ağırlığı esas alınan mallara vezni denir, yağ, bal, şeker bu vezni gruba girer. Bu gruba giren malların miktarını tayinde muhtelif birimler olunca, devlet içerisinde kargaşayı önlemek için sadece birinin esas alınması gerekir. Hadis, kurulmakta olan İslâm devletinde vezni birim olarak Mekke ölçüsünün esas alınmasını emretmektedir. Âlimler "Mekkeliler ticaret ehlidir, onların bu husustaki bilgi ve tecrübeleri fazladır. Bu sebeple vezinde Mekke vezninin esas alınmasını emretmiştir" derler.

Keyl'e gelince bu daha çok tahıl ölçüsüdür. Bu gruba girenlere keyli denir. Kile tabirimiz buradan gelir. Hububatı ağırlığına göre değil, hacmine göre ölçer. Peygamberimizin (aleyhissalâtu vesselâm) Keyl'de Medine Mikyalini esas almasını, Medine'nin ziraatçilikte gelişmesiyle izah ederler. Malum olduğu üzere Mekke beynelmilel bir ticaret şehridir, geçimini ticaretten sağlamaktadır. Ziraat mümkün değildir. Buna mukabil Medine ziraate elverişlidir ve bahçecilik, meyvecilik gelişmiştir. Binâen-aleyh Medine halkı mikyâllerin (mekâyil) ahvalini en iyi bilen kişilerdir.

Öyle ise bu hadis, altın gümüş üzerinden zekâtın hesaplanmasında Mekke vezin birimleri olan dirhem'in, sadaka-i fitr, kefaret gibi dinî borçların ödenmesinde de Medine mikyallerinden olan Sâ'in esas alınmasını emretmiş olmaktadır. Örfi olarak her bölgede miktâra az veya çok farklılıklar arzeden ölçü ve tartı birimlerinin kullanıldığı Arabistan'da "200 dirhem altına sâhip olan zekât vermelidir" sözü "Hangi dirheme göre?" sorusunu getirecektir. Şu halde yukarıda sunulan hadis, bu çeşit meselelerin çözümünde esas olmuştur.

Bu çeşitten ölçü birimlerini tâyin ve tahdid eden bakşa hadisler de mevcuttur.²¹

2- وعن المقدم بن معدى كرب رضی اللہ عنہ قال: قال رسول اللہ ﷺ: [كَيْلُوا طَعَامَكُمْ يُبَارَكْ لَكُمْ فِيهِ]. أخرجه البخاري .

2. (206)- Mikdâm İbnu Ma'dikerb (radiyallahu anh) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şu sözünü nakletti:

"Yiyeceklerinizi kile ile ölçün, sizin için mübarek kılınsin."²²

¹⁹ Ebu Dâvud, Büyü: 8, (3340); Nesâî, Büyü: 54, (7, 284); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/15.

²⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/16.

²¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/16-17.

²² Buhârî, Büyü: 52; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/17.

AÇIKLAMA:

Hız. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in yiyecekleri tartmakla ilgili emri, daha ziyade "alım-satım" ve depodan çıkarılması sırasında diye kayıtlanmıştır. Alım-satımda tartmanın ehemmiyeti açıktır. Mücâzeife denen "karalama" veya "kabalama" alım-satımda taraflardan biri aldanabilir. Dinimizde ise, "aldanmamak ve aldatmamak" esastır.

Depodan çıkarırken tartma "Hesabın bilinmesi, istihlâkin önceden yapılan tahmine uygun olarak yapılması, vaktinden evvel tüketilmemesi içindir" denmiş, böylece taamın bereketleneceğine dikkat çekilmiştir. Şârihlerin belirttiği üzere "yiyeceği tartma" ameliyesi tek başına ona "bereket ilâve etmez". Hesabı göstererek ölçülü istihlâke sevk ederek berekete vesile olur.²³

3- وعن ابن عباس رضي الله عنهما قال: قال رسول الله ﷺ: [هَلِ الْمِكْيَالِ وَالْمِيزَانِ إِنَّكُمْ قَدْ وُلِّيتُمْ أُمْرَيْنِ هَلَكَتَ فِيهِمَا أُمَّمُ السَّالِفَةُ قَبْلَكُمْ]. أخرجه الترمذی .

3. (207)- İbnu Abbas (radıyallahu anh) anlatıyor: Hız. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) mikyal (ölçek) ve mîzân (terazi) kullananlara şöyle hitab etti:

"Sizler bizden önce gelip geçen kavimleri helâk eden iki işi üzerinize almış bulunmaktasınız"²⁴

AÇIKLAMA:

Burada ictimâî ahlâkın mühim bir esasına parmak basılmaktadır: Alış-veriş sırasında ölçü ve tartıda dürüstlük, fertler arası güven, sevgi, saygı gibi pek çok umur buradaki dürüstlüğe dayanır. Cemiyetin ahengi, huzuru ve dolayısıyla sağlıklı terakki de bunlara dayanmaktadır. Bir cemiyette bu bağlar bozuldu mu, o cemiyetin batması yakındır. Başta Hız. Şuayb'in kavmi olmak üzere, birçok kavimlerin bu ölçü-tartı hilesinin getirdiği bozukluklarla battığını Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hatırlatmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm bu mevzuya birçok âyetlerinde yer verir. Mutaffifin sûresi bu mevzuyu müstakilen ele alır.

Şurası açıktır ki, bazı safdillerin zannettiği gibi, ölçü-tartı gerektiren meslekler, dindarlığa uymayan, kaçınılması gereken meslekler değildir. Bu hadiste, böyle bir nasihat mevcut değildir. Burada ölçü ve tartı meselesinde çok dikkatli davranılması, alırken de verirken de ölçümde hassas olunması gereği vurgulanmaktadır. Nitekim daha önce geçen hadislerden bir kısmı ve meselâ 194 numaralı hadis "Emin ve doğruluktan ayrılmayan tüccarların peygamberler, siddikler, şehidler ve sâlihlerle beraber olacaklarını" haber vermiş, müjdelemiştir.²⁵

4- وعن ابن حرملة قال: [وَهَبْتُ لَنَا أُمَّ حَبِيبَةَ بِنْتُ دُوَيْبِ بْنِ قَيْسِ الْمُزَيْنِيَّةِ صَاعًا حَدِيثَنَا عَنْ ابْنِ أَخِي صَفِيَّةَ عَنْ صَفِيَّةَ زَوْجِ النَّبِيِّ # أَنَّهُ صَاعُ النَّبِيِّ #. قَالَ أَنَسُ: فَجَرَّبْتُهُ فَوَجَدْتُهُ مُدَّيْنِ وَنِصْفًا بِمُدِّ هَشَامٍ]. أخرجه أبو داود .

4. (208)- İbnu Harmele (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ümmü Habib Bintü Züeyb İbnu Kays el-Müzenniyye, bize (ölçüm işlerinde kullanılan) bir sa' bağışladı. Ümmü Habib bize rivayet etti ki, kendisine, İbnu Ahî Safiyye'den geldiğine göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'in zevce-i pâkleri Safiyye vâlidemiz (radıyallahu anhâ) bağışlanan bu sâ'in, Hız. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in kullandığı sâ' olduğunu söylemiştir. Râvilerden Enes İbnu İyâz der ki: "Ben bu sâ'ı denedim, (kontrol ettim) gördüm ki bu sâ, Emevî Halifesi Hişâm İbnu Abdî'l-Melik'in kullandığı müdd'le iki buçuk müdd miktarında idi".²⁶

AÇIKLAMA:

Ebu Dâvud bu hadisi "Kefaret'in Ödenmesinde Kullanılan Sâ'ın Miktarı Nedir?" başlığını taşıyan bapta kaydeder. Görüldüğü üzere, "şerî borçların ödenmesinde esas itihaz edilmesi gereken birim ne olacaktır, bunun miktarı nasıl tâyin edilmelidir?" Âlimler arasında bidayetden beri bir problem olmuştur ve bu mesele hep, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'in beyanları doğrultusunda, onun vaz'ettiği birimler çerçevesinde çözülmeye çalışılmıştır.²⁷

²³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/17.

²⁴ Tirmizî, Büyü: 9, (1217); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/18.

²⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/18.

²⁶ Ebû Dâvud, Eymân: 18, (3279); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/18-19.

²⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/19.

5- وعن السائب بن يزيد قال: [كَانَ الصَّاعُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ # مُدًّا وَثُلُثًا بِمُدِّكُمْ الْيَوْمَ، وَقَدْ زِيدَ فِيهِ فِي زَمَنِ عَمْرِ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى].

5. (209)- es-Sâib İbnu Yezîd (radiyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) devrinde bir sâ', bugün sizlerin kullanmakta olduğunuz müdd'le, bir müdden üçte bir müdd miktarında fazla idi. Ancak bu miktara Ömer İbnu Abdilaziz merhum zamanında ilâve bulunuldu.²⁸

6- وعن عثمان رضى الله عنه قال: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: [إِذَا بَعْتَ فِكْلًا وَإِذَا ابْتَعْتَ فَكْتَلًا].
أَخْرَجَهُمَا الْبَخَارِيُّ .

6. (210)- Hz. Osman (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sattığın zaman tart, satın alınca tarttır."²⁹

AÇIKLAMA:

Bu hadis, ticarî hayat için mühim iki prensip vazediyor:

1- Alım-satımın ölçümle yürütülmesi.

2- Tartma külfetinin satıcıya âit olması.

Hadisin vürud sebebi kayda değer: Hz. Osman Benu Kaynuka çarşısında hurma alıp Medine'ye getirip, pazara döker, ne miktar olduğunu beyan eder, müşteri de onun beyanı üzerine tartmadan alır, uygun bir kâr verirmiş. Durum Hz.Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in kulağına ulaşınca Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hz. Osman'a: "Sattığın zaman tart, satın alınca da tarttır" emreder.

Tartma işi ücretle yapılıyorsa, bunun ücreti satıcıya âittir. Verilecek paranın, o devirde olduğu üzere, tartımı, bütünsel bozdurulması külfet, masraf gerektiriyorsa bu da müşteriye aittir.³⁰

DÖRDÜNCÜ FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

1- عن أبي هريرة رضى الله عنه قال: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: [إِنَّ أَحَبَّ الْبِدِّ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى الْمَسَاجِدُ، وَأَبْغَضَ الْبِدِّ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى]، سَوَاقُ]. أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ .

1. (211)- Ebu Hüreyre (radiyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular: "Allah'ın en çok sevdiği yerler mescidlerdir. Allah'ın en ziyade nefret ettiği yerler de çarşı ve pazarlardır."³¹

AÇIKLAMA:

Mescidler ibadet, zikir, takva gibi kulluğun kâmil mânada gerçekleştiği mahallerdir. Bu sebeple Allah nazarında en çok sevilen yerlerdir. Çarşı pazar ise hilenin, aldatmanın, İslâm'ın en az hatıra getirildiği, en ziyade dünyanın, dünyalığın düşünüldüğü, gaflet yerleri de yine çarşı pazarlardır.

Hadis çarşıların bu yönüne dikkat çekerek, teyakkuza, dürüstlüğe teşvik etmektedir. Aslında, dinin belirttiği çerçevede yapılan ticaret helâldir. Bu çeşit ticaretin yapıldığı yerler de tebciye değer yerlerdir. Nasıl olmasın ki, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) dürüst tüccarları en yüce mertebedeki insanlar arasına dahil etmiştir.³²

2- وله عن سلمان رضى الله عنه: [تَكُونَنَّ إِنْ اسْتَطَعْتَ أَوَّلَ مَنْ يَدْخُلُ السُّوقَ وَآخِرَ مَنْ يَخْرُجُ مِنْهَا فَإِنَّهَا مَعْرَكَةُ الشَّيْطَانِ، وَبِهَا يَنْصَبُ رَأْيَتَهُ].

2. (212)- Selman (radiyallahu anh) diyor ki: "Elinden geliyorsa, çarşıya ilk giren olma. Oradan son çıkan da olma. Çünkü çarşı, şeytanın, (insanları şaşkırtmak için kıyasıya) savaş verdiği yerdir, bayrağı da orada dalgalanır."³³

²⁸ Buhârî, İtisam: 16, Kefârât: 5; Nesâî, Zekât: 44, (5, 54); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/19.

²⁹ Buhârî, Büyü: 51; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/19.

³⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/19-20.

³¹ Müslim, Mesâcid: 288, (671); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/21.

³² Bak. 194 numaralı hadis. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/21.

³³ Müslim, Fedâilü's-Sahâbe: 100, (2451); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/22.

AÇIKLAMA:

Bu hadis Hz. Selman (radiyallahu anh)'ın şahsî sözü gibi görünse de hükmen merfû sayılır. Burada da herçşit uyarılara rağmen çarşıda hüküm sürecektir fiilî duruma dikkat çekiliyor: Hile, hurda, yalan yere yemin, aldatmalar, boş sözler vs. hepsi de şeytana lâyük işler.³⁴

3- وعن عمر رضى الله عنه أنه قال: [يبيع في سوقنا إ من قد تَفَقَّه في الدين]. أخرجه الترمذى.

3. (213)- Hz. Ömer (radiyallahu anh): "Bizim çarşımızda dini bilen kimseler satıcılık yapsın" buyurmuştur.³⁵

AÇIKLAMA:

Burada dini bilmekten maksad, iman ve asgarî seviyede ibadetlerini yapabilecek kadar ilmihal bilmek olmamalıdır. Bunlara ilâveten, farzları, haramları, mekruhları, alışı verişle ilgili emirleri, yasakları, ticaret âdabını ve hatta meslekî bilgileri vs. yi de buna dahil edebiliriz. Nitekim İbnu Abidin farz-ı ayn ilimleri sayarken "...Keza meslek erbabına ve bir şeylerle meşgul olan herkese, o mevzudaki haramdan kaçınabilmesi için onunla ilgili ilmi ve ona terettüp eden ahkâmı öğrenmesi farzdır... Keza alışveriş... ile ilgili bilgiler de bu meselelerle iştiğal etmek isteyen kimselere farzdır..." demektedir.

Hız. Ömer (radiyallahu anh)'in bu emri doğrudan doğruya tatbikata yer verildiği zamanlar istikrarlı, güvenilir bir ticarî hayata sahip olarak terakkî eden İslâm cemiyetleri, buna riayet edilmediği dönemlerde geriliklere düşmüşlerdir. Asker kaçaklarının, emeklilerin, köyden şehre gelen işsizlerin çarşı pazarda iş bularak esnaf ve ticaret ahlâkını nasıl bozduklarını ve bu duruma paralel olarak İslâm âleminin nasıl çöküntüye sürüklendiğini İ.Ü. İktisat Fakültesi Öğretim üyelerinden merhum Sabri F. Ülgener "İktisadî İnhitat Tarihimizin Ahlâk ve Zihniyet Meseleleri" adlı eserinde edebî örneklerle izâh eder.

Eseri dikkatlice ve ne demek istediğini anlayarak okuyanlar, marksistlerin bir iddiasının ilmî bir tekbini görecekler: Onlara göre, "Üstyapı dedikleri ahlâk, hukuk, din gibi mânevî değerler, altyapı denen iktisadî hayata bağlıdır. İktisadî durum değiştirildi mi, kendiliğinden ve zorunlu olarak ahlâk, hukuk din vs. değişir."

Ülgener, edebî örneklerle ahlâk ve zihniyet durumlarının değiştiğini gösterdikten sonra, buna tâbi olarak iktisadî durumun bozulduğunu gözler önüne serer.

Ülgener'in bu çalışması Alman mütefekkeri Max Veber'in geliştirdiği sistemi Türk tarihine bir tatbikten ibârettir.³⁶

4- وعن أبي الدرداء رضى الله عنه قال: [مَا أَوْدُ أَنْ لِي مَنَجْرًا عَلَى دَرَجَةِ جَامِعِ دِمَشْقَ أُصِيبُ فِيهِ كُلَّ يَوْمٍ خَمْسِينَ دِينَارًا أَتَصَدَّقُ بِهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ، وَتَفُوتُنِي الصَّاتَّةُ فِي الْجَمَاعَةِ، وَمَا بِي تَحْرِيمٌ مَا أَحَلَّ اللَّهُ تَعَالَى، وَلَكِنْ أَكْرَهُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الَّذِينَ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى فِيهِمْ رِجَالٌ تُلْهِمُهُمْ تِجَارَةً وَبَيْعًا عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ عِية]. أخرجه رزين .

4. (214)- Ebu'd-Derda (radiyallahu anh) buyurmuştur ki: "Ben, Şam'daki Ümeyye Camii'nin merdivenlerinde bir dükkan sâhibi olup, her gün elli dinar kazanıp Allah yolunda harcamak ve bu esnada namazlarımı da hep cemaatle kılmak, Allah'ın helal kıldıklarını da haram etmemek şartlarını arzulamaktan ziyade, Allahu Teâla'nın, haklarında: "...o kimseler ki ne bir ticaret ne de bir alışveriş onları Allah'tı zikretmekten alıkoymaz" (Nur: 24/36) övgüsünü kullandığı kimselerden olmamaktan korkarım."³⁷

İKİNCİ BAB

ALIM-SATIMI CAİZ OLMAYAN ŞEYLERE DAİR

(Bu babda dört fasıl vardır)

BİRİNCİ FASIL

NECÂSETLER

*

³⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/22.

³⁵ Tirmizî, Vitr: 21, (487); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/22.

³⁶ Daha fazla bilgi için Peygamberimizin Hadislerinde Medeniyet Kültür ve Teknik adlı kitaba bakılmalıdır (s. 45-55), ayrıca Ülgener'in kitabı da görülmelidir. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/22-23.

³⁷ Bu rivayet Rezin'in ilâvesidir. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/23.

İKİNCİ FASIL

KABZEDİLMEYEN SATIŞA DAİR

*

ÜÇÜNCÜ FASIL

MEYVELERİN VE EKİNLERİN SATIŞINA DAİR

*

DÖRDÜNCÜ FASIL

ALIM-SATIMI CÂİZ OLMAYAN EŞYALAR HAKKINDA

BİRİNCİ FASIL

NECASETLER

1- عن جابر رضى الله عنه قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ # يَقُولُ عَامَ الْفَتْحِ بِمَكَّةَ: إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى حَرَّمَ بَيْعَ الْخَمْرِ وَالْمَيْتَةِ وَالْخَنْزِيرِ وَآصْنَامِ. فَقِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ: أَرَأَيْتَ شَحُومَ الْمَيْتَةِ: فَإِنَّهُ يُطْلَى بِهَا السُّفُنُ، وَيُذْهَنُ بِهَا الْجُلُودُ، وَيَسْتَصْبِحُ بِهَا النَّاسُ. فَقَالَ: هُوَ حَرَامٌ. ثُمَّ قَالَ عِنْدَ ذَلِكَ قَاتَلَ اللَّهُ الْيَهُودَ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَمَّا حَرَّمَ عَلَيْهِمْ شَحُومَهَا أَجْمَلُوهُ ثُمَّ بَاعُوهُ فَأَكَلُوا ثَمَنَهُ]. أخرجہ الخمسة. ومعنى «أَجْمَلُوهُ» «أَذَابُوهُ» .

1. (215)- Hz. Câbir (radiyallahu anh) anlatıyor: Mekke'nin fethedildiği sene Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i Mekke'de işittim, şöyle buyuruyordu:

"Cenab-ı Allah içki, ölmüş hayvan, domuz ve putun alımsatımını yasakladı." Bunun üzerine:

"Ey Allah'ın Resûlü "ölmüş hayvanların iç yağı hakkında ne buyurursunuz, zira onunla gemiler yağlanır, derilere sürülür, kandiller aydınlatılır" dendi. Cevâben:

"O (nun satışı) haramdır" buyurdu ve ilâve etti: "Allah Yahudilerin canını alsın. Allah onlara ölmüş hayvanların iç yağını haram kıldığı vakit bu yağı erittiler, sonra satıp parasını yediler."³⁸

AÇIKLAMA:

Âlimler burada ifade edilen hükümde bazı farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. İhtilaf, daha ziyade Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sorulan soruya verdiği cevaptaki "O haramdır" cümlesindeki "O" zamirinden kastedilen şeyden ileri gelir. Şâfiîler bundan "alim-satım"ın kastedildiğini söylerler. Böyle olunca "iç yağı" ve bir kısım "pis şeyler" in alım satımı haram olmakla birlikte kullanılması haram değildir hükmü çıkarılır. Halbuki Cumhur dediğimiz çoğunluk "O" zamirinden "kullanma"yı anlamışlardır.

Şâfiîler'e göre ölmüş hayvanın iç yağı yenmese, insan bedenine sürülmesi de, gemi yağlama, kandil yağı yapma gibi işlerde kullanılabilir.

Cumhur ise ölmüş hayvandan istifade yasağı umumî olduğu için, hiçbir surette bu maddelerden istifade edilemeyeceğine hükmetmiştir. Cumhur'un tek ruhsatı, ölmüş hayvanın debbağlanmış derisi ile ilgilidir. Bu da zâten nasla açıklanmış bir ruhsattır.

Zeytin yağı, tereyağı gibi aslında temiz olduğu halde sonradan necâset değerek kirlenen yağlara gelince, bunların yenme ve bedene sürülmesi dışında, kandilde yakılmaları, sabun yapılmaları, pislenmiş balın tekrar arıya yedirilmesi, ölmüş hayvanın köpeğe yedirilmesi, keza pislenmiş yemeğin hayvanlara yedirilmesi gibi meselelerde de selef âlimleri ihtilaf ederler. Şâfiî mezhebinin sahih hükmüne göre bütün bunlar câizdir. İmam Malik ve Ebu Hanîfe'nin de aynı görüşte olduğu rivayet edilmiştir. Ebu Hanîfe (rahimehullah) necis olan zeytin yağının "durumunu belirtmek kaydıyla" satışının da câiz olacağını söylemiştir. Ahmed İbnu Hanbel ise, temiz olmayan şeylerin kullanılmasının, satılmasının haram olduğu, onlardan hiçbir surette istifadenin câiz olmadığı görüşündedir.³⁹

2- وعن عبدالرحمن بن وعلّة أنه سأل ابن عباس رضى الله عنهما عما يُعَصَّرُ مِنَ الْعِنَبِ فقال: [إِنَّ رَجًّا أَهْدَى لِرَسُولِ اللَّهِ # رَأْوِيَةَ خَمْرٍ فَقَالَ لَهُ: هَلْ عَلِمْتَ أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى حَرَّمَهَا؟ قَالَ فَسَارَّ إِنْسَانًا إِلَى جَنْبِهِ، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ #: بِمِ سَارَرْتَهُ؟ قَالَ أَمْرَتُهُ بِبَيْعِهَا. فَقَالَ: إِنَّ الَّذِي

³⁸ Buhârî, Büyü: 112, Meğâzi: 50; Müslim, Müsâkât: 71 (1581); Ebu Dâvud, Büyü: 66 (3486); Tirmizî, Büyü: 61 (1297); Nesâî, Büyü: 93, (7, 309-310); İbnu Mâce, Ticârât: 11, (2167); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/26.

³⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/26-27.

حَرَّمَ شُرْبَهَا، حَرَّمَ بَيْعَهَا، فَفَتَحَ الْمَزَادَيْنِ حَتَّى ذَهَبَ مَا فِيهِمَا]. أخرجہ مسلم، ومالك، والنسائي. «المزادة» الراوية .

2. (216)- Abdurrahman İbnu Va'le'nin anlattığına göre, İbnu Abbas (radiyallahu anh)'dan üzüm şırası hakkında sorunca ondan şu cevabı almıştır:

"Adamın biri Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bir şarap dağarcığı hediye etmişti, kendisine

"Allah'ın bunu haram kıldığını bilmiyor musun?" dedi. Adam:

"Hayır bilmiyorum" cevabını verdi ve yanında bulunan birisine birşeyler fısıldadı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) adama

"Ona ne fısıldadın?" diye sorunca adam:

"Onu satmasını emrettim" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"İçilmesi haram olanın satılması da haramdır" buyurdu ve iki şarap dağarcığının ağızlarını açarak içlerini boşalttı."⁴⁰

3- وعن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ # جَالِسًا عِنْدَ الرُّكْنِ فَرَفَعَ بَصَرَهُ إِلَى السَّمَاءِ فَضَحِكَ فَقَالَ: لَعَنَّ اللَّهُ الْيَهُودَ ثَنًا: إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى حَرَّمَ عَلَيْهِمُ الشُّحُومَ فَبَاعَوْهَا وَأَكَلُوا أَثْمَانَهَا، وَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى إِذَا حَرَّمَ عَلَى قَوْمٍ أَكَلَ شَيْءٌ حَرَّمَ عَلَيْهِمْ ثَمَنَهُ]. أخرجہ أبو داود .

3. (217)- İbnu Abbas (radiyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i Kâbe'nin yanında otururken gördüm. Bir ara başını semaya kaldırarak güldü ve şunu söyledi:

"- Alah Yahudilere lânet etsin, Allah Yahudiler'e lânet etsin, Allah Yahudiler'e lânet etsin! Allah onlara (ölmüş hayvanların) iç yağını yasaklamıştı tutup bunu sattılar ve parasını yediler. Halbuki Allah bir millete bir şeyin yenmesini haram etti mi, onun parasını da haram etti demektir."⁴¹

AÇIKLAMA:

Açıklama için 215 numaralı hadise bak.⁴²

4- وله عن المغيرة رضي الله عنه قال: قال رسول الله #: [مَنْ بَاعَ الْخَمْرَ فَلْيُنْقِصِ الْخَنَازِيرَ: أَي فليقطعها كالقصاب ويبيعها].

4. (218)- el-Muğîre (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki: "Kim içki satarsa, hünzür kasaplığı da yapsın"⁴³

AÇIKLAMA:

Hadis, tağlîz ve tenfir yoluyla içkinin yasaklığını beyan etmektedir. Zira domuz yemekten umumiyetle kaçınıldığı hâlde, içkiye karşı alâka gösterenler az değildir. Halbuki haram olma yönüyle ikisi de birdir ve ikisi de eşit şekilde haramdır. Bu mânâyı Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) böyle bir benzetme ve mukayese ile ifade buyurmuştur.⁴⁴

5- وعن أبي طلحة رضي الله عنه. [أَنَّهُ سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ # عَنْ أُيْتَامٍ وَرَثُوا خَمْرًا فَقَالَ: أَهْرِقْهَا، قَالَ أَوْ أَجْعَلْهَا خَ؟ قَالَ]. أخرجہ أبو داود والترمذی. وعندہ: أَهْرِقِ الْخَمْرَ وَاكْسِرِ الدِّينَانَ .

5. (219)- Ebu Talha (radiyallahu anh) anlattığına göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan "İçkiye vâris olan yetimler" hakkında sormuştur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Dök onu!" emretmiştir. Ebu Talha:

⁴⁰ Müslim, Musâkat: 68, (1579); Muvatta, Eşribe: 12, (2, 846), Nesâî, Büyü': 90, (7, 307-308); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/27-28.

⁴¹ Ebu Dâvud, Büyü': 66 (3488); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/28.

⁴² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/28.

⁴³ Ebu Dâvud, Büyü': 66, (3489); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/28.

⁴⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/28-29.

"Sirke yapsam olmaz mı?" deyince de
"Hayır!" diye cevap vermiştir."
Tirmizî'nin rivayetinde: "Şarabı dök, küplerini de kır" buyurmuştur.⁴⁵

AÇIKLAMA:

Âlimler bu hadisin hükmünde de az çok ihtilaf etmişlerdir. Bazıları şarabın hiçbir surette kullanılmaması gereğine hükmederler. Zîra, malının ziyan edilmemesi hususunda en ziyâde hassasiyet gösterilmesi gereken yetimlere miras yoluyla intikal eden şarabın sirkeye tahvil edilerek değerlendirilmesine cevaz verilmemekte, dökülmesi emredilmektedir. Hz. Ömer, Şafîî, Ahmed İbnu Hanbel hazerâtı bu görüştedirler.

Ancak, Atâ İbnu Ebî Rabah, Ömer İbnu Abdilaziz, Ebu Hanîfe gibi bâzı âlimler şarabın muameleden geçirilerek sirkeleştirilmesini câiz görmüşlerdir. Bazıları bu muameleyi ölmüş hayvanın derisinin debbağlanarak kullanılır hâle getirilmesine benzetmişlerdir. Ancak, "Derinin debbağlanması meselesinde nas olduğu halde, şarabın sirkeleştirilmesi meselesinde nas yoktur, kıyas yanlıştır" denmiştir.⁴⁶

İKİNCİ FASIL

KABZEDİLMEYEN SATIŞA DAİR

1- عن ابن عمر رضی اللہ عنہما قال: قال رسول اللہ ﷺ: [مَنْ اشْتَرَى طَعَامًا فَ يَبِعْهُ حَتَّى يَسْتَوْفِيَهُ]. أخرجه الستة إ الترمذی .

1. (220)- İbnu Ömer (radıyallahu anh)'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle demiştir:

"Bir yiyecek satın alan kimse, onu kabzetmeden önce satamaz"⁴⁷

AÇIKLAMA:

1- Hadiste, malın kabzedilip, satıcıdan tamamen devralınmasından önce satılması yasaklanmaktadır. Bu mevzuda da âlimler başka rivayetleri de göz önüne alınca bazı ayrıntılara düşmüşlerdir. Şöyle ki: Ebu Hanîfe "Akar hâric, başka şeylerin hepsinde caiz değildir" der. İmam Şâfiî, "Satılan mal devralınmadan satılmaz" der. Onun için akar, yiyecek, menkul, nakd hepsi birdir. İmam Mâlik ve diğer bazıları: "Yiyecekte câiz değildir, başka mallarda câizdir" demiştir. "Mekîl ve mevzun olanlar yani kile ile ölçülenlerle terazi ile tartılanlarda caiz değil, öbürlerinde caizdir" diyenler de olmuştur.

Unutmayalım, her görüş sahiblerinin şer'î delilleri mevcuttur. Farklılıklar dinimizin farklı şartlara göre getirdiği ruhsat ve kolaylığı, Şâri-i Rahimin kullar karşısındaki rahmetini gösterir. Zîra Resûlü Ekrem: "ümmetimin ihtilâfi rahmettir" müjdesini vermiştir.

2- Malın kabzedilmesine gelince, kabz'ın eşyaya, şartlara göre değişik şekillerde gerçekleşeceği belirtilmiştir. Hattabî özetle şunları söyler: "Kabz eşyanın cinsine ve halkın âdetlerine göre farklılıklar arzeder. Bâzan satılan eşyayı (mebî) satın alanın eline koymak sûretiyle olur. Bâzan müşterisi ile mal arasındaki mânianın tahliyesi ile (arsa gibi) olur. Bâzan malın yerinden götürülmesi ile olur. Bâzan kile ile ölçülenlerin kileye vurulmasıyla olur. Göz kararıyla toptan satılanlarda kabz, yerini değiştirmekle, bir başka mekâna taşınmakla olur. Bir malı kile ile ölçüp satın alan kimse yeniden ölçmeden, ilk ölçümü ile satmak isterse caiz değildir. İkinci sefer ölçerek satmalıdır."⁴⁸

2- وفي أخرى: حَتَّى يَفْبِضَهُ قَالَ: وَكُنَّا نَسْتَرِي الطَّعَامَ مِنَ الرُّكْبَانِ جُزَافًا فَهَنَانًا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَنْ نَبِيعَهُ حَتَّى نَنْقَلَهُ مِنْ مَكَانِهِ. «الجزاف» المجهول القدر: مكي كان أو موزوناً .

2. (221)- Bir diğer rivayette: "... malı kabzedinceye kadar" ziyadesi vardır. İbnu Ömer der ki: "Biz hayvanla gelenlerden tartmadan göz kararıyla yiyecek satın alırdık. Sonra Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) satın aldığımız bu şeyleri başka yere naklederek yerini değiştirmeden satmamızı yasakladı"⁴⁹

⁴⁵ Ebu Dâvud, Eşribe: 3 (3675); Tirmizî, Büyü: 58, (1293); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/29.

⁴⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/29.

⁴⁷ Buhârî, Büyü: 49, 51, 54, 55, Hudud: 42; Müslim, Büyü: 29, 35, 40, 41, (1525-1526-1528-1529); Nesâî, Büyü: 55, (7, 286-287); Ebu Dâvud, Büyü: 67 (3492); Tirmizî, Büyü: 56 (1291); Muvatta, Büyü: 40, (2, 640-641); İbnu Mâce, Ticarât: 37, (2226); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/30.

⁴⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/30-31.

⁴⁹ Müslim, (1527); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/31.

3- وعن حكيم بن حزام رضى الله عنه قال: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ: إِنَّ الرَّجُلَ لِيَأْتِيَنِي فَيُرِيدُ مِنِّي الْبَيْعَ، وَلَيْسَ عِنْدِي مَا يَطْلُبُ؛ أَفَبَيْعُ مِنْهُ: ثُمَّ أَتْبَاعُهُ مِنَ السُّوقِ؟ قَالَ: تَبِعَ مَا لَيْسَ عِنْدَكَ].
أَخْرَجَهُ أَصْحَابُ السَّنَنِ .

3. (222)- Hakîm İbnu Hizâm (radıyallahu anh) anlatıyor:

"Ey Allah'ın Resûlü dedim, bana gelip, birşeyler almak isteyenler oluyor. Halbuki istenen şey bende yoktur. Bu durumda bilâhère çarşıdan satın alarak teslim etmek üzere istenen şeyi satayım mı?"

" Hayır dedi, yanında mevcut olmayan şeyi satma."⁵⁰

AÇIKLAMA:

Âlimler bu yasağın daha ziyade ayn (cemi'a'yân gelir) denilen hâricen mevcut muayyen müşahhas olan -bir kitap, bir ev, bir at, bir miktar para... gibi- eşya ile alâkalı olduğunu söylemişlerdir. Bu çeşit mallar akit sırasında mülkünde veya taht-ı tasarrufunda değilse satışı yasaktır. Kaçmış kölenin satışı, henüz kabzedilmemiş bir mebi'in (satın alınmış malın) satışı, kafesten kaçmış bir kuşun satışı, bir başkasına ait malın sahibinin izni olmadan satışı gibi. Başkasının malını satma yasağı, sahibinin izin verip vermeyeceği bilinmediği içindir. Şâfiî (rahimehullah) bu görüştedir. Mâlik, Ebu Hanîfe'nin ashâbı ve Ahmed İbnu Hanbel hazerâtı (rahimehümullah) sahibinin iznine bağlı olarak başkasının malından satılabileceğini söylemişlerdir.

Satış sırasında mevcut olmayan şeyin satılmasıyla ilgili yasak daha ziyade aynî eşya ile alâkalıdır, değilse, Bağavî'nin Şerhu's-Sünne'de açıkladığı üzere Bey'us-Sıfat bu yasağa girmez.

Bey'us-Sıfat tâbiriyle selem kastedilir. Zîra, selem akdi sıfatları belirlenmiş malın bu sıfatlara uygun şekilde, tâyin edilen vakti gelince teslim edilmek üzere yapılan satışdır. Bu satış "ayn"ın değil "sıfat"ın satışı olmaktadır.⁵¹

4- وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [نَهَى رَسُولُ اللَّهِ # أَنْ يَبِيعَ الرَّجُلُ طَعَامًا حَتَّى يَسْتَوْفِيَهُ. قَالَ طَاوُسٌ: قُلْتُ بِنِ عِبَاسٍ: كَيْفَ ذَلِكَ؟ قَالَ: ذَاكَ دَرَاهِمُ بَدْرَاهِمٍ، وَالطَّعَامُ مُرْجَأٌ].
أَخْرَجَهُ الْخَمْسَةُ .

4. (223)- İbnu Abbas (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir kimsenin, yiyecek maddesini tam olarak kabzetmiş olmadan satmasını yasakladı. Tâvus der ki: "İbnu Abbas'a

"Bu nasıl olur?" diye sordum da bana şu cevabı verdi:

"Bu dirhemlerin dirhemlerle alınıp satılmasıdır, yiyecek maddesi ise tehir edilmiştir."⁵²

AÇIKLAMA:

Burada yasaklanan alım-satım muamelesi şöyle: Bir şahıs diğerinden 100 dinara yiyecek satın alır. Ve 100 dinarı satıcıya peşin öder, ancak malı teslim almaz. Mal satıcının elinde gecikir. Sonra malı bu yeni sahibi bir başkasına mesela 120 dinara satar. Böylece ortaya dinin ruhuna uymayan bir satış şekli çıkmış olmaktadır: Parayla para kazanmak. Bu ise ribâ'dır ve haramdır. İşte Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu şekli önlemek ve bu tarzın açacağı suistimalleri bertaraf etmek için satın alınan malın kabzedilmeden satılmasını yasaklamıştır.⁵³

5- وعن سليمان بن يسار رضى الله عنه قال: قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ لِمُرْوَانَ بْنِ الْحَكَمِ: [أَحَلَّتَ بَيْعَ الرَّبَا؟ فَقَالَ مَا فَعَلْتُ. فَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: أَحَلَّتَ بَيْعَ الصَّكَالِ، وَقَدْ نَهَى رَسُولُ اللَّهِ # عَنْ بَيْعِ الطَّعَامِ حَتَّى يُسْتَوْفَى فَخَطَبَ مُرْوَانَ فَنَهَى عَنْ بَيْعِهِ قَالَ سُلَيْمَانُ: فَنَظَرْتُ إِلَى حَرَسٍ يَأْخُذُونَهَا مِنْ أَيْدِي النَّاسِ]. أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ .

⁵⁰ Nesâî, Büyü: 60, (7, 289), Ebu Dâvud, Büyü: 70 (3503); Tirmizî, Büyü: 19, (1232); İbnu Mâce, Ticarât: 20, (2187); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/31.

⁵¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/32.

⁵² Beş kitap'ta da tahric edilmiştir. 220 numaralı hadisle aynı bablarda zikredilmiştir. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/32.

⁵³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/32-33.

5. (224)- Süleyman İbnu Yesar (radiyallahu anh) anlatıyor: "Ebu Hüreyre (radiyallahu anh) Mervân İbnu'l-Hakem'e:

- Sen faiz ticaretini helâl kıldın dedi. Mervan:

- Ne yapmışım? diye sordu. Ebu Hüreyre tekrar:

- Sen sened satışımla helâl addetmişsin. Halbuki Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), tam olarak kabzedilmezden önce yiyecek satışımla yasakladı, dedi. Râvi der ki:

"Bu konuşma üzerine Mervan halka hitab ederek sened satışımla yasakladı." Süleyman ilâve etti:

"Ben muhafızların bu senedleri, halkın elinden topladıklarını gördüm."⁵⁴

AÇIKLAMA:

Sened diye tercüme ettiğimiz tâbirin aslı sakk'dır, borç senedi, mahkeme hücceti mânalarına gelir. Burada, âmir tarafından memura verilen maaş senedir. Bu senede: "Filana şu kadar zahîre veya para verilsin" diye yazılmıştır. Senedi alan orada yazılı olan şeyleri tesellüm etmeden başkasına satardı. İşte bu muâmele yasaklanmış olmaktadır.⁵⁵

6- وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [كنا مع رسول الله # في سفر فكنث على بكرٍ صنع لِعَمْرٍ فَكَانَ يَغْلِبُنِي فَيَتَقَدَّمُ أَمَامَ الْقَوْمِ فَيَزْجُرُهُ عَمْرٌ فِيرُدُّهُ ثُمَّ يَتَقَدَّمُ فَيَزْجُرُهُ وَيَقُولُ لِي أَمْسِكْهُ يَتَقَدَّمُ بَيْنَ يَدَيْ رَسُولِ اللَّهِ #. فقال له رسول الله # بَعْثِيهِ يَا عَمْرُ. فقال هُوَ لَكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَبَاعَهُ مِنْهُ. فقال لِي رَسُولُ اللَّهِ # هُوَ لَكَ يَا عَبْدَ اللَّهِ فَاصْنَعْ بِهِ مَا شِئْتَ]. أخرجه البخارى .

6. (225)- İbnu Ömer (radiyallahu anh) anlatıyor: "Bir sefer sırasında Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le beraber bulunuyorduk. Ben Hz. Ömer'e ait, yüke yeni alıştırılan henüz zabtı zor bir devenin üzerindeydim. Deve dik başlılık edip cemaatin önüne ötüne giderdi. Babam Ömer (radiyallahu anh) devenin bu davranışından üzüldü, onu tekrar geriye atardı. Bana da:

"Devene sâhib ol, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın önüne geçmesin" derdi. Sonunda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

- Ey Ömer, onu bana sat dedi.

- Pekâla o senin olsun ey Allah'ın Resûlü!" dedi. Böylece deveyi Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ondan satın almış oldu. Sonra da Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana dönerek:

"Ey Abdullah, deveyi sana bağışladım, artık o senindir, onu istediğin gibi kullan" dedi.⁵⁶

ÜÇÜNCÜ FASIL

MEYVELERİN VE EKİNLERİN SATIŞINA DAİR

1- عن ابن عمر رضى الله عنهما قال: قال رسول الله #: [تَبِيعُوا التَّمْرَ حَتَّى يَبْدُوَ صَحْهُ، وَ تَبِيعُوا التَّمْرَ بِالتَّمْرِ؛ قال سالم: وأخبرني عبدالله عن زيد بن ثابت رضى الله عنه أنه قال: ثم رخص رسول الله # بعد ذلك في بيع العريّة بالرطب أو بالتمر ولم يرخص في غيره، وكان ابن عمر إذا سُئِلَ عن صحّها قال: حتى تذهب عنها العاهة]. أخرجه الستة، وهذا لفظ الشيخين .

1. (226)- İbnu Ömer (radiyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle emretti:

"Ağaçların üzerinde o yılın meyveleri (olgunlaşmaya) sâlih olduğu (kızarmak, sararmak sûretiyle) zâhir olana kadar, meyveleri satmayın. Yaş hurmayı kuru hurma karşılığında da satmayın."

Yine Abdullah İbnu Ömer, Zeyd İbnu Sabit'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yaş hurmayı kurusu ile değiştirmeyi yasakladıktan sonra, ariyyenin (muayyen bir ağacın başındaki yaş hurmayı) yerdeki yaş veya kuru hurma ile tebdiline müsaade buyurdu. Bu çeşit bir değiş tokuşa başka alım-satımlarda müsaade buyurmadı."

İbnu Ömer'e meyvenin sâlih olarak ortaya çıkması nedir? diye sorulunca şu cevabı verirdi:

⁵⁴ Müslim, Büyü: 40 (1528); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/33.

⁵⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/33.

⁵⁶ Buhârî, Büyü: 47, Hibe: 25; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/34.

"Meyvenin afete uğrayarak zarar görme tehlikesini atlatmasıdır."⁵⁷

AÇIKLAMA:

Bu hadis ağaç üzerindeki meyvelerin belli şartlarla satılabileceğini ifade eder: Bu şartları şöylece özetleyebiliriz:

1- Meyvenin olgunlaşacağı ortaya çıkmalıdır. Soğuk vurması, dolu vurması gibi çeşitli afetler atlatılmış, normal şartlarda, ağaçtaki meyvelerin olgunlaşacağı kanaati hasıl olmuşsa artık meyve hasad edilmeden, miktarı tahmin yoluyla tesbit edilerek satılabilir.

2- Satış muamelesi, faize giren şartlarla olmamalıdır. Yani altın gümüş cinsinden parayla veya aynı cinsten olmayan başka ticaret eşyasıyla olabilir

3- Ariyye'ye de ruhsat vardır.

Ariyye nedir? Bu, bahçe sâhibinin, hurma ağaçları arasından, mahsulünü satmak için ayırdığı ağaçtır. Sâhibi, âcil ihtiyacını görmek için, üstündeki mahsulü kuruduktan sonra, kaç kile geleceğini tahmin ederek bunun satılmasına veya taze hurma ile değiştirilmesine ariyye satışı (bey-i ariyye) denir.

Ariyye satışı, elinde kuru hurma olduğu halde, parasızlık yüzünden yeni çıkan yaş hurmayı yiyemeyenlerin müracaatı üzerine tanınan bir ruhsattır. Esas itibarıyla, kuru hurma vererek yaş hurma satın almak - 232 numaralı hadiste görüleceği üzere- yasaklanmıştır. Bu durum, kuru hurması olanlara da, turfanda hurma yetiştirenlere de bazı zorluklar getiriyordu. Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm) kayıtlı olarak bu değişik tokuşa müsaade etmiştir. 233 numaralı hadiste de göreceğimiz gibi, ariyye suretiyle yapılacak alım-satım beş vask miktarını taşmamalıdır.

Bir vask altmış sâ', yani takriben bir deve yüküdür.⁵⁸

2- وفي أخرى للخمسة إ البخارى: [نَهَى رَسُولُ اللَّهِ # عَنْ بَيْعِ النَّخْلِ حَتَّى يَزُهَوْ، وَعَنْ بَيْعِ السُّبُلِ حَتَّى يَبْيُضَّ وَيَأْمَنَ الْعَاهَةَ، نَهَى الْبَائِعَ وَالْمَشْتَرَى].

2. (227)- Buhârî'nin dışındaki müelliflerin kaydettiği bir diğer rivayette şöyle denir: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) meyvesi olgunlaşmaya kadar hurmayı, dânesi beyazlaşmış afetten emin oluncaya kadar başağı satmaktan men etti. Bu muameleden satıcı da alıcı da yasaklanmıştır.⁵⁹

3- وفي أخرى للثلاثة والنسائي عن أنس رضى الله عنه: [نَهَى عَنْ بَيْعِ النَّمْرِ حَتَّى يَزُهَوْ: قِيلَ لَهُ مَا زُهُوْهَا! قَالَ: تَحْمَرُّ وَتَصْفَرُّ. أَرَأَيْتَ إِنْ مَنَعَ اللَّهُ تَعَالَى الثَّمْرَةَ، بِمَ تَسْتَحِلُّ مَالَ أَخِيكَ].

3. (228)- Hz. Enes (radiyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) olgunlaşmazdan önce meyvenin ağacın başında iken satılmasını yasakladı. Kendisine (aleyhissalâtu vesselâm) meyvenin olgunlaşması ile ne kastediliyor? diye sorulunca:

"Onun kızarması ve sararmasıdır" diye açıkladı ve ilave etti: "*Cenâb-ı Hakk bir âfet vererek meyveye mâni olacak olsa, kardeşinden aldığın parayı nasıl helal addedeceksin?*"⁶⁰

4- وللشيخين وأبى داود في أخرى عن جابر رضى الله عنه قال: [نَهَى أَنْ تُبَاعَ الثَّمْرَةُ حَتَّى تَسْفَحَ: قِيلَ وَمَا تَسْفَحُ! قَالَ تَحْمَرُّ وَتَصْفَرُّ، وَيُؤْكَلُ مِنْهَا].

4. (229)- Hz. Câbir (radiyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) alacalanmazdan önce meyvenin satılmasını yasakladı.

"Meyvenin alacalanması nedir?" diye sorulunca:

"*Kızarması, sararması ve yenir hâle gelmesidir*" diye açıkladı.⁶¹

⁵⁷ Buhârî, Büyü: 82-87, Müsâkat: 17, Selem: 4; Müslim, Büyü: 51, 59, 79, (1534-1535-1539); Ebu Dâvud, Büyü: 20, (3361); Nesâî, Büyü: 28 (7, 262-263), 40 (7, 270-271), Eymân: 45 (7, 33); İbnu Mâce, Ticârât: 32, (2214-2215); Muvatta, Büyü: 10, (2, 618); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/35.

⁵⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/36.

⁵⁹ Müslim, Büyü: 50, (1535); Ebu Dâvud, Büyü: 23, (3368); Tirmizî, Büyü: 15, (1226-1227); Nesâî, Büyü: 40, (7, 270, 271); İbnu Mâce, Ticârât: 32, (2214-2215); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/36.

⁶⁰ Buhârî, Büyü: 83, Selem 4; Müslim, Müsâkat: 15-17 (1555), Büyü: 49, 50 (1534-1554); Muvatta, Büyü: 11 (2, 618); Ebu Dâvud, Büyü: 23, (3367); İbnu Mâce, Ticaret: 61, (2284); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/37.

⁶¹ Buhârî, Büyü: 83, Zekât: 58; Müslim, Büyü: 53 (1536); Ebu Dâvud Büyü: 23, (3370-3373); Nesâî, Büyü: 28, (7, 264); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/37.

5- وفي أخرى، عن داود والترمذى عن أنس رضى الله عنه: [نَهَى عن بَيْعِ العِنَبِ حَتَّى يسودَّ، وعن بيعِ الحبِّ حَتَّى يَسْتَدَّ].

5. (230)- Hz. Enes (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) siyahlanmazdan önce üzümün, sertleşmeden önce hububatın satılmasını yasakladı."⁶²

6- وعن خارِجة بن زيد رضى الله عنه: [أن أباه كان يبيِعُ ثمارَهُ حتى تَطْلُعَ الثَّرِيَاءُ]. أخرجه مالك .

6. (231)- Hârice İbnu Zeyd (radiyallahu anh)'in anlattığına göre, babası, süreyya yıldızı doğmadıkça meyve satmazdı.⁶³

AÇIKLAMA:

Zürkânî'nin şerhte kaydettiği üzre, İbnu Ömer (radiyallahu anh) meyvenin, afete uğrama tehlikesi kalkıncaya kadar satışının Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) tarafından yasaklandığını bildirmesi üzerine bunun nasıl anlaşılacağı sorulmuş, o da: "Süreyya yıldızı görülmeye başlayınca" demiştir. Süreyya yıldızının, yaz mevsimi girdiği günün sabahında doğduğu, bunun da yaz sıcaklarının başlangıcı olduğu, artık meyvelerin olgunlaşmaya geçtiği belirtilir. Öyle ise, bu mevzuda muteber hudud süreyya yıldızının doğmasıdır. Dalı üzerinde meyve satışı burdan sonra başlayabilir.⁶⁴

7- وعن سهل بن أبى حنمة رضى الله عنه. [أنَّ النَّبِيَّ # نَهَى عن بيعِ الثَّمَرِ بِالثَّمَرِ، وقال ذلك الرَّبَّاءُ، تلكَ المُرَابِنَةُ إِنْهُ رَخَّصَ في بيعِ العَرِيَّةِ: النخلةِ والنَّخْلَتَيْنِ يأخُذُهَا أهْلُ البَيْتِ بِخَرَصِهَا تمرًا يأكُلُونَهَا رُطْبًا]. أخرجه الخمسة. وزاد الترمذى في أخرى: [وعن بيعِ العِنَبِ بالزَّبِيبِ، وَعَنْ كَلِّ ثَمَرَةٍ بِخَرَصِهَا مِنَ الثَّمَرِ. قال: يحيى بن سعيد «العَرِيَّةُ» أن يشتري الرجلُ ثَمَرَ النَّخْتِ لِطَعَامِ أهْلِهِ رُطْبًا بِخَرَصِهَا تَمْرًا].

7. (232)- Sehl İbnu Ebî Hasme (radiyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) yaş hurmayı kuru hurma ile değiştirmeyi yasakladı ve "Bu riba'dır, buna müzâbene denir" buyurdu. Ancak ariyye satışını bundan istisna etti. Ariyye bahçe sâhibinin ayırdığı bir veya iki hurma ağacıdır. Onların başındaki meyvenin kuruyunca ne kadar olacağını göz kararıyla tahmin eder. Bunun bedelince yaş hurma (satın alıp) yer" ..

Tirmizî bir başka rivayette şu ilâveyi kaydeder: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yaş üzümü kuru üzümle her meyveyi, meyve cinsinden tahminî karşılığıyla satmayı yasakladı."

Yahya İbnu Said ariyye'yi şöyle açıkladı: "Kişinin âilesine yedirmek maksadıyla birkaç hurma ağacının yaş meyvesini, -miktarını tahmin yoluyla takdir edip- kuru hurma karşılığında satın almasıdır."⁶⁵

8- وعن أبى هريرة رضى الله عنه قال: [رَخَّصَ رسولُ الله # في بيعِ العَرَايَا بِخَرَصِهَا مِنَ الثَّمَرِ فيما دونَ خَمْسَةِ أوسُقٍ أو خَمْسَةِ أوسُقٍ]. شك بعض الرواة في خمسة أوسقٍ أو دون خمسة أوسقٍ. أخرجه الستة .

8. (233)- Ebu Hüreyre (radiyallahu anh) dedi ki: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), kuru hurma vererek, tahmin yoluyla ariyyelerin satın alınmasına, beş vask veya beş vasktan az miktar için izin verdi." Ravilerden biri, "beş vask" mı dedi, yoksa "beş vasktan az" mı dedi diye şüphe etmiştir.⁶⁶

AÇIKLAMA:

⁶² Ebu Dâvud, Büyü: 23, (3371); Tirmizî, Büyü: 15 (1228); İbnu Mâce, Ticarat: 32, (2217); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/37.

⁶³ Muvatta, Büyü: 13, (2, 619); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/37.

⁶⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/38.

⁶⁵ Buhârî, Büyü: 83, Şürb: 17; Müslim, Büyü: 64, (1540); Ebu Dâvud, Büyü: 20, (3363); Tirmizî, Büyü: 64, (1303); Nesâî, Büyü: 35, (7, 268); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/38.

⁶⁶ Buhârî, Büyü: 83 (Şürb: 17); Müslim, Büyü: 71, (1541); Ebu Dâvud, Büyü: 21, (3364); Nesâî, Büyü: 35, (7, 268); Tirmizî, Büyü: 63, (1301); Muvatta, Büyü: 14, (2, 620); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/39.

Ariyye satışı nedir, niçin buna ruhsat verilmiştir? gibi bazı mübhem noktaları az yukarıda 226 numaralı hadisle birlikte açıkladık.

Tahmin meselesi şudur: Bir ağaçtaki taze hurma kuruduğu zaman ne kadar kuru hurma olacaktır, önceden tahmin edilir. Tahmin işi bir ehl-i vukufa (bilir kişi) yaptırılır. Ariyye satışını yapan kimse, tahmin edilen bu miktarı kuru hurma olarak verir. Böylece verdiği, aldığına "kuru cinsinden" denk olur.⁶⁷

9- وعن أبي سعيد رضى الله عنه قال: [نهى رسول الله # عن المزابنة والمحاقلة] «فالمزابنة» اشتراء الثمر في رؤس النخل [زاد مالك بالتمر] «والمحاقلة» كراء ارض بالحنطة. أخرجه الثثة والنسائي .

9. (234)- Ebu Sa'îd (radiyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) müzâbene ve muhâkala'yı yasakladı. Müzâbene, yeni meyvenin daha hurma, ağacının başında iken satın alınmasıdır. İmam Malik "... kuru hurma vererek" ziyadesini kaydetti.

Muhâkale de buğday karşılığında tarlanın kiralanmasıdır.⁶⁸

AÇIKLAMA:

Hız. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında araziye kiraya vermek yaygın bir tatbikatti. Tohum, ekiciye ait olur, tarlanın münbit kısmından belli bir bölüm tarla sâhibine, geri kalan kısım da ekiciye ait olurdu. Reshulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu usûlü yasakladı çünkü ayrılan kısmın mahsül vermemesi, telef olması mümkündü.

Nevevî'nin açıklamalarına göre, âlimler bu konuda ihtilaf eder. Bazıları sadece mahsül karşılığında değil, altın, gümüş, vs. karşılığında da olsa tarlanın kiraya verilmesine -hadisteki itlaka dayanarak- karşı çıkmıştır. Ebu Hanîfe, Şaifi başta diğer bir çok ulema, arazinin altın, gümüş zahîre, elbise ve diğer eşyalar mukabili kiraya verilebileceğini söylemiştir. İcar bedeli ekin cinsinden de olabilir. Ancak, çıkan mahsulün üçte biri veya dörde biri gibi bir cüzüne mukabil icârî câiz değildir. Buna "muhâbere" denir. Muayyen bir parçanın tarla sahibi için ekilmesini şart koşmak da caiz olmaz.

Ahmet İbnu Hanbel, Ebu Yusuf, İmam Muhammed ve Malikîlerden bazılarına göre, "Yeri altın ve gümüş mukabilinde kiraya vermek ve mahsulün üçte biri, dörtte biri gibi bir cüzü karşılığında kiraya vermek caizdir. Muhtar olan da budur."

Farklı görüşlerden herbiri rivayete dayanmaktadır.⁶⁹

10- وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [نهى رسول الله # عن المزابنة، والمزابنة بيع الثمر بالتمر كي، وبيع الكرم بالزبيب كي]. أخرجه الستة .

10. (235)- İbnu Ömer (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) müzâbene'yi yasakladı. Müzâbene, yaş hurmayı, ölççeğe vurarak kuru hurma mukabili satmaktır, keza taze üzümü ölççeğe vurarak kuru üzüm karşılığında satmaktır."⁷⁰

11- وفي أخرى 'بى داود رضى الله عنه: [نهى عن بيع الزرع بالحنطة كي].

11. (236)- Ebu Dâvud'un bir diğer rivayetinde: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ekini, ölçekli olarak buğdayla satmaktan yasakladı."⁷¹

AÇIKLAMA:

Önceki hadiste açıklanan müzâbeneye benzer. Şu miktar arazideki ekini, kile nevinden muayyen bir miktar buğday mukabili satmaktır. Bu tarz satışı Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) yasaklıyor. Müteakip hadis meseleye daha fazla açıklık getirecektir.⁷²

⁶⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/39.

⁶⁸ Buhârî, Büyü: 82; Müslim, Büyü: 105, (1546); Muvatta, Büyü: 23-25 (2, 625); Nesâî, Müzâra'a: 45, (7, 39); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/39.

⁶⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/39-40.

⁷⁰ Buhârî, Büyü: 75, 82; Müslim, Büyü: 74 (1542); Ebu Dâvud, Büyü: 18, (3361); Nesâî, Büyü: 33, (7, 266); Tirmizî, Büyü: 63, (1300); Muvatta, Büyü: 23, (2, 624); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/40.

⁷¹ Ebu Dâvud, Büyü: 19, (3361); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/40.

⁷² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/41.

12- وفي أخرى للشيخين عن جابر رضى الله عنه: [أنهى عن المخابرة والمحاكلة قال: عطاء فسّر لنا جابر قال: أما المخابرة: فأرض البيضاء يدفعها الرجل إلى الرجل فينق فيهما ثم يأخذ من الثمرة، وزعم أن المزابنة بيع الرطب في النخل بالتمر كي، والمحاكلة في الزرع على نحو ذلك، بيع الزرع القائم بالحب كي].

12. (237)- Sahihey'n Hz. Câbir'den kaydettikleri bir rivayet de şöyle: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Muhâbere ve Muhâkale'yi yasakladı. Atâ der ki: Câbir bize şu açıklamayı yaptı:

Muhâbere: Boş araziye, sâhibi bir başkasına verir. Alan adam bütün masrafları karşılayarak tarlayı eker. Tarla sâhibi mahsûlden hisse alır. **Müzâbene'**ye gelince, bunun "daha ağaçta iken yaş hurmayı, kuru hurma ile ölçkle satmak" olduğunu söyledi. **Muhâkale** ise, ekinin câri bir alışverişi, müzâbene'ye benzer, ekinin ölçkle buğday mukabili satılmasıdır.⁷³

13- وفي أخرى لمسلم رحمه الله: [أنهى عن المحاكلة والمزابنة والمعائمة والمخابرة قال: والمعائمة بيع السنين. وعن الثنثي]. زاد أصحاب السنن: إن أن تعلم.

13. (238)- Müslim'in bir diğer rivayetinde şöyle denir: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) muhâkale, müzâbene, muâveme ve muhabere suretiyle yapılan alışverişleri yasakladı.

-Ravi der ki: Muâveme, bir kaç yılı içine alan bir satıştır.- Keza, sünya'yı da yasakladı" Sünen müellifleri şu ziyadeyi kaydederler. "...bilinme durumu hâriç"⁷⁴

AÇIKLAMA:

Birkaç yılı içine alan **muâveme** akdinde açık bir aldatma vardır. Çünkü müteakip yıllarda da, meyve olup olmayacağı, bahçenin bir afete maruz kalıp kalmayacağı bilinemez. Burada açıklamaya muhtaç olan şekil sünya'dır. **Sünyâ:** Kişinin bahçesinin meyvesini tamamen satıp, belli ve muayyen olmayan bir kısmını hâriç tutmasıdır. Sünen müellifleri, koydukları kayıta istisna kılınan kısım belirtildiği takdirde, bu satışın câiz olacağını açıklamışlardır.⁷⁵

14- وفي أخرى للنسائي: والمخاضرة والمخابرة قال: والمخاضرة بيع التمر قبل أن يزهو، والمخابرة بيع الكدس بكذا وكذا صاعاً. زاد البخاري عن أنس: والممسة والمنابذة الكدس الطعام المجتمع كالصبرة.

14. (239)- Nesâî'nin diğer bir rivayetinde: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)... muhâdara ve muhâbere satışlarını yasakladı" der. Ravi şu açıklamayı yaptı: Muhâdara, hurmanın alaca düşmezden önce satılmasıdır, muhâbere de, yığının, (miktarını göz kararıyla tahmin edip) şu kadar bu kadar sâ'ya satmaktır. Buhârî, Enes'ten şu ziyadeyi kaydetti: "...mülânese ve münâbeze'yi de... yasakladı."⁷⁶

AÇIKLAMA:

Mülânese, satış sırasında, taraflardan birinin: "Elbisene değersem veya sen elbiseme değersen alım-satım kesinleşmiştir" demesidir.

Münâbeze de buna benzer bir akit çeşididir. Alım-satım yapanların birbirlerinin elbisesine bakmadan, elbiselerini birbirlerine atınca akdin kesinleşeceği hususunda anlaşmalarıdır.

Mülânese ve münâbeze'nin mahiyeti yani nasıl cereyan ettiğinin tavsifinde, alimler ihtilâf ederler. Umumiyetle katlanmış olarak gelen veya karanlıkta getirilen kumaşın iyice görüp anlamadan sadece el değmesiyle akdin kesinleşmesi hususundaki mutabakata mülânese denmektedir. Bu durumda kumaşın sâhibi: "Kumaşı sana, şu fiyata, elle dokunman, bakman yerine geçmesi şartıyla sattım, bakınca geri verme hakkına sahip değilsin" der. Öbürü de kabul eder. Müşteri değme sonunda karar verdi mi akit kesinleşir.

⁷³ Buhârî, Şûrb: 17; Müslim, Büyü: 53, (1536); Tirmizî, Büyü: 55, (1290), 72, (1313); Ebu Dâvud, Büyü: 24, (3374-3375); Nesâî, Büyü: 39, (7, 270); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/41.

⁷⁴ Müslim, Büyü: 85, (1536); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/41.

⁷⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/41-42.

⁷⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/42.

Münâbezede atılan şey taş mı kumaş mı, ihtilaflıdır. Taş ise, satıcı: "Şu taşı atıyorum, kumaşa değince satılmış demektir" veya "Şu taşın ulaştığı yere kadar olan araziye sana satıyorum."
Bu çeşit alım satımlardaki aldanma ve aldatma durumları izah gerektirmeyecek kadar açıktır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yasaklamıştır.⁷⁷

DÖRDÜNCÜ FASIL

ALIM-SATIMI CAİZ OLMAYAN EŞYALAR HAKKINDA

1- عن ابن عمر رضی اللہ عنہما أن عمر رضی اللہ عنہ قال: [أَيُّمَا وَلِيدَةٍ وُلِدَتْ مِنْ سَيِّدِهَا فَإِنَّهُ يَبِيعُهَا، وَ يَهْبُهَا، وَ يُورِثُهَا، وَيَسْتَمْتِعُ بِهَا مَا عَاشَ، فَإِذَا مَاتَ فَهِيَ حُرَّةٌ]. أخرجہ مالک .

1. (240)- İbnu Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallahu anh) buyurdu ki: "Efendisinden çocuk doğuran cariye efendisi artık satamaz, hibe edemez, miras olarak da bırakamaz. Hayatta kaldığı müddetçe ondan istifade eder. Ölecek olursa cariye hür olur."⁷⁸

AÇIKLAMA:

Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in hadiste beyan ettiği üzere efendisinden çocuk dünyaya getiren cariye'nin (köle kadın) satılmıyacağı hususunda İslâm fukahası icma etmiştir. Müteâkiben kaydedeceğimiz Câbir hadisi bu hükme muarız değildir. Hz. Ömer'in tatbikatına uymayan bazı rivayetlere itibar edilmemiştir. Ümmü Veled de denen bu durumdaki köle kadınlar yarı hür bir statü kazanırlar. Efendi ölünce derhal hür olurlar.⁷⁹

2- ولرزین عن جابر رضی اللہ عنہ قال: [بِعْنَا أُمَّهَاتِ الْوَدِ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ # وَأَبِي بَكْرٍ، فَلَمَّا كَانَ عَمْرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نَهَانَا فَاَنْتَهَيْنَا] قال: ابنُ اثيرٍ ولمُ أُجِدْهُ فِي اُصُولِ .

2. (241)- Rezîn, Hz. Câbir (radıyallahu anh)'in şu sözünü kaydeder: "Biz Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ve Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh) zamanında ümmü veled'i satardık. Hz. Ömer bu alışverişten bizi yasaklayınca terk ettik."

İbnu'l-Esir: "Bu rivayeti ana kaynaklarda (Usûl) göremedim" der.⁸⁰

3- وعن ابن عمر رضی اللہ عنہما. أن رسولَ اللہ # : [نَهَى عَنْ بَيْعِ الْوَالِدِ وَعَنْ هِبَتِهِ]. أخرجہ السنّة .

3. (242)- İbnu Ömer (radıyallahu anh) diyor ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) velâ'nın alım-satımını ve hibe edilmesini yasakladı."

Bazı âlimler, hadisteki "... hibe edilmesini..." kısmının, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sözü olamayacağını iddia etmiştir.⁸¹

AÇIKLAMA:

Velâ: Tasarruf, muâvenet, muhabbet demek olup kurb (yakınlık) mânâsına olan velî kelimesinden alınmadır. Hakukî bir tâbir olarak, verâsete sebep olan hükmi bir akrabalık ifade eder. Bu akrabalık âzad etme sonucu efendi ile azadlı köle arasında teessüs eder ki, buna velâ-i i'tâk denir. Tevârüs ve diyete iştirak gibi karşılıklı bir kısım hak ve sorumluluklar getirir. Velâ'nın akidle hüsulü de söz konusudur, buna velâ-i müvâlat denir. Şu halde, yukarıdaki hadis, bu hukukî akrabalığın para ile satışını veya hibe yoluyla bir başkasına devredilmesini yasaklamaktadır.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) devrinde velâ'nın hibe edildiğini ifade eden bazı rivayetlerin varlığı sebebiyle hadisin hibeyi yasaklayan kısmının Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e ait olamayacağını söyleyen alim olmuştur. Ancak hadisin hükmünde icma edilmiştir.⁸²

⁷⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/42.

⁷⁸ Muvatta, Itk: 6, (2, 776); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/43.

⁷⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/43.

⁸⁰ Ebu Dâvud, Itk: 8, (3953); İbnu Mâce, Itk: 2, (2517); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/43-44.

⁸¹ Buhârî, Itk: 10, Feraiz: 21; Müslim, Itk: 16, (1506); Ebu Dâvud, Feraiz: 14, (2919); Tirmizî, Büyü: 20 (1236); Muvatta, Itk: 10 (2, 782); İbnu Mâce, Feraiz: 15, (2747); Nesâî, Büyü: 87, (7, 306); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/44.

⁸² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/44.

4- وعن إياس بن عبد الله رضى الله عنه قال: [نهى رسول الله # عن بيع الماء]. أخرجه أصحاب السنن .

4. (243)- İyas İbnu Abdillâh (radıyallahu anh) "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in suyun satılmasını yasakladığını" rivayet etmiştir.⁸³

AÇIKLAMA:

Alimler çoğunlukla buradan yağmur, pınar veya nehir suyunu anlamışlardır. Değilse, kişinin kabına aldığı suyu satabileceğini söylemişlerdir.

Ancak, Tirmizî'nin belirttiği üzere, insanlar suya muhtaçken, bir kimsenin ihtiyacından artan suyu başkasına satmasını mekruh addeden alimler de mevcuttur.⁸⁴

5- ولمسلم والنسائی عن جابر رضى الله عنه: [أته نهى عن بيع فضل الماء].

5. (244)- Hz. Câbir' (radıyallahu anh)'den rivayet edildiğine göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) "Suyun fazlasını satmayı yasaklamıştır."⁸⁵

6- وعن أبى هريرة رضى الله عنه قال: قال رسول الله #: [يُباع فضل الماء لِبِيعِ الْكُفِّ]. أخرجه الشيخان .

6. (245)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: "Ot satmak maksadıyla suyun fazlası satılmaz" dediğini rivayet etmiştir.⁸⁶

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) burada kişinin ihtiyacından artan suyu içmek veya hayvanlarını sulamak üzere başkası istediği zaman bunu vermemekten veya parayla satmaktan yasaklamıştır. Âlimler, arazi sulamak için istendiği takdirde parayla satılabileceğinde ittifak ederler.

Şârihlerin açıkladığı üzere yukarıdaki hadis, kaplara alınan suyu değil daha ziyade şöyle bir durumu mevzubahis etmektedir: Kırdâ, bir zatın tarlasında, kendine ait kuyusu var. Başka kuyu veya su kaynağı yok. O kuyunun suyundan istifade edilebildiği takdirde başkaları hayvanlarını kırdâ otlatabilecektir. Aksi takdirde susuzluk endişesiyle kimse hayvanını otlağa getiremeyecektir. Bu durumda suyun parayla satılması, dolaylı olarak otlağın, daha doğrusu kırdâki otların satılması olacaktır.

Hadiste geçen kelâ, yaş veya kuru her çeşit otu ifade eder. Şu halde hayvanlarını orada otlatmak zorunda olan sürü sâhibi, hissedeceği zarurete göre, sâdece suya değil, buna ilâveten kırın otuna da para vermek mecburiyetinde kalabilir. Böylece su sâhibi zulüm üzerine zulümde bulunabilir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) muzdar durumda kalanların istismarını önlemek için bu durumdaki su sâhiplerinin, ihtiyaçlarından artan miktarı satamayacaklarını teşrî buyurmuştur. Hadiste nehye kuvvet vermek için suyun satılması, kırdâki otun satılması gibi gösterilmiştir.

Bu yasağın hükmü, tenzihî bir kerâhet midir, tahrîmî bir kerâhet midir ihtilaf edilmiştir, ancak esah olan tahrîmî olmasıdır. Nevevî, kırdâki ihtiyaç fazlası suyun parasız verilmesi üç şart altında vacibtir der ve açıklar:

1- İhtiyacı görebilecek başka su yoksa,

2- Suyun hayvanları sulamak için kullanılması, ekinleri sulamak için değil,

3- Su sahibinin kendisi bu suya muhtaç olmaması, yani ihtiyacından artması.

Fazla suyu ihtiyaç sahiplerine vermemesinin büyük günah olduğunu söyleyen alimlerimiz de vardır.

Yolcu ve hayvanlara su vermenin vücubunda ihtilaf yok ise de, mezkur kuyunun civarında ikâmet etmek isteyenlere verme hususunda ihtilaf edilmiştir. Bâzı âlimler "Burada ikamette zaruret olmadığı için böylelerine

⁸³ Ebu Dâvud, Büyü: 63, (3478); Tirmizî, Büyü: 44, (1271); Nesâî, Büyü: 88, (7, 307); İbnu Mâce, Rühûn: 18, (2477); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/44.

⁸⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/45.

⁸⁵ Müslim, Musâkât: 34 (1565); Nesâî, Büyü: 89, (307); İbnu Mâce, Rühûn: 18, (2477); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/45.

⁸⁶ Buhârî, Şûrb: 2, Hiye: 5; Müslim, Musâkât: 38, (1566); İbnu Mâce, Rühûn: 19, (2478); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/45.

su vermek vâcib değildir" derken, bazıları "Vâcibtir" demiştir. Esah olan da bu ikinci görüştür. Kezâ bunlardan para alınıp alınmayacağı da ihtilâfıdır, ancak "alınmaz" diyen görüş râcih kabul edilmiştir.⁸⁷

7- وفي أخرى للسنة إ النسائي: [تمنعوا فضل الماء ل تمنعوا به الك،] .

7. (246)- Nesâî dışındaki beş kitapta geldiğine göre, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle emretmiştir: "Ota mâni olmak maksadıyla suyun fazlasına mâni olmayın."⁸⁸

AÇIKLAMA:

Şarihlerin açıkladığına göre, bir otağa yakın yerde bir kimseye ait bir kuyu var. İnsanlar başka kuyu olmadığı için, onun suyundan istifâde edemedikleri takdirde, hayvanlarını, susuzluk endişesiyle oraya otlatmaya getiremeyecekler. Böyle bir durumda kuyu sahibinin ihtiyaç fazlası suyu vermemesi otağın kendine kalmasını netice verecektir. İşte Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) böyle bir düşünce ile ihtiyaç fazlası suya mâni olmayı yasaklamakta, haram kılmaktadır. Önceki hadise ve açıklamasına da bakılsın.⁸⁹

8- وفي أخرى لمالك عن عمرة بنت عبدالرحمن: [يُمنع نفع البئر،] .

8. (247)- Amra Bintu Abdirrahmân'ın naklettiğine göre Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur: "Kuyu suyunun fazlası yasaklanamaz"⁹⁰

AÇIKLAMA:

Hadisten "kuyunun içinde biriken su" anlaşıldığı gibi, ihtiyaçtan artan kısmı da anlaşılmıştır. Kuyu ortakları münâvebe ile sudan istifade ederken, kendi gününde ihtiyacı olmadığı için kullanmayan kişinin, kullanılması zarar getirmeyecek ise, ortağına mâni olmaması gereğini de anlamışlardır.⁹¹

9- وعن رجل من المهاجرين قال: [غَزَوْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ # ثَنَّا أَسْمَعُهُ يَقُولُ: الْمَسْلُومُونَ شُرَكَاءُ فِي ثَنِّ: فِي الْمَاءِ، وَاللَّكِّ، وَالنَّارِ] .

9. (248)- Muhâcirlerden bir kişi şunu anlatmıştır: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le birlikte üç defa gazveye katıldım. Onun şöyle söylediğini işittim: "Müslümanlar üç şeyde ortaklıklar: Suda, ota ve ateşte."⁹²

AÇIKLAMA:

Burada, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) yaygın bir câhiliye geleneğini kaldırmıştır. Kişi belli bir bölgenin otağını kendi hayvanlarına ayırıp, başkasına yasaklayabiliyordu. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) sahihsiz arazinin (mevât) otunu kimsenin başkasına menedemeyeceği prensibini getirmiştir. Sahibi olan arazinin otuna veya kaba alınmış suyuna başkası izinsiz karışamaz.

Ateş meselesine gelince, bazı alimler, ateş elde edilen taş, odun gibi maddeleri anlayarak, sahihsiz araziden bunların alınmasına kimse mâni olamaz demişlerdir. Tutuşturmak maksadıyla köz vs. isteyen talebinin de reddedilemeyeceğini anlayanlar olmuştur.⁹³

10- وعن بهيسة الفزارية رضى الله عنها قالت: [استأذن أبي النبي # فدخل بينه وبين قميصه فجعل يُقَبِّلُ ويلتزم. ثم قال يارسول الله: حَدَّثَنِي مَا الشَّيْءُ الَّذِي

⁸⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/45-46.

⁸⁸ Buhârî, Müsâkât: 2, Hiyel: 5; Müslim, Musâkât: 37, (1566); Muvatta, Akdiye: 29, (2, 744); Ebu Dâvud, Büyü: 62, 3473); Tirmizî, Büyü: 24 (1272); İbnu Mâce, Rühûn: 19, (2478); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/46.

⁸⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/47-48.

⁹⁰ Muvatta, Akdiye: 30, (2, 745); İbnu Mâce, Rühûn: 19, (2479); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/47.

⁹¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/47.

⁹² Ebu Dâvud, Büyü: 62, (3477); İbnu Mâce, Rühûn: 16, (2473); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/47.

⁹³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/47.

يَحِلُّ مَنْعُهُ؟ قَالَ: الْمَاءُ. ثُمَّ قَالَ مَا الشَّيْءُ الَّذِي يَحِلُّ مَنْعُهُ قَالَ: الْمِلْحُ ثُمَّ قَالَ مَاذَا؟ قَالَ النَّارُ. ثُمَّ قَالَ يَا نَبِيَّ اللَّهِ: مَا الشَّيْءُ الَّذِي يَحِلُّ مَنْعُهُ؟ قَالَ: أَنْ تَفْعَلَ الْخَيْرَ خَيْرٌ لَكَ. [أخرجهما أبو داود

10. (249)- Būheysetu'l-Fezāriyye (radiyallahu anh) anlatıyor: "Babam, Resūlullah (aleyhissalātu vesselâm)'dan izin isteyerek kendisi ile kamîsi arasına girdi. Resūlullah (aleyhissalātu vesselâm)'ı öpüyor ve kucaklıyordu. Sonra:

"Ey Allah'ın Rasûlü yasaklanması yasak olan şey nedir? bana söyle" dedi. Resūlullah (aleyhissalātu vesselâm):

"Tuz!" dedi. Babam tekrar sordu:

"Başka ne var?" Resūlullah (aleyhissalātu vesselâm):

"Ateş!" dedi. Sonra tekrar sordu:

"Ey Allah'ın Rasûlü yasaklanması helal olmayan şey nedir?" Resūlullah (aleyhissalātu vesselâm):

"Hayır yapman kendine hayırdır" cevabını verdi"⁹⁴

AÇIKLAMA:

Burada tuz için de ot ve su için yukarıda beyan edilen hüküm konmaktadır. Tuz bir yerde, bir dağda maden halinde mevcutsa ondan istifadede herkes eşittir. Ama bir kimsenin mülkü içinde ise ondan istifade hakkı sâhibine aittir. Satmak, satmamak, mani olmak gibi her çeşit tasarrufu vardır.⁹⁵

11-1- وعن أبي أمامة رضى الله عنه. أن رسول الله # قال: [تَبِيعُوا الْفَيْتَاتِ الْمُغَيَّبَاتِ، وَ تَشْتَرُوهُنَّ، وَ تَعْلَمُوهُنَّ، وَ خَيْرَ فِي تِجَارَةٍ فِيهِنَّ، وَ تَمْنُهُنَّ حَرَامٌ. قَالَ: وَ فِي مِثْلِ هَذَا أَنْزَلْتُ «وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ»] .

11. (250)- Ebu Ūmāme (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resūlullah (aleyhissalātu vesselâm) buyurdular ki:

"Şarkıcı cariyeleri satmayın, satın da almayın. Onlara (musiki) de öğretmeyin. Onları alıp satmak şartıyla yaptığınız ticarete hayır yoktur, onlar için ödenen para haramdır." Resūlullah (aleyhissalātu vesselâm) ilave etti: "Şu âyet bu gibiler hakkında nâzil olmuştur:

"İnsanlardan bazıları, bir bilgisi olmadığı halde, Allah yolundan saptırmak için boş sözlere müşteri çıkarlar. Allah yolunu alaya alırlar. İşte bunlara alçaltıcı bir azab vardır" (Lokman: 31/6).⁹⁶

AÇIKLAMA:

Burada, çalgıcı olduğu için, cariyenin satın alınması yasaklanıyor. Bazı âlimler böylesi cariyeler üzerinde yürütülen akdin fâsîd olacağını söylemiştir. Ancak Cumhur, sıhhatini kabul eder. "Ancak onlardan alınan para haramdır. Tıpkı şarapçıya satılan üzümünden alınan para gibi, zîra bu satışta haram işe yardım var" demişlerdir. Âlimler âyeti bu makamda: "Allah'ı zikirten alıkoyan haram şarkıcı sesleri satın alan" şeklinde anlamış, boş söz (Lehve'l- hadis) tabirinin içine her çeşit zararlı, faydasız hakikati olmayan şeyleri dâhil etmişlerdir. Şarkıcılığın haram olduğuna kail olanlar da bu hadis ve bu âyete dayanırlar.⁹⁷

12-1- وعن أبي سعيد رضى الله عنه قال: [نَهَى رَسُولُ اللَّهِ # عَنْ شِرَاءِ الْغَنَائِمِ حَتَّى تُقَسَمَ]. أَخْرَجَهُمَا التِّرْمِذِيُّ .

12. (251)- Ebu Said (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resūlullah (aleyhissalātu vesselâm) taksimden önce ganimetin satılmasını yasakladı."⁹⁸

AÇIKLAMA:

Hız Peygamber (aleyhissalātu vesselâm) sahih rivayetlerle de sabit olduğu üzere, savaş sırasında elde edilen ganimet malından herhangi bir şeyi, taksim edilmezden önce temellük edinmeyi, satmayı şiddetle yasaklamıştır.

⁹⁴ Ebu Dâvud, Büyü: 62, (3476); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/48.

⁹⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/48.

⁹⁶ Tirmizî, Büyü: 51, (1282), Tefsîru'l-Kur'ân, Lokman: (3193); İbnu Mâce, Ticârât: 11, (2168); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/48-49.

⁹⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/49.

⁹⁸ Tirmizî, Siyer: 14, (1563); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/49.

Bu davranış, gulûl yani devlet malından yapılan hırsızlık olarak vasıflandırılmıştır. Ganimet malından bir iğne, bir ayakkabı bağı çalanın bile, savaşta öldürülme hâlinde şehitlik mertebesini kaybedeceği, cehenneme gideceği sarih olarak ifade edilmiştir.

Ancak, ganimet olarak elde edilen at, silah, elbise, yiyecek gibi, savaş sırasında kullanılmasına ihtiyaç duyulan bazı malzemenin, taksimden önce, savaş gayesine uygun olarak kullanılmasını âlimler tecviz etmişlerdir. Savaş gayesi dışında bunlar da kullanılamaz, hibe edilemez.⁹⁹

13- وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [كان أهل الجاهلية يتبايعون لحم الجزور إلى حبل الحبلية، وحبل الحبلية أن تُنتج الناقة ما في بطنها ثم تحمل التي

تُنتج: فنهاهم رسول الله # عن ذلك]. أخرجه الستة. وفي أخرى للبخارى: ثم تُنتج التي في بطنها .

13. (252)- İbnu Ömer (radıyallahu anhüma) anlatıyor: "Cahiliye insanları, devenin etini, karnındaki hamileliği vaktine satarlardı. "Karnındaki hamileliği" devenin karnındaki doğurması, doğanın da büyüyüp hamile kalmasıdır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu alışverişi yasakladı." Buhârî'nin bir rivayetinde "...sonra karnındaki de doğar" denir.¹⁰⁰

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki hadis iki farklı anlayışa götürmüştür:

1- Buradaki satış, hayvanın doğuracağı yavrunun doğurma zamanında ödenmek üzere veresiye yapılan satıştır.
2- Bu satışın maksad, hal-i hazırda hâmile olan devenin doğacak yavrusunun satılmasıdır. Râvi İbnu Ömer (radıyallahu anhüma)'in açıklamasına göre birinci mâna esastır.

Her iki tefsirdeki satışı da Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yasaklamış bulunmaktadır. Birincisi yasaktır, çünkü meçhul bir vadeye ta'lik edilen bir ödemeyle yapılan satıştır. İkinci de yasaktır, çünkü, henüz mevcut olmayan (ma'dum), meçhûl ve satıcının elinde bulunmayan bir şeyin satışdır, teslimi kesin değildir.¹⁰¹

14- وعن ابن عباس رضى الله عنهما. أن رسول الله # قال: [السلف إلى حبل الحبلية ربا]. أخرجه النسائي .

14. (253)- İbnu Abbâs (radıyallahu anh)'in naklettiğine göre Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur:

"Ödemenin, karnındaki doğumuna tehiri riba (faiz)dir."¹⁰²

AÇIKLAMA:

Bu, müşterinin, hâmile devesi bulunan şahsa, bu devenin bedelini vermesi ve şöyle demesidir: "Bu deve doğurur ve doğurduğu da doğurursa, onun doğurduğunu bu fiyata senden satın alıyorum." İşte bu çeşit bir muamele ribaya benzemektedir ve riba gibi haramdır. Çünkü henüz mevcut olmayanın satışdır ve bu, tam bir aldatmadır.¹⁰³

15- وعن جابر رضى الله عنه قال: [نهى رسول الله # عن ضرب الجمل]. أخرجه مسلم والنسائي.

15. (254)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) erkek deveye (parayla) çekmeyi yasakladı."¹⁰⁴

⁹⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/49.

¹⁰⁰ Buhârî; Büyü: 61, Menâkıbu'l-Ensâr: 26, Selem: 8; Müslim, Büyü: 5-6, (1514); Tirmizî, Büyü: 16, (1229); Ebû Dâvud, Büyü: 24, (3370); Nesâî, Büyü: 67, 68 (7, 293-294); İbnu Mâce, Ticarât: 24, (2197); Muvatta, Büyü: 62, (2, 653-654); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/50.

¹⁰¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/50.

¹⁰² Nesâî, Büyü: 67, (7, 293); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/50.

¹⁰³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/50-51.

¹⁰⁴ Müslim, Müsâkat: 35, (1565); Nesâî, Büyü: 94, (7, 310); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/51.

AÇIKLAMA:

Hadis, "...erkek deveye çekmeyi yasakladı" şeklinde ise de, âlimler umumiyetle, para ile çekmeyi anlayarak alınan paranın tahrimine hükmetmişlerdir. Bazı hadislerde daha açık bir tabirle "erkek devenin suyunu (satmayı) yasakladı", şeklinde ifade edilmiştir. Alimler, para mukabili damızlık hayvana dişilerinin çekilmesi caiz mi değil mi diye ihtilâf etmişlerdir. Damızlığa çekilme normal olarak yasak olmayıp, para ile bu işin yapılması münâkaşalıdır.¹⁰⁵

16- وعن أنس رضى الله عنه قال: [بَاعَ حَسَّانُ رضى الله عنه حصته من بَيْرُحاءَ مِنْ صَدَقَةٍ أَبِي طَلْحَةَ رضى الله عنه. فقيل له: أتبيع صدقة أبي طلحة؟ فقال: أبيع صاعاً من تمر بصاع من دراهم]. أخرجه البخارى .

16. (255)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hassan (radıyallahu anh), Ebu Talha (radıyallahu anh)'nın tasadduk ettiği Beyruha adlı bahçeden hissesine düşen kısmı (Hz. Muâviye'ye yüzbin dirheme) satmıştı. Kendisine:

"Ebu Talha'nın sadakasını satıyor musun?" dediler. Şu cevabı verdi:

"Yani bir sâ' hurmayı, bir sa' para mukabilinde satmayayım mı?"¹⁰⁶

AÇIKLAMA:

Rivayetlerde geldiği üzere, "*Sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe iyiliğe erişemezsiniz..*" (Âl-i İmrân: 3/92) meâlindeki âyet nâzil olunca, Ashabın sevdiği şeylerden infak etmeye başlamıştı. Ebu Talha da, suyunun tatlılığı ve gölgesinin serinliği ve tanziminin güzelliğiyle Medine'de şöhret yapmış olan Beyruha adındaki bahçesini tasadduk eder. Bu bahçe o kadar hoştur ki Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zaman zaman orayı şerefendirirdi. İşte Allah'ın âyette vaadettiği iyiliğe (birr) nâil olmak arzusuyla Ebu Talha (radıyallahu anh) bu en sevgili, en değerli malını, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın irşadı doğrultusunda yakınlarına bağışlar. Yukarıdaki rivayet bu taksimden hissemend olanlardan birinin Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şâiri Hassan (radıyallahu anh) olduğunu ifade ediyor.

Bu bahçenin Ebu Talha tarafından vakfedildiği de söylenmiş ise de satış akdi, bunun vakıf değil temlik olduğunu gösterir. Zira vakıf olsa idi Hassan (radıyallahu anh)'ın satması caiz olmazdı. Ancak, Ebu Talha, "hisselerini satma ihtiyacını duyan satabilir" diye şart koyarak vakfetmiş ise, bu şart caiz olabilir" denmiştir. Hz. Ali ve başka bazıları vakıfta böyle bir şartın caiz olduğunu söylemişlerdir. Muhammed İbnu'l-Hasan el-Mahzûmî Ahbârü'l-Medîne adlı kitapta Hz. Muâviye'nin bahçeden satın aldığı hisseye yüzbin dirhem ödediğini belirtir. Buraya Hz. Muâviye (radıyallahu anh) Kasru Benî Hudeyle adıyla bilinen bir köşk yaptırmıştır¹⁰⁷.

17- وعن ابن المسيب قال: [نهى رسول الله #: عن بيع الحيوان باللحم]. أخرجه مالك .

17. (256)- İbnu'l-Müseyyeb anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hayvanın et mukabilinde satılmasını yasakladı."¹⁰⁸

AÇIKLAMA:

Canlı hayvanın "şu kadar et" mukabilinde satılmasını yasaklamıştır. Bunlar aynı cinse girdikleri için misli olmadıkları takdirde müzâbeneye girecektir. Zira, hayvan kesilince ne kadar et vereceği, az mı çok mu olacağı bilinemez.¹⁰⁹

ÜÇÜNCÜ BAB

ALIM SATIMDA CÂİZ OLMAYAN ŞEYLER HAKKINDA

(Bu babta altı fasıl vardır)

BİRİNCİ FASIL

ALDATMAYA DAİR

*

¹⁰⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/51.

¹⁰⁶ Buhârî, Vesâya: 17; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/51.

¹⁰⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/51-52.

¹⁰⁸ Muvatta, Büyü: 64, 66; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/52.

¹⁰⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/52.

İKİNCİ FASIL
SÜTÜ HAYVANIN MEMESİNDE BEKLETMEYE DAİR

*

ÜÇÜNCÜ FASIL
FİYAT KIZIŞTIRMAYA DAİR

*

DÖRDÜNCÜ FASIL
ŞARTLAR VE İSTİSNA HAKKINDA

*

BEŞİNCİ FASIL
MÛLÂSEME VE MÛNÂZEBE'YE DAİR

*

ALTINCI FASIL
BEY'UL-GARAR VE DİĞERLERİ HAKKINDA

BİRİNCİ FASIL

ALDATMAYA DAİR

1- عن ابن عمر رضى الله عنهما: [أَنَّ رَجَّ ذَكَرَ لِرَسُولِ اللَّهِ # أَنَّهُ يُخَدَعُ فِي الْبَيْعِ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: مَنْ بَايَعْتَ فَقَلَّ خِبَةً، فَكَانَ إِذَا بَايَعَ قَالَ خِبَةً]. أَخْرَجَهُ السُّنَنُ التِّرْمِذِيُّ. «الخبطة» الخداع .

1. (257)- İbnu Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek alışverişte aldatıldığını söyledi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kendisine: "Alış-veriş yaptığın kimseye: Aldatmaca yok! de" buyurdu."¹¹⁰

AÇIKLAMA

Bu hadise dayanarak alış-verişte aldatma olamaz, normal değerinin üçte birini bulan bir aldatma olursa aldanan tarafın "hıyâr hakkı" vardır denmiştir. Ancak, Hanefî, Şâfiî ve diğer bazılarına göre, alış-verişte esas, bir tarafın aldanmasıdır. Aldanma az da olsa çok da olsa, aldanana hıyâr hakkı sağlamaz. Esas olan görüş de budur. Ama mahkemeye müracaat hakkı vardır.¹¹¹

2- وعن عبد المجيد بن وهب قال: قال لى العَدَاءُ بْنُ خَالِدٍ رضى الله عنه : [أُقْرُنُكَ كِتَابًا كَتَبَهُ لى رَسُولُ اللَّهِ #؟ قُلْتُ بلى. فَأَخْرَجَ إِلَى كِتَابًا] «هذا ما اشترى العَدَاءُ بْنُ خَالِدِ بْنِ ذَهْوَةَ مِنْ مُحَمَّدٍ #، اشترى منه عبداً أو أمةً دَاءً وَ غَائِلَةً وَ خِبْتَةً، بَيْعِ الْمُسْلِمِ مِنَ الْمُسْلِمِ».] قال: قتادة «الغائلة» الزنا والسرقة و(ع)باق. أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ تَعْلِيْقًا وَ التِّرْمِذِيُّ .

2. (258)- Abdülmecid İbnu Vehb anlatıyor: "Bana, el-Addâ' İbnu Hâlid (radıyallahu anh): "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bana yazdığı bir mektubu sana okuyayım mı?" dedi. Ben: "Memnuniyetle!" deyince bir mektup çıkardı. Mektupta şunlar yazılı idi: "Bu, el-Addâ İbnu Hâlid İbni Zehve'nin Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'den satın aldığı şeyi tevsik eder. el-Addâ ondan bir köle veya cariye satın aldı. Kölede, ne herhangi bir hastalık, ne (zina, hırsızlık, kaçma gibi) bir düşkünlük ne de (satışını gayr-ı meşru kılan hürr asıllı bulunmak, emânet ve rehin olarak verilmiş olmak gibi) haramlık yoktur. Bu Müslümanın Müslümana satışındır."¹¹²

¹¹⁰ Buhârî, Büyü: 48, İstikraz: 19, Husûmât: 3, Hiyel: 7; Müslim, Büyü: 48, (1533); Ebu Dâvud, Büyü: 68, (3500); Tirmizî, Büyü: 28 (1250); Nesâî, Büyü: 51; Muvatta, Büyü 98; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/54.

¹¹¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/54.

¹¹² Tirmizî, Büyü: 8, (1216); Buhârî, senetsiz olarak kaydetmiştir. (Büyü: 19); İbnu Mâce, Ticarât: 47, (2251); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/55.

3- وعن ابن أبي أوفى رضى الله عنهما [أَنَّ رَجًّا أَقَامَ سِلْعَةً فِي السُّوقِ، فَحَلَفَ بِاللَّهِ لَقَدْ أُعْطِيَ بِهَا مَالٌ يُعْطَى لِيُوقَعَ فِيهَا رَجٌّ مِنَ الْمُسْلِمِينَ فَنَزَلَتْ] «إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا إِلَى آخِرِ الْعَيْتَةِ». أخرجه البخارى .

3. (259)- İbnu Ebî Evfâ (radiyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam çarşıya satmak üzere mal koydu. Müslümanlardan biri alıcı çıkınca, onu ikna için, "senin vermediğin parayı ödedim" diye Allah'a kasem etmişti. Bunun üzerine şu âyet nâzil oldu:

"Allah'ın ahdini ve yeminlerini az bir değere değişenler var ya, işte onların âhirette bir payları yoktur. Allah, kıyamet günü, onlara hitab etmeyecek, onlara bakmayacak, onları temize çıkarmayacaktır. Elem verici azab onlar içindir" (Âl-i İmrân: 3/77)¹¹³

AÇIKLAMA:

Yemin meselesine temas eden bir ayet-i kerimenin nüzulüne sebep olan bir vakayı aydınlatan yukardaki hadisten şârihler, alışveriş esnasında, mala rağbeti artırmak için yemin etmenin yasaklandığı hükmünü çıkarmışlardır. Ayet-i kerime, sürüm maksadıyla Allah'ın adını vererek yemin edenler hakkında birçok cezanın takdir edildiğini beyan etmektedir:

- 1- Ahiret nimetlerinden mahrumiyet,
- 2- Cenab-ı Hakk'ın kelâmına mazhariyetten mahrumiyet.
- 3- Allah'ın rahmet bakımından mahrumiyet.
- 4- Günahlardan tezkiyeden mahrumiyet,
- 5- Elim bir azâbı hak etme.

Yemin etiğimiz meselede sadık bile olsak alışveriş gibi basit işlerde yemine müracaattan kaçınmalı, çok ciddi, son derece mühim meselelerde yemin etmeliyiz. Yemin, dâvada hak olduğumuzu te'yid için Allah'ı şahid kılmaktır.¹¹⁴

4- وعن عمرو بن دينار قال: [كَانَ هَا هُنَا رَجُلٌ اسْمُهُ نَوَّاسٌ وَكَانَ عِنْدَهُ إِبِلٌ هَيْمٌ فَاشْتَرَى ابْنُ عَمْرِو بْنِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا تِلْكَ الْإِبِلَ مِنْ شَرِيكِ لَهُ فَجَاءَ إِلَيْهِ شَرِيكُهُ فَقَالَ: بَعْنَا تِلْكَ الْإِبِلَ. قَالَ مِمَّنْ؟ قَالَ مِنْ شَيْخٍ كَذَا وَكَذَا. قَالَ: وَيْحَكَ ذَاكَ وَاللَّهِ ابْنُ عَمْرٍ، فَجَاءَهُ فَقَالَ: إِنَّ شَرِيكِي بَاعَكَ إِبًا هَيْمًا وَلَمْ يُعْرِفَكَ. قَالَ: فَاسْتَقْفَهَا: فَلَمَّا ذَهَبَ لِيَسْتَأْقِفَهَا قَالَ دَعَهَا رَضِينَا بِقَضَاءِ رَسُولِ اللَّهِ #، عَدْوَى]. أخرجه البخارى. «وَالْهَيْمُ» دَاءٌ يَأْخُذُ الْإِبِلَ فَتَعْطَشُ فَتَهْلِكُ مِنْهُ .

4. (260)- Amr İbnu Dinar anlatıyor: "Nevvas adında biri vardı. Yanında su içme hastası bir deve vardı. İbnu Ömer (radiyallahu anh) bu deveyi ortağından satın aldı. Ortağı kendisine uğrayınca:

"Şu devemiz var ya onu sattık" dedi: Ortağı

"kime" deyince

"şu şu evsafa bir yaşlıya" diye tarif etti. Ortağı:

"Öyle mi, amma da yaptın, vallahi o zat İbnu Ömer'dir" dedi: Sonra İbnu Ömer (radiyallahu anh)'e gelerek:

"Ortağım sana su içme hastası bir deve satmış, durumunu da sana söylememiş" dedi. İbnu Ömer:

"Öyleyse götür onu" dedi. Adam götürmek üzere tutunca:

"Bırak deveyi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hükmüne râzıyız, sirayet yoktur" buyurdu.¹¹⁵

AÇIKLAMA:

Bu hadis, sonradan beyan edildiği takdirde, ayıplı bir malın reddedilebileceği gibi alınabileceğini de ifade etmektedir. Müşteri ayıbını bilerek razı ise bu hile, aldatma sayılmaz. Nitekim burada İbnu Ömer, ayıplı deveye râzı olmuştur. Salih ve itibarlı kişileri aldatmaktan kaçınmaya daha ziyade gayret gösterilmesi gereği de anlaşılmalıdır. Çünkü: "amma da yaptın, o zat İbnu Ömer'dir" tabiri bunu ifade eder.¹¹⁶

¹¹³ Buhârî, Büyü: 27, Tefsir: 3, 3; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/55.

¹¹⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/55-56.

¹¹⁵ Buhârî, Büyü: 36; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/56.

¹¹⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/56.

5- وعن أبي هريرة رضى الله عنه [أن رسول الله # مرَّ في السوق على صُبْرَةٍ طَعَامٍ فَأَدْخَلَ يَدَهُ فِيهَا فَنَالَتْ أَصَابِعُهُ بَلًّا. فَقَالَ: مَا هَذَا يَا صَاحِبَ الطَّعَامِ؟ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَصَابَتْهُ السَّمَاءُ. قَالَ أَفْ جَعَلْتَهُ فَوْقَ الطَّعَامِ حَتَّى يَرَاهُ النَّاسُ؟ مَنْ عَشَّنَا فَلَيْسَ مِنَّا]. أخرجَه مسلم وأبو داود والترمذى، وهذا لفظ مسلم.

5. (261)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) çarşıda bir yiyecek yığınının rastlayınca elini yığına daldırıp çıkardı. Parmaklarına rutubet bulaştı. Adama: "Ey satıcı nedir bu?" diye çıkıştı. Adam: "Ey Allah'ın Resûlü, yağmur ıslattı,deyince: "Bu yaşlığı üste getirip, herkesin görmesini sağlayamaz mıydın? Kim bizi aldatırsa o bizden değildir" buyurdu.¹¹⁷

6- في رواية أبي داود والترمذى [فأوحى إليه أن أدخل يدك فيه فأدخل يده فيه فإذا هو مبلول فقال: ليس منّا من غشّ].

6. (262)- Ebu Dâvud ve Tirmizî'nin rivayetlerinde (yukarıdaki hadiste) şu ziyade mevcuttur: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a "elini yığına daldır" diye vahyedildi, o da elini daldırdı. Yığın ıslaktı. "Aldatan bizden değildir" buyurdu."¹¹⁸

7- وعن عُقْبَةَ بنِ عامر رضى الله عنه قال: [يَحِلُّ مَرِيٍّ مُسْلِمٍ يَبِيعُ سِلْعَةً يَعْلَمُ أَنَّ بِهَا دَاءً إِذَا أُخْبِرَ بِهِ]. أخرجَه البخارى في ترجمة باب .

7. (263)- Ukbe İbnu Âmir (radıyallahu anh) buyurmuştur ki: "Müslüman bir kimsenin, bir malda kusur olduğunu bildiği halde, müşteriye haber vermeden satması haramdır." Buhârî, bunu bir babın başlığında kaydetmiştir. (Büyü 19).¹¹⁹

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in devlet reisi vasfıyla zaman zaman çarşıpazarı teftiş ettiğini gösterir. Ma'mafih çarşıya alışveriş için de gelmiş bulunsa, bu esnada kontrol ve murâkebe işini de yürüttüğünü ve dolayısıyla, devletin bu işlere ehemmiyet vermesi gereğini ifade eder.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in buğdaydaki yaşlığı gizlememesini söylemesi, bu yığına toptan satmak üzere koyduğunu ifade eder. Çünkü ölçek ölçek satılma durumunda alttaki yaşlılık meydana çıkacağından, burada bir aldatma niyeti söz konusu olamaz. Şu halde bağ-bağ, sandık-sandık, sepet-sepet, çuval-çuval, toptan satışlarda üst kısma kalitelisini, kusursuzunu koyarak, müşterinin nazarından bazı kusurlarını gizlemek haram olmaktadır. Üst kısım alt kısım arasında fark büyük olduğu takdirde müşteri akdini bozabilir, az farkı böyle bir hak tanımaz, çünkü alışverişte bir tarafın az miktarda aldanması normal karşılanır.

Bazı âlimler, bu hadisten, büyük ve fazilet ehli kimselerin alışveriş için pazara gitmelerinin sünnet olduğu hükmünü çıkarmışlardır. Nitekim İmam Mâlik: "Eskiden insanların âdeti pazar yerlerine çıkmak ve oralarda oturmak idi. İbni Ömer çok defa pazara gelip orada oturmuş" der.

Yahya İbnu Sâid de: "Ben Saîd İbnu'l-Müseyyeb ile Sâlim Mevlâ İbnu Ömer (radıyallahu anh)'in bir kısım rivayetlerini, onlar çarşıda oturup sohbet ederken aldım" demiştir. Bu durumu te'yid eden bir rivayet, Ashabtan Abdullah İbnu Büsr en-Nasrî ile ilgili: "Bu zat (radıyallahu anh), cuma namazını kıldıktan sonra, hemen çıkar, çarşı-pazarı bir dolaşır tekrar camiye girip ibâdetle meşgul olurmuş. Kendisine niçin böyle yaptığı sorulunca: "Müslümanların Efendisi (aleyhissalâtu vesselâm)'ni böyle yapar gördüm de ondan" cevabını vermiştir.¹²⁰

İKİNCİ FASIL

SÜTÜ HAYVANIN MEMESİNDE BEKLETMEYE DAİR

¹¹⁷ Müslim, İman: 164, (102); Tirmizî, Büyü: 74, (1315); Ebu Dâvud, Büyü: 52, (3452); İbnu Mâce, Ticarât: 36, (2224). Metin, Müslim'inkidir. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/57.

¹¹⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/57.

¹¹⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/57.

¹²⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/57-58.

1- عن أبي هريرة رضى الله عنه قال: قال رسول الله # [تُصْرُ وَيُرْوَى تَصْرُوا، بِلْ والغنم، ومن ابتاعها فهو بخير النظرين بعد أن يحلبها إن شاء أمسك، وأن شاء ردّها وصاعاً من تمرٍ.] أخرجه الستة .

1. (264)- Ebu Hüreyre (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular: "Deve ve koyunun memelerinde süt bekletmeyin. Kim böyle sütü bekletilmiş bir sağmal hayvan satın almışsa sağdıktan sonra muhayyerdir, dilerse kabul eder, dilerse bir sâ' miktarında kuru hurma da vererek iade eder."¹²¹

2- وفي أخرى للبخارى: [فإن رَضِيَهَا أَمْسَكَهَا وَإِنْ سَخَطَهَا فَفِي حَلْبَتِهَا صَاعٌ مِنْ تَمْرٍ] .

2. (265)- Buhârî'nin bir başka rivayetinde "...Memnun kalırsa hayvanı tutar, memnun kalmazsa iade eder. İade ettiği takdirde sağdığı süt için bir sâ' kuru hurma verir" denmektedir.¹²²

3- وفي أخرى لمسلم: فهو فيما بالخيار ثثة أيام، وله: إن ردَّ معها صاعاً من طعامٍ سمرَاء. وله في أخرى: مِنْ تَمْرٍ سَمْرَاء. ولهما: وَ تُصْرُ "بِلْ وَالْغَنَمُ .

3. (266)- Müslim'in bir rivayetinde denmektedir. Büyü, 25. Müslim'in bir başka rivayetinde: "...bir sa' kuru hurma verir, buğday değil" denir. Buhârî ve Müslim'in rivayetlerinde: "Deve ve koyunun sütü (satış sırasında) memede bekletilmez" buyrulur.¹²³

4- وللنسائي رحمه الله: [مَنْ ابْتَاعَ مُحَقَّلَةً أَوْ مُصْرَاءَةً] .

4. (267)- Nesâî'nin bir rivayetinde: "Kim sütü bekletilmiş bir deve veya davar satın alırsa.." denir¹²⁴.

5- وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: قال رسول الله #: [مَنْ بَاعَ مُحَقَّلَةً فَهُوَ بِالْخِيَارِ ثثة أيام، فإن ردّها ردَّ معها مثلاً أو مثلى لَبِنَهَا قَمَحاً]. أخرجه أبو داود .

5. (268)- İbnu Ömer (radiyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim sütü memesinde bekletilmiş bir deve satın alırsa o üç gün muhayyerdir. Şayed iade edecek olursa, hayvanla birlikte, sütü mislince veya sütünün iki mislince buğday da verir."¹²⁵

AÇIKLAMA:

Dinimiz alışverişte dürüstlüğe çok ehemmiyet vermiş, aldatmanın her çeşidini yasaklamıştır. Bu meyanda satılacak olan sağmal hayvanların memesinde süt bekletmek de yasaklanmıştır. Cahiliye devrinde Araplar, satacakları hayvanı, çok süt veren cinsten göstererek daha iyi bir fiyatla satabilmek amacıyla birkaç gün sağmayarak sütü memede bekletirlermiş. Bu çeşit hayvanlara musarrât denmiştir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu çeşit satışları hususî kaideler getirerek, hileyi önlemek için tedbir almıştır. Yukardaki rivayetlerde, hayvanı iade edecek olan müşterinin, bir sâ' miktarında hurma vermesi de istenmektedir. Bu, sağılmış olan süte karşılıktır.

Fakihler bu hadisleri farklı şekillerde yorumlamışlardır. Şâfiîler ehemmiyetle, burada kuru hurma verileceğini söylerler. Müşteri, kuru hurma bulamazsa hurmanın Medine'deki bedelini veya o beldeye en yakın bulunan hurma diyarındaki kıymetini verir.

İmam-ı Âzam, İmam Muhammed, İmam Yusuf ve İmam Malik gibi diğer bir kısım âlimler "müşteri sütü biriktirilmiş hayvanı hıyar-ı ayb denilen kusur muhayyerliği ile sâhibine iade edemez, ancak noksanlığını ödetir. Çünkü burada iadeye mâni olan ayır ziyade vardır" demişlerdir.

¹²¹ Buhârî, Büyü: 64; Müslim, Büyü: 11, (1524); Ebu Dâvud, Büyü: 48, (3443), (3444), (3446); Nesâî, Büyü: 14, (7, 253-254); Muvatta, Büyü: 96, (2, 683); Tirmizî, 29, (1251-1252); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/59.

¹²² Buhârî, Büyü: 69; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/59.

¹²³ Müslim, Büyü: 25; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/60.

¹²⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/60.

¹²⁵ Ebu Dâvud: 48, (3446); İbnu Mâce, 42, (2240); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/60.

Hanefiler, memede sütü bekletilen sağmal hayvan satın alındığı takdirde sonradan iade edilemeyeceği prensibini te'yid edecek muhtelif delil ve izâh getirerek hadisin zahiriyle amel edilemeyeceğini belirtirler.¹²⁶

ÜÇÜNCÜ FASIL

FİYAT KIZIŞTIRMAYA DAİR

1- عن أبي هريرة رضى الله عنه أن رسول الله # قال: [تَنَاجَشُوا]. أخرجہ الخمسة إ النسائی .

1. (269)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) efendimiz buyurdular ki: "(Alıcı olmadığınız hâlde, fiyatları kızıştırmak için) müşteri ile satıcının aralarına girmeyin."¹²⁷

2- وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [نَهَى رسولُ الله # عن النَّجَشِ]. أخرجہ الثثة والنسائی. وزاد مالك قال: «والنجش» أن تُعْطِيَهُ بِسِئْلَتِهِ أَكْثَرَ مِنْهَا، وليس في نفسك اشتراؤها فيقتدي بك غيرك .

2. (270)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) diyor ki: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) müşteri kızıştırmayı yasakladı". İmam Mâlik şu ilâvede bulunur: "Kızıştırma (necş): Aslında alıcı olmadığı halde, (araya girerek) mala değerinden fazla fiyat verendir. Böylece (gerçekten almak isteyen) bir başkası, seni tâkiben mala daha fazla fiyat vererek aldanır."¹²⁸

3- وعن ابن أبي أوفى رضى الله عنهما قال: [الناجش أكل الربا خائئ، وهو خداع باطلٌ يجل]. أخرجہ البخارى موقوفاً مُعَلَّقاً.

3. (271)- İbnu Ebi Evfa (radıyallahu anh) buyurmuştur ki: "Müşteri kızıştıran, ribâ yemiş hâindir. Bu iş, bâtil bir aldatmadır, helâl değildir."¹²⁹

AÇIKLAMA:

Müşteri kızıştırarak malın daha fazla bedelle satılmasını sağlamak sûretiyle satın alanın aldanmasına yol açtığı için yasaklanmıştır. Bu meselede hiçbir ihtilâf sözkonusu değildir. Bu satışın sıhhati hususunda ihtilaf edilmiştir. Hanefiler'e göre, satıcı günahkâr olsa da satış sahihtir. İmam Malik müşterinin hakk-ı hıyarına, dolayısıyla dilerse akdi bozabileceğine kaıldır. Ehl-i hadisten bazıları ile zâhîrîlere göre akid fâsiddir.¹³⁰

DÖRDÜNCÜ FASIL

ŞARTLAR VE İSTİSNA HAKKINDA

1- عن ابن مسعود رضى الله عنه قال: [أنه اشترى جارية من امرأته واشترطت عليه أنك إن بعتهأ فهي لى بالثمن الذى ابتعتها به؟ فاستفتى فى ذلك عمر رضى الله عنه فقال: تفرّبها. وفيها شرطٌ حدٍ]. أخرجہ مالك .

1. (272)- İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'un anlattığına göre: "Kendisi, hanımından bir cariye satın alır. Ancak karısı bir şart koşarak der ki:

¹²⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/60-61.

¹²⁷ Buhârî, Büyü: 58; Müslim, Büyü: 11, (1515), Nikâh: 52 (1413); Ebu Dâvud, Büyü: 46, (3438); Tirmizî, Büyü: 65, (1304); Nesâî, Büyü: 21 (7, 1259); İbnu Mâce, Ticârât: 14, (2174); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/62.

¹²⁸ Buhârî, Büyü: 60; Müslim, Büyü: 13, (1216); Muvatta, Büyü: 97, (2, 684); İbnu Mâce, Ticârât: 14 (2173); Nesâî, Büyü: 16, 17, 21. (7, 258); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/62.

¹²⁹ Buhârî bunu senetsiz olarak ve sahâbe sözü şeklinde rivayet etmiştir. Büyü: 60; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/63.

¹³⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/63.

"Şayet cariyeyi satacak olursan, satın aldığın fiyatla ben alacağım." Bu hususta Hz. Ömer (radiyallahu anh)'e sordum. Bana:

"Cariyeye yaklaşma. Onda başka birisi için şart var" dedi.¹³¹

AÇIKLAMA:

Burada satış akdinin muhtevasına uygun gelmeyen bir şart koşulmaktadır. Zira, satış mülkiyetinin eksiksiz ve tam olarak müşteriye geçmesini sağlamalıdır. Bu şart sebebiyle İbnu Mes'ud cariyeyi dilediği gibi satamayacak, hibe edemeyecek. Öyle ise mülkiyet hakkı tam değildir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) böyle şartlı satışları yasaklamıştır.¹³²

2- وعن عمرو بن شعيب بن محمد بن عبدالله بن عمرو بن العاص عن أبيه عن جده عبد الله رضى الله عنه قال: [نهى رسول الله # عن بيع العُربان]. أخرج مالك وأبو داود. وقال مالك: وذلك فيما تُرى والله أعلم أن يشترى الرجل العبدَ أو الوليدةَ أو يتكاري الدابة، ثم يقول الذي اشتري منه أو تكاري منه: أعطيك ديناراً أو درهماً أو أكثر من ذلك أو أقل على أنى إن أخذت السلعة أو ركبت الدابة فالذى أعطيك هو من ثمن السلعة أو من كراء الدابة، وإن تركت ابتياع السلعة أو كراء الدابة فما أعطيك باطلٌ بغير شيء.

2. (273)- Amr İbnu Şuayb İbni Muhammed İbni Abdillâh İbni Amr İbni'l-As babası tarikiyle cediti Abdullah'tan rivayet ettiğine göre, "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), bey'u'l-urban'ı yasaklamıştır."

İmam Mâlik bey'ul-urban'ı şöyle tarif eder: "Kişinin bir köle veya cariyeyi satın alıp veya bir hayvanı kiralayıp, sonra satan veya kiralayan kimseye: "Sana şu kadar dirhem veya dinar veriyorum, şu şartla ki, ben bu malı satın alırım veya senden kiraladığım hayvana binersen sana vermiş olduğum para, malın bedelinden veya hayvanın kirasından sayılacaktır. Şayet malı almaktan, veya hayvanı kiralamaktan vazgeçersen, sana önceden vermiş olduğum para senin olsun" der.¹³³

AÇIKLAMA:

Bey'u'l-Urban'ı âlimler umumiyetle tecviz etmemişler, butlanına hükmetmişlerdir. Ahmet İbnu Hanbel cevazına meyleder. Hz. Ömer (radiyallahu anh)'in de tecviz ettiği rivayet edilmiştir.¹³⁴

3- وعن عبدالله بن أبي بكر. [أن جده محمد بن عمرو: باع ثمر حائطٍ له يُقال له 'فراق' بأربعة آلاف درهم، واستثنى بثمانمائة درهم].

3. (274)- Abdullah İbnu Ebî Bekr'in anlattığına göre: "Dedesi Muhammed İbnu Amr, el-Efrâk adındaki bağının meyvesini dört bin dirheme sattı. Bundan sekiz yüz dirheme (tekabül eden) hurmayı müstesna kıldı."¹³⁵

AÇIKLAMA:

Bir bahçenin meyvesi toptan satılırken üçte biri geçmeyecek miktarda meyvenin satıştan hâriç tutulabileceği hükme bağlanmıştır. Sayısı belirtilmek kaydıyla bir kısım ağaçlar da satıştan istisna edilebilir. Bu da câizdir.¹³⁶

4- وعن مالك رحمه الله أنه بلغه أن رسول الله # : [نهى عن بيع وسلف]. أخرجهما مالك، قال: وتفسير ذلك أن يقول الرجل للرجل أخذ سلعتك بكذا وكذا على أن تسلفني كذا وكذا، فإن عقد بيعها على هذا فهو غير جائز.

¹³¹ Muvatta, Büyü: 5, (2, 616); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/64.

¹³² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/64.

¹³³ Ebu Dâvud, Büyü: 69, (3502); Muvatta, Büyü: 1, (2, 609); İbnu Mâce, Ticârât: 22, (2192); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/65.

¹³⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/65.

¹³⁵ Muvatta, Büyü: 18, (2, 622); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/65.

¹³⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/65-66.

4. (275)- İmam Mâlik (radiyallahu anh)'e ulaştığına göre, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) satışı ve selefî yasaklamıştır.

İmam Mâlik bunu şöyle açıklar: "Bu, bir kimsenin diğerine şöyle demesidir: "Senin malını şu şu fiyata alıyorum ancak bir şartla sen de benden şunu ve şunu selef sûretiyle satın alacaksın". Bu çeşit bir muamele câiz değildir."¹³⁷

AÇIKLAMA:

Selef kelimesi iki mânada kullanılmaktadır:

1- Selem, yani parayı peşin vererek malın bilâhare alınması: Tarladan çıkacak buğdaydan şu kadar miktarına şimdiden şu kadar para alarak satmak.

2- Selef bir de karz yâni, herhangi bir menfaat beklenmeden borç para vermek mânasına gelir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) karzla (veya selemle) satışın birleşmesini yasaklamıştır. Bu çeşit satışta bir malın normal bedelinden daha yükseğe satılması olduğu gibi karzın, malı satmaya teşvik maksadını gütmesi, dolayısıyla bir menfaat mukabili yapılmış olması da söz konusudur. Halbuki karz karşılıksız olmalıdır, aksi takdirde fâiz olur ve haramdır. Şöyle ki: Bir adam mesela düğün için kumaş alacak, fakat parası yok. Kumaşı satın alacağı tüccardan karz sûretiyle yani borçlanarak para alıyor, bu parayı aynı tüccara kumaş karşılığı ödüyor. Hadisi, bazı alimler şu şekilde de anlamıştır: Kumaşı alan zat, tüccardan peşin para alarak, karşılığında selem sûretiyle, yani tarladan çıkacağı zaman vermek üzere buğday satıyor. Peşin aldığı parayı, o tüccardan satın aldığı kumaş için ödüyor. İşte bu çeşit bir muâmelede hem satış, hem selem birleşmiş olmaktadır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu tarzı yasaklamaktadır.¹³⁸

5- وعن جابر رضى الله عنه قال: [عَزَوْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ # فَتَحَقَّ بِي رَسُولُ اللَّهِ # وَأَنَا عَلَى نَاضِحٍ لَنَا قَدْ أَغْيَا. قَالَ: فَتَخَلَّفَ رَسُولُ اللَّهِ # فزجره ودعا له فما زال بين يدي، بل. فقال لي كيف ترى بعيرك؟ فقلت بخير: قد أصابته بركتك. قال: أفتبغيه؟ قال: فاستحييت، ولم يكن لنا ناضح غيره. قال: فقلت نعم، فبعته إياه على أن لي فقار ظهره حتى أبلغ المدينة، قال فقلت يا رسول الله إني عروس، فأستأذنته فأذن لي فتقدمت الناس إلى المدينة حتى أتيت المدينة فلقيتني خالي فسألني عن البعير فأخبرته بما صنعت فيه فمني، وقد كان رسول الله # قال لي حين استأذنته: هل تزوجت بكراً أم ثيباً؟ قلت: بل ثيباً. قال: بكراً تعبها وتعبك؟ قلت يا رسول الله: توفي والدي ولى أخوات صغاراً فكرهت أن أتزوج منهن ف تودبهن و تقوم عليهن، فنزوت ثيباً لتقوم عليهن وتودبهن. قال: فلما قدم رسول الله # المدينة غدوت عليه بالبعير فأعطاني ثمنه وردّه عليّ.]. أخرجه الخمسة .

5. (276)- Hz. Câbir (radiyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le birlikte gazveye katıldım. Ben su taşımada kullandığımız devemizin üzerinde giderken Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana kavuştu. Devem yorgundu ve bu yüzden gerilerden yürüyordu. Durumu görünce Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) de geride kalarak deveyi sürdü ve ona dua buyurdu. Bunun üzerine bütün develerin önünden gitmeye başladı. Bana:

"Deveni nasıl görüyorsun?" diye sordu.

"Çok iyi görüyorum, bereketiniz değdi" dedim.

"Onu bana satar mısın?" buyurdu. Ben utandım, bundan başka su taşıyan devemiz yoktu. Yine de

"evet" dedim ve Medine'ye varıncaya kadar sırtı benim olmak şartıyla deveyi kendilerine sattım. Ona:

"Ey Allah'ın Rasûlü yeni evliyim" diyerek izin istedim. Bana izin verdiler. Bunun üzerine, Medine'ye gelince beni dayım karşıladı. Deveden sordu. deve ile ilgili yaptıklarımı anlatınca beni ayıpladı. İzin istediğim sırada Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):

"Bâkire ile mi, dulla mı evlendin?" diye sormuştu. Ben

"dul biriyle" dedim.

"Niye bâkire ile değil, o seninle sen de onunla şakalaşırdınız" buyurdu. Ben:

"Ey Allah'ın Resûlü, babam vefat etti. Bir çok kız kardeşim var, hepsi de küçük. Onlarla aynı yaşta, onların terbiyeleriyle meşgul olamayacak, onlara bakamayacak çok genç biriyle evlenmeyi uygun bulmadım. Bu sebeple onlara bakıp terbiyelerini yapacak bir dulla evlendim" dedim."

¹³⁷ Muvatta, Büyü: 69, (2, 657); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/66.

¹³⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/66.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Medine'ye gelince deveyi vermek üzere yanlarına gittim. Bana parasını verdi ve deveyi de iâde etti."¹³⁹

6- وفي أخرى قال: [بِعْنِيهِ بِأَوْقِيَةٍ. قُلْتُ . قَالَ بِعْنِيهِ بِأَوْقِيَةٍ، فَبِعْتُهُ وَاسْتَنْتَيْتُ حُمْنَهُ إِلَى أَهْلِ ي. فَلَمَّا قَدِمْنَا أَتَيْتُهُ بِالْجَمَلِ وَتَقَدَّنِي ى ثَمَنَهُ ثُمَّ انصرفتُ فَأرسلتُ على أثرى فقال: ما كنتُ أَخَذُ جَمَلَكَ، فَخُذْ جَمَلَكَ فَهُوَ لَكَ.] وفي أخرى: [أفقرنى رسولُ الله # ظهره إلى المدينة.] وفي أخرى: [لكَ ظهْرُهُ إلى المدينة.] وفي أخرى: [فشرطَ ظهْرَهُ إلى المدينة.] قال البخارى: اشتراطُ أكثر وأصحُّ.] وفي أخرى: [بأربعةِ دنانيرٍ، وهذا يكونُ أوقيةً على حسابِ الدينارِ بعشرةٍ.] وفي أخرى: [أوقيةً ذهبٍ.] وأخرى: مائتَى درهم.

وأخرى: بأربعِ أواقٍ. وأخرى: بعشرين ديناراً. وأخرى: فإذا قَدِمْتُ المدينةَ فالكَيْسَ الكَيْسَ، وفيها: وَقَدِمْتُ المدينةَ بالغداةِ فَجِئْتُ المسجدَ فَوَجَدْتُهُ على بَابِ المسجدِ، فقال [عَن قَدِمْتُ؟ قُلْتُ: نَعَمْ. قَالَ: فَدَعَّ جَمَلَكَ وادخُلْ فصلٍ ركعتينِ، فدخلتُ فصَلَّيتُ، ثم رجعتُ، فأمرَ بَّ أَنْ يَزِنَ لى أوقيةً فَوَزَنَ لى بِلِّ فَأرَجَحَ. وفي أخرى قال: فلَمَّا ذهبنا لندخلَ قال: أمهلوا حتى ندخلَ لى كى تَمْتَشِطُ الشَّعْبَةَ وَتَسْتَحِدَّ المَغِيبَةَ

6. (277)- Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Deveyi bana bir okiyye'ye sat" dedi. Ben:

"Hayır" dedim. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ısrar ederek:

"Onu bana bir okiyye'ye sat" dedi ben de sattım fakat evime kavuşuncaya kadar binme şartını koştum. Medine'ye gelince, teslim etmek üzere deveyi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a getirdim. Bana parasını hemen ödedi. Ben oradan ayrıldım. Arkamdan birini göndererek:

"Esasen senin devene müşteri değilim, sen deveni geri al artık, o yine senin olsun" dedi.

Bir diğer rivayette: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hayvanın sırtını Medine'ye kadar bana iâde etti" denir.

Bir diğer rivayette: "Medine'ye kadar sırtını şart kıldı" denir.

Bir diğer rivayette: "...Medine'ye kadar sırtını şart kıldı" ifadesi vardır. Buhârî der ki: "Şart kılma ifadesi rivayetlerin çoğunda yer alır. Sahîh olan da budur."

Bir diğer rivayette: "Deveyi, dört dînara (sattım)" denir. Bu, dinarın on dirhem hesabından bir okiyye yapar. Diğer bir rivayette "Bir okiyye altın'a" denir. Diğer bir rivayette "ikiyüz dirheme" denir. Bir diğer rivayette "Dört okiyye'ye" denir. Bir diğer rivayette "Yirmi dinara" denir.

Bir diğer rivayette: "Medine'ye geldiğin zaman dikkatli ol hanımın hayızlı olabilir"¹⁴⁰ buyurdu. Bu rivayette "Akşam vakti Medine'ye geldim. Mescide uğradım. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı orada mescidin kapısında buldum. Bana

"Şimdi mi geldin?" diye sordu.

"Evet!" dedim. Bana:

"Deveni bırak, içeri gir, iki rek'at namaz kıl!" buyurdu. Ben hemen girdim, namaz kıldım ve döndüm. Hz. Bilâl'e emrederek bana bir okiyye tartmasını söyledi. Bilâl derhal tarttı ve biraz da fazla koydu" denir.

Bir diğer rivayette Câbir (radiyallahu anh) der ki: "(Evimize) girmek için gittiğim zaman, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle uyardı:

"Biraz ağır olun, evlere geceleyin girelim. Böylece, saçı başı dağınık olanlar taranır, gurbette kocası olanlar etek traşı olurlar."¹⁴¹

7- وفي أخرى لمسلم قال: [بِعْنِي جَمَلَكَ هَذَا، قُلْتُ: بَلْ هُوَ لَكَ قَالَ: بَلْ بِعْنِيهِ. قُلْتُ: بَلْ هُوَ لَكَ يَأرَسُولَ اللَّهِ: قَالَ: بَلْ بِعْنِيهِ. قُلْتُ فَإِنَّ لِرَجُلٍ عَلَى أَوْقِيَةٍ ذَهَبٌ فَهُوَ لَكَ بِهَا. قَالَ قَدْ أَخَذْتُهُ فَنَبَّلَغَ عَلَيْهِ إِلَى الْمَدِينَةِ، فَلَمَّا قَدِمْتُ الْمَدِينَةَ قَالَ لِبَلِّ اعْطِهِ أَوْقِيَةَ ذَهَبٍ وَرَدَّهُ: فَرَأَدْنِي قَيْرَاطًا، فَقُلْتُ تُفَارِقُنِي زِيَادَةَ رَسُولِ اللَّهِ # فَكَانَ فِي كَيْسٍ لى إِلَى أَنْ أَخَذَهُ أَهْلُ الشَّامِ يَوْمَ الْحَرَّةِ].

¹³⁹ İ Buhârî, Cihad: 49, 113, Vekâlet: 8, Mesacîd: 59, Büyü: 34, istikrâz: 1, 7, Mezâlim: 26, Hibe: 23, Şûrüt: 4, Nikâh: 10, 121, Nafakât: 12, Daavât: 53; Müslim, Müsâkat: 109, (710), Salâtu'l-Müsafirîn: 69, (710), Rîdâ: 54, (710); Tirmizî, Nikâh: 13, (1100), Büyü: 30, (1253); Nesâî, Büyü: 77, (7, 297-300); Ebu Dâvud, Ticârât: 71, (3505); İbnu Mâce, Ticârât: 29, (2205); brahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/67-68.

¹⁴⁰ Bu cümle "Medine'ye varınca (hanımınla temasta bulunarak) çocuk talepet" şeklinde de anlaşılabilir. (İbrahim Canan)

¹⁴¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/69-70.

7. (278)- Müslim'in bir diğer rivayetinde şöyle gelmiştir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"- *Bana şu deveyi sat*" buyurdu. Ben:

"- Hayır satmam, size bağışlıyorum, deve sizin olsun ey Allah'ın Resûlü" dedim.

"- *Olmaz, bağış kabul etmem, sat onu bana*" buyurdu. Ben:

"- Öyleyse, dedim, bir adama bir okiyye miktarında altın borcum var, ona mukabil deveyi size sattım" dedim. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"- *Aldım onu, ancak sen yükünü Medine'ye kadar onun üzerinde götür*" dedi.

Medine'ye gelince, Hz. Bilâl (radıyallahu anh)'e:

"- *Câbir'e bir okiyye altın ver, biraz da fazla olsun*" emretti. Bilal bu söz üzerine bir kîrât¹⁴² fazla tarttı. Kendi kendime: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bana verdiği fazla miktarı yanımdan hiç ayırmayacağım" dedim. Harra harbinde, Şamlılar tarafından yağma edilinceye kadar, kesemin dibinde duruyordu."¹⁴³

8- *وله في أخرى أتبعني به كذا وكذا والله تعالى يغفر لك؟ قلت: هو لك. فما زال يزيدي، ويقول: والله تعالى يغفر لك. قالها ثناً.*

8. (279)- Yine Müslim'den gelen bir başka rivayet şöyledir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"*Bana, deveyi şu, şu bedele sat, Allah da seni mağfiret buyursun, olmaz mı?*" dedi. Ben cevaben:

"Elbette, o sizin olsun" dedim. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir taraftan miktarı arttırmaya devam ediyor bir taraftan da: "*Allah Teâlâ sana mağfiret buyursun*" diyordu. Bu sözü üç kere tekrar etti."¹⁴⁴

9- *وفي أخرى: وقال لي: [اركب بسم الله فلما قدمنا المدينة دخل النبي # المسجد في طوائف من أصحابه ودخلت إليه وعقلتُ الجمَل في ناحية البُط. فقلتُ له: هذا جملك؟ فخرَجَ: فجعل يُطيفُ بالجمَل ويقول: الجمَلُ جملنا. فبعتُ بأواقي من ذهبٍ فقال: أعطوها جابرًا. ثم قال: استوفيت الثمن؟ فقلتُ: نعم! فقال: الثمن والجمَل لك.]*

9. (280)- Bir diğer rivayette şöyle denir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana:

"*Allah'ın adıyla bin*" dedi. Medine'ye geldiğimiz zaman Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), ashâbından bazı gruplarla birlikte mescide girdi. Ben de mescide girip, devemi kapının yanındaki taş döşeli kısma bağladım. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a

"işte deveniz" diye haber verdim. Mescidden çıktı. Deveye yaklaştı ve

"*Deve, devemizdir*" buyurdu. Sonra birkaç okiyye altın gönderip: "*Bunu Câbir'e verin*" dedi. Sonra bana:

"*Parayı aldın mı?*" diye sordu.

"Evet" dedim. Bunun üzerine:

"*Para da, deve de senindir*" buyurdu (ve deveyi de geri verdi.)"¹⁴⁵

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki 276 numaralı rivayetten itibaren kaydedilen vecihlerden de anlaşılacağı üzere, Hz. Câbir (radıyallahu anh)'in Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a deve satmasıyla ilgili vak'a çok değişik şekillerde nakledilmiştir. Bu hâdise nikah, cihad, alışveriş, menâkıb... gibi pek çok konularla ilgili hükümlere yer vermektedir. Bu sebeple, hadis kitaplarının muhtelif bölümlerinde, farklı şekilleriyle yer almıştır.

Âlimler, hadislerle ilgili bir kısım teferruatı anlama ve açıklamada ihtilaf ederler. Söz gelimi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın deveye ödediği bedel nedir? Rivayetlerde buna temas eden ifâdeler farklı rakamlara yer verir. Bunların te'lifi, açıklanması şârihleri fazlaca meşgul eder.

Biz, daha ziyade hususî araştırmacılar için ehemmiyet taşıyacak bu gibi teferruatı girmeden her okuyucumuz için faydalı olabilecek, âlimlerimizin müştereken parmak bastıkları birkaç noktaya burada yer vereceğiz:

1- Bu rivayete dayanarak bazı âlimler, "istediği zaman binmek şartıyla" hayvan satışı yapılabileceği hükmünü çıkarmış ise de Ebu Hanîfe ve Şâfî hazretleri böyle bir satışın bâtil olacağına hükmetmişlerdir.

2- Hadiste, öncelikle bâkire ile evlenmeye teşvik vardır. Terbiyevî mülâhazalarla dul ile evlenmek de "efdal" olabilir.

¹⁴² Kîrât : İbnü'l-Esîr, umumiyetle bir dinarın, onda birinin yarısına denk düşen bir cüz'üne dendiğini belirtir. Bazı yerlerde, yine dinarın bir cüz'üne dense de, miktarının değişebileceğine de işaret eder. (İbrahim Canan)

¹⁴³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/70-71.

¹⁴⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/71.

¹⁴⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/71.

- 3- Büyükler, arkadaşlarının evlilik dâhil her çeşit meseleleriyle ilgilenmeli, yol göstermelidirler. Bu ilgi müstehabdır, faydalıdır.
- 4- Yetimlerin terbiyelerini düşünmek gerekir. Onların durumlarını nazar-ı dikkate alarak, icab ediyorsa dulla evlenmek de faziletli bir evlenmedir. Bâkire ile evlenmeye teşvik buna mâni değildir. Hz. Câbir (radiyallahu anh) misâlinde olduğu üzere, bazı içtimâî şartlar, dulla evlenmeyi "efdal" kılabilir.
- 5- Seferden dönerken, komutanın izni ile, askerler öne geçebilir.
- 6- Sefer dönüşünü, uygun saatlere rastlatmak müstehabdır.
- 7- Hz. Câbir (radiyallahu anh)'in, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) nezdinde mühim bir yeri vardır.
- 8- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) son derece cömerttir.¹⁴⁶

10- وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا [أَنَّ بَرِيرَةَ جَاءَتْهَا لِتَسْتَعِينَ بِهَا فِي كِتَابَتِهَا وَلَمْ تَكُنْ قَضَتْ مِنْ كِتَابَتِهَا شَيْئًا. فَقَالَتْ لَهَا عَائِشَةُ: ارْجِعِي إِلَى أَهْلِكَ فَإِنْ أَحْبَبُوا أَنْ أَقْضِيَ عَنْكَ كِتَابَتَكَ وَيَكُونَ وَوُكَّ لِي فَعَلْتُ. فَذَكَرْتُ ذَلِكَ بَرِيرَةَ، هَلْهَا فَأَبَوْا، وَقَالُوا: إِنْ شَاءَتْ أَنْ تَحْتَسِبَ عَلَيْكَ فَلْتَفْعَلْ، وَيَكُونُ لَنَا وَوُكَّ؛ فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِرَسُولِ اللَّهِ # فَقَالَ: لَهَا ابْتِاعِي وَأَعْتِقِي فَإِنَّمَا الْوَاءُ لِمَنْ أَعْتَقَ، ثُمَّ قَامَ فَقَالَ: مَا بَالُ أَنْاسٍ يَشْتَرُونَ شُرُوطًا لَيْسَتْ فِي كِتَابِ اللَّهِ تَعَالَى؟ مَنْ اشْتَرَطَ شَرْطًا لَيْسَ فِي كِتَابِ اللَّهِ فَلَيْسَ لَهُ، وَإِنْ اشْتَرَطَ مِائَةَ شَرْطٍ، شَرَطُ اللَّهِ تَعَالَى أَحَقُّ وَأَوْثَقُ.]
أُخْرِجَهُ السُّتَةَ .

10. (281)- Hz. Aişe (radiyallahu anhâ)'nin anlattığına göre: "Berîre, mukâtebe borcunu ödeme hususunda yardımcı olması için kendisine (Hz. Aişe'ye) uğramıştı. O âna kadar borcundan herhangi bir şey ödememiş bulunuyordu. Hz. Aişe, Berîre'ye

"Ailene dön, senin mukâtebe borcunu ödememi istiyorlarsa bir şartla yaparım: Senin üzerindeki velâ hakkı bana geçmeli" dedi. Berîre dönüp, ailesine durumu anlattı. Onlar kabul etmediler ve:

"Sana bir yıllık yapmak isterse yapsın, karışmayız, ancak velâ'n bize aittir" dediler.

Hz. Aişe (radiyallahu anhâ) bunun üzerine, durumu Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e arzetti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ona:

"*Sen satın al, sonra da âzad et. Velâ hakkı, âzad edene aittir*" buyurdu.

Bunu söyledikten sonra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ayağa kalkarak şu hitabede bulundu: "*İnsanlara ne oluyor ki, alışverişlerinde Kitabullah'ta bulunmayan şartları koşuyorlar? Kitabullah'ta olmayan bir şart koşana bu helâl olmaz. Böyle biri yüz şart da koşacak olsa, Allah'ın şartı daha doğru, daha sağlamdır.*"¹⁴⁷

AÇIKLAMA:

Berîre bintu Safvân (radiyallahu anhâ), kıbtî asıllı bir cariyedir. Efendisinin kim olduğu hususunda rivayetler ihtilâfıdır. Kocasının şahsiyeti de ihtilaf konusudur.

Sâhipleri, Berîre (radiyallahu anhâ) ile mukâtebe anlaşması yapmışlardı. Yâni, anlaşılan miktarda para ödeyerek hürriyetine kavuşacaktı. Bu bedel dokuz okiyye idi. Her yıl bir okiyye (kırk dirhem gümüş) ödeyerek dokuz yılda hürriyetine kavuşacaktı. Vak'a'nın yukarıdaki hadiste kaydedilen seyrine göre, Berîre (radiyallahu anhâ) bu borcun ödenmesinde Hz. Aişe (radiyallahu anhâ)'nin yardımını talep ediyor. Hz. Aişe (radiyallahu anhâ), velâ hakkının kendisine ait olması şartıyla bu yardımı yapmayı kabulleniyor, Berîre (radiyallahu anhâ)'nin efendisi velâ hakkını bırakmak istemeyince, mesele Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e intikal ettirilir. Reshulullah velâ hakkının âzad edene ait olacağını belirtir.

Hadiste geçen "Kitabullah" tâbirine bakarak buradaki hükmün Kur'an-ı Kerim'de yer aldığı zannedilmemelidir. Bu mevzu, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hükmü ile sabittir, Kur'an'la değil. İslâm âlimleri bu ve benzeri ifâdelere dayanarak Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in vazettiği hükümlerin de Kur'an'ın hükmü gibi telakki edilmesi gereğine hükmederler. Bu çeşit hükümler "vasıtalı olarak Kur'an'ın hükmündedir." Vâsita ise Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bu yetkiyi veren de Kur'an'dır: "*Resul size ne getirmişse onu alın*" (Haşr: 59/96). Keza: "*Allah ve Resûlüne itaat edin*" (Âl-i İmrân: 3/132). Öyle ise Resûle itaat emri Kur'an'da yer aldığına göre, ondan sâdır olan hükümleri, Kur'an'ın hükmü gibi değerlendirmek, "Kitabullah'tandır" demek câiz olmaktadır.

Velâ: Âzad edilen köle ile âzad eden efendi arasında teessün eden akrabalık bağıdır. Buna vela-i ataka denir. Nesebi mâruf olmayan kimsenin, nesebi mâlum biri ile kardeşlik akdederek "Sen benim mevlâm ol, ölürsem

¹⁴⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/72.

¹⁴⁷ Buhârî, Mesâcid: 70, Zekât: 61, Büyü: 67, 73, İtk: 10, Mekâtib: 2, 3, 4, 5, Hibe: 7, Şurût: 3, 10, 13, 17, Talâk: 16, Kefârâtü'l-İman: 8, Ferâiz: 19, 20, 22, 23; Müslim, İtk: 5, (1504); Muvatta, İtk: 17, (2, 780); Ebu Dâvud, İtk: 2, (3929-3930); Nesâi, 85, 86 (7, 300); Tirmizî, Büyü: 33, (1256), Vesâya: 7, (2125); İbnu Mâce, İtk: 3, (2521); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/73.

banaya mirasçı olursun, bir cinayet işlersem benim namıma cezamı ödersin" demesi sûretiyle tevessül eden akrabalığa da vela-i muvâlat denir.

Hadisten çıkarılan pekçok hükümden birkaçı:

1- Köle ile efendi arasında mukâtebe akdi caizdir.

2- Velâ hakkı âzad edene aittir.

3- Dostluk, yardımlaşma, bir kimsenin elinde Müslüman olma veya kimsesiz bir çocuğu sokakta bulup alma gibi durumlarda velâ hakkı tahakkuk etmemesi gerekir. Fakihler bu meselelerde farklı görüşler ileri sürerler. Şafî mezhebine göre bunların hiçbirinde velâ hakkı doğmaz. Hanefiler de velâ hakkını yukarıda kaydettiğimiz iki şekilde hasrederler: "Velâ-i ataka ve vela-i muvâlat, bunlar dışındaki velâlar meşrû olamaz" derler.

4- Bid'at çıktığı vakit, devlet reisinin müdâhalesi gerekir.

5- Hatalar yüze vurulmamalı, "umumî bir ifade ile" dikkat çekilmeli. Nitekim rivayette Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) "insanlara ne oluyor..." diyerek münkere parmak basmıştır.

6- Mukâtebe akdi yapan cariye'nin çalışmasına kocası mâni olamaz.

7- Cariye'nin kocası köle ise mukâtebe akdi yapmak isteyince kocası buna mâni olamaz.¹⁴⁸

11-1- وفي أخرى قال: [إشترىها وأعتقها وأبشترطوا ما شاءوا، فاشترتها فأعتقتها، واشترط أهلها وءها؛ فقال النبي #: ألومن أعتق، وإن اشترطوا مائة شرط].

11. (282)- Diğer bir rivayette, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hz. Aişe (radiyallahu anhâ)'ye şöyle söylemiştir: "(Berîre'yi) önce satın al sonra da âzad et. (Onu satan efendilerini de bırak, bir işe yarayacak olan) istedikleri şartı koşsunlar." Aişe Berîre'yi satın alıp, âzad etti. Berîre'nin ailesi, velâ hakkının kendilerine ait olması şartını koştu. Bunun üzerine Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm); şu açıklamayı yaptı:

"(Olmaz öyle şey!) Velâ hakkı âzad edene aittir. Satanlar yüz şartta koşsalar (batıldır!)".¹⁴⁹

BEŞİNCİ FASIL

MÛLAMESE VE MÛNABEZE'YE DAİR

1- عن أبي سعيد الخدري رضي الله عنه قال: [نهى رسول الله # عن لبستين وعن بيعتين؛ نهى عن الممسة والمناذة في البيع، والممسة لمس الرجل ثوب آخر بيده بالليل أو النهار يُقْلَبُهُ، والمناذة أن يَبْدُ الرجل إلى الرجل ثوبه، وَيَبْدُ الآخر بثوبه ويَكُونُ ذلك بيعهما من غير نظرٍ وَ تراضٍ، واللَّبْسَتَانِ اشْتِمَالُ الصَّمَاءِ؛ وهو أن يجعل ثوبه على أحد عاتقيه فيبْدُو أحد شقيه ليس عليه ثوب، واللَّبْسَةُ أخرى اخْتِباؤُهُ بثوبه وهو جالسٌ ليس على فرجه منه شيء]. أخرج الخمسة إ الترمذی .

1. (283)- Ebu Saîd el-Hudrî (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) iki giyim ve iki de alışveriş tarzını yasakladı. Yasaklanan satış tarzları: Mûlâmesi ve mûnâbezidir. Mûlâmesi, diğerinin elbisesine gündüz veya gece, eliyle sâdece değmesi, elbiseyi altüst ederek iyice görmemesi (ve bu kadarla satış akdininin tamamlanmasıdır). Mûnâbeze ise, kişinin elbisesini öbürüne atması, öbürünün de kendi elbisesini ona atması ve bu atışmanın da, elbiseye bakıp râzı olmadan satış sayılmasıdır.

Yasaklanan iki giyinmeden biri, iştimâlu's-sammâ'dır; bu da kişinin elbisesini omuzlarının biri üzerine koyup, sarınması, diğer giyinme omuzunu açıkta elbisesiz bırakmasıdır. Yasaklanan diğer giyinme tarzı ihtibâ'dır. Bu da oturmakta olan bir kimsenin elbisesine sarınması, bu esnada fercini örten başka bir şey olmamasıdır."¹⁵⁰

2- وفي أخرى للنسائي رحمه الله تعالى: [المناذة: أن يقول إذا نبتت هذا الثوب إليك فقد وجب البيع، والممسة أن يمسسه بيده ويشره ويقلبه إذا مس وجب البيع]. وعنده عن ابن عمر. وهي بئوع كانوا يتبايعون بها في جاهلية.

¹⁴⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/74-75.

¹⁴⁹ Buhârî, Şurut: 10; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/75.

¹⁵⁰ Buhârî, Libas: 20, 21, Salât: 10, Savm: 66, Büyü: 62, 63, İsti'zân: 42; Müslim, Büyü: 3, (1512); Ebu Dâvud, Büyü: 25, (3377-3378); Nesâî, Büyü: 25, (7, 260-261); İbnu Mâce, Ticârât: 12, (2170); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/76-77.

2. (284)- Nesaî'nin bir rivayetinde şu açıklama yapılır: "Münâbeze: satıcının; "Bu elbiseyi sana atarsam satış tamam olmuştur" demesidir. Mülâme de elbiseyi açıp, evirip çevirmeden elini değmesi ve değince de satış muâmelesinin tamam olmasıdır.

"Nesâî'de İbnu Ömer (radiyallahu anh)'den: "Bu, câhiliye ehlinin, alışverişte başvurdukları bir tarzı" açıklaması yer alır.¹⁵¹

AÇIKLAMA:

Bu iki hadis, câhiliye devrinin bazı giyinme ve alışveriş tarzını belirtmekte ve Hz. Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm)'in bunlarla ilgili olarak getirdiği yasaktan haber vermektedir.

Mülâme ve münâzebe'nin ne olduğu yukarıdaki rivayetlerde açıklanmıştır. Bazı âlimler bu açıklamanın Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a ait olduğunu söylemiş ise de umumiyetle râvilerden biri tarafından yapılan bir derc olduğu kabul görülür. Bu cümleden olarak mülâme, "müşterinin elbiseye dürülü iken veya karanlıkta dokunması, satıcının da: "Bu malı sana dokunma, görmek, yenini tutmak ve gördüğün zaman muhayyerlik kalmamak şartıyla sattım" demesidir. Burada dokunma satış için yeterli şart yapılmış oluyor ve muhayyerlik hakkını da tanımıyor. Görüldüğü gibi, burada aldatma söz konusudur. İslâm satış akdinin meşrû sayılması için malın görülmesini, kusurları varsa söylenmesini şart koşturmuştur. Muhayyerlik de ayrı bir hakktır. Bütün bunları reddeden aldatmalı bir alışverişe, İslâm'ın cevâz vermeyeceği açıktır.

Münâbeze'ye gelince bu da farklı şekillerde cereyan etmektedir:

1- Satıcının: "Şu attığım taş hangi elbiseye isâbet ederse sana onu sattım" der.

2- "Şu araziden attığım taşın vardığı yere kadarını sana sattım" diyerek satış yapar.

3- Taşı atması, satış sayılır. "Şu elbiseye taş attım mı sana şu kadara satılmış sayılmalı" der. Burada da aldatma olduğu görülmektedir, izaha hacet kalmıyor.

İştimalu's-Sammâ: Bunun tarifi farklı şekillerde yapılmıştır. "Tek parçadan müteşekkil bir kumaşla omuzun birir açık kalacak şekilde sınıksı sarınmak. Fakihler bunun yasaklanmasını: "Çünkü, bu durumda eli elbisenin altında kalır. Çarpmalara düşmelere karşı elini kullanıp korunmak istese bunu yapamaz, zorlukla karşılaşır. Bu maksadla alttan elini çıkarsa avret yerleri açılır" diye açıklamışlardır. Bazı şârihlerin de belirttiği gibi vâcibden "tesettürü ihlâl etmeyen bir tarzda sarınmak" haram ve hatta mekruh olmamalıdır. Yeter ki teşebbüh (kâfire benzemek) gibi bir başka mahsûr daha sözkonusu olmasın.

İhtibâ'nın açıklanmasında da farklılıklar olmuştur. "Kişinin elbisesine sarınıp bürünmesidir" dendiği gibi, "İnsanın iyeleri (kabaları) üzerine oturup, bacaklarını dikip bu vaziyette elbiseye sarınmaktır" diyen de olmuştur. Bu tarz örtünme, dikkat edilmediği takdirde haram yerlerin görünmesine yol açabileceği gibi, ayağa kalkışlarda da tesettürü ihlâl edebilir. Hamamlarda bu çeşit mahzurlar vukuâ gelir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu durumlara dikkat çekmiş olmaktadır.¹⁵²

ALTINCI FASIL

BEY'U'L-GARAR VE DİĞERLERİ HAKKINDA

1- عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [نهى رسول الله # عن بيع الغرر وعن بيع الحصاة].
أخرجه الخمسة .

1. (285)- Ebu Hüreyre (radiyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bey'u'l-garar ve bey'u'l-hasatı yasakladı.¹⁵³

AÇIKLAMA:

Şârihler **bey'u'l-garar**'ı meçhulün satışı olarak izah ederler: Sudaki balık, havadaki kuş, denizdeki inci, kaçmış olan köle, bağından boşanmış deve, açılıp görülmeyen bohçadaki elbise, kapalı evdeki yiyecek, henüz doğmamış hayvan yavrusu, henüz meyvelenmeyen ağacın meyvesi gibi, fiilen olup olmayacağı henüz kesinlik kazanmayan eşyanın satışı bu gruba girer. Burada aldatma pek zâhirdir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu çeşit aldatıcı alışverişleri yasaklamıştır.

Bey'u'l-hasat'a gelince, bu üç şekilde olur:

¹⁵¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/77

¹⁵² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/77-78.

¹⁵³ Müslim, Büyü: 4, (513); Ebu Dâvud, Büyü: 25, (3376); Tirmizî, Büyü: 17, (1230); Nesâî, Büyü: 27 (7, 262); İbnu Mâce, Ticârât: 23, (2194); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/79.

1- Satıcının "Attığım şu taşın değdiği kumaşı" veya "Buradan taşın düştüğü yere kadar olan tarlayı sattım" demesi.

2- Satıcı: "Ben bu taşı atıncaya kadar satışı bozmada muhayyer olman şartı üzerine sana satıyorum" demesi.

3- Bizzat taşın atılışını satışın kesinlik kazanması kılalarlar, bu durumda satıcı şöyle der: "Bu elbiseyi taşı attım mı bu sana satılmış demektir.

"Cahiliye devrine ait olan bu çeşit hileli alışverişleri Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) yasaklamıştır.¹⁵⁴

2- وفي أخرى، بي داود عن علي رضي الله عنه قال: [يأتي على الناس زمان عَضُوضٌ يَعَضُّ الْمَوْسِرُ فِيهِ عَلَى مَا فِي يَدِهِ، وَيُبَايِعُ الْمُضْطَرُونَ وَلَمْ يُؤْمَرُوا بِذَلِكَ. قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: وَ تَنَسَّوْا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ وَقَدْ نَهَى رَسُولُ اللَّهِ # عَنْ بَيْعِ الْمُضْطَرِّ، وَعَنْ بَيْعِ الْغَرَرِ، وَعَنْ بَيْعِ الثَّمَرَةِ قَبْلَ أَنْ تُدْرِكَ].

2. (286), Hz. Ali (radiyallahu anh) anlatıyor: "Halk öyle çetin devirler yaşayacak ki, o zaman zenginler, kendilerine emredilmediği halde, cimriliklerinden, ellerindekileri çok sıkı tutacaklar. Cenab-ı Hak: "Aranızdaki fazileti unutmayın" buyurmaktadır (Bakara: 2/237). Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da şunları yasaklamıştır: Bey'u'l-muzdar'ı, bey'u'l-garâr'ı, (meçhûlün satışı) ve salâhı ortaya çıkmadan meyve satışını."¹⁵⁵

AÇIKLAMA:

Bey'u'l-garârı yukarıda açıkladık. Bey'u'l-muzdar'a gelince, bu, iki çeşittir:

1- Mal sâhibi, zor kullanarak, satmaya icbar etmek. Bu akid fâsidir.

2- Mal sâhibi, borç veya geçim sıkıntısı sebebiyle elindeki malını zararına satmaya çalışır. Dindarlık ve mürüvvetin gereği, böyle daralanın malını almak değil, ona anlayış göstermek, karz-ı hasende bulunmak veya borcunun ödeme müddetini te'hîr etmek gibi yollarla yardım etmektir. İkinci şıkka giren bey'u'l-muzdar fâsid sayılmaz, sahihtir, ancak kerâhetten hâli değildir¹⁵⁶.

3- وعن جابر رضي الله عنه قال: [نَهَى رَسُولُ اللَّهِ # بَيْعَ حَاضِرٍ لِبَادٍ، وَدَعَا النَّاسَ يَرْزُقُ اللَّهُ بَعْضَهُمْ مِنْ بَعْضٍ]. أخرجہ الخمسة إ البخارى .

3. (287)- Hz. Câbir (radiyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):

"Köylü adına şehirlî satış yapmasın" dedi ve ilave etti: "Bırakın insanları, Allah birinin sebebiyle diğerini rızıklandırınsın" buyurdu."¹⁵⁷

4- وفي أخرى للخمسة إ الترمذى عن أنس: [نَهَى عَنْ بَيْعِ حَاضِرٍ لِبَادٍ، وَإِنْ كَانَ أَخَاهُ بِيهِ وَأُمَّهُ].

4. (288)- Hz. Enes (radiyallahu anh)'ten gelen bir başka rivayette şu şekilde ifade edilmiştir: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ana baba bir kardeş bile olsa şehirlînin köylü adına satış yapmasını menetti."¹⁵⁸

AÇIKLAMA:

Burada, şehirlînin köylünün yerine satması da, onun adına satın alması da yasaklanmaktadır.

Şehirlînin köylü adına alış-veriş yapmasının yasaklanması ücret mukabilinde yapması durumuyla ilgilidir. Buna simsarlık denir. Simsarlık değil de, yardım olsun diye köylü adına şehirlînin yapacağı alış-veriş muâmelesi yardım yerine geçer.

Hanefiler, taraflardan biri zarar görmediği takdirde şehirlînin köylü adına alım-satımda bulunabileceğine hükmederler.¹⁵⁹

¹⁵⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/79.

¹⁵⁵ Ebu Dâvud, Büyü: 26 (3382); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/80.

¹⁵⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/80.

¹⁵⁷ Buhârî, Büyü: 58, 64, 67, 69, 70, 71, İcâre: 14, Şurût: 8; Müslim, Büyü: 11, 12, 18-21, (1515, 1520-1523), Nikâh: 51, 52 (1413); Ebu Dâvud, Büyü: 47, (3442); Tirmizî, Büyü: 13, (1223); Nesâî, Büyü: 17, (7, 256); İbnu Mâce, Ticârât: 15, (2176); Muvatta, Büyü: 96, (2, 683); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/80.

¹⁵⁸ Buhârî, Büyü: 68, Müslim, Büyü: 19, (1521); Nesâî, Büyü: 18, (7, 256); İbnu Mâce, Ticârât: 15, (2177); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/81.

¹⁵⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/81.

5- وفي أخرى 'بى داود والنسائى [وإن كان أخاه أو أباه]. زاد أبو داود في أخرى عن أنس رضى الله عنه قال: [كان يُقال يبيع حاضر لباد، وهى كلمة جامعة يبيع له شيئاً و يتتاع له شيئاً].

5. (289)- Ebu Dâvud ve Nesaî'den gelen bir başka rivayette şöyle buyrulur: "Şehirlinin köylü adına satış yapması yasaktır, şehirli köylünün kardeşi veya babası bile olsa."
Ebu Dâvud'un Hz. Enes (radiyallahu anh)'ten yaptığı bir başka rivayet şu ziyâdeyi ihtivâ eder: "Şöyle denirdi: "Şehirli köylü yerine satmasın." Bu özlü, câmi bir sözdür. "Şehirli köylü için hiçbir şey satmasın, köylü adına satın da almasın" demektir.¹⁶⁰

6- وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [قال رسول الله # تَلَقَّوْا السِّلْعَ حَتَّى يُهْبَطَ بِهَا إِلَى سَوَاقٍ]. أخرجه الخمسة إ الترمذى .
وزاد أبو داود في أوله: [يبيع بعضكم على بيع بعض، و تَلَقَّوْا السِّلْعَ]. وعند النسائى «الجلب» عَوْضَ السِّلْعِ .

6. (290)- İbnu Ömer (radiyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle emrettiler: "Satıcılar mallarını çarşıya indirmeden önce yolda karşılayıp alışveriş yapmayın."
Ebu Dâvud hadisin baş kısmında şu ziyadeye yer verir: "Birbirinizin alışverişine karşı alışveriş yapmayın. (Pazara giden) malı yolda karşılamayın."
Nesâî'de "ticaret malı (es-Sila') yerine "Celeb malı" tâbiri kullanılmıştır. (Celeb: Satmak için celbedilen mala denir).¹⁶¹

ACIKLAMA:

Alış-verişe karşı alış-veriş yapmak: Bu, iki kişi arasında akid kesinleşmiş, ancak her ikisi de aynı mecliste ve muhayyerlik müddeti içindeler. Bu sırada bir üçüncü şahıs, benzer bir malı piyasaya daha ucuz bir fiyatla arz ediyor. Veya daha kaliteli bir malı aynı fiyatla piyasaya arz ederek, bitmiş olan alış-verişin bozulmasına sebep oluyor. Yasak olan budur. Henüz pazarlık halinde iken mal sürme, yasağa girmez.

Malın çarşıya inmezden önce yolda karşılanmasının yasaklanması aldanmayı önlemek içindir. Çünkü eşyanın pazardaki fiyatını bilmeden satış yapan kimsenin daha ucuza satarak aldanma ihtimâli vardır. Şârihlerin belirttiğine göre, câhiliye devrinde tüccarları yolda karşılayıp: "Çarşı durgun, fiyatlar düşük, mala rağbet yok" diyerek aldatıp ucuz fiyata mallarını satın almak âdetmiş. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunu yasaklamıştır.

Bu hadise dayanan ulemadan bir çoğu (Mâlik, Evzâî, Şâfiî, Ahmed İbni Hanbel) yolda alış-veriş mekruh addetmişlerdir. Şâfiî ve Ahmed İbnu Hanbel hazretleri satıcıya muhayyerlik hakkı tanır. Ebu Hanîfe bu alış-veriş mekruh addetmez ve satıcıya, pazara vardığı zaman muhayyerlik de tanımaz. Bazı alimler, pazarda fiyatların yüksek olma durumunda satıcıya muhayyerlik hakkı tanımıştır, değilse hakkı yoktur.¹⁶²

7- وله في أخرى: [نهى عن النجس والتلقى، أو يبيع حاضر لباد].
وفي أخرى: نهى عن التلقى .

7. (291)- İbnu Ömer'den gelen bir başka rivayette: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) satıcının malını övmesini ve daha pazara varmadan malın yolda satın alınmasını veya şehirlinin köylü adına satış yapmasını yasakladı" buyrulur.
Bir başka rivayette de sadece "malın daha pazara varmadan satın alınmasını yasakladı" denmektedir.¹⁶³

8- وفي أخرى لهم عن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [قال رسول الله # تَلَقَّوْا الرُّكْبَانَ، وَ يبيع حاضر لباد، فقال له طائوس: ما قوله: يبيع حاضر لباد؟ قال: يكون له سمساراً].

¹⁶⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/81.

¹⁶¹ Tirmizî ve Muvatta dışındakilerde tahrir edilmiştir; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/82.

¹⁶² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/82.

¹⁶³ Buhârî, Büyü: 71; Müslim, Büyü: 15, (1518); Ebu Dâvud, İcâre: 45 (3436); Nesâî, Büyü: 18, (7, 257); İbnu Mâce, Ticârât: 16, (2179); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/83.

8. (292)- Aynı kaynakların İbnu Abbâs (radiyallahu anh)'dan yaptıkları bir rivayette şöyle denir: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki:

"Pazara binerek (uzaktan) gelenleri yolda karşılamayın. Şehirli, köylü adına alım-satım yapmayın."

Tâvus, İbnu Abbas (radiyallahu anh)'tan sordu:

"Şehirli köylü adına alımsatım yapmayın" sözünden maksat nedir?" İbnu Abbâs:

"Onun adına simsarlık yapmayın (yani ücret mukabili alım-satım işlemini yapmayın)."¹⁶⁴

9- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [نَهَى رَسُولُ اللَّهِ # أَنْ يُتَّقَى الْجَلْبُ، فَمَنْ تَلَّقَى فَاشْتَرَاهُ فَإِذَا أَتَى سَيِّدَهُ السُّوقَ فَهُوَ بِالْخِيَارِ]. أخرجہ الخمسة، وهذا لفظ مسلم والترمذی وأبی داود .

9. (293)- Ebu Hüreyre (radiyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), celeb malın pazara gelmeden önce karşılanmasını yasakladı. Kim onu yolda karşılar ve satın alırsa, malın sâhibi pazara gelince muhayyerdir (satıştan vazgeçebilir).¹⁶⁵

AÇIKLAMA:

Celeb Malı: Satmak maksadıyla pazara götürülen maldır. Bunun bir veya birkaç kişi tarafından yolda karşılanması bazı açıklamalarda, mal sahibinin aleyhine anlaşılmış, bazı açıklamalarda bölge ahâlisinin aleyhine anlaşılmıştır. Malın sâhibi pazara kadar gittiği takdirde ucuz fiyata da satma ihtimali var. Böylece bölge halkı çoğunluk olarak ucuzluktan istifade edecek demektir. Şu hâlde göre pazara varmadan malın satılması mal sahibinin aleyhine olabileceği gibi, bölge ahâlisinin de aleyhine olabilmektedir. Öyle ise malın pazara kadar ulaşması gerekmektedir.¹⁶⁶

10- وعنه رضي الله عنه قال: [أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ # نَهَى عَنْ بَيْعَتَيْنِ فِي بَيْعَةٍ]. أخرجہ اربعة .

10. (294)- Ebu Hüreyre (radiyallahu anh) şöyle haber verdi: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir satışta iki satışı yasakladı."¹⁶⁷

AÇIKLAMA:

Burada "bir satışta iki satış" adı ile tavsif edilen yasak muamele, bazı âlimlerin açıklamasına göre iki şekilde cereyan eder:

1- Satıcı, müşteriye: "Bu elbiseyi sana peşin on bine, vâdeli on beş bine sattım, hangisiyle istersen al" demesi. Bu caiz olmaz; zira hem, fiyatta mübhemlik var, akid hangisi esas alınarak yapılacak belli değil. Hem de peşinle vâde arasındaki fiyat farkını faiz addeden görüşe göre, bu satışa faiz de bulaşmaktadır.

2- Satıcının müşteriye: "Sana kölemi satıyorum, mukabilinde sen de bana atımı satacaksın" demesidir. Burada birinci satış, istikbalde vaki olması kadar olmaması da mümkün olan ikinci bir satışa bağlanmaktadır, dolayısıyla satışla hasıl olması gereken mülk istikrarsız kalmakta, kesinleşmemektedir.

Hadiste geçen "iki satış" tabiri ile kastedilen satış tarzının ne olduğu hususunda farklı yorumlar olduğu gibi, "yasak sebebi"nin açıklamasında da farklı yorumlar vardır.

Nitekim Neylül'-Evtâr'da kaydedildiği üzere, bazı âlimler, yukarıdaki anlayışa göre çıkarılan yasak hükmü için: "İki fiyattan birinin, tasrih edilmeden satışı kabul ettiği farzedilme" esasına dayanır. Aksi durumda, yani "peşin on bine kabul ettim" veya "vâdeli on beş bine kabul ettim" demesi halinde bu satışın câiz olduğunu kabul etmişlerdir.

Yine orada belirtildiği üzere, bir malı, vâde ile satan kimse, peşin fiyatından daha fazla fiyat istediği takdirde bu ziyadeyi câiz görmeyip, faiz addedenler olduğu halde, Şafîiler, Hanefiler ve Cumhur, "Bunun cevazına hükmeden delillerin âmm oluşlarına" dayanarak, câiz olduğuna hükmetmişlerdir ve asıl olan da caiz olmasıdır.¹⁶⁸

11- وعند أبي داود: [مَنْ بَاعَ بَيْعَتَيْنِ فِي بَيْعَةٍ فَلَهُ أَوْ كَسَهُمَا أَوْ الرَّبَّاءِ].

¹⁶⁴ Ebu Dâvud, İcâre: 47, (3439); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/83.

¹⁶⁵ Buhârî, Büyû: 71; Müslim, Büyû: 17, (1519); Tirmizî, Büyû: 12, (1221); Nesâî, Büyû: 18, (7, 257); Ebu Dâvud, Büyû: 45, (3437). Yukarıda kaydedilen metin Müslim, Tirmizî ve Ebu Dâvud'daki metinlerin aynısıdır. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/83.

¹⁶⁶ 290 numaralı hadisnin açıklamasına bakın. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/84.

¹⁶⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/84.

¹⁶⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/84-85

11. (295)- Ebu Dâvud'da gelen rivayet şöyledir: "Bir satışta iki satış yapan kimseye en düşük olanı (helal)dir. Aksi halde ribbâdır."¹⁶⁹

AÇIKLAMA:

Bu hadis, zâhiri ile önceki hadisten farklıdır. Önceki hadis "iki satışı ihtiva eden satışın" her iksini de, tefrike yer vermeden haram kıldığı halde, bu hadis, "en ucuz" olanı caiz addetmektedir.

Bu satış tarzı, şöyle açıklanmaktadır: Bir kimse, belli bir vâde ile bir ölçek buğday mukabilinde bir dinar borçlanır. Vâde dolunca, alakcıklı, parayı ister. Borç sahibi; ikinci bir vâdeye tehirle, "Sana iki ölçek buğday vereyim" der. Burada, birinci satışa dâhil edilen ikinci bir satış araya girmiştir. İşte hadis, bunu reddetmekte ve en noksan olanın yani birincinin meşru olduğunu belirtmektedir.¹⁷⁰

12- وعن مالك: [أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ رَجُلًا قَالَ لِرَجُلٍ: ابْتَغِ لِي هَذَا الْبَعِيرَ بِنَقْدٍ حَتَّى أَبْتَاعَهُ مِنْكَ إِلَى أَجَلٍ، فَسَأَلَ ابْنَ عُمَرَ عَنِ ذَلِكَ فَكَرِهَهُ وَنَهَى عَنْهُ].

12. (296)- İmam Mâlik (radiyallahu anh)'ten anlatıldığına göre ona şu durum ulaşmıştır: "Adamın biri diğer birisine: "Bana şu deveyi peşin parayla sat, ben de sana vâde ile satayım" der. Adam bu tarz alışveriş hakkında İbnu Ömer'e sorar. İbnu Ömer hoşlanmaz ve adamı bu işten nehyeder."¹⁷¹

AÇIKLAMA:

Burada bir satışta iki satış muamelesi mevcut olduğu için yasaklanmıştır. Peşin alım, aynı malın daha pahalı olarak vâdeli satışını da tazammun etmektedir. Böylece biri peşin, biri vâdeli olan iki satış cereyan etmiş olmaktadır. Ayrıca bu satışta, henüz mâlik olunmayan şeyin satışı da söz konusudur. Zira müşteri henüz eline geçmeden deveyi satmış olmakta ve sanki peşin parayla satın aldığı malı veresiye satmış olmakla, vâde sebebiyle ilâve ettiği ziyadeyi müşteriye borç kılmaktadır. Bütün bunlar satışın cevazına mâni durumlardır.¹⁷²

13- وعن ابن عمر رضى الله عنهما أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ # قَالَ: [يَبِيعُ بَعْضُكُمْ عَلَى بَيْعِ بَعْضٍ].
أَخْرَجَهُ السُّنَّةُ، زَادَ مُسْلِمٌ وَأَبُو دَاوُدَ وَالنَّسَائِيُّ: وَ يَخْطُبُ عَلَى خِطْبَةِ أَخِيهِ إِأْنْ يَأْذَنَ لَهُ .

13. (297)- İbnu Ömer (radiyallahu anh)'in anlattığı üzere Hz. peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur:

"Birinizin satışı üzerine başkasınız satış yapmasın."¹⁷³

AÇIKLAMA:

"Birinin satışı üzerine satış yapma" tarzının ne olduğu daha önce 290 numaralı hadiste geçti.¹⁷⁴

14- وفي أخرى للنسائي [يَبِيعُ الرَّجُلُ عَلَى بَيْعِ أَخِيهِ حَتَّى يَبْتَاعَ أَوْ يَذَرَ] .

14. (298)- Nesâî'de gelen bir diğer rivayette şöyle buyrulmuştur:

"Kişi, kardeşi, satın alma işini kesinliğe kavuşturuncaya veya, tamamen vazgeçinceye kadar araya girip alışverişte bulunmasın."¹⁷⁵

¹⁶⁹ Ebu Dâvud, İcâre: 55, (3461), Muvatta, Büyü: 72, (2, 663); Nesâî, Büyü: 73 (7, 395-396); Tirmizî, Büyü: 18, (1231); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/85.

¹⁷⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/85.

¹⁷¹ Muvatta, Büyü: 73, (2, 663); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/85.

¹⁷² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/86-87.

¹⁷³ Buhârî, Büyü: 58, 64, 70, 71, Şurût: 8, Nikâh: 45; Müslim, Nikah: 49, (1412), Büyü: 7, 8, 11, (1412), Birr: 29, (2563), 32 (2564); Ebu Dâvud, Nikah: 17, (2080), Büyü: 45, (3436), 48 (3443); Tirmizî, Nikah: 38 (1134), Büyü: 57, (1292); Nesâî, Nikâh: 20, 21 (6, 72-73-74), Büyü: 17, 20, 21, (7, 258); İbnu Mâce, Ticârât: 13, (2171); Muvatta, Büyü: 95, 96, (2, 683); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/86.

¹⁷⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/86.

¹⁷⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/86.

15- وعن أبي هريرة رضى الله عنه قال: [نَهَى رَسُولُ اللَّهِ # أَنْ يَبِيعَ حَاضِرٌ لِبَادٍ، وَ تَتَّاجَشُوا، وَ يَبِيعَ الرَّجُلُ عَلَى بَيْعِ أَخِيهِ، وَ يَخْطُبُ عَلَى خِطْبَةِ أَخِيهِ، وَ تَسْأَلُ الْمَرْأَةُ طَقَّ أُخْتِهَا لِتَكْفَأَ مَا فِي إِنَائِهَا]. أخرجہ السنۃ .
وفي أخرى: [و يَزِيدَنَّ عَلَى بَيْعِ أَخِيهِ]. وفي أخرى: [و يَسِيمُ الرَّجُلُ عَلَى سَوْمِ أَخِيهِ] .

15. (299)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şehirlinin köylü adına alışveriş yapmasını, alıcı olmadığı halde alıcı imiş gibi görünüp yüksek fiyat vererek fiyat artırmayı, iki kimsenin başlattığı alışveriş muamelesi kesinlik kazanıp tamamlanmadan bir başkasının aynı mal üzerinde alışverişe girişmesini, bir kız istetilmiş iken ona tâlib olmayı, bir kadının, -kız kardeşinin kabındaki almak için- kocasına onu boşamasını talep etmesini yasakladı."¹⁷⁶

Bir başka rivayette "...Kardeşinin satışı (kesinleşmeden araya girip fiyatını) artırmasını" şeklindedir.

Bir başka rivayette: "...Kişi kardeşinin pazarlığı üzerine pazarlık yapmasını."¹⁷⁷

AÇIKLAMA:

Hadisin son kısmı hâriç diğer hükümler daha önce açıklandı. Son kısımda, bir kadının evlenmek istediği evli bir erkeğe giderek, hanımını boşamayı talebetmesi yasaklanmaktadır. Hadiste "kız kardeşi" tabiriyle sadece öz kardeşi veya din kardeşleri kastedilmiyor. Şârihler, kâfire bile olsa bütün kadınların buna dâhil olduğunu belirtirler.¹⁷⁸

16- وفي أخرى 'بى داود: [و تَصْرُوا ا، بِلِ وَالْغَنَمَ فَمَنْ ابْتَاعَهَا بَعْدَ ذَلِكَ فَهُوَ بِخَيْرِ النَّظَرَيْنِ بَعْدَ أَنْ يَحْلُبَهَا، فَإِنْ رَضِيَهَا أَمْسَكَهَا، وَإِنْ سَخِطَهَا رَدَّهَا وَصَاعًا مِنْ تَمْرٍ] .

16. (300)- Ebu Dâvud'dan gelen bir başka rivayette şöyle denmiştir:

"Deve ve davarın sütünü memesinde bekletmeyin. Kim böyle (memede sütü bekletilmiş) bir hayvanı satın alırsa, sağdıktan sonra muhayyerdir: Memnun kalırsa hayvanı alıkor, memnun kalmazsa hayvanı îade eder ve (sağdığı süte karşılık olmak üzere) bir sâ hurma verir."¹⁷⁹

17- وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: قال رسول الله #: [تَسْتَقْبِلُوا السُّوقَ، وَ تَحْفَلُوا، وَ يَنْفُقُ بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ]. أخرجہ الترمذى وصححه .

17. (301)- İbnu Abbas (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Pazara gitmekte olan malı önceden karşılamayın. Hayvanların sütünü memelerinde (günlence bekleterek) biriktirmeyin. Bir birinin karşı (müşteriyi kızıştırmak için alıcı olmadığınız halde, yüksek fiyat vererek) malın değerini artırmayın."¹⁸⁰

18- وعن عبدالله بن عمرو بن العاص رضى الله عنهما قال: قال رسول الله #: [يَجِلُّ سَلْفٌ وَبَيْعٌ، وَ شَرْطَانٍ فِي بَيْعٍ، وَ رِبْحٌ مَا لَمْ يَضْمَنَّ، وَ تَبِعَ مَا لَيْسَ عِنْدَكَ]. أخرجہ أصحاب السنن وصححه الترمذى .

18. (302)- Abdullah İbnu Amri'bn'l-Âs (radıyallahu anh) hazretleri anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular:

"Hem veresiye hem satış helâl olmaz. Bir satışta iki şart da helâl değildir. Zimmette olmayanın kârı yoktur. Yanında bulunmayan malın satışı yoktur."¹⁸¹

¹⁷⁶ Buhârî, Büyü: 58, 70, 71, Şurut: 8, 11; Müslim, Nikâh: 38, 39, 51, 52, (1408-1413)- Büyü: 12, (1515); Tirmizî, Talâk: 14, (1190); Nesâî, Nikâh: 20, (6,71), Büyü: 19, 21, (7, 258-259); Ebu Dâvud, Nikâh: 2, (2176), 18, (2080); Muvatta, Büyü: 45, (2, 683).

¹⁷⁷ Müslim, Büyü: 9; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/87.

¹⁷⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/87.

¹⁷⁹ Ebu Dâvud, Büyü: 48 (3493). Bu mevzu 264-268. hadislerde açıklandı. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/87-88.

¹⁸⁰ Tirmizî, Büyü: 41 (1268). Tirmizi hadisin sahih olduğunu belirtti. Bu hadisin izahı 264, 269 ve 290 numaralı hadislerde geçti. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/88.

¹⁸¹ Ebu Dâvud, Büyü: 70, (3503); Tirmizî, Büyü: 19, (1234); Nesâî, Büyü: 60, 71, 72 (7, 288, 295); İbnu Mâce, Ticârât: 20, (2188). Tirmizî, hadisin sahih olduğunu söyledi. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/88.

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen birkaç tâbir ayrı ayrı açıklanmaya muhtaç.

1- Hem veresiye hem satış şöyle olur: Kişi, bir malı, veresiye olduğu için normal fiyatından yüksek almak istiyor. Ancak nazarında bu caiz olmadığı için şöyle bir hileye başvuruyor: Malın bedelini satıcıdan borç alıyor ve satıcıya, malın bedeli olarak peşin veriyor.

2- "İki şart" tabiri farklı tefsirlere yol açmıştır: Bazıları: "Bu, kişinin bir mal için; "Peşin olunca şu fiyata, veresiye olunca şu fiyata satıyorum" demesidir" demiştir. Bazıları: "Bu satıcının müşteriye "Bu malı satmayacaksın, hibe etmeyeceksin" şartını koşmasıdır" demiştir. Bazıları da; "Satıcının "falanca malı bana şu fiyata satman şartıyla bu malı sana satıyorum" demesidir" demişlerdir.

3- "Zimmette olmayanın kârı yoktur" ifadesi ile: "Mâlik olmadığın mal, yani gasbedilmiş mal kastediliyor, zîra, böyle bir mal gasbedenin mülkü değildir. Bu çeşit bir malı satarak kâr etse bu ona haramdır" denmiştir. Bu tâbiri şöyle de izah etmişlerdir: "Zimmette olmayan mal, satın alınıp da henüz kabzedilmeyen maldır. Zira henüz kabzetmediği mal müşterinin zimmetinde değildir. Sözelimi mal kabızdan önce telef olsa, satıcının malından telef olur."

4- Yanında bulunmayan mal'la, satış ânında satıcının yanında bulunmayan mal kastedilmiştir. Bu yasaklanmıştır, çünkü aldatma vardır. Kaçmış kölenin, bağından boşanıp giden devenin satışı gibi; kişinin zimmetinde olmayan mallar da buraya girer: Satın aldığı birşeyi daha kabzetmeden satması gibi, keza kişinin bir başkasının malını, mal sâhibinin rızasına tâlik ederek satması da buraya girer. Bu mal ne yanındadır, ne de mülküdür. Mal sâhibinin râzî olup olmayacağı ise meçhuldür. Bu sebeple Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hepsini yasaklamıştır.¹⁸²

19- وعن جابر رضى الله عنه قال: [نهى رسول الله # عن بيع الصبيرة من التمر تعلم مكيئتها بالكيل المسمى من التمر]. أخرجه مسلم والنسائي .

19. (303)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) miktarı bilinmeyen kuru hurma yığını, miktarı belli kuru hurma ile satmayı yasakladı."¹⁸³

AÇIKLAMA:

Aynı cinsten iki şey misli misline değiştirilebilir. Biri fazla olduğu takdirde bu riba muamelesine girer ve haramdır. Hadislerde sarih olarak hurmanın bu çeşit alım-satımı haram kılınmıştır. Miktarı belli olmayanla miktarı belli olanın alım-satımında belli olmayanın daha çok olduğuna hükmedilir. Böylece eşitlik ortadan kalkar, dolayısıyla bu alışveriş muâmelesi ribaya girer.¹⁸⁴

20- وفي أخرى للنسائي [تباع الصبيرة من الطعام بالصبيرة من الطعام، وَ الصبيرة من الطعام بالكيل المسمى من الطعام].

20. (304)- Nesâî'nin bir diğer rivayetinde şöyle denmiştir: "Yiyecek yığını, yiyecek yığını mukabilinde satılmaz. Yiyecek yığını, miktarı belli yiyecek mukabilinde satılmaz."¹⁸⁵

AÇIKLAMA:

Yukarıda geçti.¹⁸⁶

21- وعن أبي أيوب رضى الله عنه قال: [سمعت رسول الله # يقول: من فرق بين والدته وولدها فرق الله بينه وبين أحبته يوم القيامة]. أخرجه الترمذى .

21. (305)- Ebu Eyyûb (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı dinledim, diyordu ki: "Kim çocuğuyla annesi arasını ayırırsa kıyamet günü Allah (celle celâluhu) sevdikleriyle onun arasını ayırır."¹⁸⁷

¹⁸² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/88-89.

¹⁸³ Müslim, Büyü: 42, (1530); Nesâî, Büyü: 37, 38, (2, 269, 270); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/89.

¹⁸⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/89.

¹⁸⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/90.

¹⁸⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/90.

¹⁸⁷ Tirmizî, Büyü: 52, (1283), Siyer: 17, (1566); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/90.

AÇIKLAMA:

Bu yasak cariyelerle ilgilidir. Cariyeyi birine, çocuğunu bir başkasına satarak, anne ile çocuğunu ayırmayı Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) yasaklamıştır. Müteâkib hadislerde görüleceği üzere bunun başka örnekleri de mevcuttur. Bu çeşit yasakların, çocuğun terbiyesini ilgilendiren mülahazalardan kaynaklandığı 307 numaralı hadisin sonuna koyacağımız açıklamadan anlaşılacaktır.¹⁸⁸

-22- وعن علي رضي الله عنه قال: [أَنَّهُ فَرَّقَ بَيْنَ وَالِدَةٍ وَوَلَدِهَا فَنَهَاهُ رَسُولُ اللَّهِ # عَنْ ذَلِكَ، وَرَدَّ الْبَيْعَ]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ .

22. (306)- Hz. Ali (radiyallahu anh)'nin anlattığına göre, "(Satış sebebiyle cariye bir) anne ile çocuğunun arasını ayırmıştı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunu yasakladı ve satışı bozdu."¹⁸⁹

-23- وعن علي رضي الله عنه قال: [وَهَبَ لِي رَسُولُ اللَّهِ # غَمِيمَيْنِ أَخَوَيْنِ، فَبِعْتُهُ أَحَدَهُمَا. فَقَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ #: مَا فَعَلَ غَمَاكَ؟ فَأَخْبَرْتُهُ فَقَالَ لِي: لِي رُدَّةٌ رُدَّةً]. أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِيُّ .

23. (307)- Hz. Ali (radiyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bana, kardeş iki köle hediye etti. Bunlardan birini sattım. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir ara sordu:

"Köleler ne yapıyorlar?" Ben durumu söyledim. Bunun üzerine bana:
"Satışı boz, satışı boz" buyurdu."¹⁹⁰

AÇIKLAMA:

Son üç rivayette, gerek anne ile evladın ve gerekse kardeşlerin aralarının açılması ile ilgili yasak daha ziyade terbiyevî mülahazalarla konulmuştur. Çünkü çocuğun terbiyesinde annenin varlığı ve ailevi ortam son derece ehemmiyetli bir husustur. Dinimizin terbiyeye attığı ehemmiyetin sonucu olarak, terbiye açısından mühim olan anne ve âile unsurları bir kısım kesin tedbirlerle korunma altına alınmıştır. Yukarıdaki rivayetlerde bunu görmek mümkündür. Biz burada yeri gelmişken, esasını yukarıdaki rivayetlerden alan, İslâm'ın hidâne ile alâkalı teşriyatını birazcık açıklığa kavuşturmaya çalışacağız.¹⁹¹

HİDÂNE NEDİR, BU HAK KİMEDİR?

Hidâne, fukahanın târifine göre "Kız veya erkek çocukların veya kendi işlerinde müstakil olmayan gayr-i mümeyyiz mâtuhtarın muhafazasına bakmak, onların menfaatlerini mücip hususları deruhte etmek, ezâ ve zarar verecek şeylerden korumak, hayatın icabâtını hakkı ile göğüsleyebilmeleri için bedenî, rûhî ve aklî terbiyeleri ile meşgul olmak ve mesûliyetlerini duyurmaktır." Bu devre normal olarak, erkeklerde 7-9, kızlarda 9-11 yaşları arasındadır. Çocuk, yemede, içmede, giyinmede, taharet ve yıkanmada kadına müstağnî duruma gelince bu devre sona erer. Kız çocuğu için, hayız yaşına gelince sona erer.

Çocuğun yetişmesinde birinci derecede muhtaç olduğu şey şefkat olması hasebiyle anne ve babanın boşanmaları veya bunlardan birinin veya her ikisinin de ölümleri hâlinde çocuğa bakmaya kimin daha çok layık ve hak sâhibi olduğu meselesi mühim bir husustur. Normal olarak annenin bu işe daha layık olduğu kabul edile gelmiştir. Çocuk Hakları Beyannamesi'nin 6. maddesinde de: "küçük çocuk istisnâî durumlar dışında, anasından ayrılmamalıdır" denmektedir.

Sünnet de annenin babaya nazaran daha şefkatli olduğunu ifade eder. Bu sebeple henüz bülüğ çağına ermeyen bir çocuğun annesinden ayrılmaması, bir esâs olarak vazedilmiştir. "Allah anne ile çocuğunun arasını açanı kıyamet günü sevdiklerinden ayrı tutar." Hatta anne köle bile olsa satış sonucu ikisinin ayrılması yasaklanmıştır. Câfer İbnu Muhammed babasından şunu nakleder: "Hz. Peygamber'e esirler getirildiği zaman onları saf hâline koyar, sonra karşılıklarına geçip bakardı. Eğer ağlayan bir kadın görürse niye ağladığını sorardı. Kadın çocuğunun satıldığını söyleyecek olursa (akit bozulur) çocuğu kendisine iade edilirdi." Râvî buna bir de Ebû Üseyd es-Sa'îdî ile ilgili bir misâl verir.

Ebû Dâvud'un bir tahricinde, Hz. Ali'nin satış sonucu köle anne ile çocuğunu ayırdığını, fakat durumundan haberdâr olan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bunu yasaklayarak satış aktini iptal ettiğini öğreniyoruz. Bu hususa gereken titizliği Hz. Ömer de göstermiş, civardaki sorumlulara mektuplar yazarak uyarılarda

¹⁸⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/90.

¹⁸⁹ Ebu Dâvud, Büyü, Cihad: 133, (2696); İbnu Mâce, Ticârât: 46, (2249); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/90.

¹⁹⁰ Tirmizî, Büyü: 52, (1284); İbnu Mâce: 46, (2249); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/91.

¹⁹¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/91.

bulunmuştur. Abdullah İbnu Ferrûh babasından şunu nakleder: "Ömer İbnu'l-Hattab bize: "Ne kardeşlerin, ne de anne ve evladlarının arasını satışla açmayın" diye yazdı." Kaynağımız, Hz. Ömer'in aynı muhtevada Nâfi İbnu Abdi'l-Hâris'e de yazdığını kaydeder.

Münâvî, "satış, hibe vs. yollarla anne ile evladın arasını açmanın; Şâfiî, Ebû Hanîfe ve Mâlik nezdinde şiddetli haram olduğunu, ancak Şâfiî'nin "temyiz yaşından önce", Ebû Hanîfe'nin de "Büluğ yaşından önce" şartını koştuklarını" kaydeder.

Bu husustaki yasak sâdece anne ile evlâdın değil, baba ile evladın ve kardeşlerin arasının açılmasına da şâmidir. Ancak anne hususu, te'kidle ifâde edilmiştir. Nitekim Saîd İbnu Mansur'un bir tahririnde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ayrı ayrı satılan iki kız kardeşin satış aktini iptâl etmiştir.

Çocuğu annenin terbiyesi bir esâs olmakla berâber, boşanma hâlinde çocuğa sâhib olma husûsunda anne ile baba arasındaki ihtilaf, kezâ çeşitli durumlarda anne ile amca, baba ile anne-annesi vs. arasında çıkacak ihtilâflar, karşımıza farklı meseleler ve çözüm yolları çıkarmaktadır. Bu hüsusta sünnette çeşitli misâllere rastlamaktayız.

1- Çocuk temyiz yaşından küçükse; tekrâr evlenmedikçe anne ehaktır:

Abdullah İbnu Amr'ın rivayetinde; bir kadın gelerek:

"Yâ Rasûlallâh, ben şu oğlumu karnımda taşıdım, göğsümden emdirdim, kucağımda korudum. Şimdi babası beni boşadı ve bunu elimden almak istiyor" der. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):

"*Evlenmediğin müddetçe çocuk senin hakkın*" cevabını verir. Kezâ Hz. Ebû Bekir de, Hz. Ömer'in boşanmış olduğu karısından doğan oğlu Âsım için: "Annesi evlenmediği müddetçe oğluna daha lâyıktır. Zira o (anne), daha şefkatli, daha lütûfkâr, daha merhametli, çocuğa da düşkün, daha re'fet sâhibidir" demiştir.

Annenin şefkatine muhtâc olduğu devrede, hidâne işinin anneye terettüp edeceği hususunda âlimler ittifak etmiş durumdadır. Fakihler hidâne meselesinde çocuğun anneye âit olduğu devreyi: "Çocuğun; yeme, içme ve istincâ işlerinde annesine muhtaç olmaktan çıktığı, bu işleri kendi kendine yapmaya başladığı zaman" olarak tavsif ve tahdid ederler ve bunun 7-8 yaşlarına tekâbül ettiğini söylerler, ayrıca, kız çocuklarının hayız oluncaya kadar anneye muhtaç olduklarını belirtirler.

2- Çocuk temyiz yaşında ise: Muhayyerlik.

Boşanma durumunda çocuk hususunda ihtilâfa düşen bir anne ile baba Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e mürâcaat ederler. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ikisini yan yana oturtup "*Ey çocuk işte baban, işte annen hangisini istersen ona git*" der, ikisinden birini seçmeyi çocuğa bırakır.

İbnu Abbas'ın rivayetinde Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer'in oğlu Âsım'ın annesine hükmederken: "O, büyüyüp kendisi için seçinceye kadar annesinin kokusu, harâreti ve yatağı, ona senden daha hayırlıdır" dediğini ve Hz. Ömer'in hiç bir itirazî kelâmda bulunmadığını, Ammâretu'bnü Rabî'a'nın rivayetinde ise yine amca ile anne arasında çocuğun (ki 7 veyâ 8 yaşındadır) Hz. Ali tarafından muhayyer bırakıldığını, küçük kardeşi için de Hz. Ali'nin: "Bu da aynı yaşa gelseydi onu da muhayyer bırakırdım" dediğini, Abdurrahman İbnu Ganem'in rivayetinde ise henüz konuşma safhasında olmayan bir çocuk için Hz. Ömer'in: "Lisanı açılıp kendisi seçecek yaşa gelinceye kadar annesi ile berâberdir" hükmünü verdiğini görmekteyiz. Bütün bu misâller küçük çocuğun behemahal annesinin emânetinde olacağı, temyiz ve konuşma hâlinde tahyir (yâni muhayyer bırakılma) meselesinin araya gireceği hükmünü ifade ederler.

Ancak şunu belirtmek gerekiyor: Temyiz yaşına ulaşan bir çocuğun tahyiri (anne, baba, asabe veya zevî'l-erhâm'dan birini seçmede serbest bırakılması) bir kısım fukaha nazarında ihtilaf konusu olmuştur. Ahmed ve İshâk: "Anne ve baba arasında ihtilâf vâki olunca, yedi yaşındaki çocuk muhayyer bırakılır, daha da küçükse anne ehaktır" demiştir. Tahyîre taraftar olanlara karşı olanlar arasında mutavassıt ve her iki tarafa da hak verir bir görüşe sâhip olan Şureyh: "baba ehak, anne erfak (daha şefkatli)" der ve kendisine babaları ölmüş bir grup siyah çocuk getirildikte: "Muhayyer bırakın, istedikleriyle beraber olsunlar" hükmünü verir. İmam Şâfiî de tahyiri iltizam eder.

3- Tahyiri kabûl etmeyen Hanefî görüşü savunan Tahâvî, Ebû Hüreyre'den gelen ve böyle bir ihtilafı Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in "aranızda kur'a çekin" teklifine babanın itiraz etmesi üzerine çocuğun ihtiyarına mürâcaat ettiğine dair olan rivayete dayanarak çocuğun muhayyer bırakılmasının "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bir kazâsı olmadığı" hükmünü çıkarır ve Kûfeliler'in ekserîsinin de buna kâil olduğunu belirtir. Hükmüne sünnetten başka misâller de getirerek Hamza'nın kızıyla ilgili hadiste de asebeden birini seçmede çocuğun serbest bırakılmayışını, karısı Müslüman olmayan kocanın dâvasında, karyyla kocanın, "çocuğun muhayyer bırakılması" teklifini kabul etmelerinden sonra tahyire tevessül edildiğini bildiren Abdülhamîd İbnu Selemeti'l-Ensârî ve Râfi İbnu Sinan'dan gelen rivayetleri de delil olarak zikreder. Hanefî fukahâsından el-Kâsânî "Oğlan çocuğu temyiz yaşına ulaşip yeme, içme, giyinme gibi işlerinde istiğnâya ulaşsa bile yine de annesine değil, babasına teslimi gerektiğini, zira alması gereken erkeklere âit ahlâk ve âdabı babasından alabileceğini, annesine verildiği takdirde kadınlara âit ahlâk ve âdabı alarak kadınlaşacağını kaydeder. Bu mahzur kız çocuğu için söz konusu olmayacağından başka, kadınlığa ait terbiyeyi alması için annesine teslim edileceğini de ayrıca ilâve eder.

Çocuğun tahyirine karşı çıkan Hanefî görüş bir de şu mülâhazayı ileri sürer: "Çocuğun seçmeye bırakılmasında hikmet yoktur. Çünkü ona hevâsı galebe çaldığı için hazır lezzet nerede varsa oraya meyleder. Bu ise tembellik, havaîlik, mektep ve terbiye-i nefisten kaçmakta, dinî bilgileri alma zahmetine girmemektedir. Binnetice

ebeveynden en kötüsünü seçer. O da kendisini ihmâl eden, terbiyesi için titiz davranmayandır." Ayrıca tahyire kâil olanların dayandıkları hadiste mevzubahis olan çocuğun bülüğ yaşına ulaştığını da göstererek tahyîrin ancak bülüğdan sonra câiz olduğunu söylerler.

Esasen temyiz yaşına basmış çocuğun terbiyesinde babanın ehemmiyetini de gözden uzak tutmak istemeyen tahyîr taraftarları: "Eğer çocuk anneyi seçmişse, sırf buna dayanarak onu ihmâli gerekmez, te'dib ve tâlimleriyle ister bizzat, ister bil vâsita ilgilenir, ihtiyaçlarını te'min eder" demektedirler.

Son olarak şunu da belirtelim ki tahyire kâil olanlar, bunu tarafeynin hidâne şartlarını (İslâm, hürriyet, akl, adâlet, aynı yerde ikamet gibi) eşit olarak ihraz etmeleri hâlinde câiz görürler. Bir taraf bu vasitalardan birini kaybederse hidâne hakkını da kaybeder. Çocuğun hangi hususlarda ebeveynden birine tâbi olacağı meselesinde umumî kaide şudur: "Hürlük veya kölelikte anneye, neseb ve tesmiyede babaya, dinde ise, en hayırlı olana tâbi olur."

4- Anne tarafının baba tarafına takdimi: Hz. Ali (radiyallahu anh)'nin rivayetine göre umre yapıldıktan sonra Mekke'den ayrılırken Hz. Hamza'nın kızı, "amca, amca!" diyerek peşlerine düşer. (İbnu Abbas'ın rivayetinde, kendisini götürmeleri için ayrı ayrı görmüş olduğu) Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Zeyd İbnu Hârise ve Ca'fer, Kureyş ile yapılan anlaşmaya uyarak talebe müsbet cevap vermezler. Hz. Ali elinden tutar ve yeğenine sâhip çıkar. Ancak Hz. Ca'fer:

"Onu ben alacağım, amcamın kızıdır, üstelik teyzesi de nikâhım altındadır, teyze anne gibidir, onu almakta ben daha çok hak sâhibiyim" der. Ali de:

"Hayır ben daha çok hak sâhibiyim, zira amcamın kızıdır ve yanımda da Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kızı vardır, o bana ehaktır" der. Hz. Zeyd de:

"Ben daha ziyade hak sahibiyim, kardeşimin kızıdır..." der. Aralarında nizâ ederler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) çıkar ve Ca'fer lehine hükmederek:

"Böylece teyzesinin yanında olur, teyze anne demektir" der.

Çeşitli vecihleri muvacehesinde farklı mülâhazalara, yorumlara sebep olan bu hâdiseden, "Hidâne meselesinde teyzenin halaya mukaddem olduğu (...), anne cihetinden gelen akrabaların, baba cihetinden gelen akrabalara takdim edileceği hükmü çıkarılmıştır.

Hidâne hususunda teyzenin takdim edileceğini te'yid eden başka rivayetlere de rastlanır. Keza Ebû'l-Velîd gelen rivayette, anne ile amca arasında çıkan bir ihtilafta Hz. Ömer'in çocuğa: "Annenin darlığı amcanın bolluğundan senin için daha hayırlıdır" demiştir.

Hidâne için İslâm, akl, bülüğ, (terbiyye) kudret, emânet (fâsık olmamak), hürriyet, evlenmemiş olmak gibi şartlar koşan fukaha bu hususta, sünnette vâki olan -ki kısmen yukarıda zikrettik- ahbârı nazar-ı itibara alarak, hidâneye ehak olanları sırayla şöyle tesbit etmiştir:

1- Anne.

2- Annenin annesi.

3- Babanın annesi.

4- Ana baba bir kız kardeş.

5- Anne bir kız kardeş.

6- Baba bir kız kardeş.

7- Ana baba bir kız kardeşin kızı.

8- Anne bir kız kardeşin kızı.

9- Anne baba bir teyze.

10- Anne bir teyze.

11- Baba bir teyze.

12- Baba bir kız kardeşin kızı.

13- Anne baba bir erkek kardeşin kızı.

14- Anne bir erkek kardeşin kızı.

15- Baba bir erkek kardeşin kızı.

16- Anne baba bir hala.

17- Anne bir hala.

18- Baba bir hala.

19- Annenin teyzesi.

20- Babanın teyzesi.

21- Annenin halası.

22- Babanın halası.

Her durumda anne baba bir olanlar takdim edilir. Bu mehârim arasında çocuk için kadın akraba yoksa veya olmakla beraber hidâne için ehil değilse, hidâne irsteki tertibe göre erkek tarafı mehâriminden olan asebâta intikâl eder.

Eğer ricâl-i mehâriminden gelen asabe arasında kimse bulunmaz veya bulunmasına rağmen hidâne için ehil olmazsa, hidâne hakkı asabeden olmayan erkek mehârimine intikal eder. Hidâne hususunda böyle bir tertib ortaya konmuştur. Zira çocuğun hidânesi, ihmâli imkânsız bir keyfiyettir. Bu işe en elyak olanı da akrabasıdır.

Akrabanın da biri diğferinden evlâdır. Çocuğa bakacak hiçbir akraba bulunmazsa çocuğun hidânesi için uygun olanı tâyin etme vazifesi hâkime terettüp eder.¹⁹²

DÖRDÜNCÜ BAB

RİBA (FÂİZ) HAKKINDA

(Bu babda iki fasıl vardır)

BİRİNCİ FASIL

RİBÂNIN ZEMMİNE DAİR

*

İKİNCİ FASIL

RİBÂ İLE İLGİLİ HÜKÜMLER

BİRİNCİ FASIL

RİBANIN ZEMMİNE DAİRDİR

1- En İbn Mes'ud rıdıallahu anı anlatıyor: "Resülullah (aleyhissalâtu vesselâm) ribâyı (fâizi) yiyene de, yedirene de lânet etti." *أخرجہ مسلم وأبو داود والترمذی، وزاد اٰخيران: وشأهدیہ وکاتبہ .*

1. (308)- İbnu Mes'ud (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resülullah (aleyhissalâtu vesselâm) ribâyı (fâizi) yiyene de, yedirene de lânet etti."

Ebu Davud ve Tirmizî'nin rivayetlerinde şu ziyade vardır: "(Fâiz muâmelesine) şahitlik edenlere de bu muâmeleyi yazana da..."¹⁹³

AÇIKLAMA:

Ribâ lûgat olarak ziyade, artma demektir. İstılahta ribâ, bir cinsten olan iki bedelden birine yapılan karşılıksız ziyadedir. Dilimizde buna fâiz de denir. Ribâ muâmelesi dinimizin şiddetli yasaklarından, büyük günahlara girer. Dinimiz şüpheli şeylerden kaçınmayı mendub addettiği halde faiz şüphesi olan şeylerden kaçmayı vâcib kılmıştır.

Hadiste, ribâ muamelesine bulaşan herkes ilâhî tehdide maruz kılınmıştır. Sadece almak veya vermek değil, bu muâmeleye kâtiplik, şahidlik yapmak da yasaklanmaktadır. Hanefiler'den İmam-ı Âzam'la İmam Muhammed'e göre, dâr-ı harpte yaşayan bir harbî yani gayr-ı müslim ile, Müslüman arasında ribâ muâmelesi câizdir. Kumar da böyledir. Yalnız bir şartla ki; o da Müslüman'ın kazanmasının garanti olması lâzım. İmam Ebu Yusuf ise bunu kabûl etmez.

Hadisten, batıla yardımın haram olduğu hükmü de çıkarılmıştır.¹⁹⁴

2- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسول الله #: لِيَأْتِيَنَّ عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ يَبْقَى أَحَدٌ أَكَلَ الرَّبَا، فَمَنْ لَمْ يَأْكُلْهُ أَصَابَهُ مِنْ بُخَارِهِ]. وفي رواية: مِنْ غُبَارِهِ. أخرجہ أبو داود والنسائي .

1. (309)- Ebu Hüreyre (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resülullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"İnsanlar öyle bir devre ulaşacak ki, o zamanda ribâ yemeyen kalmayacak. Öyle ki, (doğrudan) yemeyene buhari ulaşacak."

Bir rivayette "...tozu ulaşacak" denir.¹⁹⁵

AÇIKLAMA:

¹⁹² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/91-96.

¹⁹³ Müslim, Müsâkât: 25, (1579); Ebu Dâvud, Büyü: 4, (3333); Tirmizî, Büyü: 2, (1206); İbnu Mâce, Ticârât: 58, (2277); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/98.

¹⁹⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/98.

¹⁹⁵ Ebu Dâvud, Büyü: 3, (3331); Nesâî, Büyü: 2, (7, 243); İbnu Mâce, Ticârât: 58, (2278); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/99.

Ribâ'dan buharın ulaşması, ribâ muâmelesine şahidlik, kâtiplik yapmak veya ribâ yoluyla elde edilen kazançtan verilen ziyafetten yemek, böyle bir kazançla satın alınan hediyeyi kabul etmek.. gibi değişik şekillerde olabileceği belirtilmiştir. Bu durumda, Aliyyu'l-Kâri'ye göre, hadis şu mânayı ifade eder: "Öyle bir zaman olacak ki, bu devrede kişi, bilfarz, hakikî fâizden kaçınsa bile, dolaylı şekilde gelecek fâiz bulaşmalarından kendini kurtaramayacaktır."

Bu hadis nokta-i nazarından, muâmelâtının esasî fâize dayanan banka dâhil, bütün benzer müesseseler mevzuunda mümin Müslümanlar'ın dikkatli olmaları gerekir. Şu veya bu mülâhaza ve gerekçelerle, bulaşmak zorunda kalınan veya bulaşmak zorunda kalındığı zanniyle bulaşma şıkkı tercih edilen "fâiz"li muamelelere, hiçbir surette kesin bir ifade ile "fâiz değildir" veya "câizdir" diye fetva vermemek gerekir. Fetva, büyük mesûliyet işidir. Dâima ihtiyat şıkkını tercih etmek en muvafıktır. Daha önce de temas ettiğimiz, İslâm ulemasının ittifakla benimsediği umumî bir prensip mevcuttur: "Bir meselede helâl ve haram ihtimali beraberce var ve fakat birini tercihe karine yok ise, ihtiyaten haram olma şıkkı esas alınır. Yani şüpheli şeylerden kaçmak esastır. Binâenaleyh, fâiz şüphesi olan muamelelerin "fâiz olduğunu" esas alıp, kaçınmaya çalışmalı, kaçınmıyor isek tevbe ve istiğfarı elden bırakmamalıyız. Her hâl u kârda "haram değil" diye fetva vermekten zinhar kaçınmalıyız, bu ebedî hayatımızı mahvedecek bir hata olur.

Bütün ihtilallerin, ictimâî fesadların, huzursuzlukların, ahlâksızlıkların temelinde "sen çalış ben yiyeyim" düşüncesinin yattığını, bunu da ribânın beslediğini söyleyen Bediüzzaman, muâmelâtının esasî fâiz olan bankalar için şunu söyler:

"Ribâ atalet verir, şevk-i sa'yi söndürür. Ribânın kapıları hem de onun kapıları olan bu bankaların her dem nefi ise (yani faydası), beşerin en fena kısmıdır; onlar da gâvurlardır. Gâvurlardaki nefi en fena kısmıdır: Onlar da zâlimler. Her dem zâlimlerdeki nefi (faydası, zâlimlerin) en fena kısmıdır: Onlar da sefihlerdir. Âlem-i İslâm'a bir zararı mutlaklıktır..", "Kur'an'ın adâleti bâb-ı âlemde durup ribâyâ der: "Yasaktır! Hakkın yoktur; dönmeli!", Dinlemedi bu emri, beşer yedi bir sille. Müdhişini yemeden bu emri dinlemeli.

"Kur'an'ın yasakladığı ribâ şüphesi olan muamelelere, fetva vermemenin meşrûiyeti hususunda münâkaşayı devam ettirmenin şu dünyevî faydası da gözden irak tutulmamalıdır: Bu meselede vicdanen huzursuz olan mü'min, vicdanını huzura kavuşturacak müessese arayacak, nazariyat geliştirecek, maddî teşebbüste bulunacak, bu vâdide öncülük edenleri destekleyecektir. Bir kelime ile İslâmî tarzın arayışını devam ettirecektir. Karşısına çıkan iki müesseseden ribâ endişesi daha az olan öbürünü tercih edecektir. Allah'a binler hamd, mü'minler fâiz mevzuunda bugüne kadar ihtiyat tavırlarını koruyabilmişler ve son zamanlarda kâr ve zarar ortaklığına dayanan yeni banka modellerinin fiiliyata geçmesine zemin hazırlamışlardır.

Bu çeşit müesseselerin daha da gelişeceğini ümitte bekleyebiliriz.¹⁹⁶

3- وعن عمرو بن اءحوص رضى الله عنه قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ # يَقُولُ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ: أِنَّ كُلَّ رَبٍّ مِّنْ رَبِّ الْجَاهِلِيَّةِ مَوْضُوعٌ. لَكُمْ رُؤُسُ أَمْوَالِكُمْ تَظْلُمُونَ وَ تَظْلُمُونَ. أَوْ إِنَّ كُلَّ دِمٍّ مِّنْ دِمَاءِ الْجَاهِلِيَّةِ مَوْضُوعٌ، وَأَوَّلُ دِمٍّ أَضَعُهُ دَمَ الْحَارِثِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، وَكَانَ مُسْتَرَضِعًا فِي بَنِي لَيْثٍ فَقَتَلْتُهُ هُدَيْلٌ: اللَّهُمَّ قَدْ بَلَغْتُ. قَالُوا: نَعَمْ تَتَّ مَرَاتٍ. قَالَ: اللَّهُمَّ اشْهَدْ تَتَّ مَرَاتٍ].
أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ. قَالَ الْخَطَّابِيُّ: هَكَذَا رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ. دَمَ الْحَارِثِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ: وَإِنَّمَا هُوَ دَمٌ رَّبِيعَةَ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ فِي سَائِرِ الرِّوَايَاتِ .

1. (310)- Amr İbnu'l-Ahvas (radiyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i Veda Haccı sırasında dinledim, şöyle diyordu:

"Haberiniz olsun, câhiliye devrindeki bütün ribâlar kaldırılmıştır, ödenmeyecektir. Sadece verdiğiniz ana parayı alacaksınız. Böylece ne zulmetmiş olacaksınız ne de zulme uğramış olacaksınız. Haberiniz olsun cahiliye devrindeki bütün kan dâvaları kaldırılmıştır. Kaldırdığım ilk kan dâvası da el-Hâris İbnu Abdilmuttalib'in kan dâvasıdır." Bu kimse, Benû Leys'te süt anadaydı. Hüzeyl onu öldürmüştü. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Yâ rabbi tebliğ ettim mi?" dedi. Cemaat:

"Evet tebliğ ettin" dediler ve üç kere tekrarladılar. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Ya Rabbi şahid ol!" dedi ve üç kere tekrar etti."

Hattâbî der ki: "Ebu Davûd, hadisi şu şekilde, yani "Haris İbnu Abdilmuttalib'in kan dâvası..." diye rivayet etmiştir. Halbuki diğer kitaplarda: Rebi'a İbnu'l-Haris İbni Abdilmuttalib'in kan dâvası şeklinde rivayet edilmiştir.¹⁹⁷

AÇIKLAMA:

¹⁹⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/100.

¹⁹⁷ Ebu Dâvud, Büyü: 5, (3334); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/101.

Bu hadis Veda Haccı ile ilgili olarak diğer bazı hadis kitaplarında da rivayet edilmiştir: (Müslim, Hac 147; Tirmizî, Tefsir, Tevbe 2; İbnu Mâce, Menâsik (76, 84). Burada öldürülen Rebî'a olmayıp İbnu Rebî' İbni'l-Hâris İbni Abdilmuttalib'tir. Küçük yaşta evlerin arasında emeklerken, Benî Sa'd'la Beni Leys İbnu Bekr arasında cereyaneden bir savaş sırasında atılan bir taşın isabeti sonucu ölmüştür. Rebî'a, İbnu'l-Hâris Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in ashâbındandır, rivayette de bulunmuştur. Hz. Ömer'in hilâfeti sırasında rahmet-i Rahman'a kavuşmuştur (radiyallahu anh).¹⁹⁸

İKİNCİ FASIL

RİBÂ İLE İLGİLİ HÜKÜMLER

1- **1-** عن عمر بن الخطاب رضى الله عنه قال: [قال رسول الله #: الذَّهَبُ بِالذَّهَبِ رَبًّا إِهَاءَ وَهَاءَ، وَالْبُرُّ بِالْبُرِّ رَبًّا إِهَاءَ وَهَاءَ، وَالشَّعِيرُ بِالشَّعِيرِ رَبًّا إِهَاءَ وَهَاءَ، وَالتَّمْرُ بِالتَّمْرِ رَبًّا إِهَاءَ وَهَاءَ]. أخرجہ الستة، وهذا لفظ الشيخين، وللبخارى في رواية. [الْوَرِقُ بِالْوَرِقِ، وَالدَّهَبُ بِالذَّهَبِ].

1. (311)- Ömer İbnu'l-Hattâb (radiyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Altın altınla peşin olmazsa ribâdır. Buğday buğdayla peşin satılmazsa ribâdır. Arpa arpayla peşin satılmazsa ribâdır. Kuru hurma kuru hurmayla peşin satılmazsa ribâdır."

Yukarıdaki metin Sahihayn'ın metnidir. Buhârî'nin bir rivayetinde, "verik (yani basılmış dirhem) verikle, altın altınla..." şeklinde gelmiştir.¹⁹⁹

2- **2-** وعن أبي سعيد رضى الله عنه قال: [كُنَّا نُرْزَقُ تَمْرَ الْجَمْعِ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ # وَهُوَ الْخَلِطُ مِنَ التَّمْرِ فَكُنَّا نَبِيعُ صَاعَيْنِ بِصَاعٍ فَبَلَغَ ذَلِكَ رَسُولَ اللَّهِ # فَقَالَ: صَاعَيْنِ تَمْرًا بِصَاعٍ، وَ صَاعَيْنِ جَنْطَةً بِصَاعٍ، وَ دِرْهَمَيْنِ بِدِرْهَمٍ]. أخرجہ الستة إ أبا داود.

2. (312)- Ebu Saîd (radiyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında bize bayağı hurma veriliyordu. Bu muhtelif cins kuru hurmanın bir karışımı idi. Bu bayağı hurmanın iki ölçüğünü bir ölçek iyi hurma mukabilinde satıyorduk. Bu tarz Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in kulağına ulaşınca şöyle buyurdu: "İki ölçek hurmaya bir ölçek hurma, iki ölçek buğdaya bir ölçek buğday iki dirheme bir dirhem olmaz."²⁰⁰

3- **3-** وفي رواية [جاء بل رضى الله عنه إلى رسول الله # بِتَمْرٍ بَرْنِي فَقَالَ لَهُ مِنْ أَيْنَ هَذَا؟ فَقَالَ: كَانَ عِنْدَنَا تَمْرٌ رَدِيٌّ فَبِعْتُ مِنْهُ صَاعَيْنِ بِصَاعٍ لِمَطْعِمِ النَّبِيِّ #، فَقَالَ: عِنْدَ ذَلِكَ أَوْهَ عَيْنُ الرَّبِّ، أَوْهَ، عَيْنُ الرَّبِّ، عَيْنُ الرَّبِّ، تَفْعَلُ وَلَكِنْ إِذَا أَرَدْتَ أَنْ تَشْتَرِيَ فَبِعِ التَّمْرَ بَيْعًا آخَرَ ثُمَّ اشْتَرِ بِهِ].

3. (313)- Bir rivayette de şöyle gelmiştir: "Hz. Bilâl (radiyallahu anh), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a (iyi cins bir hurma olan) bernî hurması getirmişti.

"Bu nereden?" diye sordu. Bilâl (radiyallahu anh):

"Bizde âdi hurma vardı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yemesi için ondan iki ölçek vererek bundan bir ölçek satın aldık", dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):

"Eyvah! Bu ribânın ta kendisi, eyvah bu ribânın ta kendisi, sakın öyle yapma. Şayet iyi hurma satın almak istersen elindekiyi ayrıca sat. Sonra onun parasıyla iyi hurmayı satın al" dedi.²⁰¹

¹⁹⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/101.

¹⁹⁹ Buhârî, Büyü: 54, 74, 76; Müslim, Musâkât: 79, (1586); Ebu Dâvud, Büyü: 12, (3348); İbnu Mâce, Ticârât: 50, (2160), (2259); Muvatta, Büyü: 38, (2, 636-637); Tirmizî, Büyü: 24 (1243); Nesâî, Büyü: 41, (7, 273); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/102.

²⁰⁰ Buhârî, Büyü: 21; Müslim, Musâkât: 98, (1594, 1595, 1596); Tirmizî, Büyü: 23, (1241); Nesâî, Büyü: 41, 50, (17, 271-272-273); Muvatta, 32, (2, 632); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/103.

²⁰¹ Buhârî, Vekâlet: 11; Müslim, Musâkât: 96, (1594); Nesâî, Büyü: 41, (7, 271-272); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/103.

4- وفي رواية للشيخين: [الدِّينَارُ بِالدِّينَارِ، وَالدِّرْهَمُ بِالدِّرْهَمِ مِثْلُ فَمَنْ زَادَ أَوْ أَرَادَ فَقَدْ أُرْبَى]. وَقَالَ رَاوِيهِ فَقُلْتُ: إِنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ يَقُولُهُ فَقَالَ أَبُو سَعِيدٍ: سَأَلْتُهُ فَقُلْتُ: سَمِعْتَهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ #، أَوْ رَجَدْتَهُ فِي كِتَابِ اللَّهِ تَعَالَى؟ فَقَالَ: كُلُّ ذَلِكَ أَقْوَلُ، وَأَنْتُمْ أَعْلَمُ بِرَسُولِ اللَّهِ # مِثِّي، وَلَكِنْ أَخْبَرَنِي أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ # قَالَ: رَبَا إِنْ فِي النَّسِيئَةِ.

4. (314)- Sahiheynde yer alan bir rivayette şöyle gelmiştir: "Dinar dinarla, dirhem dirhemle başa baş misliyle değiştirilmelidir. Kim fazla verir veya fazla alırsa ribâyâ girmiş olur."

Hadisi rivayet eden râvî der ki: "Ben dedim ki;

"İbnu Abbas (radıyallahu anh) bunu söylemez. Ebu Saîd der ki:

"İbnu Abbas (radıyallahu anh)'a sordum:

"Sen bunu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan mı işittin, Kitabullah'ta mı gördün?" Bana şu cevabı verdi:

"Bunun ikisini de söylemiyorum. Siz, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı benden daha iyi tanırırsınız. Ancak bana Üsâme İbnu Zeyd (radıyallahu anh) haber verdi ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Sadece veresiye satışta ribâ vardır" buyurmuştur."²⁰²

AÇIKLAMA:

Hadisin sıhhatinde âlimler ittifak eder. Hz. Üsâme (radıyallahu anh)'nin "Sadece veresiye satışta ribâ vardır" sözü mensuktur. Âlimler onunla amel edilemeyeceği hususunda ittifak ederler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hayatta iken İbnu Abbas (radıyallahu anh) küçüktü, bu sebeple, "Siz Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı benden daha iyi bilirsiniz" buyurmuştur.²⁰³

5- وفي أخرى لمسلم: [الذَّهَبُ بِالدَّهَبِ، وَالْفِضَّةُ بِالْفِضَّةِ، وَالْبُرُّ بِالْبُرِّ، وَالشَّعِيرُ بِالشَّعِيرِ، وَالتَّمْرُ بِالتَّمْرِ، وَالْمِلْحُ بِالمِلْحِ مِثْلُ يَدَا بِيَدٍ، فَمَنْ زَادَ أَوْ اسْتَزَادَ فَقَدْ أُرْبَى، أَعْدُ خِذُ وَالْمُعْطَى فِيهِ سَوَاءٌ]. وَهَلْ مِنْ أَبِي هُرَيْرَةَ فِي رِوَايَةٍ: إِمَّا اخْتَلَفْتَ أَلْوَانُهُ.

5. (315)- Müslim'in bir diğer rivayeti şöyledir: "Altın altınla, gümüş gümüşle, buğday buğdayla, arpa arpayla, hurma hurma ile, tuz tuzla başbaşa misliyle, peşin olarak satılır. Kim artırır veya artırılmasını talep ederse ribâyâ girmiştir. Bu işte alan da veren de birdir."

Yine Müslim'de Ebû Hüreyre'nin bir rivayetinde ".cinsleri farklı ise müstesna" denir.²⁰⁴

AÇIKLAMA:

Âlimler yukarıda zikredilen altı çeşit malda ribânın haram olduğunda icmâ ederler: Altın, gümüş, buğday, arpa, hurma ve tuz. Bunlara ribâ malları da denir. Bu altı kalem eşyadan her biri aynı cinsten eşya ile satılınca fazlalık olmamalı, alışverişi peşin yapılmalıdır.

Bu altı çeşidin dışında kalan eşyaların alıp satılmasında fazlalık haram mıdır? sorusuna âlimler farklı cevaplar verir. Aradaki ihtilaf, bu altı çeşit mala konan "haram" hükmünün illetine dayanır. Cumhur aynı illette müşterek olanların haramlığında ittifak ederse de illetin ne olduğunda ihtilaf edilmiştir. Bu noktada, fıkıh kitaplarında on farklı illet üzerinde durulduğu görülür. İmam-ı Âzâm'a göre, illet, cinsle birlikte ölçü, veya cinsle birlikte tartıdır. Öyle ise, hangi çeşit mal olursa olsun ölçü veya tartı ile satılan mallarda ribâ (fazlalık) haramdır. Satışı böyle yapılmayan malların cinsi ne olursa olsun fazlalık (ribâ) haram değildir. Mesela kireç veya alçı gibi yenmeyen mallar mâdemki ölçüyle satılmaktadır, fazlalık haramdır, binaenaleyh kireç vererek vasfı değişik bir kireç alacak olsak, bu peşin yapılmalıdır ve miktarları eşit olmalıdır, fazlalık veya vâde araya girerse ribâdır, haramdır. Hadiste geçen ölçü ve tartı ile satılmayan eşyalar yenen cinsten de olsa araya girecek fazlalık haram değildir.

İmam Şâfi'ye göre, haram kılınmada illet, malın yiyecek olmasıdır, ölçü veya tartı ile satılmasına bakılmaz. Yiyecek olmayan şeylerde yalnız altın ve gümüşte ribâ vardır. Ahmed İbnu Hanbel'in de bu görüşte olduğu söylenmiştir.

İmâm Malik'e göre, illet ekseriyetle yemek için biriktirmektir.

Hadisin, Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'den kaydedilen son fıkrasından sarâhaten belirtildiği üzere, farklı cinsler arasında ribâ olmaz. Yani buğdayla arpanın, altınla gümüşün alınıp satılmasında miktar sözkonusu değildir, ulemâ bu hususta ittifak eder.²⁰⁵

²⁰² Müslim, Müsâkât: 101, (1596); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/104.

²⁰³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/104

²⁰⁴ Müslim, Müsâkât: 82, (1584); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/104.

²⁰⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/104-105.

6- وفي أخرى عن عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ [إِذَا اخْتَلَفْتَ هَذِهِ 'صَنَافُ فَبِيعُوا كَيْفَ شِئْتُمْ إِذَا كَانَ يَدًا بِيَدٍ]. أخرجہ الخمسة إ البخاری .

6. (316)- Ubadetu'bnü Sâmit (radiyallahu anh)'ten gelen bir başka rivayette (şu ziyade) ifade edilmiştir: "...Bu çeşitler farklı olduğu takdirde peşin ise dilediğiniz gibi satın."²⁰⁶

AÇIKLAMA:

315 numaralı hadisle ilgili olarak kaydettiğimiz açıklamaları tamamlamak üzere şunu kaydetmek gerekir: İletde müşterek olmayan ribâ malları fazlalıkla ve keza veresiye satılabilir. Meselâ altınla buğday, gümüşle arpa bütün ulemanın ittifakıyla bu şekilde satılabilir. Fakat ribâ malları cinsi cinsine olursa biri peşin, diğeri veresiye ve keza biri noksan, diğeri fazla olarak satılmadığı gibi teslim ve tesellüm yapılmadan satış meclisinden ayrılmak da câiz değildir. Satılan malların cinsleri muhtelif olursa, peşin teslim edilmek şartıyla fazlalık câizdir. Meselâ bir ölçek buğday iki ölçek arpa mukabilinde satılabilir.²⁰⁷

7- وعن أبي المنهال قال: سألت زيد بن أرقم والبراء بن عازب عن الصرف فقال: [نهى رسول الله # عن بيع الذهب بالورق ديناً]. أخرجہ الشيخان والنسائي .

7. (317)- Ebu'l-Minhâl anlatıyor: "Zeyd İbnu Erkam ve el-Berâ İbnu Âzib (radiyallahu anh)'e sarftan (yani altınla gümüşü cinsi cinsine satmaktan) sordum. İki de şu cevabı verdi: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) altının gümüş mukabilinde veresiye satılmasını yasakladı."²⁰⁸

8- وعن فضالة بن عبيد رضي الله عنه قال: [أتى النبي # وهو بخيبر بقدة فيها خرز وذهب وهي من المغانم تباغ فأمر بالذهب الذي في القدة فنزع وحده وقال: الذهب بالذهب وزناً يوزن]. أخرجہ الخمسة إ البخاری. وفي أخرى: تباغ حتى تفصل .

8. (318)- Fadâle İbnu Ubeyd (radiyallahu anh) buyuruyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a Hayber'de bulunduğu sırada altın ve boncuklarla yapılmış bir gerdanlık getirildi. Bu satılık ganimet mallarındandı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) altınların boncuklardan ayrılmasını emretti. Derhal gerdanlığın altın kısmı ile boncuk kısmı birbirinden ayrıldı. Sonra Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): "*Altın, altına mukabil, tartısı tartısına satılsın*" buyurdular."²⁰⁹

AÇIKLAMA:

Burada altının başka bir madde ile birlikte satılması yasaklanmaktadır. Başta Şâfiî ve Ahmed İbnu Hanbel olmak üzere bir kısım âlimler verilen altın cinsinden fiyat, satılan eşyadaki altından fazla da az da olsa bu satışın fâsîd olduğuna hükmeder. Ebu Hanîfe: Altın cinsinden biçilen fiyat, satılan eşyadaki altından fazla olduğu takdirde satışın câiz olacağına, misil veya daha az olma halinde satışın câiz olmayacağına hükmeder. İmam Mâlik buna yakın bir fikir beyan eder. Ancak fiyat fazlalığı üçte ikiyi geçmemeli, noksanlık da üçte birden aşağı düşmemeli. Bu hudud dâhilinde satış câizdir, aksi takdirde değildir.²¹⁰

9- وفي أخرى لمسلم قال حنش الصنعائي: [كُنَّا مَعَ فُضَالَةَ فِي عَزْوَةِ فَطَارَتْ لِي وَصَحَابِي قِدَّةٌ فِيهَا ذَهَبٌ وَوَرِقٌ وَجَوْهَرٌ فَأَرَدْتُ أَنْ أَشْتَرِيهَا فَسَأَلْتُهُ فَقَالَ: إِنزِعْ ذَهَبَهَا فَاجْعَلْهُ فِي

²⁰⁶ Bu hadisi, Buhârî hâric, Beş Kitap rivayet etmiştir. Müslim, Müsâkat: 81, (1587); Ebu Dâvud, Büyû: 12, (3349-3350); Tirmizî, Büyû: 23, (1240); Nesâî, Büyû: 43, 44, (7, 274, 275, 276, 277, 278); İbnu Mâce, Ticârât: 48, (2254); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/106.

²⁰⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/106.

²⁰⁸ Buhârî, Büyû: 80, 8, Şirket: 10, Menakıbu'l-Ensâr: 50; Müslim, Müsâkat: 87, (1589); Nesâî, Büyû: 49, (7, 280); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/106.

²⁰⁹ Buhârî hâric Beş Kitap tahrir etti. Müslim, Müsâkat: 89, (1591); Tirmizî, Büyû: 32, (1255); Ebu Dâvud, Büyû: 13, (3351-3353); Nesâî, Büyû: 48, (7-279); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/106-107.

²¹⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/107.

كَفَّةً، وَاجْعَلْ ذَهَبَكَ فِي كِفَّةٍ، ثُمَّ تَأْخُذَنَّ إِمْتًا بِمِثْلِ، فَإِنِّي سَمِعْتُ النَّبِيَّ # يَقُولُ: مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَـ يَأْخُذَنَّ إِمْتًا بِمِثْلِ] .

9. (319)- Müslim'de gelen diğer bir rivayette Haneş es-San'ânî der ki: "Biz Fadâle ile bir gazvede berâberdik. Derken bana ve arkadaşlarıma ganimetten bir gerdanlık isabet etti. Gerdanlık altın, gümüş ve kıymetli taşlardan yapılmıştı. Ben bunu satın almak isteyerek, Fadâle'ye sordum. Bana şöyle cevap verdi: Bunun altınını ayır, bir kefeye koy. Kendi altınını da bir kefeye koy. Sonra sakın misli mislinden fazla birşey alma! Zira ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle buyurduğunu işittim: "Kim Allah'a ve âhiret gününe iman ederse sakın misli mislinden fazla bir şey almasın."²¹¹

10- وعن أبي بكره رضى الله عنه قال: [أنهى رسول الله #

عَنِ الْفِضَّةِ بِالْفِضَّةِ، وَالذَّهَبِ بِالذَّهَبِ إِسْوَاءً بِسِوَاءٍ، وَأَمَرْنَا أَنْ نَشْتَرِيَ الْفِضَّةَ بِالذَّهَبِ كَيْفَ شِئْنَا وَنَشْتَرِيَ الذَّهَبَ بِالْفِضَّةِ كَيْفَ شِئْنَا يَدًا بِيَدٍ]. أَخْرَجَهُ الشَّيْخَانُ وَالنَّسَائِيُّ .

10. (320)- Ebu Bekre (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), gümüşün gümüşe başa baş olmayan satışını yasakladı. Bize altın mukabilinde dilediğimiz şekilde gümüş ve gümüş mukabilinde dilediğimiz şekilde altın satın almayı emretti."

Müslim'in ziyadesinde "..Bir adam

"peşin mi?" diye sordu. Ebu Bekre:

"Ben böyle işittim" cevabını verdi.²¹²

AÇIKLAMA:

Hadis, ribâ mallarının, alım satımlarında şu iki şeye dikkat edilmesini teyid etmektedir:

1- Aynı cinsten şeyler alınıp satılırsa başa baş yani eşit miktarda olacak, altınla altın, gümüşle gümüş üzümle üzüm gibi. Üzüm vererek üzüm, altın vererek altın alacak olursak, miktarlarını eşit tutacağız, araya girerse ziyade fâiz olur.

2- Aynı cinsten şeylerden birini vererek yapılan alışveriş, karşılıklı mütâbakatla istenen miktarda olur, ancak peşin olarak teslim ve tesellüm gerekir.²¹³

11- وعن يحيى بن سعيد قال: [أمر رسول الله # السَّعْدَيْنِ يَوْمَ خَيْبَرَ أَنْ يَبِيعَا آيَةً مِنَ الْمَغْنَمِ مِنْ ذَهَبٍ أَوْ فِضَّةٍ: فَـ بَاعَا كُلُّ تَثَّةٍ بِأَرْبَعَةٍ، أَوْ كُلُّ أَرْبَعَةٍ بِتَثَّةٍ عَيْنًا، فَقَالَ لِهَـمَا: أَرْبَيْتُمَا فَرْدًا]. أَخْرَجَهُ مَالِكٌ .

11. (321)- Yahya İbnu Sa'îd (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hayber'in fethi sırasında iki Sa'd'a (Sa'd İbnu Ebî Vakkâs ve Sa'd İbnu Ubâde), ganimet malından altın veya gümüş bir kabı satmalarını emretti. Onlar, her üç (birim)'i aynı dört (birim) mukabilinde, veya her dört (birim)'i üç (birim) aynı mukabilinde sattılar. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onlara: "Siz ribâ yaptınız, geri verin" emretti.²¹⁴

AÇIKLAMA:

Başka rivayetlerde tasrîh edildiği üzere Hayber'in fethi sırasında ganimetlere nezâret vazifesini Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) rivayette isimleri geçen iki Sa'd'a vermiş idi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın emri üzerine, altın (veya gümüş) bir kabı aynı cinsten para ile satarlar. Yani altın kap sattılsa mukabilinde altın, gümüş kap sattılsa mukabilinde gümüş para aldılar demektir. Aynı cinsten para alınca, ağırlığına denk olması gerekirken, dörtte bir fazlasına veya dörtte bir eksisine satmışlar. Râvî, fazlaya mı, eksige mi sattıklarını hatırlamıyor ise de;

a) Aynı cinsiyle sattığını ve arada fark bulunduğunu iyi hatırlamaktadır.

²¹¹ Müslim, Büyü: 91, (1591); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/107.

²¹² Sahîheyn ve Nesâî rivayet etmiştir. Buhârî, Büyü: 81, 77; Müslim, Müsâkat: 88, (1590); Nesâî, Büyü: 50 (7, 280-281); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/108.

²¹³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/108.

²¹⁴ Muvatta, Büyü: 28 (2, 632); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/108.

Ebu'd-Derda bunun üzerine orayı terkederek Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in yanına geldi. Durumu olduğu gibi ona anlattı. Hz. Ömer (radıyallahu anh) Hz. Muâviye (radıyallahu anh)'ye bir mektup yazarak bu çeşit satışı (altının altınla satılması), misli misline ve ağırlığına denk olarak yapmasını emretti.²¹⁸

AÇIKLAMA:

Hadiste Hz. Muâviye (radıyallahu anh)'nin satın aldığı belirtilen sikâye'yi İmam Mâlik'in ashâbı gerdanlık (kılâde) anlamıştır. Halbuki sikâye, -bazan sıvı eşyaların miktarını tesbitte ölçek olarak da kullanılan- bir su kabıdır. Rivâyette mevzubahis edilen bu su kabı, altındandır, ancak inci, yâkut ve zeberced cinsinden kıymetli taşlarla işlenmiştir. Hz. Muâviye (radıyallahu anh)'nin buna 600 dinar para verdiği belirtilir.

"Hz. Muâviye'nin: "Ben bunda bir beis görmüyorum" demesi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sünnetine muhalefet düşüncesinden ileri gelmediği, İbnu Abbâs (radıyallahu anhüma)'ın da, fazlalığı, ribâ addetmemesinden kaynaklanabileceği belirtilmiştir. Ancak, sünnete muhalefet mânası taşıdığı için, Ebu'd-Derda fevkalâde üzülmiştir. Zîra şahsî re'yi ile sünneti reddetmek gibi bir davranış İslâm ulemasını son derece üzen bir vak'adır. Ebu'd Derda'nın Hz. Muâviye (radıyallahu anhüma)'ye küsmesi makbul küsmelerden sayılmıştır. Ulema, bir kimse, bir başkasına sünneti tebliğ ettiği zaman kulak verip itaat etmediği takdirde onu terkedip küsmenin câiz olacağını söylemiştir. Hatta, Tebuk seferine katılmaktan kaçan Ka'b İbnu Mâlik (radıyallahu anh)'le kimsenin konuşmaması için, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in verdiği emir de bu meselede misal olmaktadır. Âlimler, bid'at çıkararak kimsenin terkedilmesi ve kendisiyle konuşulmaması gerektiği hususunda bu vak'ayı delil kılmışlardır. Nitekim İbnu Mes'ud, bir cenaze sırasında bir adamın güldüğünü görünce: "Allah'a kasem olsun seninle ebediyyen konuşmayacağım" demiştir.

Bu vak'a'nın Ubâdetu'bnu's-Sâmit'le Hz. Muâviye arasında geçtiğine dair rivayetler de mevcuttur. İki ayrı hâdis olması muhtemeldir.²¹⁹

14- وعن أسامة بن زيد رضى الله عنهما قال: [قال رسول الله #: إِنَّمَا الرَّبَا فِي النَّسِيئَةِ].
أخرجه الشيخان والنسائي، وفي أخرى: رَبَا فِيمَا كَانَ يَدًا بِيَدٍ .

14. (324)- Üsâme İbnu Zeyd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"*Ribâ veresiyededir*" buyurdu.

Diğer bir rivayette: "*Peşin alışverişlerde (cinsler farklı ise fazlalık sebebiyle) riba olmaz*" buyurulmuştur.²²⁰

AÇIKLAMA:

Burada Hz. Üsâme (radıyallahu anh)'nin bir hadisin son kısmını hatırlayarak rivayet ettiği açıklanmıştır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a ayrı cinsten iki şey birbiriyle satılırken birinin diğerine mukabil ağırlıkça fazla olmasının ribâ sayılıp sayılmayacağı soruluyor. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu durumda peşin satıldığı takdirde ribâ olmayacağını ancak, veresiye olduğu takdirde fazlalık girecek olursa bunun ribâ olacağını beyan buyuruyor.²²¹

15- وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [كُنْتُ أُبِيعُ، بِلَ الدَّنَائِيرِ وَأَخَذُ مَكَانَهَا الْوَرِقَ،
وَأُبِيعُ بِالْوَرِقِ، وَأَخَذُ مَكَانَهَا الدَّنَائِيرَ، فَسَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ # عَنْ ذَلِكَ فَقَالَ: بَأْسَ بِهِ بِالْقِيمَةِ].
أخرجه أصحاب السنن .

15. (325)- İbnu Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben dinarla deve satıyor, dinar yerine gümüş alıyordum. Bazan da gümüşle satıyor, onun yerine dinar alıyordum. Bu durumu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a arz ederek hükmünü sordum. "*O andaki (aynı meclisteki) kıymetiyle olunca bunda bir beis yok*" buyurdu.²²²

16- وفي رواية أبي داود. بَأْسَ أَنْ تُؤْخَذَ بِسِعْرِ يَوْمِهَا مَا لَمْ تَفْتَرَقَا وَبَيْنَكُمَا شَيْءٌ .

²¹⁸ Muvatta, Büyü: 33 (2, 634); Nesâi, Büyü: 47, (7, 279); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/110-111.

²¹⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/111-112.

²²⁰ Buhârî, Büyü: 40; Müslim, Büyü: 102, (1596); Nesai, Büyü: 50, (7, 281); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/112.

²²¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/112.

²²² Tirmizî, Büyü: 24, (1242); Ebu Dâvud, Büyü: 14 (3354-3355); Nesâi, Büyü: 50, (7, 281-282); İbnu Mâce, Ticârât: 51, (2262); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/112.

16. (326)- Ebû Dâvud'un bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "...O günün fiyatıyla almanda bir beis yoktur, yeter ki aranızda (henüz ödenmeyen) bir miktar olduğu halde birbirinizden ayrılmış olmayasınız."²²³

17- وعن معمر بن عبدالله بن نافع رضى الله عنه. [أنه أرسل غمّه بصاع قمح فقال بعغه ثم اشتر به شعيراً فذّهب الغم فأخذ صاعاً وزيادَةً. فلما جاء قال له: لم فعلت ذلك؟ انطلق فردهً و تأخذنّ إمتاً بمثل؛ فإني كنتُ أسمع رسول الله # يقول: الطعام بالطعام مثلاً بمثل، وكان طعمنا يومئذٍ الشعير. فقيل له إنه ليس بمثله قال: فإني أخاف أن يضار ع]. أخرج مسلم، ومعنى «يضار ع» يشابه .

17. (327)- Ma'mer İbnu Abdillâh İbni Nâfi (radiyallahu anh)'nin anlattığına göre, kölesine, bir sâ buğday vererek pazara yollar ve:

"Bunu sat, parasıyla arpa satın al" der. Köle gider. Onu vererek bir sa'dan bir miktar fazla arpa satın alır. Köle dönünce, Ma'mer (radiyallahu anh) ona

"Niye böyle yaptın? Çabuk git ve geri ver. Misli misline denk al. Zira ben, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı işittim, şöyle diyordu: "Yiyecek, yiyeceklerle misli misline denk olmalıdır." O zaman yiyeceğimiz arpa idi. Kendisine:

"Ama bu arpa onun misli değildir" dendi ise de:

"Ben arpanın buğdaya benzemesinden korkarım" cevabını verdi."²²⁴

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere arpa ile buğday birbirine yakın iki gıda maddesi olduğu için, bir cins sayarak araya giren fazlalığı fâiz kabul edenler olmuştur. İmam Mâlik bu mânadaki hadislerle dayanarak bu iki maddeyi bir cins addeder. Cumhur ise buğday ve arpanın iki ayrı cins olduğunu kabul eder. Aslında burada da buğdayla arpanın bir cins olduğu sarîh değildir. Ma'mer hazretleri takvasına binâen ihtiyatla hareket etmiştir.²²⁵

18- وعن مالك. أنه بلغه أن سُلَيْمَانَ بْنَ يَسَارٍ قَالَ: [فَنِي عَافُ حِمَارِ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ فَقَالَ لِعُومِهِ: خُذْ مِنْ حِنْطَةِ أَهْلِكَ فَابْتَعْ بِهِ شَعِيرًا، وَ تَأْخُذْ إِمْتَلَهُ].

18. (328)- İmam Mâlik'e ulaştığına göre, Süleyman İbnu Yesar demiştir ki: "Sa'd İbnu Ebî Vakkas'ın merkebinin yemi bitmişti. Kölesine: "Ailene ait buğdaydan bir miktar götür, ona mukabil arpa satın al, sakın mislinden fazla almayasın" dedi."²²⁶

AÇIKLAMA:

Önceki hadiste geçti.²²⁷

19- وعن أبي عياش رضى الله عنه، واسمه زيد [أنه سأل سعد بن أبي وقاص رضى الله عنه عن البيضاء بالسُّلْتِ. فقال له سعد رضى الله عنه: أَيُّهُمَا أَفْضَلُ؟ فقال البيضاء؟ فنَهَاه عن ذلك، وقال: سمعتُ رسول الله # يسأل عن اشتراء النَّمْرِ بِالرُّطْبِ فقال رسول الله #: أَيْنَقُصُ الرُّطْبِ إِذَا بَيْسَ؟ قال: نعم. فنَهَاه عن ذلك]. أخرج الأربعة وصححه الترمذى .

19. (329)- Ebu Ayyas'ın -ki ismi Zeyd'dir- anlattığına göre: "Sa'd İbnu Ebî Vakkas (radiyallahu anh)'a, beyaz buğday mukabilinde kabuksuz arpa satın almanın hükmünü sorar. Sa'd (radiyallahu anh) kendisine:

"Hangisi daha kıymetli? diye sorar. Zeyd:

"Beyaz buğday" der. Sa'd onu bu işten men eder ve der ki:

"Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a kuru hurmayı tâze hurma mukabilinde satın alma hakkında sorulduğu zaman işittim. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunu sorana:

"Tâze hurma kuruyunca ağırlığını kaybeder mi?" dedi. Adam

²²³ Ebu Dâvud, Büyü: 14, (3354, 3355); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/113.

²²⁴ Müslim, Müsâkât: 93, (1592); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/113.

²²⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/113.

²²⁶ Muvatta, Büyü: 50, 52, (2, 645); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/114.

²²⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/114.

"evet" cevabını verince, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onu bu işten men etmişti."²²⁸

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere yaş hurma, kuru hurma ile eşit miktarla da olsa, farklı miktarla da olsa, peşin de olsa, veresiye de olsa satın alınmadığı gibi, kıymetce birbirinden farklı olan buğday ve arpa da birbiri mukabilinde alınıp satılamaz. Araya bir başka birim meselâ "para" girmelidir. Biri satılır, elde edilen para ile öbüründen satın alınır. Ebu Hanife merhum yasağı veresiye satışa hamlederek ölçek yönüyle eşitlik halinde birbiriyle satışlarını tecviz eder.²²⁹

20- وفي أخرى 'بى داود قال: [نَهَى رَسُولَ اللَّهِ # عَنْ بَيْعِ الرُّطْبِ بِالتَّمْرِ نَسِيئَةً]. «السلت» ضرب من الشعير أبيض قشر له .

20. (330)- Ebu Dâvud'un diğer bir rivayetinde: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), tâze hurmayı kuru hurma ile veresiye satmayı yasakladı" denir."²³⁰

HAYVAN VS. İLE İLGİLİ TEFERRUAT

1- عن جابر رضى الله عنه قال: [جاء عبدُ فبايع رسولَ الله # على الهَجْرَةِ ولم يُشْعِرْ أَنَّهُ عبدٌ فجاء سَيِّدُهُ يُرِيدُهُ. فقالَ لَهُ رسولَ الله #: بَعْنِيهِ فاشْتَرَاهُ مِنْهُ بَعْدَيْنِ أسودينِ]. أخرجَه الخمسةُ إِبْخَارِي .

1. (331)- Hz. Câbir (radiyallahu anh) anlatıyor: "Bir köle gelerek Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e hicret etmek üzere biat etti, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onun köle olduğunu sezemedi. Arkadan efendisi onu aramaya geldi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ona: "Onu bana sat" buyurdu ve köleyi iki siyah köle mukabilinde satın aldı."²³¹

AÇIKLAMA:

Buradaki köle sâhibinin de Müslüman olduğuna hamledilmiştir. Müslim'in rivayeti Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu vak'adan sonra, kendisine bey'at için gelenlerin köle olup olmadığını tahkik ettiğini belirtir. Çünkü, burada, bilmeyerek hicret üzere bey'at aldığı kölenin, şarta uygun hâle gelmesi için, onu satın alarak efendisinin bağından kurtarmak zorunda kalmıştır.

Hadisten âlimler, bil-icmâ, bir kölenin iki köle mukabilinde satılabileceğine delil bulurlar. Nevevî, efendinin Müslüman olduğu, iki siyahî kölenin de Müslüman olduğu hükmünü belirtir, "çünkü, Müslüman kölenin kâfir köle mukabilinde satılması câiz değildir" der. Ancak her üçünün kâfir olabilme ihtimâline de parmak basar.

Şu halde, satılabilen şeylerin aynı cinsleriyle olmaları halinde ziyadenin ribâ sayılması prensibine burada olduğu gibi istisnalar var. Nevevî, köleler kıymet itibarıyla farklı veya eşit de olsa peşin olma kaydıyla, birinin verilerek ikisinin alınabileceği hususunda icma edilmekle birlikte veresiye olma hâlinde ihtilâf edildiğini, Şafî ve Cumhur'un "câiz" derken, Ebu Hanife ve Kufiler'in "câiz değildir" dediklerini belirtir. Bu hüküm hayvanlar hakkında da muteberdir.²³²

2- وعن عبدالله بن عمرو بن العاص رضى الله عنهما قال: [أَنَّ رسولَ الله # أمرُهُ أَنْ يُجَهَّزَ جَيْشًا فَنَفَدَتْ أُمَّةٌ فَأَمَرَ أَنْ يَأْخُذَ عَلَى قِيسِ الصَّدَقَةِ فَكَانَ يَأْخُذُ الْبَعِيرَ بِالْبَعِيرَيْنِ إِلَى إِبْلِ الصَّدَقَةِ]. أخرجَه أَبُو دَاوُدَ .

2. (332)- Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs (radiyallahu anh)'ın anlattığına göre, "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) kendisine bir ordu hazırlamasını emretmiştir. Mevcut develer (askerlere) yetmedi. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (devesi olmayanlar için, bilâhere) hazine develerinden ödenmek üzere deve

²²⁸ Tirmizî, Büyü: 14, (1225); Ebu Dâvud, Büyü: 18, (3359); Muvatta, Büyü: 22, (2, 624); Nesâî, Büyü: 36, (7, 269); İbnu Mâce, Ticârât: 53, (2264); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/114.

²²⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/114-115.

²³⁰ Ebu Dâvud, Büyü: 18, (3360); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/115.

²³¹ Müslim, Musâkât: 123, (1602); Tirmizî, Siyer: 36, (1596); Ebu Dâvud, Büyü: 17, (3358); Nesâî Bey'a: 66, (7, 292-293); İbnu Mâce, Cihad: 41; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/116.

²³² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/116-117.

te'min etmesini emretti. (Böylece Abdullah) zekat yoluyla hazineye gelecek develerden iki adedi karşılığında bir deve temin ediyordu."²³³

AÇIKLAMA:

Cumhur, aynı cinsten de olsa hayvanın hayvana mukabil veresiye olarak, farklı sayıda satılabileceğini söylemiştir. İmam Malik cinslerin farklı olmasını şart koşmuştur.²³⁴

3- وعن علي بن أبي طالب رضى الله عنه: [أَنَّهُ بَاعَ جَمًّا لَهُ بِعِشْرِينَ بَعِيرًا إِلَى أَجْلِ].
أَخْرَجَهُ مَالِكٌ .

3. (333)- Ali İbnu Ebî Tâlib (radiyallahu anh)'in anlattığına göre, "Devesini yirmi küçük deve mukabilinde veresiye olarak satmıştır"²³⁵

4- وعن ابن عمر رضى الله عنهما: [أَنَّهُ اشْتَرَى رَاحِلَةً بِأَرْبَعَةِ أَبْعَرَةٍ مَضْمُونَةٍ عَلَيْهِ أَنْ يُوفِيَهَا صَاحِبَهَا بِالرَّبْذَةِ]. أَخْرَجَهُ الْبَخَارِيُّ فِي تَرْجُمَةِ، وَمَالِكٌ .

4. (334)- İbnu Ömer (radiyallahu anh)'in anlattığına göre, "Kendisi, satıcının zimmetinde bulunan bir binek devesini, Rebeze'de bulunan dört küçük deve mukabilinde satın almıştır."²³⁶

AÇIKLAMA:

Başka rivayetlerde daha açık olarak geldiği üzere, İbnu Ömer, Rebeze'de bulunan dört küçük deve mukabilinde bir binek devesi satın alır. Deve sahibine: "Git develerine bak, memnun kalırsan akid kesinleşmiş olsun" der. Bu durumda binek devesini satan zat, muhayyerlik şartına sahiptir, binek devesini müşteriye teslim edinceye kadar deve kendi zimmetindedir²³⁷.

5- وعن جابر رضى الله عنه. أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ # قَالَ: [يَصْلُحُ الْحَيَوَانُ اثْنَانِ بِوَاحِدٍ نَسِيئَةً، وَبِأَسِّ بِهِ يَدًا بِيَدٍ]. أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِيُّ .

5. (335)- Hz. Câbir (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular: "İki hayvan, veresiye olarak bir hayvana mukabil satılamaz. Peşin satılırsa bunda bir beis yok."²³⁸

6- وعن سَمُرَةَ بِنْتِ جُنْدَبٍ رضى الله عنه قال: [نَهَى رَسُولَ اللَّهِ # عَنِ بَيْعِ الْحَيَوَانِ نَسِيئَةً].
أَخْرَجَهُ أَصْحَابُ السُّنَنِ وَصَحَّحَهُ التِّرْمِذِيُّ .

6. (336)- Semüre İbnu Cündeb (radiyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hayvanın hayvanla veresiye satışını yasaklamıştır."²³⁹

7- وعن ابن شهاب أن سعيد بن المسيب رحمه الله كان يقول: [رَبَا فِي الْحَيَوَانِ، وَأَنَّ رَسُولَ اللَّهِ # إِنَّمَا نَهَى فِي بَيْعِ الْحَيَوَانِ عَنِ نَثِّ: أَلْمُضَامِينَ وَالْمَفِيحِ، وَحَبْلِ الْحَبْلَةِ؛

²³³ Ebu Dâvud, Büyü: 16, (3357); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/117.

²³⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/117.

²³⁵ Muvatta, Büyü: 59, (2, 652); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/117.

²³⁶ Buhârî, bu hadisi bab başlığında (senetsiz olarak) kaydetmiştir. (Büyü: 108); Muvatta, Büyü: 60, (2, 652); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/118.

²³⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/118.

²³⁸ Tirmizî, Büyü: 21, (1238); İbnu Mâce, Ticârât: 56; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/118.

²³⁹ Tirmizî, Büyü: 21, (1237); Ebu Dâvud, Büyü: 15; Nesâî, Büyü: 65, (7, 292); İbnu Mâce, Ticârât: 56, (2271).

Tirmizî, hadisin sahih olduğunu belirtmiştir. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/118.

فَالْمَضَامِينُ: ما في بَطُونِ إناثٍ، وَالْمَقِيحُ: ما في ظُهُورِ الْجَمَالِ، وَحَبْلُ الْحَبَلَةِ: هُوَ بَيْعُ الْجَزُورِ إِلَى أَنْ تُنْتِجَ النَّاقَةُ ثُمَّ تُنْتِجَ الَّتِي فِي بَطْنِهَا]. أخرجهُ مالكٌ. مفسراً بهذا اللفظ. والمعروف عند أهل اللغة والغريب والفقهاء تفسير المضامين والمقيح بعكس ذلك، والله أعلم .

7. (337)- İbnu Şihâb anlatıyor: "Saîd İbnu'l-Müseyyeb derdi ki: "Hayvanda ribâ yoktur. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hayvan satışını üç hususta yasakladı: el-Mezâmin, el-Melâkih ve Habelu'lhabele.

Mezâmîn: Dişi devenin karnındaki yavru demektir.

Melâkih: Erkek devenin belinde bulunan (ve dişiyi döleyen) şey demektir.

Habelu'l-habele: "Hâmile develerin hâmile kalması) yani, dişi develerin karnındaki ceninin doğuracağı yavrunun satımı.

İmam Mâlik, bu tâbirleri, yukarıdaki gibi açıklamıştır. Ancak garib kelimeleri açıklayan lugatci ve fakihler nezdinde, mezâmîn ve melâkih kelimeleri aksi mânaları ifade etmektedir.²⁴⁰

AÇIKLAMA:

Bu hadis, biri diğerine mukabil karşılıklı satıma konu olan hayvanlar, aynı cinsten de olsa ayrı cinsten de olsa peşin veya veresiye, mutlak olarak câiz olduğunu beyan etmektedir. Esâsen farklı cinsteki hayvanlar veresiye olarak birbiriyle satılsa ribâ yoktur. Aynı cinsten olmaları hâlinde veresiye satımları İmam Mâlik'e göre câiz olmaz. Şafîî hazretleri yukarıdaki rivayeti esas alarak cevazına hükmeder.²⁴¹

8- وعن مالك أنه بلغه أن رجلاً أتى ابن عمر رضي الله عنهما فقال: [أسألت رجلاً سلفاً واشترطت عليه أفضل مما أسألته. فقال ابن عمر: ذلك الربا. ثم قال: السلف على ثثة وجوه: سلفاً تسلفه تريد به وجه الله تعالى فلک وجهه الله تعالى، وسلفاً تسلفه تريد به وجه صاحبك فلک وجه صاحبك، وسلفاً تسلفه لتأخذ خبيثاً بطيب فذلك الربا. قال: فكيف تأمرني يا أبا عبد الرحمن؟ قال أرى أن تشق الصحيفة، فإن أعطاك مثل الذي أسألته قبلته، وإن أعطاك دونه فأخذته أجزت، وإن أعطاك أفضل طيبة به نفسه فذلك شكر شكره لك، ولك أجر ما أنظرته].

8. (338)- İmam Mâlik'e ulaştığına göre, bir adam İbnu Ömer (radıyallahu anh)'e gelerek: "Ben birisine bir borç verdim. Bana, bunu daha üstün bir şekilde iadesini şart koştum" dedi ve hükmünü sordu. İbnu Ömer (radıyallahu anh): "Bu ribâdır" diye cevap verdi ve şu açıklamada bulundu: "Borç verme işi üç şekilde cereyan eder.

1- Borç vardır, bunu vermekle sâdece Allah'ın rızasını düşünürsün. Karşılığında sana rızayı ilâhî vardır.

2- Borç vardır, bununla arkadaşını memnun etmek istersin.

3- Borç vardır, temiz bir malla pis bir şey almak için bu borcu verirsin. İşte bu ribâdır."

Adam: Öyleyse bana ne emredersiniz, ey Ebu Abdırrahman? diye sordu. İbnu Ömer şu açıklamada bulundu:

"Akdi yırtmanı tavsiye ederim. Borçlu, verdiği miktarı aynen iade ederse alırsın. Verdiğinden daha az iade eder, sen de alırsan sevap kazanırsın. Eğer sana, daha iyi birşeyi gönül hoşluğu ile verirse, bu sana bir teşekkürdür, böylece teşekkürünü ifade ediyor demektir. Sana ayrıca, ona vâde tanıdığın için sevap vardır."²⁴²

9- وعن مجاهد أن عمر رضي الله عنهما: [استسلفت دراهم فقضى صاحبها خيراً منها، فأبى أن يأخذها، وقال: هذه خير من دراهمي. فقال ابن عمر: قد علمت ولكن نفسي بذلك طيبة].

9. (339)- Mücahid'in anlattığına göre, "İbnu Ömer (radıyallahu anh) bir miktar borç para aldı. Bunu sâhibine daha iyi bir şekilde ödedi. Borç veren adam:

"Bu verdiğimden efdaldır (fazladır)" diyerek almak istemedi. İbnu Ömer adama:

"Biliyorum, ancak için bu şekilde rahat edecek" dedi.²⁴³

AÇIKLAMA:

²⁴⁰ Muvatta, Büyü: 63, (2, 654); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/119.

²⁴¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/119.

²⁴² Muvatta, Büyü: 92, (2, 681-682); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/120.

²⁴³ Muvatta, Büyü: 90, (2, 681); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/120.

İmam Mâlik, önceden her iki tarafca şart koşulmamak kaydıyla, borçlunun borcunu öderken, içinden gelerek, bir fazlalıkta bulunduğu takdirde bunun faiz olmayacağını ifade etmiştir. Bunun borçlunun içinden gelmesi, gönül hoşluğu ile vermesi şarttır. Verilen fazlalık şart gereği, âdet icabı, vaad sonucu olursa câiz olmaz. Ayrıca bu fazlalık bir başka eksikliği kapatmamalıdır. Sözgelimi on aded düşük altına mukabil sekiz adet kıymetli altın ödemek veya on aded âdi sikke altın almışken, on aded iyi altın ödemek gibi, bu durum da ribâ sayılır.²⁴⁴

10-10- وعن سالم قال: [سُئِلَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنِ الرَّجُلِ يَكُونُ لَهُ الدَّيْنُ عَلَى رَجُلٍ إِلَى أَجَلٍ فَيَضَعُ عَنْهُ صَاحِبُ الْحَقِّ لِيُعَجَّلَ الدَّيْنُ فَكِرَهُ ذَلِكَ وَنَهَى عَنْهُ].

10. (340)- Salim (radiyallahu anh) anlatıyor: "İbnu Ömer (radiyallahu anh)'e belli bir vâde ile bir başkasında alacağı bulunan adam, parasını daha çabuk alabilmek için bir kısmından vaz geçecek olsa? diye sordular. İbnu Ömer bunu hoş görmedi ve bu davranışı yasakladı."²⁴⁵

AÇIKLAMA:

İmam Mâlik ve Ebu Hanîfe vâdeyi kısaltma karşılığında borcun azaltılmasını tecviz etmemişlerdir. İbnu Abbas (radiyallahu anh) bunu tecviz eder. Şâfiî'nin her iki görüşü de sâhip olduğu belirtilir.²⁴⁶

11-11- وعن عبيد بن أبي صالح قال: [بِعْتُ بُرًّا مِنْ أَهْلِ دَارِ نَخْلَةَ إِلَى أَجَلٍ فَأَرَدْتُ الْخُرُوجَ إِلَى الْكُوفَةِ فَعَرَضُوا عَلَيَّ أَنْ أَضَعَ لَهُمْ وَيَقْتُونِي فَسَأَلْتُ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ فَقَالَ: أَمْرُكَ أَنْ تَفْعَلَهُ، وَ أَنْ تَأْكُلَ هَذَا وَتَوَكَّلْهُ]. هذه الثنثة أخرجها مالك .

11. (341)- Ubeyd İbnu Ebî Sâlih anlatıyor: "Ben, bilâhere ödenmek üzere Dar-ı Nahle ehline bez sattım. Bir müddet sonra Kûfe'ye gitmek istedim. Borçlular bana gelerek fiyattan biraz inmem hâlinde peşin ödeyeceklerini söylediler. Bunu Zeyd İbnu Sâbit'e sordum. Bana: "Hayır, bu işi yapmana cevaz veremem, bunu (ribâyı) ne senin yemeni, ne de (satın alanlara) yedirmeni emredemem" dedi.²⁴⁷

12-12- وعن أم يونس قالت: [جَاءَتْ أُمُّ وَلَدِ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ إِلَى عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا فَقَالَتْ: بَعْتُ جَارِيَةً مِنْ زَيْدٍ بِثَمَانِمِائَةِ دِرْهَمٍ إِلَى الْعَطَاءِ تَمَّ اسْتِئْزِينُهَا مِنْهُ قَبْلَ حُلُولِ أَجَلِ بِسِتِّمِائَةِ دِرْهَمٍ، وَكُنْتُ شَرَطْتُ عَلَيْهِ أَنَّكَ إِنْ بَعْتَهَا فَأَنَا اسْتِئْزِينُهَا مِنْكَ فَقَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: بِسْتِمِائَةِ دِرْهَمٍ، وَبَسْمَا شَرِيْتِ وَبَسْمَا اسْتِئْزِينِ: أْبْلِغِي زَيْدَ بْنَ أَرْقَمَ أَنَّهُ قَدْ أَبْطَلَ جِهَادَهُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ # إِنْ لَمْ يَتَّبِعْ مِنْهُ. قَالَتْ فَمَا يَصْنَعُ؟ فَقَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَاَنْتَهَى فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ # يَتَّبِعُ فَلَمْ يُنْكَرْ أَحَدٌ عَلَى عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، وَالصَّحَابَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ مُتَوَافِرُونَ].

12- (342)- Ümmü Yunus (radiyallahu anh) anlatıyor: "Zeyd İbnu Erkam (radiyallahu anh)'ın Ümmü Veled'i (çocuk doğurmuş cariyesi), Hz. Aişe (radiyallahu anhâ)'ye uğradı ve dedi ki:

"Zeyd'in bir cariyesini el-Atâ'ya sekiz yüz dirheme sattım. Sonra aynı cariyeyi ondan, ödeme zamanı dolmazdan önce altı yüz dirheme satın aldım. Ayrıca ben kendisine, bunu satacak olursan senden ben satın alacağım diye şart koşmuştum." Hz. Aişe (radiyallahu anhâ):

"Şart koşman da uygunsuz, satın alman da uygunsuz olmuş. Zeyd İbnu Erkam'a söyle ki, bu iş sebebiyle tevbe etmezse, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte yaptığı cihadı iptal etmiştir" dedi. Kadın:

"Zeyd ne yaptı ki (böyle hükmediyorsun?)" diye sorunca Hz. Aişe cevap olarak şu âyeti okudu:

"Kime Rabb'inden bir öğüt gelir de fâizcilikten geri durursa, geçmişi kendisinedir, onun işi Allah'a aittir..." (Bakara: 2/275).

Ashab'tan pek çoğu hayatta olduğu hâlde, kimse bu hükümden dolayı Hz. Aişe'yi reddetmedi.²⁴⁸ⁿ

²⁴⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/120-121.

²⁴⁵ Muvatta, Büyü: 82, (2, 672); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/121.

²⁴⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/121.

²⁴⁷ Muvatta, Büyü: 81, (2, 671); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/121.

²⁴⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/122.

13- وعن زيد بن أسلم قال: [كانَ الرَّبَّاءُ الَّذِي أُذِنَ اللهُ فِيهِ بِالْحَرْبِ لِمَنْ لَمْ يَتْرُكْهُ عِنْدَ الْجَاهِلِيَّةِ عَلَى وَجْهَيْنِ: كَانَ يَكُونُ لِلرَّجُلِ عَلَى رَجُلٍ حَقٌّ إِلَى أَجَلٍ فَإِذَا حَلَّ أَجَلُ قَالَ صَاحِبُ الْحَقِّ: أَتَقْضِي أَمْ تُرَبِّي؟ فَإِنْ قَضَاهُ أَحَدٌ مِنْهُ، وَإِطَوَاهُ إِنْ كَانَ مِمَّا يُكَالُ أَوْ يُوزَنُ أَوْ يُدْرَعُ أَوْ يُعَدُّ، وَإِنْ كَانَ سِنًّا رَفَعَهُ إِلَى الَّذِي فَوْقَهُ وَأَخْرَهُ عَنْهُ إِلَى أَجَلٍ أُبْعِدَ مِنْهُ. فَلَمَّا جَاءَ أَسْمُ أَنْزَلَ اللهُ تَعَالَى: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ - إِلَى - وَإِنْ تَبُنُّمْ فَلَكُمْ رُؤُسٌ أَوِ الْكُمُ إِلَى آخِرِهَا]. أَخْرَجَهُ رِزِينَ .

13. (343)- Zeyd İbnu Eslem anlatıyor: "Cenab-ı Hakk'ın terketmeyenler için harb etmeye izin verdiği ribâ, câhiliye devrinde iki şekilde cereyan ederdi:

1- Bir kimsenin diğer bir kimsede, vâdeli bir alacağı bulunurdu. Vâde dolunca alacaklı: "Ödeyecek misin yoksa fâizlesin mi?" derdi. Borçlu öderse öbürü alırdı. Ödememezse, ölçeklenen, tartılan, ekilen veya sayılan çeşitten ise alacak katlanırdı.

2- Yaşla ölçülen bir mal ise, daha üst mertebeye kaydırılır, vâde de uzatılırdı. İslâm gelince Cenab-ı Hakk şu âyeti indirdi:

"Ey iman edenler! Allah'tan sakının, inanmışsanız fâizden arta kalan hesaptan vazgeçin. Böyle yapmazsanız, bunun Allah'a ve Peygamberine karşı açılmış bir savaş olduğunu bilin. Eğer tevbe ederseniz sermayeniz sizindir. Böylece haksızlık etmemiş ve haksızlığa uğramamış olursunuz" (Bakara: 2/278-279).²⁴⁹

BEŞİNCİ BAB

MUHAYYERLİK HAKKINDA

1- عن ابن عمر رضى الله عنهما. أَنَّ النَّبِيَّ # قَالَ: [الْمُتَبَايَعَانِ بِالْخِيَارِ مَالٌ يَفْتَرَقَا، أَوْ يَقُولُ أَحَدُهُمَا لَآخَرَ: اخْتَرْتُ، وَرُبَّمَا قَالَ: أَوْ يَكُونُ بَيْعَ خِيَارٍ]. أَخْرَجَهُ السُّنَنَةُ .

1. (344)- İbnu Ömer (radiyallahu anhüma) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Alışveriş yapanlar, birbirlerinden ayrılmadıkça (akdi bozmakta) muhayyerdirler. Veya alışveriş yapanlardan biri diğerine "muhayyersin" demişe yine muhayyerdir." Ravi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın belki de "Alışveriş yapanlardan biri "muhayyerlik şartı üzere olsun demişe" şeklinde buyurmuş olacağına şüphe etmektedir."²⁵⁰

AÇIKLAMA:

Bu hadis, alışveriş yapanların akitten sonra birbirlerinden ayrılmadıkça satış akdini bozup bozmamakta serbest olduklarını ifade eder. Âlimler, ayrılmanın nasıl tahakkuk edeceği hususunda ihtilâf etmiştir. Bir kısmı "bedenen" ayrılmayı, bir kısmı da "kavlen" ayrılmayı anlamıştır.

İmam Mâlik, İmam Âzam ve İmam Muhammed ayrılmanın "kavli" olduğunu söylerler. Onlara göre satıcı: "Sattım", müşteri de: "Aldım" dedi mi akid kesinleşmiş ve iki taraf birbirinden ayrılmış sayılır. Artık her iki tarafa da muhayyerlik tanınmaz. Ancak bizzat hadislerde temas edildiği üzere, müşteri o malı görmek, kursuz olmak veya muhayyer olmak gibi bir şartla almış ise bu şartlara binâen akdi bozarak malı iade edebilir.

İmam Şâfiî ve Ahmed İbnu Hanbel (rahimehumullâh) başta olmak üzere diğer birçok âlimlere göre alıcı ile satıcının ayrılmalarından murad "bedenen birbirlerinden uzaklaşmalarıdır."

Arkadan kaydedeceğimiz 346 numaralı hadisteki "Muhayyerlik şartıyla yapılan satış müstesna" cümlesinde kastedilen "muhayyerlik" hakkında üç görüş söz konusudur:

1- Muhayyerlik akid tamamlandıktan sonra o meclisten ayrılmadan sübut bulur. Yani "alıcı ile satıcı birbirinden ayrılmadıkça muhayyerlik var" diye takdir edilir.

2- İkinci kavle göre, bundan maksat üç gün veya daha az bir müddet muhayyerlik şartıyla yapılan akittir. Bu durumda, muhayyerlik, tesbit edilen bu müddet esnasında devam eder.

3- Üçüncü görüşe göre, "meclis muhayyerliği bulunmamak şartıyla yapılan satış müstesnâdır" demektir. Bu durumda akdin yapılması ile satış tamamlanır, artık muhayyerlik yoktur.

²⁴⁹ Bu rivayeti Rezîn tahrir etti. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/123.

²⁵⁰ Buhârî, Büyü: 42, 43, 44, 46; Müslim, Büyü: 45, 47, (1531); Tirmizî, Büyü: 26, (1246); Ebu Dâvud, Büyü: 53, (3454); Nesâî, Büyü: 9, (7, 248); Muvatta, Büyü: 79, (2, 671); İbnu Mâce, Ticârât: 17, (2181); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/124.

Bu üç görüşten birincisi en sahih olanıdır. Âlimler bunu çoğunlukla kabul etmekten başka bilhassa üçüncü görüşün nasrlara zıt düşüğü ve dolayısıyla bâtil olduğu husûsunda fikir beyân etmişlerdir.

Nevevî, "Alışveriş yapanlardan biri diğerine "muhyersin" demişse..." cümlesinden: "satışın muteber olduğunu ihtiyar et" mânasını anlar. Ve şu açıklamayı sunar: "Öbürü ihtiyar ederse satış kesinlik kazanır... Sükut ederse hıyâr (satıştan dönme) hakkı devam eder. Satışın kesinleşmesini sözle ifâde eden tarafın ihtiyâr hakkının devam edip etmeyeceği hususunda ashâbımız (Şâfîler) iki görüş ileri sürmüştür. Sahih olanı, devam etmeyeceğine dair olanıdır, hadisin zâhirine uygun olan görüş de budur." Nevevî'nin bu yorumunu kaydeden Aynî, cerhetmek maksadıyla, Hattâbî'nin şu yorumunu kaydeder: "Bu hadis, hıyârul-meclis'in mevcudiyetine açık bir delildir. Ayrıca, hadislerin zâhirine muhâlefet olarak yapılan bütün tevilleri de iptal etmektedir. Hadisin sonunda gelen: "Alışverişi yaptıktan sonra ayrılırlar da..." cümlesi²⁵¹ de aynen bunun gibidir. Bu da açık bir şekilde, bedenî ayrılıkla, muhyerlik hakkının kalktığını gösterir. Zira, kastedilen ayrılmadan maksad sözle olan ayrılma olsaydı hadisin bir mânası kalmazdı." Hattâbî'ye Aynî şu cevabı verir: "Bu hadis alışveriş yapanlardan biri, diğerine bir icab'ta (teklifte) bulununca diğerinin kabul edip etmemekte muhyer olduğu hususunda açık bir delildir, bu doğru. Ancak bir taraftan "icab", diğer taraftan da "kabûl" vâki olunca akit tamam olur, bundan sonra -hususî şekilde koşulan şartla, hıyârul-ayb dışında, hıyâr (akdi bozma) hakkı yoktur. Bunun delili de Nesâî'de kaydedilen Semüre (radıyallahu anh) hadisidir:

"Alışveriş yapanlar birbirlerinden ayrılmadıkça ve her biri, diğerinden dilediğini almadıkça muhyerdirler..."

Aynî, Tahâvî'nin hadisle ilgili şu yorumunu ilâve eder: "Bu hadiste yer alan "...her biri, diğerinden dilediğini almadıkça" sözü, alışveriş yapanlara tanınan muhyerlik'in aralarında akdin kesinleşmesinden evvele ait olduğuna delalet eder. Öyle ise, akid müşterinin râzı olacağı husus üzerine cereyan eder, râzı olmayacağı şey üzerine değil. Çünkü bu meselede, hadiste mezkur olan ayrılıktan maksadın, alışverişten sonra vâki bedenî ayrılma olduğunu söyleyenler arasında, müşterinin maldan dilediği kadarını alıp geri kalanı bırakma hakkına sahip olmadığı, ya tamamını alıp, ya da tamamını terketmesi gerektiği hususunda hiçbir ihtilaf yoktur." Aynî şu neticeyi kaydeder: "Bu da gösterir ki, ayrılıktan maksad "kavlî ayrılık"tır, "bedenî" değil. Hattâbî'nin "...hadislerin zâhirine muhalif olarak yapılan bütün te'villeri iptal eder" sözü Hanefiler nezdinde müsellemler değildir. Çünkü iki te'vil birbirine zıd düşerse hadis üzerinde tevakkuf edilir ve kıyasla amel edilir. İmdi alışveriş, icâre gibi, bazı malların menfaatlerine mâlik olmayı sağlayan akidlerin hepsi -icab ve kabulle gerçekleştikleri için- nikâh akdine kıyas olunur. Nasıl ki nikâh akidinde, akid tamamlandıktan sonra bedenî ayrılık şartı koşulamazsa, alışveriş akidlerinde de böyle bir şart koşulamaz.

İmam Mâlik der ki: "Alışveriş yapanların birbirlerinden ayrılmaları hususunda belli bir sınır, muayyen bir vakit konmamıştır. Öyle ise, akdin kesinleşmesini bedenî ayrılığa talik etmek, akdi, -Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yaklaşmış olduğu mülâme ve münâbeze satışlarında veya meçhul vâdeli muhyerlik hakkı tanıyan alışverişlerde olduğu gibi- meçhulat üzerine bina etmek gibidir ve böyle bir akit katî surette fâsiddir."²⁵²

2- وفي رواية للشيخين: [إذا تبايع الرجل فكل واحدٍ منهما بالخيار مالم يتفرقا أو يخير أحدهما الآخر، فإن خير الآخر فتبايعا على ذلك فقد وجب البيع، وإن تفرقا بعد أن تبايعا ولم يترك واحدٌ منهما البيع فقد وجب.] .

2. (345)- Sahîheyn'de gelen bir rivayette şöyle buyurulmuştur:

*"İki kişi alışverişte bulununca, onlar ayrılmadıkça, veya biri diğerini muhyer bırakmadıkça her ikisi de muhyerdir. Biri diğerini muhyer bırakır da bu şartla alışveriş yaparlarsa artık akit kesinleşmiştir. Alışverişi yaptıktan sonra ayrılırlar da ikisinden biri satıştan vazgeçmezse yine satış kesinleşmiştir."*²⁵³

AÇIKLAMA:

Açıklama için önceki hadise bakınız.²⁵⁴

3- وفي أخرى لمسلم: [كلٌ يتبعين بيع بينهما حتى يتفرقا إبيع الخيار].

3. (346)- Müslim'in bir diğer rivayetinde şöyle buyurulmuştur: *"Alışveriş yapan herhangi iki kişi arasında, birbirlerinden ayrılmadıkça akit kesinleşmiş olmaz. Ancak muhyerlik şartıyla yapılan satış müstesna!"*²⁵⁵

AÇIKLAMA:

²⁵¹ Bu cümle müteakip 345 numaralı rivayette yer alacaktır.

²⁵² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/124-126.

²⁵³ Buhârî, Büyü: 45; Müslim, Büyü: 44, (1531); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/127.

²⁵⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/127.

²⁵⁵ Müslim, Büyü: 46, (1531); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/127.

Açıklama için 344 numaralı hadisin açıklamasına bakınız.²⁵⁶

4- وله في أخرى. قال نافع: [وكان ابن عمر رضى الله عنهما إذا بايع رجاً فأراد أن يُقِيلَهُ قامَ فَمَشَى هَنِيئَةً ثُمَّ رَجَعَ].

4. (347)- Müslim'in bir diğer rivayetinde Nafi der ki: "İbnu Ömer (radıyallahu anhüma) bir kimse ile alışveriş yapınca bu satışın bozulmasını istemedi mi kalkar biraz yürür, sonra geri dönerdi."²⁵⁷

AÇIKLAMA:

Başka rivayetlerde "İbnu Ömer hoşuna giden birşey satın alınca arkadaşından ayrılırdı." "İbnu Ömer alışveriş yapınca, akdın kesinlik kazanması için oradan ayrılırdı" şeklinde ifadeler gelmiştir. Müteakip rivayet de bu gruba dahildir. Bütün bu rivayetler, İbnu Ömer'i, hadiste gelen "ayrılma"dan bedenen ayrılmak'ı anladığı ortaya çıkmaktadır.²⁵⁸

5- وفي أخرى للترمذى: [كان ابن عمر إذا ابتاع بيعاً وهو قاعدٌ قام ليحب له].

5. (348)- Tirmizî'nin bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "İbnu Ömer, bir alışverişini oturarak yapmış ise, akdın kesinleşmesi için ayağa kalkardı."²⁵⁹

6- وعن حكيم بن حزام رضى الله عنه قال: [قال رسول الله # النبيان بالخيار مالم يتفرقا، فإن صدقا وبينا بورك لهما في بيعهما، وإن كتما وكذبا محقت بركة بيعهما]. أخرجه الخمسة

6. (349)- Hakim İbnu Hizâm (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Alışveriş yapanlar birbirlerinden ayrıluncaya kadar muhayyerdirler. Eğer doğru söyler ve (her şeyi) beyan ederlerse bu alışverişleri her ikisi hakkında da mübarek kılınır. Gerçeği gizlerler ve yalan söylerlerse, alışverişlerinin bereketi kalmaz."²⁶⁰

AÇIKLAMA:

Alışveriş yapanların doğru söylemeleri fiyat, malın kalitesi, ödeme şekli gibi, her iki tarafı ilgilendiren hususların hepsine şâmilidir. Beyân' dan maksad da, satılan eşyanın ve semenin kusurunun, olduğu gibi eksiksiz açıklanmasıdır. Alışverişin mübarek kılınması, fâidesinin çok olması ve her iki tarafa da hayırlı kılınmasıdır. İbnu Hacer, zâhirî mânânın esas alınabileceğini, zîra, hile ve yalandaki uğursuzluğun, akdın üzerine çökerek, bereketini kaldırdığını belirtir. Keza bu hâlin sadece hile ve yalana yer veren tarafa gelip, öbür tarafın bu bereketsizliğin dışında kalmasının da muhtemel olduğunu belirten İbnu Hacer, Buhârî şarihlerinden İbnu Ebî Cemre'nin bu ikinci görüşü tercih ettiğini söyler.²⁶¹

7- وعن عبدالله بن عمرو بن العاص رضى الله عنهما قال: [قال رسول الله # النبيان بالخيار مالم يتفرقا، أن تكون صفقة خيارٍ ف يحل أن يفارق صاحبه خشيَةً أن تستقبله]. أخرجه أصحاب السنن.

7. (350)- Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs (radıyallahu anhüma) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

²⁵⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/127.

²⁵⁷ Müslim, Büyü: 45, (1531); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/127.

²⁵⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/127.

²⁵⁹ Tirmizî, Büyü: 26, (1245); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/128.

²⁶⁰ Buhârî, Büyü: 19, 22, 42, 44, 46; Müslim, Büyü: 47, (1532); Ebû Dâvud, Büyü: 53, (3459); Tirmizî, Büyü: 26, (1246); Nesâî, Büyü: 8, 57, 244); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/128.

²⁶¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/128.

"Alışveriş yapan iki taraf, birbirlerinden ayrılmadıkça muhayyerdirler. Ancak, aralarında muhayyerlik anlaşması varsa bu müstesna. Bu durumda, "karşı taraf pişman olur da akdi bozar" korkusuyla birinin oradan ayrılması helâl olmaz."²⁶²

AÇIKLAMA:

Alışverişin kesinleşmesini sağlayan "ayrılma"yı akid meclisini terkederek "bedenen ayrılma" olarak anlayan Tirmizî hazretleri hadisle ilgili olarak şu açıklamaya da yer verir: "Bunun mânası, alışverişten sonra muhayyer taraf pişman olarak alışverişten vazgeçer korkusuyla (muhayyerlik hakkına sahip olmayan tarafın) onu terketmesidir. Şayet ayrılıktan murad kavli ayrılık (yani her iki tarafın alışveriş akdini kesin bir dille ifade etmiş olmaları) olup, bu akidden sonra muhayyerlik bulunmasaydı, bu hadis mânasız olurdu. Zira hadiste: "Karşı taraf pişman olur da akdi bozar korkusuyla oradan ayrılması helâl olmaz" buyrulmaktadır.

Şu halde bu hadis, "ayrılık"ın kavli değil, bedeni ayrılık olduğuna delil olmaktadır. Ancak 344 numaralı hadisle ilgili olarak kaydettiğimiz açıklamalara göre aksi de söylenmiştir ve Hanefiler başta, bir kısım fakihler, akdi kesinleştiren ayrılığın bedeni değil, kavli ayrılık olduğu görüşünü benimsemişlerdir.²⁶³

8- وفي أخرى، بي داود عن أبي هريرة رضى الله عنه قال: [قال رسول الله # : يَتَفَرَّقَنَّ أَثْنَانِ إِعْنَ تَرَاضٍ].

8. (351)- Ebu Dâvud'un Ebu Hüreyre (radiyallahu anh) hazretlerinden kaydettiği bir rivayette şöyle denir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Alışveriş yapan her iki taraf da akitten memnun kalmadıkça ayrılmasınlar."²⁶⁴

AÇIKLAMA:

Aliyyu'l-Kârî, Mirkât'da: "Allahu âlem hadisten murad şudur" dedikten sonra açıklar: "Alım ve satım yapan her iki taraf da malın kabzı ve semenin ödenmesiyle ilgili bütün hususlarda eksiksiz anlaşmış olarak ayrılmalıdırlar." Aksi takdirde bir kısım mahzurlar hâsıl olur. İşte şeriat bunu yasaklamıştır. Mamafih hadisten şu da anlaşılabilir: Ayrılmak isteyen taraf arkadaşına: "Malı almak istiyor musun?" der. Öbür taraf akdi bozmayı isterse akdi bozar. Bu mâna, bu baktaki ikinci hadise de muvâfık düşüyor.

Bu hadiste ifade edilen nehy (yasaklama) tahrimî değil tenzihî'dir, yani şiddetli değil hafif bir yasaktır, zira taraflardan birinin izni veya bilgisi olmadan öbürünün akid meclisini terketmesinin helâl olduğu hususunda icma mevcuttur.

Hadiste, her iki tarafın hıyârü'l-meclis (yani, beraberlikleri sırasında akdi bozma) hakkına sâhip olduklarına delil mevcuttur, aksi halde bu hadisin mânası olmaz diyen de olmuştur.²⁶⁵

9- وعن حابر رضى الله عنه: [أن رسول الله # خير أعزَابياً بعد البئع]. أخرجه الترمذى وصححه .

9. (352)- Hz. Câbir (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir bedeviyi, satıştan sona muhayyer kıldı."²⁶⁶

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, icâb (teklif) ve kabul tahakkuk ettikten sonra, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bedeviye muhayyerlik hakkı tanıdığını ifade eder. Tîbî der ki: "Hadisin zâhiri, Ebu Hanife'nin görüşüne delâlet eder. Çünkü, hıyârü'l-meclis akitte sâbit olsaydı, yeniden muhayyerlik tanımak abes olurdu. (Yâni sözün bitmesiyle akit kesinleşmeseydi, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ona ilâveten muhayyerlik tanımazdı). Ancak mesele şöyle cevaplandırılır: "Bu hadis mutlak, mukayyede hamlolunur, nitekim İbnu Ömer (radiyallahu

²⁶² Tirmizî, Büyü: 26, (1247); Ebu Dâvud, Büyü: 53, (3954); Nesâî, Büyü: 11, (7, 251-252); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/129.

²⁶³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/129.

²⁶⁴ Ebu Dâvud, Büyü: 53, (3458); Tirmizî, Büyü: 27, (1248); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/129.

²⁶⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/129-130.

²⁶⁶ Tirmizî, Büyü: 27, (1249). Tirmizî hadisin sahih olduğunu söylemiştir. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/130.

anh)'in rivayetinde öyle gelmiştir: "Alışveriş yapanlar, birbirlerinden ayrılmadıkça muhayyerdirler. Muhayyerlik şartı ile yapılan akit hâriç (onlar şarta göre muhayyerliklerini devam ettirirler.)²⁶⁷

10-10- وعن ابن مسعود رضى الله عنه قال: [قال رسول الله #: إِذَا اخْتَلَفَ الْبَيْعَانِ فَالْقَوْلُ قَوْلُ الْبَائِعِ، وَالمَبْتَاعُ بِالْخِيَارِ]. أخرجہ مالك و الترمذی و اللفظ له .

10. (353)- İbnu Mes'ud (radiyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Alışveriş yapanlar ihtilafa düşerlerse satanın sözü esas alınır. Müşteri muhayyer bırakılır."²⁶⁸

AÇIKLAMA:

Alışveriş yapanların ihtilafından maksat, satıcı ile müşteri arasında fiyatın miktarı, muhayyerlik şartı veya bir başka hususta, taraflardan birinin elinde kendi iddiasını te'yid edici bir delil olmaksızın çıkan anlaşmazlıktır. Burada, ihtilafın çıktığı mesele zikredilmemiştir. İlmü'l-Meânî kâidesince, bu makamda, böylesi mutlak ifade hükmün tāmimine sebeptir. Yâni, ihtilaf her neyi alâkadar ederse etsin demektir: Fiyatla ilgili olur, malla ilgili olur, akde konulması meşru şartlarla ilgili olur, kısacası alışveriş sebebiyle müşteri ile satıcı arasında mevzubahis olabilecek herhangi meşru bir mesele üzerine çıkan ihtilafa.. demektir. Bazı rivayetlerde fiyatla ilgili ihtilâfın tasrih edilmiş olmasının, buradaki hazfa dayanarak ifade edilen tāmime münâfi olmadığı belirtilmiştir.

Öyle ise her çeşit ihtilafa müşteri delil getiremeyince, yemin ettiği takdirde, satıcının sözü esas alınacak demektir. Müşteri, satıcının sözüne uygun şekilde akdi kabul edip etmemekte muhayyerdir. Satan kimsenin yemin etmesi gereğini ifade için bazı âlimler: Alıcı ile satıcı arasında fiyat, mal veya koşulan şartlarla ilgili bir ihtilâf çıktığı vakit yemin ettiği takdirde satıcının sözü esas alınır, çünkü şeriatla, sözü esas alınacak olana yemin ettirilir²⁶⁹ kaidesi mevcuttur diyerek, hadisi bu hükme delil göstermiştir. Ancak aynı hükme, Ahmed İbnu Hanbel ve Nesâî'nin bir rivayetinden getirilen delille ulaşanlar da olmuştur. Çünkü Ebû Ubeyde'den yapılan mezkur rivayete göre, fiyat hususunda ayrı ayrı rakamlar iddia ederek kendisine (aleyhissalâtu vesselâm) müracaat eden iki kişiden satıcıya Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yemin ettirmiş, sonra müşteriyi bu fiyatla alıp almamakta muhayyer bırakmıştır.

Neylü'l-Evtâr'da Şevkânî, satıcı ile müşteri arasında ihtilaf çıktığı vakit, her iki tarafın rızasıyla anlaşmanın feshine gidilmemesi halinde takip edilecek muamele hususunda satıcının sözünün, yemin etmesi şartıyla esas alınarak ihtilafın giderileceğini söyler. Her iki tarafın rıza göstererek feshe gitmesinin câiz olduğunu belirtir.

İhtilaf çıktığı zaman takip edilecek yol hususunda, ihtilafa konu olan malın mevcut veya telef olması arasında fark olmadığı, her iki halde de aynı yola gidileceği belirtilir.

Yine Neylü'l-Evtâr'da dikkat çekilen bir hususu kaydetmekte fayda var: Satıcı ile müşteri arasındaki ihtilafların hallinde "satıcıya yemin ettirip, sözünü esas almak" prensibini, bazı ihtilafların hallinde bütün âlimler ittifakla kabul ederken, bazı ihtilâfların hallinde kabul edememişlerdir. Bu meselede ulemayı ihtilâfa sevkeden sebep şu hadisin hükmüdür: "İhtilaflarda dâvacıdan delil istenir, dâvalıya da yemin teklif edilir." Bu hadisin hükmü umumidir, hangi çeşit dâvâ olursa olsun delil dâvâ sahibinden, yemin de dâvâ edilenden istenecektir, hangisi satıcı hangisi müşteri bakılmayacaktır. Halbuki üzerinde durduğumuz hadis yemini satıcıya teklif edip, onun sözünü esas alıyor, delili de -davacı veya davalı oluşuna bakmadan- müşteriden talep ediyor. İki hadis arasında umum-husus münâsebeti mevcuttur ve aynı meseleye temas etmeleri, cihetiyle de müteârizdirler. Şöyle ki malı satan davacı olsa birine göre yemin edecek, diğerine göre delil getirecek. Şu halde, bu iki hadisten biri, haricî şartlara bakılarak tercih edilip amelde esas kılınacaktır..."

Şevkânî bu açıklamadan sonra "delil getirmeyi dâvacıya, yemin etmeyi dâvalıya" yükleyen hadisin râcih olduğunu gösteren deliller kaydeder.²⁷⁰

11-11- وعن أبى الوضئ قال: [عَزَوْنَا عَزْوَةَ فَتَزَلْنَا مَنْزِرَ فَبَاعَ صَاحِبُ لَنَا فَرَسًا بَعْمِ ثُمَّ أَقَامَا بَقِيَّةَ يَوْمِهِمَا وَأَلْبَتَهُمَا؛ فَلَمَّا أَصْبَحْنَا حَضَرَ الرَّحِيلُ فَقَامَ الرَّجُلُ إِلَى فَرَسِهِ لِيُسْرِجَهُ فَتَدَمَّ فَأَتَى الرَّجُلَ فَأَخَذَهُ بِالْبَيْعِ فَأَبَى الرَّجُلُ أَنْ يَدْفَعَهُ إِلَيْهِ، فَقَالَ: بَيْنِي وَبَيْنَكَ أَبُو بَرَزَةَ صَاحِبُ رَسُولِ اللَّهِ #، فَأَنْبَاهُ فَأَخْبَرَاهُ فَقَالَ: أَنْتَرَضِيَانِ أَنْ أَحْكَمَ بَيْنَكُمَا بِقَضَاءِ رَسُولِ اللَّهِ #؟ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: الْبَيْعَانِ بِالْخِيَارِ مَالٌ يَنْفَرَقَا، وَ أَرَاكُمَا أَفْتَرَقْتُمَا]. أخرجہ أبو داود .

²⁶⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/130.

²⁶⁸ Muvatta, Büyü: 80, (2, 671); Tirmizî, Büyü: 43, (1270); Metin Tirmizî'ye aittir. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/130-131.

²⁶⁹ Bu kâide: Tirmizî'de kaydedilir. (İbrahim Canan)

²⁷⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/131-132.

11. (354)- Ebu'l-Vadî anlatıyor: "Bir gazvede bulduk. Bir yere indik. Bir arkadaşımız, bir köle karşılığında bir at sattı. O günün geri kalan kısmında ve geceleyin beraber kaldılar. Sabah olunca göç hazırlığı yapıldı. Adam kalkarak atını eğerlemeye gitti. Bu satıştan pişman olmuştu. Öbürüne gidip akdi bozmak istedi. Fakat diğeri kabul etmedi, atı vermeyi reddetti ve

"Aramızda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ashabından Ebu Berze hakem olsun" dedi. Ona gelip, durumu anlattılar. Ebu Berze:

"Aranızda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hükmüyle hükmetmeme razı mısınız? Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurmuştu ki: *"Alım-satım yapanlar, birbirlerinden ayrılmadıkça muhayyerdirler."* Ben sizi ayrılmış göremiyorum."²⁷¹

AÇIKLAMA:

Hadis, Ebu Berze (radıyallahu anh)'nin, "ayrılma"yı bedenî ayrılma anladığını, çok geniş bir meclis telakkisine sahip olduğunu, şöyle ki, onun nazarında o mekanı terketmedikçe bedenî ayrılmaların da gerçek "ayrılma" sayılmadığını göstermektedir. Zira, Ebu'l-Vadî, alış verişten sonra günün geri kalan kısmı ile gecenin de orada geçirildiğini belirtmektedir. Ebu Berze buna rağmen "Ben sizi ayrılmış göremiyorum" demiştir. Şurası muhakkak ki, bu müddet içerisinde yeme, içme, abdest bozma gibi çeşitli ihtiyaçlar için birbirlerinden ayrılmış olmalıydılar. Ancak bu ayrılmalar aynı mekan çerçevesindedir. Üstelik, hadisin Tirmizî'de gelen vechinde hadisenin gemi içerisinde geçtiği belirtilir.

Ayrılma'yı "bedenî ayrılma" şeklinde anlamada Ebu Berze'nin yalnız olmadığı, Buhârî'de İbnu Ömer, Şureyh, Şa'bî, Tâvus, Âtâ, İbnu Ebî Müleyke gibi başkalarının da bu görüşte olduğu belirtilmiştir.

344 numaralı hadisin açıklamasında da uzunca temas edildiği üzere, akdin kesinleşmesini sağlayan "ayrılma"nın tavsifinde âlimler ihtilâf etmişlerdir.

Hattâbî, Meâlim'de bilhassa Mâlikî ulemasının, "ayrılma"yı belirleyen muayyen bir tarifin yokluğundan yakındıklarını kaydeder. Selef ulemasının bu ihtilâfi halefe bir kısım rahatlıklar sağlamıştır denebilir. Çünkü onlar: "Bu ve benzeri meselelerde halkın örf ve âdetini esas almayı prensip edinmişler, alıcı ve satıcı her ikisinin birlikte buldukları mekânın hâline itibar etmişlerdir." Sözelimi geniş bir evde idiyeler, biri bulunduğu meclisi terkederek bir başka oda veya bölmeye geçti ise, arkadaşından "ayrılmış"tır. Bunlar bir çarşıda veya dükkanda olsalar, ayrılma, birinin arkadaşından ayrılıp birkaç adım atmasıyla tahakkuk eder.²⁷²

ALTINCI BAB

ŞUF'A'A DAİR HADİSLER

1-1- عن جابر رضى الله عنه قال: [أَقْضَى رَسُولُ اللَّهِ # بِالشُّفْعَةِ فِي كُلِّ مَالٍ يُقْسَمُ، فَإِذَا وَقَعَتْ الْحُدُودُ وَصُرِّقَتْ الطَّرِيقُ فَ شَفْعَةٌ]. أخرجہ الخمسة، وهذا لفظ البخارى، ولفظ مسلم [في كُلِّ شَرَكَةٍ لَمْ تُقْسَمَ : أَرْبَعَةٌ أَوْ حَائِطٍ يَجَلُّ لَهُ أَنْ يَبِيعَ حَتَّى يُؤْذَنَ شَرِيكُهُ، فَإِنْ شَاءَ أَخَذَ وَإِنْ شَاءَ تَرَكَ، فَإِذَا بَاعَ وَلَمْ يُؤْذَنَ فَهُوَ أَحَقُّ بِهِ].

1. (355)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) taksim edilmedikçe her (akar) malda şuf'a hakkı bulunduğuna hükmetti. Araya sınırlar konup, yollar tayin edilince şuf'a hakkı kalkar." Müslim'deki metin şöyledir: "Henüz taksim edilmemiş arazi, mesken, bahçe gibi (akar neviden) her ortaklıkta şuf'a hakkı vardır. (Ortaklarından birinin) ortağına haber vermeden satması helal olmaz. Satmadan önce haber verir, ortağı satın alır veya terkeder. Ortağına haber vermeden satarsa, ortağı bu mala (aynı fiyat karşılığında) hak sâhibi olur."²⁷³

AÇIKLAMA:

Şufa kelime olarak bir şeyi diğerine katmaya, ilâve etmeye, denir. Böylece o şey bir iken iki, tek iken çift olur. Bu kelimenin yardım mânasına gelen şefâat kökünden geldiği de söylenmiştir. Dinî bir ıstılah olarak, ortaklık ve komşuluk sebebiyle, bir akar üzerinde ortak ve komşunun, üçüncü bir şahsa satıldığı şartlar tahtında o mala temellük etme hakkıdır. Bu hak üç suretle ortaya çıkar:

²⁷¹ Ebu Dâvud, Büyü: 53, (3457); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/132-133.

²⁷² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/133.

²⁷³ Bu hadisi Beş Kitap da tahrir etmiştir. Buhârî, Şufa: 1, Büyü: 96, 97, Hiyel: 14, Şirket: 8-9; Müslim, Müsâkat: 134 (1608); Nesâî, Büyü: 108, 109 (7, 301); Ebû Dâvud, Büyü: 73, (3513, 3514); Tirmizî, Ahkâm: 33, (1370); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/134.

1- Âlimler, yukardaki hadisin sarahatinden hareketle taksim edilmemiş bir akarda ortak olan kimsenin, o akarda şuf'a hakkı bulunduğunda ittifak ederler.

2- Ortaklıktan başka, herkese açık olmayan hususî kuyunun suyuyla sulama, hususî yoldan müştereken istifade gibi durumlarda da şuf'a hakkı doğmaktadır. Bu durumda tarla veya evin bitişikliği de aranmaz. Hakk-ı şirb-i has'ta veya tarîk-i has'ta müştereklik, araya başka mülkler girse bile bu hakkı doğurur.

3- Üçüncü olarak, komşuluk, bitişiklik de şuf'a hakkını doğurmaktadır. Bazı âlimler komşuluğun şuf'a hakkı doğurmadığını söylemiştir.

Bu durumlarda satılacak mal önce şuf'a hakkı olana teklif edilir. O olmadığı takdirde satılır. Haber verilmeden üçüncü şahsa satıldığı takdirde, şuf'a hakkı olan kimse aynı parayı ödeyerek, o akara cebren mâlik olur.

Hanefiler bir binanın, üst katı birinin, alt katı birinin olduğu takdirde şuf'a hakkı doğacağına icthad etmişlerdir.

Şuf'a hakkı tanıyan komşuluğun tavsifi nasıldır? diye bir soru hatıra gelebilir. Hanefilere göre, bitişik komşu şuf'a hakkına sahiptir. Ancak, satılacak evin etrafından kırk hânenin şuf'a hakkına sahip olduğunu söyleyen âlim de çıkmıştır. Hatta daha ileri gidip evin her cihetinden kırk haneyi komşu addedenler, sabah namazını müştereken aynı camide kılanları komşu addedenler olmuş ve hata bütün şehir halkını birbirine komşu sayanlar da olmuştur. Bu çeşit telakkiler hiçbir zaman fiilî örneği bulunmayan ve tatbik imkânı da olmayan fantezi görüşler ise de, bir bakıma, yerleşim birimlerine yabancı unsurun sokulmasını önlemek düşünüldüğü takdirde işletilebilecek hikmetli içtihadlar diye saygıyla karşılanması gerekir. Bu meselede "bitişik komşu" prensibini koyan İmam-ı Âzam, yukarıda açıklanan ifrat görüşlerle komşuya şuf'a hakkı tanımayarak tefrite düşen Şâfiiler arasında mutavassıt ve tatbik imkânı olan makul yolu tutmuş olmaktadır.²⁷⁴

Şuf'a Hakkı Âmdır.

Komşuya şuf'a hakkı tanıyan hadislerde "komşu" tabiri âm olduğu için kâfir, müslim, köylü, şehirli, büyük, küçük, hâzır, gâib ayırımı yapılmaz, bütün komşular bu hakka sâhiptir. Ahmed İbnu Hanbel, Şâbî ve Hasen Müslüman aleyhine zimmîye şuf'a hakkı olmayacağına kâil ise de, Ebu Hanîfe, Mâlik, Şâfiî ve Cumhur'a göre zimmî de şuf'a hakkına sahiptir.

Yukarıda kaydedilen hadisin bilhassa Müslim tarafından rivayet edilen vechi, şuf'a'nın daha ziyade akar denem gayr-ı menkulle (ev, arsa, bahçe gibi) ilgili olduğunu tasrih eder. Ancak, elbise bile olsa, ortaklığın girdiği herşeyde şuf'a vardır diyen alim de olmuştur.²⁷⁵

2- وفي أخرى 'بى داود والترمذى قال: [الجارُ أحقُّ بِشُفْعَةِ جَارِهِ يَنْتَظِرُ بِهَا وَإِنْ كَانَ غَائِبًا إِذَا كَانَ طَرِيفُهُمَا وَاحِدًا].

2. (356)- Ebu Dâvud ve Tirmizî'de gelen bir diğer rivayet şöyledir: "Komşu, komşusuna karşı şuf'a hakkına sâhiptir. Aynı yoldan işliyorlarsa, komşu bulunmadığı takdirde, gıyâbında satış yapmaz, bekler."²⁷⁶

AÇIKLAMA:

Bu hadis, şuf'a hakkının gaybûbetle ortadan kalkmayacağını te'yid etmektedir. Şuf'a hakkına sahip kişi, çocuksa, onun büluğa ermesi beklenir. Büluğa erince hakkını kullanır veya kullanmaz. Keza, hak sâhibi, herhangi bir sebeple mevcut değilse, geldiği zaman hakkını kullanabilir.

Bazı âlimler, bu hadise dayanarak şuf'a hakkının sübûtu için, "mücerred komşuluk yeterli değildir, yol birliği de gereklidir." hükmüne varmışlardır.

Bu hadis bazı âlimlerce sened yönüyle zayıf addedilmiştir.²⁷⁷

3- وفي أخرى للترمذى: [جارُ الدارِ أَحَقُّ بِالدارِ].

3. (357)- Tirmizî'nin bir diğer rivayetinde: "Evin komşusu eve bir başkasından daha çok hak sâhibidir"²⁷⁸ buyrulmuştur.

AÇIKLAMA:

²⁷⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/134-135.

²⁷⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/135-136.

²⁷⁶ Ebu Dâvud, Büyü: 75, (3518); Tirmizî, Ahkâm: 33, (1369); İbnu Mâce, Şüfa: 2, (2494); Nesâî, Büyü: 80, (7, 301); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/136.

²⁷⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/136.

²⁷⁸ Tirmizî, Ahkâm: 31, (1368), 33, (1370); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/136.

Komşunun da şufa hakkına sâhip olduğuna hükmetmiş olan Hanefiler bu hadisle istidlal etmişlerdir. Komşuluğun şufa hakkı doğurmadığını söyleyenler, hadiste geçen câr (komşu)'dan murad ortak (şerik)'dir derler.

Hadisi rivayet eden Ebu Râfi'dir. Sa'd İbnu Ebî Vakkâs'ın binasında iki odalık mülkü mevcuttur. Sa'd'a bu iki odasını satın almasını teklif eder. Sa'd, odalara dört yüz dinar verir. Ebu Râfi şöyle der:

"- Bu iki oda için bana beşyüz dinar verdiler. Şayet Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın *"Evin komşusu, eve bir başkasına nazaran daha çok hak sahibidir"* dediğini işitmemiş olsaydım, bu iki odayı dörtbin (dirhem)'e sana vermez, beş yüz dinara başkasına verirdim.

"Ebu Râfi odalarını Sa'd (radiyallahu anh)'a satar.

Bu hadisi, yukarıda belirttiğimiz gibi Hanefiler, şufa-i câr'a yani komşuluğun şufa hakkına sebep olduğu prensibine esas yaparken, şufa-i câr'ı inkâr edip şufa hakkının doğmasını mülkiyette iştirake istinat ettiren Şâfiîler bu hadisi tevîl ederler. Derler ki: "Muhtemelen, Ebu Râfi ile Sa'd İbnu Ebî Vakkas bu iki odada ortak idiler. Hadiste her ne kadar "câr" yâni komşu kelimesi geçmiş ise de, Arapça'da câr kelimesi şerik (ortak) manasına da kullanılmaktadır. Nitekim bir erkeğin hanımına câre denir ve hayat ortağı mânasına gelir, komşusu mânasına değil" derler.

Hanefiler bunu tekellüflü ve gerçekten uzak bir te'vil kabul ederler. Ve Ebu Râfi'in ortak olarak değil, müstakil olarak orada mülk sâhibi bulunduğunu söylerler. Bu hususu bir başka rivayetle de kuvvetlendirirler. Bu ikinci rivayet Ömer İbnu Şebbe'den yapılmıştır. Şöyle der: "Sa'd İbnu Ebî Vakkas'ın düz bir zemin üzerinde birbirine müteakıl olan iki evi vardı. Bu iki evin arasında on zira genişliğinde bir açıklık vardı. Bunlardan, Mescid-i Nebevî'nin sağına rastlayanı önceleri Ebu Râfi'ye ait idi. Bilâhere, burasını Sa'd İbnu Ebî Vakkâs ondan satın aldı."

İbnu Şebbe'nin bu rivayeti kesin şekilde Ebu Râfi ile Sa'd İbnu Ebî Vakkas (radiyallahu anhüma) arasında ortaklık değil komşuluk bulunduğunu te'yid ederek, Hanefî görüşün haklılığını destekler.²⁷⁹

Arz-u Şufa:

Yukarıdaki hadisten, mal sahibinin, malını satmazdan önce, o malda şufa hakkı bulunan kimseye satış teklifinde bulunması hükmünü de çıkarmışlardır. Ancak, bu husus ulema arasında bir kısım münâkaşalara sebep olmuştur. Ebu Hanife, Mâlik ve Şâfiî (rahimehullah)'ye ve bunların ashâbına göre, bir şerikin, ortak maldaki hissesini, şufa hakkına sahip diğer ortağına satış teklif etmiş olmasıyla, bu ikincinin hakk-ı şufası ortadan kalkmaz. Çünkü, bunlara göre, şufa, ortağın malı, bir başka şahsa satmasından sonra vacib olan bir haktır. Öyle ise, satıştan önce, ortağına yapmış olduğu teklif ortağının şufa hakkını iptal etmez, çünkü bu hak henüz tahakkuk etmemiştir. Bu sebeple, şufa hakkı bulunan kimse, satılan malı, satım muamelesinin bitmesinden sonra kesinlikle ortaya çıkan hakkına dayanarak aynı fiyatı ödeyerek satın alma hakkına sahiptir. Bu hususu, Hanefî uleması şöyle bir prensiple ifade etmiştir: "Şufa hakkının vacib bir hak mahiyetini kazanması için satılan malın mülkiyeti, satan ortaktan çıkmış olmalıdır."

Bey'in envaina göre, bu esas şöyle tafsil edilir: Bey-i fâsid'de bâyiin hakk-ı istirdâdı sakıt oladıkça şufa cârî olmaz. Şart-ı hıyar (muhayyerlik şartı) ile beyi'de de eğer, muhayyer yalnız müşteri ise bâyi (satıcı) olan şerikin mülkiyeti zâil olmuş bulunacağından vücûb-ı şufa tahakkuk eder. Muhayyer olan bâyi ise, hakk-ı hıyarı sakıt olmadıkça şufa cârî olmaz. Hıyar-ı ayb ile hıyar-ı rü'yet (yani malı görme, ayıp çıkma hâlinde geri dönme muhayyerliği) ise, şufanın sübutuna mâni değildir.

Diğer taraftan Ahmed İbnu Hanbel, Süyan-ı Sevrî, İshak İbnu Râhûye, Ebu Ubeyd, Hasan İbnu Hay ve ehl-i zâhir, arz-ı bey ile yâni, satıcının, malda şufa hakkı bulunan ortağına satış teklifinde bulunmasıyla şufa hakkının düşeceğine kânidirler. Bunlar, bu babın ilk hadisi olarak Müslim'in rivayetinden kaydettiğimiz hadisi esas almışlardır: "Henüz taksim edilmemiş arazi, mesken, bahçe gibi (akar nevinden) her ortaklıkta şufa hakkı vardır. (Ortaklardan birinin) ortağına haber vermeden satması helal olmaz. Satmadan önce, haber verir. Ortağı satın alır veya terkeder. Ortağına haber vermeden satarsa, ortağı bu mala (aynı fiyat karşılığında) hak sâhibi olur."²⁸⁰

Şuf'ada Verâset Yoktur:

İmam Mâlik ile Şâfiî hazretleri (rahime humullah) şufa hakkının vârislere intikal edeceğini söylemişlerdir. Ancak, Ebu Hanife, Ahmed İbnu Hanbel, İshak İbnu Râhûye, Süfyan-ı Sevrî, İbrahim Nehâî, Hasan İbnu Hayy İbnu Sîrîn, Ebu Süleyman gibi çoğunluk, şufa hakkının vârislere intikal etmeyeceğini kabul ederler.

İmam-ı Âzam (rahimehullah), bu mevzuda "şufa hakkına sâhip olan kimsenin vefatıyla bu hakkın sakıt olduğu ve ölenin varislerine geçmediği" istikametinde içtihadta bulunmuştur. Hak sâhibinin ölümü, satış arzının yapılmasından önce veya sonra olsun farketmez. Satıcının vefatına nazaran şufa hakkının hükmü böyledir.

²⁷⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/136-137.

²⁸⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/137-138.

Müşterinin vefatına nazaran durum aksidir. Yani müşteri ölecek olursa, şufa hakkına sâhip ortağın hakkı zâil olmaz.²⁸¹

Şuf'a Hakkı Olan Kimse İle Müşterinin İhtilâfı:

Müşteri ile şufa hakkı olan kimse satın alınan malın fiyatı hususunda ihtilâf edecek olsalar, müşterinin sözüne itibar olunur. İki tarafa da yemin teklif edilmez. Ancak, şufa hakkı olan kimsenin getireceği delil muteberdir. Bu görüş İmam Ebu Hanîfe ile İmam Muhammed (rahimehümlâh)'in görüşüdür, Ebu Yusuf (rahimehullah)'a göre, aksine müşterinin getireceği delil (beyyine) müteberdir.²⁸²

4- وفي أخرى له و'بى داود عن سمرّة: [جارُ الدار أحقُّ بدار الجار و'أرضٍ].

4. (358)- Tirmizî'nin ve Ebu Dâvud'un Semure'den yaptıkları bir rivayete göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur:

"Evin komşusu komşunun evine veya tarlaya daha ziyade hak sâhibidir."²⁸³

5- وعن عمرو بن الشَّيْبَانِ رَيد. أنه سمِعَ أَبَا رَافِعٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَقُولُ: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ # يَقُولُ: الْجَارُ أَحَقُّ بِصَقْبِهِ]. أخرجَه البخارى، وأبو داود، والنسائى «الصَّقْبِجُ القرب في الجوار .

5. (359)- Amr İbnu's-Şerid'den anlattığına göre, Ebu Râfi (radıyallahu anh)'nin şöyle söylediğini iştmiştiir: "Komşu, yakın komşusuna karşı daha çok hak sahibidir."²⁸⁴

AÇIKLAMA:

Komşuya şufa hakkı tanımayanlara göre, burada "şufa" zikredilmeksizin yakın komşusunun, daha çok hakkı bulunduğu belirtilmektedir. Bu hakkın, şufa hakkı olmayıp, iyilik, ilgi, yardım, sıra-ı rahim gibi haklara müteallik olduğu belirtilmiştir. Hanefilere göre ise, şufa'ya "bitişik komşu"nun hak sâhibi olacağına dâir delil vardır.²⁸⁵

6- وعن الشَّرِيدِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنْ رَجَّ قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ أَرْضِي لَيْسَ حَدِّ فِيهَا شَرَكَةٌ وَ قِسْمَةٌ إِ الجَوَارِ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ #: الْجَارُ أَحَقُّ بِصَقْبِهِ]. أخرجَه النسائى .

6. (360)- Şerîd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e:

"Ey Allah'n Resûlü tarlam var, kimsenin bunda ne ortaklığı ne de hissesi var, ancak komşum var" dedi. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):

"Komşu, yakın olan eve daha ziyade hak sâhibidir" buyurdu.²⁸⁶

AÇIKLAMA:

Bu hadis de şufa hakkını sadece ortaklara tanıyan Şâfiî görüşü cerheder mâhiyette bir rivayettir. Çünkü açık bir şekilde bitişik komşunun arazi üzerindeki (şufa) hakkını takrir buyurmaktadır.²⁸⁷

7- وعن عثمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [إِذَا وَقَعَتِ الحُدُودُ فِي أرضٍ فَ شُفَعَةٌ فِيهَا، وَ شُفَعَةٌ بِنْرِ وَ فَحْلِ النَّخْلِ]. أخرجَه مالك .

²⁸¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/138-139.

²⁸² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/139.

²⁸³ Tirmizî, Ahkâm: 31, (1368); Ebû Dâvud, Büyü: 75, (3518); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/139.

²⁸⁴ Buhârî, Şufa: 2, Hiyel: 14, 15; Ebu Dâvud, Büyü: 75, (3516); Nesâî, Büyü: 109, (7, 320); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/139.

²⁸⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/139.

²⁸⁶ Nesâî, Büyü: 109, (7, 320); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/140.

²⁸⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/140.

7. (361)- Hz. Osman (radiyallahu anh) buyurdular ki: "Bir araziye sınırlar konacak olursa artık onda şuf'a hakkı kalmaz, ne kuyunun suyunda şuf'a hakkı ne de hurma ağaçlarını telkih de (döllemede) şuf'a hakkı kalmaz."²⁸⁸

AÇIKLAMA:

Hz. Osman (radiyallahu anh)'ın bu ifadesi, daha önce Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın beyanında daha veciz olarak geçti. Komşuluk sebebiyle şuf'a hakkı olmayacağı görüşünde olan âlimlerimiz bu rivayetleri esas almışlardır. Ortak arazi taksim edilip ortaklar arasına sınır konduktan, yollarla arası açıldıktan sonra devam eden komşuluk sebebiyle kuyunun suyunda şuf'a olamaz, çünkü kuyu bölünemez, denmiştir. Hurma telkihinden maksat şudur: O devirde dişi hurma ağaçları bazı erkek ağacın tozu ile döllendir, böylece verim alınır. Ortaklık taksimle sona erdikten sonra bölünüp taksimi mümkün olmayan erkek hurma ağacında da şuf'a hakkının kalmayacağı beyan buyrulmuş olmaktadır. Tekrar edelim, bu hükümler Hanefiler'e göre değildir.²⁸⁹

YEDİNCİ BAB

SELEM (ÖNCEDEN SATMA) HAKKINDA

1- عن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ # الْمَدِينَةَ وَهُمْ يُسَلِّفُونَ فِي التَّمْرِ الْعَامَ وَالْعَامِينَ. فَقَالَ لَهُمْ: مَنْ أَسْلَفَ فِي تَمْرٍ فَفِي كَيْلٍ مَعْلُومٍ وَوَزْنٍ مَعْلُومٍ إِلَى أَجَلٍ مَعْلُومٍ].
أَخْرَجَهُ الْخَمْسَةُ. وَفِي أُخْرَى لِلْبَخَارِيِّ وَأَبَى دَاوُدَ نَحْوَهُ وَقَالَ: السَّنَتَيْنِ وَالثَّلَاثَ.

1. (362)- İbnu Abbas (radiyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Medine'ye geldiğinde Medineliler, bir yıllık, iki yıllık hurma mahsulünü peşinen satarlardı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onlara: "Hurmayı kim önceden satarsa ölçüsünü, tartısını belirterek, vâdesini tâyin ederek satsın" buyurdu. Bunu Beş Kitap tahric etmiştir. Buhârî ve Ebu Dâvud'da gelen diğer rivayetlerde aynı ifade edilmiş ve şöyle bir farklılığa yer verilmiştir: "...iki ve üç yıllık..."²⁹⁰

AÇIKLAMA:

Selem İslâm ulemasının meşruiyeti ittifakla kabul edilen bir alış veriş çeşididir. Aynı mânada selef kelimesi de kullanılır. Selef, peşin alınan para ile ileride teslim etmek üzere bir malı satmaktır. Malın cinsi, miktarı, teslim edileceği vâde akit sırasında belirtilmelidir.

Hanefiler'e göre miktarı ve sıfatı belli olan her şeyden selem câizdir. Metre, kilo, litre ve benzeri şeylerle ölçülen, veya sayı hesabıyla satılan malların hepsinde selem câizdir, yeter ki açık seçik olarak miktar tayin ve tavsif edilmiş olsun. Şâfiî hazretleri selem'i sadece tartı ile ölçülen şeylerde câiz görür. İmam Mâlik sayı ilk satılan şeylerde sayının kâfi geldiğine, tartıya lüzum olmadığına kâildir. Ancak tâneleri fiyatı değiştirecek kadar farklı büyüklük arzederse bunların sayı hesabına göre selemi câiz olmaz. İmam Züfer de böyle düşünür.

Şunu da belirtelim ki, nassın zâhirini esas alan Zâhiriye mezhebinden İbnu Hazm "Selem yalnız ölçülen ve tartılan mekilât ve mevzunât'a münhasırdır. Ne mezru'da (yani zira' ve metre ile ölçülen) ne mâdu'da ne de bir başka birimde câiz değildir. Çünkü nasda yalnız mekilât ve mevzunât zikredilmiştir" der. Fakat bu görüşe ulema katılmamıştır.²⁹¹

2- وعن محمد بن أبي المجدل قال: [اِخْتَلَفَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ شَدَادِ بْنِ الْهَادِ أَبُو بُرْدَةَ فِي السَّلْفِ فَبَعَثُونِي إِلَى ابْنِ أَبِي أَوْفَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَسَأَلْتُهُ فَقَالَ: كُنَّا نُسَلِّفُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ # وَأَبَى بَكْرٍ وَعُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا فِي الْجَنْطَةِ وَالشَّعِيرِ وَالزَّبِيبِ وَالتَّمْرِ. وَسَأَلْتُ ابْنَ أَبِي قَالَ مِثْلَ ذَلِكَ]. أَخْرَجَهُ الْبَخَارِيُّ وَأَبَى دَاوُدَ وَالنَّسَائِيُّ.

2. (363)- Muhammed İbnu Ebi'l-Mücalid anlatıyor: "Abdullah İbnu Şeddad İbni'l-Hâd ve Ebu Bürde selef mevzuunda ihtilafa düştüler. Beni, İbnu Ebî Evfa (radiyallahu anh)'ya gönderdiler. Ben kendisine bu hususta

²⁸⁸ Muvatta, Şuf'a: 4, (7, 320); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/140.

²⁸⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/140.

²⁹⁰ Buhârî, Selem: 1, 2, 7; Müslim, Müsâkat: 127, 128, (1604); Ebu Dâvud, Büyü: 57, (3463); Tirmizî, Büyü: 68, (1311); Nesâî, Büyü: 6, 3 (7, 290); İbnu Mâce, Ticârât: 59, (2280); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/141.

²⁹¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/141-142.

sordum. Şu cevabı verdi: "Biz Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer (radiyallahu anhüma) devirlerinde buğday, arpa, kuru üzüm ve kuru hurma hususlarında selef'te bulunurduk. Ben, İbnu Ebzâ'ya da sordum. O da buna benzer bir cevap verdi."²⁹²

AÇIKLAMA:

Rivayette zikri geçen ihtilaf, selef câiz mi, değil mi? meselesi üzerinedir. Yâni, elde teslim edilecek mal olmadığı halde satış muamelesi yapıp para almak câiz olur mu olmaz mı? şeklinde olmuştur. Bu bahsi, arkadan gelecek hadis açıklığa kavuşturacaktır.²⁹³

3- وفي أخرى [قلتُ إلى مَنْ كَانَ أَصْلَهُ عِنْدَهُ؟ فَقَالَ: مَا كُنَّا نَسْأَلُهُمْ عَنْ ذَلِكَ]. زاد أبو داود: إلى قَوْمٍ مَا هُوَ عِنْدَهُمْ.

3. (364)- Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir:

"...Dedim ki: (siz selem akdini) yanında alacağınız malın aslını bulunduran kimse ile mi yapardınız?" Şu cevabı verdi:

"Biz selem yaptığımız kimseye o hususu sormazdık."

Ebu Dâvud'un rivayetinde şu ziyâde var: "(Selem akdini) alacağımız mal elinde bulunmayan kimselerle yapardık."²⁹⁴

AÇIKLAMA:

Buhârî, bu mevzuya tahsis ettiği bir baba şu manada bir bab başlığı koymuştur: Yanında Aslı Bulunmayan Kimseye Selem, burada asıl kelimesinden maksad satılan şeyin aslıdır. Söz gelimi buğday üzerine selem akdi yapıldı ise bunun aslı ekindir, meyve üzerine ise bunun aslı ağaçtır. Buhârî'nin bu başlığı koymaktan kastının selem akdinde asl'ın bulunması şartının konmayacağını belirtmektir. Nitekim Buhârî'nin o babta kaydettiği hadiste, "Selem akdini yanında aslı bulunan kimse ile mi yapardınız? sorusuna yüce sahâbi Abdurrahman İbnu Ebza (radiyallahu anh) şu cevabı verir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ashâbı (radiyallahu anhüm ecmain), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında selem akdi yapardı fakat birbirlerine ekinleri var mı yok mu hiç sormazlardı."

Bu hadise dayanarak, Ahmed İbnu Hanbel, İshak ve Ebu Sevr, kabz mekânı zikredilmeden yapılacak selem akdinin sıhhatine hükmetmiştir. İmam Malik de aynı görüşü paylaşır ve şunu ilâve eder: "Selem akdinin yapıldığı mahalde kabzeder, ihtilaf çıkarsa satıcının sözü esastır." Süfyanu's-Sevrî, İmam Şafî ve Ebû Hanife hazerâtı (rahimehumullah): "Taşınması külfet ve zahmet gerektiren mallarda, malın belli bir yerde teslim şartı koşulmadıkça akit sahih olmaz" demişlerdir.

Yukarıdaki hadisten selem sırasında mevcut olmamakla birlikte, selem vâdesinin sona ereceği zamanlarda mevcut olması imkân dahilinde bulunan mallarla selem akdi yapılabileceği hükmü çıkarılmıştır. Bu Cumhur'un görüşüdür. Yine Cumhur'a göre seleme konu olan mal önce mevcut iken vâdenin dolmasından önce veya sonra inkitaya uğrayıp bulunmaz hâle gelse bu, akdin feshini gerektirmez. Ebu Hanife (rahimehullah) "Önceden inkitaya uğrayan malda akid sahih olmaz" demiştir. Cumhur, vâde bitiminde bulunabilecek bir mal üzerine selem yapıldığı halde, vâdenin hitamında inkitaya uğrayıp bulunmaz hâle gelse yine de akdin feshedilmeyeceğine hükmetmiştir.

Hadisten, ihtilafa düşenlerin, meseleyi hal için sünnete başvurup, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın takrirlerini esas almaları gereği de anlaşılmıştır.²⁹⁵

4- وعن أبي سعيد الخدري رضي الله عنه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: مَنْ أَسْلَفَ فِي طَعَامٍ أَوْ شَيْءٍ فَ يَصْرِفُهُ إِلَى غَيْرِهِ قَبْلَ أَنْ يَقْبِضَهُ]. أخرجه أبو داود.

4. (365)- Ebu Said el-Hudrî (radiyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) dedi ki:

"Kim bir yiyecek veya bir başka şeyde selem akdi yapmışsa, bu malı fiilen kabzetmedikçe bir başkasına satmasın."²⁹⁶

²⁹² Buhârî, Selem: 2, 3, 7; Ebu Dâvud, Büyü: 57, (3464); Nesâî, Büyü: 62, (7, 290); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/142.

²⁹³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/142.

²⁹⁴ Buhârî, Selem: 3; Ebu Dâvud, Büyü: 57, (3464); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/143.

²⁹⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/143-144.

²⁹⁶ Ebu Dâvud, Büyü: 59, (3468); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/144.

AÇIKLAMA:

Hadisin aslında satmak kelimesi değil sarf kelimesi geçer. Şârihler, satış ve "hibe" yoluyla başkasına sarfetmesin diye anlarlar. Sindî, selem tarikiyle satılan malın kabzedilmeden önce bir başka malla değiştirilemeyeceğini anlamıştır. Tîbî ise, "başkasına" kelimesindeki zamirle daha önce zikredilen "kim bir yiyecek... satarsa" ibaresindeki "kim"in yani satışı yapan şahsın kastedilmiş olmasının câiz olduğu gibi "bir yiyecek veya bir başka şeyde..." ibaresinde zikredilen "şey"in kastedilmiş olması da mümkündür dedikten sonra hadisten şu iki hükmü çıkarmanın da câiz olduğunu söyler.

1- Selem usulüyle mal satın alan kimse, malı kabzetmeden önce bir başka şahsa satamaz, hibe edemez, devredemez..

2- Selem usulüyle her kim mal satın almış ise, bu malı bir başka mal olarak alamaz, sonradan malın cinsini değiştiremez.

Bu mânâyı te'yid eden bir rivayet Dârakutnî'de tahrir edilmiştir.

"Kim bir mal ile selem akdi yapmış ise, vakit gelince ancak o malı alabilir veya sermayesini alabilir."

Hadiste ifade edilmiş olan "değiştirilme" yasağı sebebiyle, kabzetmeden önce, selem malın satılması, tevliyesi (mütemelliye havalesi), şirkete, musâlahaya konu kılınması yasaktır, hatta, "malı teslim alacak tarafın kızına mehir olarak da devredilemez, söz konusu taraf kadın olsa, erkek o malı mehir olarak vererek onunla evlenmek istese, evli ise muhâla'a şeklindeki boşanmanın bedeli yapmak istese hiçbiri câiz olmaz" denmiştir.²⁹⁷

5- وعن أبي البختری رضی الله عنه قال: [سألت ابنَ عمرَ رضی الله عنهما عن السلم في النخل فقال: نهى رسولُ الله # عن بيعِ النَّخْلِ حتَّى یصلح].

5. (366)- Ebu'l-Bahterî anlatıyor:

"İbnu Ömer (radiyallahu anhüma)'e hurmada selem yapılır mı? diye sordum. Bana:

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), meyvesi (yenmeye) sâlih oluncaya kadar hurmanın satılmasını yasakladı" cevabını verdi. Buhârî, Selem 3, 4.²⁹⁸

AÇIKLAMA:

Selem, ilerde verilecek malı peşin parayla satmak suretiyle yapılan akittir ve bunun meşruiyeti, önceki açıklamalarda geçtiği üzere câizdir. Ancak burada Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) muayyen, belli bir ağacın veya tayin edip belirlenen bir kısım ağaçların hurmalarını, meyvenin afet tehlikesini atlattığına dair âlâmetler zuhur etmeden satmayı yasaklamıştır. Değilse, mevsimi gelince falan ayda şu şu evsafı hâiz falanca miktar hurma, gibi kayıtlarla, selem yoluyla yapılan satış câizdir. Açıklama gelecek.²⁹⁹

6- وعن ابن عباس رضی الله عنهما مثله، قال: [حتَّى یؤکل منه، وحتَّى یوزن. قلت: ما یوزن؟ فقال رجلٌ عنده: حتَّى یحزَرَ]. أخرجهما البخاری.

6. (367)- İbnu Abbas'dan da böyle bir rivayet yapılmıştır. Rivayetinde der ki: "...Ondan yeninceye, tartılınca kadar. Ben

"Tartılması da nedir?" diye sordum. Yanında bulunan bir zat:

"Miktarı göz kararı ile kabaca takdir edilebilinceye kadar" diye açıkladı.³⁰⁰

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki rivayet, muayyen bir ağaçtan veya belli bir bahçeden elde edilecek mahsulün selem sûretiyle önceden satılabileceğini ifade eder. Ancak, bu satış akdinin, taraflardan birine zarar vermemesi için,

a) Mahsulün afet tehlikesini atlattığı olması,

b) Ne miktar mahsul elde edileceğinin göz kararıyla doğruya yakın şekilde tahmin edilebilmesi için meyvelerin belli bir olgunluğa ulaşması lâzımdır. Daha çiçek veya gök çağala iken yapılan selem akdi haramdır. Dinimiz, taraflardan birinin zarardide olmasına rıza göstermez.³⁰¹

²⁹⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/144-145.

²⁹⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/145.

²⁹⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/145.

³⁰⁰ Buhârî, Selem: 3, 4; Müslim, Büyü: 55, (1537); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/145.

³⁰¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/145.

7- وعن ابن عمر رضى الله عنهما: [أَنَّ رَجُلًا أَسْلَفَ فِي تَخْلِ فَلَمْ تَخْرَجْ تِلْكَ السَّنَةَ شَيْئًا فَاخْتَصَمَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ # فَقَالَ: بِمَ تَسْتَجِلُّ مَالَهُ؟ أَرَدَدُ عَلَيْهِ مَالَهُ؛ ثُمَّ قَالَ: تَسْلِفُوا فِي التَّخْلِ حَتَّى يَبْدُوا صَحُّهُ]. أَخْرَجَهُ مَالِكٌ وَأَبُو دَاوُدَ .

7. (368)- İbnu Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam selem yoluyla (yani parasını peşin alarak, çıkacak mahsülden verilmek üzere) bir ağacın hurmasını sattı. Fakat o yıl o ağaç hiç mahsül vermedi. Satıcı ile müşteri ihtilafa düşerek dâvalarını Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e getirdiler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) satıcıya:

"Onun parasını nasıl helal addedersin, parayı geri ver" dedi. Sonra şunu söyledi: "Hurma (yenmeye) sâlih oluncaya kadar onu selem yoluyla satmayın."³⁰²

AÇIKLAMA:

Bu rivayette, bir tarafın zarar görmesini netice verecek bir selem akdinin yasaklanmış olduğu daha açık şekilde gözükmektedir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) böyle bir zararı önlemek için meyvenin salâhat izhar etmeden akdin yapılmamasını emretmiştir.

Meyvede aranacak salâhat nedir? Bu durum umumiyetle mutlak geldiği için âlimler, yorumda bazı ihtilaflara düşmüşlerdir. Yerine göre, "olgunluk", "kemâl" diye ifade edilen bu merhaleye, sarı renkli meyvelerin sararmaya, kırmızı renklilerin kızarmaya başlaması, hububat ve sebzelerin de istifade edilebilecek hâle gelmesiyle ulaşır.

Bazı âlimler, bu merhaleyi, meyve cinsini bir bütün olarak değerlendirmek sûretiyle aramıştır. Yâni, ilk evvel olgunlaşan meyve salâhate erince diğerlerinin de artık -akit yapmaya sâlih- hale geldiğini kabul eder. Bu durumda ilk eren meyve söz gelimi yeni dünya veya kiraz ise, bunların yenebilir hale gelmesinden sonra henüz yenilebilir olmasa da bütün meyvelerin selem yoluyla satılabileceğine hükmedilmiştir.

Ahmet İbnu Hanbel,: "Her bahçe ve hatta her ağaç için olgunluğun müstakillen aranması gerekir" demiştir.

Şafiîler her cins meyveyi ayrı ayrı ele almayı, her cinsin olgunlaşma zamanını müstakillen belirlemeyi uygun bulurlar.

Hanefiler bu meselede teferruata inmezler.

Olgunlaşmamış meyvenin satışıyla ilgili olarak Şafiî fukahasından Nevevî şu açıklamayı yapar: "Bir kimse, meyveyi, daha olgunlaşmadan, derhal toplamak şartıyla satsa bu akit bilittifak sahihtir. Şafiî alimler şöyle söylerler: "Meyveyi toplamayı şart koşsa da sonra toplaması satış sahihtir. Satıcı müşteriye o meyveyi toplatır. Alanla satanın meyveyi ağaçta bırakmak hususunda anlaşmaları da câizdir. Meyveyi ağaçta bırakmak şartıyla satış icmâen batıldır. Çünkü, çoğu kere, meyve kemâle ermeden zâyî olur. Bu takdirde satıcı din kardeşinin malını haksız yere yemiş olur. Fakat meyveyi derhal toplamayı şart koşarsa bu zarar ortadan kalkar. Bu hususta şart koşmadan mutlak olarak satarsa bizim mezhebimiz (Şafiî) ve Cumhur'a göre satış batıldır. İcmâ sebebiyle, meyvenin toplanması şartı konmuşsa akdin sıhhatine hükmederiz.. Ancak meyve, salâhın ortaya çıkmasından sonra satılmışsa, bu satış mutlak yapılsa da, toplama şartıyla veya ağaçta bırakma şartıyla yapılsa da câizdir.

Ebu Hanife, meyvenin toplanma şartının akde konmasını vâcib görmüştür.

Aynî, Nevevî'nin yukarıda temas ettiği icma iddiasını reddederek âlimler arasında mevcut ciddi ihtilaflara temas eder: "İbnu Ebî Leylâ ile Süyan Sevrî meyveyi olgunlaşmazdan önce satmanın mutlak sûrette câiz olmayacağını söylerler. Şu halde bu meselede icma var diyen yanılmıştır. Yezid İbnu Ebî Habîb ise bu satışın mutlak surette hatta meyveyi ağaçta bırakmak şartıyla dahi câiz olduğunu söylemiştir. Bu hususta icmadan söz eden de hata etmiştir."

Bu mevzudaki farklı görüşleri şöyle toplamak mümkündür:

1- Sevrî, İbnu Ebî Leylâ, Şafiî, Mâlik, Ahmed, İbnu Hanbel (rahimehumullah) kızarmaya, sararmaya başlamadıkça ağaç üzerindeki meyveyi satmak câiz değildir demişlerdir.

2- Ebu Hanife, Ebu Yusuf, İmam Muhammed ve Evzâî'ye göre ağaçta meyve zuhur ettikten sonra, olgunlaşmadan satmak câizdir. İmam Mâlik ile İmam Ahmed'in de birer kavlinin böyle olduğu rivayet edilmiştir. Hanefiler, bu meselede, Buhârî'nin kaydettiği İbnu Ömer hadisini esas almışlardır:

"Her kim tohumladığı bir hurmayı satarsa, o hurmanın meyvesi satana aittir, yeter ki müşteri şart koşmamış olsun, eğer alana kendisinin alacağına dair bir şart koşmuş ise müşterinin olur."

Hadisten bu hükme ulaşma husûsu (delalet vechi) şöyle açıklanır: Hadis, olgunlaşmadan meyve satmanın mübah olduğunu gösterir, çünkü satışa şart koşulmaksızın dahil olmayan bir şeyin, şart koşulursa satılabileceğine delalet ediyordur. Burada şart koşulmadan satışa dâhil olmayan şey olgunlaşmamış meyvedir.³⁰³

³⁰² Ebû Dâvud, Büyü: 58, (3467); İbnu Mâce, Ticârat: 61, (2284); Muvatta, Büyü: 21, (2, 644); Buhârî, Selem: 2; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/146.

³⁰³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/146-148.

8- وأخرج مالك رحمه الله موقوفاً عليه قال: [بأس أن يُسلف الرجل الرجل في الطعام الموصوف بسعر معلوم إلى أجل معلوم مسمى ما لم يكن ذلك في رزق لم يند صحه]. وأخرجه البخارى في ترجمة باب .

8. (369)- İmam Malik, İbnu Ömer'in sözü olarak şunu tahrir etmiştir: "Kişinin, bir başkasına selem yoluyla yiyecek satmasında bir beis yoktur, yeter ki, yiyecek maddesinin fiyatı belirlenmiş, ödemenin zamanı tayin edilmiş olsun. Ancak (hasada) salâhı ortaya çıkmayan ekinde veya (yenmeye) salâhı ortaya çıkmayan hurmada selem olmaz."

İbnu Ömer'in bu sözünü Buhârî, bab başlığında senedsiz olarak kaydetmiştir.³⁰⁴

AÇIKLAMA:

Selem akdi, Hanefiler'e göre, miktarı, vasfı ve teslim tarihi belirlenen yiyecek maddesi kuru ve yaş meyve gibi her mala şâmilidir. Salâhı ortaya çıkmayan ekin ve meyvede selem akdinin yasak olması hükmüyle, Kastalânî'nin belirttiği üzere, Mâlikiler amel etmiştir. 368 numaralı hadisin İbn-i Mace'deki vechinde zâhir olduğu üzere ihtilaf muayyen bir bahçe (veya ağaç)nin meyvesiyle ilgilidir. Yani "hasad zamanında şu miktar hurmanın tesliminden ziyade, belli bir bahçenin o yılki mahsulünün teslimi sözkonusu olmuştur."³⁰⁵

9- وعن مالك أنه بلغه أن عمر رضى الله عنه: [سئل في رجل أسلف طعاماً على أن يُعطيه إياه في بلد آخر فكرة ذلك عمر، وقال: فأين كراء الجمّل].

9. (370)- İmam Mâlik'e ulaştığına göre, "Bir adam, Hz. Ömer (radiyallahu anh)'a gelip başka bir memlekette ödemek şartıyla kendisiyle selem akdi yapan bir adamdan haber vererek bu akid hakkında sormuştu da Hz. Ömer (radiyallahu anh) hoşnutsuzluk izhar etmiş ve: "Pekâla, devenin kirası nerede?" demiştir."³⁰⁶

AÇIKLAMA:

Selem akidlerinde, akde konu olan malın taşınması külfet, zahmet, masraf gerektirecek bir malsa, akitte teslim yerinin mutlaka belirtilmesi gerektiğini daha önce (364 numaralı hadisin açıklamasında) belirttik. Ancak, buhur, koku gibi taşınması zahmet gerektirmeyen maddelerin selem akitlerinde teslim yeri belirtilmediği takdirde akit bâtil olmaz. Hz. Ömer başka yerde ödenecek selem akdine yol masrafının dahil edilmesi gereğine dikkat çekiyor.³⁰⁷

10- وعنه أنه بلغه أن ابن مسعود رضى الله عنه كان يقول: [من أسلف سلفاً ف يشترط أكثر منه، وإن كان قبضة من علف فهو رباً].

10. (371)- Yine İmam Mâlik'e ulaştığına göre, İbnu Mes'ud (radiyallahu anh) şöyle demiştir: "Kim selem akdi yaparsa, sakın fazla alma şartı koşmasın. Bir avuç saman bile olsa bu fazlalık ribâdır." Muvatta, Büyü 94, (2, 682).³⁰⁸

AÇIKLAMA:

Şerhte belirtildiği üzere, selemde ribâ addedilen fazlalık, önceden şarta bağlanan fazlalıktır. Aksi takdirde ödeme sırasında, ödeyenin, kendi içinden gelerek koyacağı ziyade 339 numaralı rivayette görüldüğü üzere ribâ sayılmaz. Fazlalığı ribâ kılan husus üçtür:

1- Şart kılınmış olması,

2- Vaad edilmiş olması,

3- Adet olması. Vâad ve âdet aslında, "şart" kadar kesin ribâ ifade etmezse de ribâ şüphesinden hâli değildir. Dinimizde ise sedd-i zerâyı (harama, zarara götüren yolları kapamak, sebeblere de yer vermemek) prensibi esastır. Nitekim hadiste "Kesinlikle emin olmadıkça şüpheli şeylerden kaçınız" emredilmiştir. Üstelik bu ihtiyatı

³⁰⁴ Muvatta, Büyü: 94, (2, 682); Buhari, Selem: 7; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/148.

³⁰⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/148.

³⁰⁶ Elimizdeki Muvatta nüshasında "devenin kirası" tabiri yerine "taşınması" tabiri yer almıştır (Terceme eden). Muvatta, Büyü: 91, (2, 681); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/148.

³⁰⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/149.

³⁰⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/149.

tavır fâize giren şüphelere daha da te'kidli olarak ifade edilmiştir. Bu sebeplere binâen bir beldenin örfünde "ziyadeli ödeme" var ise bu ribâdır, alışverişlerde bu ziyadeden kaçınmak gerekmektedir. Rivayette geçen "Bir avuç saman bile olsa" tabiri, ne kadar az bile olsa, oraya girecek fazlalığın, muameleyi ribâ muâmlesine çevireceğini ifade etmektedir. Böyle fazlalıktan kaçınmanın gereği te'kidli bir üslûbla ifade edilmiş olmaktadır.³⁰⁹

Hülasa:

Selem (veya selef) ile ilgili meseleleri, hâdislere bağlı olarak oldukça parçalı şekilde sunmuş olduk. Şöyle bir özetleme yapılabilir: Semen ve bedeli peşin olarak, akit sırasında alınmak, malın teslimi ise daha sonra yerine getirilmek üzere yapılan alışveriş akdine selem akdi denir. Bu da diğer akitler gibi icab (teklif) ve kabul ile münakid olur ve mülkiyeti icab ettirir. Selem, miktarı, vasfı tayin edilebilen şeylerde sahih ve müteber olur. Bu sebeple miktarı tayinde hacmi esas alınanlar (mekîlât) keyl (litre) ile, ağırlığı esas alınanlar (mevzunât) vezn (kilogram) ile, uzunluğu, eni esas alınanlar (mezrû'ât) zira' (metre) ile, sayısı esas alınanlar (ma'dudât, yumurta gibi) sayı ile belirlenir. Miktarı belirlemede açıklık gerektiği gibi, kalite gibi, cins gibi kıymete te'sir eden başka evsafı da belirlenir. Sözelimi şu kadar metre kumaş tabiri eksiktir. Çünkü kumaşın her zaman çeşitleri olagelmıştır.

Selem'de ödeme yer ve zamanının da açık olarak belirtilmesi gerekir.³¹⁰

SEKİZİNCİ BAB

İHTİKÂR VE PAHALANDIRMAYA DAİR HADİSLER

1- عن ابن المسيب أن معمر بن أبي معمر وقيل ابن عبدالله أحد بني عديّ ابن كعب رضى الله عنه قال: قال رسول الله # من احتكر فهو خاطئ. قيل لسعيد: فإنك تحتكر! فقال إن معمر الذي كان يحدث هذا الحديث كان يحتكر. [أخرجه مسلم، وأبو داود، والترمذى .

1. (372)- İbnu'l-Müseyyeb anlatıyor: "Ma'mer İbnu Ebî Ma'mer -ki İbnu Abdillâh da denir ve Benu Adıyy İbnu Ka'b'dan biridir- dedi ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular:

"İhtikâr yapan hatakâr olmuştur." Said İbnu'l-Müseyyeb'e:

"Ama sen de ihtikâr yapıyorsun" dendi de:

"Bu hadisi rivayet eden Ma'mer de ihtikâr yapıyordu" diye cevap verdi."³¹¹

AÇIKLAMA:

İhtikâr lügatte toplamak ve hapsedmek demektir. Şer'î bir ıstılah olarak "Erzakı pahalancaya kadar hapsedmektir." İhtikâr mevzuunda âlimlerin görüşleri farklıdır. Ahmed İbnu Hanbel, ihtikârı sâdece yiyecek maddelerinde görür ve ona göre sadece Mekke, Medine gibi büyük şehirlerde söz konusudur. Hanefîler'e göre umuma zararı olan yerde, insan ve hayvan yiyeceklerinde ihtikâr mekruhtur. Umuma zararı olmayan yerde malını satmayıp pahalancasını beklemek ihtikâr sayılmadığı gibi, tarlasından çıkan mahsulünü veya uzaktan getirdiği zahiresini satmamak da ihtikâr değildir.

Şâfiîler bu hadisi esas alarak sadece yiyecek mallarında ihtikârın haram olduğunu kabul ederler. Yiyecek kabilinden olmayan şeylerde bil-ittifak ihtikâr yoktur.

Said İbnu Müseyyeb ve Ma'mer'in ihtikâr yapmaları meselesine gelince, bu büyüklerin Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan rivayet ettiklerine muhalif amelde bulunmalarını âlimlerimiz kabul etmezler. Bunu, "Her maddenin ihtikârı bir değildir, bazı durum ve şartlarda, bazı maddelerde yapılan ihtikârın yasaklanan ihtikâr sayılmayacağı" prensibiyle izah ederler. Nitekim onların ihtikârı "zahire" gibi aslî maddede olmamış, zeytinyağı gibi tâli maddede olmuştur ve "ihtiyaç zamanında yiyecek saklama"ya hamledilmiştir. Nitekim Hanefîler ve Şâfiîler bu görüştedir. İhtiyaç anında saklanan şey ihtikâr değildir.

Âlimler, bekletilmesi câiz olan tâli malların da piyasada tükenmesi halinde, o günün fiyatı ile, zor kullanılarak sattırılabilmesine hükmetmişlerdir.³¹²

³⁰⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/149.

³¹⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/149-150.

³¹¹ Müslim, Müsâkat: 129, (1605); Ebû Dâvud, Büyü: 49, (3447); Tirmizî, Büyü: 40 (1267); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/151.

³¹² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/151-152.

2- وعن مالك قال: بلغني أن عمر رضى الله عنه كان يقول: [حُكْرَةٌ فِي سُوْقِنَا، يَعْمِدُ رَجَالٌ بِأَيْدِيهِمْ فَضُولٌ أَذْهَابٌ إِلَى رِزْقٍ مِنْ أَرْزَاقِ اللَّهِ تَعَالَى يَنْزِلُ بِسَاحَتِنَا فَيَحْتَكِرُونَهُ. وَلَكِنْ أَيْمًا جَالِبٌ جَلَبَ عَلَى عَمُودِ كَتَدِهِ فِي الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ فَذَلِكَ ضَيْفٌ عُمَرُ فَلْيَبِغْ كَيْفَ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى، وَلْيُمْسِكْ كَيْفَ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى] .

2. (373)- İmam Mâlik diyor ki: "Bana ulaştığına göre Hz. Ömer (radiyallahu anh) şöyle demiştir: "Bizim çarşımızda ihtikâr olamaz. Yanlarında fazla yiyecek maddesi bulunan bir kısım insanlar, bizim sahâmıza Allah'ın rızkindan inmiş olan bir rızka yönelip, onu bize karşı saklayamazlar. Ancak kim, yaz, kış demeden zahmetlere katlanarak mal getirmiş ise o Ömer'in misafiridir. Allah'ın istediği şekilde malını satsın, istediği şekilde de saklasın."³¹³

3- وعن مالك أنه بلغه أيضاً: [أَنَّ عُثْمَانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ كَانَ يَنْهَى عَنِ الْحِكْرَةِ] .

3. (374)- İmam Malik'e ulaştığına göre, "Hz. Osman da ihtikâr yapmayı yasaklamıştır."³¹⁴

4- وعن ابن المسيب: [أَنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ مَرَّ بِحَاطِبِ بْنِ أَبِي بَلْتَعَةَ وَهُوَ يَبِيعُ زَبِيبًا لَهُ فِي السُّوقِ فَقَالَ لَهُ: إِمَّا أَنْ تَزِيدَ فِي السَّعْرِ وَإِمَّا أَنْ تُرْفَعَ مِنْ سُوْقِنَا] . أَخْرَجَهُ مَالِكٌ .

4. (375)- İbnu'l-Müseyyeb anlatıyor: "Hz. Ömer (radiyallahu anh), pazara uğramıştı. Orada Hâtib İbnu Ebî Belte'a'ya uğradı. Hâtib'in (ucuz fiyatla) kuru üzüm sattığını görünce: "Ya fiyatı (diğerlerinin seviyesine yükseltirsin yahut pazarımızdan çeker gidersen" diye ihtâr etti."³¹⁵

AÇIKLAMA:

Bazı âlimler normal fiyattan daha düşük fiyatlara satanlara, öbür satıcıların zarar görmelerini önlemek için, müdahale edilmesi gereğine hükmetmişse de bazı âlimler bu müdahaleyi doğru bulmamışlardır.³¹⁶

5- وعن أبي هريرة رضى الله عنه: [أَنَّ رَجًّا قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ سَعَّرْنَا لَنَا فَقَالَ: بَلِ ادْعُوا. ثُمَّ جَاءَ آخِرُ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ سَعَّرْنَا لَنَا فَقَالَ: بَلِ اللَّهُ تَعَالَى يَخْفِضُ وَيَرْفَعُ، وَإِنِّي رَجُؤُ أَنْ أَلْقَى اللَّهَ تَعَالَى وَلَيْسَ عِنْدِي مَظْلَمَةٌ] . أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ .

5. (376)- Ebu Hüreyre (radiyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam gelerek:

"Ey Allah'ın Resulü, bizler için eşyalara fiyat tesbit ediver" diye müracaatta bulundu. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):

"Hayır fiyat koymayayım (rızkı bolluk vermesi için) Allah'a dua edeyim" cevabını verdi. Arkadan bir başkası gelerek:

"(Ortaklık pahalandı, eşyaların) fiyatını bize siz tesbit ediverin" diye talebde bulununca, bu sefer:

"Hayır rızkı bollastırıp, darlaştıran Allah'tır. Ben hiçbir kimseye zulmetmemiş olarak Allah'a kavuşmak istiyorum" cevabını verdi."³¹⁷

AÇIKLAMA:

Hadis piyasaya, otoriteler tarafından fiyat koymanın zulüm ve dolayısıyla haram olduğunu göstermektedir. İslâm'ın Kur'an tarafından tesbit edilen ticâret anlayışında esas, satıcının ve müşterinin karşılıklı hoşnutluğudur: "Ey iman edenler, mallarınızı aranızda haksızlıkla değil karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle yiyin..." (Nisâ: 4/29). Otoritenin satıcının rızasına uymayacak şekilde fiyat koyması bu esasa ters düşer. Bu sebeple cumhur-u ulema, fiyat koyma prensibini reddetmiş ve serbest bırakmayı esas almıştır. İmam Mâlik'in muhalif görüşü iltizam ettiği, devlet tarafından fiyat tesbit edilebileceği kanaatinde olduğu da rivayet edilmiştir. Keza, fiyatların artma durumunda İmam Şâfiî'nin de fiyat koymayı tecviz ettiği belirtilmiştir.

³¹³ Muvatta, Büyü: 56, (2, 651); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/152.

³¹⁴ Muvatta, Büyü: 58, (2, 651); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/152.

³¹⁵ Muvatta, Büyü: 57, (2, 651); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/153.

³¹⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/153.

³¹⁷ Ebû Dâvud, Büyü: 51, (3450); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/153.

Fiyat tesbit yasağı hadisin zahirine göre her çeşit mal içindir: İnsanların gıda ve diğer ihtiyaç maddelerine olduğu gibi, hayvanların gıdalarına da şamdır.

Dinimizde esas prensip, herkesin malları üzerinde tasarrufta serbest olmasıdır. Fiyat tesbiti, bu serbestiye bir tahdid (hacr), bir müdahale kabul edilerek uygun görülmemiştir. Diğer taraftan "Devlet reisinin fiyat tahdidi müşteriler lehine bir davranıştır. Halbuki devlet reisi satıcı ve alıcı karşısında bitaraf davranmalıdır, o bütün Müslümanların maslahatını gözetmek durumundadır, bir kısmının değil" demiştir³¹⁸.

6- وعن أنس رضي الله عنه [أنَّ النَّاسَ قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ غَوَّ السَّيِّئُ عَرٌّ فَسَعَّرَ لَنَا فَقَالَ: إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمُسَعِّرُ الْقَابِضُ الْبَاسِطُ الرَّازِقُ، وَإِنِّي رَجُؤُ أَنْ أَلْقَى اللَّهَ تَعَالَى وَلَيْسَ أَحَدٌ يُطَالِبُنِي بِمَظْلَمَةٍ فِي دِيْمٍ وَ مَالٍ]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ وَصَحَّحَهُ .

6. (377)- Hz. Enes (radiyallahu anh) anlatıyor: "Halk Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e müracaatla: "Ey Allah'ın Resûlü, fiyatlar yükseldi, bizim için fiyatları siz tesbit edin" dediler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onlara şu cevabı verdi:

"Fiyatları koyan Allah'tır. Rızkı veren, artırıp eksilten de O'dur. Ben ise, hiç kimse benden ne kan ne de mal hususunda hak talebinde bulunmaz olduğu halde Allah'a kavuşmamı diliyorum."³¹⁹

7- وعن ابن عمر رضي الله عنهما. أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ # قَالَ: [مَنْ أَحْتَكَرَ طَعَاماً أَرْبَعِينَ يَوْماً يُرِيدُ بِهِ الْغَاءَ فَقَدْ بَرِئَ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى وَبَرِئَ اللَّهُ تَعَالَى مِنْهُ].

7. (378)- İbnu Ömer (radiyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Pahalanması için, kim bir yiyecek maddesini kırk gün saklarsa, o, Allah'tan yüz çevirmiştir, Allah da ondan yüz çevirmiştir."³²⁰

8- وعن معاذ رضي الله عنه قَالَ: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ # يَقُولُ: بئْسَ الْعَبْدُ الْمُحْتَكِرُ إِنْ أُرْخِصَ اللَّهُ تَعَالَى أَسْعَارَ حَزْنٍ، وَإِنْ أَعْهَا فَرَحٍ].

8. (379)- Hz. Muaz (radiyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in şöyle söylediğini işittim:

"İhtikâr yapan kişi ne kötüdür. Allah fiyatları ucuzlatsa üzülür, pahalandırırsa sevinir."³²¹

9- وعن أبي أمامة رضي الله عنه. أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ # قَالَ: [أَهْلُ الْمَدَائِنِ هُمُ الْحَبْسَاءُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ تَعَالَى فَ تَحْتَكِرُوا عَلَيْهِمْ أَقْوَاتَ، وَ تَعْلُوا عَلَيْهِمْ أَسْعَارَ، فَإِنَّ مَنْ أَحْتَكَرَ عَلَيْهِمْ طَعَاماً أَرْبَعِينَ يَوْماً ثُمَّ تَصَدَّقَ بِهِ لَمْ يَكُنْ لَهُ كَفَّارَةٌ].

9. (380)- Ebu Ümâme (radiyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdu: "Şehirlerde yaşayanlar, Allah yolunda hapsedilmiş kimselerdir. Gıdalarında onlara ihtikâr yapmayın, onlara fiyatları yükseltmeyin, zira kim onlara bir gıda maddesini kırk gün hapsetse, sonra da tamamını tasadduk etsen yine de işlediği günahı affettiremez."³²²

10- وعن أبي هريرة ومعاقل بن يسار رضي الله عنهما قَالَا: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ # يُحْتَسِرُ الْحَاكِرُونَ وَقَتْلَةُ أَنْفُسٍ فِي دَرَجَةٍ، وَمَنْ دَخَلَ فِي شَيْءٍ مِنْ سِعْرِ الْمُسْلِمِينَ يُعْلِيهِ عَلَيْهِمْ كَانَتْ حَقًّا عَلَى اللَّهِ تَعَالَى أَنْ يُعَذِّبَهُ فِي مُعْظَمِ النَّارِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ].

³¹⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/153-154.

³¹⁹ Ebu Dâvud, Büyü: 51, (3451); Tirmizî, Büyü: 73, (1314). Tirmizî hadisin sahih olduğunu söylemiştir. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/154.

³²⁰ Bu hadisi Ahmed İbnu Hanbel Müsned'inde (2, 33) zikretmiştir. Mecmâu'z-Zevâid'de bunun ayrıca Ebû Ya'lâ el-Mevsilî'nin ve Bezzâr'ın Müsned'lerinde, Taberânî'nin el-Mu'cemu'l-Evsât'ında tahrir edildikleri belirtilir. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/154-155.

³²¹ Bu rivayet Mişkâtu'l-Mesâbih'de 2897 numarada Rezin'den olarak kaydedilmiş, Beyhakî'nin Şu'abu'l-İman'ından alındığı belirtilmiştir. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/155.

³²² Rezin'in ilâvesidir. Münzirî'nin et-Tergib ve't-Terhib'inde kaydedilmiştir. (3, 27); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/155.

10. (381)- Hz. Ebu Hüreyre ve Hz. Ma'kıl İbnu Yesar (radiyallahu anhüma)'ın anlattıklarına göre, Hz. Peygamber şöyle buyurmuşlardır:

"Muhtekirler ve cana kıyanlar aynı derecede haşrolacaklar. Kim Müslümanların herhangi bir şeydeki fiyatına müdahale ederek pahalandırırsa, kıyamet gününde ateşin büyüğünde cezalandırılması Allah'a vacib olmuştur."³²³

11-1- وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [الْجَالِبُ مَرْزُوقٌ، وَالْمُحْتَكِرُ مَحْرُومٌ، وَمَنْ اخْتَكَرَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ طَعَاماً ضَرَبَهُ اللَّهُ تَعَالَى بِأَفْسٍ وَالْجَدَامَ]. أَخْرَجَ هَذِهِ الْحَادِيثَ الْخَمْسَةَ رَزِينٌ وَحَمَهُ اللَّهُ تَعَالَى .

11. (382)- İbnu Ömer (radiyallahu anhüma) buyurdu ki: "Pazara mal celbeden rızıklanır, muhtekir mahrum bırakılır. Kim mü'minlerin bir gıdasını onlara karşı saklar, ihtikâr yaparsa, Allah onu iflâsa ve cüzzam hastalığına dâ'îr eder."³²⁴

DOKUZUNCU BAB

AYIP SEBEBİYLE MALI GERİ VERMEYE DAİR

1-1- عن عائشة رضي الله عنها. [إِنَّ رَجًّا: ابْتِغَاءَ غَمًّا فَأَقَامَ عِنْدَهُ مَا شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ وَجَدَ بِهِ عَيْبًا فَخَاصَمَهُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ # فَرَدَّهُ عَلَيْهِ، فَقَالَ الرَّجُلُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ قَدْ اسْتَعْلَلْتُ غَمِي، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: الْخَرَجُ بِالضَّمَانِ]. أَخْرَجَهُ أَصْحَابُ السُّنَنِ .

1. (383)- Hz. Aişe (radiyallahu anhâ) anlatıyor: "Bir adam bir köle satın aldı. Köle, Allah'ın dilediği kadar (bir müddet) adamın yanında ikâmet etti. Sonra adam kölede bir kusur tesbit etti. Bunun üzerine Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e gelerek şikâyette bulundu ve eski sahibine iade etti. Eski sahibi:

"Ey Allah'ın Resûlü, (yanında kaldığı müddetçe) kölemi kullandı, ondan istifade etti" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Harac (menfaat), zâmin (kefil) olana aittir"³²⁵ buyurdu.

AÇIKLAMA:

Hadisteki harac, menfaat, istifade, gelir manasındır. Yani, köle, tarla hayvan gibi herhangi bir malı satın alan kimse önceden belirtilmeyen bir kusur bularak bilahare onu eski sahibine iade edip, ödediği parayı geri almak isterse bu hakka sahiptir. Satın aldığı andan geri verdiği ana kadar geçen zaman içerisinde -köleyi hizmetlenmek, hayvana binmek, tarladan ürün elde etmek gibi- elde edilen istifadeler onu satın alan müşterinindir. Çünkü, bu esnada o malın zâmini, satın alan müşteri idi. Yani, o mal telef olsaydı, müşterinin zararına telef olacaktı. İşte hadiste Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) "Bu mala kim zâmin ve kefil ise, kimin sorumluluğunda ise, ondan elde edilen menfaat de ona aittir" buyurmaktadır. Telef olma hâlinde onu satmış olana rücu etmek, onu da zarara ortak etmek söz konusu olmadığına, bütün zarara müşteri zâmin olduğuna göre, gelir de bu zarara zâmin olana yâni müşteriye aittir.

Ayrıca şu da ilâve edilebilir: Zarara zâmin olma dışında, köle olsun, hayvan olsun, kusuru tesbit edilen şeyin bakım ve muhafazası için yapılan masraf ve zahmetler de müşteri tarafından deruhte edildiği için, onlardan istifadesi normal hakkı sayılmaktadır.³²⁶

2-2- وفي أخرى للنسائي: [أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ # قَضَى أَنَّ الْخَرَجَ بِالضَّمَانِ، وَنَهَى عَنْ رِبْحِ مَالٍ يَضْمَنُ]. قَالَ التِّرْمِذِيُّ: وَتَفْسِيرُ قَوْلِهِ «الْخَرَجُ بِالضَّمَانِ» هُوَ الرَّجُلُ يَشْتَرِي الْعَبْدَ يَسْتَغْلَهُ ثُمَّ

³²³ Rezin'in ilavesidir. Münzirî'nin et-Terğib ve't-Terhîb'inde kaydedilmiştir. (3, 27); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/156.

³²⁴ İbnu Mâce, Ticârât: 6, (2153). Bu son beş rivayeti Rezin merhum tahric etmiştir. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/156.

³²⁵ Ebu Dâvud, Büyü: 71, (3508, 3509, 3510); Tirmizî, Büyü: 53 (1285); Nesâî, Büyü: 15, (8, 254-255); İbnu Mâce, Ticârât: 43, (2242-2243); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/157.

³²⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/157-158.

يُجَدُّ بِهِ عَيْبًا فَيُرَدُّهُ عَلَى الْبَائِعِ، فَالْعُلَّةُ لِلْمَشْتَرِي، 'ن الْعَبْدُ لَوْ هَلَكَ هَلَكًا مِنْ مَالِ الْمَشْتَرِي،
وَنَحْوُ هَذَا مِنْ الْمَسَائِلِ يَكُونُ فِيهِ الْخَرَجُ بِالضَّمَانِ .

2. (384)- Nesâî'nin bir rivayeti şöyledir: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) menfaatin, zâmin olana aid olduğuna hükmetti ve zâmin olmayan kimsenin menfaat talebini yasakladı.
Tirmizî hazretleri, "Menfaat, zâmin olana aittir" sözünü şöyle açıkladı: "Burada zâmin o kimsedir ki, bir köle satın alır, bir müddet onu hizmetlendirir, sonra onda bir kusur tesbît eder ve bu sebeple köleyi satıcısına iâde eder. Bu durumda, köleden hâsıl olan menfaat müşteriye aittir. Zira köle, şâyet helâk olsaydı, müşterinin malı olarak helâk olacaktı. Buna benzeyen bütün meselelerde menfaat, zâmin olana aittir."³²⁷

3- وعن عقبه بن عامر رضي الله عنه. أن رسول الله # قال: [عُهُدَةُ الرَّقِيقِ ثَلَاثَةُ أَيَّامٍ إِنْ وَجَدَ دَاءً رَدَّ فِي ثَلَاثِ أَيَّامٍ بَعِيرٍ بَيِّنَةٍ، وَإِنْ وَجَدَ دَاءً بَعْدَ الثَّلَاثِ كُفِيَ الْبَيِّنَةُ أَنَّهُ اشْتَرَاهُ وَبِهِ هَذَا الدَّاءُ]. أخرج أبو داود .

3. (385)- Ukbe İbnu Âmir (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki:
"Kölenin müddeti üç gündür. Şayet müşteri, bir hastalığa rastlarsa, herhangi bir delil ibraz etmeden köleyi satana geri verir. Üç günden sonra hastalığa rastlarsa, bu hastalığın, satın aldığı zamana ait olduğu hususunda delil ibraz etmesi gerekir."³²⁸

AÇIKLAMA:

Bir kimse, köle veya cariye satın alınca akid sırasında satıcı, kölenin kusursuz olduğunu ifade etmemiş olsa, müşterinin ilk üç gün içinde gördüğü kusur, satıcının malındaki kusur sayılır ve köleyi, herhangi bir delil ibrazına ihtiyaç duymadan, eski sâhibine geri verebilir. Üç günden sonra göreceği kusurun, alış sırasında kölede bulunduğu dair delil getirmesi gerekir. Hadis, fakihlere göre farklı yorumlara tâbi tutulmuştur. İmam Mâlik bu söylenen görüşü benimsemiş, ilâveten "Bayi, ayıptan berî olma şartını koşmadı ve cünun cüzzâm, alaca gibi, hastalıklardan selâmet müddeti bir yıldır. Bir yıl içerisinde bu çeşit ciddî hastalıklardan birine rastlamazsa satanın her çeşit sorumluluğu tamamen kalkar. Bundan sonra görülecek kusurlar yeni sahibinin sorumluluğuna terettüp eder. Esasen böyle bir yıllık sorumluluk, sadece köle için mevzubahistir.

Şâfiî hazretleri ise ne üç gün ne de bir yıl diye bir müddet tanımaz, hastalığa bakar. Eğer hastalık satın aldığı günden ihtilaf anına kadar geçen zaman içinde çıkması normal olan bir hastalıkta, yeminle birlikte satıcının sözüne itibar edilir. Satın aldığı günden ihtilâf anına kadar geçen zaman içinde husule gelmesi mutad olmayan bir hastalıkta, köleyi satana geri verir.

Ahmed İbnu Hanbel, satın alınan köle konusunda üç günlük müddetle ilgili hadisi zayıf bulur ve: "Müddet hususunda hadis yoktur" der.³²⁹

4- وعن أبي سلمة بن عبد الرحمن بن عوف: [أَنَّ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ عَوْفٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ اشْتَرَى جَارِيَةً مِنْ عَاصِمِ بْنِ عَدِيِّ فَوَجَدَهَا دَاتٍ زَوْجٍ فَرَدَّهَا].

4. (386)- Ebu Seleme İbnu Abdurrahmân İbni Avf anlatıyor: "Abdurrahman İbnu Avf (radiyallahu anh), Asım İbnu Adiy'den bir cariye almıştı. Cariyenin evli olduğunu anladı ve derhal geri verdi."³³⁰

AÇIKLAMA:

Cariye, efendisine helâl ise de, cariyenin evli olması hâli bu helâlligi kaldırır. İslâm, hiç bir surette bir kadından, cariye bile olsa, aynı anda iki kişinin istifadesine cevaz vermez.

Yukarıdaki rivayet, cariyede evlilik hâlinin, akdi satıcı aleyhine bozmaya yeterli bir kusur olduğu görülmektedir. Rivayetten, bu kusurun akid sırasında beyan edilmemiş olduğu anlaşılmaktadır.³³¹

³²⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/158.

³²⁸ Ebû Dâvud, Büyü: 72, 3506; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/157-158.

³²⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/159.

³³⁰ Muvatta, Büyü: 8 (2, 617); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/160.

³³¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/159-160.

5- وعن ابن عمر رضي الله عنهما: [أَنَّهُ بَاعَ عُماً بِثَمَانِيَةِ دِرْهِمٍ وَبَاعَهُ عَلَى الْبَرَاءَةِ فَقَالَ الَّذِي ابْتَاعَهُ: بِالْعُمِّ دَاءٌ لَمْ يُسَمِّهِ لِي، فَأَخْتَصَمَا إِلَى عَثْمَانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَقَالَ الرَّجُلُ: بَاعَنِي عَبْدًا وَبِهِ دَاءٌ لَمْ يُسَمِّهِ لِي. فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ: بَعْتُهُ بِالْبَرَاءَةِ فَقَضَى عَثْمَانُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَلَى ابْنِ عُمَرَ أَنْ يَخْلِفَ لَهُ لَقْدَ بَاعَهُ الْعَبْدَ وَمَا دَاءٌ يَعْلَمُهُ. فَأَبَى أَنْ يَخْلِفَ فَارْتَجَعَ الْعَبْدَ فَصَحَّ عِنْدَهُ فَبَاعَهُ بَعْدَ ذَلِكَ بِأَلْفٍ وَخَمْسَمِائَةِ دِرْهِمٍ]. أخرجهما مالك .

5. (387)- İbnu Ömer (radiyallahu anh)'in anlattığına göre, "Kendisi, sekizyüz dirheme bir köle satar ve satarken "kusursuz" olduğunu söyler. Ancak, satın alan kimse bilahere:

"Kölede bir hastalık var bana söylemedin" der. İhtilaf Hz. Osman (radiyallahu anh)'a götürülür. Adam:

"Kölede hastalık olduğu halde, haber vermeksizin bana sattı" der. Abdullah (radiyallahu anh):

"Ben onu 'kusursuz' olarak sattım" der. Hz. Osman (radiyallahu anh) sattığı zaman kölede kusur olduğunu bilmediğine dair yemin etmesine hükmetti. Abdullah yemin etmekten imtina ederek, köleyi geri aldı. Köle yanında sıhate kavuştu. Sonra onu yeniden sattı ve bu sefer bin beş yüz dirhem aldı."³³²

ONUNCU BAB

AĞACI VE MEYVEYİ SATMAK, SATILAN KÖLENİN MALI VE MALA GELEN MUSİBETE DÂİR

1- عن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ # يَقُولُ: مَنْ بَاعَ، وَفِي رِوَايَةٍ: مَنْ ابْتَاعَ نَخًّا قَدْ أُبْرَتْ فَمَمَرُهَا لِلْبَائِعِ أَوْ أَنْ يَشْتَرِطَ الْمُبْتَاعُ، وَمَنْ ابْتَاعَ عَبْدًا فَمَالُهُ لِلَّذِي بَاعَهُ أَوْ أَنْ يَشْتَرِطَ الْمُبْتَاعُ]. أخرجہ الستة. «والتأبير ج التقلیح .

1. (388)- İbnu Ömer (radiyallahu anhüma) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in şöyle söylediğini işittim:

"Kim döllemesi yapılmış bir hurmalık satarsa (bir başka rivayette satın alırsa) bunun meyvesi satana aittir. Satın alan kendisinin olacak diye şart koşmuşsa o hâric (bu durumda meyve müşterinindir). Kim de bir köle satarsa, kölenin malı satandır, burda da satın alan "benim olacak" diye şart koşmuşsa o hâric, bu takdirde kölenin malı varsa müşterinin olur."³³³

2- وعن حابر رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: إِنْ بَعْتَ مِنْ أُخِيكَ تَمْرًا فَأَصَابَتْهُ جَائِحَةٌ فَتَحِلُّ لَكَ أَنْ تَأْخُذَ مِنْهُ شَيْئًا، بِمِ تَأْخُذُ مَالَ أُخِيكَ بِغَيْرِ حَقٍّ]. أخرجہ مسلم وأبو داود والنسائي. وفي رواية: أمر رسول الله #: بوضع الجوائح. كتاب البخل ودم المال

2. (389)- Hz. Câbir (radiyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Bir din kardeşine yemiş satarsan sonra da buna bir âfet gelse, ondan bir şey alman sana helâl olmaz. Kardeşinin malını hakkın olmadığı halde nasıl alırsın?"³³⁴

Bir başka rivayette: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) âfetle gelen zararın hesaptan düşülmesini emretti" demiştir.³³⁵

AÇIKLAMA:

Satılan meyve henüz müşteri tarafınan ağaçtan toplanmadan dolu, fırtına, çekirge, susuzluk gibi insan dahil bulunmayan bir âfete mâruz kalarak zarara uğrarsa bunun zararı satıcıya mı aittir, satın alana mı? şeklinde âlimler farklı görüşlere sahiptir.

1- Mâlikîler toplanmayan malın satıcının garantisinde olduğu kanaatindedir.

2- Ahmed İbnu Hanbel: "Gelen zarar üçte birden azsa müşteri çeker, fazla ise satıcı" der. Zararın miktarı hususunda ihtilaf edilirse satıcının sözü esastır.

³³² Muvatta, Büyü: 4, (2, 613); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/160.

³³³ Buhârî, Büyü: 90, 92, Şübr: 17, Şürüt: 2; Müslim, Büyü: 77, (1543); Muvatta, Büyü: 9 (2, 617); Tirmizî, Büyü: 25, (1244); Ebû Dâvud, İcâre: 44, (3433, 4434); Nesâî, Büyü: 75, (7, 296); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/161

³³⁴ Müslim, Musâkat: 14, (1554); Ebû Dâvud, İcâre: 24, (3574), 60, (3470).

³³⁵ Müslim, Musâkat: 17; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/162.

CİMRİLİKLE İLGİLİ BÖLÜM

1- عن احنف بن قيس قال: [كُنْتُ فِي نَفَرٍ مِنْ فُرَيْشٍ فَمَرَّ أَبُو ذَرٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَهُوَ يَقُولُ: بَشِيرِ الْكَانِزِينَ بِرَضْفٍ يُحْمَى عَلَيْهِمْ فِي نَارٍ جَهَنَّمَ فَيُوضَعُ عَلَى حَلْمَةِ تَدَى أَحَدِهِمْ حَتَّى يَخْرُجَ مِنْ نُغْضٍ كَتِفِهِ، وَيُوضَعُ عَلَى نُغْضٍ كَتِفِهِ حَتَّى يَخْرُجَ مِنْ حَلْمَةِ تَدِيهِ يَتَزَلُّ؛ فَوَضَعَ الْقَوْمُ رُؤُسَهُمْ فَمَا رَأَيْتُ أَحَدًا مِنْهُمْ رَجَعَ إِلَيْهِ شَيْئًا، فَأَدْبَرَ فَاتَّبَعْتُهُ حَتَّى جَلَسَ إِلَى سَارِيَةٍ فَقُلْتُ: مَا رَأَيْتَ هُوَ؟ أَيْ كَرِهُوا مَا قُلْتُ لَهُمْ. فَقَالَ: إِنَّ هُوَ عِءٌ يَعْقِلُونَ شَيْئًا؛ إِنَّ خَلِيلِي أَبِي الْقَاسِمِ # دَعَانِي فَأَجَبْتُهُ فَقَالَ: أَتَرَى أَحَدًا؟ فَقُلْتُ أَرَاهُ؛ فَقَالَ: مَا يَسْرُنِي أَنْ لِي مِثْلُهُ ذَهَبًا أَنْفَقَهُ كُلَّهُ إِثْنَتَيْ دَنَانِيرٍ، ثُمَّ هُوَ عِءٌ يَجْمَعُونَ الدُّنْيَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا. قُلْتُ: مَا لَكَ وَ"خَوَانِكَ مِنْ فُرَيْشٍ تَعْتَرِيهِمْ وَتُصِيبُ مِنْهُمْ؟ قَالَ: وَرَبِّكَ أَسْأَلُهُمْ عَنْ دُنْيَا وَاسْتَفْتَيْهِمْ عَنْ دِينٍ حَتَّى أَلْحَقَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ. قَالَ قُلْتُ: مَا تَقُولُ فِي هَذَا الْعَطَاءِ؟ قَالَ خُدُّهُ: فَإِنَّ فِيهِ الْيَوْمَ مَعُونَةً، فَإِذَا كَانَ ثَمْنَا لِدِينِكَ فَدَعَهُ]. أخرجہ الشیخان .

1. (390)- Ahnef İbnu Kays anlatıyor: "Ben Kureyş'ten bir grubla oturuyordum. Oradan Ebu Zerr (radiyallahu anh) geçti. Şöyle diyordu:

"- Mal biriktirenleri, cehennem ateşinde kızdırılan taşlarla müjdele. Bu kızgın taşlar onların her birinin memelerinin uçlarına konacak, tâ kürek kemiklerinden çıkacak; kürek kemiklerine konacak, ta meme uçlarından çıkacak. (Böylece) çalkalanıp duracaklar" dedi. Bu konuşmayı dinleyenler başlarını indirdiler. Onlardan hiçbirinin bu adama cevap verdiğini görmedim. Bunun üzerine adam dönüp gitti. Ben de peşinden onu takip ettim. Nihayet bir direğin dibine oturdum.

- Bu adamların, senin kendisine söylediklerinden hoşlanmadıklarını görüyorum, dedim. Şu cevabı verdi:

- Bunların hakikaten hiçbir şeye akli ermiyor. Dostum Ebu'l-Kâsım (aleyhissalâtu vesselâm) bir keresinde beni çağırırdı. Yanına varınca bana:

- Uhud'u görüyor musun? dedi.

- Evet görüyorum dedim. Bunun üzerine:

- Bunun kadar altınım olmasını istemem, (olsaydı) üç dinar müstesna hepsini infak ederdim, buyurdu. Ebu Zerr (radiyallahu anh) önceki sözünü te'kidten:

- Bu (Kureyşliler var ya) dünyayı topluyorlar hiçbir şeye akılları ermiyor, dedi. Ben:

- Seninle bu Kureyşli kardeşlerinin arasında ne var ki, onların yanına uğramıyor, onlardan birşey almıyorsun? dedim. Ebu Zerr:

- Hayır! Rabbine yemin ederim, taa Allah ve Resûlüne kavuşuncaya kadar ben onlardan ne dünyalık isterim ne de kendilerine din nâmına bir şey sorarım, dedi. Ben tekrar:

- Şu ihsan meselesi hakkında ne dersin? dedim.

- Sen onu al. Çünkü, bugün onda bir nafaka var. Ancak, bu ihsan dinin karşılığında yapılırsa, bırak alma, dedi.³³⁷

2- وفي رواية: [كُنْتُ أَمْشِي مَعَ رَسُولِ اللَّهِ # وَهُوَ يَنْظُرُ إِلَى أَحَدٍ فَقَالَ: مَا أَجِبُ أَنْ يَكُونَ لِي ذَهَبًا ثَمْسِي عَلَى ثَالِثَةٍ، وَعِنْدِي مِنْهُ دِينَارٌ إِ دِينَارًا أَرُصُّهُ لِدَيْنٍ إ أَنْ أَقُولَ بِهِ فِي عِبَادِ اللَّهِ هَكَذَا حَتَّى بَيْنَ يَدَيْهِ، وَهَكَذَا عَنْ يَمِينِهِ، وَهَكَذَا عَنْ شِمَالِهِ].
«وَنُغْضُ الْكَتْفِ أَغْهُ، وَقِيلَ: الْعِظْمُ الرَّقِيقُ الَّذِي يَلِي طَرَفَهُ .

2. (391)- Bir başka rivayette şöyle denmiştir:

"Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la beraber yürüyordum. O, Uhud dağına bakıyordu. Bir ara:

"Evimde üç gece kalacak altınım olsun istemem. Ancak üzerimdeki bir borç sebebiyle tek dinarı koruyabilir, geri kalanın da Allah'ın kullarına şöyle şöyle dağıtılmasını emrederdim" dedi ve elleriyle önüne, sağına soluna dağıtma işareti yaptı."³³⁸

³³⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/162.

³³⁷ Buhârî, Zekât: 4; Müslim, Zekât: 34. (992); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/163-164.

³³⁸ Buhârî, Zekât: 4; İstikrâz: 3, Bed'u'l-Halk: 6; İsti'zân: 30, Rikâk: 13, 14; Müslim, Zekât: 34 (992); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/165.

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki rivayet Ebu Zerr Gıfarî hazretlerinin mizacına muvafık bir mahiyet arzeder. Ebu Zerr hazretleri (radıyallahu anh) Ashab arasında son derece zâhid bir zattır. Onun nazarında dünya servetlerinin, tereffühün hiçbir değeri yoktur. Mal biriktirmek, lüks, debdebe ona göre haramdır. Onun, zühd mesleğindeki ifratı sebebiyle Ashab'ın büyük çoğunluğundan ayrılarak, ümmetin çoğunluğuna tavsiye edilmeyecek hususî bir yolda gitmiş olduğunu ayrıca belirteceğiz.

Nevevî hazretleri, yukarıdaki rivayette Ebu Zerr (radıyallahu anh)'in kendi mezhibine delil bulduğunu söyler. Çünkü ona göre, ihtiyaçtan fazla mal biriktirmek, Kur'ân'da haram olduğu belirtilen kenz'dir. Halbuki ümmetin sevkedileceği cadde-i kübra cumhurun yoludur. Cumhru-u ulema ise zekatı verilen malı kenz kabul etmez, helal addeder. Ashabtan pekçoğu ticaretle meşgul olup büyük sermaye biriktirmiştir. Ama onlar zekatını verince buna kenz dememişlerdir, haram addetmemişlerdir.

Kadı İyaz, Ebu Zerr'in tutumunu şöyle yorumlar: "Sahih olan şudur ki, Hz. Ebu Zerr (radıyallahu anh)'in inkâr ettiği husus, Beytü'l-Mal'den kendileri için mal alıp bunları yerli yerine harcamayan sultanlarla ilgilidir."

Nevevî haklı olarak buna katılmaz ve bu yorumun yanlış olduğunu söyler. "Çünkü der, Ebu Zerr (radıyallahu anh) zamanındaki sultanlar onun dediği gibi değillerdi. Onların Beytü'l-Mâl'e ihanetleri yoktu. Onlar Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman (radıyallahu anhüm ecmain) idiler. Nitekim Ebu Zerr (radıyallahu anh) Hz. Osman'ın sağlığında 32 hicrî yılında vefat etmiştir."

Bu meseleyi, Ashâbın arasında mevcut diğer ihtilâflı mes'elelerden biri gibi görmek en uygundur. Onların hepsi ayet ve hadisleri yorumlamada, icthad yapmada yetki sâhibidirlir. İsbet de edebilirler hata da. İsbetin mi'yarı çoğunluğun tercihidir. Çünkü Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ümmetin dalâlet üzerinde ittifak etmeyeceğini müjdelemiştir. Dolayısıyla, Ebu Zerr (radıyallahu anh)'in görüşünü tercih ve iltizam ederiz.

Zamanımızda bir kısım Müslümanlar, Ebû Zerr hazretlerinin para ve lüks karşısındaki tutumunu, kendi siyasi görüşlerine uygun bularak, diğer sahâbeleri alçaltıcı bir tavırla, Ebu Zerr (radıyallahu anh)'i tebci cihetine gidiyorlar. Mâkul ve İslâmî bulmadığımızı belirtmek isteriz. Ehl-i Sünnet, Ashabtan hiçbirine küçültücü tavır takınmayı tasvib etmez. Böylesi bir ayırım gulat-ı Şia'nın işidir.³³⁹

3- وعن أبي ذر رضي الله عنه قال: [أُتَيْتُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ # وَهُوَ جَالِسٌ فِي ظِلِّ الْكَعْبَةِ فَلَمَّا رَأَى قَالَ: هُمْ أ'خَسْرُونَ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ. قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ # فِدَاكَ أَبِي وَأُمِّي؛ مَنْ هُمْ؟ قَالَ: هُمْ أ'كُثْرُونَ أَمْوَالًا مَنْ قَالَ هَكَذَا وَهَكَذَا وَهَكَذَا تَثَرَّتْ مَرَاتٍ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمَنْ خَلْفَهُ وَعَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ شِمَالِهِ، وَقَلِيلٌ مَا هُمْ. مَا مِنْ صَاحِبِ إِبِلٍ وَوَقْرٍ وَغَنَمٍ يُؤَدِّي زَكَاتَهَا إِجَاءَتْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْظَمَ مَا كَانَتْ وَأَسْمَنَهُ تَنْطَحُهُ بِقُرُونِهَا وَتَطْوُهُ بِأُظْفَارِهَا كَلَّمَا تَفَدَّتْ أَخْرَاهَا عَادَتْ عَلَيْهِ أَوْهَا حَتَّى يُقْضَى بَيْنَ النَّاسِ]. أخرجہ الخمسة إ أبا داود، واللفظ لمسلم .

3. (392)- Ebu Zerr (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Kâbe'nin gölgesinde otururken yanına geldim. Beni görünce:

"Kâbe'nin Rabbine kasem olsun onlar zararda" buyurdu. Ben:

- Ey Allah'ın Resûlü, annem babam sana feda olsun, onlar kimlerdir? dedim. Buyurdu ki:-

"Onlar malca çok olanlardır. Ancak -eliyle ön, arka, sağ ve sol taraflarını göstererek- şöyle şöyle bol bol vermelerini emredenler müstesna" dedi ve hemen ilâve etti:-

"Böyleleri ne kadar az! Şunu bilin ki, devesi, sığırı, davarı olup da zekâtını vermeyen her insan kıyamet günü, o malları, mümkün olan en iri ve en semiz şekilde karşısına çıkıp, sırayla boynuzlarıyla toslayacak, ayaklarıyla çiğneyecek. Sonuncusu da bu muameleyi yapınca birinci tekrar başlayacak. Bu hal, insanlar arasındaki hüküm bitinceye kadar devam edecektir."³⁴⁰

AÇIKLAMA:

Nevevî bu hadisten şu hükümlerin çıkarıldığını belirtir:

1- Sadaka hayır olan her şeyde câridir, iyiliğin tek şubesine münhasır değildir. Hadis, sadakanın her çeşidine teşvik etmektedir.

2- Yemin teklif edilmeden yemin etmek câizdir, hatta bunda, bir emrin te'kidi veya bir maksadın tahakkuku gibi herhangi bir maslahat varsa müstehabdır. Keza, meselede ihtiyârîliği, câiz olma durumunu nefyetmek için de

³³⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/165-166.

³⁴⁰ Müslim, Zekât: 301, (590); Buhârî, Eymân: 3, Zekât: 43; Tirmizî, Zekât: 1, (617); Nesâî, Zekât: 2, (5, 10-11); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/166-167.

yemin etmek gerekebilir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hadislerinde bu maksadla yapılan yemin çoktur.

3- Yeri gelince "Annem babam sana feda olsun!" cümlesini kullanmak câizdir.

4- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in eliyle arka, ön, sağ, sol cihetlerine işaret buyurması, mühim bir harcama ihtiyacı hangi maksadla çıkarsa, nereden gelirse derhal infak etmek gereğine işaretir.³⁴¹

4- وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [خَطَبَ رَسُولُ اللَّهِ # فَقَالَ: إِيَّاكُمْ وَالشُّحَّ فَإِنَّمَا هَلَاكُ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ بِالشُّحِّ، أَمَرَهُمْ فَبَخَلُوا، وَأَمَرَهُمْ بِالْفُجُورِ فَفَجَرُوا]. أخرجهُ أَبُو دَاوُدَ .

4. (393)- İbnu Ömer anlatıyor: "Bir gün Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize hitab ederek şöyle buyurdular: "Sıklık huyundan kaçın. Zira sizden önce gelip geçenler bu huy yüzünden helâk oldular. Şöyle ki: Bu huy onlara cimrilik emretti, onlar hemen cimrileşiverdiler, sila-ı rahmi kesmelerini emretti, hemen sila-ı rahmi kestiler, doğru yoldan çıkmayı (fücur) emretti, hemen doğru yoldan çıktılar."³⁴²

AÇIKLAMA:

Sıklık diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı "şuhh"dur. Cimriliği de içine alan bir huyu ifade eder. Bu huy, pek çok fenalıkların kaynağı durumunda olan bencillığe benzetilebilir. Nitekim bencil insan, maddî mânevî her imkânı kendi kaprislerini tatmine sarfederek pekçok beşerî müesseseleri yıkar, sosyal bağları koparır. Sözelimi sila-i rahm, yakınlarla ilgiyi, hediyeleşmeyi, ihtiyaç sahibine yardımı gerektirir. Bencillikle cimrileşen bunları kaldırır atar.

Fücuru bazı âlimler "yalan", bazı âlimler "zina" olarak anlamışlar, biz "doğruluktan ayrılma" diye tercüme ettik. Demek ki, insan sıklığa, bencillığe düştü mü, nefsin hâris hissiyatını tatmin yolunda pekçok fenalıkların kapısını açmış, birçok hayır kapılarını da kapamış olmaktadır.³⁴³

5- وعن أبي سعيد الخدري رضي الله عنه قال: [قال رسول الله #: حَصَلْتَانِ تَجْتَمِعَانِ فِي مُؤْمِنٍ: الْبُخْلُ، وَسَوْءُ الْخُلُقِ]. أخرجهُ الترمذی .

5. (394)- Ebu Saîd el-Hudrî (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İki haslet vardır ki bir mü'minde asla beraber bulunmazlar: Cimrilik ve kötü ahlâk."³⁴⁴

AÇIKLAMA:

Hadis-i şerif, bu iki vasfın mü'minde beraberce bulunmaması gereğini ifade etmektedir. Türbüştî'nin açıklamasına göre, bu hadisten murad, mezkur iki huyun kâmil seviyede güçlenmiş olarak bir araya gelmeleridir. Öyle ki kişi ondan bir an olsun kendini kurtaramaz. Her an bu huylar kişide mevcuttur ve kişinin bunlardan bir rahatsızlığı, bir şikâyeti de yoktur. Bilakis râzıdır.

Öyle insanlar var ki bazan cimrilik edip, ara sıra kötülük işler sonra da pişman olup üzülür, veya nefsi bir kısım cimrilik ve ahlâksızlıklara çağırıldığı halde vicdânı ve sağduyusu buna karşı koyar ve bir iç mücadelesine girer. Şu halde bu durumda olan kimse hadisin tahdidine dâhil değildir. Her mü'minin bu hallerle imtihan edildiği söylenebilir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), müminleri cimriliği prensip olarak benimseme kötü huyuna karşı uyarılmaktadır.³⁴⁵

6- وعن كعب بن عياض رضي الله عنه قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ # يَقُولُ: إِنَّ لِكُلِّ أُمَّةٍ فِتْنَةً، وَإِنَّ فِتْنَةَ أُمَّتِي الْمَالُ]. أخرجهُ الترمذی وصححه .

6. (395)- Ka'b İbnu İyâz (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı şöyle derken işittim: "Her ümmet için bir fitne vardır, benim ümmetimin fitnesi de maldır."³⁴⁶

AÇIKLAMA:

³⁴¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/167.

³⁴² Ebû Dâvud, Zekât: 46, (1698). H; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/167.

³⁴³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/167-168.

³⁴⁴ Tirmizî, Bir: 41, (1963). H; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/168.

³⁴⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/168.

³⁴⁶ Tirmizî, Zühd: 26, (2337); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/168-169.

Tirmizî'nin sahih olduğunu belirttiği bu hadisle Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) "mal" konusuna dikkat çekmiştir. Şârihler, hadiste geçen "fitne'yi dalâlet ve masiyet, yani sapıtma ve Hakk'a isyan olarak anlarlar. Yani bu ümmeti hak yoldan ayıracak, İslâm'dan uzaklaştıracak en mühim âmil "madde ve mal" olmaktadır. İslâm düşmanı gizli ve açık komitelerin, mahallî ve beynelmilel teşkilatların Müslümanları ayartabilmek için en ziyade "madde"ye dayandıklarını müşahede ettikçe, nice yakınlarımızın, bu vatan evlatlarının maddî menfaat sebebiyle dinden koştuklarını gördükçe, "*Kâfirler mallarını, Allah'ın yolundan insanları alıkoymak için sarfederler ve daha da sarfedeceklerdir.*" (Enfal: 8/37) âyetinin teyidini görmekte Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın benzeri ihbaratında ortaya çıkan gaybtan haber mucizesi karşısında hayranlığımızı ifade etmekten kendimizi alamıyoruz.

Bu ve bundan sonra da göreceğimiz bir kısım hadisler, yanlış yoruma sebep olmamalı. İslâm temelde servete, kuvvete karşı değildir. Bilakis, pekçok hadis Müslümanı kazanmaya teşvik eder. Dinimizin mühim bir parçasını teşkil eden zekât, sadaka gibi farz ve mendup emirlerin yerine getirilmesi, cihad vazifesinin başarıyla yürütülmesi hep "mal"a, mal sahibi olmaya bağlıdır. Keza:

"*Veren el alan elden üstündür*", "*Kuvvetli mü'min, Allah nezdinde zayıf mü'minden daha hayırlı, daha üstün, daha sevgilidir*", "*Müttakî olana zenginliğin bir zararı yoktur*" gibi hadisler,

"*(Ey mü'minler!) onlara karşı gücünüzün yettiğince -Allah'ın düşmanı ve sizin düşmanlarınızı ve bunların dışında Allah'ın bilip, sizin bilmediğinizi yıldırım üzere kuvvet ve savaş atları hazırlayın*" (Enfal:8/60), gibi âyetler Müslümanı çalışmaya, kuvvetli olmaya teşvik etmektedir.

Öyle ise, "mal" ve "madde"yi kınayan ifadelerin gayesi, bunların, her an uyanık olunmadığı takdirde ahlâki ve dinî hayatımızda sebep olacağı sefahat ve düşüklüklere karşı uyarıdır.

Unutmayalım ki, bütün terakki ve kalkınma hareketleri yoksulluk ve darlıktan doğduğu halde, duraklama ve gerileme hareketleri de doruk noktasına ulaşan bolluk ve zenginliğin getirdiği rehavet ve sefâhletle başlamaktadır. Bunun en güzel örneği Hz.Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in kurduğu İslâm devletidir. Zaman zaman açlıktan düşüp bayılan, açlığını hafifletmek için karınlarına taş bağlayan insanlar, onun temelini atıp, kısa zamanda üç kıtaya uzanan bir devlet hâline getirmişlerdir. Kezâ tarihçiler Osmanlı Devleti'nin duraklamasını Kanunî ile başlatırlar, halbuki, diğer açıdan Kanunî gelişmenin zirvesini temsil eder.

Şu halde Allah elçisi, ezeli ve ebedî hakikatların tebliğcisi olan Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm)'in "mal" ve "madde" karşısındaki uyarılarına iyi kulak vermek, onları iyi anlamak gerekir:

"*Allah'a kasem olsun sizin için fakirlikten (darlıktan) korkmuyorum. Sizin için öncekilere genişleyip (bollaştığı) gibi size de dünyanın genişleyip bollaşmasından, onlar gibi sizin de dünyalık yarısına düşmenizden, dünyalığın onları helâk ettiği gibi, sizi de helâk etmesinden korkuyorum.*"

"Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in "mal" karşısındaki tutumunu kavramada şu hadisi görmemiz yeterlidir:

"*İnsanlar dünyalık karşısında dört kısımdır: Bir kul vardır, Allah ona mal ve ilim vermiştir, o bu mal hususunda Allah'tan korkar da onu sıla-ı rahimde harcar, malda mevcut olan Allah'ın hakkını bilir ve yerine getirir. İşte bu en yüce mertebeyi elde eder.*

Bir diğer kul vardır, Allah ona ilim vermiştir fakat mal vermemiştir, ancak iyi niyet sâhibidir, şöyle der: Eğer malım olsaydı falanca gibi hayır yollarında harcıyordum. Allah onu niyetiyle kabul eder ve ecir yönüyle önceki ile eşit olur.

Bir üçüncü kul vardır, mal sahibidir, ancak Allah ilim vermemiştir, malını şehvet yolunda câhilâne harcar. Ne Rabbinden korkar ne de onunla sıla-ı rahimde bulunur. Malda mevcut Allah'ın hakkını da bilmez. Bu en fena bir mertebedir.

Dördüncü bir kimse daha vardır. Allah ona ne mal ne de ilim nasib etmiştir. Ancak, sefihlere gibta ile: "Eğer param olsaydı der, falanca gibi harcar onun gibi yaşadım." Bu da niyeti ile o sefih gibi olur ve günahta eşit olurlar."³⁴⁷

7- وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قال رسول الله # تَتَّخِذُوا الضَّيْعَةَ فَتَرَّغَبُوا فِي الدُّنْيَا]. أخرجهُ الترمذی، «والمراد بالضيعة چ هنا ارض والزرع.

7. (396)- İbnu Mes'ud (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular: "*Çiftlik edinmeyin, dünyaya bağlanırsınız.*"³⁴⁸

AÇIKLAMA:

Çiftlik diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı day'a'dır. Bağ-bahçe, ekim tarlası, köy mânalarına gelir. en-Nihâye'de, kişinin geçimini sağladığı san'at, ticaret, ziraat vs. her çeşit meşguliyete da'a denebilmektedir.

³⁴⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/169-170.

³⁴⁸ Tirmizî, Zühd: 20, (2329); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/171.

Kamus'ta akar ve işletilen araziye day'a dendiği belirtilir. Hülâsa dünyanın hayatının idamesi için gerekli olan kazanç vasıtalarının hepsini anlamak bile mümkün. Yasaklanan husus, dünyevi kazanç bahanesiyle âhireti, Allah'ın zikrini unutmaktır. Çünkü dünyaya aşırı ilgi, öbürüne mâni olmaktadır. Halbuki ayet-i kerime: "(Öyle adamlar) vardır ki onları ne bir ticaret, ne bir alışveriş Allah'ı zikretmekten, dosdoğru namaz kılmaktan, zekat vermekten alıkoymaz..." (Nur: 24/37), buyurmaktadır.³⁴⁹

8- وعن عبدالله بن الشيخير رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [أَنْبَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ # وَهُوَ يَفْرَأُ الْهَآكُمُ النَّكَاتُرُ. فَقَالَ: يَقُولُ ابْنُ آدَمَ مَالِي؛ وَهَلْ لَكَ يَا ابْنَ آدَمَ مِنْ مَالِكَ إِ مَا أَكَلْتِ فَأَفْنَيْتِ، أَوْ لَبِسْتِ فَأَبْلَيْتِ، أَوْ تَصَدَّقْتِ فَأَمْضَيْتِ؟]. أخرجہ مسلم والترمذی والنسائی .

8. (397)- Abdullah İbnu's-Şihhîr (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Elhâkümü'ttekâsür sûresini okurken yanına geldim. Bana: "İnsanoğlu malım malım der. Halbuki âdem-oğlunun yiyip tükettiği, giyip eskittiği ve sağlığında tasadduk edip gönderdiğinden başka kendisinin olan neyi var? (Gerisini ölümle terkeder ve insanlara bırakır.)"³⁵⁰

9- وعن ابى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قال رسولُ الله #: لُعِنَ عَبْدُ الدِّيْنَارِ، لُعِنَ عَبْدُ الدِّرْهَمِ]. أخرجہ الترمذی .

9. (398)- Ebu Hüreyre (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle söyledi: "Altına tapanlar mel'undur, gümüşe tapanlar mel'undur."³⁵¹

AÇIKLAMA:

Hadis-i şerif para biriktirmekte hırs gösterenleri lanetlemektedir. Meşru olarak kazanmanın helâl olduğunu daha önce (395 numaralı hadiste) belirtmiştik. Yasağın şiddetini ifade için Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hem lânet olsun, yani "Allah'ın rahmetinden uzak olsun" diyerek, hem de bu işi yapanları "altın ve gümüşe tapanlar" diye tehzil edici bir teşbihte bulunarak yapmıştır.

Para kazanmada gayr-ı meşruluğun ölçüsü, "hırs"tır. Yani paraya aşırı bir hırs gösterip haram-helal demeden sâdece kazanmayı düşünen, zekâtını vermeden, hayır yolunda harcamadan sadece çoğaltmayı düşünen kimse paraya tapıyor demektir. Zira mükerrer âyet ve hadisler mü'mini Allah ve Resûlü (radiyallahu anh)'nün sevgisini her çeşit sevgiden üstün tutmaya dâvetle bunu emrederler. Hatta bir hadislerinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) "Din sevgi ve buğzdan başka birşey değildir" buyurur. Şu halde para sevgisi Allah sevgisinden öne geçti mi, bu ona tapmadır. Para kazanma meşgaleleri yüzünden ibadeti terketmek, kazanılan paranın zekâtını tam olarak gönül hoşluğuyla ödememek gibi durumlar para sevgisinin Allah ve Resulüne olan sevgiye galebe çaldığını gösterir.

Şârihler, hadiste "altın ve gümüşe sahip olanlar" veya "cem edenler" in zikredilmemiş olmalarına dikkat çekerler, çünkü, belirttiğimiz gibi suç olan "para kazanmak" değildir, "tapınmaya düşmek"dir, para sebebiyle Allah'ı unutmak, tuğyan etmektir.

Hadiste "altın" ve "gümüş"ün zikri, dünyevî serveti bunlar temsil ettiği içindir. Değilse, her çeşit madde düşkünlüğü buna dâhildir. Nitekim günümüzde dolar, apartman dairesi, arsa, fabrika vs. düşkünlüğü çöğalmaktadır.³⁵²

10- وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قال رسولُ الله #: أَيُّكُمْ مَالٌ وَارِثُهُ أَحَبُّ إِلَيْهِ مِنْ مَالِهِ؟ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ: مَا مِنَّا أَحَدٌ إِ مَالُهُ مَا أَحَبُّ إِلَيْهِ مِنْ مَالٍ وَارِثِهِ، قَالَ: فَإِنَّ مَالَهُ قَدَّمَ، وَمَالٌ وَارِثُهُ أَخَّرَ]. أخرجہ البخارى والنسائی .

10. (399)- İbnu Mes'ud (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir keresinde, "Hanginiz, vârisinin malını kendi malından daha çok sever?" diye sordu. Cemaat:

"Ey Allah'ın Resûlü, içimizde, herkes kendi malını vârisinin malından daha çok sever" dediler. Bunun üzerine: "Öyleyse şunu bilin: Kişinin gerçek malı hayatında gönderdiği'dir. Geriye koyduğu da vârislerinin malıdır."³⁵³

³⁴⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/171.

³⁵⁰ Müslim, Zühd: 3, 4, (2958); Nesâi, Vesâya: 1 (6, 238); Tirmizî, Tefsîr, Tekâsür: (3351); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/171.

³⁵¹ Tirmizî, Zühd: 42, (2376); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/171.

³⁵² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/172.

³⁵³ Buhârî, Rikak: 12; Nesâi, Vesâyâ: 1, (6, 237-238); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/172-173.

11- وعن أبي وائل قال: [جاء معاوية إلى أبي هاشم بن عتبة وهو مريض يعوده فوجده يبكي فقال: يا خال ما يبكيك؟ أوجع يشترك: أم حرص على الدنيا؟ قال ك، ولكن رسول الله عهد إلينا عهداً لم أخذ به. قال وما ذلك: قال سمعته يقول: إنما يكفي أحدكم من جمع المال خادم ومركب في سبيل الله تعالى. وأجدني اليوم قد جمعت]. أجرجه الترمذي والنسائي. وزاد رزين رحمه الله تعالى قال: فلما مات حصيل ما خلف فبلغ ثنتين درهماً. «يشترك أي يقاتك» .

11. (400)- Ebû Vâil anlatıyor: "Hz. Muâviye (radiyallahu anh) bir gün Ebu Hâşim İbnu Utbe'ye uğradı. Maksudı geçmiş olsun ziyaretinde bulunmaktı, çünkü Ebu Hâşim hastaydı. Yanına varınca ağlar buldu.

"Ey dayıcığım niye ağlıyorsun? Dayanamadığın bir ağrı veya dünyaya karşı bir hırs mı seni böyle ağlatıyor?" diye sordu. Ebu Vâil:

- Hayır, asla bu sebeplerle ağlamıyorum. Ne var ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bizden bir söz almıştı, onu tutamadım (bu sebeple ağlıyorum) dedi. Hz. Muâviye:

- Neydi o? diye sordu.

- Ben, dedi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı şöyle söylerken dinlemiştim:

"Sizden birine, dünyalık olarak bir hizmetçi ve Allah yolunda cihadda kullanacağı bir binek edinecek kadar mal toplamayı yeterlidir." Halbuki bugün ben kendimi bundan daha çok mal toplamış görüyorum.³⁵⁴

Rezîn merhum şu ilâvede bulundu: "Ebu Hâşim rahmet-i Rahmân'a kavuştuğu zaman, geride bıraktığı serveti hesapladı, hepsi otuz dirhem kadardı."³⁵⁵

BİNA BÖLÜMÜ

1- عن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [لقد رأيتني مع رسول الله # وقد بنيت بيتاً بيدي يُكْنِي مِنَ الْمَطَرِ وَيُظِلُّنِي مِنَ الشَّمْسِ مَا أَعَانِي عَلَيْهِ أَحَدٌ مِنْ خَلْقِ اللَّهِ تَعَالَى]. أخرجه البخاري .

1. (401)- İbnu Ömer (radiyallahu anh) anlatıyor: "Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la beraber iken kendi elimle bir ev yapmıştım. Bu ev beni yağmura karşı korumaya, güneşe karşı da gölgelemeye yetiyordu. Bunun inşasında Cenâb-ı Hakk'ın mahlukatından hiçbirinin yardımını da görmemişim."³⁵⁶

2- وفي رواية: [مَا وَضَعْتُ لَبَنَةً عَلَى لَبَنَةٍ مُنْذُ فُبِضَ رَسُولُ اللَّهِ #].

2. (402)- Bir başka rivayette: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın vefatından beri tuğla üzerine tuğla da koymuş değilim" der.³⁵⁷

3- وعن قيس بن أبي حازم رضي الله عنه قال: [أتينا حباب بن ارت رضي الله عنه نعوذ، وقد اکتوى سبع كيات في بطنه؛ فقال: إن أصحابنا الذين سلفوا ومضوا ولم تنقصهم الدنيا، وإنما أصبنا ما نجد له موضعاً في التراب، ولو أن النبي # نهانا أن ندعو بالموت لدعوت به أتينا مرة أخرى وهو يبني حائطاً له فقال: إن المسلم يؤجر في كل شيء يُنفقه في شيء يجعله في هذا التراب]. أخرجه الشيخان .

3. (403)- Kays İbnu Ebî Hâzım (radiyallahu anh) anlatıyor: "Habbab İbnu'l-Eret (radiyallahu anh)'e geçmiş olsun ziyaretine geldik. Karnına tam yedi yerden dağ vurdurmuştu. Bize:

³⁵⁴ Tirmizî, Zühd: 19, (2328); Nesâî, Zinet: 119, (8, 218-219); İbnu Mâce, Zühd: 1, (4103).

³⁵⁵ Bu ziyadenin kaynağı bulunamamıştır. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/173.

³⁵⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/174.

³⁵⁷ Buhârî, İstizân: 53; İbnu Mâce, Zühd: 13, (4162); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/174.

"Bizden önce gelip geçen arkadaşlarımız varya, dünya onların sevaplarından hiçbir şey noksanlaştırmadı. Biz ise onlardan sonra öyle dünyalığa erdik ki, koruyacak yer bulamayarak toprağa (bina inşaatına) yatırdık. Halbuki sıkıntılı dönemde, (öyle anlar oldu ki) eğer Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yasaklamasaydı, ölmeyi temenni edecektik" dedi. Bir başka gelişlerimizde, Habbab'ı kendine ait bir duvarı inşa ederken görmüştük de şöyle buyurmuştu:

"Müslüman harcadığı her şey için sevaba erer, ancak şu inşaat işi hâriç."³⁵⁸

AÇIKLAMA:

Habbab İbnu Eret, ilk Müslümanlardandır. Kendisi aslen Temimli'dir ve Mekke'ye bir nevi mülteci statüsüyle yerleşmiştir. Yabancı ve dolayısıyla hâmisiz oluşu sebebiyle en ağır işkencelere mâruz kalmıştır. Kızgın demir ve taşlarla yapılan işkenceler vücudunda ölünceye kadar devam eden yaralar açmıştır.

Rivâyette, Habbâb (radiyallahu anh) kendisi gibi ilk dönemin işkence ve sıkıntılılarına mâruz kaldıkları halde, sonraki zafer ve bolluk devrine erişmeden ölmüş olanları anıyor: "Onlar, hizmetlerine mukabil, hiçbir dünyevî ücret alamadılar, bütün ücretleri âhirete kaldı, biz ise zafer ve zaferin getirdiği bolluk devrini idrak ettik. Hizmetlerimizin mükâfaatını dünyada almış gibiyiz" demek istiyor. Habbâb'ın kasteddiklerinden biri: Mus'âb İbnu Umeyr (radiyallahu anh)'dir. İslâm'dan önce bolluk içinde olduğu halde, Müslüman olunca, ailesi onu evlatlıktan çıkarıp, her türlü maddî destekten mahrum bırakmıştı. Büyük maddî sıkıntılara rağmen İslâm için hizmet verirken Uhud'da şehid düştüğü zaman, vücudunu örtecek kefen bile bulunamadı. Elbisesi ile baş tarafı örtülünce ayak tarafı açık kalmıştı, ayakları kuru otlarla örtülerek mezara kondu.

Hadiste geçen bina yapmanın keraheti meselesine gelince, âlimler bu konularda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. İhtiyaçtan fazla, gösteriş için yapıldığı takdirde mekruh olduğunda ittifak ederler. Aksine, zaruri ihtiyacı karşılayan mesken inşaatının mekruh olmayacağına da ittifak ederler. Ancak bazıları bu durumda harcanan için ne sevap ne günah yoktur demişse de, sevab olacağını ifade eden âlimlerimiz de vardır. Aslolan ikinci görüş olmalıdır.³⁵⁹

4- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قال رسولُ اللهِ # التَّفَقُّهُ كُلُّهَا فِي سَبِيلِ اللهِ إِ الْبِنَاءِ فَ خَيْرٌ فِيهِ]. أخرجه الترمذی .

4. (404)- Hz. Enes (radiyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Nafaka için harcananın hepsi Allah yolunda harcanmış gibidir, bina için harcanan müstesna, bunda hayır yoktur."³⁶⁰

5- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [أَخْرَجَ رَسُولُ اللهِ # يَوْمًا وَنَحْنُ مَعَهُ فَرَأَى قَبَّةً مُشْرِفَةً. فَقَالَ مَا هَذِهِ؟ قِيلَ لِفِنِ رَجُلٍ مِنْ أَنْصَارِ. فَسَكَتَ وَحَمَلَهَا فِي نَفْسِهِ حَتَّى جَاءَ صَاحِبُهَا فَسَلَّمَ عَلَيْهِ فِي النَّاسِ فَأَعْرَضَ عَنْهُ فَصَنَعَ ذَلِكَ مِرَارًا حَتَّى عَرَفَ الرَّجُلُ الْغَضَبَ فِيهِ وَ"عَرَضَ عَنْهُ فَشَكَا ذَلِكَ إِلَى أَصْحَابِهِ فَقَالَ وَاللَّهِ إِنِّي نَكُرُ نَظَرَ رَسُولِ اللهِ #، مَا أَدْرَى مَا حَدَّثَ فِيَّ؛ فَقَالُوا: خَرَجَ فَرَأَى قَبَّتَكَ فَقَالَ: لِمَنْ هَذِهِ؟ فَأَخْبَرَنَاهُ فَرَجَعَ الرَّجُلُ إِلَى الْقُبَّةِ فَهَدَمَهَا حَتَّى سَوَّاهَا بِأَرْضِ. فَقَرَجَ رَسُولُ اللهِ # ذَاتَ يَوْمٍ فَلَمْ يَرَهَا فَقَالَ: مَا فَعَلْتَ الْقُبَّةُ؟ فَحَدَّثُوهُ بِمَا كَانَ مِنْ صَاحِبِهَا. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ #: أَمَا إِنَّ كُلَّ بِنَاءٍ وَبَالٍ عَلَى صَاحِبِهِ إِ مَا إِ مَا. يُعْنَى: مَا بَدَّ مِنْهُ]. أخرجه أبو داود .

5. (405)- Yine, Hz. Enes (radiyallahu anh) anlatıyor: "Bir gün Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yanında biz olduğumuz halde (gezintiye) çıktı. Derken, etrafındaki binalara rağmen (daha yüksek olduğu için) sivrilen bir kubbe görmüştü:

"Bu da ne?" diye sordu.

"Ensardan falancaya ait" dendi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sükut buyurdu, ancak binaya karşı içinden hoşnutsuz olmuştu. Bir müddet sonra, sahibi geldi. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e cemaatin içinde selam verdi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yüzünü çevirdi ve selamını almadı. Tekrar tekrar selam verdi

³⁵⁸ Buhârî, Mardâ: 19, Da'avât: 30, Rikâk: 7, Temennî: 6; Müslim, Zikr: 12, (2681); Nesâî, Cenâiz: 2, (4, 3-4); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/175.

³⁵⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/175-176.

³⁶⁰ Tirmizî, Kıyamet: 41, (2484); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/176.

ise de aynı şekilde davranarak selamını almadı. Adam anladı ki Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kendisine kızdır ve yüz çevirmektedir. Durumu arkadaşlarına açarak:

"Allah'a kâsem olsun, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bakışını iyi bulmuyorum. Hakkımda ne olup bitti, bilemiyorum da" dedi. Kendisine:

"Gezinirken kubbeni gördü. "Bu kimin?" dedi. Sana ait olduğunu haber verdik" dediler.

Adam hemen dönüp, kubbesini yıktı, öyle ki yerle bir etti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir başka gün yine gezintiye çıktı. Kubbeyi göremeyince:

"Kubbeye ne oldu?" diye sordu.

Kubbe sâhibiyle olup biten gelişmeler haber verildi. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)

"Bilin ki, zaruri olmayan her bina, sahibine bir vebaldir"³⁶¹ buyurdu.

6- وعن عبدالله بن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: [مَرَّ بِى رَسُولُ اللهِ # وَأَنَا أَطِينُ حَائِطًا لى مِنْ خُصِّ. فَقَالَ مَا هَذَا يَا عَبْدَ اللهِ؟ فَقُلْتُ حَائِطًا أَصْلِحُهُ. فَقَالَ: 'مَرُّ أَيْسَرُ مِنْ ذَلِكَ، وَفِي رِوَايَةٍ: مَا أَرَى 'مَرَّ إِعْجَلٍ مِنْ ذَلِكَ'. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ وَصَحَّحَهُ «الحصْبِ القِصْبِ .

6. (406)- Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben, ahşab evimi tamir için çamurlamakla meşguldüm. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana uğradı ve:

"Bu da ne Ey Abdullah?" buyurdu. Ben:

"Evin tamiriyle meşgulüm" dedim.

"Ölüm(ün gelmesi) ve bu ev(in yıkılmasın)dan daha çabuktur" buyurdu.

Bir rivayette: "Ben emr-i Hakk'ın gelmesini bun(un yıkılmasın)dan daha çabuk görüyorum" buyurmuştur.³⁶²

7- وعن دكين بن سعيد المزني رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [أَتَيْتَنَا رَسُولَ اللهِ # سَأَلَنَاهُ الطَّعَامَ فَقَالَ: يَا عُمَرُ اذْهَبْ فَأَعْطِهِمْ؛ فَارْتَقَى بِنَا إِلَى عُلْيَةِ فَأَخْرَجَ المِفْتَاحَ مِنْ حُجْرَتِهِ فَفَتَحَ]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ.

7. (407)- Dükeyn İbnu Sâid el-Müzenî (radıyallahu anh) anlatıyor; "Yiyecek istemek üzere Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a uğradık. Hz. Ömer (radıyallahu anh)'e seslenerek:

"Ey Ömer git, istediklerini ver" emretti. Hz. Ömer bizi bir odaya çıkardı. Hüccresinden anahtarı çıkardı ve kapıyı açtı.³⁶³

8- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ #: إِذَا تَسَاجَرْتُمْ فِي الطَّرِيقِ فَاجْعَلُوهُ سَبْعَةَ أَذْرُعٍ]. أَخْرَجَهُ الخَمْسَةُ إِالنِسَائِيُّ .

8. (408)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Yol hususunda ihtilaf ederseniz genişliğini yedi zira' yapın."³⁶⁴

ACIKLAMA:

Bu rivayet Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şehircilik meseleleriyle de meşgul olması bakımından ehemmiyetlidir. Yeri geldikçe görüleceği üzere belediyeleri ilgilendiren çeşitli meselelerle ilgilenmiştir.

Âlimler, yolla ilgili bir rivayeti açıklarken, hadisten maksadın yolun genişliğini bu rakamla tahdid etmek olmadığını belirtirler. Bu rakamın daha çok herkesin gelip geçtiği ana yollarla ilgili olduğu, tâli ve hususî yolların, ihtiyacı görece genişlikte olabileceği gibi, ana yolların daha da geniş olabileceği belirtilir.³⁶⁵

İSLÂM'DA MESKEN

³⁶¹ Ebû Dâvud, Edeb: 169, (5237); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/177.

³⁶² Ebu Davud, Edeb: 169, (5235), (5236); Tirmizî, Zühd: 25, (2336); İbnu Mâce, Zühd: 13 (4160); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/177.

³⁶³ Ebû Dâvud, Edeb: 170, (5238); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/178.

³⁶⁴ Buhârî, Mezâlim: 29; Müslim, Müsâkât: 243, (1613); Tirmizî, Ahkâm: 20, (1355); Ebu Dâvud, Akdiye: 31, (3633), İbnu Mâce, Ahkâm: 16, (2338); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/178.

³⁶⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/178.

Kitabımızın meskenle ilgili bölümünde, gördüğümüz üzere, sekiz aded hadis yer almıştır. Halbuki Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den meskenle ilgili yüzlerce hadis vârid olmuştur. Öte yandan mesken aslı ihtiyaçlarımızdan biridir ve hayatımızın çoğu meskende geçmektedir. Mesken içtimâî, kültürel, terbiyevî çok yönü olan medenî bir müessesedir. Billhassa günümüzde mesken, teknik ve mühendislik yönleri bir tarafa, sadece içtimâî yönüyle müstakil bir araştırma konusu olmuştur. Mesken Sosyolojisi denen bu yeni dalı, her hayvanın ayrı bir yuvası olduğu gibi her inanç sisteminin, her kültür ünitesinin kendisine has bir meskeni olduğunu söylemektedir.³⁶⁶

Mesken Ve Kültür:

Terbiye meselesinde mühim bir husus, meskenidir. İnsanoğlunun, yarı ömründen fazlasını içerisinde geçirdiği mesken, tek zâviyeden değil, pek çok zâviyelerden ehemmiyet taşır. Kur'ân-ı Kerim'de geçmiş ümmetlerin, gerek güç ve haşmetleri ve gerekse zulüm ve fesâdları ile meskenleri arasında bir ilgi kurulmakta, meskenlerinin ahvâli üzerine durulup ibret almaya teşvik edilmektedir.

Şu âyet Sebe' kavminin ulaştığı haşmetin meskenlerinde okunduğunu söyler:

"Gerçekten (Yemen'de yaşamış olan) Sebe' kavmi için meskenlerinde bir âyet vardı. Sağ ve soldan iki taraflı bahçeler (...)" (Sebe': 34/15).

Keza Semûd kaminin kudretini tasvîr zımında:

"Vâdilerde kayaları oyarak" ev ve şehir kurdukları belirtilir (Fecr: 89/8-9). Şu âyete de zulmün, neticede medeniyetleri yıkıp, evleri virâneye çevireceği bildirilir, virâneler üzerinde tefekkür ve araştırmaya sevk edilir: "İşte zulümleri yüzünden çökmüş, ıvırsız kalmış evleri (nin enkâzı). Şüphe yok ki bilecek bir kavim için bunda (ibret verici) bir nişâne vardır," (Neml: 27/52).

Şu âyette de maddî medeniyette ulaşılabilecek ileri bir seviye, meskenlerin alacağı şa'şaa ile tasvir edilmekten başka, bu şa'şaa karşısında insanların kültürel değişikliğe uğrayıp bozulacaklarına da işaret edilmektedir:

"Eğer bütün insanlar (küfre imrenecek), bir tek ümmet hâline gelmeyecek olsalardı o çok esirgeyen (Allah)'a küfreden kimselerin evlerinin tavanlarını, üstünden çıkacakları merdivenleri, odalarının kapılarını, üzerine yaslanacakları tahtları hep gümüşten yapardık. Onların bu eşyalarını altın yaldızlı ve işlemeli kılardık. Bunların hepsi, ancak dünya hayatının geçici menfaatleridir." (Zuhruf: 43/33-35).

Bu âyetlerde temas edilen beşer-mesken münâsebetleri, günümüzde müstakil bir ilim dalı olarak inceleme konusu hâlini almış durumdadır. Mesken Sosyolojisi dediğimiz bu yeni disiplinin mensubları, araştırmalar ilerledikçe, tecrübi ilimlere has, objektif, her tarafta geçerli kanunlara ulaşacaklarını söylemektedirler.

Bugüne kadar yapılan araştırma ve katedilen mesafelere dayanarak şimdiden kesin bir dille meskeni "belli bir medeniyette kültürün bir tezâhürü", "cemiyetin arz üzerine vurulmuş bir mührü, bir damgası" olarak tavsif etmektedirler. Onlara göre, bu damgada, o cemiyetin mânevî durumu, iktisâdî durumu, mâruz kaldığı "çeşitli problemleri ve müşkülleri" okunabilir.

Dilimizde kısaca aslan yatağından belli olur diye ifâde edilen fikre, ilmî ve daha şümüllü bir hüviyet verilerek "Ferd... Cemiyet... Ve hattâ medeniyet yatağından bellidir" denecek kadar ileri gidilerek bir cemiyetin kültürü ile meskeni arasında tefrîki gayr-ı kaabil bir birlik ve berâberlikten ittifakla söz edilmiştir. Neticede ferdin oturduğu meskenin kendi kültürüne uygun olması gerektiği, aksi takdirde ya meskende bâzı tadilatlar yaparak sâkinin onu kendisine uyduracağı, yahut meskenin, içinde oturan kimsenin duygu, düşünce, telakkî ve davranışlarında (yani kültüründe) bazı değişiklikler husûle getirerek kendine uyduracağı ileri sürülmüştür. Bu husûsun kesinliği, meselenin uzmanlarına: "Meskenlerimizi biz yaptığımızı zannederiz, aslında bizi yapan meskenlerimizdir" dedirtmiştir. Aynı fikir, bazan da tıpkı cemiyetin, alt yapı (enfrastucture) denen ekonomik durumuna tabi olarak üst yapı (süperstructure) denen din, hukuk, siyâset vs.nin değişeceğini iddia edenlere paralel bir üslûbla: "Mesken ve lojmanı, devâm edecek bir değişikliğe tâbi tutmak, ancak ve ancak, âile ve cemiyeti değiştirmekle mümkündür" şeklinde ifâde edilmiştir. Ciddi bir terbiye sonucu kültür, teknik ve iktisâdî hayatta husûle gelecek bir değişiklikle meskenin de kendiliğinden değişeceği böylece ifâde edilmiştir.

Şüphesiz bu ifâdeler inkârı zor olan bir gerçeği dile getirmektedirler. İbtidâilerin meskenleriyle yüksek bir teknik seviyeye ulaşan ileri bir milletin inşaatlarını nazara alacak olsak söyleneni te'yîd eden müşâhedelere varırız.

Şu hâlde, sâdece soğuk-sıcak ve emniyetsizliklere karşı ferdin ilticâ yeri olmakla kalmayan, aynı zamanda kültür ve mânevî değerlerin de bir melcei durumunda olan meskenin sünnetteki yeri nedir? Terbiye bir yönüyle cemiyetin kültürünü ferde aktarmak, diğer bir yönüyle de ferdin dünyâ ve âhîret saâdetini te'minde ona yardımcı olmak olduğuna göre, kendisini bir muallim ve bir mürebbi olarak takdim eden dünyâ ve âhîret saâdetinin yollarını gösteren Hz. Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm), insanoğlunun hayatında bu kadar ehemmiyetli bir yer tutan meskene nasıl bir nazar atfetmiş, getirdiği sistem için nasıl bir meskeni uygun bulmuştur? Bunları bilmekte mevzûmuz için fayda ve belki de zarûret vardır. Nitekim, geçmişte ciddi şekilde kaleme alınmış sistematik terbiye ve ahlâk kitaplarımızın çoğunda meskenle ilgili bölümlere de rastlamaktayız. Buralarda ittifakla meskenin aslı ihtiyaçlardan biri olduğu belirtilir. Meselâ Kınalızâde, evi: "İnsanların bekâyı nesil için

³⁶⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/179.

muhtaç oldukları beş esâsı (anne, baba, evlad, hâdim ve gıda) muhâfazaya mahsûs mahal ve me'vâ" olarak târif ettikten sonra bunun, taştan, yünden, deriden vs. olabileceğini söyler. Ahlâk-ı Hâmide de: "İndelhâce alıp kullanmak üzere havâic-i asliyesini hıfz etmek üzere yerler tedârikini" insanı hayvandan ayıran vasıflardan biri olarak kaydeder. Kârî, mesken inşaatına başlarken "Sıcak ve soğuktan korunmakla birlikte, içerisinde ibâdet yapmaya da (taabbüd) niyet etmeli" der. Bu kitapların bir kısmında bâzan inşaatla kullanılacak malzeme ve tâkip edilecek inşaat usûlüne kadar inen -yapıcı tekniğiyle ilgili- bâzı teferruâta da rastlandığı hâlde, terbiye için asıl mühim olan plân meselesine, meskenin diğer te'sîslerle olan münâsebetlerine, hıfzu's-sihha şartlarına vs. aynı ağırlıkta ve yeterince rastlanamaz. Meselâ geniş olması, yüksek olmaması gerektiği söylenir ama tatmîn edici açıklamaya yer verilmez. Halbuki terbiyenin mahalli olarak mesken, bilhassa taşıdığı plân ve beşerî ihtiyaçlara uygunluğu ile büyük ehemmiyet taşır. Hele, meskeni tek başına ele almak son derece noksan bir davranış olur. Öte yandan Kur'ân ve sünnette meskenin terbiyevî yönüyle alâkalı bir hayli teferruât yer aldığı gibi, diğer te'sîslerle olan ilgisine de dikkat çekilmektedir. Bilhassa sünnette meskene geniş yer verildiğini görürüz. Mükerrer rivayetlerde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), meskeni, kişinin saâdeti için şart olan üç ana unsurdan biri olarak tavsîf eder: "Kişinin saâdeti üç şeye bağlıdır: "Sâliha kadın, sâlih mesken, iyi binek." Burada teleffuz edilen "sâlih"lik vasfı oldukça mutlak bir ifâdedir. Az sonra belirteceğimiz gibi, bâzı hadislerde "sâlih" olmanın şartları" arasında bilhassa genişlik, komşularının iyiliği, camiye yakınlık vs. bâzı vasıflar daha belirtilmişse de her devrin değişen şart ve gelişen telakkilerine göre ilâve edilecek başka vasıflara, aranacak başka hususiyetlere açıktır.

Hülâsa, biz burada Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in meskenle ilgili olarak tebliğ ettiği tâlimâtı inceleyeceğiz. Temâs edilecek meseleler iki ana başlık altında toplanacaktır.

1. Mikro Plânda Mesken: Bu kısımda meskeni tek başına ele alıp sünnette beyân edilen vasıfların ve kısımlarını belirtip, İslâm'ın ideal mesken plânını ana hatlarıyla ortaya koymaya, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in mesken siyâsetini açıklamaya çalışacağız.

2. Makro Plânda Mesken: Bu kısımda ise meskeni şehir bütünü'nün bir parçası olarak ele alıp, meskenin bir nevi hâricî uzantısı olan ve tamamlayıcı durumunda bulunan diğer içtimâî te'sîslerle olan münâsebeti üzerinde duracağız.^{367 368}

Mikro Plânda Mesken

Terbiye nokta-i nazarından mesken ele alınınca, birinci plânda karşımıza çıkan, meskenin müstakil bir ünite olarak taşınması gereken vasıflarıdır. Bir başka deyişle bir meskenin sâkinini mes'ûd edebilmesi için hâiz olması gereken vasıflar nelerdir? Genişliği, odalarının sayısı, mefrûşât, dekor vs. nasıl olmalıdır? Bu meselelerde Sünnet'in tavsiye ettiği ölçüler var mıdır, varsa nelerdir? Şu hâlde biz burada, bu husûsları belirtmeye çalışacağız ve önce bunlardan en mühimmi olan genişlikten söz edeceğiz.³⁶⁹

a- Genişlik

Sünnetin beyânında meskenin geniş olması kaçınılmaz, vazgeçilmez bir vasıftır. "Sâlih Mesken" in evsâfını belirten çeşitli hadislerde, genişlik her seferinde birinci şart olarak tekrâr edilmiştir. Bundan maksadın (istifâde edilen) odaların (merâfık) sayıca çokluğu olduğu ayrıca tasrih edilmiştir.

Sünnette meskenin genişliği üzerinde ısrarla durulduğunu te'yîd eden rivayetler çoktur. Kurtuluşun nasıl olacağını soran Ukbetu'bnü Âmir'e Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):

"*Diline hâkim ol, evini genişlet, hatâlarına da ağla (tevbe et)*" cevabını verir. Sevbân'ın rivayetinde bu mânâ: "Lisânına hâkim olan, evini genişleten ve hatasına ağlayana ne mutlu" şeklinde ifâde edilmiştir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in: "*Yâ Rabbi! Günâhımı affet, evimi genişlet, rızkıma mubârek kıl*" diye dua ettiği de rivayetler arasındadır.

Bir kısım rivayetlerde evin genişliği, evin uğuru olarak ifâde edildiği gibi, darlığı da uğursuzluğu olarak ifâde edilmiş³⁷⁰ ve darlık kişiyi şekâvete (bedbahtlık) atan, üç âmilden biri olarak zikredilmiştir:

"*Âdemoğlunun şekâveti üç şeydendir: "Kötü hanım, kötü mesken ve kötü binek (...)"*. Meskenin kötülüğünden Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in darlığını kastettiğini Hâkim'in bir tahririnde görmekteyiz:

"*(...) Meskenin kötülüğü darlığıdır (yâni, istifade edilen) bölümlerinin azlığı.*" İbnü Hacer'in Taberânî'ye atfen zikrettiği bir vecihte, bu darlık, "bölümlerinin azlığı" şeklinde değil "*sâhasının darlığı*" şeklinde ifâde edilmiştir.

³⁶⁷ Bu bahse burada yer vermeyeceğiz. (İbrahim Canan)

³⁶⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/179-182.

³⁶⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/182.

³⁷⁰ Hz. Peygamber bâzı sahih hadislerde, uğursuzluk addetmeyi, (teşâum) reddettiği halde (bak. Müslim, Selâm: 110-114 (4, 1745-46, 2223-2224 HI.) burada uğursuzluktan bahsetmesi âlimler arasında münâkaşa vesilesi olmuştur. Hattâ Hattâbî ve diğer birçokları, bu üç şeyde uğursuzluk çıkarmanın nehyedildiğini (Meâlim: 4, 236) anlamışlardır. Onlara göre bu üç nesneden sâhiplerinin memnûniyetsizlikleri söz konusu olabilir. Bu durumda talak ve satışı yoluyla halâs olması gerekir. Bâzılarına göre de kadının uğursuzluğu kısır oluşu; kötü dilli oluşu; bineğin uğursuzluğu huysuz oluşu, üzerinde cihât edilmemesi vs. dir. (İbrahim Canan)

Bâzı rivayetlerde, Hicreti müteâkip bir kısım muhâcir kadınların, ev darlığından şikâyet etmeleri üzerine, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bu mesele ile ciddiyetle ilgilendiğini görürüz. Önce, Muhâcirler'i Ensar'ın evlerine yerleştirmiş, (bilâhere de) Medine'de ev inşa etmeleri için arsa taksim etmiştir. Kendilerine arsa verilenlerden bir çoğunun ismini zikreden ve arsaların yerleriyle ilgili rivayetleri de zikreden es-Semhûdî, mezkûr arsaların büyük ekseriyetinin Mescid-i Nebevî etrafında yer aldığını ilâve eder.

Kötü meskenin başlıca vasfının darlık olduğu belirtilmiş olmakla berâber, bâzı rivayetlerde "komşusunun kötülüğü", "ezân ve kaamet işitilmeyecek derecede mescide uzaklığı" da zikredilmiştir. Gûrânî, bunlara "havasının kötü olmasını" da ilâve eder.

Diğer bâzı rivayetler bize sünnetin oturulan meskenden hoşlanılmasını istediğini, hoşlanılmayan meskenin - hoşlanılacak şekle sokulmasını, mümkün olmuyorsa- terkedilmesini emrettiğini göstermektedir. Hz. Enes (radiyallahu anh)'in rivayet ettiğine göre (yeni yerleştiği evi uğursuz addederek) Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e gelip: "Ya Resûlallâh! Biz bir evde idik, orada sayıca kalabalık, malca zengindik, bir başka eve geçtik, bu yeni yerde sayımız da azaldı, malımız da, (ne yapmamızı söylersin?)" diyen bir kimseye -ki, bu Muvattâ'nın rivayetinde kadındır:- "Orayı zemim olarak (kabûl edin ve) terkedin" der. Hattâbî, buraya terk emrini, orada bizâtihi uğursuzluk olduğu için değil, ev ve mesken sebebiyle kendilerine uğursuzluk geldiğine dâir içlerinde doğan vehmi izâle etmek için verdiğini belirtir.

Aynı şekilde ikamet etmekte oldukları yerin, şiddetli vebâ vakalarına sahne olduğundan şikâyet eden bir (Yemenliye) de: "Oraya gitmekten vazgeç, zira hastalığın bulaşması kırıma sebep olur" der. Kezâ evinin darlığından şikâyet eden Hâlid İbnu Velîd'e de: "Binâyı göğe yükselt ve Allah'tan (fiilî olarak) genişlik talep et" der.

Bu rivayetlerden evin gerek kapladığı mesâha ve gerekse oda sayısı yönünden geniş olması gerektiği anlaşılacakla berâber ne mesâha ne de oda sayısı yönüyle bir rakama rastlanmamaktadır. Bunun sebebinin, ailenin sâbit olmayan hacmi ile izâh edebiliriz. Zira aileler nüfusça kalabalık olabileceği gibi karı-kocadan müteşekkil iki kişi de olabilir. Binâenaleyh ev için sünnetçe tesbît edilecek kesin bir rakam olamazdı.³⁷¹

b- Plân

Bir meskenin nasıl olması husûsunda bâzı umûmî bilgileri verdikten sonra nassî ifâdelere dayanarak, acaba bu evin bütün kısımlarına şâmil kaba bir plân mümkün mü? diye bir sual akla gelebilir. Esâsen bu husûs bizzat Kur'ân-ı Kerîm'de işlenmiş olan bir mevzûdur. Orada bir Müslüman ailesinin oturması gereken asgarî ölçüleri havi normal bir evin plânı bize verilmektedir. Kur'ân'daki bu bilgilere sünnetten bâzı detaylar da ilâve edilince İslâm terbiyesine ve İslâm dünya görüşüne uygun ev plânı kolayca çıkmaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi meskenin ebâdî herşeyden önce ailenin hacmine bağlıdır. Kur'ân'ın derpîş ettiği aile, günümüz sosyolojisinde nükleer (çekirdek) aile denen, anne-baba, çocuklar (ve hizmetçi)'den müteşekkil sınırları oldukça mahdût bir aile tipidir. Diğer yakın akrabaların herbirinin evleri ayrı, sofraları ayrı olacaktır. Biz bunu şu âyetten anlamaktayız:

"Size göre de (gerek) kendi evlerinizden, gerek babalarınızın evlerinden, gerek annelerinizin evlerinden, gerek biraderlerinizin evlerinden, gerek kızkardeşlerinizin evlerinden, gerek amcalarınızın evlerinden, gerek halalarınızın evlerinden, gerek dayılarınızın evlerinden, gerek teyzelerinizin evlerinden gerek (başkasına ait olup da) anahtarlarına mâlik (ve hazinedârı) bulunduğunuz (evler)den, yâhut da sâdik dostlar (ın evlerinden) yemenizde de (bir hareç yoktur). Hep bir arada toplu olarak da, dağınık olarak da yemenizde dahi hareç yok (...)" (Nur: 24/61).

Âyetin sonunda berâber olmaya da cevaz vermekle birlikte esas olan ayrılmaktır.

Şu âyetten çocuk veya hizmetçi bulunan bir evde en az iki odanın bulunması gerektiğini, günün (istirâhate tahsîs edilen) belli saatlerinde aynı odada kalmayıp ayrı ayrı odalara geçmek icâbetliğini anlıyoruz:

"Ey iman edenler, sağ elinizin mâlik olduğu (köle ve cariyeler), bir de sizden olup da henüz bülûğ çağına girmemiş (küçük)ler, (şu) üç vakitte, sabah namazından önce, öğle sıcağından elbisenizi çıkaracağımız zaman, bir de yatsı namazından sonra (odanıza girecek olurlarsa) sizden izin istesin(ler). Bu üç (vakit) sizin için avret (ve halvet vakitleri)dir. Bunlardan sonra ise birbirinizi dolaşmanızda ne sizin üzerinize, ne de onların üzerine bir vebâl yoktur. Allah âyetleri size böyle açıklar (...). Sizden olan (hür) çocuklar bülûğ çağına ulaştığı zaman kendilerinden evvelkilerin izin istediği gibi izin istesinler (...)" (Nûr: 24/58-59).

İbnu Abbâs âyetin iniş sebebinin beyân zımnında o vakitte evlerde perde olmadığını, erkek hanımı üzerinde iken "hâdim veyâ çocuk veya evde bulunan yetime"nin âniden çıkageldiklerini, bunun üzerine âyetin perdeyi emrettiğini bildirir. İbnu Kesîr, âyetin muhkem ve gayrı mensûh olmasına rağmen insanların bununla amele pek riayet etmedikleri için İbnu Abbâs'ın hayıflandığını kaydeder.

Şu hâlde bir Müslüman'ın evi, birbirine kapı ile geçilen asgarî iki bölme olmalıdır. Bölmeler ahşap kapı veyâ bez perde ile mutlaka ayrılmalıdır.

³⁷¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/184.

Diğer taraftan sünnet yedi yaşından itibaren çocukların yataklarının ayrılmasını emretmektedir. Bu ayırma keyfiyeti, hadiste oldukça mübhemdir. Henüz bülûğa ermeyenler için yataklarının aynı oda içerisinde ayrılması anlaşılabilir bile bülûğa erdikten sonra odaların da ayrılması, bilhassa erkek ve kız çocuklarının odalarının ayrılması, terbiye için daha muvâfık gözükmektedir. Hadîsten bu mânâyı çıkarmaya mâni bir sarâhat de gözüküyor.

Şu hâlde bu durumda asgarî oda sayısının üç olması gerekmektedir:

- 1- Ebeveyn odası,
- 2- Kız çocukları için bir oda,
- 3- Erkek çocukları için bir oda.

Sünnet açısından bir Müslüman, misâfiri de nazara almak zorundadır. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): *"Allah'a ve âhiret gününe inanan (...) misâfirine ikrâm etsin."* *"Her şeyin bir zekâtı vardır, evin zekâtı da ziyâfettir"*, gibi çeşitli beyânlarıyla evlerde misâfir ağırlamaya, onlara hizmet, yemek v.s. yollarla ikramda bulunmaya teşvîk etmiştir. Hattâ *"Bir gün ve bir gece evde kılması, misâfirin kesinlikle hakkı"* olarak beyân edildikten başka misâfirliğin üç gün olduğu teyid edilir. Evi planlarken misâfir unsurunun behemahal nazara itibâra alınması gerektiğini te'yid eden bir diğer hadis de yatak sayısı ile ilgili olarak gelmiştir: *"Bir kimsenin evinde üç yatak bulunmalıdır: Biri erkek için, biri hanım için, biri de misâfir için, dördüncüsü ise şeytana aittir."* Anlaşılacağı üzere buradan asıl maksat evde bulunması gereken yatak sayısını bildirmek değildir. Nitekim çocukların yatağından bahsedilmiyor. Hadîs, karı ile kocanın ayrı ayrı yatağı (ve hattâ odaları) olabilir mi gibi bir tereddüt ve suale "evet" diyor, bir de ihmâli mümkün olan misâfir yatağı (ve konması gereken odayı) hatırlatıyor. "Dördüncüsü şeytana aittir" tâbiri ise, şârihlerin belirttiği gibi, "ihtiyaçtan fazla, gösteriş ve övünmeklik için isrâf olarak alınan ev eşyasına şâmilir." Nitekim İbnu Zübeyr, zevcesinin yanında üç yatak görünce: "Biri bana, biri de zevceme ait, üçüncüsü ise şeytana aittir, çıkarın onu" der ve misâfir yatağını sözkonusu bile etmez.

Tatbikatta, bir evi plânlarırken ilk Müslümanların bu husûsu nazara almış olacağını teyid eden son bir delilimiz Şir'atu'l-İslâm'da yer eden şu cümledir: "Binâ ile ilgili sünnetlerden biri de (...) evde ziyâfet için bir odanın (misâfir odası) inşâsıdır; zira hadiste: "Her şey için bir zekât vardır, evin zekâtı da (evde verilecek) ziyâfettir" buyrulmuştur.

Bunlardan başka, Kur'ân-ı Kerim yaşlanan anne ve babalara da bakılmasını emreder ki, mesken inşâsında nazara alınması gereken bir başka durum olmaktadır.

Şu hâlde asgarî iki oda olması gereken Müslüman evinin âzamî oda sayısı için bir hudûd konmamış, ihtiyâca ve maddî imkânâ göre Müslümanların insiyâtifine bırakılmış, ancak daha önce de belirttiğimiz gibi gerek kapladığı sâha ve gerekse oda sayısı itibârıyla geniş olması, yani az sonra belirteceğimiz seyyaliyete imkân tanınması tavsiye edilmiştir.

Burada ev plânına dâhil edilmesi gereken diğer bir unsur evin avlusudur. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in şahsî evinin plânından bahsederken görüleceği üzere avlu evin ayrılmaz bir parçasıdır. Evin şartlarından bahseden bir çok rivayetlerde avlunun da behemahâl söz konusu edildiğini görürüz. Bu durum Müslümanlar'a: "Finâyı hâne'yi hânenin müstemilâtından" telâkkî ettirmiş, yakın zamana kadar şehirlerde bile evlerin bahçeli olarak inşâ edilmesini netice vermiştir. Ancak zamanımızın şartları, bilhassa büyük şehirlerde, avlu veya bahçe mefhumunu unutturmak istikâmetinde gelişmektedir.³⁷²

Hz. Peygamber'in Evinin Plânı

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in evi beher kenarı takriben 100 zira' olan kare bir avlu etrafında sıralanan dokuz adet hücreden müteşekkildi. Bunlardan iki adedi Mescid-i Nebevî'nin inşâsı sırasında yapılmış, diğerleri ihtiyaç hasıl oldukça bilâhare ilâve edilmiştir. Bu, bir avlu etrafında dışarı kapalı, hepsi avluya açılan odalardan müteşekkil ev tipi, "Halen Mısır, Suriye, Mezopotamya ve Arabistan Yarımadası'nın şehirlerinde ikâmetgâh olarak kullanılmakta olan" ev tiplerine benzemektedir. Rivâyetler, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hücrelerinin takriben 10x10 zira' ebâdında kare şeklinde, duvarlarının da 7 veya 8 zira' boyunda olduğunu haber verir. Hz. Aişe (radiyallahu anhâ)'nin hücresi ile ilgili tafsilâta göre kapısı dikenli ardıç (sâc) veyâ ur'ur (denen, Hindistan'da yetişen, abanoz ve çınara benzeten bir ağaç)dandır. Tek kanatlıdır ve Şam cihetine bakmaktadır. Bâzı rivayetler bu hücreye ikinci güneşinin vurduğunu da kaydederler.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in meskeninin plân ve şümûlü hususunda Kettânî oldukça mübâlağalı bir tasvîr ve tahminde bulunur. Delile dayanmadığı için burada zikretmeyi uygun bulmadık.

Müteahhir kitaplarda, inşâ edilecek bir binada odanın yüksekliği için verilen: "Sünnette bu, mikdârul'lkifâye (yeterli miktar)dır, bu da altı zirâdır", ölçüsü buradan alınmış olabilir. Odanın genişliği hususundaki "mikdârul'lkifâye" için "içinde oturanların durumuna bağlı olarak değişir" denmektedir.³⁷³

³⁷² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/184-187.

³⁷³ Evin genişliği, bugünkü sosyologlara göre, sâdece içerisinde yaşayanların sayısına değil, yaşayanın iktisâdî durumuna da bağlıdır. Meselâ Fransa'da bekâr yaşayan bir kimse için 14 m² normal genişlik kabul edilirken, bu Amerika'da 36 m² dir. Kezâ Amerika'da iki kişi için 67 m², üç kişi için 90 m², dört kişi için 103 m² tesbit edilmiştir (Famille et Habitation 1, 108). Oda sayısının tesbiti için de : "Ebeveyn için bir yatak

c- Evin Seyyâliyeti

Anlaşıldığı üzere, evin muhtaç olunan hacmi ve odalarının sayısı, her an değişmesi muhtemel olan ihtiyâca göre farklı olacaktır. Halbuki inşaat bir defa yapılı ve sâbittir. Bu durumda âilenin ilerde muhtemelen alacağı en büyük vüsati nazarı itibâra alarak mı plân yapmalı? Halbuki çocukların büyüdükten sonra evlenip ayrılmaları, âilenin hacmini tekrar düşürecektir. Her hâl u kârda sünnette bu meseleyle de ilgili bâzı rivayetlere rastlamaktayız ve bunlardan evin elastikî bir plâna sahip olması gerektiği sonucunu çıkarmaktayız. Mezkûr rivayetlerden bâzıları Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in, evin içerisinde, bir köşede, bülüğa ermiş kızların kalması için "hıdır" denen bir çadır kurduğunu haber verir. Hattâ evlendireceği zaman çadırın önüne oturur ve: "Falanca, falancayı (kızın ve erkeğin ismini söyleyerek) istiyor", der eğer içerideki sükût ederse onu isteyenle evlendirirdi, istemediği takdirde vururdu ve Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) de istemediğini anlayarak ona vermezdi, denir.

Diğer bâzı rivayetlerden de Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bir hasırı olduğunu, gündüzleyin bunu (üzerine oturmak üzere) yaydığını, geceleyin de onunla (evin içerisine kendisi ile başkaları arasında perde olmak üzere) bölme yaptığını öğrenmekteyiz. Zeyd İbnu Sâbit (radıyallahu anh)'ten gelen rivayette, hasırla bölme işinin mescidde yapıldığı tasrîh edilir. Ancak bu, evde de yapılmış olduğunu nefyetmez. Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'den Müsned'de tahrîc edilen rivayette aynen şöyle denir: "Bizim bir hasırımız vardı. Onu gündüzleri yayar, geceleri de (onunla) hücre yapardık (...)."

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hücrelerinde çadır kurup, bölme yaptığına delâlet eden daha sarîh başka rivayetler de mevcuttur. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in âzadlı cariyelerden Ruzeyne (radıyallahu anhâ)'nin rivayetine göre, "Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin hücrelerinde (ihtiyaç halinde) içerisine girilerek saklanan, hurma dallarından (sa'af) örülmüş bir çadır vardı." İçerisine toz, toprak ve örümcek ağının bulunduğu dâir gelen sarahat nazarı itibâra alınacak olursa bunun pek sık kullanılmadığı anlaşılmaktadır.

Hülâsa, muhtelif rivayetler nazara alınca Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hücrelerinde, mahremiyet v.s. maksadlarla perde germek, küçük çapta çadır kurmak gibi çeşitli tedbirlere tevessül ederek evi genişletme imkânları aradığı ve evin de bu çeşit teşebbüslere imkân verecek durumda olduğu anlaşılmaktadır.

Burada son olarak şu noktayı da belirtelim ki Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in evi zevcelerinden her birine birer oda isâbet edecek şekilde idi. Üstelik, daha önce başka vesilelerle de belirttiğimiz üzere, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in çocukları yanında kalmıyorlardı. Zâten Medîne'de iken, sâdece Mısırlı câriyesi, Mâriye (radıyallahu anhâ)'den çocukları olmuştu. O da diğer zevceleri gibi mescidin yanındaki hücrelerden birinde değil, ayrı bir yerde kalıyordu. Nitekim daha önceki bahislerimizde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in süt annesi (radıyallahu anhâ)'nde olan çocuğu için sık sık ziyârete gittiğini de zikretmiştik.³⁷⁴

d- Sâbit Unsurlar

Evin mutfak, helâ, gusûlhâne.. gibi sâbit unsurlarına gelince, bunlardan bir kısmının eskiden beri bütün evlerde mevcut olmasına rağmen bir kısmının İslâmî kültür ve terbiyenin bir icâbı olarak sonradan ilâve edildiği anlaşılmaktadır ki bu durum, mesken sosyolojisine "meskeni kültürün arz üzerine vurulmuş bir damgası kabul edip, evdeki her bir inşâ unsurun, içerisinde yaşayanların kültüründe mevcut zevk, inanç ve alışkanlıklarına tekâbül ettiği" fikrini savunanları te'yîd etmektedir. Komşularından biriyle müşterek olan fırın, bâzı kereler - maddî darlık sebebiyle- iki ay boyunca ateş yakılmadığı bildirilen mutfak, umûmiyetle evlerin üst kısmında yer alıp, merdivenle çıkıldığı anlaşılan ve müstakil bir odadan müteşekkil meşrûbe, içerisine eşyâ koymak için evin dâhilinde inşâ edilen ve kapısına perde çekilerek örtülen -ki sofa, raf, duvarda eşyâ koymaya mahsus oyuk, ışık ve hava için açılan delik (kevve), evin bir kenarında altına eşyâ koymak için inşâ edilen üzeri örtülü târiflere nazaran bugünkü dîvânı andıran sâbit hücre-, vs. mânâlarına da gelen sehve, büyük odaların içerisinde inşâ edilen, küçük çaptaki dar mahdâ, câhiliye devrinde kocası ölen kadınların mâtem alâmeti olarak bir yıl boyu girdikleri tavanı son derece basık, dar, âdi hıfş gibi câhiliye evlerinde de bulunan unsurlar istisnâ edilirse, helâ, gusûlhane, misâfir odası, namazgâh gibi bâzı kısımlar İslâmî kültürün bir icâbı olarak Müslüman evlerin plânında hemen hemen umûmî bir şekilde yer almıştır. Ahlâk kitaplarında "binâ husûsundaki sünnetler" meyânında: "Büyük ve küçük, abdest bozmaya mahsûs bir yer (helâ), abdest ve gusûl için bir yer (gusûlhâne), ziyâfet için bir yer (misâfir odası -ki ziyâfet odası demek daha doğrudur-) zira hadiste vârid oldu ki: "Her şeyin bir zekâtı vardır, evin zekâtı da ziyâfettir (...)" ifadesine hemen hemen aynı lâfızlarla yer verilmesi, bu plânın umûmiliğini ifâdeye kâfidir.

odası, -ailenin durumuna göre- evde kalan diğer nüfustan her ikisi (veyâ her biri) için birer oda. Diğer kısımların (oturma odası, gusulhane, mutfak, helâ...) sayı ve genişliği evde kalanların sayısına göre değişir" denmektedir. (a.e. 1, 109); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/187-188.

³⁷⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/188-189.

İslâmî inancın getirdiği mühim unsurları görelim.³⁷⁵

Helâ:

Buhârî, Müslim ve diğer sünnet kitaplarında gelen rivayetlerden, İslâm'dan önceki Arap cemiyetinde, evlerde helâ bulunmadığını anlıyoruz, tıpkı yakın zamana kadar Avrupa evlerinde ve hattâ saraylarda bulunmadığı gibi. İhtiyâcı gelenler kazây-ı hâcet için şehir dışına çıkmaktadır. Bidâyette Hz. peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ve zevceleri de aynı geleneğe uymuşlardır. Ancak kadınların gece karanlığından bilistifâde akşamdan akşama Medîne'nin dışında Menâsı' denen "husûsî yerler"e kazâ'yı hâcet yaptıkları, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in de bu maksatla şehir dışına çıkarak "kimsenin göremeyeceği kadar uzaklaştığı" ve hattâ Muğammis denen ve Mekke'ye üçte iki fersâh mesâfede, (Tâif yolu üzerine bulunan) bir yere kadar gittiği rivayetlerde tasrih edilir. Bu hal, tesettür âyetinin gelişine kadar devâm etmiş, ancak ondan sonradır ki evlerde helâlâr inşâ edilmiştir. Semhûdî'nin kaydettiği bir rivayetten Hz. Aîşe (radiyallahu anhâ)'nin hücresi ile kızı Fatıma (radiyallahu anhâ)'nın hücresi arasındaki boşlukta yer aldığını anlamaktayız.

Dinin bir vecibesi, evlerde hela ilavesiyle inşaat planlarını değiştirmekle kalmamış, helanın yönüne de te'sir etmiştir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den "*Kazâyı hâcet ve bevl sırasında ön ve arkanızı kibleye çevirmeyin (...)*" meâlindeki hadisler Müslüman evlerde helaların istikametine de yön vermiştir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bu kararı verdiği zaman kararını Mekke ahâlisine de duyurmak için Sehl İbnu Hanifî husûsî elçi olarak yollamıştır. Rivayetler, Mısır'a ve Şam'a gelen Müslümanlar'ın orada yönü kibleye müteveccih olarak eskiden inşa edilmiş olan helalarda bile imkân nisbetinde bu emre riayet ettiklerini gösteriyor. Alimler bu yasağın kır gibi etrafı açık yerler için varid olduğu, kapalı yerler için olmadığı arka tarafın çevrilebileceği, ön tarafın çevrilemeyeceği, yasağın Kudüs cihetine de (yâni her iki kibleye de) râci olduğu hususlarında sünnette gelmiş olan muhtelif rivayetlere dayanarak münakaşa etmişlerdir. Bundan başka helâlarda su bulundurmamak, suya imkân verecek şekilde inşa etmek gibi hususiyetler, sünnetteki ilgili emirlerden menşelerini almışlardır.³⁷⁶

Banyo:

Helâdan sonra mühim bir unsur banyodur. Az önce söylediğimiz gibi İslâm'dan önce de varlığı düşünülebilse de İslâmiyet'ten sonra evlerin vazgeçilmez bir unsuru olmalıdır. Hem abdest almak, hem de gusletmek için ihtiyaç vardır. Hastalığı sırasında Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in leğen içerisinde yıkandığına dâir rivayet olmakla berâber Hz. Aîşe (radiyallahu anhâ)'nin Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le birlikte guslettiğine ve kendisine Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in guslünden soran kardeşine, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın az su ile guslettiğini göstermek niyetiyle, perde gerisinde, bir sa' su ile yıkandığına dair rivayetler Hz. Aîşe (radiyallahu anhâ)'nin hücresinde gusle mahsus hususi bir mahallin varlığını ifade eder. Nitekim az ilerde, tasvirle ilgili olarak Hz. Aîşe (radiyallahu anhâ)'dan rivayet edilen: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bir seferden dönmüştü. (O'nun) yokluğu esnâsında üzerinde (kanatlı at) timsâller(i) bulunan bir durnûku eve (sehve üzerine) asmışım. Bana onu indirmemi emretti. İndirdim. Ben ve Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bir tek kaptan su alarak yıkanyorduk" hadisinde Hz. Aîşe'nin perdeden söz ederken hiçbir sebep yokken gusle geçip, ondan söz etmeye başlamasını, Kirmanî rivayette üzerinde perde çekilen mezkûr sehve'nin gusûlhâne (muğtesel) olabileceği ihtimâli üzerinde durmaktadır. Sehve hakkında ilerde kaydedeceğimiz tasvirler de bu ihtimâli kuvvetlendirmektedir. Bu durumda Hz. Aîşe'nin hücresinde gusûlhane olduğu hükmüne varılabilir. Bunu takviye eden diğer bir husus az önce temas ettiğimiz Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hasta iken içerisinde yıkandığı leğenle ilgili: Rivâyette bunun Hz. Hafsa'ya ait olduğu tasrih edilmektedir. Hz. Aîşe'nin odasında bulunan Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hasta olması sebebiyle gusûlhânede yıkanmıyor, daha kullanışlı olduğu için Hz. Hafsa'nın leğeninde yıkanıyor.³⁷⁷

e- Dar Ev Ve Çocuk

Hadiste dünyevi hayatın şekâvet ve huzursuzluklarının baş âmillerinden biri olarak gösterilen fenâ mesken, içerisinde yaşayan her yaştaki sâkinine zararlı olmakla berâber en büyük zararı çocuklara yapmaktadır. Meskenin çocuğun terbiye ve sıhhatli bir gelişme göstermesindeki ehemmiyetini ibrâz sadedinde: "Lojmanda baş yeri çocuk almalıdır. Lojman çocuğun ihtiyaçları nazara alınarak plânlanıp inşâ edilmelidir" denilmektedir. Günümüz araştırmacıları çocuk ölüm nisbetinin nâmûsâit evlerde müsâit evlere nazaran daha önde olduğunu tesbit etmiştir. Sağ kalanlar içerisinde de çocuk suçları işleyerek mahkemelere, çeşitli ruhî ve bedenî marazlarla hastanelere düşenlerin nisbeti yüksektir.

Bunlardan başka çocuk şahsiyetinin gelişmesinde de bu dar evlerin menfî rolü büyüktür. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in çocuklarla münâsebetini incelerken çocuğa tam bir hürriyet tanımanın esâs olduğunu

³⁷⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/189-190.

³⁷⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/190-191.

³⁷⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/191-192.

görmüş, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in çocuklara aşırı sevgi göstermekten başka müdâhaleden de kaçındığını belirtmiş, hele dayağa hiç yer vermediğini misâllerle beyân etmiştik. Halbuki dar meskende, her elinin ulaştığını tedkik edip karıştırarak merâkını tatmin etme, her an hoplayıp zıplayarak eğlenme, gürültü yapma fitratında olan çocukların mütemâdî müdâhale, azar, tekdîr, te'dip ve dayağa mâruz kalmaları için en iyi ortam hazırlanmış oluyor. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in evinin sâdeliği, Müslümanlar'a sâdeliği tavsiye edip dikkat çekici, "dünyâya çekici" tezyinâtı istihkâr edişi de çocuk terbiyesi noktasından değerlendirilebilir. Zira, günümüzde olduğu gibi, bu çeşit câzib biblolar, tablolar, rengârenk ve parlak masa ve sehpa örtüleri gibi hep çocukları kendine dâvet eden çeşitli süsleme unsurları çocuklara müdâhale imkânlarını sayıları nisbetinde artırmaktadır. Hele bunlar ellerinin ulaşacağı seviyede, -darlık veya odaların düşüncesizce plânlanmaları sebebiyle de- günlük cevelân sâhasının içerisinde yer alıyorsa böyle bir ev, çocuklu bir âile için büyük küçük herkese, gerçekten büyük bir huzursuzluk kaynağı olacaktır. Bu açıdan eski evlerimizi takdir etmemek elden gelmiyor. Bugünkü, üzerlerindeki tezyin unsurlarıyla çocukları kendine çeken, her an kırılıp dökülmeye hazır koltuk ve sehpalara bedel, her bakımdan emniyetli, çocuk ölçüleriyle de mütenâsib kanapeler minderler, çocukların ulaşamayacağı seviyede (raflarda duvarlarda) yer alan tezyin unsurları, onların terbiyesinde, anne-babaya âdetâ yardımcı durumundadırlar. Geniş ve iyi plânlanmış meskenler, bu yeni şartların zararlarını asgarî bir nisbete indirebilirse de dar evlerde -ki günümüzde iktisâdî ve içtimâî sebeplerle çoğunluğu teşkil etmektedirler- mümkün değildir.

Darlığın çocuğun ruhî inkişâf ve terbiyesiyle olan menfi ilgisini araştırmacılar dinleyelim: "Bir evde oda başına düşen ferd sayısı 2'den 2,5'a yükselirse³⁷⁸ çocuk çabuk sinirlenen, kırıp dökmeyi huy edinen bir tip olur." Bu ifâde bir başka ekibin: "Evin genişliği, adam başına ortalama sekiz-on metrekareden daha az bir yer isâbet edecek şekilde dar olursa ebeveynle çocuklar arasındaki münâsebetler son derece gergin olur, ebeveyn çocuklara bağırıp çağırılmaktan kendilerini alamazlar" hükmüne tevafuk etmektedir. Bu araştırmalardan bahsederken şunu belirtmek gerekir ki kalabalık ve dar meskenlerde çocuk, davranış bozuklukları göstermek tehlikesiyle başbaşıdır. Sonunda genç çocuğun ruhî gelişmesi önlenmiş olur ve böylece ortaya çıkan gecikme, şartlar değişmedikçe bir daha telâfi de edilemez. Çocukta meydana gelen "bir kısım ruhî bozuklukların, çocuğun anne baba ile aynı odada yatıp kalkmasından" ileri geldiği artık bilinen bir husustur.

Fenâ meskenlerin hâsil ettiği problemler, şüphesiz sadece içinde oturanlara münhasır kalmamakta, cemiyete de sirâyet ederek çok yönlü menfi neticeler, içtimâî huzursuzluklar doğurmaktadır. Bu hususta da şu pasajı gözden geçirelim:³⁷⁹

Fenâ Meskenlerin İçtimâî ve İktisâdî Neticeleri ve Bunları Telâfi Etmek İçin Gösterilen Gayretler:

"Bu seriye giren hadiseler, beşerî ve ahlâkî planda tecâhülî imkânsız, insanı isyâna sevkeden vahim bir durumu gözler önüne sermektedir. Fenâ mesken, bir yandan esas sebebini teşkil eden içtimâî eşitsizlikleri takviye edip artırırken diğer yandan da ferd ve âilelerin bozulmalarının yegâne sebebi olmaktadır(...)"

"Fenâ meskenler, gruplar teşkil edecek şekilde bir arada buldukları zaman, cemiyetin dışında kalan fertlerin bir araya gelmesine imkân hazırlayan yuvalar ortaya çıkmış olur. Böylece fertlerin tekrâr düzeltilmeleri iyice zorlaşır. Diğer taraftan, iktisâdî imkânsızlıklar sebebiyle başka yerde yerleşmeyecek olan âileler de bozulmaya yüz tutacaklar. Bu durum, sâdece vahim ruhî neticeler münker olmakla kalmıyor, aynı zamanda devlet için de çok pahalıya mal oluyor. Hattâ gecekondunun bir "lüks maddesi" olduğu söylenmiştir. İçtimâî Muâvenet Dairesi gecekondularda oturan muhtelif âilelere hastalık ve hastaneye kaldırılmaları için yapılan masrafları rakamlara vurmayı denedi. Devletin karşıladığı yük, gerçekten ağır (...) Bâzan o kadar ağır ki, âile için mükemmel dayalı döşeli bir mesken inşâsı daha ucuza çıkıyor. Bu değerlendirmede ne komşulara da bulaştırma tehlikesi, ne hastalık sebebiyle kişinin kaybedeceği iş verimi, ne de âilenin çekeceği ızdırâb ve bozulmalar hesâba katılmamıştır. Meselâ ABD'de Cleveland şehrinin gecekondulu mahalleri ağır bir yükür. Orada şehir halkının sâdece onda biri oturduğu hâlde, şehirdeki mevcut polis, itfâiye ve içtimâî muâvenet hizmetlerinin % 26'sı, bütün şehir sâkinleri için yapılan masrafların da % 36'sı onlara gitmektedir. Bu nisbet bir çok Amerikan şehirlerinde mevcuttur."

Son araştırmalarla, mesken darlığının bilhassa çocuk için bir yıkım olduğunu anlayan batılılar, iktisâdî imkânlarına paralel olarak, mesken telakkilerini değiştirerek ferd başına bir odayı esâs alma görüşüne ulaşmışlardır. Le Monde Gazetesi'nin bir haberinden Fransa'da 1976 yılı içerisinde, sırf günlük vaktinin mühim bir kısmı mutfakta geçen anneyle bu esnâda, çocukların münâsebetlerini en iyi bir tarzda tanzim etmek gâyesiyle, bundan böyle inşâ edilecek meskenlerde mutfakların en az 12 m2 olması için kanûnî mecburiyet koyma cihetinde prensip kararına varıldığını öğreniyoruz.

³⁷⁸ Dar mesken hususunda iki ölçü verilir:

1- Mesâha yönünden: Adam başına 8-10 m² düşen lojman behemahal marazîdir, 12-14 m² tehlikelidir ve marazî ârazilara sebep olabilir.

2- Kesâfet yönünden : Oda başına 2,5 kişi düşerse behemahal marazîdir, 2 kişi düşerse tehlikelidir (Famille et Habitation 1, 121). Meselenin ehemmiyetine binâen bir başka kaynaktan, Fransa'da âile nüfus sayısına göre tesbît edilen lojman standart tablosunu burada sunmayı uygun bulduk (J. -E. Havel, Habitat et Logement, Puf, Paris, 1974, s.34). (İbrahim Canan)

³⁷⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/192-194.

Çocukların ihtiyacı nazar-ı itibâra alınarak kanunlaştırılan diğer bir husus, lojman dışı genişlikle ilgili. İslâmî meskenin plânını incelerken "hanenin müstemilâtından" olarak telakki edildiğini belirttiğimiz avlu unsurunun, modern "blok inşaatları" dediğimiz toplu meskenlerde ortadan kalkmasının husûle getirdiği boşluk ve ızdırapları telâfi etmeyi, -hiç olmazsa azaltmayı-, hedef edinen bu tedbire göre Fransa'da -şimdilik resmî- blok inşaatlarında lojman başına asgarî 0, 75-1,000 m²'lik bir boş sâha bırakılacaktır.

Bu tedbirlere ehemmiyet veren Fransa'da doğum nisbetinin düşüklüğü sebebiyle çocuk sayısının son derece az olması bir yana, kış mevsiminin oldukça mütedil ve nisbeten kısa geçtiğini, her şehirde mahalle aralarında sık sık irili ufaklı parklar, çocuk bahçeleri vs. olduğunu, çocuklar için ayrıca ana okulları, kreşler bulunduğunu, kaldırımların oldukça geniş olduğunu vs. nazara alırsak, yurdumuzda bu tedbirleri daha da çoğaltmaya, çocuk sayısı, kış süresi ve diğer bir kısım imkânsızlıklara muvâzî olarak değişik rakamlara yer vermeye mecbur olduğumuzu anlarız. İstanbul'un bahçelerden mahrûm edilmiş, parlaklardan yoksun, kaldırımları -bazân hiç yok denecek kadar- dar, nüfusça kalabalık yerlerinde çocuklar ömürlerinin baharını yaşamaktan çok uzaktalar. Bu tâlihsizlerin sağlıklı bir gelişim göstermeleri, tesâdüfe kalmış gibidir.

Bu fecî durumu bütün büyük şehirlere teşmîl etmek gerekir. Hele Erzurum gibi, iklim icâbı sekiz ay içeride kalmak zorunda olan çocukların durumu yeni inşaatlarda behemahal nazara alınmalıdır.³⁸⁰

f- Mefruşat

Hiz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in evinde yer alan malzeme ile de ilgili bâzı rivayetler mevcuttur. Bunlar tezyin işinde olduğu gibi tefriş işinde de sâdeliğin esas olduğunu göstermektedir. Hiz. Ömer ilâ hâdisesiyle ilgili ziyâretinde Hiz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in evini gözleriyle tetkik ettiğini belirttikten sonra bize çok kıymetli bir tasvir sunar. Anlattıklarına göre bu ziyârette, Hiz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in başını dayadığı, içerisi lifle doldurulmuş bir yastık, vücudunun ancak bir kısmına kifâyet eden hurma yaprağından örülmüş bir hasır (hasefe), tepesinin üzerinde asılı duran işlenmemiş bir kaç (üç adet) deri ve bir miktar da, deri işlemede kullanılan ağaç yaprağından görür. Hasırın örgülerinin, Hiz. Peygamber'in vücûdunun açık yerlerinde izler yapmış olduğunu gören Hiz. Ömer (radıyallahu anh) manzaradan müteessir olarak ağlamaya başlar. Hiz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) niçin ağladığını sorunca:

"Nasıl ağlamayayım, şu hasır vücudunda izler bırakmış, odada ise görülenlerden başka bir şey yok. Şu Kisrâ ve Kayser nehirler, meyveler içerisinde (altın tahtlar, ipek ve atlas yataklar üzerinde) olsunlar, sen ise Allah'ın Resûlü (ol da böyle yokluk çek) sana da yatak yapsak olmaz mı?" der. Hiz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in (bir rivayetdeki) cevâbı aynen şöyle:

"Benim dünyâ ile ne alâkam var, ben dünyâda kendimi bir ağacın altında gölgelenip, sonra bırakıp giden yolcu gibi görüyorum."

Böylece Hiz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) nezdinde sâdeliğin bir esâs olduğunu belirttikten sonra bazı ana malzemeden bahsedebiliriz.³⁸¹

Sergi:

Hiz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in evinde sergi olarak umumiyetle, yukarıda da sözü geçtiği gibi, hurma yaprağından örülmüş hasır zikredilir. Daha önce de temâs edildiği üzere gündüzleri alta yayılan bu hasır, geceleri de evi bölmek için perde olarak kullanılmaktadır.

Halı Araplarca bilinmekle berâber Hiz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in ve umumiyetle Müslümanların kullanmadığı anlaşılıyor. Hattâ Hiz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) kullanmadığı için Ashâb'dan bunun kerâhetine zâhip olanlar da çıkmıştır. Ancak şu rivayet bunun kullanılmayışının maddî darlık sebebiyle olduğunu ve hattâ Hiz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in halıya cevâz da verdiğini göstermektedir: Hiz. Câbir anlatıyor: "Evlendiğim zaman Hiz. Peygamber bana:

"Halılar da te'mîn ettin mi?" dedi. Ben de:

"Halıyla da ne alâkamız var?" dedim. Bunun üzerine:

"Fakat bil ki yakın bir gelecekte halılar da olacak" buyurdu.

Buradaki cevâzın daha ziyâde yere serilen halılara olduğu, sırf tezyin kasdıyla duvara halı vs. asmanın hoş karşılanmadığı belirtilmektedir. Müslim'in tahrıcinde, kapının üzerine halı asan Hiz. Aişe (radıyallahu anhâ)'ye Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'in *"Allah taş ve toprağa elbise giymeyi emretmemiştir"* diyerek indirttiğini görmekteyiz. Buhârî'nin bir tahrıcinde, İbnu Ömer (radıyallahu anhüma) tarafından dâvet edilen Ebû Eyyûb (radıyallahu anh) da duvarın bir örtü ile kaplanmış olduğunu görünce (duraklar). İbnu Ömer (radıyallahu anhüma) "Bu meselede kadınlar bize galebe çaldı (söz dinlemedik)" der. Ebû Eyyûb (radıyallahu anh): "Başkası(n) evde böyle bir münkere yer vereceğin)den korksam da senden korkmazdım" der ve geri döner. İbnu Hacer, başka rivayetlere dayanarak, bu dâvetin İbnu Ömer'in oğlu Sâlim'in düğünü vesilesiyle yapıldığını belirtir. Abdullah İbnu Yezîd de dâvet edildiği yerde tezyin için duvara örtü çekildiğini görünce girmez, oturup

³⁸⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/194-195.

³⁸¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/196.

ağlar. Sebebi sorulunca: "Nasıl ağlamıyayım" der ve Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in "(...) *Dünya size galebe çalacak (...) siz bir elbiseyle evden çıkıp, bir başka elbiseyle geri döneceksiniz, evlerinizi de Kâbe'yi örter gibi örteceksiniz.*" (...) dediğini duymuştum" der.

Hülâsa bu konuda muhtelif rivayetleri veren İbnu Hacer duvara halı vs. çekmenin hükmü hususunda "İhtilâf-ı kadim" var dedikten sonra cumhur-u Şâfiyyenin, kerâhetine hükmettiğini belirtir. Hanefiler de bu çeşit tezyinâtta mübâlağayı tavsiye etmezler.³⁸²

Karyola:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in ev malzemelerinden biri de bir karyoladır (serîr). Rivâyetler Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in torunu Hasan'ın oynamakta olduğu bir köpek yavrusunun zaman zaman bunun altına girdiğini ve hatta orada öldüğünü belirtirler. Yerine göre leğen, evrak gibi bâzı eşyaların konduğu, küçük hayvanların girebildiği bu karyolanın altı boştur.

Süheylî bu karyola hakkında şu bilgiyi verir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'in karyolası lifle çatılmış tahtalardan (mâmûl) dü. Benû Ümeyye zamanında satıldı. Bir adam bunu 4.000 dirheme satın aldı.

Ebû Rifâ'a' (radiyallahu anh)'nın rivayetinden Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in ayakları demirden olan bir sandalyesi olduğunu, Hz. Ali (radiyallahu anh)'nin rivayetinde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in kızı Fâtıma'nın el değirmeni kullanmaktan ellerinin yara ve nasır bağladığını öğreniyoruz.³⁸³

Yatak:

Evde zarûri olandan fazla yatak bulundurmaya yasaklamış bulunan Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in kendisinin tek yatağı olduğu, bunun da kılıfının deri, içerisinin ise hurma lifleriyle doldurulmuş bulunduğu belirtilir. Yastığı için de aynı tavsifde bulunulmuştur. Bu hâliyle bir hayli sert olduğu söylenebilen bu yatak, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hayat karşısındaki sâdelik ve zühdünü ifâde etmektedir. Çocukların yatağı hususunda terbiye kitaplarında "sert olması" için yapılan tavsiyeler bu tavsiflerden alınmadı ise hükemâ ve etibbânın sözlerinden alınmış olabilir. Zira bu konuda Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e nisbet edilen herhangi bir rivayete rastlamadık.³⁸⁴

Perde:

Bilhassa tesettür vâsıtası olması hasebiyle Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hücrelerinde yaygın bir şekilde perde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Buhârî'de geçen "odasının perdesini açtı" cümlesinde kullanılan "es-Sicfu" isminin boydan boya ortadan bölünmüş perdeye itlak edildiğine bakılırsa Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in penceresinde (daha kullanışlı olan) iki kanatlı perde kullanmış olabileceğine hükmedilebilir.³⁸⁵

Leğen:

Bâzı rivayetler, "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in, evde hurma kütüğünden bir leğen bulundurduğunu, geceleyin bunu kullanıp karyolasının altına koyduğunu" haber verir. Bâzı âlimler "*Evde bevlî bekletmeyin, zira melâike, bekletilmiş bevl olan eve girmez*", "*Evde leğen içerisinde bevl bekletilmesin (...)*" gibi hadislerle dayanarak bu iki hadisin teâruzundan bahsetmişse de Suyutî'nin belirttiği üzere yasaktan maksad uzun süre bekletme olabilir. Kaldı ki Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hastalığı sırasında (küçük abdest bozmak için) leğen istediğine ve yine hasta iken leğen içerisinde guslettiğine dâir rivayetler gelmiştir. Şu hâlde eve seyyâliyet kazandıran bir unsur olarak leğen, diğer ev eşyaları arasında mühim bir yer işgal etmiş olmalıdır.³⁸⁶

Kandil:

Hz. Aişe (radiyallahu anhâ)'den gelen, gece namazıyla ilgili bir rivayette geçen: "O sırada evlerde lâmba (mesabih) yoktu" cümlesinden anlaşıldığına göre bidâyette lamba Medine'de kullanılmamaktadır. Zâten diğer bâzı rivayetler, bunun ilk defâ Hristiyanlıktan mühtedî Temîmu'd-Dârî tarafından getirildiğini bildirmektedir. Her hâl u kârda kandil Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında evlere girmiş olmalıdır. Zira Buhârî'nin el-Edebü'l-Müfred'de yaptığı bir tahricten anlıyoruz ki yanık bırakılan kandilin fitilini bir fâre alıp tavana götürdüğünü, geceleyin uyanmış olan Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) görür ve muhtemel bir yangının önüne geçer. Hâkim'in tahricinde, bu fitilin fâre tarafından geri getirilip, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu

³⁸² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/196-197.

³⁸³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/197-198.

³⁸⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/197-198.

³⁸⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/198.

³⁸⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/198.

vesselâm)'in yanına bırakıldığı, dirhem büyüklüğünde bir yerin yanmasına sebep olduğu sarâhatına rastlarız. Muhtemelen bu hadiseden sonra olacak ki yatarken kandillerin söndürülmesini Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) sıkı sıkıya tavsiye etmiştir.³⁸⁷

g- Mahremiyet

Evde aranan diğer bir fonksiyon, içinde yaşayanlara mahremiyet imkânlarını sağlamasıdır. Sünnet bu husûsa da ehemmiyet vermiştir. Sünnet açısından ev, sâdece soğuga sıcağa karşı bir ilticâ yeri değil, aynı zamanda insanda fitrî olan mahremiyeti sağlama yeridir. Bu sebeple eve "haram" denmiş ve buraya sâhibinin izni olmadan girilmesi yasaklanmıştır.

Sünnetin beyânlarına göre mahremiyeti ihlâl sâdece "girmek" fiiliyle tahakkuk etmez, "bakmak"la da vukûa gelir. Bu sebeple, "Hiç kimse izin almaksızın başkasının evinin içine bakmasın, kim izinsiz bakarsa aynen girmiş gibidir" denir ve bu fiil, "helâl olmayan fiiller" meyânında zikredilir.

"İzin istemek" (isti'zân) göz sebebiyle vaz edilmiş olduğu gibi izin henüz tahakkuk etmeden gözün içeriye kaymamasına dikkat etmek gerekecektir. Bu sebeple kapıyı çalarken, kapıya yüzünü dönerek değil, yan dönerek durmak emredilmiştir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in de böyle hareket ettiği belirtilir. *"Kim, bir başkasının evine ittîlâ peydâ ederken gözü çıkarılır da diyet için mürâcaat etmeye kalkarsa bilsin ki hiçbir hak talep etmeye hakkı yoktur"* hükmü bu meselenin ciddiyet ve ehemmiyetini teyid eder. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) kendi evine pencereden izinsiz bakmış olan bir adama elinde tarağı göstererek: *"Bilseydim ki içeri bakıyordun, şu tarağı gözüne sokardım"* der. İbnu Abbâs (radıyallahu anh)'ın bildirdiğine göre Hakem İbnu Ebî'l-Âsî (radıyallahu anh)'yi içeriye bakarken tesbit eden Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) "Ben sağ olduğum müddetçe Medine'de oturmuyacağım" diyerek Tâife sürer.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in: *"Bir kimse kapısı açık bırakılmış (veya giriş kısmında perde olmayan) bir eve uğrar da (içeriye bakarsa kabahat onda değil, ev sâhibindedir"* sözü, mahremiyeti bozmama husûsunda sâdece yoldan geçen veya eve uğrayan ziyâretçinin değil herkesin, bütün ev sâhiplerinin dikkat etmesi gerektiğini ifâde etmektedir. Her âile dışarıya karşı mahremiyetin te'mini için gerekli tedbiri almalı, bunu te'min vasıtası olan perde, kapı vs.ye dikkat etmelidir. Aksi takdirde mahremiyetin ihlâli vak'asından "ev sâhibi kabahatlidir."

Bu hadis Müslümanlar'ı, evlerin plânlanmasında mahremiyet unsurlarının yerleştirilmesine itinâyâ davet etmektedir. Kapılar ve pencereler bu maksada en uygun şekilde yerleştirilmelidir. Umûmiyetle giriş kapılarının arkasında yer alan aralık (antre) kısmı bu maksatla ihdâs edilmiş olabilir. Şu hâlde bâzı yeni plânlamalarda bunun ihmâli, bir eksiklik olarak değerlendirilmelidir.³⁸⁸

Dâhilî Mahremiyet

Meskenin şâmil olması gereken muhtemel plânını incelerken de belirttiğimiz üzere, plâna, sâdece âile dışındakilere karşı duyulan mahremiyet değil, "zevce ve sağ elin sâhip olduğu (yâni cariye) dışında kalan" bütün âile efradına karşı korunması emredilen mahremiyet de te'sir etmektedir. Hz. Câbir'den: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) *"Kişi çocuğundan -ne kadar yaşlı da olsa- annesinden, erkek kardeşlerinden, kız kardeşlerinden ve babasından izin almalıdır"* dediği rivayet edildiğine göre, bunlarla berâber yaşadığı takdirde, bu ferdlerden her birinin birbirlerine -en az Kur'an'ın belirttiği üç vakitte- isti'zânla gidip gelecekleri şekilde yerleştirilmeleri gerekecektir. Yukarıdaki hadisi "Burada zikredilen fertlerin ayrı ayrı evlerde yaşamaları hâline râcidir" diye yapılabilecek muhtemel bir itirazı şu hadisle cevaplandırabiliriz: "Atâ' İbnu Yesâr (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e bir adam gelerek sordu:

"Yâ Resûlallah annemin yanına girerken izin isteyeyim mi?"

"Evet" cevâbını verince adam tekrâr:

"Eğer ben evde onunla berabersem?" Hz. Peygamber:

"İzin iste" dedi. Adam itirazla:

"Ben ona hizmet etmekteyim" dedi. Bunun üzerine Resûlullah:

"(Öfkeyle): "Annenden izin iste, onu üryân olarak görmekten hoşlanırsın mı?" dedi. Adam:

"Hayır" deyince:

"Öyle ise (her seferinde yanına girerken) annenden izin iste" buyurdu."

Bilhassa bu son rivayette, hayâtının büyük bir kısmını geçirdiği evinde fertlerin, gönlünce ve kılık kıyâfet bakımından da oldukça serbest olabilmesi için behemahal müsâit, müstakil bir odaya muhtâc olduğu ifâde edilmektedir. Müslüman âile geçici darlıklar müstesnâ, devâmlı dar yerlerde kalmamalıdır. Büluğ sahasını aşan -ve hattâ bülûğa yaklaşan- âile fertleri, anne baba dâhil, müstakil birer odaya sâhip olmalıdır, sünnetin ulaşılmamasını istediği ideal mesken tipi budur.

³⁸⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/198-199.

³⁸⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/199-200.

Burada bir kere daha tekrâr edelim ki günümüz sosyologları dar meskenin zararları üzerinde ısrarla durmaktadırlar. Bunlar çok yönlü olarak mahzurludurlar. Ezcümle, dar meskenlerde ve bunların bir araya gelmesiyle teşkil edilen muhitlerde, zamanla, cemiyette hâkim bir kısım değer ölçülerinin kaybolduğu, bunların yerine, cemiyete ters düşen yeni değerlerin çıktığı, binnetice telâkki ve davranışların da değişerek, yeni davranışların ortaya çıktığı tesbit edilmiştir. Bu sebeple gecekondu diye ifade edilen dar ve nâmusâid yerlerde kalanlar sosyal yönden "anormaller" olarak kabûl edilmekte ve "cemiyetin kayıpları" nazarıyla bakılmaktadır. Araştırmalar, uzun müddet böyle dar yerlerde kalanların, müsâid meskenlere geçtikleri zaman, buralara intibâk edemedikleri, yeni ve normal hayat şartlarına intibâk edebilmeleri için "bunların, her seferinde, tâkip edilmeleri" ve "yeniden terbiyeden geçirilmeleri" gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Bu meseleye ciddiyle eğilen Hollanda, Belçika, İngiltere, ABD, Fransa gibi ileri memleketlerde "bu, sosyal yönden bozulmuşlar"a normal ev verilmezden önce, "yeniden terbiye edilerek" cemiyete kazandırılmak düşüncesiyle, husûsi sûrette inşa edilmiş mutavassıt lojmanlarda belli bir müddet (10-12 ay civârında) oturmaya icbâr edilmişlerdir.

Batı Medeniyeti'nin Zevâli (Le Declin de l'Occident) adlı eseriyle ün yapan Spengler'in ifâdesinde, medeniyetlerin çöküş sebebi olarak gösterilen "Medenin kısırlığı (la stérilité du civilisé)" bir başka deyişle doğum azalması, sosyologlarca geniş ölçüde mesken şartlarına bağlanmış olması da bize enterasan gelmektedir. Muhtelif araştırmalardan: "Çok dar ve gayr-i müsâid meskenlerde, davranışlarda her çeşit kontrolün kaybolmaya yüz tutması sonucu doğumun, fizyolojik bir hâl olarak arttığı, müsâid meskenlerde oturan âilelerde tabî bir şekilde arttığı, bu ikisi arasında kalan nâmusâid evlerde ise azalmaya yüz tuttuğu" sonucunun çıkarıldığı belirtilmiştir.³⁸⁹

h- Tezyin (Dekor)

Sünnette üzerinde titizlikle durulmuş olan diğer bir husus, içerisinde ikamet edilen meskenin dekorudur. Ev içerisinde yer alan her bir eşya ve eşyada tezâhür eden telkin unsurları üzerinde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hassâsiyet göstermiştir. Gerek kendi evinde gerekse Ashâb'ın evlerinde İslâm kültürüne muhalif düşen ve başka kültürleri temsil eden unsurların ve şekillerin varlığına muttali olunca ya sözle, ya fiille, yahut da ahvâliyle istikrâhını bildirerek müdâhale etmiştir.

Buhârî'nin Hz. Aişe (radiyallahu anhâ)'den yaptığı bir tahricta, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in evde, üzerinde haç bulunan her eşyanın haçını mutlaka bozduğu bildirilmektedir.

Yasak sâdece haç şekillerini ihtivâ eden eşyalara münhasır kalmayıp Allah'ı, yaratma fiilinde taklid manası taşıyan tasvirlerle de şamil kılınmıştır. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bu mânâyı taşıyan tasvirlerin evde bulunma yasağını: "*Tasvirin olduğu yere melek girmez*", "*En büyük azâba maruz kalacak kimseler musavvirlerdir*", "*Dünyada suret yapana kıyamet günü 'haydi, yaptığına ruh üfle' denecek ve üfleyemeyecek*" gibi şiddet ifade eden çeşitli tâbirlerle dile getirmiştir.³⁹⁰ Bu husûsla ilgili rivayetlerden birinde Hz. Aişe (radiyallahu anhâ) şöyle bir vak'a anlatır: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bir seferden dönmüştü. (Onun yokluğu esnâsında) üzerinde (kanatlı at) timsaller(i) bulunan bir durnûku (eve) asmışım. Bana onu indirmemi emretti, indirdim (...)" Hadisin bir başka vechinde "üzerinde timsaller bulunan bir kiramımı, sehve (denen duvardaki hücrenin) üzerine örtmüştüm. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) onu görünce çıkardı ve: "*Kıyamet günü azâbın en şiddetlisine dâçar olacak kimseler Allah'ın yarattıklarını taklid edenlerdir*" dedi. Ben de ondan bir veya iki yastık yaptım. Bir başka vechinde: "İki nümruka (minder) yaptım, bunlar evdeydi ve Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) üzerine oturuyordu" der.

Bu hadise müsteniden alimlerin, gölgesi olmayan tasvirlerin, üzerine oturmak, basmak gibi hakir durumlarda kullanılan halı, döşek vs. eşyâ üzerinde bulunmasına cevaz verdiği belirtilir. Nevevî bu görüşün Sahâbe ve Tâbiine mensub Cumhur-u ulemânın görüşü olduğunu belirttikten sonra bu meyânda Sevrî, Mâlik, Ebû Hanîfe ve Şâfiî'nin ismini zikreder. Nesâî'nin bir tahricta Hz. Peygamber'in yanına girmek için gelmiş olan Cibril girmez ve: "*Nasıl gireyim, evinde tavsirler ihtivâ eden bir örtü var. Ya suretlerin başını kopar, ya örtüyü üzerine basılan bir sergi yap. Biz melekler tasvirin bulunduğu bir eve girmeyiz*" der.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Abdullâh İbnu Ömer (radiyallahu anh)'in rivayetinde ziyâret için gelmiş olduğu, Sefine Ebû Abdîrahmân'ın rivayetinde de berâber yemek için vâki dâvet üzerine gelmiş olduğu kızı Fâtıma (radiyallahu anhâ)'nın evine, kapıya asılmış olan nakışlarla süslü perde sebebiyle girmeden geri döner.

Abdurrezzâk'ın bir tahricta de yemeğe dâvet edildiği eve geldiği vakit, çeşitli renklerle tezyin edilmiş olduğunu görür, kapıda durup renkleri saydıktan sonra "Keşke tek renk olsaydı" diyerek girmeksizin geri döner. Aşağıdaki misallerin de te'yid edeceği üzere, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), bu davranışla evin tezyininde sadeliğin esas olmasını irşâd buyurmuştur.

İlim adamları bu rivayetlerden "İçerisinde muharremât bulunan eve girmek ve dâvete icâbet etmek için önce izâlesine çalışılır, muktedir olunmazsa girilmez, icâbet edilmez" hükmünü vermişlerdir. Ancak Hz. Peygamber

³⁸⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/200-201.

³⁹⁰ Aynı bu konuda şiddet ve suhûlet ifade eden hadislerin te'lifi zımnında: "Şâri bidâyette nakış bile olsa, bütün sûretleri yasakladı. Zira halk sûretperestlikten yeni çıkmıştı. Fakat nehiy yerleştikten sonra câhilin, hürmete tevessül etmeyeceğinden emin olunan vaziyetlerdeki (yüksekte asılı olmayan) tasvirler mubâh kıldı" der. (Aynı 22, 74). (İbrahim Canan)

(aleyhissalâtu vesselâm)'in son misalde "*keşke tek renk olsaydı*" dediği, birinci misâlde de geri dönüş sebebini soran Hz. Ali'ye "*Dünya benim neyime, nakış benim neyime?*" cevabını verdiği, kezâ yukarıda zikrettiğimiz tasvirli perde vs.yi kaldırması için Hz. Aişe'ye verdiği emirle ilgili hadisin bâzı vecihlerinde: "Zira bu bana dünyayı hatırlatıyor", "Zira üzerindeki tasvirler namaz esnasında dikkatimi dağıtıyor", "Zira eve her girişimde bunu görüyorum, dünyâyı hatırlıyorum" vs. dediği tasrih edilmektedir ki bunlar Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in yeni tebliğ etmiş olduğu bir dinin tam yerleşmesine engel teşkil edebilecek sebepler hususunda titizliğinin derecesini göstermektedir. O, istiyordu ki insanlar bütün himmetleriyle Kur'ân'a yönelsin, onun hakikatlarını anlamaya, yaşamaya çalışsın. Hattâ bu sebeple kendisinden Kur'ân dışında bir şey yazmayı da yasaklamış, bir nevi câhiliye prestijlerinden biri olan kabir ziyaretlerini de menetmişti. Diğer taraftan "*İnsanların kalbi Allah'ın iki parmağı arasındadır, istediği gibi oynatır*" cümlesinde ifade ettiği beşer tabiatındaki istikrarsızlık sebebiyle iman ve amellerine rağmen müşrikliğe ait hâtıralar sebebiyle eski sapıklıklarının tekrâr şu veya bu şekilde tezâhüründen korkmakta idi. Bu sebeple, o hususlarda Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) titizliği ileri götürmüştü, açık kapı bırakmak istememiştir. Halkın esprisini nazara almasını gösteren en mânidâr misallerden biri Hz. Aişe'ye, cahiliye devrinde yanlış temele oturtulmuş olan Kâbe'yi, yeniden aslı temeli üzere kurmaya teşebbüs etmeyişinin sebebini izah sadedinde söylediği şu cümledir: "*Kavmin Câhiliye devrine yakındır. Bu sebeple, (yapacağım tâdilâtın) kalplerinde nefret uyandıracağından korkuyorum...*"

Şu hâlde "Câhiliye devrine yakın" olan insalığın hâlet-i rûhiyelerini nazarı itibara alan Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), o devre âit şirkelere alâmet olan her şeye karşı amansız bir mücâdele açmıştır. Bu, put olabilir, putların tasviri olabilir, o devreye âit bir yemin tarzı, selâmlaşma şekli vs. olabilir, hepsi yasaklanmıştır. Tasvirle ilgili yasakları, şârihlerin: "Kendisine ibâdet edilen zîruhların hürmet ifade eden tarzda konması haramdır, ayak altına atılması mübahtır" diye formüle etmesi sünnette gelen yasağın terbiyevî yönünü ifade eder. Bu yasaktan ağaç tasvirleri istisnâ edilmiştir. Ancak Arapların o devirde takdis ettikleri ağaçları Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in yıktırıldığını, rivayetler haber verir.³⁹¹

Evlerin Kontrolü:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Medine'yi baştan ayağa kontrol ettirecek "putları kırdırıldığı, yüksek kabirleri düzelttiği, tasvirleri de iptal ettirdiği"ne dair rivayetler bu husustaki titizliğinin ne dereceyi bulduğunu gösterir. Bu rivayetlerden bâzılarında bu maksatla gönderilen "Ensâr'dan bir adamın":

"Yâ Resûlallâh, ben kavminin evlerine girmek istemiyorum" diye itirazı -ve bunun üzerine Hz. Ali'nin gönderilmesi- devletin, bu hususla ilgili olarak koyduğu yasağın uygulanmasını tâkip için evleri kontrolden bile geçirdiğini göstermektedir.

Söylediklerimizi hülâsa etmek gerekirse, evin dekor ve tezyininde yer alan tezyin unsurları aynı zamanda bir telkin vâsıtası kabul edilmektedir. Müslümanın hayat görüşüne ters düşen unsurların yer almaması gerekmektedir. Son olarak şunu da kaydedelim: Dehlevî'ye göre duvar ve elbisenin resimlenmesi iki sebepten yasaktır: 1- Fuzûlî isrâf ve iftihârî önlemek, 2- Putperestlik kapısını açmamak.³⁹²

1- Mânevî Hava

Çocuğun terbiyesinden birinci derecede baba ve sonra anne mes'ul olması hasebiyle evin başlıca fonksiyonlarından biri, çocuğun mânevî ve ruhî terbiyesinde de en önde yer almaktır. Bu sebeple daha yapılışı sırasında onun maddî mânevî kirlerden temiz olması istenmekte ve: "*Binâlarınıza haram taş koymaktan sakının. Zîra bu harap olmanın esâsı (temel sebebi)dir*" denmektedir. Bu meâlde olarak Vehb İbnu Münebbih'in "Tevratta Okudum" kaydıyla yaptığı rivayette de: "Zayıfların gücü ile (zorla) yapılan binanın âkibeti harap olmaktadır, haram yolla kazanılan malın âkibeti de fakra düşmektir" denir ki bu çeşit nasihatlarla ahlâk kitaplarımızın ilgili bahislerinde rastlanır.

Şüphesiz evi helâl kazançla inşa etmekle (veya helâl kazançtan kirasını ödemekle) mesele bitmiş olmuyor. Evin iyi bir terbiye yuvası olabilmesi için her çeşit menhiyâtın sakınılması, farz ve vâcibâtın yerine getirilmesi, bir başka deyişle İslâm'ın fiilen yaşanması gerekmektedir. Bu sebeple yasak olan oyun âletleri, ipekten mâmul döşek (halı, yastık, perde vs.) altın ve gümüşten mâmul kap kakak vs.nin evde bulundurulması yasaklanmıştır.

Diğer mühim bir husus, evin sadece yatma, yeme, istirahat veya emniyet yeri olarak düşünülmemesi, veya fiilen öyle bir havanın hakim kılınmamasıdır. Bunu Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): "*Evlerinizi kabirlere çevirmeyin*" sözüyle ifade eder. Evleri kabir olmaktan kurtaracak şey, evlerde yapılacak ibadet ve zikirlerdir. Kur'an okumak, namaz kılmak, tefekkür ve nefîs murâkebede bulunmak gibi. Bu sebeple: "*Evlerinizi kabirlere çevirmeyin, Kur'ân okuyun, Kur'ân okunan eve şeytan girmez*". "*Kişi evinde Kur'ân okursa ev, ehline karşı genişler ve melekler de orada hazır olur, şeytanlar kaçır, hayır artar. Kur'ân okunmayan eve gelince, o, sâhibine daralır, melekler orayı terkeder, şeytanlar istilâ eder, hayır da azalır.*" "*Nâfile namazlarınız*

³⁹¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/202-204.

³⁹² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/204.

evlerinizde kılın, onları kabirlere çevirmeyin", "Kişinin evindeki namazı nürdür, öyle ise evlerinizi (namazla) nurlandırın." "Mescitte namazınızı edâ edince eviniz için de bir nasib ayırın, zira Allah bu namazdan dolayı eve (hususî) bir hayır yapar", "Farzdan sonra en hayırlı namazınız evlerinizde kıldığınız namazdır" vs. mânevî tevâtüre ulaşan pek çok târiklerle gelen rivayetle, kişinin behemahal evinde namaz kılmasını emretmektedir.

Hattâ bâzı rivayetlerde bu teşviklerin bir neticesi olarak evlerde hususî namazgâhlar (mescidler) ittihâz edildiği anlaşılmaktadır. Buhârî'nin bir rivayetinden daha Mekke devresinde iken buna başlandığını ve (belki de ilk defâ olarak) Hz. Ebû Bekir (radıyallahu anh)'in evinin avlusunda, bir köşede bir mescit ittihâz ettiğini görmekteyiz. Medine'de Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e çeşitli mâzeretlerle mürâcaat edip evlerinde mescit ittihâz etmek için müsâade talep ettiklerine rastlıyoruz. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) arzu üzerine evlere gidip "mescit yapmak istedikleri yerde" namaz kıldırmak suretiyle bu talepleri yerinde ve normal bulduğunu göstermiştir. İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'dan gelen uzun bir rivayetin son kısmı "mescid" in hususî bir hücre olabileceği ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Hadiste İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) fitne ânında ne yapması gerektiğini sorar. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):

"Dârına (kabilesinin, akrabalarının kaldığı yer) gir" der. İbnu Mes'ud:

"Oraya da gelirse?" der. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):

"Beytine (âilesiyle kaldığı ev) gir" der. İbnu Mes'ud tekrar sorar:

"Oraya da gelirse?" Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in cevabı şu olur:

"O vakit mescidine gir (...)". Kezâ bir başka rivayette de Zeyneb bintü Cahş (radıyallahu anhâ)'ın Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le evlenmezden önce evindeki "mescid" den bahsedilmektedir.

Hülâsa evlerde husûsî mescidler ittihâzı için vâki teşvikten sonra, daha Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) devrinde, bir kısım Müslümanlar meskenlerinde buna yer vermişler, âlimler de bunu tecviz etmiştir.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in evlerden menhiyyâtın kaldırılması, Kur'ân okunması, namaz kılınması, hattâ mescidler ittihâz edilmesi gibi dinin evde yaşanmasına müteallik ısrarlı tavsiyeleri, bir bakıma, evde yeni yetişmekte olan çocukların terbiyeleri içindir. Zira, böylece onlar, büyüklerinden dini meseleleri kulaklarıyla işitmiş, gözleriyle görmüş, halleriyle de yaşamış olacaktırlar.³⁹³

i- Mesken Siyâseti

Evle ilgili rivayetler bize, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) tarafından vaz edilen ve müteakip halifelerce titizlikle tâkip edilen bir "mesken siyâseti"nin varlığını göstermektedir. Bir başka deyişle meskenin kültürle olan sıkı irtibatı sebebiyle bir kısım kültürel değerlerin hayâtiyeti için devletin mesken inşaatını devamlı murâkebe altında tuttuğunu, kanun dışı inşaat tipleri ortaya çıkınca derhal müdahale ederek bunları ortadan kaldırttığını görüyoruz. Müteâkiben vereceğimiz misallerden, ferdler ve ailelerin mesken inşası meselesinde tamamen hür olmadıkları, devletin müdahale hakkının her an mevcut olduğu fikrinin vicdanlara iyice yerleştirildiği sonucu çıkarılabilir. Bizî bu hükme götüren bâzı misalleri, müdahalenin yapıldığı sâhalar çerçevesi içerisinde inceleyeceğiz.³⁹⁴

1- Fuzulî İnşaat Yasağı

Şunu belirtelim ki, meskende genişlik tavsiye edilmiş olmakla beraber, isrâfa yer verilmemesi, fuzulî inşaatlar yapılmaması için ısrar edilmiştir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) "Nafakanın hepsi Allah yolundadır, bundan bina (yapmak için harcanan) hâriç, onda hayır yoktur" der. Başka rivayetlerde "Kişinin ihtiyacı hâricinde yaptığı her bina sırtına bir vebaldir", "(...) Oturmayacağınız binâyı yapmayın (...)", "Kim ihtiyacından fazla bina yaparsa kıyâmet günü onu boynuna yüklenmeye zorlanır", "Allah bir kuluna kötülük murad edince malını binaya infak ettirir" vs. yasaklayıcı ifadeler bulunur.

Mevzu ile ilgili bazı hadisleri vermek için, Buhari'nin ayırdığı baba "Binâ hakkında varid olanlar bâbı" diye mutlak bir başlık atmasından da anlaşılacağı üzere yukarıda verdiğimiz hadislere istinâd eden bir kısım Müslüman âlimler, bina yapmanın kerâhetine kaani olmuşlar, "İnşaat için harcanacak parayı kerih addetmişlerdir". Kerâhete meyledenlerden İbrâhim Nehâ'î mütedil bir ifade ile ihtiyaç için yapılan binâlardan dolayı "sevab da günah da terettüp etmez" demiştir.

Ancak buradaki kerahatin ihtiyaçtan fazla olarak, tefâhur ve gösteriş için yapılan inşaatlara râci olduğu "ikâmet, soğuk ve sıcağa karşı korunmak için yapılanlara şâmil olmadığı" da ayrıca belirtilmiştir. Esâsen bizzat Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den "Kim zulmetmeksizin ve ilâhî hududu tecavüz etmeksizin bir bina yapacak olursa, bundan Cenab-ı Hakk'ın mahlûkatı istifâde ettiği müddetçe, ona komşuluk sevâbı hâsıl olur" buyurur.

Binaya para ve ekme sarfetmenin kerâhetine kaail olanların, kendilerine delil meyânında zikrettikleri Abdullah İbnu Amr hadisini de muhkem kabul edemeyiz. Zira bu rivayet evini çamurla tamir etmekte olan Abdullâh İbnu Amr (radıyallahu anh)'a Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in: "(...) Ölümün gelmesi bu evin yıkılmasından

³⁹³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/204-206.

³⁹⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/206.

daha süratlidir" diyerek, bu meşguliyetten kerâhat izhâr ettiğini göstermekte ise de Habbetü'bnü Hâlid ve Sevâ' İbnu Halid (radıyallahu anh)'in rivayetlerinde bizzat Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in evini tamir işiyle meşgul olduğunu görmekteyiz. Üstelik Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in de minberden: "Ey nâs evlerinizi tâmir edin (...)" diye uyarılarda bulunduğu da mervidir. Şu hâlde sâdece bazı hadislerin zâhirine bakarak: "Sünnet meskene yapılacak yatırımı kerih addetmiştir" diye hükmetmek, gerçeği aksettirmekten son derece uzak kalacaktır.

Semerkindî, inşaatta beis görmeyenlerin Kur'ân'dan: "Allah sizi (...) yeryüzünde yerleştirdi, ovalarında (kışlık) köşkler ediniyor, dağlarında (yazlık) evler oyup duruyorsunuz" (A'râf: 7/74), "De ki, Allah'ın kulları için çıkardığı zineti, temiz ve hoş rızıkları kim haram etmiş?" (A'râf: 7/32), gibi âyetleri; hadisten de: "Allah bir kuluna nimet verince o nimetin eserini kulu üzerinde görmekten hoşlanır" mealindeki Hz. Peygamber'in sözlerini delil getirdiklerini zikrettikten sonra (kendini kastederek) fakih der ki:

"Efdal olanı, malı âhret için harcıyıp dünya için sarfetmemektir. Buna rağmen,

1- Malı haram yoldan kazanmamış olmak,

2- Bir Müslüman veya zımmîye (İnşaat vesilesiyle) zulmetmemek,

3- (İnşaat sebebiyle) Allah'a karşı olan farzlardan birini terketmemek şartıyla inşaat haram değildir" hükmüne varır.

el-Hakîmu't-Tirmizî de, Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in bina hususundaki bir müdâhalesini kaydettikten sonra şunu söyler: "Eğer bina muhtaç olunan miktarsa bunu Allah'tan sevâb bekleyerek inşâ edebilir. Zira meskene olan ihtiyaç aynen yiyecek, giyecek ve bineğe olan ihtiyaç gibidir" der.

Bina hususunda hadislerde gelen bir kısım istikrâhı, isrâfla izah etmek çok yerinde olacak. Müslümanlar'ın bu konudaki kanaatlerini, bu meseleye bakışlarını Hârûnu'r-Reşîd'e, yüksek bir saray yaptırdığı zaman, Muhammed İbnu's-Semmâk'ın cesâretle yüzüne haykırdığı şu sözlerde bulabiliriz: "Toprağı yükselttin, dini bıraktın. Eğer bu kendi paranla yapıldıysa, bil ki sen müsriflerdensin, Allah ise müsrifleri sevmez. Yok bu başkasının malından ise bil ki zâlimlerdensin. Allah ise zâlimleri sevmez" der.

Mesken mevzuunda israftan zecirle ilgili tâlimât Ahlâk-ı Alâiyye'de şu ifâdeye ulaşır: "... İrtifa'ı binâ ve nakş ve zuhrufe'i sakf ve cîdârda mübâlağadan hazer ede. Ahbârda vârid olmuştur ki bir kimseye menzilin altı zirâ'dan artık kaldırsa melâike-i âsîman ilâ eyne yâ mel'ûn derler.

İtidâlden birûn kadr u mâlâbüdden efüzün harc mezmumdur. Hususan ki bozup düzmeye mütad ve bir sûretten usanıp hey'et-i cedid etmeğe mübtelâ olma maraz-ı sa'b ve huluk-ı zemindir..."³⁹⁵

2- Herkese Bir Ev:

Yukarıda verdiğimiz misâllerden Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in her insan için zaruri olan, normal bir eve sahip olmasını hoş karşılamadığı hükmünü çıkarmak çok yanlış olur. Aksine bu husustaki siyâsetin esası her âileyi "geniş" bir ev sâhibi yapmaya dayanır. Vazifeli olarak tayin ettiği her memurun, bir ev edinme külfetini devlete tahmil etmesi kim olursa olsun her Müslümana herhangi bir ev veya akarını, alacağı parayı tekrar ev veya akara yatırmadıkça, satmayı hoş karşılamayıp "yerine yenisi konmazsa bu para hakkında hayırlı kılınmaz" demesi gibi muhtelif rivayetler Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in "her Müslüman için normal bir ev" siyâseti takib ettiğinin inkâr edilmez delilleridir.³⁹⁶

3- Binaların Yüksekliği:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) evlerin yüksek olmasına katiyyen taraftar değildir. Rivâyetlerin göstereceği üzere ev hususunda müdâhele ettiği cihetlerden biri de evlerin boyu ile ilgilidir. Hattâ Medine'ye gelince Hz. Ebû Eyyûbi'l-Ensârî (radıyallahu anh)'nin yedi ay misâfir kaldığı evinin alt katına yerleşmiş, bir müddet sonra Hz. Ebû Eyyûb (radıyallahu anh)'un üste geçmesi için vâki mürâcaatına Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Alt daha rahattır", "Bizim ve bizimle temâsi olanlar (Ashâb) için altta olmamız daha uygundur" gibi cevâplar vermiştir. Fakat Ebû Eyyûb hazretlerinin (radıyallahu anh): "Senin, altında bulunduğun bir tavanın üstüne çıkamıyacağım" diye ısrârı üzerine Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) mihmândârını memnûn etmek için (istemeyerek) üste geçer ve Ebû Eyyûb (radıyallahu anh) da aşağı iner.

Hatta Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in nezâret ve iştiraki ile yapılan ilk câmi ve âilesine mahsûs etrafındaki hücrelerin de tavanı el degecek kadar alçaktır.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) evlerin boyca yükselmesindeki istikrâh ve memnûniyetsizliğini muhtelif vesilelerle ifâde etmiş, bunu "kıyâmet âlâmetlerinden biri" olarak tavsif etmiştir. Meşhûr Cibril hadisinde kıyâmetin ne zaman kopacağına dâir suâle "Bilmiyorum" dedikten sonra âlâmetlerinden olarak: "Davar çobanları bina yükseltmekte yarıştıkları zaman" der³⁹⁷. Kezâ bir diğer rivayette de "binâlar sivrilince" kıyâmetin

³⁹⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/207-208.

³⁹⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/208-209.

³⁹⁷ İbnu Hacer'in Kurtubî'den "Nebat (ehlinin) kibarlaşması ve şehirlerde kasırlar edinmeleri dinin inkilâbına duçar olmasıdır" hadisi üzerine naklettiği şu izahı, enteresan olduğu için aynen naklediyoruz: "Hadîsden maksûd ehl-i bâdiyenin (köylülerin) amme işlerini (el-emr) (devlet)

beklenmesi gerektiğini söylemektedir. Bu cümleden olarak kıyâmete yakın insanların evlerini (rengârenk münakkaş ve çizgili elbiselere benzeteceklerini ifade ederek, evin harici tezyinatını da israf sınıfına sokarak kerâhetini bildirmiştir.

Meskenlerin fazla yüksek olmasını tavsiye etmeyen Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şu rivayette takribî bir rakam da verir: *"Bir kimse binâsını yedi (bir başka vecihte on) zirâdan fazla yükseltirse kendisine (semâdaki bir münâdi tarafından): "Ey fâsık (Ey Allah'ın düşmanı) nereye (gitmeyi arzu ediyorsun?) diye nidâ edilir."* İbnü'l-Arabî "Rabbinin Ad'a ne yaptığını görmedin mi, Sütunlar sahibi İrem'e" (Fecr: 89/6-7) âyetinin tefsirinde bu âyetten, binayı yüksek ve iri yapmaktan tahzir manasını da kaydeder.

Yüksekten men sebepleri hadiste tavih edilmediği halde şarihlerce israf, tefahur ve başkalarının avretine ittila gibi sebeplerle izah edilmektedir. Bunlarla birlikte başka sebeplerin de olabileceğini hadisin itlâkından çıkarmak mümkündür. Bu meyânda, hususen zamanımızda anlaşılan mahzurlardan biri, insan ölçüleriyle tenâsübü son derece aşan inşaatların insanda meydana getirdiği ruhî ve içtimâî bozukluklardır. Bugün "cehennemî makine", "umacı şehir" gibi vasıflarla tavsif edilmeye başlanan büyük şehirlerde hızla artmakta olan tecennün ve buna yakın ruhî hastalıkların sebepleri arasında bu durum da kaydedilmektedir. Büyük inşaatlar azametleriyle insan ruhunu ezmele kalmıyor, içinde yaşayanların tabiatla ilgisini son derece azaltıyor ve ayrıca insanlar arası münasebetlere te'sir ederek menfi istikamette geliştiriyor. Apartman hayatının huzursuzlukları ve komşu seçme imkânı tanımayan şartları nazara alınınca büyük şehirlerde, kalabalığa rağmen insanın nasıl yalnızlığa itildiği anlaşılır. Sosyologlar, "Temâslar satıhta kaldığı müddetçe, mübâseret ne kadar artarsa artsın ferdin kalabalık içerisinde yalnız kalacağını", yalnızlığı ortadan kaldıran şeyin sâdece "görmek ve dinlemek" değil, aynı zamanda "görülme ve dinlenilme" olduğunu belirtmişlerdir. Bir İslâm feylesofu olan Fârâbî'de (v. 950) de değişik kelimelerle aynı şeyi buluruz. O, "el-Medînetü'l-Fâdila" ile kastediği ideal şehri "saadeti elde etmede muhtaç olunan şeyleri te'minde, teâvün maksadıyla toplanılan yer" olarak kabul eder. Cemâat ve yardımlaşma şuurunu vermeyen, bugünün tabiriyle kişiyi yalnızlığa iten şehir, ideal şehir değildir. Ona göre ideal şehir sıhhatli, her bakımdan tam ve mükemmel bir beden gibidir ki uzuvları birbiriyle gâyenin te'mininde yardımlaşsınlar."

Şunu da son olarak kaydedelim ki, ihtiyaçtan doğarak darlığı önleyecek yükseltmelere müsâade edilmiş benziyor. Zira evinin darlığından şikâyet eden Hâlid İbnü Velid'e Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): *"Evi semâya doğru yükselt ve Allâh'tan genişlik iste"* buyurmuştur.³⁹⁸

4- Müdâhale:

Bazı rivayetler sünnetin meskenle ilgili bir kısım tavsiye ve nasihatlarla bulunmakla kalmayıp, tavsiye edilen evsafa uyulmadığı hallerde müdahale de edildiğini göstermektedir.

Enes'in rivayetine göre, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bir çıkışında etrafındaki evlere nazaran çıkıntı teşkil eden (yüksekçe) bir kubbe görür ve

"Bu da ne?" diye sorar. Ashâbı kendisine

"Bu, Ensâr'dan falancandır" derler. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) manzaraya içinden kızsarsa da sükût eder. Fakat inşaat sâhibi, kendisine gelip selâm verince selâmını almaz ve yüzünü çevirir. Öbürü kaç sefer karşısına geçip selâm verse de Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) her defasında aynı şekilde davranıp selâmını almaz. Neticede adamcağız Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in kendisine kızdığını ve bu sebeple yüz çevirdiğini anlar. Durumu arkadaşlarına açarak dert yanar. Ona:

"Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) dışarı çıktığı vakit kubbeni gördü (ve buna kızdı)" derler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir başka gün kubbeyi yerinde görmeyince

"Kubbeye ne oldu?" diye sorar. Olup biteni kendisine anlatırlar. Bunun üzerine: *"İhtiyaç fazlası her bina, sâhibi üzerine bir vebâldir"* buyurur.

Kezâ aynı muhtevâda bir müdahale de amcası Abbas'ın yaptırdığı gurfeye karşı olmuştur. Hz. Abbâs (radiyallahu anh), gurfeye'nin yıkılmaması karşılığında bedelince sadakada bulunmayı teklif eder. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bunu kabul etmez. Abbâs (radiyallahu anh) teklifinde sonuna kadar ısrar ederse de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buna katıyyen yanaşmaz ve *"yık onu"* der. İnşaat yıktırılır.

Süveylimü'l-Yahûdî'nin evinin yıkılmasıyla ilgili hâdise, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in meskene olan müdâhalesine değişik bir misâl olarak zikre değer. İbnü Hişâm'ın kaydına göre münâfıklar, Tebük gazvesi için hazırlık yapıldığı sırada Yahudi Süveylim'in evinde toplanarak halkın sefere katılmasını önleyici faaliyetlerde bulunuyordu. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Talha İbnü Ubeydillah (radiyallahu anh) başkanlığında bir grup göndererek Süveylim'in evini üzerlerine yıkmalarını emreder. Talha (radiyallahu anh) emri aynen icra eder.

istilâ etmeleridir. Memlekete zorla hâkim olurlar. Bunların (böylece) malları çoğalır, himmetleri (yüksek apartmanlar inşasıyla) binâ yarışına ve bununla tefâhura yönelir. Bu duruma içinde bulunduğumuz şu devir şehâdet etmektedir:" (F.B. 1,131). Merhûm Prof. Hamdi Râgıb Atademir bir vesile ile Cibril hadisinde geçen "tetavülü'l-Bünyân" tâbiriyle günümüzün demokrasi sistemine ve bunun marazî tarafına delâlet ettiğini söylemişti. Aynı hadisi Mübârekfûri' de: "Bu hadis köylü ve benzeri ihtiyaç sâhiplerinin dünyalık yönüyle zenginleşerek binâlar yaptırmak sûretiyle birbirlerine karşı böbürleneceklerine delâlet eder" der. (İbrahim Canan)

³⁹⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/209-211.

Burada müdâhale sebebi olarak devlet aleyhine cereyân eden menfi faaliyeti görmekteyiz ki az ilerde, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den sonra görülen bâzı benzer örnekler vereceğiz.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hayâtında rastlanan mühim bir müdâhale örneği mâbedlerle ilgili. Hâtırası Kur'ân'da ebedleştirilen Mescid-i Dirâr hâdisesi mevzumuzu ilgilendirse gerek. Kaynaklarımızın bildirdiğine göre Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Tebuk seferinde iken Medine münafıklarından 12 kişilik bir grup, müstakil bir mescid inşa ederek kendi aralarında bir araya gelme imkânı düşünürler. Zira Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in onlara karşı takip ettiği başarılı bir siyaset sonucu bir araya gelemiyorlardı. Müslümanlar seferden dönüp, Medine yakınlarındaki Zi-Evân mevkiine gelince Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e adam yollayarak:

"Ya Resûlullah biz, hastalar, ihtiyaç sahipleri, yağmurlu ve karanlık geceler için bir mescit yaptık, senin bize orada namaz kıldırarak (küşâdını yapmanı) istiyoruz" dediler. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):

"Siz gidin, şu anda yolculuğum bitmiş değil, meşguliyetim de var, Medine'ye varınca inşaallah geliriz (...)" diyerek müsbet cevap verir.

Fakat bir müddet sonra gelen vahiy münâfıkların gerçek gayesini Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e bildirir:

"Bir de (Müslümanlar'a) zarar vermek için, küfür için, mü'minlerin arasına ayrılık sokmak için ve daha evvel Allah ve Resûlü ile harb eden (in gelmesini iştihak ile) beklemek ve gözetmek için bir (bina yapıp onu) mescid edinenler ve "(bununla) iyilikten başka bir şey kastedmedik" diye muhakkak yemin edecek olanlar vardır. Allah şahitlik eder ki: Onlar şeksiz şüphesiz yalancılardır. (Habîbim) onun içerisinde hiçbir vakit (namaza) durma (...) onların kurdukları bina, kalblerinde dâimî bir şek (ve nifaka) sebep olacaktır. Meğer ki kalbleri ölümle parçalanmış olsun (...)" (Tevbe: 9/107-110).

Vahiy üzerine Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) gönderdiği adamlarla "küfür, Müslümanlar'a zarar ve nifak için" yapılmış olan ve "sağ kaldıkları müddetçe kalplerindeki şek ve nifakı besleyip artıracak" olan bu inşaatı yıktırıyor ve yakıtıyor.

Rivayetler, Mescid-i Dirâr'ın yerinin çöplük ve mezbelelik yapıldığını, oraya uğrayan yoldan Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hiç geçmediğini kaydederler. Taif mescidinin Taif'deki eski tapınağın bulunduğu yere yapılması için verilen emirle bu sünnet karşılaştırılınca "binâu'l-müfsidin"e karşı gösterilen aksülamel anlaşılır.

Rivâyetler, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sünnetinde rastlanan bu misâllere muvazî olarak müteakip devirlerde halifeler tarafından hususi meskenlere ve hatta amme için yapılmış inşaatlara, benzeri maksatlarla müdahalelerde bulunulduğunu göstermektedir. Müleyh İbnu Avf es-Sülemî'nin rivayetine göre Hz. Ömer'e, Sa'd İbnu Ebi Vakkas (radıyallahu anhümâ)'ın evinin kapısına tahtadan işlemeli bir kapı, kasrına da kamıştan ilave bir kulübe yaptırdığı haberi ulaşır. Hz. Ömer (radıyallahu anh) bu haber üzerine derhal Muhammed İbnu Mesleme (radıyallahu anh)'yi göndererek (israf olarak değerlendirilen) mezkur kapı ve kulübeyi yakmasını emreder. el-Hakîmu't-Tirmizî'nin bir tahrinde, Ebûd-Derdâ'nın Humus'daki evine bir kenif ilâve ettiğini haber alan Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in, "Yâ Üveymir, dünyayı tezyin hususunda Fars ve Rum'un inşaatları sana kifayet ederdi. Allah onları (israfları için) harâb etti. Mektubumu alır almaz Humus'u terket, Dimesk'e git" diyerek cezâ olarak onu bulunduğu yerden sürgün eder.

Hz. Ömer (radıyallahu anh), Humus emrinin, evin üstünde illiyye denen bir tenezzüh odası yaptırdığını duyunca derhal ona bir mektup yazarak "odun toplayıp yakmasını" emreder. Benzeri bir olayı Hâricetu'bnü Hüzâfe (radıyallahu anh)'nin Mısır'da yaptırdığını duyunca Mısır Vâlisi Amr İbnu'l-Âs (radıyallahu anh)'a yazarak "... Hârice, komşuların avretine ittıla peydâ etmek istiyor, mektubumu alınca yık onu" der.

Temîmü'd-Dârî (radıyallahu anh)'nin rivayetinden "Hz. Ömer (radıyallahu anh) zamanında halkın yüksek binâlar yaptırdığını" öğreniyoruz. Abdullâhu'r-Rûmî'nin bahsettiği, Hz. Ömer (radıyallahu anh) tarafından vâlilere: "Binâlarınızı yükseltmeyin" diye yapılan tamim bu yüksek yapma hareketlerinden sonra yapılmış olabilir. Belki de Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in bu titizliği sonucu olarak Kûfe'de bulunan Sa'd İbnu Ebî Vakkâs oturmak için muhtâç olduğu evin Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in mesken mevzuundaki titizliğini ifade eden bir diğer misâl tezyinatla ilgili. Abdurrezzâk'ın bir tahrinde Hz. Ömer (radıyallahu anh)'e Basralı Hadrâ adında bir kadın evinin iç duvarlarını, örtüler çekerek, tezyin ettiği haberi ulaşınca orada vâli bulunan Ebû Musâ el-Eş'arî (radıyallahu anh)'ye yazarak bu tezyinat perdelerini yırtmasını emreder. Kezâ kendisini İrânlı bir çiftçi (dehkân) dâvet edecek olsa, önce sorar, eğer evinde tasvir olduğunu öğrenecek olursa icâbet etmezdi.

Hz. Ömer (radıyallahu anh) umumi ahlâka menfi te'sir eden evlere de müdâhale etmiştir. Bu meyânda bir nevi içki imâl ve satış yeri (hânût) durumunda olan Ruveysudu's-Sakafî'nin evini yaktırır. Sa'd İbnu İbrâhim evi bir kor hâlinde gördüğünü kaydeder.

Hülâsa, gerek Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den, gerek Hz. Ömer (radıyallahu anh)'den verdiğimiz bu misaller her çeşit inşaatların -ister yükseklik ve ebad yönüyle, ister tezyinat ve kullanılış gayesi yönüyle- devletin murâkebe ve kontrolü altında tutulduğunu göstermektedir. Bu durum, bilhassa ilk zamanlarda daha titizlikle uygulanmış gözükmektedir. Suyûti, Halife Muktedir Billâh'ın Râfiziler'den bir grubun toplanıp namaz kıldığı, Sahâbeye hakâret edip cuma kılmadıkları ve Karâmita ile de mektup irtibâtına başladıkları, Nerâsâ mescidinin yıkılması hususunda ulemâya başvurup "Mescid-i Dirâr'dır" diye fetvâ alıp yıktırıldığını ve yerini de mezarlık yaptırdığını kaydeder.

Cemiyet için zararlı faaliyetlerde bulunan, davranış ve yaşayışlarıyla ammenin ahlâkını bozucu kötü örnekler veren kimseleri barındıran "binâu'l-müfsidin"ın yıkılması hususunda fetvâ veren Suyûtî, bu mühim mesele için bir de müstakil eser vermiştir: Refu Menâri'd-Din ve Hedmu Binâi'l-Müfsidîn.³⁹⁹

5- Mesken Telakkisi:

Hız. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in mesken siyâsetini belirtmek sadedinde naklettiğimiz hususlar nazara alınca her Müslümanın şöyle bir mesken telakkisine sahip olmasını arzu ettiği neticesi çıkarılabilir.

- 1- Mesken dünyevî (ve dolayısıyla uhrevî) saadetin baş âmillerinden biridir.
- 2- Meskenin iyi olması: Genişliğine, komşusuna, sosyal tesislere yakınlığına, yeni yerinin havadar, güneşli vs. olmasına, civarında mescid, mektep, çarşı gibi kültürel ve iktisâdî tesislerin bulunmasına bağlıdır.
- 3- Meskenin genişliği, içinde oturanların adedine bağlı olarak oda sayısının çokluğu ve odalarının genişliği ile ölçülür.
- 4- Mesken sâde olmalı, inanç ve ahlâka zıt telkinlere sebep olan yabancı kültürü temsil eden tezyin unsurlarına yer verilmemelidir.
- 5- Mesken gerek vüsat ve gerek tefriş yönüyle ihtiyacı taşıyıp isrâfa yer vermemelidir.
- 6- Mesken yüksek olmamalıdır.
- 7- Her mesken gusûlhâne, helâ, mutfak gibi unsurlara şâmil olmalıdır.
- 8- Kanûna uymayan meskene devlet müdâhale edebilir.

Böyle bir mesken telâkkisine her Müslümanın sâhip olması gerektiğini, bu vasıfların ufak tefek farklarla kısa bir şekilde terbiye kitaplarında umumiyetle yer almış olmasından da anlayabiliriz.⁴⁰⁰

6- Şer'î Mesken:

Sünnete göre bir evde bulunması gereken şartları ortaya koyup, her Müslüman'ın sâhip olması gereken mesken telakkisini belirttikten sonra fukahânın, kocayı, karısına karşı teminle mükellef kıldığı meskenin tasvirini vermekte fayda var. Bu meskene şer'î mesken veya meşrû mesken denebilir. Burada, fukahânın, normal bir İslâmî hayat için oturulacak meskende bulunmasını şart ve zarurî gördükleri asgarî evsafi görmüş olacağız. Dikkat edilirse burada, çocuk unsuru üzerinde durulmamıştır. Evlenme ânında, çocuksuz farzedilen bir kadına hazırlanması gereken meskenin zarurî şartları mevzubahistir. Çocuklar olunca durum ne olacak? Fıkıh kitaplarında burası mübhemdir. Dr. Ruhi Özcan'ın "İslâm Hukukunda Karı-Koca Nafaka Mükellefiyeti" adlı doktora tezinden aynen aldığımız tasvir şöyle:

"A- Meşrû meskende aranan şartlar şunlardır:

- 1) Zevcenin din ve dünya işlerini görmesine müsâid olmalıdır.
- 2) Kocanın zevceye zulüm (haksızlık) etmek istediğinde bu zulümden onu men etmeye kudreti yeten sâlih komşular arasında yer almalıdır.
- 3) Zevceye can ve mal emniyeti sağlayabilmelidir.
- 4) Kocanın zevcesinden cinsen faydalanmasına imkân vermelidir.
- 5) Bütün ihtiyaçlarla birlikte su da meskene koca tarafından getirilmiş olmalıdır. Meskenin içinde sarnıç, kuyu, çeşme bulunması, bu mahallin meşrû mesken olmasına engel değildir.
- 6) Zevce izin vermedikçe meskeninde, kocanın akrabası ikâmet edemezse de kocanın her türlü kadın kölelerinin, başka kadından olma cinsî münâsebeti anlamayacak kadar küçük çocuklarının bulunmasına mani olamaz. Buna mukabil meskende zevce de kocanın izni olmadıkça, başka kocasından olma küçük çocuğunu, kendi akrabasını bulunduramaz. Mesken mülkiyetinin kocaya âit olması veyâ olmaması bu ahkâma müessir değildir.

B- Mesken tenhâ, duvarları yüksek, konak gibi geniş olup da, zevcenin yalnızlıktan dolayı aklına bir bozukluk gelmesine sebep olacağı anlaşılır (mâlûm olur)sa kocanın zevceye bir yoldaş; (arkadaş, enise) temin etmesi lâzımdır.

C- Zevceye arkadaş te'min mecbûriyeti, zevceden zevceye ve yerden yere deyişir; farklıdır. Meselâ zevce yalnız başına odada ikâmet edip gecelemekten korkan cinsten ise, iskân yeri küçük olsa bile, kocanın zevceye yoldaş te'min etmesi gerekir. Kezâ zevce küçük ve yalnız olarak ikâmetten korkan bir insansa, zevceye yoldaş te'mini icâb eder.

Ç- İskân yeri küçük, sâlih komşular arasında olup da, zevcenin korkmayacağı anlaşılır (mâlûm olur)sa, kocanın zevcesine yoldaş te'min etmesi gerekmez.⁴⁰¹

TEFSİR BÖLÜMÜ

İKİ BABBİR

³⁹⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/211-214.

⁴⁰⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/214-215.

⁴⁰¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/215-216.

BİRİNCİ BAB
TEFSİRİN HÜKMÜ HAKKINDA

*

BİRİNCİ FASIL
TEFSİRDEN SAKINMAYA DAİR

*

İKİNCİ FASIL
KUR'AN'IN FAZİLETİNE DAİR

*

İKİNCİ BAB
ESBAP-I NÜZÛLE DAİRDİR

BİRİNCİ BAB

TEFSİRİN HÜKMÜ HAKKINDA

BİRİNCİ FASIL

TEFSİRDEN SAKINMAYA DAİR

1- عن جندب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قال رسولُ الله #: مَنْ قَالَ فِي كِتَابِ اللهِ تَعَالَى بِرَأْيِهِ فَاصَابَ فَقَدْ أَخْطَأَ]. أخرجه أبو داود والترمذى. وزاد رُزَيْنُ: وَمَنْ قَالَ بِرَأْيِهِ فَأَخْطَأَ فَقَدْ كَفَرَ .

1. (409)- Cüdebe (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Kim Kitabullah hakkında şahsî re'yi ile söz ederse, isâbet bile etse hatâdadır."⁴⁰²

Rezîn şu ilâvede bulunmuştur: "Kim re'yi ile söz eder de hata ederse küfre düşer."⁴⁰³

AÇIKLAMA:

Kur'an'ın gerek lâfzı üzerine ve gerekse lâfzın ifade ettiği mâna üzerine, aklına dayanarak beyanda, yorumda bulunmak Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tarafından yasaklanmış bulunmaktadır. Vardığı yorumda isabet etse bile şerî bir ruhsatı olmadığı için hatâlı bir iş yapmış olmaktadır. İmam Gazâlî şöyle der: "Şeriat koyucusunun (Allah) elfâzını Batınîlerin yaptığı gibi zâhirden hareketle daha önce (Selef'in) zihnine inmemiş meseleleri yorumlamaya kalkmak büyük felâketlerden biridir. Zira Kur'an-ı Kerim'i anlama işinde -bizzât şeriat koyucusundan (Hz. Peygamber) yapılan nakle dayanmadan ve öyle yapılmasında zaruret olduğunu gösteren aklı bir delil bulunmadan- sırf zâhire göre hareket edip yorum yapmak haramdır."

Kur'an'ı tefsir edebilmek için, başta Arabça ile alâkalı ilimlerden başka, bedî, beyan gibi edebiyata, tefsir, hadîs, fıkıh, nâsîh mensuh gibi şeriata, Kur'an'a müteallik on beş kadar ilim bilmek gerekmektedir.⁴⁰⁴

Esasen Kur'an'ın re'yle tefsiri, tefsir metodları çerçevesinde düşünülünce en son sırada yer alır. Alimler: **1-** Kur'an'ı Kur'an'la, **2-** Kur'an'ı Sünnetle, **3-** Başta Ashab olmak üzere selef'in re'yi ile tefsiri esas alıp, en son sırada gerekli ilmî formasyona sâhip kişinin re'yine belli kayıtlarla cevaz verirler.

Elbette Şia'nın yaptığı üzere bu metoda uymayan, hevaya göre yapılan tefsirler merduddur, kabul edilmez. Sözelimi, Hz. Musa ile Firavun kıssasında Hz. Musa'yı kalb, Firavun'u nefis olarak yorumlayanlar olmuştur. Bunda naklî delile dayanmadıkları için merduddur.

Türbüştî, bunda reddedilen re'iden maksadın, Kur'an ve sünnetle ilgili ilimlere istinad etmeyip sırf aklına dayanarak söylediği sözler olduğunu belirttikten sonra der ki: "Tefsir ilmi, ulemanın ağzından alınır. Nitekim Esbâbu'n-Nüzûl, Nâsîh, Mensuh ilmi böyle alınmıştır. Tefsirin diğer bir kaynağı imamların -Arab dilinin hakikat, mecaz, mücmel, mufassal, âm, hâs gibi meselelerle ilgili kaidelerine dayanarak- ortaya koydukları te'vîl ve akvâllerdir. Bu iki temele dayanan müfessir, usûlü'ddinin iktiza ettiği çerçeve dâhilinde konuşmaya, te'vîle muhtaç ayetleri te'vîl etmeye tevessül eder. Ortaya koyduğu te'vîlin müteber olması, Kur'an-ı Kerim'in zâhirine muvafık düşmesine, bu zâhirden "sahihtir, doğrudur" diye tasdik ve şehâdet görmesine bağlıdır. Bu şartları eksiksiz yerine getirmeyen kimselerin sözleri terkedilir. Şartları yerine getirmeden söyleyeceği sözde isabet etse bile, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tarafından "hatakar" olduğunun söylenmesi, yolunun yanlışlığını ifâdeye kâfidir.

Müctehid ile mütekellif (müctehid taslağı), arasında ne büyük mesâfe var: Müctehid hata da etse me'cûr (sevâba mazhar) iken mütekellif isâbet bile etse müznibtir, günahkârdır."

⁴⁰² Ebu Dâvud, İlm.: 5 (3652); Tirmizî, Tefsir: 1, (2953).

⁴⁰³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/218.

⁴⁰⁴ Burada kastedilen 15 adet ilim şunlardır. Lügat, nahv, tasrif, iştikak, me'ânî, beyân, bedî, kıraât, asleyn, esbabu'n-nüzûl, kasas, nâsîh-mensuh, fıkıh, ehâdisu'l-mübeyyine, ilmu'l-mevhibe.

Âlimler, Kur'ân-ı Kerîm'i şahsi re'yle tefsir etme yasağının şu iki gayeden birinden hâli olmayacağını belirtirler:
1- Bundan maksad, Kur'ân'la ilgili olarak seleften nakledilen ve otoritelerden işitilenler ile yetinip yeni istinbatta bulunmayı terketmek.

2- Bu yasaklamadan maksad: "Kur'ân hakkında sadece ve sadece işitmiş olduğunu söylemek, bunlar dışında hiç konuşmamak. Bu ikincisi batıl bir iddiadır. Çünkü Ashâb-ı Kirâm hazerâti (radıyallahu anhüm ecmain), Kur'ân'ı tefsir ettiler ve tefsirlerinde ihtilafa düştüler. Söylediklerinin hepsini Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan işitmiş değillerdi. Hz. Peygamber İbnu Abbas (radıyallahu anh) için: "Ey Allah'ım bunu dinde fakih kıl, Kur'ân'ın te'vilini de öğret" diye dua etmiş iken nasıl olur da "Ashab'ın te'villerinin hepsi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan işitilmiş açıklamalardır" diyebiliriz? Çünkü te'vil de tenzil (Kur'ân) gibi Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den işitilmiş olsaydı İbnu Abbas (radıyallahu anh)'a yaptığı duada "te'vili öğret" diye be-tahsîs zikretmesinde bir mâna kalmazdı.

Öyle ise hadiste ifâde edilen yasağın başka maksadlarını aramakta gerek var. Müteakip hadisin açıklamasında bu hususta İbnu'l-Esir'in beyân ettiği iki te'vili kaydedeceğiz.⁴⁰⁵

2- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: [قال رسول الله #: مَنْ قَالَ فِي الْقُرْآنِ بِغَيْرِ عِلْمٍ فَلْيَتَّبِعُوا مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ]. أخرجه الترمذی .

2. (410)- İbnu Abbâs (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim Kur'ân hakkında ilme dayanmadan söz ederse ateşteki yerini hazırlasın."⁴⁰⁶

AÇIKLAMA:

Münâvi buradaki tehdidin, Kur'an-ı Kerîm hakkında, gerçeğin başka şekilde olduğunu bildiği halde, yanlış söz edenle Kur'ân-ı Kerîm'in müşkil âyetleri üzerine Sâhabe ve Tâbiîn'den nakledilen dışında söz edenleri ilgilendirdiğini belirtir. İbnu'l-Esir buradaki yasaklamanın iki vechi olduğuna dikkat çeker:

"**Birincisi:** Kişinin bir hususta peşin bir hükmü vardır. Bu hüküm o şeye duyduğu arz ve hevesden doğmuştur. Adam tutar Kur'ân'ı alır ve gâyesine uygun şekilde ondan delil çıkarır. Şayet bu peşin arzu ve hevâsı olmasaydı Kur'ân'dan o mâna çıkmayacak idi. Bunu bazan bilerek yapar, tıpkı ehl-i bid'at gibi ortaya attığı sapık görüşünü doğru göstermek için bir âyetten te'vil ederek delil çıkarır, halbuki pekâlâ bilmektedir ki âyetin asıl muradı bu değildir. Bunu bazan cehâletle yapar. Şöyle ki: Birçok mânâyâ muhtemel olan bir âyeti alır, onu gâyesine uygun mânada anlar ve bu mânayı şahsî re'y ve arzusuna dayanarak tercih eder ve böylece kendi re'yine dayanarak Kur'an'ı tefsir etmiş olma durumuna düşer. Çünkü bu olmasaydı, mezkûr ihtimal nezdinde tercihe mazhar olamayacaktı. Bazan da kişinin doğru bir gâyesi vardır. Buna Kur'ân'dan bir delil arar ve düşündüğü maksadla nâzil omadığını bildiği bir ayeti kendine delil yapar, şöyle ki: İnsanları kalpteki kasâvetle mücâdeleye çağırarak isteyen kimsenin "Firavun'a git doğrusu o azmıştır" (Ta-Hâ: 20/24) mealindeki âyeti kullanması gibi. Ayeti okuyup kalbine işaret ederek Firavun'la kalbin kastedildiğine imâda bulunur. Bu çeşit davranışlara bir kısım vâizler meşru ve doğru bir maksad için tevessül ederler. Böylece sözlerine güzellik katıp dâvet ettikleri meseleye cemaatin hevesini uyandırmak isterler. Gaye müsbet bile olsa bu davranış yasaktır, sorumluluğu büyüktür.

İkincisine gelince, bu ayetin, sırf zâhirine, Arabça elfazına göre onu tefsir etmeye kalkmaktır. Burada Kur'an'ın garib ve mübhem kelimelerindeki ihtisar, hazf, izmâr, takdim, tehîr gibi durumlardaki incelikleri, nakle baş vurarak, ehlini dinleyerek anlama, araştırma cihetine gitme yoktur. Şu halde kim tefsir için gerekli olan hâricî şartları gözetmeden, mücerret Arabça bilgisiyle Kur'ân'dan mâna çıkarma cihetine giderse çok hata yapar ve hadiste tehdit edilen: "İlme dayanmadan Kur'an tefsir edenler" zümresine dâhil olur. Şu halde tefsir için nakl (yani seleftin açıklamaları) ve semâ (yani ehil olanların dersini dinlemek) zaruri olan iki ön şarttır. Bu şartların gerçekleşmesinden sonra anlamak ve mâna istinbat etmek imkân dâhiline girer. Zâhirî şartları eksiksiz ikmal etmeden bâtinî mânaya nüfuz etme hevesine düşülmemelidir."⁴⁰⁷

3-وله في رواية: [اتقوا الحديث عني أ ما علمتم فمن كذب على متعمداً فليتبوا مقعده من النار، ومن قال في القرآن برأيه فليتبوا مقعده من النار]

3. (411)- Yine Tirmizî'nin bir rivâyetinde şöyle buyrulmuştur:

"Benim hakkımda da bildiğiniz dışında sözden kaçınmın. Kim bana bile bile yalan nisbet ederse ateşteki yerini hazırlasın. Kim de Kur'ân hakkında re'yi ile söz ederse ateşteki yerini hazırlasın."⁴⁰⁸

⁴⁰⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/218-220.

⁴⁰⁶ Tirmizî, Tefsir: 1, (2951); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/220.

⁴⁰⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/220-221.

⁴⁰⁸ Tirmizî, Tefsir: 1, (2952); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/221.

AÇIKLAMA:

Bu rivâyette, Kur'ân mevzuunda olduğu ölçüde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hakkında da son derece dikkatli olmak emredilmektedir. Çünkü her ikisi de aynı ölçüde dinin iki temel kaynağını teşkil etmektedir. Bunlar istismar edilerek insanlar yanıltılabilir.

Münâvî, "bildiğiniz" kelimesiyle "yakîn hasıl ettiğiniz" yani "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a nisbeti hususunda kesin bilgi sahibi olduğunuz" demek istendiğini belirtir. Şârih Tibî şunu söylemiştir: "Hadisle şu iki mananın da kastedilmiş olması câizdir:

1- Benden hadis rivâyet etmekten kaçınm.

2- Benden hadis rivâyetinden kaçınm ancak bildiklerinizi rivâyetten kaçınmayın."

Buradaki yasağın şümûlüne dikkat çekmek maksadıyla, şârihler, bu hadisi şerh ederken hadis kelimesiyle kastedilen manaya dikkat çekerler. Biz de bir kere daha hatırlatacağız ki hadis deyince:

1- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in fiil, söz ve takrirlerini anlarız.

2- Sahâbe-i kirâm (radiyallahu anhüm ecmaîn)'in fiil, söz ve takrirlerini anlarız.

3- Tâbiîn ve Etbauttâbiîn'in fiil, söz ve takrirlerini anlarız.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hadislerine merfu hadis (sünnet), sahabeninkilere mevkuf hadis, Tâbiîn ve Etbauttâbiîn'inkilere maktû hadis denir.

Yine hatırlatmak isteriz, hak mezheplerin imamları Tabiîn ve Etbauttâbiîn nesillerine mensupturlar.

Şu halde bu büyüklerle ilgili olarak da iyice bilinmeyen mesailden bahsedilmemelidir. Dinde onların reyleri, fetvaları, tatbikatları bazı kayıtlarla da olsa hüccettir. Sözelimi, iyice bilmeden İmam-ı Âzam şöyle demiştir, böyle fetva vermiş, şu şekilde amel etmiş gibi sözler mahzurludur. Sağlam kaynaktan okumuş, sağlıklı şekilde öğrenmişsek o başka, bunu söylemek ilmin yayılması olur, tıpkı iyice bilinen bir hadis-i şerifin rivâyeti gibi.

Şunu da ilâve edelim: Hadis kelimesi mutlak kullanıldığı zaman kâhir durumda merfu hadis kastedilir, lügavî mânâdaki kullanışlar hâriç.

"Ateşteki yerini hazırlasın" ibaresi "inmek üzere, kendisine cehennemde bir yer edinsin" demektir. Dikkat edersek emir sigasıyla gelmiştir, ama maksad haberdır, yani mutlaka cehenneme gideceğini haber vermektedir. Râfi bunun beddua olduğunu söyler. Yani: "Allah ona cehennemde bir yer hazırlasın! O da burayı ikametgah edinmeye hazırlansın demektir" der. Hadisin emir sigasıyla gelmesi, "kim bile bana yalan nisbet ederse" şartına cevaptır. Cevabın böyle emir sigasıyla gelmesi, yapılan işin mutlaka bu cezayı gerektirdiğini daha belirgî daha açık olarak ifade etme gayesine mâtuftur.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hakkında söylenen yalan, felâkete atıcı en büyük günahlardan biridir. Çünkü dinde hâsıl edeceği zarar fazla, imanın temelinde meydana getireceği fesad büyüktür. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hakkında yalan söyleyenler -usûl bahsinde açıkladığımız üzere- pekçok sınıflara ayrılır: Siyasî, ticarî, irkî, maddî, dinî vs. pekçok sebeplerle yalan uyduranlar türemiştir. Hadisin âm olan ifadesine bakan âlimler, tehdidin, hangi maksadla söylenmiş olursa olsun, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hakkında söylenen bütün yalanlara şâmil olduğunu belirtmişlerdir. Bu hadiste dine müteallik yalanların kastedildiğini söyleyenler de olmuştur. Ancak, herçeşit yalanın dâhil olduğu görüşü ekseriyetin rey'idir ve esah olan da budur.⁴⁰⁹

İKİNCİ FASIL

KUR'AN'IN FAZİLETİNE DÂİR

1- عن الحارث بن عور قال: [مَرَرْتُ فِي الْمَسْجِدِ فَإِذَا النَّاسُ يَخُوضُونَ فِي حَدِيثِ فَدَخَلْتُ عَلَى عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَأَخْبَرْتُهُ فَقَالَ: أَوْقَدْ فَعَلُوا هَذَا؟ قُلْتُ نَعَمْ. قَالَ أَمَا إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: أَمَا إِنَّهَا سَتَكُونُ فِتْنَةً. قُلْتُ: فَمَا الْمَخْرَجُ مِنْهَا يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ كِتَابُ اللَّهِ تَعَالَى فِيهِ نَبَأٌ مَّا قَبْلَكُمْ وَحَبْرٌ مَّا بَعْدَكُمْ وَحُكْمٌ مَّا بَيْنَكُمْ. هُوَ الْفَصْلُ لَيْسَ بِالْهَزْلِ. مَنْ تَرَكَهُ مِنْ جِبَارٍ قَصَمَهُ اللَّهُ تَعَالَى. وَمَنْ ابْتَغَى الْهُدَى فِي غَيْرِهِ أَضَلَّهُ اللَّهُ تَعَالَى. وَهُوَ حَبْلُ اللَّهِ الْمَتِينُ، وَهُوَ الذِّكْرُ الْحَكِيمُ، وَهُوَ الصِّرَاطُ الْمُسْتَقِيمُ، وَهُوَ الَّذِي تَزِيغُ بِهِ الْهَوَاءُ، وَ تَلْبِيسُ بِهِ الْلسَانُ، وَ تَشْبَعُ مِنْهُ الْعُلَمَاءُ، وَ يَخْلُقُ عَلَى كَثْرَةِ الرَّدِّ، وَ تَنْقُضِي عَجَائِبُهُ، وَهُوَ الَّذِي لَمْ تَنْتَهُ الْجِنُّ إِذْ سَمِعْتُهُ حَتَّى قَالُوا «إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ فَأَمَّا نَا بِهِ» مَنْ قَالَ بِهِ صَدَقَ، وَمَنْ عَمِلَ بِهِ

⁴⁰⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/221-223.

أَجْرًا، وَمَنْ حَكَمَ بِهِ عَدْلًا، وَمَنْ دُعِيَ إِلَيْهِ هُدًى إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ، خُذَهَا إِلَيْكَ يَا أَعْرُورُ].
أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِيُّ .

1. (412)- Hâris el-A'ver anlatıyor: "Mescide uğramıştım, gördüm ki halk, zikri terkedip malâyanî konulara dalmış, konuşuyor. Hz. Ali (radıyallahu anh)'ye çıkıp durumdan haberdâr ettim. Bana:
- "Doğru mu söylüyorsun, öyle mi yapıyorlar?" dedi, Ben:
- "Evet, dediğim doğrudur" deyince:
- "Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini işittim:
- "Haberiniz olsun bir fitne çıkacak!" Ben hemen sordum:
- "Bundan kurtuluş yolu nedir Ey Allah'ın Resûlü?" Buyurdu ki:
- "Allah'ın Kitabı (na uymak)dır. O'nda sizden önceki (milletlerin ahvâliyle ilgili) haber, sizden sonra (kıyamete kadar) gelecek fitneler ve kıyâmet ahvâli ile ilgili haberler mevcut. Ayrıca sizin aranızda (iman-küfür, taat-isyân, haram-helâl vs. nevinden) cereyân edecek ahvâlin de hükmü var. O, hak ile batılı ayırdeden ölçüdür. O'nda herşey ciddîdir, gâyesiz bir kelâm yoktur. Kim akılsızlık edip, O'na inanmaz ve O'nunla amel etmezse, Allah onu helâk eder. Kim O'nun dışında hidâyet ararsa Allah onu saptırır. O Allah'ın sağlam ipidir. O, hikmetli olan zikirdir, O dosdoğru yoldur. O, kendine uyan hevaları koymaktan, kendisini (kıraat eden) delilleri iltibastan korur. Alimler ona doymazlar. Onun çokca tekrarı usanç vermez, tadını eksiltmez. İnsanı hayretlere düşüren mümtaz yönleri son bulmaz, tükenmez, O öyle bir kitaptır ki, cinler işittikleri zaman şöyle demekten kendilerini alamadılar: "Biz, hiç duyulmadık bir tilâvet dinledik. Bu doğruya götürmektedir, biz onun (Allah kelâmı olduğuna) inandık" (Cin: 72/1). Kim ondan haber getirirse doğru söyler. Kim onunla amel ederse ücrete mazhar olur. Kim onunla hüküm verirse adaletle hükmeder. Kim ona çağrılırsa, doğru yola çağrılmış olur. Ey A'ver, bu güzel kelimeleri öğren."⁴¹⁰

AÇIKLAMA:

Mescidde zikir dışında yapılan konuşmalar ahbâr, hikâyât, kıssalar nevinden faydasız şeylerdir. Kur'an-ı Kerim mükerrer âyetlerinde bu çeşit malâyanî mevzulara dalmaktan yasaklamıştır: "...Onları daldıkları sapıklıkta bırak oynasınlar" (En'âm: 6/91) mealindeki ayette olduğu gibi.

Hz. Ali (radıyallahu anh)'nin: "Öyle mi yapıyorlar?" sözü, onların davranışının kötü karşılandığını ifade eder. Yani: "Gerçekten söylediğiniz şey'i işi yaptılar mı?" demektir.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in haber verdiği "fitne"den maksadın Ashab arasında cereyan eden hâdiseler veya Tatarlar'ın çıkışı, Deccâl veya Dâbbetu'l-Arz'ın zuhuru gibi âhir zaman fitneleri olabileceği belirtilmiştir. Ancak, Aliyyu'l-Kârî: "Birincisi dışındakileri kastedmiş olması makam icâbı mümkün değildir" der.

Kur'an için "gâyesiz bir kelâm değildir" şeklinde gelen tavsifin aslı hezl'dir. Hezl, lügat olarak "arzu edilen mânâdan yoksun olan söz"e denir. Kur'an'la ilgili bu tavsif şu mealdeki ayetten muktebestir: "*Hakikaten o (Kur'an) hak ile (batılı ayırd eden) kat'i bir sözdür, o hezl (gayesiz bir söz) değildir*" (Tarık: 86/13-14).

Tîbî, "*Kim akılsızlık edip Kur'an'ı terkederse...*" ibaresini açıklama sadedinde der ki: "Kur'an'dan, amel edilmesi vâcib olan bir âyet veya bir kelimeyi tekebbür sebebiyle kim amel dışı bırakır veya kıraatını terkederse küfre deşer. Kur'an'ın yüceliğine inanmakla birlikte acz, tembellik veya zayıflık sebebiyle kıraatı terketmesinde günah yoktur, ancak sevaptan mahrum kalır."

"O, kendine uyan hevaları kaymaktan korur" ifâdesinden şârihler şu mânaları anlamışlardır:

1- Kişinin hevası Kur'an'ın getirdiği hidâyete tâbi olursa, düşüklükten kendini korur.

2- Kur'an'a tâbi olan hevâ bid'ate düşmekten, sapıtmaktan kendini korur. Yâni Kur'an'ın hidâyeti sebebiyle hevâ ehli onu meylettiremez.

3- Hevâ ehli Kur'an'ı tebdil ve tağyir edemez (mânasını) saptıramaz. Anak bu mananın muhalifinde, gulât denen sapıklıkta aşırı gidenlerin tahrife, muhtillerin bâtil iddialara, câhillerin de yersiz te'villere tevessül edeceklerine işâret vardır.

4- Kaymak diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı izâğa'dır. Bunun metinde "meylettirme" manasına olduğu, binaenaleyh ibâreyi şu şekilde anlatmanın mümkün olduğu söylenmiştir: "Kur'an-ı Kerim'i, doğru yoldan sapmış hevalar eğrilige ve sapıklığa alet edemezler, Yahudilerin Tevrat'ı tahrif edip kelâmın yerlerini değiştirdikçe yaptıkları gibi. Zira Cenâb-ı Hakk, onun hıfzını tekeffül etmiş, üzerine almıştır: "*Zikri (Kitabı) biz indirdik, O'nun koruyucusu da biziz*" (Hicr: 15/9) buyurmuştur.

"Dillerin iltibastan korunması", Kur'an Arapça olmasına rağmen, Arap olmayan mü'minler de öğrenmekte, telâffuzda zorluk çekmezler. Zira Cenâb-ı Hakk: "*Biz Kur'an'ı senin dilinde indirerek kolaylaştırdık*" (Meryem: 19/97) ve, "*Andolsun ki, Kur'an'ı öğüt olsun diye kolaylaştırdık...*" (Kamer: 54/22) buyurmaktadır. Bundan, Kur'an'dan başka bir sözün, teşvişe sebep olacak, hakla batıl karışacak şekilde araya sızıp karışmaya yol

⁴¹⁰ Tirmizi, Sevâbu'l-Kur'an: 14, 2908; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/224-225.

bulamayacağı, çünkü Kur'an'ı Allah'ın korumakta olduğu mânası da anlaşılmalıdır. Kur'an'ı Kerim'e beşer sözü karışamaz çünkü onda i'câza delâlet eden ma'sumiyet (korunma) vardır.

"Alimler ona doyamazlar" ibâresi "onun künhüne eremezler, sonuna varıp "tamamen hallettik artık" deyip araştırmaya devamdan geri duramazlar" demektir. Yemek yiyenin doyup elini yemekten tamâmen çekme hâli, böylesi bir doygunluk Kur'an âlimlerinde hâsıl olmaz. Onun hâiz olduğu hakikatlerden bir sonuncusunu keşfettikçe yenilerini aramaya öncekinden daha fazla bir iştîyak duyar. Bu böyle doymadan, usanmadan devam eder gider.⁴¹¹

2- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. [أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ # قَالَ: مَا اجْتَمَعَ قَوْمٌ فِي بَيْتٍ مِنْ بُيُوتِ اللَّهِ تَعَالَى يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ وَيَتَدَارَسُونَهُ بَيْنَهُمْ إِنْ نَزَلَتْ عَلَيْهِمُ السَّكِينَةُ، وَعَشِيَتْهُمْ الرَّحْمَةُ، وَحَقَّتْهُمْ الْمَـيْكَةُ، وَذَكَرَهُمُ اللَّهُ فِيمَنْ عِنْدَهُ]. أخرجهُ أبو داود .

2. (413)- Ebu Hüreyre (radiyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Bir grup, Kitâbullah'ı okuyup ondan ders almak üzere Allah'ın evlerinden birinde bir araya gelecek olsalar, mutlaka üzerlerine sekinet iner ve onları Allah'ın rahmeti bürür. Melekler de kanatlarıyla sararlar. Allah, onları, yanında bulunan yüce cemaatte anar"⁴¹²

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Müslümanlar arasında Kur'an bilgisinin yayılması için yaptığı teşviklerden biridir.

Allah'ın evi tâbiri öncelikle mescidleri ifâde ederse de ulema, bu fazileti elde etmek arzusuyla, han, kışla, medrese gibi başka yerlerde de toplanılabileceği görüşünü beyan etmişlerdir. Esas olan Kur'an'ın müzâkeresi olduğuna göre bu maksadla evlerde akdedilen meclislerin de aynı şekilde sevablı olacağı söylenebilir.

Sekinet, esas itibarıyla vakar, itminan ve mehâbet mânasına gelir. Ancak Kadı İyaz, burada rahmet mânasında kullanıldığını söyler. Ancak rahmet kelimesi hemen arkadan buna atfedildiğine göre, Nevevî'nin dediği gibi vakar ve tuma'nine şekline anlamak daha uygun düşüyor.

Zikredenlerin anıldığı yüce cemaat büyük meleklerin teşkil ettiği cemaattir, buna Mele-i Â'la da denir. Allah'ın onların yanında anması, Kur'ân okudukları için teşrif etmek maksadıyla medh u senâda bulunmasıdır.

Müslim ve Tirmizî'nin rivâyetlerinde hadisin sonunda şu cümleye de yer verilir: "Bir kimseyi ameli yavaşlatırsa nesebi hızlandırmaz." Bu şu demektir: "Her kim soy ve sopunun şerefine aldanarak hayır ameller işlemede kusurda bulunursa nesebi, onu, amel edenler seviyesine ulaştırmaz."⁴¹³

3- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. [أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ # قَالَ: أَيُّحِبُّ أَحَدُكُمْ إِذَا رَجَعَ إِلَى أَهْلِهِ أَنْ يَجِدَ ثَلَاثَ خَلِفَاتٍ عِظَامٍ سِمَانٍ. قُلْنَا: نَعَمْ. قَالَ: فَثَلَاثُ آيَاتٍ يَفْرَأُ بِهَا أَحَدُكُمْ فِي صَبَاحِهِ خَيْرٌ لَهُ مِنْ ثَلَاثِ خَلِفَاتٍ عِظَامٍ سِمَانٍ]. أخرجهُ مسلم. «الْخَلِيفَةُ» النَّافَةُ الْعِشْرَاءَ .

3. (414)- Ebu Hüreyre (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Sizden kim evine döndüğü zaman üç adet gebe, iri, semiz deve bulmayı istemez?" diye sordu.

"Hepimiz isteriz" diye cevap verdik.

"Öyle ise, buyurdu, kim namazda üç âyet okusa bu ona, üç iri ve semiz deveden daha hayırlıdır"⁴¹⁴

4- وعن عقبه بن عامر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [خَرَجَ النَّبِيُّ # وَنَحْنُ فِي الصُّفَّةِ فَقَالَ: أَيُّكُمْ يُحِبُّ أَنْ يَعْدُوَ كُلَّ يَوْمٍ إِلَى بُطْحَانَ؛ أَوْ قَالَ إِلَى الْعَقِيقِ فَيَأْتِي بِنَاقَتَيْنِ كَوْمَاوَيْنِ فِي غَيْرِ إِثْمٍ وَفَطِيعَةٍ رَحِمٍ؟ قُلْنَا: كَلْنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ يُحِبُّ ذَلِكَ. قَالَ: أَفَ يَعْدُو أَحَدُكُمْ إِلَى الْمَسْجِدِ فَيَتَعَلَّمَ أَوْ يَفْرَأُ آيَاتِينَ مِنَ كِتَابِ اللَّهِ تَعَالَى فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ مِنْ نَاقَتَيْنِ، وَثَلَاثِ خَيْرٌ لَهُ مِنْ ثَلَاثِ، وَأَرْبَعِ

⁴¹¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/225-226.

⁴¹² Ebû Dâvud, Salât: 349, 1455. H.; Tirmizî, Kırâ'at: 3, 2946 H.; Müslim, Zikir: 38, 2699 H; İbnu Mâce, Mukaddime: 17, 225. H. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/227.

⁴¹³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/227-228.

⁴¹⁴ Müslim, Salâtul-Müsâfirin: 250 (802); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/228.

خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَرْبَعٍ وَمِنْ أَعْدَائِهِنَّ مِنَ الْبَيْلِ]. أخرجہ مسلم وأبو داود. «الكوماء» الناقة العظيمة السنام.

4. (415)- Ukbetu'bnü Âmir (radiyallahu anh) anlatıyor: "Biz Suffa'da iken Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (dışarı) çıkararak:

"Hanginiz hergün hiç günah işlemeyen ve akrabalık bağlarını da bozmadan Buthân'a veya Akik'e gidip oradan (zahmete ve masrafa girmeden) iki adet iri hörgüçlü dişi deve tutup getirmeyi ister?" diye sordu. Biz:

"Ey Allah'ın Resûlü bunu hepimiz isteriz" dedik. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):

"-O halde birinizin mescide gidip orada Allah'ın kitabından iki âyeti öğrenmesi veya okuması, kendisi için iki deveden daha hayırlıdır. Üç âyet onun için üç deveden, dört âyet onun için dört deveden ve okunacak âyetler kendi sayılarınca deveden daha hayırlıdır" buyurdular."⁴¹⁵

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen Suffa; Mescid-i Nebevî'nin arka kısmında bekârların yatıp kalktığı kısmın adıdır. Büyük çoğunluğunu Medine'ye hicret eden kimsesiz ve bekârların teşkil ettiği Ehl-i Suffe, boş vakitlerini ilim ve ibadetle geçirirlerdi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunların başına yazı ve kıraat muallimlerini koymuş idi. Kendisi de sık sık uğrar onların meseleleriyle uğraşırlardı. Bunların işleri diğer Müslümanların yardımlarıyla sağlanıyordu. Civara muallim gönderme ihtiyacı hâsıl olunca Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bunlardan istifade ediyordu.

Ashâb-ı Suffe hakkında birinci ciltte geniş mâlûmat sunduk, oraya bakılabilir.

2- Hadiste, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Kur'ân tilâvetine teşvik hususunda dikkat çekici bir metoda başvurmuştur: Önce "En kıymetlisinden iki adet deveyi bedâva elde etmeyi kim istemez?" diye sorup dikkatleri çektikten sonra Kur'ân-ı Kerim'den okunacak iki âyetin, iki kıymetli deveden daha hayırlı olduğunu haber veriyor ve devamlı herbir âyetin bir deveden daha hayırlı olduğunu açıklıyor.

İlk nazarda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın mübâlağalı bir üslûba tevessül ettiği zannına düşülebilir. Ancak burada belâğatlı bir üslûb'a yer verildiği görülmektedir. Çünkü, âhirete bakan bir hayır ne kadar küçük bile olsa, dünyanın en büyük maddî servetinden daha kıymetlidir. Çünkü âhirete ait hayırlar ebediyete mazhardır. Ebedî olan küçük bir çeşme, dünyanın büyük bir denizinden daha zengin, daha kıymetli denebilir. Nitekim bu mânâyı te'yiden bir başka hadiste Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) "Birinizin cennetteki kamçı kadar yeri dünyadan daha hayırlıdır" buyurmuştur.

Şu halde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Kur'ân okumanın ehemmiyetine dikkat çekmek için böyle çarpıcı bir üslûba başvurmuş olmaktadır. Hakikat-ı halde tek âyetin tilâvetinden hâsıl olan sevap dünyadan daha hayırlıdır buyursa idi, yine de bu sözde mücâzefe olmayacaktı. Çünkü onun sevabı ebediyete bakar.⁴¹⁶

5- وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ # يَقُولُ: مَنْ قَرَأَ حَرْفًا مِنْ كِتَابِ اللهِ تَعَالَى فَلَهُ بِهِ حَسَنَةٌ، وَالْحَسَنَةُ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا. أَقُولُ الْم حَرْفٌ، وَلَكِنْ أَقُولُ: أَلِفٌ حَرْفٌ، وَو حَرْفٌ، وَمِيمٌ حَرْفٌ]. أخرجہ الترمذی و صححه .

5. (416)- İbnu Mes'ûd (radiyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i dinledim, şöyle diyordu:

"Kur'ân-ı Kerim'den tek harf okuyana bile bir sevab vardır. Her hasene on misliyle (kayde geçer). Elif-Lâm-Mim bir harftir demiyorum. Aksine elif bir harf, lâm bir harf ve mim de bir harftir."⁴¹⁷

AÇIKLAMA:

Resul-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm) bu hadislerinde, Cenab-ı Hakk'ın mü'minlere büyük bir lütfunu haber veriyor: Tilâvet edilen Kur'ân'ın sevabı âyet âyet veya kelime kelime hesaplanmıyor, harf harf hesaplanıyor. Her harf için bir sevap veriliyor. Her hasenenin en az on misliyle kaydedileceği bir başka ilahî kanun (En'am: 6/160) olduğuna göre, Kur'ân-ı Kerim'in tilâvetiyle mü'min, her harfi en az on sevab hesabından büyük bir kazanca mazhar olmaktadır. Bu hadis, İbnu Ebi Şeybe ve Taberânî'de biraz farklı olarak "...Ben Elif-Lâm-Mim Zâlîke'l-Kitab bir harftir demiyorum. Fakat Elif ve Lam ve Mim ve Zal ve Lam ve Kaf herbiri birer harf diyorum" şeklinde gelir. Beyhakî'nin rivâyetinde Elif-Lâm'ın başına Bismillah getirilerek harf harf sayılır.

⁴¹⁵ Müslim, Salatü'l-Müsâfirin: 251; Ebü Dâvud, Salât: 349, 1456 H. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/229.

⁴¹⁶ Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân: 16, 2912. H. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/229-230.

⁴¹⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/230.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) harf deyince ne anlaşılması gerektiğini belirtmeye de ehemmiyet verir. Bu maksadla Kur'an'dan bazı kelimeleri harf harf sayar. Bu davranışı değerlendirmek için Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'in muhataplarını dikkate almamız gerekir. Ümmî bir cemaatte "harf", "kelime", "cümle" gibi dilbilgisine giren tâbirlerin, herkesin nazarında aynı seviyede ıstılahlaşmamış olduğundan, farklı farklı anlaşılabilir. Bunu önlemek için açıklanması gerekir.

Mirkat'ta belirtildiği üzere, hadis, sevabın hesaplanmasında, telâffuz edilen harflerden, ziyâde yapılmış olan harfleri esas kıyor. Zira Bakara'nın başındaki Elif-Lâm-Mim'de dokuz harf telaffuz edildiği halde üç harf sayılmıştır.⁴¹⁸

6- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. [أَنَّ رَسُولَ اللهِ # قَالَ: مَا أَدِنَ اللهُ تَعَالَى لِشَيْءٍ مَا أَدِنَ لِنَبِيِّ يَتَعَنَّى بِالْقُرْآنِ: أَى يَجْهَرُ بِهِ]. أَخْرَجَهُ الْخَمْسَةُ إِ التَّرْمِذَى .

6. (417)- Hz. Ebu Hüreyre (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Cenâb-ı Hakk, Kur'an-ı Kerim'i (güzel bir sesle açıktan okuyan bir peygamere kulak ver(ip sevabı bol kıl)diği kadar hiçbir şeye kulak ver(ip mükâfaat ihsan et)memiştir." Buhârî, Tevhid: 32, 52, Fedailu'l-Kur'an: 19; Müslim, Müsâfirin: 232, 233, 234, Ebû Dâvud, Vitr: 20; Tirmizî, Sevâbu'l Kur'an: 17; Nesâî, İftitâh: 83; İbnu Mâce, İkâmet: 176, (1340).⁴¹⁹

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Kur'an-ı Kerim'in güzel bir sesle, tecvidli olarak cehren okunmasının ehemmiyetini bu şekilde belirtiyor. Hadis, kelimesi kelimesine tercüme edilince şöyledir: "Cenâb-ı Hakk Kur'an'ın cehrî olarak tegannî eden bir peyamberi dinlediği kadar hiçbir şeyi dinlememiştir."

Dinlemek olarak tercüme edilen kelimenin hadisteki aslı ezen'dir. Başka mânaları yanında "söylenen bir şeyi yazan kimsenin, kulağını dinleyene doğru çevirmesi" mânasına gelir. Böyle bir mânâ Allah hakkında câiz olmayacağına göre, bunun başka mânayı ifade için başvuru olan bir mecaz olduğu kabul edilmiş ve: "Hadisin te'vil edilmesi vacibtir" denmiştir.

Öyle ise, bu, Allah hakkında mecâzî olarak: Tilâvetten, Allah'ın memnun kalıp okuyana bol ikram ve sevap vermesi mânasına gelir. Zira dinlemenin neticesi bunlardır. Metnin meâlini verirken lafzî mânayı değil, ulemanın te'vilini esas alıp, onu tesbite ve aksettirmeye çalıştık.⁴²⁰

7- وفي أخرى للبخارى: [أَلَيْسَ مِنَّا مَنْ لَمْ يَتَعَنَّ بِالْقُرْآنِ: يَجْهَرُ بِهِ]. ومعنى «ما أذن» «أى ما استمع.» والتعنى «تحرين القراءة وترقيقها .

7.(418)- Buhârî'nin bir rivâyetinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmaktadır: "Kur'an'ın tegannî etmeyen bizden değildir." (Sahabeden biri, bununla) açıktan okumayı kastediyor demiştir." Tegannî: "kıraatın hüznü ve dokunaklı kılınmasıdır."⁴²¹

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen tegannî farklı yorumlara sebep olmuştur. İbnu'l-Esir, kelimeye verilen çeşitli mânâlardan Kur'an'ın hüznü okunmasını tercih etmiş olmalı ki bu mânayı kaydetmiş. Halbuki şârihler bu kelimeye şu mânâların verildiğini belirtirler:

- 1- Sesi Kur'an'la güzelleştirip zinetlemek, bir bakıma san'atlı okumak.
- 2- Kur'an'la müstağni olup başka çeşit meşguliyetleri terketmek.
- 3- Lezzet almak.
- 4- Zenginlik, yani fakirliğin zıddı.
- 5- Faydalanmak, istifade etmek.

6- Kur'an'la yetinip önceki milletlere gelen kitaplardan, onlarla ilgili rivâyetlerden müstağni kalmak.

7- Tegannî, hiccîrâ yani yolculukta, boş zamanlarda okunan ezgi. Çünkü, Kur'an nâzil olduğu zaman Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) boş vakitlerinde başkaca nağmeler yerine Kur'an-ı Kerim'in ezgi olarak söylenmesini arzu buyurmuştur.

Bu çeşit mânâlardan en ziyade makbul olanı, Kur'an okuyanın başka dinî kitaplardan Hristiyan ve Yahudiler arasında mütedâvil olan Kütüb-i Kadime'den müstağni olmak, onlara iltifat etmemektir. Bu mânâyı te'yid eden

⁴¹⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/230-231.

⁴¹⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/231.

⁴²⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/231.

⁴²¹ Buhârî, Tevhid: 32, 44; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/232.

başka rivayetler de var. Bu te'vile göre hadisin mânâsı şöyle olur: Kur'an'ı okuyup, ondaki hakikatlarla yetinemeyip diğer dinlerin kitaplarına iltifât eden, onlarda hakikat ve hikmet arayan bizden değildir." mamafih, tegannî, fayda manasına da te'vil edilerek "Kur'an'ı okuyup ondaki terğib ve terhiblerle irşad olmayan, istikametini doğrultmakta Kur'an'dan faydalanmayan kimse bizden değildir" mânâsı, "Kur'an'ı hüzünlü okumayan bizden değildir" demekten daha makbûl gözükmektedir. Ancak İbnu Hacer'in de belirttiği üzere, hüzün manası da reddedilemez. Çükü, sesi incelterek rikkatli okumak kalbe daha ziyade müessir olur. Keza teganniye verilen "fakirliğin zıddı olan zenginlik" manası da mânevi zenginlik şeklinde kayıtlı olduğu takdirde makbul bir mâna olmaktadır.

Şu halde, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın telâffuz buyurduğu tegannî kelimesinden, bu kelimenin mutlak kullanılmış olması sebebiyle ulemanın ileri sürdüğü bütün mânalar maksud ve makbul olabilir. Bunlardan birinin umumiyetle tercihi, diğerlerinin butlanını gerektirmez.

Selef Kur'an'ın lahn ve tercî ile okunması câiz mi, değil mi münakaşa etmiştir. Lahn ve tercî, sesi boğazda tutup oynatmak, titretmek, dalgalandırmak ve sese böylece nağme vermek mânâsına gelir. Bu bir bakıma Kur'an-ı Kerim'i musiki kaidelerine uydurarak okumak mânâsına gelir. İmam Mâlik başta olmak üzere pekçok âlim tilâvetin lahn üzere yapılmasını haram olduğunu söylemiştir. Hanefî, Şâfiî ve Hanbelî pekçok âlim haram dememiş ise de mekruh demiştir. Bu mezheplere mensup muhtelif âlimlerden câiz olduğunu söyleyenler de çıkmıştır. Hattâ bâzı Sahâbe ve Tâbiîn'den de cevazı rivâyet edilmiştir. Şâfiîlerin makbul hükmü de cevazdır. İbnu Hacer bu ihtilafın sebebi, lahn üzere kıraat edilirken harflerden bazılarının mahreçlerinde telâffuz edilmemesi endişesinden ileri geldiğini belirtir. Nevevî, mahrecin değişmesine sebep olan tilâvet tarzının haram olduğunda ulemanın icma ettiğini belirtir. Sözü aynen şöyle: "Ulema, Kur'an'ı okurken sesi güzelleştirmeyi uygun görmekte (istihbab) icma eder, yeter ki bunu yaparken yersiz uzatmalarla (temdid) normal kıraat hududu tecâvüz edilmemiş olsun. Şâyet bir harf ilâvesi veya ihfası (atılması) gibi bir davranışla kıraatın normal hududunun dışına çıkılacak olursa bu haramdır... Lahn üzere okumaya gelince, Şâfiî hazretleri bir defasında mekruh olduğuna, bir defasında da câiz olduğuna hükmetmiştir. Ashab: "İhtilâflı iki söz değil, ihtilâflı iki hâl mevcuttur: Lahn'la kıraat ederken normal mahâricden dışarı çıkmazsa câizdir, çıkarsa haramdır. Mâverdi ve Şâfiî'den şöyle dediğini rivâyet etmiştir: "Lahn'la kıraat bazı kelimelerin telaffuzunu mehâricinden dışarı çıkarmaya sebep olursa bu haramdır. Hanefîlerden Sâhibu'z-Zahîre de benzer bir rivâyet kaydeder: "Uzatmalarda Kur'an'ın nazmını bozacak şekilde ifrâta kaçılmazsa caizdir, aksi halde değildir." Ekersiyetin görüşüne şaz düşse ve "garib" karşılanmış olsa da Emâliyü's-Serahsi'ye nisbet ederek Râfiî'nin, kıraat sırasında yersiz uzatmaların (temdid) mutlak olarak câiz olduğuna dâir rivâyetini de -konumuzun bütünlüğü için- kaydetmek isteriz.

Lahn ve tegannî ile okumayı câiz görenler Hz. Dâvud (aleyhisselam)'un okuyuşu ile istidlâl etmişlerdir. Zira İbnu Abbâs (radıyallahu anh)'tan yapılan rivâyete göre, Hz. Davud (Aleyhisselam) Zebûr'u yetmiş makamla okur ve okuyuşu ile hastaları coşturmuş. Bu görüşte olanlar, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan yapılan bazı rivâyetlerden de kendilerine delil getirmişlerdir.⁴²²

8- وعن أبي أمامة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ # يَقُولُ: مَا أَذِنَ اللَّهُ تَعَالَى لِشَيْءٍ: مَا أَذِنَ لِعَبْدٍ يَقْرَأَ الْقُرْآنَ فِي جَوْفِ اللَّيْلِ، وَإِنَّ الْبِرَّ لَيُذْرُ عَلَى رَأْسِ الْعَبْدِ مَا دَامَ فِي مُصَنَّهُ، وَمَا تَقَرَّبَ الْعِبَادُ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى بِمَثَلِ مَا خَرَجَ مِنْهُ.] قَالَ أَبُو النَّضْرِ: يَعْنِي الْقُرْآنَ. مِنْهُ بَدَأَ أَمْرٌ بِهِ، وَإِلَيْهِ يَرْجِعُ الْحُكْمُ فِيهِ. أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِيُّ .

8. (419)- Ebû Umâme (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in şöyle söylediğini işittim:

"Allah, geceleyn Kur'an okuyan bir kula kulak verdiği kadar hiçbir şeye kulak verip dinlemez. Allah'ın rahmeti namazda olduğu müddetce kulun başı üstüne saçılır. Kullar, ondan çıktığı andaki kadar hiçbir zaman Allah'a yaklaşmış olmaz."

Ebu'n Nadr der ki: "Ondan" tâbiriyle "Kur'an'dan" demek istenmiştir."

Tirmizî'de metin biraz farklıdır. "... İki rekat namaz kılan kula kulak verdiği kadar" denmektedir.⁴²³

9- وعن عقبه بن عامر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ # يَقُولُ: الْجَاهِرُ بِالْقُرْآنِ كَالْجَاهِرِ بِالصَّدَقَةِ، وَالْمُسِرُّ بِالْقُرْآنِ كَالْمُسِرِّ بِالصَّدَقَةِ.] أَخْرَجَهُ أَصْحَابُ السَّنَنِ .

9. (420)- Ukbe İbnu Âmir (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı dinledim şöyle diyordu:

⁴²² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/232-234.

⁴²³ Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'an: 17. (2913); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/234.

"Kur'ân'ı cehren (açıktan) okuyan, sadakayı açıktan veren gibidir. Kur'ân'ı gizlice okuyan, sadakayı gizlice veren gibidir."⁴²⁴

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, Kur'ân'ın hususi ve kimsenin işitmeyeceği bir şekilde okunması tavsiye edilmektedir. Daha önceki hadislerde ise açıktan ve yüksek sesle okunmasının faziletli olacağı ifade edilmişti. Alimlerimiz, aradaki farklılığı şöyle izah ederler: Riyâyâ düşmesinden korkulanlar için gizli okuması daha iyidir. Riya korkusu olmayanlar için, namaz kılan, uyuyan veya başka meşguliyeti olanları rahatsız etmemek şartıyla cehrî ve alenî okuması daha iyidir. Denir ki, cehrî okunduğu zaman, başkaları da anlamak, dinlemek, mânevî haz almak suretiyle istifâde ederler. Ayrıca Kur'ân'ın cehrî okunması dinimize has bir şîârdır. Üstelik cehrî okunduğu zaman, okuyanın kalbi uyanık kalır, okuma gayret ve arzusu kamçılanır, uykusu da dağılır. Başkası da ibadet hususunda şevke gelir. Öyle ise, bu mülahazalardan birini düşünerek, şartlara göre, cehrî tilâvet tercih edilmelidir.

Nasıl ki, açıktan açığa sadaka ve zekât verilirken başkasını da teşvik düşünülür ve bu yarışmaya herkesin iştirak etmesi kastedilir. Aynen öyle de: Açıktan okunan Kur'ân ile, başkalarının da bu işe sahip çıkması teşvik edilmektedir. Gecenin karanlığında Kur'ân'la başbaşa kalmak da, sadakayı gizli vermek gibidir. İnsan yakaladığı bu gizlilikte Kur'ân içindeki yerini araştırır ve kendisine Kur'ân'da bir yer bulmaya çalışır. Bir mü'min için Kur'ân'da yer aramak ve kendini Kur'ân'a göre ayarlamak çok mühimdir. Mühimdir, çünkü insan bu ölçüde mü'mindir. Ömer b. Abdülaziz, Muhammed İbn Ka'bi'l-Kurazî ve daha niceleri, Kur'ân'ı hep bu mülahaza ile sabahlara kadar tilâvet etmiş ve onun hakiki mana ve derinliğine ancak bu yolla ulaşabilmişlerdir.

İçten, samimi ve güzel bir edâ ile okunan Kur'ân, insanın ruh, kalb ve hissiyatına hayat bahşeder. Bilhassa Efendimiz (s.a.v.)'in fem-i güher-i mübâreklerinden dökülüyor gibi Kur'ân'ı dinlemek, insanı sonsuz huzura garkeder. Bir derece üste çıkarak Cibril'e misafir olma ve bizzât Kur'ân'ı ondan dinleme, ruha, tarifi imkânsız esintiler kazandırır. Bütün bunların verasında Kur'ân'ı bizzat kelâmın esas sahibi olan Müttekellim-i Ezelî'den dinliyor gibi O'na muhatap olmak.. kalbin buna tahammülü var mıdır bilemem, insanı âdeta semavîleştirir...⁴²⁵

10- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: [قَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللهِ: أَيُّ أَعْمَالٍ أَحَبُّ إِلَى اللهِ تَعَالَى؟ قَالَ: الْحَالُ الْمُرْتَحِلُ. قَالَ: وَمَا الْحَالُ الْمُرْتَحِلُ؟ قَالَ: الَّذِي يَضْرِبُ مِنْ أَوَّلِ الْقُرْآنِ إِلَى آخِرِهِ. كُلَّمَا حَلَّ ارْتَحَلَ].

10. (421)- İbnu Abbâs (radiyallahu anhümâ) anlatıyor:

"Bir adam: "Ey Allah'ın resulü, Allah'a hangi amel daha sevimlidir?" diye sordu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Yolculuğu bitirince tekrar yola başlıyan" cevabını verdi.

"Yolculuğu bitirip tekrar başlamak nedir?" diye ikinci sefer sorunca:

"Kur'ân'ı başından sonuna okur, bitirdikçe yeniden başlar" cevabını verdi."⁴²⁶

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) burada, Kur'ân'ı hatmettikten sonra baş kısmına geçip bir miktar daha okuyarak yeni bir hatme başlamayı, yolculuğu bitirip tekrar yolculuğa başlamaya teşbih buyurmuştur. Mekke kurrâları böyle yaparlarmış: Hatim tamamlanınca başa geçip Fatiha suresini okurlar, Bakara'dan da ilk beş ayeti okuyup öyle dururlarmış. Böylece yeni bir hatme başlamış olurlardı.

Hadise başka yorumlar da yapılmıştır.⁴²⁷

11- وعن أبي سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ #: يَقُولُ: اللهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى: مَنْ شَعَلَهُ الْقُرْآنُ عَنْ مَسْأَلَتِي أَعْطَيْتُهُ أَفْضَلَ مَا أُعْطِيَ السَّائِلِينَ]. أخرجهما الترمذی .

11. (422)- Ebu Said (radiyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm). buyurdular ki:

"Aziz ve celîl olan Allah diyor ki: "Kim, Kur'ân-ı Kerîm'i okuma meşguliyeti sebebiyle benden istemekten geri kalırsa, ben ona, isteyenlere verdiğimden fazlasını veririm."⁴²⁸

⁴²⁴ Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân: 20, 2920; Ebu Davud, Salât: 315, 1333; Nesâî, Zekât: 68; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/234-235.

⁴²⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/235.

⁴²⁶ Tirmizî, Kırâat: 4, 2949. H. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/235.

⁴²⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/235.

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki hadis şöyle anlaşılmıştır:

"Kim Kur'an-ı Kerim'in kıraatıyla meşguliyet sebebiyle zikir ve dua edemezse, Allah onun, ihtiyaçlarını arzedenlerden daha fazla şekilde isteklerini, arzularını yerine getirir."

Yani, Cenâb-ı Hakk'a, çeşitli şekillerde dua ve zikirler ederek ibadet yapılabilirse de, Allah indinde en makbul ibadet, Kur'an okuyarak yapılan ibadet olmaktadır. Yukarıdaki hadiste müellifimiz tarafından terkedilen bir cümle daha var ki, söylenen hususa açıklık getirir: "Allah'ın kelâmının diğer kelimelere üstünlüğü, Allah'ın mahlûkatına üstünlüğü gibidir."⁴²⁹

12- وعن سهل بن معاذ الجهني رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. [أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ # قَالَ: مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ وَعَمِلَ بِهِ أُلَيْسَ وَالدُّهُ تَاجًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ، ضَوْؤُهُ أَحْسَنُ مِنْ ضَوْءِ الشَّمْسِ فِي بَيْتٍ مِنْ بُيُوتِ الدُّنْيَا لَوْ كَانَتْ فِيهِ، فَمَا ظَنُّكُمْ بِالَّذِي عَمِلَ بِهِ]. أخرجهُ أبو داود .

12. (423)- Sehl İbnu Muâz el-Cuhenî (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Kim Kur'an'ı okur ve onunla amel ederse, kıyamet günü babasına bir tâç giydirilir. Bu tâcin ışığı, güneş dünyadaki herhangi bir evde bulunduğu takdirde onun vereceği ışıktan daha güzeldir. Öyleyse, Kur'an'la bizzat amel edenin ışığı nasıl olacak, düşünebiliyor musunuz?"⁴³⁰

13- وعن عليّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ فَاسْتَظَّهَرَهُ فَأَحْلَحَ لَهُ وَحَرَّمَ حَرَامَهُ أَدْخَلَهُ اللَّهُ تَعَالَى بِهِنَّ الْجَنَّةَ، وَشَفَّعَهُ فِي عَشْرَةِ مِنْ أَهْلِ بَيْتِهِ كُلُّهُمْ قَدْ وَجِبَتْ لَهُ النَّارُ]. أخرجهُ الترمذی. ومعنى «استظهره» حفظه عن ظهر قلبه .

13. (424)- Hz. Ali (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Kim Kur'an'ı okur, ezberler, helâl kıldığı şeyi helâl kabul eder, haram kıldığı şeyi de haram kabul ederse Allah, o kimseyi cennete koyar. Ayrıca hepsine cehennem şart olmuş bulunan âliesinden on kişiye şefaati kılınır."⁴³¹

14- وعن عبدالله بن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: يُقَالُ لِصَاحِبِ الْقُرْآنِ؛ أَقْرَأُ وَأَرْقُ وَرَيْلٌ كَمَا كُنْتَ تُرَيْلٌ فِي الدُّنْيَا، فَإِنَّ مَنَزَلَتَكَ عِنْدَ آخِرِ آيَةٍ تَقْرُؤُهَا]. أخرجهُ البخاری والترمذی .

14. (425)- Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs (radiyallahu anhümâ) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Kur'an'ı okuyup ona sâhip çıkan kimseye (âhirette): "Oku ve (cennetin derecelerine) yüksel, dünyada nasıl ağır ağır okuyor idiyen öyle oku. Zirâ senin makamın, okuduğun en son âyetin seviyesindedir" denir."⁴³²

AÇIKLAMA:

Şerhlerde geldiğine göre, cennetin dereceleri, Kur'an-ı Kerim'in âyetlerinin adedine uygundur. Kur'an okuyana: "Okuduğun âyet sayısınca yüksel" denir. Böylece Kur'an-ı Kerim'i tamamıyla okuyan âhirette en yüksek dereceyi ihraz eder. Bir parça okuyan okuduğu âyetler sayısına uygun bir mertebeye kadar yükselir ve orada kalır. Şu halde sevâbn en yüce mertebesi, hatm-i şerifle elde edilebilir.⁴³³

15- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: [قَالَ: رَسُولُ اللَّهِ #:

⁴²⁸ Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'an: 25, 2927 H. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/236.

⁴²⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/236.

⁴³⁰ Ebu Dâvud, Salât: 349, 1453 H. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/236.

⁴³¹ Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'an: 13, 2907 H. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/237.

⁴³² Ebü Dâvud, Vitr: 20, 1464; Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'an: 18, 2915, H; İbnu Mâce, Edeb: 52, 3780 H. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/237.

⁴³³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/237.

الْمَاهِرُ بِالْقُرْآنِ مَعَ السَّفَرَةِ الْكِرَامِ الْبَرَّةِ، وَالَّذِي يَقْرَأُ الْقُرْآنَ وَيَتَتَعْتَعُ فِيهِ وَهُوَ عَلَيْهِ شَاقٌّ لَهُ أَجْرَانِ]. أخرجہ الخمسة إ النسائی .

15. (426)- Hz. Aişe (radiyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdu: "Kur'ân'da mâhir olan (hıfzını ve okuyuşunu güzel yapan), Sefere denilen kerîm ve mutî meleklerle berâber olacaktır. Kur'ân'ı kekeleyerek zorlukla okuyana iki sevap vardır."⁴³⁴

AÇIKLAMA:

Kur'ânda mahir olmak, işlek hafız olmaktır. Kur'ân'ı güzel okumak için hâfız olmak yeterli değildir. Çok okuyup fazla mûmârese yapanlar mahâretlerini ilerletip hiçbir takılmaya meydan vermeden okuyacak hâle gelirler. Mahâretin derecesine göre, âyetlerin yerlerini derhal hatırlayabilenler vardır.

Sefere, "safir" in cem'idir, resûl demektir. Hadiste geçen sefere'yi "peygamberler", "melekler" diye anlayanlar olmuştur.

Kur'ân'ı kekeleyerek okumak, okurken zorlanmak, meşakkat çekerek okumaktır. Bu ifâde daha ziyade yeni başlayanlar, okuma işinde henüz mahâret sâhibi olamayanlara bakar. Bu müjde, yeni başlayanları şevklendirerek, hızla mahâret kesbetmede yardımcı olur. Bu safhayı atlayarak suhûletle okumaya geçenler "mahir"lere vaadedilmiş olan mükâfaatla teşvik göremeseler bile, 416 numaralı hadiste, Kur'ân-ı Kerîm'in her harfi için vaadedilen sevabla teşvik görürler.

Âlimler, mâhirden hâfızları anlayarak sefere ile beraber olma mükâfaatını hâfızlara has görürler. Şüphesiz hâfızu'l-Kur'ân'ın bu mevzudaki sevaplarıyla kimse yarışamaz, ancak hadiste mâhir mutlak geldiğine göre, bu itlaka Kur'ân'ı çok okuyarak suhûlete ermişleri dahil etmek mümkündür.⁴³⁵

16- وعن أسيد بن خضير رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [بَيْنَمَا هُوَ يَقْرَأُ مِنَ اللَّيْلِ سُورَةَ الْبَقَرَةِ وَفَرَسُهُ مَرْبُوطَةٌ عِنْدَهُ إِذْ جَاءَتْ الْفَرَسُ فَسَكَتَتْ فَسَكَتَتْ، فَقَرَأَ: فَجَاءَتْ الْفَرَسُ فَسَكَتَتْ فَسَكَتَتْ الْفَرَسُ. ثُمَّ قَرَأَ فَجَاءَتْ، وَكَانَ ابْنُهُ يَحْيَى قَرِيباً مِنْهَا فَانْصَرَفَ فَأَخْرَجَهُ؛ ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ إِلَى السَّمَاءِ فَإِذَا مِثْلُ الظِّلَّةِ فِيهَا أَمْثَالُ الْمَصَابِيحِ فَلَمَّا أَصْبَحَ حَدَّثَ النَّبِيَّ # فَقَالَ: وَتَدْرِي مَا ذَاكَ؟ قَالَ: قَالَ: تِلْكَ الْمَرْكَةُ دَنْتَ لِصَوْتِكَ، وَلَوْ قَرَأْتَ، صَبَحْتَ يَنْظُرُ إِلَيْهَا النَّاسُ تَوَارَى مِنْهُمْ]. أخرجہ البخارى ولمسلم عن الخدرى بمعناه .

16. (427)- Üseyd İbnu Hudayr (radiyallahu anh)'ın anlattığına göre: "Geceleyin, (hurma harmanında iken) Kur'ân'dan Bakara suresini okuyordu. Hemen yakınında da atı bağlı idi. Birden bire atı şahlandı. Bunun üzerine sükût ederek okumayı bıraktı. At da sükûnete geldi. Üseyd tekrar okumaya başlayınca at yine şahlandı. Üseyd yine sükût edince at da sükûnete erdi. Az sona yine okumaya başlayınca at da şahlanmaya başladı. Oğlu Yahya, ata yakındı. Ona bir zarar vermesin diye attan uzaklaştırmak için yanına gitti. Bir ara başını göğe kaldırıncaya bir de ne görsün! Gökte şemsiye gibi bir şey ve içerisinde kandilimsi nesnelere var.

Sabah olunca koşup gördüklerini Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a anlattı. Hz Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) kendisine:

"O gördüklerin neydi bilir misin?" diye sordu.

"Hayır!" cevabı üzerine açıkladı:

"Onlar melâike idi. Senin sesine gelmişlerdi. Sen okumaya devam etseydin onlar seni sabaha kadar dinleyeceklerdi. Öyle ki, sabahleyin herkes onları seyredebilecekti, çünkü halktan gizlenmiyeceklerdi."⁴³⁶

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki rivâyet Buhârî ve Müslim'de geçmektedir. Hadis burada özetlenerek kaydedilmiş ve hadisenin özüne girmeyen bazı teferruat terkedilmiş. Tercüme yapılarak teferruata biz de yer vermedik.

Üseyd İbnu Hudayr Medineli Müslümanların ilklerinden sayılır. Ensâr'ın ileri gelenlerindedir. Kur'ân'ı sesce güzel okuyanların başında gelir.

⁴³⁴ Buhârî, Tevhid: 52; Müslim, Müsâfirîn: 244; Ebu Dâvud, Vitir: 14, (1454); Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân: 13 (2906); İbnu Mâce, Edeb: 52, (3779); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/237.

⁴³⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/238.

⁴³⁶ Buhârî, Fedailu'l-Kur'ân: 15; Müslim, Müsâfirîn: 242, (796); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/239.

Bu vak'a bir yönüyle Kur'an-ı Kerim'in güzel bir sesle tilâvetinin ehemmiyetini gösterdiği gibi bir yönüyle de Ashâb-ı Kirâm'ın mazhar olduğu kerâmetlere bir örnek olur. Alimler, geceleyin Bakara sûresini okumanın, dinlemenin faziletine de buradan delil çıkarmışlardır⁴³⁷.

17- وعن البراء رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [كَانَ رَجُلٌ يَقْرَأُ سُورَةَ الْكَهْفِ وَعِنْدَهُ فَرَسٌ مَرْبُوطَةٌ بِشَظْنَيْنِ فَنَعَسَتْهُ سَحَابَةٌ فَجَعَلَتْ تَدْنُوا وَجَعَلَ فَرَسُهُ يَنْفِرُ مِنْهَا، فَلَمَّا أَصْبَحَ أَتَى النَّبِيَّ # فَذَكَرَ لَهُ ذَلِكَ فَقَالَ: تِلْكَ السَّكِينَةُ تَنْزَلَتْ لِلْقُرْآنِ]. أخرجہ الشیخان والترمذی. «والشطن» الحبل.

17. (428)- el-Berâ (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir zat Kehf suresini okuyordu. Yanında da iki uzun ipe bağlı olan atı duruyordu. Derken etrafını bir bulut kapladı. Ve bu bulut ona yaklaşmaya başladı. At da bu durumdan huysuzlanmaya, ürkmeye koyuldu. Sabah olunca adam Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelip vak'ayı anlattı. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ona şu açıklamada bulundu:
"Bu sekinet idi, Kur'an için inmişti."⁴³⁸

AÇIKLAMA:

Burada da önceki hadiste geçen hadise hikaye olunmaktadır. Yani hadiseye şahid olan sahâbi Üseyd İbnu Hudayr'dır.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), gördüklerinden hayrete düşerek ne olduğunu soran Üseyd (radıyallahu anh)'e "Bu sekinetti" demiştir. Alimler Sekinet'in ne olduğu meselesinde ihtilaf ederler: Bazı alimler "insan yüzü gibi simaya sahip bir rüzgardır" derken, bazıları "üzerinde sekinet (vakar) bulunan meleklerdir" demiştir. Başka tahminler de ileri sürülmüştür. Ancak, muhtar görüşe göre, sekinet, kendisinde sükûnet ve rahmet olan bir mahluktur, berâberinde, Kur'an'ı dinleyen melekler vardır. Nitekim önceki rivâyet bunu te'yid eder. Zira Üseyd göğe bakınca içinde kandilimsi nesnelere bulunan şemsiyeye benzeyen birşey görmüş idi. Bu ikinci rivâyetin açıklamasına göre, Üseyd'in şemsiyeye benzettiği şey Sekinet, kandilimsi şeyler de Kur'an-ı dinleyen Sekinet dışındaki meleklerdir.⁴³⁹

18- وعن أبي موسى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ #: مَثَلُ الْمُؤْمِنِ الَّذِي يَقْرَأُ الْقُرْآنَ مَثَلُ تَرْجَةٍ رِيحُهَا طَيِّبٌ وَطَعْمُهَا طَيِّبٌ، وَمَثَلُ الْمُؤْمِنِ الَّذِي يَقْرَأُ الْقُرْآنَ مَثَلُ التَّمْرَةِ طَعْمُهَا طَيِّبٌ وَرِيحُهَا طَيِّبٌ، وَمَثَلُ الْفَاجِرِ الَّذِي يَقْرَأُ الْقُرْآنَ كَمَثَلِ الرَّيْحَانَةِ رِيحُهَا طَيِّبٌ وَطَعْمُهَا مُرٌّ، وَمَثَلُ الْفَاجِرِ الَّذِي يَقْرَأُ الْقُرْآنَ كَمَثَلِ الْحَنْظَلَةِ طَعْمُهَا مُرٌّ وَرِيحُهَا طَيِّبٌ]. أخرجہ الخمسة.

18. (429)- Ebu Musa (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Kur'an okuyan mü'minin misâli portakal gibidir. Kokusu güzel tadı hoştur. Kur'an okumayan mü'minin misâli hurma gibidir. Tadı hoştur fakat kokusu yoktur. Kur'an'ı okuyan fâcir misâli reyhan otu gibidir. Kokusu güzeldir, tadı acıdır. Kur'an okumayan fâcirin misâli Ebu Cehil karpuzu gibidir, tadı acıdır, kokusu da yoktur."⁴⁴⁰

19- وعن عثمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. [أَنَّ النَّبِيَّ # قَالَ: خَيْرُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ]. أخرجہ البخاری، وأبو داود، والترمذی .

19. (430)- Hz. Osman (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Sizin en hayırlınız Kur'an'ı Kerim'i öğrenen ve öğretenidir."⁴⁴¹

20- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنْهُمَا. أَنَّ النَّبِيَّ # قَالَ: [إِنَّ الَّذِي لَيْسَ فِي جَوْفِهِ شَيْءٌ مِنَ الْقُرْآنِ كَالْيَبْتِ الْخَرْبِ]. أخرجہ الترمذی وصححه .

⁴³⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/239.

⁴³⁸ Buhârî, Fedâilu'l-Kur'an: 11; Müslim, Müsâfirin: 240, 241, (795); Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'an: 6, 2887. H. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/240.

⁴³⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/240.

⁴⁴⁰ Buhârî, Et'ime: 30, Fedâilu'l-Kur'an: 17, 36, Tevhid: 57; Müslim, Müsâfirin: 243; Ebu Dâvud, Edeb: 19, 4329; Tirmizî, Edeb: 79; Nesâî, İman: 32; İbun Mâce, Mukaddime: 16, 214 H. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/241.

⁴⁴¹ Buhârî, Fedâilu'l-Kur'an: 21; Tirmizî, Fedâilu'l-Kur'an: 15, 2909; Ebu Dâvud, Salât: 349, 1452 H.; İbnu Mâce, Mukaddime: 16,211. H. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/241.

20. (431)- İbnu Abbâs (radiyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: *"Hâfızasında Kur'ân'dan hiçbir ezber bulunmayan kişi harab olmuş bir ev gibidir."*⁴⁴²

21- وعن سعد بن عبادة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. أَنَّ النَّبِيَّ # قَالَ: [مَا مِنْ أَمْرٍ يُقْرَأُ الْقُرْآنَ ثُمَّ يَنْسَاهُ إِلَّا لَقِيَ اللهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْدَمًا]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ .

21. (432)- Sa'd İbnu Ubâde (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah buyurdular ki: *"Kur'ân-ı Kerim'i okuyan bir kimse sonradan (terkeder ve okumayı) unutursa kıyâmet günü cüzzamlı olarak Allah'a kavuşur."*⁴⁴³

AÇIKLAMA:

Ebu Dâvud, bu hadisi: "Kur'ân'ı ezberledikten sonra unutanın feci hâli" başlığıyla sunar. Böylece hadisin, aslında "kıraat eden (okuyan)" tâbirinden "ezberleyen"i anlamış olmaktadır. Ancak alimler bunun "bakarak" veya "ezberden" veya "mânâ yönüyle" olabileceğini belirtirler. Keza tehdid "okumayı bırakana"dır, ister fiilen unutmuş olsun isterse unutmamış olsun farzketmez. Hadiste: "Allah'a eczem olarak kavuşur" denmektedir. Eczem "cüzzâma yakalanmış" demek olduğu gibi "elleri olmayan" veya "dişleri dökülmüş" veya "unutma kabahatini örtecek bir özrü olmaksızın" mânâlarına da gelmektedir. Çünkü cüzzâm hastalığı dişlerin, azaların, ellerin dökülmesine sebep olmaktadır. Dolayısıyla "Allah karşısında konuşamayacak, delil getiremeyecek, kusurunu affettiremeyecek..." gibi mânalar anlaşılmalıdır⁴⁴⁴.

22- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. أَنَّ النَّبِيَّ # قَالَ: [عُرِضَتْ عَلَيَّ أُجُورُ أُمَّتِي حَتَّى الْقَدَاةُ يُخْرِجُهَا الرَّجُلُ مِنَ الْمَسْجِدِ، وَعُرِضَتْ عَلَيَّ ذُنُوبُ أُمَّتِي فَلَمْ أَرْ فِيهَا ذَنْبًا أَعْظَمَ مِنْ سُورَةٍ مِنَ الْقُرْآنِ أَوْ آيَةٍ أَوْتِيهَا رَجُلٌ ثُمَّ نَسِيَهَا]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ .

22. (433)- Hz. Enes (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: *"Ümmetime verilen ücretler bana arzedildi. Bunlar arasında bir kimsenin mescidden kaldırıp attığı bir çöp için verilmiş olanı da vardı. Keza ümmetimin işlediği günahlar da bana arzedildi. Bunlar arasında, bir kimsenin lütf-i İlahî olarak öğrenip de sonradan unuttuğu bir sûre veya âyet sebebiyle kazandığından daha büyüğünü görmedim."*⁴⁴⁵

AÇIKLAMA:

Burada ezberlenmiş olan âyetlerin unutmayı Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın büyük günah olarak ifade etmesi, büyük günahları belirten hadislerle münâfi değildir. Belki mânâyı bazı kayıtlarla sınırlamak gerekir. Unutmayı böyle ağır müeyyideye bağlamak, şeriatımızın temelini Kur'ân'ın teşkil etmesindedir. Kur'ân'ın, istihfaf edilerek unutulmaya terki, dinin yıkılması, harab edilmesi demektir. Dinimiz, "unutmayı özür kabul etmiştir" diye yapılacak itiraza: "Din kasdî olmayan unutmayı mâzur addeder, kasdî olanı tembellek, istihfâf ve gafletten geleni değil" diye cevap verilir.

Ayrıca, buradaki "en büyük" tâbiri, "küçük günahların en büyüğü" diye de yoruma tâbi tutulmuştur. Bu sonuncu te'vil, dediğimiz gibi kasdî olmayan, istihfaftan gelmeyen unutmalarla ilgilidir. Kasdî olan terk ve unutmalar dinin yıkımına ve küfre götüreceği için elbette ki büyük günahlar sınıfına girecektir.⁴⁴⁶

23- وعن عمران بن حصين رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا. [أَنَّهُ مَرَّ عَلَيَّ قَارِيٌّ يَقْرَأُ الْقُرْآنَ ثُمَّ يَسْأَلُ النَّاسَ بِهِ فَاسْتَرْجَعَ، وَقَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ # يَقُولُ: مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ فَلَيْسَ أَلَى اللَّهِ تَعَالَى فَإِنَّهُ سَيَجِيءُ أَقْوَامٌ يَقْرَؤُنَ الْقُرْآنَ وَيَسْأَلُونَ بِهِ النَّاسَ].

⁴⁴² Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân: 18, 2914. H. Tirmizî hadisin sâhîh olduğunu söylemiştir. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/241.

⁴⁴³ Ebu Dâvud, Vitr: 21, 1474. H. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/241.

⁴⁴⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/242.

⁴⁴⁵ Ebû Dâvud, Salât: 16, 461. H; Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân: 19, 2917. H. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/242.

⁴⁴⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/242-243.

23. (434)- İmrân İbnu Husayn (radiyallahu anhümâ)'ın anlattığına göre, İmrân, Kur'ân okuyan, arkasından da buna mukabil halktan dünyalık talep eden birisine rastlamıştı. "İnnâ lillahi ve innâ ileyhi râci'un, deyip arkasından şu açıklamayı yaptı: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in şöyle söylediğini işittim: "Kim Kur'ân okursa (isteyeceğini) Allah'tan istesin. Zira bir takım insanlar zuhur edecek, onlar Kur'ân okuyup, okudukları mukabilinde halktan (dünyalık) isteyecekler."⁴⁴⁷

AÇIKLAMA:

Kur'ân tilâveti, herşeyden önce bir zikir ve ibâdettir. Zikir ve ibâdetin ihlâsla yapılması yani sırf Allah rızası için yapılması gerekir, hiçbir dünyevî gaye araya girmemelidir. İmran (radiyallahu anh) Kur'ân okuyup arkasından dünyalık istemek gibi şenî bir davranışı musibet telakkî ettiği için ölüm haberi gibi ciddi musibetlerle karşılaştığı zaman söylenmesi sünnet olan innâ lillahi ve innâ ileyhi râci'un (Hepimiz Allah'ın kullarıyız, O'ndan geldik, O'na döneceğiz) cümlesini okur.

Alimler hadiste geçen "Kim Kur'ân okursa (isteyeceğini) Allah'tan istesin" irşadından şunu da anlamışlar: "Kur'ân tilâvet eden kimse, okurken, rahmet âyetine rastlayınca Allah'tan rahmet talep etsin, ukubet âyetine rastlayınca da ukubetten Allah'a sığınsın. Kıraatin sonunda ise, me'sur (âyet ve hadiste gelen) dualarla dua etsin. Bu duaların da âhirete müteallik olması, Müslümanların dünyevî ve uhrevî hayırlarıyla ilgili olması gerekir."⁴⁴⁸

24- وعن صُهَيْبِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #: [مَا آمَنَ بِالْقُرْآنِ مَنْ اسْتَحَلَّ مَحَارِمَهُ]. أَخْرَجَهُمَا التِّرْمِذِيُّ .

24.(435)- Süheyb (radiyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kur'ân'ın haram kıldığı şeyleri helâl addeden kimse Kur'ân'a inanmamıştır."⁴⁴⁹

25- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا. أَنَّ رَسُولَ اللهِ #: [نَهَى أَنْ يُسَافَرَ بِالْقُرْآنِ إِلَى أَرْضِ الْعَدُوِّ]. أَخْرَجَهُ الثَّوَالِيقُ وَأَبُو دَاوُدَ .

25. (436)- İbnu Ömer (radiyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) düşman arazisine Kur'ân-ı Kerim'le birlikte askerî seferi yasakladı."⁴⁵⁰

AÇIKLAMA:

Alimler düşmanın eline geçmesi ihtimali olan küçük seferlerde Kur'ân-ı Kerim'in bulundurulmaması gereğine hükmederler. Bu ihtimalin bulunmadığı büyük seferler hususunda ihtilâf ederler. İmâm Mâlik mutlak olarak yasaklama, Ebû Hânîfe tefrikte bulunma cihetine gitmişlerdir. Şâfiî de korkunun varlığı veya yokluğuna göre kerâhete hükmeder.⁴⁵¹

İKİNCİ BAB

ESBAB-I NÜZÛLE DAİRDİR

BAZI SÛRE VE ÂYETLERİN FAZİLETLERİ DE
SÛRELERİN KUR'ÂN'DAKİ SİRALARI
ÇERÇEVESİNDE BURADA ZİKREDİLECEK

FATİHA SÛRESİ

1- عن أبي سعيد بن المع رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [كُنْتُ أَصَلِّي فِي الْمَسْجِدِ فَدَعَانِي رَسُولُ اللهِ # فَلَمْ أَجِبْهُ، ثُمَّ أَنْتَيْتُهُ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ: إِنِّي كُنْتُ أَصَلِّي. فَقَالَ: أَلَمْ يَقُلِ اللهُ تَعَالَى يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ ثُمَّ قَالَ: أَعْظَمُ السُّورِ فِي الْقُرْآنِ قَبْلَ

⁴⁴⁷ Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân: 20, 2918; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/243.

⁴⁴⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/243.

⁴⁴⁹ Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân: 20, 2919. H. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/244.

⁴⁵⁰ Buhârî, Cihâd: 129; Müslim, İmâmet: 92, 93, 94, (1869); Ebu Dâvud, Cihâd: 88, (2610); İbnu Mâce, Cihâd: 45, (2879); Muvatta, Cihâd: 7, (2, 446); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/244.

⁴⁵¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/244.

أَنْ تَخْرَجَ مِنَ الْمَسْجِدِ ثُمَّ أَخَذَ بِيَدِي فَلَمَّا أَرَادَ أَنْ يَخْرُجَ قُلْتُ: أَلَمْ تَقُلْ: عَلِمْتُكَ سُورَةَ هِيَ أَعْظَمُ سُورَةٍ فِي الْقُرْآنِ؟ قَالَ: الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ هِيَ السَّبْعُ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنُ الْعَظِيمُ الَّذِي أُوتِيْتُهُ]. أخرجہ البخاری، وأبو داود، والنسائي .

1. (437)- Ebu Saîd İbnu'l-Muallâ (radiyallahu anh) anlatıyor: "Ben Mescid-i Nebevî'de namaz kılıyordum. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) beni çağırıldı. Fakat (namazda olduğum için) icabet edemedim. Sonra yanına gelerek:

"Ey Allah'ın Resûlü namaz kılıyordum (bu sebeple cevap veremedim diye özür beyan ettim)." Bana:

"*Allahu Teâla Kitab'ında: "Ey iman edenler, Allah ve Resûlü sizi çağırdukları zaman hemen icâbet edin" buyurmuyor mu?" (Enfal: 8/24)" dedi ve arkasından ilave etti: "Sen mescidden çıkmazdan önce, sana Kur'ân-ı Kerîm'in (sevabca) en büyük sûresini öğreteyim mi?" dedi ve elimden tuttu. Mescidden çıkacağı sırada ben:*

"Sana en büyük sureyi öğreteceğim" dememiş miydiniz? dedim. Bana:

"*O sure Elhamdü lillâhi Rabbi'l-âlemin dir ki(namazlarda tekrar tekrar okunan) yedi âyet (es-Seb'u'l-Mesânî) ve bana verilen yüce Kur'ân'dır"* buyurdu.⁴⁵²

ACIKLAMA:

Burada Fâtiha'nın faziletli sûre olduğu ifâde edilmektedir. Bu fazilet, ifâde ettiği mânaya binaen kazandırdığı sevab cihetiyledir. Değilse bu üstünlük, bizzat Kur'ân'dan olmak, vahy-i ilâhî bulunmak cihetiyle değildir. Bu açıdan, Kur'ân-ı Kerîm'in bütün âyetleri, bütün sûreleri vahy-i ilâhî olmaları haysiyetiyle aralarında üstünlük olamaz.

Fatiha'ya es-Seb'u'l-Mesânî denmesi yedi ayet olmasından ileri gelir. Mesânî "mesna"nın cem'idir, iki çift, mükerrer demektir. Namazın her rek'atında Fatiha tekrar okunduğu ve zammolunan sure ile çiftlendiği için mesânî denilmiştir. Hicr sûresinin 87'inci âyetinde: "*Habibim, biz sana mükerrer okunup katlanan yedi (ayetli Fatiha) ile büyük Kur'ân'ı verdik*" buyrulmuştur.

Yukardaki hadis es-Seb'u'l-Mesânî ile Fatiha'nın kastedildiğine delil olmakla beraber, İbnu Abbas'tan gelen bir rivâyete göre de Seb'u'l-Mesânî ile yedi uzun sûre kastedilmektedir: Bakara, Al-i İmrân, Nisâ, Maide, En'âm, A'raf, Yunus sûreleri.⁴⁵³

2- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. [أَنَّ رَسُولَ اللهِ # خَرَجَ عَلَى أَبِي ابْنِ كَعْبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وَهُوَ يُصَلِّي وَذَكَرَ نَحْوَهُ. وَفِيهِ: وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ مَا أَنْزَلَ فِي التَّوْرَةِ وَ"نَجِيلٍ وَ فِي الرَّبُّورِ وَ فِي الْفُرْقَانِ مِثْلَهَا، وَإِنَّهَا سَبْعٌ مِنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنُ الْعَظِيمُ الَّذِي أُعْطِيْتُهُ]. أخرجہ الترمذی وصححه. وزاد في أخرى له وللنسائي: وهي مقسومة بيني وبين عبدى ولعبدى ما سأل .

2. (438)- Ebu Hüreyre (radiyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Ubey İbnu Ka'b (radiyallahu anh)'a uğradı. O namaz kılıyordu... devamını yukarıdaki gibi aynen kaydetti. Ancak şu ziyâde var:

"*Nefsîmi kudret elinde tutan Zât-ı Zü'l-Celâl'e yemin ederim ki, Allah, Fâtiha'nın bir mislini ne Tevrat'ta, ne İncil'de, ne Zebur'da, ne de Furkân'da indirmemiştir. O (namazlarda) tekrar okunan yedi âyet ve bana ihsân edilen yüce Kur'ân'dır."*

Tirmizi hadisin sahih olduğunu söylemiştir. Nesâî'nin yine Ebû Hüreyre'den yaptığı bir rivayette:

"*O (Fatiha sûresi) benimle kulum arasında taksim edilmiştir. Kuluma istediği verilmiştir"* ziyadesi vardır.⁴⁵⁴

3- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا. قَالَ: [بَيْنَا جَبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّمُّ قَاعِدًا عِنْدَ النَّبِيِّ # إِذْ سَمِعَ نَقِيضًا مِنْ فَوْقِهِ فَرَفَعَ رَأْسَهُ إِلَى السَّمَاءِ فَقَالَ: هَذَا بَابٌ مِنَ السَّمَاءِ فُتِحَ الْيَوْمَ لَمْ يُفْتَحْ قَطُّ الْيَوْمَ فَنَزَلَ مِنْهُ مَلَكٌ فَقَالَ: هَذَا مَلَكٌ نَزَلَ إِلَى اَرْضِ لَمْ يَنْزَلْ قَطُّ الْيَوْمَ فَسَلَّمَ وَقَالَ: أَبَشِرْ بِنُورَيْنِ أُوتِيْتَهُمَا لَمْ يُوتَهُمَا نَبِيٌّ قَبْلَكَ: فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَخَوَاتِيمَ سُورَةِ الْبَقَرَةِ، لَمْ تَقْرَأْ بِحَرْفٍ مِنْهُمَا إِ عْطِيْتَهُ]. أخرجہ مسلم والنسائي. والنقيض «الصوت» .

⁴⁵² Buhârî, Tefsir: 1; Nesâî, İftitâh: 26; Ebû Dâvud, Vitr: 15; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/245-246.

⁴⁵³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/246.

⁴⁵⁴ Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân: 1, (2878); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/246-247.

3. (439)- İbnu Abbâs (radiyallahu anhumâ) anlatıyor: "Cibril (aleyhisselam), Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in yanında otururken yukarıda kapı sesine benzer bir ses işitti. Başını göğe doğru kaldırdı. Cibril (aleyhisselâm) dedi ki:

"İşte gökten bir kapı açıldı, bugüne kadar böyle bir kapı asla açılmamıştı." Derken oradan bir melek indi. Cibril (aleyhissalâtu vesselâm) tekrar konuştu:

"İşte arza bir melek indi, şimdiye kadar bu melek hiç inmemişti." Melek selam verdi ve Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e:

"Sana verilen iki nuru müjdeliyorum. Bunlar, senden önce başka hiçbir peygambere verilmemişlerdi: Onların biri Fatihâ Sûresi, diğeri de Bakara Sûresi'nin son kısmı. Onlardan okuduğun her harfe mukabil sana mutlaka büyük sevap verilecektir" dedi.⁴⁵⁵

4- وعن عدي بن حاتم رضى الله عنه. أن رسول الله # قال: [المغضوب عليهم: اليهود،
والضالين: النصارى]. أخرجه الترمذى .

4. (440)- Adıy İbnu Hâtım (radiyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "(Fatihâ'da geçen) elmağdûb aleyhim (Allah'ın gazabına uğrayanlar) Yahudilerdir, eddâllin (sapıtanlar) da Hıristiyanlar'dır",⁴⁵⁶

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Fatihâ Sûresi'nin son âyetinde geçen mağdub aleyhim (Allah'ın gazabına uğrayanlar) tabiri ile Yahudilerin kastedildiğini, dâllin (sapıtanlar) tabiriyle de Hıristiyanların kastedildiğini açıklıyor.

Esasen, Kur'an-ı Kerim'de bir çok âyet Yahudilerin gadaba uğrama durumlarını ifade etmiştir. Bu ayetlerden biri şöyle: "... Onlara yoksulluk ve düşkünlük damgası vuruldu. Allah'ın gazabına uğradılar. Bu Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri ve haksız yere peygamberleri öldürmelerindendi. Bu karşı gelmeleri ve taşkınlık yapmalarındandı" (Bakara: 2/61). Şu âyetler de görülebilir: Âl-i İmrân: 3/112; Bakara: 2/90; A'raf: 7/152; Maide: 5/60; Mücadele: 58/14. Şu âyet de açık olarak Yahudilerin Allah'ın gazabına uğradıklarını ifade eder:

"Buzâğıyı ilâh itti haz edenler, Rablerinin gadabına ve dünya hayatında alçaklığa uğrayacaklar. İftira edenleri böylece cezalandırırız" (A'raf: 7/152).

"İsrailoğullarından inkâr edenler, Dâvud'un ve Meryem oğlu İsa'nın diliyle lânetlenmişlerdi. Bu, başkaldırmaları ve aşırı gitmelerindendi" (Maide: 5/78).

Ayetlerden anlaşılacağı üzere Yahudiler, haksız yere peygamber öldürmek, verilen emirleri dinlememek, taşkınlığa düşüp azmak gibi sebeplerle Allah'ın gadabına uğramışlardır.

Hıristiyanların sapıtmaları, kitaplarını tahrif ederek, Hz. İsa'ya ulûhiyet isnâd etmeleri, ruhbanları kendilerine Rab tâyin etmeleri gibi sebeplerle haktan ayrılarak sapıtmışlardır.⁴⁵⁷

BAKARA SÛRESİ

1- عن أبي أمامة رضى الله عنه قال: [سمعتُ رسولَ الله # يقول: اقرؤا القرآنَ فإنه يأتي يومَ القيامةِ شفيعاً، صحابه، اقرؤا الزهراءَ وابنَ البقرةِ وآلَ عمرَانَ فإنَّهُما يأتيانِ يومَ القيامةِ كأنَّهُما غمامتانِ أو غيابتانِ أو كأنَّهُما فرقانٌ من طيرٍ صوّفٍ تحاجَّانِ عن صاحِبِهِما، اقرؤا البقرةِ فإنَّ أخذَها بركةٌ، وتركُها حسرةٌ، وَ
يَسْتِطِيعُهَا الْبَطْلَةُ]. أخرجه مسلم. قيل «البطلة» السحرة. زاد في رواية: ما من عبدٍ يقرأ بها في ركعةٍ قبل أن يسجدَ ثمَّ يسألُ اللهَ تعالى حاجةً إلا أعطاهُ. إن كادتُ لتسنَّحِصِي القرآنَ كُلَّهُ]. «الغياية» كلُّ شيءٍ أظُلُّ، نسان فوق رأسه كالسحابة وغيرها .

1. (441)- Ebu Ümâme (radiyallahu anh) buyurdu ki: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i işittim, diyordu ki:

"Kur'an-ı Kerim'i okuyun. Zira Kur'an, kendini okuyanlara kıyamet günü şefaati olarak gelecektir. Zehrâveyn'i yani Bakara ve Âl-i İmrân surelerini okuyun! Çünkü onlar kıyamet günü, iki bulut veya iki gölge veya saf tutmuş

⁴⁵⁵ Müslim, Müsâfirin: 254; Nesâî, İftihah: 25; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/247.

⁴⁵⁶ Tirmizî, Tefsir: 2, (2957); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/247-248.

⁴⁵⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/248.

iki grup kuş gibi gelecek, okuyucularını müdâfaa edeceklerdir. Bakara suresini okuyun! Zira onu okumak berekettir. Terki ise pişmanlıktır. Onu tahsil etmeye sihirbazlar muktedir olamazlar."

Bir rivayette şu ziyade mevcuttur: Bir rekatta, secdeden önce, bir kul onu okur, sonra da Allah'tan birşey isterse Allah istediğini mutlaka verir."⁴⁵⁸

2- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [بَعَثَ رَسُولُ اللهِ # بَعَثْنَا وَهُمْ ذُو عَدَدٍ فَاسْتَفَرَّاهُمْ، فَقَرَأَ كُلُّ رَجُلٍ مِنْهُمْ مَا مَعَهُ مِنَ الْقُرْآنِ فَأَتَى عَلَى رَجُلٍ مِنْ أَحَدِيهِمْ سِنًّا فَقَالَ مَا مَعَكَ أَنْتَ يَا فُنُّ؟ فَقَالَ: مَعِيَ كَذَا وَكَذَا، وَسُورَةُ الْبَقَرَةِ. قَالَ: أَمَعَكَ سُورَةُ الْبَقَرَةِ؟ قَالَ نَعَمْ! قَالَ: أَذْهَبَ فَأَنْتَ أَمِيرُهُمْ فَإِنَّهَا إِنْ كَادَتْ لَتَسْتَحْصِيَ الدِّينَ كُلَّهُ. فَقَالَ رَجُلٌ مِنْ أَشْرَافِهِمْ: وَاللَّهِ مَا مَنَعَنِي يَا رَسُولَ اللهِ أَنْ أَتَعَلَّمَهَا إِنْ خَشِيَةَ أَنْ أَقُومَ بِمَا فِيهَا. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ # تَعَلَّمُوا تَعَلَّمُوا الْقُرْآنَ وَاقْرَؤُوه وَاقْرَؤُوا بِهِ، فَإِنَّ مَثَلَ الْقُرْآنِ لِمَنْ تَعَلَّمَهُ فَقَرَأَهُ وَقَامَ بِهِ كَمَثَلِ جِرَابٍ مَحْشُوٍّ مِسْكَاً يُفُوحُ رِيحُهُ كُلَّ مَكَانٍ، وَمَثَلُ مَنْ تَعَلَّمَهُ وَرَقَدَ عَنْهُ وَهُوَ فِي جَوْفِهِ كَمَثَلِ جِرَابٍ أَوْكِيَ عَلَى مِسْكِ].
أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِيُّ. «وا» يكاء» الشَّدُّ.

2. (442)- Ebu Hüreyre (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kalabalık bir askerin katıldığı orduyu sefere çıkardı. Askerlere Kur'an okumalarını tenbihledi. Ayrıca teker teker görerek herbirine Kur'an'dan bildikleri yerleri okumalarını tenbihliyordu. Derken sıra yaşça en genç birisine gelmişti. Ona:

"Kur'an'dan sen ne biliyorsun ey falanca?" diye sordu. Genç:

"Ben, dedi, falan falan sureleri ve bir de Bakara suresini biliyorum." Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Yani sen Bakara'yı biliyor musun?" diye sordu.

"Evet!" cevabı üzerine:

"Haydi yürü, seni askerlere komutan tayin ettim" dedi. Askerlerin ileri gelenlerinden biri atılıp:

"Yemin olsun, Bakara'yı ezberlememe mâni olan şey, hükümleriyle amel edememek korkusundan başka birşey değildir" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şu tenbihte bulundu:

"Kur'an'ı öğrenin ve onu okuyun. Kur'an-ı Kerim'in onu öğrenip okuyan ve onunla amel eden kimse için durumunu, içi ağzına kadar misk dolu bir kutuya benzetebiliriz. Bu her tarafa koku neşreder. Kur'an'ı öğrendiği halde, ezberinde olmasına rağmen okumayıp yatan kimse de ağzı sıkıca bağlanmış, hiç koku neşretmeyen misk kabı gibidir."⁴⁵⁹

3- وعن النّوأس بن سمعان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ # يَقُولُ: يُؤْتَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِالْقُرْآنِ وَأَهْلِيهِ الَّذِينَ كَانُوا يَعْمَلُونَ بِهِ فِي الدُّنْيَا تَفْدُمُهُ سُورَةُ الْبَقَرَةِ وَالْإِمْرَانِ. وَضَرَبَ لَهُمَا رَسُولُ اللهِ # تِنْتَةً أَمْثَالَ مَا نَسِيْتُهُنَّ بَعْدُ قَالَ: كَانَتْهُمَا غَمَامَتَانِ أَوْ ظِلَّتَانِ سَوْدَاوَانِ بَيْنَهُمَا شَرْقٌ، أَوْ كَانَتْهُمَا فَرْقَانِ مِنْ طَيْرٍ صَوَافٍ تَحَاجَّانِ عَنِ صَاحِبَيْهِمَا]. «الشرق» الضوء .

3. (443)- Nevvâs İbnu Sem'an anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini işittim:

"Kıyâmet günü Kur'an-ı Kerim ve ona dünyada iken sahip çıkıp onunla amel edenler getirilirler. Bu gelişte, Bakara ve Âl-i İmrân sûreleri Kur'an-ı Kerim'in önünde yer alırlar." Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir iki sure için üç teşbihte bulundu ki, bir daha onları unutmadım. Şöyle demişti:

"Onlar sanki iki bulut veya aralarında nur ve aydınlık olan iki siyah gölgelik veya sahiplerini müdâfaa vaziyeti almış saflar halinde iki kuş sürüsü gibidirler."⁴⁶⁰

ACIKLAMA:

Bazı âlimler, yukarıdaki hadiste olduğu üzere nâslarda gelen karinelere dayanarak dünyada yapılan hayırlı amellerin, kıyâmet günü belli bir şekil alarak mizana girip tartılacaklarını söylerler. Bu hadis Kur'an-ı Kerim'in surelerinin bile ayrı bir teşahhus kazanacağını, müstakil birer sûrete gireceğini ifâde etmektedir.

Bakara ve Âl-i İmrân surelerinin Kur'an-ı Kerim'in önünde gelmeleri ise, bunların sevabca, şerefce diğerlerinden üstünlüğünü ifade eder. Bunlar esasen hem en uzun sûreler, hem de ihtiva ettikleri ahkâmca fevkalâde zengindirler. Bunların siyah gölgelik olarak temsil edilmeleri hikmetlidir. Çünkü kıyâmet günü ile ilgili tasvirler

⁴⁵⁸ Müslim, Müsâfirin: 252, (804); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/249.

⁴⁵⁹ Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'an: 2, 2879. H İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/250.

⁴⁶⁰ Müslim, Müsâfirin: 253, (305); Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'an: 5, (2886); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/250

insanların en ziyade gölgeye ihtiyaç duyacaklarını ifâde etmektedir. Siyah gölgelik demek, gölgesi son derece koyu sığağa karşı iyi koruyan demektir. Aralarındaki nuru bâzı âlimler, iki gölgeyi ayıran hudud olarak yorumlamıştır. Mamafih, "gölgeler üst üste ve son derece koyu olmasına rağmen ışığı geçirmektedir, aydınlığın manası budur" yorumunu yapan da olmuştur.⁴⁶¹

4- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #: [تَجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ مَقَابِرَ، إِنَّ الشَّيْطَانَ يَفِرُّ مِنَ الْبَيْتِ الَّذِي تُقْرَأُ فِيهِ سُورَةُ الْبَقَرَةِ]. أَخْرَجَهُمَا مُسْلِمٌ وَالتِّرْمِذِيُّ .

4. (444)- Ebu Hüreyre (radiyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki: "Evlerinizi kabirlere çevirmeyin, içerisinde Bakara suresi okunan evden şeytan kaçmaz."⁴⁶²

AÇIKLAMA:

Evlerin kabirlere çevrilmemesinden maksadın, evlerde ibâdet ve hayırlar yapılmasını, irşad olduğunu, daha önce meskenle ilgili bahiste açıklamıştık.

Bu rivâyette, sûrelerin isimlendiriliş şekline de bir örnek görmekteyiz. Çünkü bâzı âlimler sure-i Bakara, sûre-i Nisa gibi isimlendirmelerin hoş olmadığını, "İçinde Bakara zikredilen sure", "İçinde Nisâ zikredilen sure" şeklinde söylenmeleri gerekir demiştir. Ancak burada bizzat Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Sure-i Bakara diye tesmiye ettiğini görmekteyiz. Evden şeytanın kaçması "şeytanın zarar veremeyeceği" şeklinde te'vil edilebilir.⁴⁶³

5- وزاد مسلم في هذا: [وقال رَسُولُ اللهِ # إِذَا قَضَى أَحَدُكُمْ الصَّلَاةَ فِي الْمَسْجِدِ فَلْيَجْعَلْ لِبَيْتِهِ نَصِيئًا مِنْ صَلَاتِهِ فَإِنَّ اللَّهَ! تَعَالَى جَاعِلٌ فِي بَيْتِهِ مَنْ صَلَّوْا تِهِ خَيْرًا] .

5. (445)- Müslim'in bir rivâyetinde yukarıdaki hadise şu ziyâde yapılmıştır: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki:

"Sizden biri mescidde namazı bitirdi mi, namazından evine de bir pay ayırsın. Zira Cenab-ı Hakk, namazlarından evine de hayır yaratacaktır"⁴⁶⁴

AÇIKLAMA:

Evin kabre çevrilmemesi, zikirle, ibâdetle ihyâ edilmesine bağlı olduğuna göre, bunun en iyi yollarından biri evlerde namaz da kılmaktır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) evlerde nâfile, sünnet nev'inden namaz kılınmasını emretmektedir. Namaz evde hayır yaratılması, evde kılınan namaz sebebiyle eve meleklerin gelmesi, şeytanların kaçması, ibâdetin sebep olduğu hatırlamalarla malâyaniyattan kaçınılmasının hâsıl edeceği huzur, sükûn, mânevî hava vs.'nin hakim olmasıdır.⁴⁶⁵

6- وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ # قَالَ: [مَنْ قَرَأَ بِأَلْفِ يَتَيْنِ اللَّتَيْنِ مِنْ آخِرِ سُورَةِ الْبَقَرَةِ فِي لَيْلَتِهِ كَفَّتَاهُ] أَخْرَجَهُ الْخَمْسَةُ إِ النِّسَائِيُّ .

6. (446)- İbnu Mes'ud (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular: "Bakara Suresi'nin sonundaki iki ayeti geceleyin kim okursa o iki âyet ona kâfi gelir."⁴⁶⁶

AÇIKLAMA:

Bakara suresinin sonundaki iki ayet halkımızca Amenerresul diye adlandırılan aşr-ı şeriftir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a Mirac esnasında vahyedilmiştir. Cenâb-ı Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Mirac sırasında Rabbülâlemin'e ümmetinin tahiyât, tesbihât ve salâvât nevinden ibâdetlerini hediye olarak takdim etmiş, mukâbilinde de Rabbülâlemin'den ümmetine hedâyaya olarak bu iki âyeti getirmiştir. Onlarda mü'minler

⁴⁶¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/251.

⁴⁶² Müslim, Müsâfirin: 212, (780); Tirmizî, Sevu'ul-Kur'ân: 2, (2780); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/251.

⁴⁶³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/251.

⁴⁶⁴ Müslim, Misâfirin: 210, (778); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/252.

⁴⁶⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/252.

⁴⁶⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/252.

için öyle müjdelere ifâde edilmiştir ki hakikaten, Mirâc gibi Arş-ı A'la'yı aşır Kurbiyet-i İlahiye ulaşan muhteşem bir seyahatin muazzam yolcusu Rahmeten lil-âlemin olan Resul-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm)'in Fahr-i Kâinat olma makamına layık, günâhkâr ve hatakâr kullara Rabbülâlemin'den olmaya elyak misilsiz bir hediye olmuştur:

* Tâkatlarının dışında sorumluluk yoktur!...

* Unutarak, kasıdsız olarak yaptığı hatalarda sorumluluk yoktur!

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu iki ayetin "cennet hazinelerinden", "Arş-ı Âzam'ın altında bulunan hazine"den alınmış olduğunu belirtmiştir. Âyetler meâlen şöyledir:

"O Peygamber de kendisine Rabbinden indirilene imân etti, müminler de. Onlardan herbiri, Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandı. "Onun (Allah'ın) peygamberlerinden hiçbirini diğerlerinden ayırmayız, (hepsine inanırız), dinledik (kabûl ettik, emrine) itaat ettik. Ey Rabimiz, mağfîretini (isteriz). Son varışımız ancak sanadır" dediler. Allah hiçbir kimseye gücünün yeteceğinden başkasını yüklemez. (Herkesin) kazandığı (hayır) kendi faidesine, yaptığı (şer de) kendi zararınadır.

"Ey Rabbimiz unuttuk yahut yanıldysak bizi tutup sorguya çekme. Ey Rabbimiz, bizden evvelki (ümme)t'lere yüklediğin gibi üstümüze ağır bir yük yükleme. Ey Rabbimiz, tâkat getiremeyeceğimizi bize taşıma. Bizden (sâdır) olan (günahları) sil, başıyla, bize mağfîret et, bizi esirge. Sen Mevlamızsın bizim. Artık kâfirler gürûhuna karşı da bize yardım et" (Bakara: 2/285-286).

Önceki ayet iman esaslarını ve mü'minin edebini beyân ederken, son ayet, Cenâb-ı Hakk'ın mü'mine olan başlıca lütuflarını sayıyor. Rabbimizin lütufları, kulun dua ve talebi üslûbunda sayılmaktadır, toplam yedi tanedir. Yani yedi aded lütf-i Rabbânî'dir. Zira vermek istemeseydi istemek vermezdi!⁴⁶⁷

7- وعن النعمان بن بشير رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: [إِنَّ اللَّهَ كَتَبَ - كِتَابًا قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْفَيْ عَامٍ أَنْزَلَ مِنْهُ آيَاتَيْنِ حَتَّمَ بِهِمَا سُورَةَ الْبَقَرَةِ تَفْرَأَنَ فِي دَارِ نَثِّ مَرَّاتٍ فَيَقْرُبُهُمَا شَيْطَانٌ]. أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِيُّ.

7. (447)- Nu'mân İbnu Beşîr (radiyallahu anhüma) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Allah, arz ve semâvatı yaratmazdan iki bin yıl önce bir kitap yazdı. O kitaptan iki âyet indirip onlarla Bakara suresini sona erdirdi. Bu iki âyet bir evde üç gece okundu mu artık şeytan ona yaklaşamaz."⁴⁶⁸

8- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: [قِيلَ لِبَنِي إِسْرَائِيلَ «ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةٌ يُغْفَرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ» فَبَدَّلُوا فَادْخُلُوا الْبَابَ يَرْحَفُونَ عَلَى أَسْنَاهِهِمْ. وَقَالُوا: حَبَّةٌ فِي شَعْرَةٍ]. أَخْرَجَهُ الشَّيْخَانُ وَالتِّرْمِذِيُّ.

8. (448)- Ebu Hüreyre (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Beni İsrail'e: "Kapıdan secde ederek girin ve (dileğimiz günahlarımızın) dökülmesidir deyin, ta ki hatalarınız bağışlansın" (Bakara: 2/58) denildi. Ama onlar (emri değiştirdiler de kapıdan kışları üzerine sürünerek girdiler ve "kılın içinde bir tâne" dediler."⁴⁶⁹

AÇIKLAMA:

Mısır'dan kaçan Yahudiler, Hz. Musa (aleyhisselam)'nın rivâyetinde Tih sahrasında kırk yıl dolaştıktan sonra Yûşa (aleyhisselam) ile oradan çıkmış, Allah'ın izni ile Kudüs'e girmeleri müyesser olmuş idi. Ancak şehre girerken secde halinde olmalarını -veya eğilerek girmelerini veya girdiklerinde şükran secdesinde bulunmalarını emretmişti. Onlar emri değiştirdiler. Ve şehre sürünerek girdiler. Ayet-i kerimenin ifadesine göre, girerken, hıta demeleri emredilmişti. Bu kelime: "Dileğimiz, günahlarımızın indirilmesidir" manasına gelir. Yani, böyle diyerek, mağfîret taleb etmeleri emredildi. Ancak Yahudiler, bu kelimeyi habbe kelimesiyle değiştirdiler, "Kılın içinde bir habbe" dediler. Aslında bu söz bir mâna ifâde etmez. Ancak Allah'ın emrine karşı muhalefet ve istihzarını izhâr eder.

Rivâyete göre, bu fi'li ve kavli isyanları sebebiyle gadab-ı ilâhiye uğrayarak tâunla cezalandırılırlar. Bir saatte yetmiş bin kadarı helâk olur.⁴⁷⁰

⁴⁶⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/252-253.

⁴⁶⁸ Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân: 4, 2885; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/254.

⁴⁶⁹ Müslim, Tefsir: 1, (3015); Buhârî, Enbiya: 28, Tefsir, Sure: 2,5, 4, 7; Tirmizî, Tefsir Bakara: (2959); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/254.

⁴⁷⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/254.

9- وعن عامر بن ربيعة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللهِ # فِي سَفَرٍ فِي لَيْلَةٍ مُظْلِمَةٍ فَلَمْ نَدْرِ أَيْنَ الْوَيْلَةَ؟ فَصَلَّى كُلُّ رَجُلٍ مَنَا عَلَى حَيَالِهِ. فَلَمَّا أَصْبَحْنَا ذَكَرْنَا ذَلِكَ لِرَسُولِ اللهِ # فنزلت: فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَتَمَّ وَجْهُ اللهِ]. أخرجه الترمذی. المراد «بحياله» تلقاء وجهه .

9. (449)- Âmir İbnu Rebî'a (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz karanlık bir gecede Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte bir seferde idik. Kible istikametini bilemedik. Herkes kendi istikametine yönelerek namazını kıldı. Sabah olunca durumu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a açtık. Bunun üzerine şu âyet indi. "...Nereye yönelirseniz Allah'ın yönü orasıdır (Bakara: 2/115)."⁴⁷¹

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki rivâyet, bulut, gece karanlığı gibi sebeplerle, kişi kibleyi tâyinde acze düşecek olursa ne yapması gerektiği hususunda bilgi vermektedir. Taberânî'de gelen Muâz İbnu Cebel (radıyallahu anh) rivâyeti de bunu te'yid eder: "Bulutlu bir günde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte bir sefer ederken kibleye yönelmeden namaz kıldık. Namaz bitince güneş açtı. Biz

"Ey Allah'ın Resulü, namazımız kibleye olmamış" dedik. Bize:

"*Namazlarınız hakkıyla (eksiksiz olarak) Allah'a ulaştı*" cevabını verdi.

Tirmizî, hadisin, senet yönüyle zayıf olduğunu söyler. Ancak, hükmüyle, başta Süfyânus-Sevrî, İbnu'l-Mübârek, Ahmed İbnu Hanbel ve İshâk İbnu Rahûye olmak üzere pekçok ulemanın amel ettiğini belirtir.

Hanefî uleması da şöyle demiştir: "Kim kibleyi şaşırırsa araştırır ve namazını kılar. Yanlış istikamete kıldığı anlaşılırsa namazı iâde etmez, çünkü kendisine vâcib olan "kibleyi araştırma" işini yerine getirmiştir. Şâfiî merhum ise, bu durumda: "Namazını, vakti içinde veya bilâhère iade eder, çünkü "kibleye yönelmek" kesin bir vecibedir" buyurur. Sübülüs-Selâm'da İmam Şâfiî'nin bu sözü kaydedildikten sonra: "Azher olan (en doğrusu) seferle ilgili rivâyetle ameldir. Zira Muâz İbnu Cebel rivâyetiyle takviye görmüştür. Esasen tek başına da hüccettir" denir. Yâni Şâfiîler de bu hadisle ameli benimsemişlerdir.⁴⁷²

10- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. [أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ يَارَسُولُ اللهِ لَوْ صَلَّيْنَا خَلْفَ الْمَقَامِ. فنزلت وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى]. أخرجه الشيخان، والترمذی

10. (450)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh) Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e hitab ederek:

"Ey Allah'ın Resulü (tavaftan sonra kılınan iki rek'atı) Makam'ın gerisinde kılsak (daha iyi olmaz mı?)" diye bir temennide bulunmuştu, hemen şu âyet nâzil oldu: "*İbrahim'in makamını namazgâh yapın...*" (Bakara: 2/125).⁴⁷³

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, Hz. Ömer'in sebkât eden temennisine muvafık olarak nâzil olan ayetlerden biridir. Bu çeşitten birkaç vak'a vardır. Daha açık rivayetlerde geldiğine göre Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in elinden tutarak: "Kâbe'nin yakınındaki Makam'ı göstererek:

"*Burası Makam-ı İbrahim'dir*" buyurur. O da:

"Burasını namazgâh yapsanız olmaz mı?" demiş, Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm) de

"*Öyle bir şey ile emrolunmadım*" buyurmuştur. Fakat gün batmadan yukarıda kaydedilen ayet-i kerime de nâzil olmuştur.

Makam-ı İbrahim, Kâbe'nin inşâsı sırasında Hz. İbrahim (aleyhisselam)'in iskele olarak kullandığı veya halkı hacca dâvet ederken üzerine çıktığı taşın bulunduğu yerdir. Hâlen bu makam mevcuttur ve tavaftan sonra bunun gerisi tarafında iki rekât tavaf namazı kılınır.⁴⁷⁴

11- وعن البراء بن عازب رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: [أَوَّلَ مَا قَدِمَ رَسُولُ اللهِ # الْمَدِينَةَ نَزَلَ عَلَى أَجْدَادِهِ أَوْ قَالَ أَسْوَالِهِ مِنْ أُنْصَارٍ، وَأَنَّهُ صَلَّى قِبَلَ بَيْتِ الْمَقْدِسِ سِتَّةَ عَشَرَ شَهْرًا أَوْ سَبْعَةَ عَشَرَ شَهْرًا، وَكَانَ يُعْجِبُهُ أَنْ تَكُونَ قِبَلَهُ قِبَلَ الْبَيْتِ، وَأَنَّهُ صَلَّى أَوَّلَ صَبَا صَبَا صَبَا

⁴⁷¹ Tirmizî, Tefsir, Bakara (2960), Salat: 354, (345); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/255.

⁴⁷² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/255.

⁴⁷³ Buhârî, Tefsir, Bakara: 9. Ahzâb: 8; Müslim, Fezâilü's-Sahabe: 2, (2399); Tirmizî, Tefsir, Bakara: (2963); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/256.

⁴⁷⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/256.

العَصْر، وَصَلَّى مَعَهُ قَوْمٌ فَخَرَجَ رَجُلٌ مِمَّنْ صَلَّى مَعَهُ فَمَرَّ عَلَى أَهْلِ مَسْجِدٍ وَهُمْ رَاكِعُونَ
فَقَالَ: أَشْهَدُ بِاللَّهِ لَقَدْ صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ #
قَبْلَ الْكَعْبَةِ فَدَارُوا كَمَا هُمْ قَبْلَ الْبَيْتِ، وَكَانَتِ الْيَهُودُ قَدْ أَعْجَبَهُمْ إِذْ كَانَ يُصَلِّي قَبْلَ الْمَقْدِسِ،
فَلَمَّا وُلَّى وَجْهَهُ قَبْلَ الْبَيْتِ أَنْكَرُوا ذَلِكَ فَتَزَلَّتْ قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَقَالَ السُّفَهَاءُ
وَهُمُ الْيَهُودُ مَا وَهُمْ عَنْ قِبَلَتِهِمُ الَّتِي كَانُوا عَلَيْهَا؟ قُلْ لِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى
صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ]. أخرجہ الخمسة إبا داود .

11. (451)- el-Berâ İbnu'l-Âzib (radiyallahu anh) buyurdular ki: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Medine'ye gelince, önce Ensar'dan olan ecdâdının -veya dayılarının- yanına indi: O zaman namazlarını on altı veya on yedi ay boyunca Beytu'l-Makdis'e doğru kıldı. Ancak kiblenin Kâbe'ye doğru olmasını arzuluyordu. (Kâbe'ye doğru) kıldığı ilk namaz da ikinci namazı idi. Bu namazı Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte ashabtan bir grup kimse kılmıştı. Bu namazı kılanlardan biri, oradan ayrılınca bir mescide rastladı. Cemaati namaz kılıyordu ve tam rükû halinde idiler. Adam onlara:

"Şehâdet ederim ki Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le Kâbe'ye doğru namaz kıldık" dedi. Cemaat oldukları yerde Kâbe'ye yöneldiler.

Müslümanların Beytu'l-Makdis'e doğru namaz kılmaları Yahudiler'i memnun ediyordu. Yüzler Kâbe'ye doğru yönelince Yahudiler bundan hiç memnun kalmadılar. Arkadan hemen şu mealdeki ayet nâzil oldu: "Yüzünü göğe çevirip durduğunu görüyoruz..." (Bakara: 2/144). Beyinsiz Yahudiler dedikoduya başladılar: "Uyageldikleri kibleyi niye değiştirdiler? De ki: "Doğu da batı da Allah'ındır. Allah dilediğini doğru yola hidâyet eder" (Bakara: 2/144).⁴⁷⁵

AÇIKLAMA:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Medine'ye geldiği ilk zamanlarda vahiy gelmeyen birçok hususta ehl-i kitâbı esas alıyordu. Hatta saçına verdiği şekilde bile müşriklere muhâlefet etmek için ehl-i kitabın tarzını esas almıştı. Bu davranışı, onlarda saf bir vahdâniyet olmasa bile yaratıcıya, risâlet müessesesine, ba'su ba'del-İmevt'e (ahiret) vs.'ye inanıyorlardı. Tarzları, müesseseleri vahye dayanmış olabilirdi. Ayrıca kitaplarında kendisinden bahsedilmiş, geleceği haber verilmişti. Hattâ Yahudiler, yeni bir peygamberin gelmesini bekliyorlardı.

Binâenaleyh Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onların İslâmiyet'i benimseyeceğini, Müslüman olacaklarını ümid ediyordu.

Ancak her geçen gün, onların İslâmiyet'e yaklaştıklarına değil, uzaklaştıklarına delil teşkil ediyordu. Belki onlar da başlangıçta, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hakkında bir kısım tecessüslere düşmüşler, merakla karşılaşmışlardı. Onlar da, İslâm'ın yeni bir din olduğunu, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa gibi önceki peygamberleri (aleyhissalam) inkâr etmemekle berâber, ellerindeki nüshaları muharref kabul ettiğini görüp anlayınca meraklarını izâle edip, kesinlikle tavır almışlardı. Müslümanlarla alay ediyorlardı. Aleyhte müşriklere, münâfiklarla işbirliği yapıyorlar ve fırsat buldukça onları Müslümanlar aleyhine tahrik ediyorlardı.

Bu durum karşısında Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) de ehl-i kitab'a karşı daha kesin, daha kararlı, daha enerjik bir tavır takınmaya başladı, kılık kıyafetten, tâ kiblenin değişmesine varıncaya kadar bu muhalefet zinciri devam etti. Kiblenin değişmesiyle ilgili âyet, açıklamaya çalıştığımız umumi muhalefet prensibinin vahiyle noktalanmasıdır.

İslâm, Allah indindeki müteber dindir. Müslümanlar müstakil bir ümmettir. İnançlarıyla, ibâdetleriyle, kiblesiyle, ziyâretgâhlarıyla, kılık kıyafet ve diğer içtimâî müesseseleriyle tamamen müstakil bir ümmettir. Kiblenin tahviliyle ilgili âyet bir bakıma bu istikbâliyetin ilânı, ehl-i kitapla berâberliklerin terkedilmesinin başlangıcı olmuştur. Bundan sonra Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) her hususta onlardan ayrılmayı prensip yapacak ve hatta Yahudiler şöyle diyecektir:

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize muhâlefet etmedik hiçbir şey bırakmadı, her işimizde bize muhalefet etti."

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Ehl-i Kitabı kazanmak için Beytu'l-Makdis'e doğru namaz kıldığını, Ebu'l-Âliye'den gelen bir rivâyet tasrih eder.

Beytu'l-Makdis'e yani Kudüs'e doğru kaç ay namaz kıldığı hususunda rivayetler değişik rakamlar vermişlerdir. Yukarıdaki rivayette "on altı veya on yedi" diye şek edilir. Dokuz ay, on ay, on üç ay, on sekiz ay, iki sene diyen rivayetler bile vardır. Kadı İyaz on yedi ay diyen rivayetin en sahih olduğunu kabul eder. Nevevî ise on altı ay diyen rivayeti. Bu iki görüşü İbnu Hacer şöylece te'lif eder:

⁴⁷⁵ Buhârî, İman: 30, Tefsir, Bakara: 12, 18, Salât: 31; Müslim, Mesâcid: 11, (525); Tirmizî, Bakara (2966), Salat: 252, 339; Nesâî, Kible: 1 (2, 60) Salât: 22, (1, 242); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/257.

"On altı ay olduğunu söyleyenler Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Medine'ye geldiği ayla vahyin geldiği ayı bir hesap etmiş, artan günleri saymamıştır. On yedi diyenler ise bunları ayrı ayrı düşünmüşlerdir. Nitekim Medine'ye gelişi Rebi'ül-evvel ayında olmuştu, tahvil de ikinci senenin Receb ayının ortalarında vukua geldi.

Ayette yer verilen *"yüzünü göğe çevirip durduğunu görüyoruz"* ifadesi, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in kiblenin Kudüs'ten Kâbe'ye çevrilmesi arzusunun ifade eder. Çünkü, rivayetler, Medine'ye geldiği andan itibaren kiblenin Kudüs'e değil, Kâbe'ye olması hususunda arzu duyduğunu belirtir. İbnu Abbas (radıyallahu anh)'ın bir açıklaması şöyle: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Medine'ye hicret edince ora ahâlisinin çoğu Yahudi idi ve Beytu'l-Makdis'i kendilerine kible yapmışlardı. Allah da Resulü'ne Beytu'l-Makdis'i kible yapmasını emretti. Bu duruma Yahudiler sevindiler. Böylece Müslümanlar on yedi ay Kudüs'e yöneldiler. Ancak Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. İbrahim (aleyhisselam)'ın kiblesine yönelmek istiyordu. Arzusunun tahakkuku için Rabbine dua ediyor semâya doğru yöneliyordu. İşte bu durum üzerine âyet nâzil oldu." Mücâhid tarikinden gelen rivâyette şu ziyâde mevcuttur: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kiblenin değişmesini istiyordu, çünkü Yahudiler: "Muhammed, (dinde) bize muhâlefet ettiği halde kiblemize yöneliyor" diyorlardı. Bunun üzerine âyet nazil oldu.

Son olarak şunu da kaydedelim: Mekke'de iken Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'ın namaz kıldığı istikametle ilgili olarak iki rivayet var. Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'de İbnu Abbas'tan kaydettiği rivâyete göre: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Kudüs ile kendi arasına Kâbe'yi koyarak Kudüs'e yönelerek namaz kılıyordu." Taberânî'nin İbnu Cüreyc tarikinden kaydına göre: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) önce Kâbe'ye müteveccihen namaz kıldı. Sonra, daha Mekke'de iken Beytu'l-Makdis'e yönelmesi emredildi. Bu şekilde üç hac mevsimi boyunca namaz kıldı, sonra da hicret etti. Medine'ye gelince on altı ay ona yönelerek namaz kıldı. Sonra Allah onu Kâbe'ye yöneltti."⁴⁷⁶

12- وفي أخرى لمسلم وأبي داود عن أنس: [فَمَرَّ رَجُلٌ مِنْ بَنِي سَلَمَةَ وَهُمْ رُكُوعٌ فِي صَوِّ الصُّبْحِ نَحْوَ بَيْتِ الْمَقْدِسِ فَقَالَ: أ إِنَّ الْقِبْلَةَ قَدْ حُوِّلَتْ إِلَى نَحْوِ الْكَعْبَةِ مَرَّتَيْنِ فَمَالُوا كَمَا هُمْ رُكُوعاً إِلَى الْكَعْبَةِ.]

12. (452)- Müslim ve Ebu Dâvud'un Enes' (radıyallahu anh)'ten rivâyet ettikleri bir diğer hadis şöyledir: "Onlar Beytu'l-Makdis'e doğru yönelmiş halde, sabah namazının rükûunda iken, Benî Seleme'den bir adam kendilerine uğradı ve: "Kible istikameti Kâbe'ye çevrildi" dedi. Bu sözünü iki kere tekrar etti. Cemaat rükûda iken Kâbe'ye yöneldiler."⁴⁷⁷

AÇIKLAMA:

Önceki hadiste kibleyi değiştiren âyetin ikinci namazında nâzil olduğunu söylediği halde bu rivâyette sabah namazında olduğu söylenmiştir. Alimler şöyle te'lif ederler: "Muhtemelen Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a ikinci namazında gelmiş bulunan emir Kuba'dakilere ertesi gün sabah namazında ulaştı. Çünkü Kuba Medine'nin dışında bir köy idi. Haberin buraya biraz te'hirle gelmesi normaldir."⁴⁷⁸

13- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: [لَمَّا وُجِّهَ رَسُولُ اللهِ # إِلَى الْكَعْبَةِ قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ كَيْفَ بَاخَوَانِنَا الَّذِينَ مَاتُوا وَهُمْ يُصَلُّونَ إِلَى بَيْتِ الْمَقْدِسِ فَأَنْزَلَ اللهُ تَعَالَى وَمَا كَانَ اللهُ لِيُضَيِّعَ إِيْمَانَكُمْ]. أخرج أبو داود والترمذی وصححه .

1. (453)- İbnu Abbâs (radıyallahu anh) anlatıyor: "Âyet-i kerimenin emriyle Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) kibleyi Kâbe'ye yöneltince Müslümanlar sordular:

"Ey Allah'ın Resulü, Beytül-Makdis'e yönelerek namaz kılmış ve şimdi ölmüş olan kardeşlerimizin namazları ne olacak?" Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk şu âyeti indirdi: "*Senin yöneldiğin istikameti, peygambere uyanları, cayanlardan ayırd etmek için kible yaptık. Doğrusu Allah'ın yola koyduğu kimselerden başkasına bu ağır bir şeydir. Allah imanlarınızı (ibâdetlerinizi) boşa çıkaracak değildir*" (Bakara: 2/143).⁴⁷⁹

AÇIKLAMA:

Kiblenin değiştirilmesiyle ilgili ayet ve rivayetlerden ulema birçok hüküm çıkarmıştır, birkaçını kaydediyoruz:

⁴⁷⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/257-259.

⁴⁷⁷ Müslim, Mesâcid: 15, (527); Ebü Dâvud, Salât: 206, (1045); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/260.

⁴⁷⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/260.

⁴⁷⁹ Ebu Dâvud, Salât: 16 (4680); Tirmizî, Tefsir, Bakara: (2968); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/260.

- 1- Ahkâmda nesh câizdir. Cumhur'un görüşü budur. Neshi inkâr edenler olmuşsa da onlar sayıca azdır ve kible âyetinin açık şهادeti karşısında neshi inkâr zor ve çok tekellüflü bir iştir.
- 2- Cumhur'a göre sünnet Kur'an'la neshedilebilir.
- 3- Haber-i vâhid makbûldür, çünkü namazda olan cemaat bir kişinin sözü ile amel ederek derhal kibleyi çevirmişlerdir. Sonradan Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in: "Niye tahkik etmediniz?" diye bir muâhezesi vâki olmamıştır.
- 4- Mükelleflere nesh haberi gelmedikçe nesih sâbit olmaz, önceki amelleri makbûldür.
- 5- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in fiilleri yerine ve karineye göre vücûb, sünnet ve istihbab ifade eder.
- 6- Namazın dışında olan birisi namaz kılan bir kimseye birşeyler öğretebilir.
- 7- Namaz kılanın, hariçten birşey söylenmesine kulak kabartması namazı bozmaz.⁴⁸⁰

14- وعن أبي سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #: [يَجِيءُ نُوحٌ وَأُمَّتُهُ فَيَقُولُ اللهُ تَعَالَى: هَلْ بَلَّغْتُمْ؟ فَيَقُولُ نَعَمْ: أَيُّ رَبِّ! فَيَقُولُ مَتَّهِ هَلْ بَلَّغْتُمْ؟ فَيَقُولُونَ! مَا جَاءَنَا مِنْ نَبِيِّ. فَيَقُولُ لِنُوحٍ: مَنْ يَشْهَدُ لَكَ؟ فَيَقُولُ مُحَمَّدٌ وَأُمَّتُهُ! فَتَشْهَدُ أَنَّهُ قَدْ بَلَّغَ. وَهُوَ قَوْلُهُ: وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ أَعْيُنُهُمْ]. أخرجه البخاري والترمذي .

14. (454)- Ebu Saîd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "(Kıyâmet günü) Hz. Nuh (aleyhisselam) ve ümmeti gelir. Cenab-ı Hakk ona:
 - "Tebliğ ettin, dinimi duyurdun mu? diye sorar. Nuh (aleyhisselam):
 - "Evet, ey Rabbim" diye cevap verir. Rabb Teâla bu sefer ümmetine sorar:
 - "Nuh (aleyhissalâtu vesselâm) size tebliğ etmiş miydi?"
 - "Hayır!" bize peygamber gelmedi" derler. Rabb Teâla Hz. Nuh (aleyhissalâtu vesselâm)'a yönelerek:
 - "Söylediğin şey hususunda sana kim şahidlik edecek?" diye sorar. Nuh (aleyhisselam):
 - "Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm) ve ümmeti!" der ve Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in ümmeti:
 - "Nuh tebligatta bulundu" diye şehâdette bulunur. Bu duruma şu âyet işaret eder: "Biz böylece sizleri vasat bir ümmet kıldık, tâ ki insanlara karşı şahidler olasınız" (Bakara: 2/143).⁴⁸¹

15- وفي رواية الترمذي [فَيَقُولُونَ: مَا أَتَانَا مِنْ نَذِيرٍ، وَمَا أَتَانَا مِنْ أَحَدٍ]. وقال «الوسط» العدل .

15. (455)- Tirmizî'nin rivâyetinde şu ziyâde vardır: "(...Nuh kavmi): "Bize ne bir korkutucu, ne de başka biri, hiç kimse gelmedi" derler."⁴⁸²

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki hadis, Kur'an'da Muhammed ümmetinin tebciliyle ilgili olarak gelen bir âyeti açıklamaktadır. Âyet açıklığa kavuşturulurken, ümmet-i merhume teşrif edilmekle kalmıyor, kıyâmetle ilgili mühim ahvalden birisi de açıklık kazanıyor. Bu hal, önceki ümmetlerin, hesap gününde Allah'ın huzurunda yalan söyleyip, kendilerine peygamber geldiğini, tebliğde bulunduğunu inkârdir.

Yukarıdaki hadiste Nuh kavmi zikredilerek, bu hâle parmak basılır. Hesap gününün dehşeti o kadar fazladır ki, çaresizlikten ve cehaletten böyle bir yalanın kendilerini kurtuluşa götüreceği vehmine kapılacaklardır. Bu mânâyı te'yid eden muhtelif âyetler Kur'an-ı Kerim'de mevcuttur. Biri şu mealde: "Bir gün hepsini toplarsınız, sonra puta tapanlara: "İddia ettiğiniz ortaklarınız nerede? deriz. Sonra: "Rabbimiz Allah'a and olsun ki bizler puta tapanlar değildik" demekten başka çare bulamazlar. Kendilerine karşı nasıl yalan söylediklerine bak. Uydurdukları putlar da onlardan uzaklaştı" (En'âm: 6/22-23).

Allah (celle şânuhu) çok iyi bildiği halde Hz. Nuh (aleyhisselâm)'tan ümmetine tebliğ edip etmediği hususunu, hüccet ikâme etmek ve Ümmet-i Muhammed'in büyüklerinin makâmını yüceltmek için sorar.

Bu hadisi Ebu Muâviye, A'meş tarîkından daha şümüllü şekilde şöyle rivâyet etmiştir:

"Kıyâmet günü bir peygamber gelir, yanında (ümmet olarak) tek kişi bulunur. Bir başka peygamber gelir, yanında iki kişi bulunur, bir peygamber gelir, daha çok ümmeti bulunur. Bunlara: "Bu peygamber size tebliğ etti mi?" diye sorulur:

⁴⁸⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/260-261.

⁴⁸¹ Buhârî, Tefsir, Bakara: 13, Enbiya: 3, İ'tisâm: 19; Tirmizî, Tefsir Bakara: (2965). İbnu Mâce, Zühd: 34, (4284); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/261-262.

⁴⁸² Tirmizî, Tefsir 2965; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/262.

- Hayır! derler. Bu sefer dönülp peygambere sorulur:

- Sen bunlara tebliğ etmedin mi? Peygamber:

- Tebliğ ettim! deyince tekrar sorulur:

- Şahidin kim?

- Muhammed ve ümmeti! diye cevap verir. Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in ümmeti çağrılıp onlara sorulur:

- Şu peygamber tebliğ etti mi?

- Evet, derler. Kendilerine tekrar:

- Pekâla bunu nereden biliyorsunuz? diye sorulur. Şu cevabı verirler:

- Bunu bize Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm) haber verdi. "Peygamberler dedi, hepsi tebliğde bulundular." Biz onu tasdik ettik."

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) devamla:

"Bu hususu şu âyet ifâde eder..." diyerek yukarıda meâlini yazdığımız ayeti okur.

Ümmet-i Muhammed, Nuh kavmi, Hud kavmi, Sâlih, Şuayb... vs. bütün peygamberlerin (aleyhisselam) kavimlerine karşı şahidlik yapacak, peygamberlerinin onlara tebliğatta bulunduğunu, ancak onların nebilerini tekzip ettiklerini söyleyerek şehâdetde bulunacaktır.

Hz. Câbir (radıyallahu anh)'in rivâyet ettiği bir hadiste Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ümmetinin değerini belirtme sadedinde şöyle buyurur:

"Ey ümmetim şunu bilin: Geçmiş ümmetlere mensup tek kişi yoktur ki bizden olmayı arzu etmesin. Kavmi tarafından tekzip edilen tek bir peygamber yoktur ki, kıyamet günü biz ona şahidlik ederek "kavmine tebliğde bulunduğunu, onların iyiliği için nasihatler ettiğini" söylememiş olalım."⁴⁸³

16- وعن عروة بن الزبير قال: [سَأَلْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا عَنْ قَوْلِهِ تَعَالَى إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ

فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَـ جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطُوفَ بِهِمَا، قُلْتُ: فَوَاللَّهِ مَا عَلَى أَحَدٍ جُنَاحٌ أَنْ يَطُوفَ بِالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ فَقَالَتْ: بِنَسٍّ مَا قُلْتَ يَا ابْنَ أُخْتِي! إِنَّ هَذِهِ لَوُ كَانَتْ عَلَى مَا أَوْلَتْهَا كَانَتْ جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطُوفَ بِهِمَا وَلَكِنَّهَا أَنْزَلَتْ فِي أَنْصَارٍ كَانُوا قَبْلَ أَنْ يُسَلِّمُوا يَهْلُونَ لِمَنَاةَ الطَّاعِيَةِ الَّتِي كَانُوا يَعْْبُدُونَهَا عِنْدَ الْمُشَلَّلِ. وَكَانَ مِنْ أَهْلِ لَهَا يَتَحَرَّجُ أَنْ يَطُوفَ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ. فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا؛ وَقَدَسَنَّ رَسُولُ اللَّهِ # الطَّوَّافَ بَيْنَهُمَا، فَلَيْسَ حَدٌّ أَنْ يَتَزَكَّهُ. قَالَ الزَّهْرِيُّ: فَأَخْبَرْتُ أَبَا بَكْرَ بْنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ فَقَالَ: إِنَّ هَذَا الْعِلْمَ مَا كُنْتُ سَمِعْتُهُ، وَلَقَدْ سَمِعْتُ رَجُلًا مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ يَذْكُرُونَ أَنَّ النَّاسَ إِذَا مَنَ ذَكَرَتْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا مِمَّنْ كَانَ يَهْلُ لِمَنَاةَ كَانُوا يَطُوفُونَ كُلُّهُمْ بِالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، فَلَمَّا ذَكَرَ اللَّهُ تَعَالَى الطَّوَّافَ بِالْبَيْتِ وَلَمْ يَذْكُرِ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ فِي الْقُرْآنِ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ كَيْفَ نَطُوفُ بِالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، وَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى أَنْزَلَ الطَّوَّافَ بِالْبَيْتِ وَلَمْ يَذْكُرِ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ، فَهَلْ عَلَيْنَا مَنْ حَرَجَ أَنْ نَطُوفَ بِالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ؟ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَـ جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطُوفَ بِهِمَا قَالَ أَبُو بَكْرٍ فَاسْمِعْ هَذِهِ عَائِشَةَ نَزَلَتْ فِي الْفَرِيقَيْنِ كِلَيْهِمَا، فِي الَّذِينَ كَانُوا يَتَحَرَّجُونَ أَنْ يَطُوفُوا فِي الْجَاهِلِيَّةِ بِالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، وَالَّذِينَ كَانُوا يَطُوفُونَ ثُمَّ تَحَرَّجُوا أَنْ يَطُوفُوا بِهِمَا فِي السُّنَنِ مِنْ أَجْلِ أَنْ اللَّهُ تَعَالَى أَمَرَ بِالطَّوَّافِ بِالْبَيْتِ وَلَمْ يَذْكُرِ الصَّفَا حَتَّى ذَكَرَ ذَلِكَ بَعْدَ مَا ذَكَرَ الطَّوَّافَ بِالْبَيْتِ]. أَخْرَجَهُ السُّنَنَةُ .

16. (456)- Urve İbnu'z-Zübeyr (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'ye şu (mealdeki) ayet hakkında sordum: "Şüphesiz ki Safâ ile Merve Allah'ın şâairlerindedir. Kim Kâbe'yi hacceder veya umre yaparsa, bu ikisini de tavaf etmesinde bir beis yoktur." (Bakara: 2/158). Dedim ki:

"Kasem olsun (âyetten) Safâ ve Merve'yi tavaf etmeyenlere de bir günâh yoktur (manası çıkmaktadır)." Bana dedi ki:

"Ey kızkardeşimoğlu söylediğin ne kadar çirkin! Âyetin, senin te'vil ettiğin mânâda olması için, "onları tavaf etmeyene herhangi bir günâh terettüp etmez" şeklinde olmalıydı. Halbuki âyet Ensar hakkında inmiştir. Bunlar

Müslüman olmazdan önce, Müşellel'deki azgın Menât'a tapınıyorlar, ona telbiye getiriyorlardı. Menât'a telbiye getirenler, Safâ ile Merve arasında tavaf etmekten çekiniyorlardı. Bunun üzerine Cenab-ı Hakk: "*Safâ ve Merve Allah'ın şeaîrindedir...*" âyetini indirdi.

Aişe (radıyallahu anhâ) şunu da söyledi: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Safa ile Merve arasında tavafta bulunmayı sünnet kıldı. Bunu terketmek kimseye câiz olmaz."

Zühri der ki: Ebu Bekr İbnu Abdî'r-Rahmân'a bu hadisi haber verdim. Bana şunu söyledi: "Ben bu bilgiyi (hadisi) duymamıştım. Ben âlimlerden bazılarını dinledim şöyle diyorlardı: "Hz. Aişe'nin Menat için telbiye getirenlerden haber verdikleri dışında kalan halkın tamamı Safa ve Merve'yi tavaf ediyorlardı. Ne zaman ki Cenâb-ı Hakk Kur'ân-ı Kerim'de tavafından bahsedip Safa ve Merve'den söz etmeyince:

"Ey Allah'ın Resûlü! Biz Safa ve Merve'yi tavaf ediyorduk. Halbuki Cenâb-ı Hakk Kâbe'nin tavafını emrediyor, Safa ve Merve'den bahsetmiyor, Safa ve Merve'yi tavaf etmemizde bize bir mahzur var mı?" dediler. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk:

"*Safâ ve Merve Allah'ın şeaîrindedir. Öyle ise kim Beytullah'a hac yapar veya umre ziyâretinde bulunursa Safâ ve Merve'yi de tavaf etmesinde bir günah yoktur*" âyetini indirdi.

Ebu Bekr İbnu Abdîrrahmân der ki: "Ben bu âyetin, (yukarda zikredilen) her iki grub hakkında da inmiş olduğunu görüyorum. Yani, hem câhiliye devrinde Safa ve Merve'yi tavaftan çekinenler hakkında inmiştir, hem de öncekileri tavaf ettikleri halde, İslâm'dan sonra -Allah'ın Kâbe'yi tavaf etmeyi emretmiş olmasına rağmen Safa ve Merve'yi zikretmemiş olması sebebiyle- bunları tavaftan çekinenler hakkında inmiştir. Safa ve Merve'nin de (Kur'ân'da) zikri Kâbe'yi tavaf emrinden sonra gelmiştir.⁴⁸⁴

17- وفي رواية للشيخين. [أَنَّ نَصَارَ كَانُوا قَبْلَ أَنْ يُسَلِّمُوهُمْ وَعَسَّانُ يَهْلُونَ لِمَنَاةَ فَتَحَرَّجُوا أَنْ يَطُوفُوا بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ وَكَانَ ذَلِكَ سُنَّةً فِي آبَائِهِمْ، مَنْ أَحْرَمَ لِمَنَاةَ لَمْ يَطُفْ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، وَأَنَّهُمْ سَأَلُوا النَّبِيَّ # عَنْ ذَلِكَ حِينَ أَسْلَمُوا فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى فِي ذَلِكَ إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ آية].

17. (457)- Buhârî ve Müslim'den gelen bir rivâyette şöyle denir: "Ancak, Müslüman olmazdan önce Ensâr ve bunlarla birlikte Gassân, Menat için telbiyede bulunurlar, Safa ile Merve arasında tavaftan çekinirlerdi. Bu davranış onlara ecdad yâdigarı bir âdet idi. Menat için ihrama giren Safa ile Merve arasında tavaf yapmazdı. Müslüman olunca bu hususta Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e sordular. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk "*Safâ ve Merve Allah'ın şeaîrindedir...*" âyetini indirdi.⁴⁸⁵

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki rivâyet Safa ile Merve arasındaki sa'yin hacc farızındaki yeri nedir? bunu tesbitte mühim bir mevki işgal eder. Çünkü bu mesele oldukça farklı yorumlara mahal olmuş münakaşalı bir mevzudur.

Safâ ve Merve Kâbe-i Muazzama'nın hemen yanında iki tepeciktir. Hacc ve Umre sırasında ikisi arasında sa'y yapılır.

Müşellel, deniz cihetinde bir tepe olup, ondan Kudeyd'e inilir. Kudeyd ise Mekke-Medine arasında suyu bol bir köydür (Karye).

Şeaîr: Alâmet, nişâne mânasına gelen şaîre'nin cem'idir, Cühenî, şeaîr'i, haccla ilgili ameller ve Allah'a itaat için alem kılman her şey" diye tarif etmiştir.

Yukarıdaki rivâyetin zâhirinden anlaşıldığına göre, câhiliye devrinde Safa ile Merve arasında sa'y etmeyip, Menât putunu tavafla yetinme söz konusudur. Meseleyi İbnu Hacer'in kaydettiği şu rivayet daha açık hale getirmektedir: "Amr İbnu Lühey, Kudeyd'e yakın deniz sahiline Menât putunu dikti. Ezd ve Gassân kabileleri, Kâbe'ye hacc yaptıkları zaman, onu da tavaf ve ta'zim ediyorlardı. Şöyle ki: Ka'be'yi tavaf edip, Arafat vakfesinden ayrılıp Minâ'daki menâsikden fâriğ olunca oradan doğru Menât'a gidip onu tavaf ediyorlar ve telbiyede bulunuyorlardı. Menât'ı telbiye edenler artık bir daha dönüp de Safa-Merve arasında tavaf etmiyorlardı." Rivâyette, Menât'ı benimseyip bu merasime uyanlar arasında Evs ve Hazrec'in yani Ensâr'ın da yer aldığı belirtilir.

Bu mevzuyu aydınlatan farklı bir rivayet daha var. Onu da kaydetmekte fayda görüyoruz. Şa'biden sahih senetle geldiği belirtilen rivâyete göre: "Safâ tepesinde İsâf adında, Merve tepesinde de Nâile adında birer put vardı. Cahiliye halkı bu iki put arasında sa'y yapıyorlardı. İslâm gelince, putlar kırıldı. Müslümanlar, Safâ ve Merve arasında bu putlar sebebiyle cahiliye halkı sa'y ediyordu diyerek o sa'yı terkederler. Bunun üzerine, yukarıdaki âyet inerek Safâ ve Merve'nin Allah'ın şeaîrinden olduğunu ilân eder.

⁴⁸⁴ Buhârî, Hacc: 79, Umre: 10, Tefsir, Bakara: 21; Müslim, Hac: 260-263 (1277); Ebu Dâvud, Menâsik: 56, (3901); Tirmizî, Tefsir, Bakara: (2969); Nesâî, Menâsik: 168, (5, 238-239); Muvatta, Hacc: 129, (1, 373); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/264-265.

⁴⁸⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/266.

Bu putlarla ilgili mütemmim şu bilgi de verilir: "ehl-i kitâbın zu' munca bu iki put, aslında iki insandır, Ka'be'nin içinde zinada buldukları için Allah onları ceza olarak taş'a çevirmiştir. Bunlar ibret olsun diye Safa ve Merve tepelerine dikilmiştir. Aradan uzun zaman geçince, halk asıllarını unutarak, bunlara ta'zim ve tapınmaya başladılar.

Mesele üzerine gelen rivâyetlerin farklılıklarından hareket eden İbnu Hacer, Ensâr'ın iki grup olabileceği ihtimali üzerinde durur: Safa-Merve arasını cahiliye devrinde sa'yetmeye devam edenler ve terkedenler, İslâm gelince her iki takım da tevakkuf eder.

Cahiliye devri Araplarında câri olan hacc menâsikini, esâs itibarıyla İslâm'ı kabul etmiş olması hasebiyle Müslümanlar, cahiliye haccından ayrılması gerekli hususları sormuşlardır. Şu halde buradaki soru, Safa ile Merve arasındaki -ve en azından Ensâr'ın bir kısmı tarafından yapılmayan- tavaf üzerindedir.

İşte bu soru üzerine nazil olan âyet Safa ile Merve'yi Allah'ın şeâiri olarak ilan ediyor. Urve İbnu Zübeyr, âyetin zâhiri üslûbundan hacc ve umre sırasında bu iki tepenin tavaf edilmesinin ihtiyârî olduğu, dileyenin terk edebileceği mânâsını çıkararak, görüşünü Hz. Aişe (radiyallahu anhâ)'ye arz ediyor.

Hz. Aişe, meselenin iç yüzünü, âyetin iniş sebebini anlatarak, Urve'nin yanıldığını belirtiyor.

Fukâha Safâ ve Merve'nin tavafı hususunda bâzı ihtilâfa bulunmuştur. Cumhur denen çoğunluk "Bu rükundur, onsuz hacc tamam olmaz" demiştir. Ebu Hanife'den "Vâcib'tir, terk edilirse kurban kesilmesi gerekir" dediği rivâyet edilmiştir. Süfyân-ı Sevrî: "Kasden değil unutarak terk edene kurban gerekir" demiştir. Atâ da bu görüştedir, ancak onun: "Sünnettir, terki hâlinde hiçbir şey gerekmez" dediği de rivâyet edilmiştir. Mevzu üzerine başkaca görüşler beyan edenler olmuşsa da bu sa'yin "farz" olduğunu söyleyen âlim çıkmamıştır.

Şu halde özetlemek gerekirse Safa-Merve arasındaki sa'yin hükmü hakkında üç esas görüşten bahsedilebilir:

1- Rükündür. İbnu Hacer, "bu, Cumhur'un görüşü" der.

2- Vâcib'tir. Bu Hanefilerin görüşüdür.

3- Sünnet'tir, İbnu Abbâs, İbnu Sîrîn, Mücâhid ve bir kavlinde Ahmed İbnu Hanbel'in görüşüdür.⁴⁸⁶

18- وعن مجاهد قال: سَمِعْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يَقُولُ: [كَانَ فِي بَنِي إِسْرَائِيلَ الْقِصَاصُ وَلَمْ تَكُنْ فِيهِمُ الدِّيَةُ فَقَالَ اللَّهُ تَعَالَى لِهَذِهِ أُمَّةٍ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلِ الْحُرِّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَأَنْثَى بِأَنْثَى فَمَنْ عَفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَأَتْبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ. فَالْعَفْوُ: أَنْ يَقْبَلَ الرَّجُلُ الدِّيَةَ فِي الْعَمْدِ. وَأَتْبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ أَنْ يَطْلُبَ هَذَا بِالْمَعْرُوفِ وَيُؤَدِّيَ هَذَا بِإِحْسَانٍ، ذَلِكَ تَخْفِيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ مِمَّا كُتِبَ عَلَى مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ فَمَنْ اعْتَدَى بَعْدَ ذَلِكَ قَتْلًا بَعْدَ ذَلِكَ فَمِنْ أُمَّةٍ أَلْفَتْهَا. أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ وَالنَّسَائِيُّ .

18. (458)- Mücâhid, İbnu Abbâs (radiyallahu anhümâ)'tan rivâyet ettiğine göre şunu anlatmıştır: "Benî İsrail'de kısas vardı, fakat diyet yoktu. Cenâb-ı Hakk Muhammed ümmetine şöyle buyurdu: "Öldürülenler hususunda size kısas farz kılınmıştır. Hür hür ile, köle köle ile, kadın kadın ile kısas edilir. Öldüren, ölenin kardeşi tarafından affedilmişse, kendisine örfe uymak ve affedene güzellikle (diyet) ödemek gerekir" (Bakara: 2/178). Buradaki "afi"dan maksad, âmden öldürmelerde kişinin diyet almayı kabûl etmesidir. "Örfe uymak ve affedene güzellikle ödemek"e gelince, bundan maksad (mağdur tarafın) örfe uygun miktarda bir diyet istemesi, öbürünün de bunu güzellikle ödemesidir. Âyetin devamındaki: "Bu, Rabbinizden bir hafifletme ve bir rahmettir" ibâresi de, "sizden öncekilere farz kılınanlarda olmayan bir hafifletme"demektir, (çünkü onlara diyet imkânı tanınmamıştı). Âyetin son kısmı olan "Bundan sonra tecavüzde bulunana elim azab vardır" ibaresinden diyet almayı kabûl etmesine rağmen (kan dâvası güderek) kâtili öldüren kimse kastedilmektedir."⁴⁸⁷

ACIKLAMA:

İslâm dini, öldürme, yaralama, bir uzvun kesilmesi gibi, kişinin şahsına karşı işlenen cinayetlerin cezalandırılmasında kısası esas yapmıştır. Bu, İsrailoğullarında da vardır. Ayet, bu ümmete -bir hafifletme olarak- diyetin de teşrî edildiğini haber vermektedir.

1- **Kısas:** Lügat olarak müsâvat mânâsına gelir, bir şeyin izini tâkip etmek onun mislini getirmek demektir. İstilah olarak cürüm ile ceza arasında mümâselet esas olduğundan, cezanın cürüm cinsinden verilmesi maksadıyla beyan edilen cezayı mahsusa kısas denir. Kısas şer'an kâtili maktûl mukabilinde öldürmek veya mecruh veya maktu (kesilmiş) olan bir uzv mukabilinde cârih (yaralayan) ile kâtî'n (kesenin) ona mümâsil olan uzvunu cerh veya kat etmektir.

⁴⁸⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/266-268.

⁴⁸⁷ Buhârî, Tefsir, Bakara: 2, 23; Diyât: 8; Nesâî, Kasâme: 27, (8, 36,37); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/268.

2- Diyet: Cinâyet sebebiyle, cinâyete maruz kalan kimseye veya onun vârislerine -bir nevi tazminat mahiyetinde olarak- ödenmesi gereken maldır.

3- Ayetin anlaşılmasında ulema ihtilaf etmiştir: Cumhur, kısasta, cezânın kâmil olması için tekâfû'ü şart koşturmuştur. Yani âyet "hür, hür ile; köle, köle ile; kadın, kadın ile kısas edilir" buyurmaktadır. Şu halde bu tâdatta kısas için her iki tarafın eşitliği anlaşılmaktadır. Hür kimse köleye, kadın erkeğe veya hür kimseye, erkek kadına karşı cinâyet işlerse kısas tam olarak yapılacak mı, yapılmayacak mı? sorusu çıkmaktadır.

İşte Cumhur, bu soruya "cezânın tam olarak tatbik edilmesi, yani kısasın uygulanması için her iki taraf -âyette sayıldığı şekilde- eşit olmalı" diye cevap vermiştir.

Küfeliler (Hanefiler), cinayeti işleyen hür de olsa, köle sebebiyle kısas edilir; Müslim, kâfir olan zımmî sebebiyle kısas edilir der ve ve delil olarak "*Orada, onlara cana can yazdık*" (Mâide: 5/45) âyetini esas alırlar.

Şâfiîler: "Bu ayet önceki şeriatlarla ilgili bir haberdir, onların şeriatı bizi bağlamaz" demiştir.

4- Fıkıh kitaplarında pekçok teferruatın açıklandığı bu ayetten çıkarılan bir mânaya göre: Şahsa karşı işlenen cinâyetlerde kısas yapılabilenlerde kısas esastır. Bir kolun, parmağın, kulağın koparılması, gözün çıkarılması gibi. Ancak derince yara açmak, kemik kırmak misâlinde olduğu gibi, eşit şekilde cezâlandırılması zorluk arzeden durumlarda kısasa gidilemez.

5- Kısastan maksad İslâm'ın kısas hükmüne zamanımızda dil uzatanlara rastlanmaktadır. Halbuki, İslâm, kısası adâletin hakkıyla yerine gelmesi için teşrî etmiştir. Tecâvüz edilen, telef edilen bir hakkın gereği olarak, hayat hakkının korunması maksadıyla kısas emredilmiştir. Nitekim kısası emreden âyet-i kerîme: "*Kısasta sizin için hayat var ey akıl sâhipleri!*" buyurulmaktadır. Günümüzde, beynelmilel seviyede gittikçe şiddetini artıran anarşi hareketleri karşısında kısas üzerine insanlığın iyice düşünmesi gerekmektedir. Zira, işlenen cinâyete misliyle ceza takdir edilmeyip, hafifletme cihetine gidildikçe cezanın caydırıcılık yönü kalmamaktadır. 19. asrın sonlarında Fransa'da iyice tırmanan anarşiyi, Fransız hükümeti şiddet kanunlarıyla durdurabilmiştir. Anarşistler tarafından "cânî kanunlar" denen bu şiddet kanunları öylesine müessir olur ki, çıktığı andan itibaren anarşi zink diye derhal durur. O kadar ki, kanunların tatbikini gerektiren tek bir vak'a meydana gelmez.

Bu durum ister istemez, İslâm dininin had cezaları ile alakalı esprisini hatırlatmayı ve bilhassa kısas üzerinde durmamızı gerektirmektedir. İnsan fitratını en iyi bilen onun yaratıcısıdır. Öyle ise o fitrata en uygun kanun O'nun kanunudur. Beşerî heva ile konacak kanunlar fitrata uymadığı için, beklenen neticeyi te'min etmeyecektir.⁴⁸⁸

Cezadan Maksad:

Her şeyden önce, fukahaya göre, ceza vermektan maksad "beşerin hâlini ıslâh ve insanları fenâlıklara karşı korumaktır." Hadd cezaları için de bunlara yakın üç gâye zikredilmiştir: "Emniyetin muhâfazası, nizâmın tesbiti, ahlâkın korunması."

Bu sebeple her bir cezâdan başlıca iki gâye güdülür:

1- Mücrimin te'dibi.

2- Diğer insanların zecri (yâni aynı cürmü işlemekten caydırılması, ürkütülmesi ve korkutulması).

Bu gâye ile, insanların hakkına temâs eden cürümlerin caydırıcılık (zecz) yönüne bilhassa ehemmiyet verilmiştir. "İslâm dini hadd ile alâkalı cürümlerde, cem'iyeti cürümden korumaya yönelmiş, mücrimin durumunu tamâmen ihmal etmiştir. Bundandır ki, cezâda şiddetli davranır ve cezâları sınırlayarak, ne kadıya, ne de veliyyü'l-emr'e cezâ üzerinde (azaltma, çoğaltma, değiştirme gibi) hiçbir salâhiyet tanımaz.

Hadd cezalarında şiddetli davranmasının sebebine gelince, bu cürümler ağır sınıfa girmeleri sebebiyle bunlarda gevşeklik, kesinlikle ahlâkın bozulmasına, cem'iyetin fesâda, nizâmın kargaşaya düşmesine ve cürümlerin artmasına sebep olur. Bunlarda şiddet göstermekle ahlâkın devâmı, emniyet ve nizâmın muhâfazası, bir başka tâbirle cem'iyetin maslahatı düşünölmüştür.⁴⁸⁹

Mücrimin Psikolojisi:

Mücrimi öldürmeye ve yaralamaya iten âmil, umûmiyetle, beka kaygusu ve galebe çalma sevgisidir. Öyle ise, mücrim bilirse ki, öldürdüğü avından sonra, kendisine hayatta kalma hakkı tanınmayacaktır, o zaman, avını hayatta bırakmak suretiyle kendine hayat imkânı tanır. Eğer bilirse ki, bugün birine galebe çaldığı takdirde, yarın mutlaka kendisi mağlub edilecektir, bir suç işleyerek avına galebe çalmadan vazgeçer.

Kısacası, cezâdan maksad, evleviyetle âlemin nizâmını te'min olunca tecziye işinin şu vasıfları taşıması gerekir:

1- Cezâ, mücrimi te'dib edici olduğu gibi, başkalarını da cürüm işlemekten men edici mâhiyette olmalıdır. Nitekim bâzı fâkihler cezâyı "fiilden önce men edici, fiilden sonra da zecredici" olarak tavsif etmiştir.

2- Cezânın sınırı cemaatin ihtiyaç ve maslahatına bağlıdır. Eğer cemaatin menfaati, cezada şiddeti gerektiriyorsa ceza şiddetli, tahfîfi gerektiriyorsa ceza hafif olur. Cemâatin ihtiyâcından fazla veya az cezâ vermek doğru değildir.

⁴⁸⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/269-270.

⁴⁸⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/270-271.

3- Mücrimin şerrinden cemâati korumak için onun cemâatten çıkarılması veya hapsedilmesi gerekiyorsa, onun öldürülmesi veya hapsedilmesi şarttır.

4- Ferdin ıslâhı ve cemâatin himâyesine götüren her cezâ meşru bir cezâdır, bu mevzuda muayyen bâzı cezâlarla yetinip onlar dışına çıkmamak doğru değildir.

5- Mücrimi te'dibten maksad,ondan intikâm almak değildir.⁴⁹⁰

Afvın Hikmeti:

Cezânın asıl hedefi, intikam almak olmayıp, cem'iyetin nizâmını sağlamak, anarşiyi önlemek olunca, bu hedefe afla varmanın imkânı hâlinde, İslâmiyet onu da tecviz etmiştir. Yol kesme fazihasına teşebbüs ettikten sonra pişmanlık duyanları kurtarma hikmetinden başka "emsallerini tevbekâr olarak ıslâh-ı hâl kesbetmelerine sâik olma" hikmeti de mevcut olan bu afla, bir kısım kabiliyetlerin cem'iyete kazandırılması ve cezâ korkusuyla işleyeceği müteâkip zararlardan cem'iyeti korumak da Şâri tarafından nazar-ı dikkate alınmış olmalıdır.⁴⁹¹

Cezâyı Devlet Verir

İslâm'ın fitneyi önleyecek müessir tedbirlerinden biri, suçlunun cezalandırılması işini devlete bırakmış olmasıdır. Suç, ferdî hukuka veya âmme hukukuna da taallûk etse, cezâ verme hakkı devlete aittir. Ferdler ihkaak-ı hakda bulunamazlar.

Esâsen bir suçluya cezânın verilmesi birkaç safhadan geçer:

- a) Suçun sübûtunun tahkiki,
- b) Suça muvâfik hükmün verilmesi,
- c) Cezânın infâzı.

İslâm dini, bu işleri resmen tâyin edilmiş kâdî ile, veliyyü'l-emr veya nâibine bırakır. Bir kısım ağır suçlar vardır ki, bunlara verilecek cezânın şekil ve miktarı nasslarla belirlenmiştir ki onlara hudud denir. Devlet reisi veya hâkim bu cezâları azaltıp çoğaltamaz, birbirleriyle tebdil edemez. Sâdece kısas ve diyet cezâlarında mağdûrun veya velisinin afv hakkı vardır.

Hadd cezâsına giren fiillerin tecziyesini mağdur talep etse de, etmese de fark etmez, devletçe te'dibi şarttır.

Cezânın devlet reisi veya nâibi tarafından icrâ edilmesi gereğinde bütün fâkihler müttefiktirler. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ve Hulefâ-i Raşidîn devrinde onların izni olmadan hadd tatbik edilmemiştir.

Şöyle bir suâl akla gelebilir: Kısas ve diyet icrâsını mağdur veya mağdurun velisi de icra edebilir. Şâyet bu ruhsata dayanarak mağdur, cânîye kısas yapsa, meselâ A şahsı, B şahsının kolunu kopardı ise, B şahsı, kâdinin hükmünden önce davranarak kısas olarak A şahsının kolunu kesse durum ne olur?

Bu durumda B şahsı, kendisine karşı işlenen suçun sübûtu hâlinde "kol kesme suçunu" işlemekle suçlanamaz ise de -zira hakkı olan bir şeyi yapmış oluyor- "aceleciliği ve hakkını münâsib olan vakit girmeden önce aldığı ve kısasla alâkalı icraatı yapmakla vazifeli olan devlet makamlarını dinlememiş olduğu için ta'zir cezâsı ile cezalandırılır."

Eğer, hâkimin, suçlu hakkında "kısas edilmelidir" diye hükmü vâki olmazdan önce, kısâsa tevessül eden kimse suçu isbât edemez ise, yani iddia edilen suç sübût bulmazsa kısas yapan kimse o fiilinden dolayı mücrim olarak muhâkeme edilir. Meselâ A şahsı, "oğlumu öldürdü" iddiasıyla B şahsını öldürse, bilâhère yapılan tahkikte, B şahsının bu cinâyeti işlediği objektif deliller muvâcehesinde tam bir kesinlik kazanmasa, A şahsı "âmden katl" suçuyla cezalandırılır. Gerek birinci misâlde ve gerekse ikinci misâlde zikredilen kol koparma ve oğlunu öldürme iddiaları, aslında pekâla iftira olabilir. Kol kazâen kopmuştur veya oğlu kazâen ölmüştür de, bu fırsatı değerlendirmek isteyen kazâede ortadaki kazaya cürüm rengi vererek düşmanından intikam alma peşindedir. İşte bu çeşit durumların ortaya çıkmaması için, İslâm dini, suçun tesbitinde hüküm verme işini kâdîye bırakmıştır.

Aynı kaide mürted hakkında da câridir. "Veliyyü'l-emrin müsâadesi olmaksızın, böyle bir harekette bulunmuş olan şahsa (yâni mürted, öldüren kimseye) te'dib-i şer'î lâzım gelir."

Keza yol kesenler hakkında da durum aynıdır. Onları cezâlandırma işi veliyyü'l-emr veya nâibine âittir. Ne yolu kesilmiş olan, ne de maktullerin velileri, suçluları cezâlandıramaz. Hatta denir ki: "Yolketicilik töhmetiyle mahpus bulunan bir şahsı kendisine isnâd edilen cürüm daha sâbit olmadan (maktûlün velisi dışında) bir kimse âmden öldürse, bu kimse hakkında kısas lâzım gelir, velev ki, bilâhère o cürüm beyyine ile sâbit olsun. Çünkü hâkim tarafından deminin hılline (öldürülmesine) hükmedilmedikçe, o şahsın ismeti, hürriyet-i hayâtiyyesi mücerred töhmet ile mürtefi' olmaz (ortadan kalkmaz)".

İslâm'ın bu prensibi, yâni cezâyı verme işini devlete bırakmak prensibi, cem'iyette vükûu muhtemel pek çok su'î istimaleri ve bunlardan teselsül edecek fitneleri kökten keser. Halk mahkemesi, kan dâvası, fezâhet ve rezâletleri hakiki mü'minler arasında bu sebeple olamaz.

Hiz. Peygamber'den Bir Misâl:

⁴⁹⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/271.

⁴⁹¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/271-272.

Cezânın devlet tarafından verilmesi gereğini ifâde etme zımında, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sünnetinden zinâ ile alâkalı bir vak'a gerçekten iknâ edicidir.

İbnu Abbâs'tan gelen rivayate göre, "Namuslu ve hür kadınlara (zinâ isnâdıyla) iftirâ eden, sonra (bu babda) dört şahid getirmeyen kimseler(in her birine) de seksen değnek vurun... Onların ebedî şahidliklerini kabûl etmeyin. Onlar fâsıkların tâ kendileridir" (Nur 24/4), meâlindeki âyet geldiği zaman, ashâbtan kıskançlığı ile meşhur Sa'd İbnu Ubâde,

"Ayet öyle mi? yâni, ben hâin kadının dizlerine yabancı bir erkeği çökmüş olarak yakalayacağım da, dört şahit getirinceye kadar onu hiç rahatsız etmeyeceğim, hiç kıymıdatmayacağım öyle mi? Hayır, Allah'a kasem olsun, ben dört şahid getirinceye kadar o hâcetini görür (gider). Şâyet karımın yanında bir erkek göreceğim olsam hiç aman vermeden, önce kılıcımın keskin ağzı ile vurur tepelerim" der. Bunun üzerine Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) cemaatte bulunanlara:

"Sa'd'ın bu kıskançlığına şayıyor musunuz? Emin olunuz ki, ben ondan daha kıskancım. Allah da muhakkak ki benden ziyâde kıskançtır. Bu sebebledir ki, kullarına (gizli ve açık her çeşidiyle) fevâhişi (yâni çirkin söz ve uygunsuz fiilleri) yasakladı. [... Tevbe ve pişmanlıktan Allah kadar hoşlanan bir başkası da yoktur. Bu sebeple ateşle korkutan, cennetle müjdeleyen (elçiler, peygamber)ler gönderdi]" der. Hz. Sa'd bunun üzerine,

"Ey Allah'ın Resûlü, bu (söylediğiniz) haktır ve Rabb-ı Teâlâ'nın indinden gelmiştir, fakat ben (ilk defa duyunca işte böyle bir) tuhaf oldum" der.

Bu hadiste Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Sa'd İbnu Ubâde'ye, sanki şöyle demek istediği ifâde edilmiştir: "Allah senden daha kıskanç olduğu halde özür beyânını (tevbe ve pişmanlık) seviyor ve ancak hüccet ortaya çıktıktan sonra muâheze ediyor, o hâlde sana ne oluyor da bu hâlde öldürmeye tevessül ediyorsun?"

İmam Şâfiî, bu rivayete dayanarak, karısıyla zinâ ederken yakaladığı kimseyi öldüren kocayı, delille isbatlayamadığı takdirde ölüme mahkum eder.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in suç, objektif delillerle sübût bulmadıkça, vicdanî kanaatiyle cezâ vermediğini şu rivâyetten daha vâzih olarak anlarız: İbnu Mâce'de kaydedilen -ki kısmen Buhârî de almıştır- bir rivâyette Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle der:

"Eğer ben bir kimseyi delilsiz olarak recmetseydim falanca kadını recmederdim. Zira hakkındaki şüpheli, sözleri, dış görünüşü ve yanına giren kimse(ler) teyîd etmektedir."

Nevevî'ye göre "burada, üzerine delil gösterilemeyen, kadın tarafından da itiraf edilmeyen, buna rağmen pek çok kimsenin işitmiş bulunduğu bir kötülük, kadından zuhûr ettiği şüüh bulan bir kötülük kastedilmektedir. Bu rivâyet de ifâde ediyor ki, bir fenâlık haberinin yaygınlaşmasına dayanarak hadd tatbik edilmez, mutlaka delil aranır."

Hz. Ömer'den bir Misal:

İbnu Abbâs'tan gelen bir rivâyete göre, adamın biri fuhuş ithâmında bulunduğu câriyesini ateşin üzerine oturarak fecini yakar. Hâdiseyi duyan Hz. Ömer (radıyallahu anh) adamı çağırarak sigaya çeker:

- Fuhuş yaptığını bizzat gördün mü?

- Hayır!

- Pekâlâ, kendisi itiraf etti mi?

- Hayır!

Hz. Ömer adamı döver ve şunu söyler: "Eğer Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in: "Efendiye kölesi sebebiyle kısas yapılmaz" dediğini işitmeseydim sana kısas uygular (seni aynı şekilde yakar)dım" der.⁴⁹²

19- وعن عطاء. [أَنَّهُ سَمِعَ ابْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يَقْرَأُ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةً طَعَامَ مَسْكِينٍ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ لَيْسَتْ بِمَنْسُوحَةٍ هِيَ لِلشَّيْخِ الْكَبِيرِ وَالْمَرْأَةِ الْكَبِيرَةِ يَسْتَطِيعَانِ أَنْ يَصُومَا فَيُطِيعَمَانَ مَكَانَ كُلِّ يَوْمٍ مَسْكِينًا]. أخرجه البخارى، وهذا لفظه، وأبو داود والنسائي .

19. (459)- Atâ'nın anlattığına göre, İbnu Abbâs (radıyallahu anh) şu âyeti okurken dinlemiştir: "Oruca dayanamayanlar, bir düşkünü doyuracak kadar fidiye verir" (Bakara: 2/184). İbnu Abbâs (radıyallahu anh) âyeti okuduktan sonra ilâve etti: "Bu âyet, oruç tutmaya tahammül edemeyen yaşlı erkek ve yaşlı kadın hakkında mensûh değildir. Onlar da her bir günün orucu yerine bir fakir doyururlar."⁴⁹³ (Açıklaması 453 numaralı hadisin sonundadır.)

20- وزاد أبو داود رحمه الله. قال: [وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةً طَعَامَ مَسْكِينٍ فَكَانَ مَنْ شَاءَ مِنْهُمْ أَنْ يَفْتَدِيَ بِطَعَامِ مَسْكِينٍ فَتَدَى بِهِ وَتَمَّ لَهُ صَوْمُهُ. فَقَالَ اللَّهُ تَعَالَى فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ

⁴⁹² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/272-275.

⁴⁹³ Buhârî, Tefsir, Bakara: 25; Nesâî, Siyâm: 63 (4, 190-191); Ebû Dâvud, Savm: 3, (2318), Sıyam: 2, (2316); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/275.

خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ ثُمَّ قَالَ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ].

20. (460)- Ebu Dâvud merhumun bir rivâyetinde şu ziyâde var: "İbnu Abbas dedi ki: "Oruca dayanamayanlar, bir düşkünü doyuracak kadar fidye verir" (Bakara: 2/184) âyeti şu demektir: "Onlardan kim orucuna mukabil bir fakiri doyuracak kadar fidye vermek isterse fidye verir ve böylece orucunu tutmuş sayılır." Cenâb-ı Hak buyurmuştur: "Kim (vacib miktardan) daha fazla fidye verirse bu kendisi için daha hayırlı olur. Orucu (yiyip de fidye vermek yerine) bizzat tutmanız daha hayırlıdır" (Bakara: 2/184). Sonra Cenab-ı Hak şöyle buyurdu: "Sizden kim Ramazan ayına ulaşırsa orucu tutsun. Kim de hasta olur veya yolcu bulunursa yediği miktarda başka günlerde oruç tutar."⁴⁹⁴ (Açıklaması 463 numaralı hadisin sonundadır.)

21-21- وفي أخرى له: [أَنْبَتَ لِلْحَبْلِی وَالْمَرْضِعِ، يَعْنِي الْفِدْيَةَ وَأَ، فُطَارَ. وَعِنْدَ النَّسَائِي قَالَ: يُطِيقُونَهُ يُكْفُونَهُ، فِدْيَةٌ طَعَامٌ مَسْكِينٍ وَاجِدٍ. فَمَنْ تَطَوَّعَ فَرَادَ عَلَى مَسْكِينٍ أُخَرَ لَيْسَتْ بِمَنْسُوخَةٍ، فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ، وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ يُرَخَّصُ فِي هَذَا لِذِي طَبِيقِ الصِّيَامِ أَوْ مَرِيضٍ يُشْفَى].

21. (461)- Yine Ebû Dâvud'un bir başka rivayetinde şöyle denmektedir: "(Ramazan'da orucu yiyip, fidye ödemeye ruhsat veren âyet) hâmile ve emzikli kadınlar için sâbittir, mensuh değildir." Nesâî'de rivayet şöyledir: "Orucu tutmaya dayanamayanlar orucu kendilerine (tahammül edilmez) bir meşakkat addedenler için bir yoksula yetecek kadar fidye gerekir. Ayetin "Kim de hayır düşünerek (bir fakire yetecek miktardan fazlasını) verirse" hükmü mensuh değildir, bu onun için daha hayırlıdır. (Fidye vermektense) oruç tutmanız daha hayırlıdır. Ayetteki ruhsat, oruca takat getiremeyen veya şifâsız hastalığa yakalananlar içindir."⁴⁹⁵ (Açıklaması 463 numaralı hadisin sonundadır.)

22-22- وعن سلمة بن اءكوع رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ آيَةٌ: وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامٌ مَسْكِينٍ كَانَ مَنْ أَرَادَ أَنْ يُفْطِرَ وَيَقْتَدِيَ حَتَّى نَزَلَتْ آيَةُ الَّتِي بَعْدَهَا فَتَسَخَّرَهَا، يَعْنِي فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ]. أَخْرَجَهُ الْخَمْسَةُ.

22. (462)- Selemetu'bnul-Ekva (radiyallahu anh) anlatıyor: "Oruca takat getiremeyenler, bir fakire yetecek kadar fidye vermesi gerekir" âyeti indiği zaman orucu yiyip fidye verenler vardı. Bu hâl müteâkip âyetin inmesine kadar devam etti. Bu âyet öncekini neshetti. Yâni asıl hüküm şudur: "Kim Ramazan ayında hazır bulunursa orucunu tutsun."⁴⁹⁶ (Açıklaması 463 numaralı hadisin sonundadır.)

23-23- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: [أَنَّهُ قَرَأَ فِدْيَةَ طَعَامٍ مَسْكِينٍ، وَقَالَ: هِيَ مَنْسُوخَةٌ]. أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ.

23. (463)- İbnu Ömer (radiyallahu anhümâ)'den, rivâyete göre oruca gücü yetmeyenin fidye vermesi gereğini beyan eden âyeti "fidyetün taâmu mesâkine" şeklinde (yani fakirlerin yiyeceği kadar fidye) okudu ve bu âyetin mensûh olduğunu söyledi."⁴⁹⁷

AÇIKLAMA:

459 numaradan itibaren kaydedilen hadisler ayetin hükmüyle ilgili rivayetlerdir. Tefsir kitaplarında görüleceği üzere, ayet-i kerime âlimlerimiz tarafından ince tahlillere, hatta farklı yorumlara mazhar olmuştur. Teferruata girmeden şu kadarını bilmemiz gerekir:

⁴⁹⁴ Ebu Dâvud, Savm: 2 (2316); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/276.

⁴⁹⁵ Nesâî, Sıyam: 63, (4, 190-191); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/276.

⁴⁹⁶ Buhârî, Tefsir, Bakara: 2, 26; Müslim, Sıyam: 149 (1145); Ebu Dâvud, Savm: 2 (2315); Tirmizî, Savm 75, (798); Nesâî, Sıyam: 63, (4, 190); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/277.

⁴⁹⁷ Buhârî, Tefsir, Bakara: 2, 26; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/277.

Kur'an-ı Kerim, İslâm'ın bidâyetinde, ilk Müslümanları ard arda bir ay oruç tutmaya alıştırmak için suhûletli bir tarza imkân tanımış, oruç tutmakla fidye vermek arasında ferdleri muhayyer bırakmıştır. Başka rivâyetlerin sarâheten bildirdikleri üzere, isteyen oruç tutuyor, isteyen oruca bedel fidye veriyormuş. Ancak, sonradan vahiyle gelen sarâhat bu ruhsatı nesh edip Ramazan ayına yetişen herkese orucu farz kılmıştır. Yine de belirtelim ki, nesh mevzuunda ihtilâf mevcuttur. İbnu Abbâs (radiyallahu anh) âyetin mensuh olmadığı görüşündedir. Ona göre âyette geçen "gücü yetmeyenler"den murad ihtiyarlardır, erkek olsun, kadın olsun. Bunlar oruç tutamıyorlarsa hergün için bir fakir doyururlar.

Cumhur-u ulemaya (çoğunluk) göre âyet mensuttur. Mukim ve gücü olanlara oruç farzdır. Oruca gücü yetmeyen ihtiyarlar tutmayabilir, bunlara tutamadıklarını kaza etmek de gerekmez. Bunlar maddî yünden imkânları varsa hergün için bir fakiri doyuracak miktarda fidye verirler. Bunların fidye ödemesi vacib değildir diyen âlimler de vardır. Ancak tatbikatta esas olan, benimsenen görüş fidye vermenin gereğine kâil olan görüştür.⁴⁹⁸

24- وعن النعمان بن بشير رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: الدُّعَاءُ هُوَ الْعِبَادَةُ، وَقَرَأَ وَقَالَ رَبُّكُمْ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ]. أخرجه أبو داود والترمذی وصححه .

24. (464)- Nu'mân İbnu Beşir (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Dua, ibadettir", sonra şu âyeti okudu: "Rabbiniz: Bana dua edin ki size icâbet edeyim. Bana ibâdet etmeyi büyüklüklerine yediremeyenler var ya, alçalmış ve hakir olarak cehenneme gireceklerdir" buyurmuşlardır" (Mü'min: 40/69).⁴⁹⁹

AÇIKLAMA:

Dua, talep etmek demektir. İbâdet ise kulluktur, yani zül, alçalma, meskenet gibi manalara gelir. Dinî manada ibâdet kulun Rabbinin büyüklüğünü, yüceliğini, kendisinin küçüklük ve hakâretini idrâk etmesidir. Şu halde dua kulluğun bir izharıdır. Dua eden kimse, kulluğunu idrak etmiş demektir. Kendisinin fevkinde, söylediklerini işiten, taleplerine cevap verecek Zât-ı Zülcelâl'in varlığını idrak ederek O'na yönelip ihtiyaçlarını arzetmesi hâlis ibadetten başka birşey olamaz. Âlimler ibâdet kelimesinin eliflâm'la ma'rife kılınması sebebiyle mânâyı "dua ibadetten başka bir şey değildir" diye hasra hamletmişlerdir. Maamafih, bunu "Dua, ibâdetin en büyüğüdür" diye te'vil eden de olmuştur. Bir başka hadiste Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Dua ibâdet'in özü ve iliğidir" buyurur. Bir başka hadiste ise: "Dua, Allah'ın rahmet kapısını açan anahtar" buyurmuştur.

Ayet-i kerime, tekebbürle kulluktan kaçınan kimseleri tehdid etmektedir. Kul bir ihtiyacı için değil, kulluğunu izhâr için Rabbine dua etmek zorundadır. Taleb edecek hiçbir ihtiyacı olmasa bile tevbe ve istiğfarda bulunmak, ebedî kurtuluş talebetmek, sıhhatinin devamını istemek, diğer mü'minlere, geçmişlerine mağfîret ve hayır talep etmek gibi maksadlarla da olsa Rabbine dua etmekle mükelleftir. Zira âyet-i kerimede: "Duanız olmasaydı Allah yanında hiçbir kıymetiniz olmazdı" (Furkân 25/77) buyurmuştur.⁵⁰⁰

25- وزاد رُزِين [فَقَالَ أَصْحَابُهُ: أَقْرَبُ رَبُّنَا فَنُنَاجِيهِ أَمْ بَعِيدٌ فَنُنَادِيهِ؟ فَتَرَأَتْ وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ]. أعية .

25. (465)- Rezîn şu ilâve rivâyeti kaydetti: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Ashâbı (radiyallahu anhüm ecmain) sordular: "Rabbimiz yakın mıdır, biz ona hafif sesle hitab edelim, uzaksa yüksek sesle taleplerimizi söyleyelim?" Bunun üzerine şu âyet indi: "Kullarım sana benden sorarlarsa, (söyle ki) ben yakınum. Dua edenin duasına, bana dua ettiği takdirde icâbet ederim" (Bakara: 2/186).⁵⁰¹

AÇIKLAMA:

Duanın mühim âdâbından biri sükûnetle yapılmasıdır. İslâm'ın bidâyetlerinde sorulduğu anlaşılan yukarıdaki sual, henüz tevhid akidesinin yeterince yerleşmediği bir duruma işaret eder. Allah semî yâni işiticidir. Bu işitme bizdeki gibi kulakla işitme değildir. Hiç dille telâffuz edilmeyen kalbin hâtralarını da işitir. Öyle ise, dua

⁴⁹⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/277-278.

⁴⁹⁹ Ebu Dâvud, Salât: 358, (1479); Tirmizî, Tefsir: 2, (2973, 3244), Daavât: 2, (3369); İbnu Mâce, Duâ: 1, (3828); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/278.

⁵⁰⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/278-279.

⁵⁰¹ Cami'u'l-Usûl'de bu rivâyet öncekinin devamıdır. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/279.

yaparken bağırp çağırarak, hele başkasını rahatsız edecek şekilde sesli yapmak gereksizdir. Bu mühim bir husus ki, âyet nâzil olmuştur.

Sâdıku'l-Va'd olan Rabbimizin âyet-i kerîmenin sonunda "Dua edenin duasına, bana dua ettiği takdirde icâbet ederim" diye garanti vermesi fevkalâde bir müjdedir. Her duaya icâbet, kullar için büyük bir mazhariyettir. Anak, kul, bunu her istediğinin, istediği şekilde yerine getirilmesi şeklinde anlayarak, dualarının neticesini göremediğini söyleyebilir.

Bu hususu Bediüzzaman Hazretleri şöyle açıklar: "Duayı kavli-i ihtiyârînin makbuliyeti, iki cihettedir. Ya aynı matlubu ile makbûl olur veyahut daha evlâsı verilir.

Mesela: Birisi kendine bir erkek evlad ister. Cenâb-ı Hak, Hz. Meryem gibi bir kız evladını veriyor. "Duası kabul olunmadı" denilmez. "Daha evlâ bir surette kabul edildi" denilir. Hem bazan kendi dünyasının saadeti için dua eder. Duası âhîret için kabul olunur. "Duası reddedildi" denilmez. Belki, daha enfa' (faydalı) bir surette kabûl edildi" denilir. Ve hâkeza... Madem Cenâb-ı Hak hakîmdir; biz ondan isteriz, o da bize cevap verir. Fakat hikmetine göre bizimle muamele eder. Hasta, tabibin hikmetini ittiham etmemeli. Hasta bal ister; tabib-i hâzik sıtması için sulfata verir. "Tabib beni dinlemedi" denilmez. Belki ah ü fizârını dinledi, işitti, cevap da verdi; maksudunun iyisini yerine getirdi."⁵⁰²

26- وعن البراء بن عازب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [لَمَّا نَزَلَ صَوْمُ رَمَضَانَ كَانُوا يَقْرَبُونَ النِّسَاءَ رَمَضَانَ كُلَّهُ، وَكَانَ رَجَالٌ يُخَوِّفُونَ أَنْفُسَهُمْ فَأَنْزَلَ اللهُ تَعَالَى: عَلِمَ اللهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ] أخرجہ البخاری .

26. (466)- Berâ İbnu Âzib (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ramazan orucu farz kılındığı vakit, Müslümanlar ay boyu kadınlara temas etmezlerdi. Bazı kimseler bu meselede nefislerine itimad edemiyorlardı. Bunun üzerine şu meâldeki âyet nâzil oldu: "...Allah nefsinize güvenmiyeceğinizi biliyordu. Bu sebeple tevbenizi kabul edip sizi affetti." (Bakara: 2/187).⁵⁰³

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki rivâyetten anlaşıldığı üzere, İslâm'ın bidâyetinde, Ramazan ayı boyunca kadınlara temas yasaktı. Bazı rivâyetlere göre de, bu yasak uyuduktan sonraya aitti ve yiyip içmeye de şâmilidi. Yani uyuduktan sonra kalkıp -şimdi sahur yemeği dediğimiz- yemeği yemek helâl değildi. Müteakip hadiste de görüleceği üzere bazı hadiseler üzerine, nâzil olan ayetler hem geceleri yiyip içmeyi hem de temâsı helâl kılmıştır. Yukarıdaki âyetin nüzûl sebebiyle ilgili bir rivâyete göre, Ramazan gecelerinden birinde geç vakte kadar Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanında kaldıktan sonra evine dönen Hz. Ömer (radıyallahu anh), henüz uyumamış olduğu için zevcesiyle mukârenet arzu eder. Ancak hanımı: "Ben uyudum" diyerek itiraz ederse de Hz. Ömer (radıyallahu anh): "Ben uyumadım" der ve mukârenetde bulunur. Ka'b İbnu Mâlik de aynı davranışa düşer. Ertesi gün durum Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a arz edilir. Bunun üzerine rivâyette meâli kaydedilmiş olan âyet nâzil olur.⁵⁰⁴

27- وفي رواية له و'بی داود والترمذی [كَانَ أَصْحَابُ مُحَمَّدٍ #: إِذَا كَانَ الرَّجُلُ صَائِمًا فَحَضَرَ أَ، فُطَارَ فَنَامَ قَبْلَ أَنْ يُفْطَرَ لَمْ يَأْكُلْ لَيْلَتَهُ وَ يَوْمَهُ حَتَّى يُمَسِيَ، وَإِنَّ قَيْسَ بْنَ صِرْمَةَ أُنْصَارِيَّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ كَانَ صَائِمًا فَلَمَّا حَضَرَ أَ، فُطَارَ أَتَى امْرَأَتَهُ فَقَالَ: أَعِنْدَكُمْ طَعَامٌ؟ قَالَتْ: . وَلَكِنْ أَنْطَلِقُ فَأَطْلُبُ لَكَ، وَكَانَ يَوْمَهُ يَعْمَلُ فَعَلَبْتُهُ عَيْنُهُ: فَجَاءَتْ امْرَأَتُهُ. فَلَمَّا رَأَتْهُ قَالَتْ: حَبِيبَةُ لَكَ. فَلَمَّا انْصَفَ النَّهَارُ عُشِيَ عَلَيْهِ فَذَكَرَ ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ # فَنَزَلَتْ هَذِهِ آيَةٌ: أَجِلَّ لَكُمْ لَيْلَةُ الصِّيَامِ الرَّفْتُ إِلَى نِسَائِكُمْ فَفَرَحُوا بِهَا فَرِحًا شَدِيدًا فَنَزَلَتْ: وَكُلُوا وَاشْرَبُوا. وَعِنْدَ أَبِي دَاوُدَ أَنَّ اسْمَ الرَّجُلِ صِرْمَةُ بْنُ قَيْسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. وَعِنْدَ النِّسَائِيِّ إِنَّ أَحَدَكُمْ كَانَ إِذَا نَامَ قَبْلَ أَنْ يَتَعَشَّى لَمْ يَحِلَّ لَهُ أَنْ يَأْكُلَ شَيْئًا وَ يَشْرَبَ لَيْلَتَهُ وَيَوْمَهُ مِنَ الْغَدِ حَتَّى تَعْرُبَ الشَّمْسُ حَتَّى نَزَلَتْ هَذِهِ آيَةٌ: وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمْ الْخَيْطُ الْبَيْضُ مِنَ الْخَيْطِ الْاَسْوَدِ، وَقَالَ: نَزَلَتْ فِي قَيْسِ بْنِ عَمْرِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ].

⁵⁰² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/279-280.

⁵⁰³ Buhârî, Tefsir, Bakara: 2, 27; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/280.

⁵⁰⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/280.

27. (467)- Buhârî, Ebu Dâvud ve Tirmizî'nin bir rivayetinde de şöyle gelmiştir: "Ashâb-ı Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in (başlangıçta) durumu şöyleydi: Bir kimse oruçlu iken, iftar vakti gelince, iftarını açmadan uyuyacak olsa, artık o gece yemediği gibi ertesi günü de yiyemez, o günün akşamına kadar beklerdi. Kays İbnu Sırma el-Ensârî (radiyallahu anh) oruçlu olduğu bir günde iftar vakti girince hanımına gelerek yiyecek birşey olup olmadığını sordu. Kadın:

"Hayır, yok!" ancak bekle, sana yiyecek arıyayım" dedi. Kays, gün boyu çalışan birisiydi, beklerken uyuyakaldı. Hanımı gelince baktı ki uyuyor:

"Eyvah mahrum kaldın, yiyemeyeceksin" diye eseflendi.

Ertesi gün, öğleye doğru Kays (radiyallahu anh) açlıktan baygın düştü. Durumu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a anlattılar. Bunun üzerine şu âyet nâzil oldu:

"Oruç tuttuğunuz günlerin gecesi kadınlarınıza yaklaşmanız size helal kılındı.." (Bakara: 2/187).

Buna Müslümanlar fevkâlâde sevindiler. Arkadan, "Tanyerinde beyaz iplik, siyah iplikten sizce ayırd edilinceye kadar yiyin için.." ayeti nâzil oldu."

Âyetin nüzûlüne sebep olan zâtın ismi Ebu Dâvud'da Sırma İbnu Kays (radiyallahu anh)'dır. Nesâî'de ise rivâyet şöyledir: "Ashâb'tan biri akşam yemeğinden önce uyursa, artık o gece ve ertesi gün güneş batıncaya kadar bir şey yiyip içmesi ona helal olmazdı. Bu durum şu âyet nâzil oluncaya kadar devam etti: "Tan yerinde beyaz iplik siyah iplikten, sizce ayırd edilinceye kadar yiyin, için." Râvi der ki: "Bu âyet, Kays İbnu Amr hakkında nâzil olmuştur."⁵⁰⁵

AÇIKLAMA:

Kirmânî, "Ramazan gecelerinde cinsî münasebetin helal kılınması üzerine Ashâbın çokca sevinmesi, bu ruhsattan yiyip içmeye de serbesti geldiğini anlamalarındandır. Çünkü "Mukârenet serbest olunca yeme-içme evleviyetle serbest olur" diye düşündüler" der. Ancak seher zamanında ufukta beyaz iplik siyah iplikten ayrılincaya kadar yiyip-içmeyi serbest bırakan ayet nazil olunca o husustaki serbesti de sarih olarak beyân edilmiş oldu.

Bu âyette geçen siyah iplikten murad gecenin karanlığı, beyaz iplikten murad da gündüzün beyazlığıdır. Bu beyazlığın ufuktaki zuhûruna fecr-i sâdik denir. Mûteakip rivâyetlerde görüleceği üzere, âyet nâzil olduğu sıralarda, Ashâb'tan bazıları âyeti, zâhirine göre anlayarak siyah ve beyaz iki iplik olarak yastığının altına koyup, bunları birbirinden ayırdedecek derecede ortalığın aydınlanmasına kadar yeyip içmiştir. Adiy İbnu Hâtim böyle yaptığını anlatınca Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Öyle ise senin yastığın çok geniş olmalı" diye takılmıştır.⁵⁰⁶

28- وعن سهل بن سعد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [نَزَلَتْ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْبَيْضُ مِنَ الْخَيْطِ الْسُودِ، وَلَمْ يَنْزَلْ مِنَ الْفَجْرِ، وَكَانَ رَجَالٌ إِذَا أَرَادُوا الصَّوْمَ رَبَطَ أَحَدُهُمْ فِي رِجْلِهِ الْخَيْطَ الْبَيْضَ وَالْخَيْطَ الْسُودَ وَزَالِ يَأْكُلُ حَتَّى تَتَبَيَّنَ لَهُ رُؤْيُهُمَا فَأَنْزَلَ اللهُ تَعَالَى بَعْدَ: مِنَ الْفَجْرِ. فَعَلِمُوا أَنَّهُ إِنَّمَا يَعْنِي اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ]. أخرج الشيخان.

28. (468)- Sehl İbnu Sa'd (radiyallahu anh) anlatıyor: "Beyaz iplik siyah iplikten, sizce ayrılincaya kadar yiyin için" âyeti indiği zaman "tan yerinde" kelimeleri henüz nâzil olmamıştı. Bir kısım insanlar, oruç tutacakları zaman ayaklarına siyah ve beyaz (iplik) bağlar, bunlar görülünceye kadar yiyip içmeye devam ederlerdi. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk: "Tan yerinde" kelimelerini inzal buyurdu. O zaman herkes anladı ki burada beyaz ve siyah ipliklerden maksad gündüz ve gece imiş."⁵⁰⁷

29- وفي أخرى للخمسة قال: [أَخَذَ عَدِيُّ بْنُ حَاتِمٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَقًّا أَبْيَضَ وَعَقًّا سُودَ حَتَّى كَانَ بَعْضُ اللَّيْلِ نَظَرَ فَلَمْ يَتَبَيَّنْ لَهُ فَلَمَّا أَصْبَحَ قَالَ لِرَسُولِ اللهِ #: جَعَلْتُ تَحْتَ وَسَادَتِكَ خَيْطًا أَبْيَضَ وَخَيْطًا سُودَ قَالَ إِنَّ وَسَادَتَكَ لَعَرِيضٌ إِنْ كَانَ الْخَيْطُ الْبَيْضَ وَالْخَيْطُ الْسُودَ تَحْتَ وَسَادَتِكَ].

⁵⁰⁵ Buhârî, Savm: 15; Tirmizî, Tefsir: 2, (2972); Ebû Dâvud, Savm: 1, (2314); Nesâî, Sıyâm: 29, (4, 147-148); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/281-282.

⁵⁰⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/282.

⁵⁰⁷ Buhârî, Savm: 16, Tefsir, Bakara: 2, 28; Müslim, Sıyâm: 35, (1091); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/283.

29. (469)- Beş kitapta da gelen bir başka rivayet şöyle: "Adiy İbnu Hâtim (radiyallahu anh) biri siyah, biri beyaz iki köstek bağı aldı. Bir gece bunlara baktı fakat biri diğerinden ayrılmıyordu. Sabah olunca durumu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a şöyle bildirdi:

"Yastığının altına biri siyah biri beyaz iki iplik koydum." Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ona takıldı:

"Beyaz iplikle siyah iplik senin yastığının altında iseler yastığın çok geniş olmalı."⁵⁰⁸

AÇIKLAMA:

Adiy'in sabahın olduğunu anlamak için yastığının altına koyduğu iple ilgili değişik tavsifler var. Yukarıdaki rivayette bunun deve bağlanan köstek bağı olduğu ifade edilmiştir.

Siyah ve beyaz ipliklerle ufukta görülebilen gece karanlığı ile gündüz aydınlığı kastedilince, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın "yastığın çok geniş olmalı" esprisindeki incelik anlaşılır.⁵⁰⁹

30- وفي أخرى له قال: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ: مَا الْخَيْطُ الْبَيَّضُ مِنَ الْخَيْطِ، سُودٍ؟ أَهُمَا خَيْطَانِ؟ قَالَ: إِنَّكَ لَعَرِيضُ الْقَفَا إِنْ أَبْصَرْتَ الْخَيْطَيْنِ. ثُمَّ قَالَ: بَلْ هُمَا سَوَادُ اللَّيْلِ وَبَيَاضُ النَّهَارِ].

30. (470)- Adiy'in bir başka rivâyeti şöyledir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a:

"Ey Allah'ın Resûlü! Ayette geçen "beyaz ipliğin siyah iplikten ayrılması" nedir, bunlar iki iplik değil mi?" diye sordum da bana:

"İki ipliğe baktı isen sen gerçekten kalın enselisin" dedi ve şu açıklamayı yaptı: "Hayır iki iplik değil, onun biri gecenin karanlığı, diğeri de gündüzün beyazlığıdır."⁵¹⁰

31- وعن البراء رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [كَانَ إِذَا حَجُّوا فَجَاءُوا لَمْ يَدْخُلُوا مِنْ قَبْلِ أَبْوَابِ النَّبِيِّ فَجَاءَ رَجُلٌ مِنْهُمْ فَدَخَلَ مِنْ قَبْلِ بَابِهِ فَكَانَتْهُ عَيْرٌ بِذَلِكَ فَنَزَلْتُ: وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا النَّبِيَّ مِنْ ظُهُورِهَا وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ اتَّقَى وَأَتَى النَّبِيَّ مِنْ أَبْوَابِهَا]. أَخْرَجَهُ الشَّيْخَانِ .

31. (471)- Berâ (radiyallahu anh) anlatıyor: "Ensar hac yapıp da döndükleri zaman evlerine kapılarından girmezlerdi. Onlardan biri hac dönüşü kapıdan evine girdi. Fakat hemşehrileri onu bu davranışı sebebiyle kınadılar. Bunun üzerine şu âyet nazil oldu: "İyilik, evlere arkasından girmeniz değildir. Kötülükten sakınan kimse(nin ameli) iyidir. Evlere kapılarından girin" (Bakara: 2/189).⁵¹¹

AÇIKLAMA:

İbnu Hacer'in açıkladığına göre, hadiste geçtiği şekilde sâdece Ensâr değil, Kureyş dışında kalan bütün Araplar hacc yaptıktan sonra yurtlarına dönünce, evlere kapılarından değil arka cihetinden girer, bunu dindarlık ve ibadet sayardı. Bazı rivayetler hacc ve umre niyetiyle ihrâma girince bu şekilde davrandıklarını belirtir. Hatta bu vaziyette evlerine girmelerini gerektiren bir ihtiyaçları zuhur edecek olsa, kapıdan girmezdi. Bazı rivayetler, bu sırada damdan delik açıldığını, bu delik vasıtasıyla eve girildiğini söyler. Bu ayetin nüzul sebebiyle ilgili rivayetler ihtilâfıdır. En sahih rivayet, sebebi ihramla izah eder. Bu cahiliye âdetinin sebebi ihrama girmektir. "Gökyüzü ile aralarına başka bir şeyi sokmamak düşüncesi buna sevkederdi" de denmiştir.

Birgün Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir bahçede iken kapısından çıkar. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a uyararak Ensar'dan Kutbe İbnu Âmir (veya Rifâ'a İbnu Tabut) kapıdan çıkar. O'nun bu davranışı geleneklerine uymadığı için, ayıplanır. Bunun üzerine yukarıdaki âyet nâzil olur. Ayette evlere girerken kapıyı terkederek arkadan girmenin Allah'ı memnun eden davranış olmadığı ifade edilmiştir⁵¹².

⁵⁰⁸ Buhârî, Tefsir, Bakara: 2, 28, Savm: 16; Müslim, Sıyâm: 33, (1090); Ebu Dâvud, Savm: 17, (2349); Tirmizî, Tefsir: 2 (2974-2975); Nesâî, Sıyâm: 29, (4, 148); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/283.

⁵⁰⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/283.

⁵¹⁰ Buhârî, Tefsir, Bakara: 2, 28; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/284.

⁵¹¹ Buhârî, Tefsir, Bakara: 2, 29, Umre: 18; Müslim, Tefsir, Nisâ: (3026); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/284.

⁵¹² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/284-285.

32- وعن حذيفة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى [وَأَنْفَقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَتَلَقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ قَالَ: نَزَلَتْ فِي التَّفَقُّةِ]. أَخْرَجَهُ الْبَخَارِيُّ .

32. (472)- Huzeyfe (radiyallahu anh), "Allah yolunda infak edin, kendinizi ellerinizle tehlikeye atmayın. İhsanda bulunun. Allah ihsan edenleri sever" (Bakara: 2/195) meâlindeki âyetle ilgili olarak demiştir ki: "Bu âyet infak ile alâkalı olarak nâzil oldu."⁵¹³

AÇIKLAMA:

Şârihlerin açıkladığına göre, Ensar (radiyallahu anhümâ), Allah yolunda harcamakta eli açık kimselerdi. Bol bol harcamaktan çekinmezlerdi. Bir ara kıtlık hasıl oldu. Bunun üzerine hayır yolunda harcamaktan vazgeçtiler. Cenâb-ı Hakk hazretleri, kıtlık geldi diye ellerini hayır yolunda harcamaktan çekmeyi "kendilerini tehlikeye atmak" olarak vasıflayarak bu davranıştan Ashab (radiyallahu anhüm ecmâin)'ı menediyor.

Ayette, "ihsanda bulunun" diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı "Allah hakkında hüsn-i zanda bulunun", "farzları eda edin" "beş vakit namazınızı kılın" gibi mânâlara da gelmektedir.

"Âyet infak ile alakalı olarak nazil oldu" açıklaması, "Allah yolunda infakı terketmeleri üzerine" demektir.

Şu halde dinimize göre, infak etmek için çok zengin olmak gerekmez. Esasen zenginliğin bir hududu yok. Maddî durum ne olursa olsun Allah yolunda harcanabilir. Nitekim şu âyet Ashâb-ı Kirâm hazretlerinin ihtiyaç içinde oldukları halde harcamaktan geri kalmadıklarını bildiderek mü'minleri her hal ve şartlarda infaka teşvik eder: "...Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile, onları (Muhâcirleri) kendilerinden önde tutarlar..." (Haşr: 59/9), Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hadislerinde "bir selam vermeyi", "tatlı söz söylemeyi", "sıla-ı rahimde bulunmayı" ve hatta "başkasına zarar vermemeyi" sadaka diye tarif ederek "infak"ın imkân hududunu fevkâlâde genişletmiştir.⁵¹⁴

33- وعن أسلم بن عمران قال: [عَزَوْنَا مِنَ الْمَدِينَةِ نُرِيدُ الْقُسْطَنطِينِيَّةَ، وَعَلَى الْجَمَاعَةِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ خَالِدِ بْنِ الْوَلِيدِ، وَالرُّومُ مُلْصِقُوا ظُهُورَهُمْ بِحَائِطِ الْمَدِينَةِ فَحَمَلُ رَجُلٌ عَلَى الْعَدُوِّ فَقَالَ النَّاسُ: مَهْ مَهْ، إِلَهَ إِي اللهُ يُلْقَى بِيَدِهِ إِلَى التَّهْلُكَةِ. فَقَالَ أَبُو أَيُّوبَ، نُصَارِي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: إِنَّمَا أَنْزَلَتْ هَذِهِ آيَةٌ فِيْنَا يَا مَعْشَرَ، نُصَارٍ لِمَا نَصَرَ اللهُ تَعَالَى نَبِيَّهُ وَأُظْهَرَ، سَمَّ فُلْنَا نُقِيمُ فِي أَمْوَالِنَا وَنُصَلِّحُهَا فَأَنْزَلَ اللهُ تَعَالَى آيَةَ فَا، لِقَاءِ بِأَيْدِينَا إِلَى التَّهْلُكَةِ أَنْ نُقِيمُ فِي أَمْوَالِنَا وَنُصَلِّحُهَا وَنَدْعُ الْجِهَادَ]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ وَصَحَّحَهُ .

33. (473)- Eslem İbnu İmrân anlatıyor: Medine'den gazve için yola çıktık. Niyetimiz İstanbul'du. Cemaatin başında Abdurrahmân İbnu Hâlid İbni'l-Velid vardı. Rum askerleri sırtlarını şehrin surlarına yaslamış müdafaada idiler. Bizden biri tek başına düşmana saldırıya geçti. Halk:

"Dur, dur! Lâilâhe illallah, eliyle kendini tehlikeye atıyor!" diye bağıştılar. Ebu Eyyub el-Ensârî hazretleri (radiyallahu anh) atılarak:

"Ey Ensâr topluluğu, bu âyet bizim hakkımızda indi. Cenâb-ı Hakk, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a yardım edip, İslâm galebe çalınca biz: "Artık işlerimizin başında kalıp, onları yoluna koyalım" dedik. Bunun üzerine Allah u Teâla bu âyeti indirdi. Yani "Ellerimizle kendimizi tehlikeye atmak" demek malın-mülkün başında kalıp onları düzene koymak için cihadı terketmektir."⁵¹⁵

34- وعن عبد الله بن معقل رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [سَأَلْتُ كَعْبَ بْنَ عُجْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ فِدْيَةِ مَنْ صِيَامٍ. قَالَ: حُمِلْتُ إِلَى النَّبِيِّ # وَالْقَمْلُ يَتَنَاثَرُ عَلَيَّ وَجَهِي. فَقَالَ: مَا كُنْتُ أَرَى أَنْ الْجَهْدَ بَلَغَ بِكَ هَذَا. أَمَا تَجِدُ سَاءَةً؟ قُلْتُ! قَالَ: صُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ أَوْ أَطْعِمْ سِتَّةَ مَسَاكِينَ لِكُلِّ مَسْكِينٍ نَصْفُ صَاعٍ مِنَ الطَّعَامِ وَاحْلِقْ رَأْسَكَ فَتَرَأَتْ فِي خَاصَّةٍ، وَهِيَ لَكُمْ عَامَّةٌ]. أَخْرَجَهُ السُّنَنِيُّ، وَهَذَا لَفْظُ الشَّيْخَيْنِ.

⁵¹³ Buhâri, Tefsir, Bakara: 2, 31; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/285.

⁵¹⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/285.

⁵¹⁵ Tirmizî, Tefsir, Bakara: 2, (2976); Ebu Davud, Cihâd: 23, (2512); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/286.

34. (474)- Abdullah İbnu Ma'kıl (radiyallahu anh) anlatıyor: "Ka'b İbnu Ucre (radiyallahu anh)'ye "Oruçtan yahut sadakadan yahut kurbandan bir fidye lâzımdır" (Bakara: 2/196) mealindeki ayetten sordum. Dedi ki: "Başımda bitler kaynaştığı halde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a götürüldüm. Beni görünce: "Meşakkatin, bu gördüğüm dereceye ulaşacağını zannetmezdim. Bir koyun bulabilecek misin?" dedi. "Hayır" cevabını verdi. [Bunun üzerine şu âyet nâzil oldu: "...İçinizde hasta olan veya başından rahatsız varsa fidye olarak ya oruç tutması, ya sadaka vermesi ya da kurban kesmesi gerekir..." (Bakara: 2/196)] Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Üç gün oruç tut veya her fakire yarım sa' yiyecek vermek suretiyle altı fakiri doyur, başını traş et" dedi. Bu âyet hassaten benim hakkımda nazil oldu, ancak umumen hepimize şâmilidir."⁵¹⁶

AÇIKLAMA:

Hacc farızasını ifa ederken ihramlıyı ilgilendiren yasaklardan biri traş olmamak, bit-pire dahil hayvan öldürmemektir. Hadiste, Ka'b İbnu Ucre (radiyallahu anh)'nin tahammül edilemeyecek kadar bitlendiği, bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan bu durumu sormak, ihramdan çıkma vakti gelmeden alacağı bir tedbirin olup olmadığını öğrenmek üzere müracaat ettiği görülmektedir. Bu müracaat üzerine ilgili âyet nâzil olur ve ihramlının uyması gereken bu yasağın ihlâli hâlinde yerine getirilmesi gereken cezayı açıklıyor. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ka'b İbnu Ucre (radiyallahu anh)'ye "Ceza olarak kesmeye kurbanlık koyunun var mı?" diye soruyor. "Yok" deyince, diğer cezaları hatırlatıp: "Ya üç gün oruç tutmak veya altı fakire fidye vermek şartıyla traş ol, bittin temizlen" diye fetva veriyor.⁵¹⁷

35- وعن أبي أمامة التميمي قال: [كُنْتُ رَجُلًا أَكْرَى فِي هَذَا الْوَجْهِ، وَكَانَ النَّاسُ يَقُولُونَ: إِنَّهُ لَيْسَ لَكَ حَجٌّ قَلْبِيْتُ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا فَقُلْتُ إِنِّي رَجُلٌ أَكْرَى فِي هَذَا الْوَجْهِ، وَإِنَّ نَاسًا يَقُولُونَ إِنَّهُ لَيْسَ لَكَ حَجٌّ. فَقَالَ ابْنُ عُمَرَ: أَلَيْسَ تُحْرِمُ وَتُتَلِّبِي وَتَطْوِفُ؟ قُلْتُ: بَلَى. قَالَ فَإِنَّ لَكَ حَجًّا. جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ # فَسَأَلَهُ عَنْ مِثْلِ مَا سَأَلْتَنِي فَسَكَتَ وَلَمْ يُجِبْهُ حَتَّى نَزَلَتْ هَذِهِ آيَةٌ: لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ فَأَرْسَلَ إِلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ # وَقَرَأَهَا عَلَيْهِ وَقَالَ لَكَ حَجٌّ]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ .

35. (475)- Ebu Ümâme et-Temîmî anlatıyor: "Ben hac sırasında, ücret mukabili hizmet veren birisi idim. Bana: "Senin haccın hacc sayılmaz" dediler. Bilâhere İbnu Ömer (radiyallahu anh)'e rastladım. O'na: "Ben hac sırasında, ücretle hizmet veren birisiyim, halk bana: "Senin haccın hacc sayılmaz diyorlar" dedim. İbnu Ömer (radiyallahu anhümâ) "İhrama girmiyor, telbiye okumuyor, tavafta bulunmuyor musun?" dedi: "Hepsini yapıyorum" diye cevap verdim. Cevabım üzerine şu açıklamayı yaptı: "Senin haccın hacc sayılır. Nitekim Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bir adam gelmiş, senin bana sorduğuna yakın şeyler sormuştu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sükût buyurdu ve adama cevap vermedi. Derken şu âyet nâzil oldu: "(Hacc mevsiminde, ticâret yaparak) Rabbinizden rızık istemenizde bir günah yoktur..." (Bakara: 2/198). Bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) o adamı çağırarak, âyeti okudu ve: "Haccın hacc sayılır" buyurdu."⁵¹⁸

36- وعن ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: [كَانَتْ عُكَاظٌ وَمَجَنَّةٌ وَذُو الْمَجَازِ أَسْوَاقًا فِي الْجَاهِلِيَّةِ فَلَمَّا كَانَ أَسْمُ كَانَتْهُمْ تَأْتُمُوا أَنْ يَتَّجِرُوا فِي الْمَوْسِمِ فَنَزَلَتْ: لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ فِي مَوْسِمِ الْحَجِّ هَكَذَا قَرَأَهَا]. أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ .

36. (476)- İbnu Abbâs (radiyallahu anhümâ) anlatıyor: "Ukâz, Mecenne ve Zülmeceaz cahiliye devrinin panayırıları idi. İslâm geldiği zaman halk, hac mevsiminde ticaret yapmayı günâh addeder oldular. Bunun üzerine

⁵¹⁶ Buhârî, Tefsir, Bakara: 2, 32, Meğâzî: 35, Tıbb: 16; Müslim, Hacc: 80, 85 (1201); Tirmizî, Tefsir, Bakara: 2, (2977); Ebu Dâvud, Menâsik: 43, (1856); İbnu Mâce, Menâsik: 8, 6, (3079); Muvatta, Hacc: 239 (1-117); Nesâî, Menâsik: 96, (5, 194-195); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/287.

⁵¹⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/287.

⁵¹⁸ Ebu Dâvud, Menâsik: 7, (1733); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/288.

şu âyet nâzil oldu: "*Hac mevsiminde Rabbinizden rızık talep etmenizde sizin için bir günâh yoktur.*" Âyeti İbnu Abbas bu şekilde okudu."⁵¹⁹

AÇIKLAMA:

Cahiliye döneminde, hac mevsimi aynı zamanda ticâret mevsimi idi. Her taraftan gelen hacılar satacak malları varsa satarlar, ihtiyaçlarını da satın alırlardı.

Bazı mevsimler, ticâret için elverişli olmadığından, hac zamanını ticarete elverişli günlere rastlatmak için, kamerî olan takvimlerinde nesî denen karmaşık bir sistem bile geliştirmişlerdi.

Yukarıdaki hadis, İslâm geldikten sonra, hac sırasında ticaret yapılabilir mi yapılamaz mı diye bir tereddüt hâsıl olduğunu gösteriyor. Ancak, yapılmasına izin veren âyetin nüzulü de gecikmiyor.

Burada adı geçen panayırların yerleri hususunda kaynaklar ihtilâf eder. el-Fâkihî'ye göre Zülmecaz Arafat'a yakın bir yerdedir. Ukâz ise Nahle ile Tâif arasındadır. Mecenne'ye geline, bu Merru'z-Zahrân'dan el-Asgar denilen bir dağa kadar olan sâhadır.

Bu sayılanlar hac mevsiminde kurulan panayırlardır. Hacc mevsimine bağlı kalmadan kurulan panayırlar da mevcut idi.

el-Fakihî şu bilgiyi de verir: "Bu panayırlar İslâm'dan sonra da bir müddet kurulmaya devam etti. İlk terke uğrayan Ukâz panayırı oldu. Hâricîler zamanında 129 yılında kurulamadı ve ondan sonra tamamen bırakıldı. Son olarak da Hubâşe panayırı -ki Mekke- Yemen istikâmetinde Mekke'den altı merhale mesâfede idi. Receb ayında kurulurdu- 197 yılında Dâvud İbnu İsa İbni Mûsâ el-Abbâsi zamanında terkediliyor.

Kelbî'nin belirttiğine göre: Her bölgenin şerifi, bölgesinde kurulan panayıra iştirâk ederdi. Bunların en büyüğü Ukâz idi. Ona her taraftan gelenler katılırdı. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Ashab'tan bir grupla oraya katıldığı belirtilir. Bu, Zülkâde ayının 1-20 günleri arasında kurulurdu. Bunu Mecenne panayırı takip ederdi. On gün sürer, Zülhicce'nin ilk günü kapanırdı. Sonra da sekiz gün açık kalan Zülmecâz panayırı açılır, bunun kapanmasıyla hac yapmak üzere Mina'ya hareket edilirdi. Vahyin başladığı andan itibaren, halkı davet etmek üzere Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu panayırları muntazaman on yıl boyunca takip ettiği rivâyetlerde gelmiştir.⁵²⁰

37- وَعَنْهُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [كَانَ أَهْلُ الْيَمَنِ يَحْجُونَ وَ يَتَزَوَّدُونَ، وَيَقُولُونَ: نَحْنُ الْمُتَوَكِّلُونَ فَإِذَا قَدِمُوا مَكَّةَ سَأَلُوا النَّاسَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى].
أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ.

37. (477)- Yine İbnu Abbâs anlatıyor: "Yemen ahâlisi, hacca geliyorlar fakat beraberlerinde azık almıyorlardı. "Biz mütevekkil kimseleriz" diyorlardı. Mekke'ye gelince bu davranışlarını halka sordular. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk şu âyeti inzâl buyurdu: "*Azıklanın, ancak bilin ki, en hayırlı azık takvâdır*" (Bakara: 2/197).⁵²¹

AÇIKLAMA:

Belirtildiği üzere bu âyet indiği zaman, Ashab'tan bir zat kalkarak:

"Ey Allah'ın Resûlü, azık alacak birşey bulamıyoruz" der. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"*İnsanlara yüz suyu dökmekten koruyacak kadar azık temin et, hazırladığımız azığın en hayırlısı da takvâdır*" buyurdu.

Alimler, bu hadisten, insanlardan istemeyi terketmenin, takvadan ileri geldiğini anlamışlardır. Bu mânayı, istemekte ısrar etmeyenleri öven ayet de te'yid eder: "*En hayırlı rızık takvâdır*" (Bakara: 2/197) yani "*Azıklanın da dilenmek suretiyle insanlara verdiğiniz eziyetten ve bu davranıştaki günahattan sakının*" demektir.

Bu rivayette şu mânâ da mevcuttur: Başkalarına ihtiyaç arz ederek Allah'a tevekkül edilmez. Gerçek tevekkül, hiçbir hususta başkasının yardımını talep etmemekle hâsıl olur. Bazıları tevekkülü: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın "*Deveni bağla, sonra tevekkül et*" hadisinde olduğu şekilde esbâba tevessül ettikten sonra sebeplerden kat-ı nazar etmektir"⁵²² diye tarif etmiştir.

38- وَعَنْهُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [يَطُوفُ الرَّجُلُ بِالْبَيْتِ مَا لَكَ أَنْ حَاحَ حَتَّى يُهَلَّ بِالْحَجِّ فَإِذَا رَكِبَ إِلَى عَرَفَةَ فَمَنْ تَيَسَّرَ لَهُ هَدْيُهُ مِنْ أِبْلِ وَالْبَقْرِ وَالْعَنَمِ مَا تَيَسَّرَ لَهُ مِنْ ذَلِكَ أَيْ ذَلِكَ شَاءَ

⁵¹⁹ Buhârî, Tefsir, Bakara: 2, 34, Hacc: 150, Büyü: 1; Ebu Davud, Menasik: 5, (1732), 7, (1734); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/288.

⁵²⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/288-289.

⁵²¹ Buhârî, Hacc: 6; Ebu Dâvud, Menâsik: 4, (1730); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/290.

⁵²² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/290.

غَيْرَ إِنْ لَمْ يَتَيَسَّرَ فَعَلَيْهِ صَوْمُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَذَلِكَ قَبْلَ يَوْمِ عَرَفَةَ فَإِنْ كَانَ آخِرُ يَوْمٍ مِنْ أَيَّامِ
الثَّلَاثَةِ يَوْمِ عَرَفَةَ فَجُنَاحَ عَلَيْهِ ثُمَّ يَنْطَلِقُ حَتَّى يَقِفَ بِعَرَفَاتٍ مِنْ صَوْرَةِ الْعَصْرِ إِلَى أَنْ يَكُونَ
الظُّمُّ ثُمَّ لِيُذْفَعُوا مِنْ عَرَفَاتٍ إِذَا أَفَاضُوا مِنْهَا حَتَّى يَبْلُغُوا جَمْعاً الَّذِي يُبَاتُ فِيهِ ثُمَّ لِيُذَكَّرُوا اللَّهَ
كَثِيراً وَأَكْثَرُوا مِنَ التَّكْبِيرِ وَالتَّهْلِيلِ ثُمَّ أَفِضُوا فَإِنَّ النَّاسَ كَانُوا يُفِيضُونَ. وَقَالَ اللَّهُ
تَعَالَى: ثُمَّ أَفِضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ، حَتَّى تَرْمُوا
الْجَمْرَةَ]. أخرجہ البخاری .

38. (478)- İbnu Abbas (radiyallahu anhümâ) anlatıyor: "Kişi ihramsız olarak (yani Mekke'de ikâmet edenler veya umre için gelip, umreden sonra ihramı çıkaranlar) Beytullah'ı ziyaret eder. Bu imkân, hacc niyetiyle ihram giymeye kadar devam eder. Arafat'a çıkınca, kime deve, sığır veya davardan kurban müyesser olmuşsa, dilediğini kurban eder. Bunlardan biri olmazsa, ona hactaki, üç günün orucu terettüp eder. Bu günler, arefe gününden evvele ait olmalıdır. Bu üç günün sonuncu günü arefe gününe tesadüf ederse, bunda bir günah yoktur. Sonra Arafat'da vakfe'ye gider ikindi namazından akşam karanlığının gelmesine kadar vakfede kalır. İbnu Abbas anlatmaya üslubu biraz değiştirerek devam ediyor.⁵²³

"Sonra Arafat'tan insanlar sökün edince, orayı terketsinler. Topluca geceyi geçirecekleri yere (Müzdelife'ye) gelsinler. Orada Allah'ı çokca zikretsınler, sabah vakti girmezden önce bilhassa tekbir ve tehlili çok yapsınlar sonra buradan da topluca hareket etsinler. Çünkü (eskiden beri) herkes buradan hareket ederdi. Cenâb-ı Hakk: *"İnsanların toplu olarak sökün ettiği yerden siz de sökün edin, (eski yaptıklarınızdan) Allah'a af dileyin. Allah bağışlar ve merhamet eder"* (Bakara: 2/199). Şeytan taşlayınca kadar akmaya (ve çok zikretmeye) devam edin" buyurmuştur. Buhârî, Tefsir, Bakara: 2, 35.⁵²⁴

AÇIKLAMA:

İbnu Abbâs (radiyallahu anhümâ) burada, hem hacla ilgili bir âyet-i kerimeyi açıklıyor, hem de normal bir hacc'ın safhalarını anlatıyor. Çünkü hacc âdeti câhiliye döneminde de vardı. İslâmiyet, haccın icrasında bazı değişiklikler yapmıştır. Ayet-i kerimenin nüzül sebebinde açıklandığı üzere Kureyşliler (ve bir kaç başka kabile) kendilerini diğer Araplara nazaran üstün bildikleri için, üstünlük alâmeti olarak Arafat'a kadar gitmezler, Müzdelife'de kalırlarmış. Ayette ifâde edilen ifâza (toptan boşanma, akın etme) işine diğer Araplar Arafat'tan başlarken Mekkeliler Müzdelife'den başlarmış. Âyeti kerime, *"Sonra, insanların toplu olarak akın ettiği yerden, siz de akın edin"* emrederek, Kureyşlilerin kendilerine tatbik ettikleri imtiyazı kaldırmıştır. Âyet-i kerimenin devamındaki: *"Allah'tan mağfîret dileyin"* emriden de "daha önce, Arafat'a gitmeyerek kendinize uyguladığınız keyfî imtiyazla işlediğiniz hatadan tevbe edin" mânâsı anlaşılmuştur.⁵²⁵

39- وعن ابن المسيب قال: [أقبل صُهَيْبٌ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ مُهَاجِرًا مِنْ مَكَّةَ فَاتَّبَعَهُ رِجَالٌ مِنْ قَرَيْشٍ فَنَزَلَ عَنْ رَاحِلَتِهِ وَأَنْتَشَلَ مَا فِي كِنَانَتِهِ وَقَالَ: وَاللَّهِ تَصِلُونَ إِلَيَّ حَتَّى أُرْمِيَ بِكُلِّ سَهْمٍ مَعِيَ ثُمَّ أَضْرِبُ بِسَيْفِي مَا بَقِيَ فِي يَدِي، وَإِنْ شِئْتُمْ دَلَلْتُكُمْ عَلَى مَالٍ دَفَنْتُهُ بِمَكَّةَ وَخَلَيْتُمْ سَبِيلِي ففَعَلُوا فَلَمَّا قَدِمَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ # نَزَلَتْ: وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَبْخَسُوا مَالَكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَا يُبْخَسُ مِنْهُ طَائِفَةٌ لَمْ يُغْنَوْا بِهِمْ وَلَا يَجِدُوا لَهُمْ نَفْسًا يَنْفَعُونَ. أخرجہ رزين .

39. (479)- İbnu Müseyyeb anlatıyor: "Süheyb (radiyallahu anh) muhacir olarak Mekke'den yola çıktı. Kureyş'ten bazıları onu takibe başladılar. Bunun üzerine o da devesinden inerek sadağında ne kadar ok varsa hepsini çıkardı. Takipçilere:

"Allah'a kasem olsun oklarımın hepsini atıncaya kadar bana yetişemezsiniz. Sonra elimde durdukça kılıcımı kullanacağım. Eğer dilerseniz, size Mekke'de toprağa gömdüğüm malın yerini söyleyeyim, mukabilinde siz de beni serbest bırakın, yoluma devam edeyim" dedi. Takipçiler teklifini kabul ettiler. (O da sağ salim yoluna devam etti). Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanına varınca şu ayet nâzil oldu:

"İnsanlardan öyle kimse de vardır ki, Allah'ın rızasını isteyerek nefsinin satın alır..." (Bakara: 2/207). Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): *"Ebu Yahya'nın alışverişi kârlı oldu"* der ve âyeti tilâvet buyurur.⁵²⁶

⁵²³ Tercümede asla sadakat için üslubun değişmiş olduğuna dikkat çekici cümle tarafımızdan kondu. (İbrahim Canan)

⁵²⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/291.

⁵²⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/291-292.

⁵²⁶ Rezin'in ilâvesi'dir. Bağâvî ve İbnu Kesîr tefsirlerinde senedsiz olarak kaydederler. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/292.

40- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: [لَمَّا نَزَلَ قَوْلُهُ تَعَالَى: وَتَقَرَّبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَىٰ بَالْتِي هِيَ أَحْسَنُ، وَقَوْلُهُ تَعَالَى: إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَسَيَصْلُونَ سَعِيرًا انْطَلَقَ مَنْ كَانَ عِنْدَهُ فَعَزَلَ طَعَامَهُ مِنْ طَعَامِهِ وَشَرَّابَهُ مِنْ شَرَابِهِ فَإِذَا فَضَلَ مِنْ طَعَامِ الْيَتِيمِ وَشَرَابِهِ شَيْءٌ حُبِسَ لَهُ حَتَّىٰ يَأْكُلَهُ أَوْ يَفْسُدَ. فَاشْتَدَّ ذَلِكَ عَلَيْهِمْ فَذَكَرُوا ذَلِكَ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: وَيَسْئَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَىٰ قُلْ إِنَّ صَوَابَهُمْ خَيْرٌ وَإِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ، فَخَاطَبُوا طَعَامَهُمْ بِطَعَامِهِمْ وَشَرَابَهُمْ بِشَرَابِهِمْ]. أخرجهُ أَبُو دَاوُدَ وَالنَّسَائِيُّ .

40. (480)- İbnu Abbâs (radiyallahu anhümâ) anlatıyor: "Cenab-ı Hakk'ın şu sözleri nazil olduğu zaman: "Yetim rüşdüne erinceye kadar, onun malına o en güzel olanından başka bir suretle yaklaşmayın"; keza "Yetimlerin mallarını haksız (ve haram) olarak yiyenler karınlarına ancak bir ateş yemiş olurlar. Onlar çılgın bir ateşe gireceklerdir" (Nisa: 4/10) yanında yetim bulunanlar hemen gidip yetimlerin yiyeceğini ve içeceğini kendilerinin yiyip içeceklerinden ayırdılar. Yetime ait yiyecek ve içeceklerden bir şey artsa ona dokunulmuyor, yiyinceye veya kokuşup bozuluncaya kadar saklanıyordu. Bu hal, bir kısım müşkilatlara sebep oldu. Durum Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a arz edildi. Bunun üzerine şu âyet nâzil oldu: "Sana yetimleri sorarlar. De ki: Onları faydalı ve iyi bir hâle getirmek hayırlıdır. Şayet kendileriyle bir arada yaşarsanız onlar sizin kardeşlerinizdir" (Bakara: 2/220). Bu âyet üzerine yetimlerin yiyeceklerini ve içeceklerini kendi yiyecek ve içeceklerine karıştırdılar."⁵²⁷

Yetimlerle ilgili geniş açıklama daha önce geçti.⁵²⁸

41- وعن نافع قال: [كَانَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا إِذَا قَرَأَ الْقُرْآنَ يَتَكَلَّمُ حَتَّىٰ يَفْرَغَ مِنْهُ فَأَخَذَتْ عَلَيْهِ يَوْمًا فَقَرَأَ سُورَةَ الْبَقَرَةِ حَتَّىٰ انْتَهَىٰ إِلَىٰ مَكَانٍ. فَقَالَ: أَتَدْرِي فِيْمَ أُنزِلَتْ؟ قُلْتُ. قَالَ: أُنزِلَتْ فِي كَذَا وَكَذَا ثُمَّ مَضَىٰ]. أخرجهُ الْبُخَارِيُّ .

41. (481)- Nâfi anlatıyor: İbnu Ömer (radiyallahu anhümâ) Kur'an okuduğu zaman, okuma işinden çıkıncaya kadar hiç konuşmazdı. Bir gün ben (Mushafı, yüzünden takip ediverdim, o da ezberden) Bakara sûresini okudu. Bir âyete gelince bana:

"Bu âyet ne hakkında indi biliyor musun?" diye sordu. Ben

"Hayır!" deyince:

"Şu, şu mesele için" diye açıkladı, sonra (okumaya) devam etti.⁵²⁹

AÇIKLAMA:

İbnu Ömer (radiyallahu anhümâ)'den kadınlara arka uzvundan teması tahrim eden bir âyetle ilgili olan bu hadis, oldukça mübhem bir tarzda rivâyet edilmektedir. Bu mübhemlik daha ziyade Buhârî'nin rivâyetine hastır. Yine Nâfi'den başka tariklerle diğer kitaplarda gelen vecihleri mübhemliği izâle edecek ziyâdeleri havidir. Nitekim parantez içerisine dercettiğimiz açıklayıcı kısımlar rivâyetin başka vecihlerinden alınmadır. Bu açıklayıcı ziyâdelerden biri de, İbnu Ömer'in dikkat çektiği âyet-i kerimedir: "Kadınlarınız sizin (evlat yetiştiren) tarlanızdır. O halde tarlanıza dilediğiniz gibi gelin..." (Bakara: 2/223).

Âyet-i kerîmedeki "hars" kelimesi ekim demektir, tarla diye tercüme ettik. İslâm uleması bununla kadınların cinsiyet uzvunu anlamakta ittifak ederler. Kadınların rahimlerine bırakılan nutfeler, çocuk elde etmek üzere atılan tohumlara benzetilmiş oluyor.

Bu mevzuyu tamamlayan pekçok rivâyet mevcuttur. Bunlardan bir kısmı müteâkiben kaydedilecek. Her bir rivâyette konuyu açıklayan bir ziyadeye rastlanacaktır. Bu söylenenleri şimdiden şöyle özetlemek mümkündür: Kur'an-ı Kerîm kadını tarlaya teşbih ettikten sonra "tarlanıza istediğiniz şekilde gelin" demekle "ekim"e uygun gelişi irşad etmiştir. Yani, herkes nikahlısına -Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın açıkladığı üzere- tek yol'dan istediği tarzda temas edebilecektir.⁵³⁰

⁵²⁷ Ebu Dâvud, Vesâya: 7, (2871); Nesâî, Vesâya: 11, (6, 256-257); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/293.

⁵²⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/293.

⁵²⁹ Buhârî, Tefsir, Bakara: 2, 39; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/293.

⁵³⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/294.

42- وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [كَانَتْ الْيَهُودُ تَقُولُ إِذَا جَامَعَهَا مِنْ وَرَائِهَا جَاءَ الْوَلَدُ أَحْوَلَ فَأَنْزَلَتْ: نِسَاؤُكُمْ حَرْتُ لَكُمْ فَأْتُوا حَرَّتَكُمْ أَنِّي سِنْتُمْ]. أخرجہ الخمسة إ النسائي .

42. (482)- Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Yahudiler: "Kadına arka istikametinden temas edilirse çocuk şaşu doğar" derlerdi. Bunun üzerine: "Kadınlarınız sizin (evlad yetiştiren) tarlanızdır. O halde tarlanıza dilediğiniz gibi gelin" ayeti nâzil oldu" (Bakara: 2/223).⁵³¹

43- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: [جَاءَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ إِلَى رَسُولِ اللهِ # فَقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ هَلْ كُنْتُ. قَالَ: وَمَا أَهْلَكَ؟ قَالَ حَوَّلْتُ رَحْلِي اللَّيْلَةَ. فَلَمْ يَرِدْ عَلَيْهِ شَيْئًا، فَأَوْحَى اللهُ تَعَالَى إِلَى رَسُولِ اللهِ # هَذِهِ آيَةٌ: نِسَاؤُكُمْ حَرْتُ لَكُمْ فَأْتُوا حَرَّتَكُمْ أَنِّي سِنْتُمْ. أَقْبِلْ وَأَدْبِرْ، وَاتَّقِ الدُّبْرَ وَالْحَيْضَةَ]. أخرجہ الترمذی .

43. (483)- İbnu Abbâs (radıyallahu anühmâ) anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallahu anh), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek:

"Ey Allah'ın Resûlü mahvoldum" buyurdu. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):

"Niye mahvoldun ne var?" diye sorunca açıkladı:

"Bu gece bineğimi ters çevirdim (arka canibinden yanaştım). "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hiçbir cevap vermedi. Cenab-ı Hakk peygamberine şu âyeti vahyetti: "Kadınlarınız sizin tarlalarınızdır. Tarlanıza istediğiniz gibi gelin." Dübüründen ve hayız halinde temastan kaçınmak şartıyla önden, arkadan, nasıl istersen öyle gel."⁵³²

44- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [إِنَّ ابْنَ عُمَرَ وَاللَّهُ يَعْفِرُ لَهُ: أَوْهَمَ إِنَّمَا كَانَ هَذَا الْحَيُّ مِنْ أَنْصَارٍ، وَهَمَّ أَهْلٌ وَثَنٍ مَعَ هَذَا الْحَيِّ مِنْ يَهُودٍ، وَهَمَّ أَهْلٌ كِتَابٍ فَكَانُوا يَرَوْنَ لَهُمْ فَضْلًا عَلَيْهِمْ فِي الْعِلْمِ، وَكَانُوا يَقْتَدُونَ بِكَثِيرٍ مِنْ فِعْلِهِمْ، وَكَانَ مِنْ أَمْرِ أَهْلِ الْكِتَابِ أَنْ يَأْتُوا النِّسَاءَ إِ عَلَى حَرْفٍ، وَذَلِكَ أَسْتَرَّ مَا تَكُونُ الْمَرْأَةُ. فَكَانَ هَذَا الْحَيُّ مِنْ أَنْصَارٍ قَدْ أَخَذُوا ذَلِكَ مِنْ فِعْلِهِمْ. وَكَانَ هَذَا الْحَيُّ مِنْ فَرِيْسٍ يَشْرَحُونَ النِّسَاءَ شَرْحًا مُنْكَرًا وَيَتَلَدَّدُونَ مِنْهُنَّ مُقْبَبَاتٍ مُدْبِرَاتٍ وَمُسْتَلْقِيَاتٍ، فَلَمَّا قَدِمَ الْمُهَاجِرُونَ الْمَدِينَةَ تَزَوَّجَ رَجُلٌ مِنْهُمْ امْرَأَةً مِنْ أَنْصَارٍ فَذَهَبَ يَصْنَعُ بِهَا ذَلِكَ فَأَنْكَرَتْهُ عَلَيْهِ وَقَالَتْ إِنَّا كُنَّا نُؤْتِي عَلَى حَرْفٍ فَاصْنَعِ ذَلِكَ وَإِ فَاجْتَنِبْنِي حَتَّى شَرِيْ أَمْرُهُمَا. فَبَلَغَ ذَلِكَ رَسُولَ اللهِ # فَأَنْزَلَ اللهُ تَعَالَى هَذِهِ آيَةَ: نِسَاؤُكُمْ حَرْتُ لَكُمْ فَأْتُوا حَرَّتَكُمْ أَنِّي سِنْتُمْ؛ أَيُّ مُقْبَبَاتٍ وَمُدْبِرَاتٍ وَمُسْتَلْقِيَاتٍ، يَعْنِي بِذَلِكَ مَوْضِعَ الْوَلَدِ]. أخرجہ أبو داود .

44. (484)- Yine İbnu Abbâs (radıyallahu anh) anlatıyor: "Allah, İbnu Ömer (radıyallahu anh)'i mağfîret buyursun, bir hususta yanılmıştı. Şu Ensarîler putperestti ve ehl-i kitaptan Yahudilerle birlikte idiler. Ensar (İslâm'dan önce) ilim yönüyle Yahudilerin kendilerinden üstün olduklarına inanırlardı. Bu sebeple onların birçok davranışlarını aynen taklid ediyorlardı. Ehl-i kitaba has âdetlerden biri de kadınlara tek istikametden (yani ön cihetten) yanaşırlardı. Bu, kadın için de en uygun tarzıdı. Ensar topluluğu, bu âdeti de Yahudilerden aynen almıştı. Kureyşliler ise, kadınları hoş olmayan şekilde açarlar, onlara arka cihetlerinden, ön cihetlerinden, sırt üstü yatmış vaziyette yanaşırlardı. Medine'ye muhacir olarak Mekkeliler gelince onlardan bir erkek Medineli bir kızla evlendi. Erkek, kadına Kureyş usulünce temas etmek istedi. Kadın buna müsaade etmedi. "Bizde kadına tek istikametden temas edilir, sen de öyle yap, aksi halde bana dokunma" dedi.

Onların bu ihtilafı büyüdü ve herkes duydu. Öyle ki Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a da intikal etti. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk şu âyeti inzal buyurdu: "Kadınlarınız (çocuk yetiştirdiğiniz) tarlanızdır. Tarlaya dilediğiniz gibi gelin" (Bakara: 2/223). "Dilediği gibi" den maksad (istikâmet olarak) önlerinden, arkalarından, sırt üstü yatmış olarak. Ancak bu geliş çocuk mahalline olacak."⁵³³

⁵³¹ Buhârî, Tefsir, Bakara: 2, 39; Müslim, Nikâh: 117 (1435); Ebu Dâvud, Nikah: 46, (2163); Tirmizî, Tefsir, Bakara: 2, (2982); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/294.

⁵³² Tirmizî, Tefsir, Bakara: 2, (2984); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/295.

⁵³³ Ebu Dâvud, Nikâh: 46, (2164); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/296.

45- وعن أم سلمة رضي الله عنها. [أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ # قَالَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأَتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ. قَالَ: فِي صِمَامٍ وَاحِدٍ، وَيُرْوَى بِالسَّيْنِ سِمَامٍ]. أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِيُّ «صِمَامٍ وَاحِدٍ» أَي مَسْلُوكٍ وَاحِدٍ .

45. (485)- Ümmü Seleme (radiyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Kadınlarınız (çocuk yetiştirdiğiniz) tarlalarınızdır, tarlanıza dilediğiniz gibi gelin" ayetiyle ilgili olarak şöyle buyurdu: "Tek yoldan (ki o da çocuk yoludur) olmak kaydıyla dilediğiniz şekilde temas kurun"⁵³⁴

AÇIKLAMA:

İslâm dini, insanların hayatında mühim bir yer işgal eden cinsî hayat üzerinde şuurlu ve sistemli şekilde durmuştur. Hıristiyanlık başta, diğer bütün inanç sistemlerinin hiçbirinde bu yoktur. Günah addederek, ayıp addederek tedkik, tahlil ve ta'lîm konusu yapmamışlardır. Halbuki insana en hâkim, en müessir, onu en yönlendirici kuvvelerinden biri cinsî güçtür. İctimâî nizamın pekçok meselesi onunla ilgilidir: Akrabalıklar, verâset, tenâsül vs. Buna pekçok taşkınlıkları, cinâyetleri de ilâve edebiliriz. Öyle ise insanların cinsî yönlerini ihmal etmek değil, ele almak, terbiye etmek, o yönden hâsıl olacak meselelerin hallini önceden düşünmek, tedbirler vazetmek gereklidir.

İslâm dini böyle yapmıştır. Hayayı imandan bir şube olarak tebcil eden dinimiz, cinsiyetle ilgili bahislerde haya sebebiyle cehâleti tasvib etmemiştir. Öğretmeyi, öğrenmeyi prensip edinmiştir.

Biz yukarıda kaydedilen âyet ve bu âyetin açıklanmasıyla ilgili olarak vârid olan sahih hadislerden hareketle, İslâm'da cinsiyetle ilgili bahisleri daha geniş ve tatminkâr bir tahlile tâbi tuttuk.⁵³⁵

SÜNNETTE CİNSÎ TERBİYE

Daha önce de belirttiğimiz gibi, biz, "cinsî terbiye" kavramını geniş mânada anlamamız hasebiyle, bu ana başlık altında farklı, fakat birbirini tamamlayan muhtelif mevzulara temâs edeceğiz:

- 1- Cinsî Terbiye Yaşı,
- 2- Cinsî Bilgi Vermek,
- 3- Cinsî Hayat.

1- Cinsî Terbiye Yaşı

Cinsî terbiyenin başlayacağı yaş hususunda kesin bir rakam vermek şüphesiz zordur. Daha doğumla bâzı tedbirlerin nazar-ı itibâra alınacağı söylenebilir de teksifi bir şekilde ele alınması, onlardaki cinsî duygunun başlamasına bağlıdır. Terbiyeciler cinsî teccüssün ikibuçuk-üç yaşlarından itibaren başladığını ve bu devreden sonradır ki çocuğun kendi cinsini mukâbil cinsten tefrik ettiğini söylerler. Ancak bu hâl (cinsî teccüss), cinsî terbiye çerçevesinde mütâlâa edilen cinsler arası münâsebet, cinsî bilginin verilmesi gibi bütün meselelerin teksifi olarak ele alınması için yeterli bir sebep değildir. Zira cinsî teccüssün uyanması, cinsî duygunun da belli bir seviyede uyanıp geliştiğini ifâde etmez.

Cinsî teccüssle cinsî duygu ayrı ayrı şeylerdir. Cinsî teccüss, cinsî duygudan ayrı olarak, daha erken yaşlarda, aklî kuvvetin gelişmesiyle ortaya çıkmaktadır. Çocuk belli bir yaşa geldiği zaman, kendini eşyâdan ayırmaya başladığı gibi, hâricî eşyâları da birbirinden ayırmaya, aralarındaki farkları temyiz etmeye, her birinin hususiyetleri üzerinde teccüss etmeye başlamaktadır. İşte bu ruhî ve aklî gelişme vetiresinin tabii sonuçlarından biri olarak kendindeki zâhire akseden cinsî farklılıkların şuuruna ermekte, teccüssü başlamaktadır.

Cinsî duygu ise, daha ziyâde fizyolojik gelişmeye tâbi olarak, daha ileriki yaşlarda ortaya çıkmakta ve gittikçe gelişerek bülûğ çağında kemâle ermektedir.

Burada hemen belirtelim ki cinsî terbiye kesin olarak cinsî duyguya bağlı değildir. Cinsî terbiye bâzı hususlarda doğumla başlayabilir. Cinsî teccüss ve cinsî duyguların başladığı yaşlarda, cinsiyetle ilgili terbiyevî faaliyetleri kesâfet kazanarak değişik safhalara geçer.

Sünnetin tutumu bu söylediklerimizden farklı değildir. Nitekim, doğumun ilk gününde çocuğa yapılacak muamelelerle ilgili bahiste zikri geçmiş olan, bebeğin sarıldığı kundağın rengi sebebiyle, Hz. Peygamber tarafından değiştirilmesi hâdisesi, bu istikâmette yoruma tâbi tutulacak olursa -müteâkiben Kızların Terbiyesi bahsinde görüleceği üzere- cinsî terbiyede mühim bir yer tutan kıyâfetle ilgili tefrik (ve terbiye) doğumla başlatılmış olur.

⁵³⁴ Tirmizî, Tefsîr, Bakara: (2983); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/296.

⁵³⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/297.

Cinsî duygunun uyandıdığı safha ise, cinsî terbiyede, çocuğa cinsine has davranışları sistemli olarak kazandırma, karşı cinsle münâsebetlerini tanzim, cinsî duygunun çocukta hâsıl etmesi muhtemel menfi davranışları, zararlı tezâhürleri önleyici tedbirleri alma safhasıdır. Nitekim bu safhadan itibâren çocuğun terbiyesini üzerine alacak kimsenin (mürebî veya velî) cinsine bile ehemmiyet verilmektedir. Çocuk kızsâ annesi, erkeğe babası onun terbiyesinde birinci derecede rol oynamalıdır. Aksi takdirde kendi cinsine has bilgi ve davranışları kazanmayarak marazî bir terbiye almış olacaktır.

Meselenin münâkaşasını o bahse bırakarak, bu mühim safhanın sünnete göre ne zaman başlaması gerektiğini belirtelim.

Sünnette, çocukların yataklarının ayrılmasıyla ilgili emrin, bu safhanın başlangıcına delâlet ettiğini anlıyoruz ki, bu 7-10 yaşlarıdır. Yâni bâzı rivâyetlerde 7 yaşında, bâzı rivâyetlerde de 10 yaşında çocukların yataklarının ayrılması emredilmektedir. Bu safhanın ehemmiyetine binâen mezkûr hadisler ve bunlar hakkında bir kısım âlimlerin yapmış olduğu izahlar üzerinde bir nebze duracağız.

Ebu Râfî'den gelen bir rivâyette Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in vefâtından sonra, kılıncının kabzasında bulunan bir sahifede besmeleden sonra: "*Yedi yaşındaki oğlan ve kız çocuklarının, oğlan ve kız kardeşlerin yataklarını ayırın*" ibâresi okunmuştur. Müslim'in şartı üzerine Müstedrek'te tahrir edilen bir başka rivâyette, kezâ Dârakutnî'nin bir tahririnde de yatak ayırma yaşı olarak yedi zikredilir.

Diğer bir kısım rivâyetlerde ise, bu tedbire, namazı terki hâlinde dövülme yaşı olan onuncu yaşta tevessül edilmesi emredilmektedir:

Aliyyü'l-Kârî, çocuğa yaş durumuna göre verilmesi gereken terbiyeyi tâdâd ederken: "Yedi yaşında yataktan uzaklaştırılır" hükmünü kor ve şerhini yaparak: "Yâni annesinin, kız kardeşinin ve diğerlerinin yatağından. Zira bu yaş, onun kadın ve diğerlerini temyiz yaşıdır" izâhını getirir.

Görüldüğü üzere, Kârî, burada yedi yaşı esas almakta ve illet olarak da temyiz meselesini vaz' etmektedir. Kezâ, meseleyi temyiz nokta-i nazarından illetlendiren Muhammed İbnu Allân da ilgili hadisi zikrettikten sonra: "Mümeyyiz olan kimse yataкта başkasıyla mübâşeretle bulunmamalıdır" der. Ancak müellifin buradaki bir dikkatsizliğine parmak basmak isteriz. Zira şerhini yaptığı hadis, ayırmanın on yaşında olmasını emreden Ebû Dâvud hadisidir ve temyiz yaşı ise on yaş değil, -ilgili bahiste incelendiği üzere- ortalama yedi yaştır.

Bu farklı rivâyetlerin te'lifinde Nevevî'nin bir ibâresi bize yardımcı olabilir. Der ki: "Kız ve erkek çocuklar on yaşına basınca onların yataklarını anne, baba, kız ve oğlan kardeşlerinininkinden ayırmak vâcibtir." Şu hâlde yedi yaşından itibaren ayırmak gerekli ise de on yaşından itibaren bir vücûb ifâde etmektedir. Kâbisi'nin bir kaydında mezkûr ayırmadan murâdın tebeyyünü için İmâm Mâlik'e "Erkeklerle kızların mı?" diye sorulunca "evet" demiş olmasına rağmen Nevevî, erkeğin erkekle, kadının kadınlara aynı yataкта yatmalarının aslâ câiz olmayacağına hükmeder, her birisi yatağın birer kenarında olsa bile. Şîî kaynaklarda daha şiddetli bir üslûbla Hz. Ali'nin: "Bir kadının, yedi yaşına basmış olan kızıyla (bile) mübâşereti, zinâdan bir şübedir" dediğine dâir rivâyetlere rastlanmaktadır.

Çocukların cinsî terbiyeleri için gerek anne-babadan ve gerekse kız ve erkek kardeş ve akranelerinden yatak (ve hattâ odalarıyla) ayrılması meselesine ehemmiyet veren günümüz terbiyecileri, bu ayırmayı bâzan "bir yaşından itibaren" başlatmayı teklif ederek ifrâta düşmekle sünnetin prensibinden ayrılmaktadır. Bu görüş bâzı müşâhede ve araştırmalar sonucu ileri sürülmüşse üzerinde teemmüle değer, böyle değil de bir kısım terbiyeciler tarafından tenkid ve redde uğramış olan ve cinsiyet duygusunu çocukta doğumla başlatan Freud'cü telakkinin bir sonucu olarak ortaya atılmışsa kanaatimizce fazla bir değeri yoktur.

Cinsiyetle ilgili bilgilerin verilmesi gereken yaşa gelince, bu hususta da kesin bir rakam vermek imkânsızdır. Ancak bunlar çocuk tarafından sorulmaya başlandığı anlara bırakılabilir. Sorulara baştan savıcı cevâplar verilmemelidir. İbâdete müteallik cinsî bilgiler -zira bir kısım cinsî hâller dinî hayatı yakînen ilgilendirmektedir- namaz ve oruçla ilgili ahkâm öğretilirken, keza karı-koca hayâtına âit bilgiler, bülûğa yaklaşma (mürâhik) sıralarında verilmesi daha uygun olur.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sünneti bu söylediklerimizi te'yid eder. Kadınları ilgilendiren bilgileri, onlar sordukça doğru olarak sunmuştur. Kezâ evlenme çağına gelenlere, evli olup olmadıklarını sorduğu kimselere evlilikle, kadınlarda aranacak evsafa ve hattâ hanımlarıyla aralarında câiz olan bir kısım münâsebetlerle ilgili mâlumat veriyor. Karı-koca münâsebetleriyle ilgili bir kısım bilgiler doğrudan doğruya veriliyor. Bâzan, dolaylı olarak, başka bilgiler, anlatılan herhangi bir hikâye zımında cinsî bilgiler veriliyor.

Her çeşit bilginin mü'minlere sunulma mahalli olan câmiler, sohbet halkaları, bayram içtimâları, cuma hutbeleri, düğünler vs. büyük küçük, kadın erkek herkese açık olması hasebiyle, cinsî hayatla ilgili bilgiler buralardan zaman zaman sunuldukça, çocuklar bunları yavaş yavaş, sindire sindire alacaklar, anlayışları nisbetinde kavrayacaklardır, tıpkı Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında olduğu gibi.

Çocuğun gelişme seyrine tâbi olarak, tedricen tâlimi gereken cinsî bilgileri vermede acele davranıp "daha okul öncesi devrede" bunları vermeye kalkmanın, hele film vs. vâsıtalarla husûsî cinsiyet sahne ve seansları tertiplemenin marazî bir tecessüs uyandırmaktan öte, hiçbir fayda sağlamayacağı kanaatindeyiz; sünnetin tâlimâtından bunu anlamaktayız.⁵³⁶

⁵³⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/297-301.

2- Cinsî Bilgi

Bir kısım naslar nazar-ı dikkate alınınca insan yaşayışında ehemmiyetli bir yer tutan cinsî hayatla alâkalı bilgilerin sistemli bir şekilde alınması gereği anlaşılmaktadır. Bu hususa delil olarak Bakara sûresinde geçen "*Kadınlarınıza tarlalarınızdır, tarlalarınıza nasıl isterseniz öyle varın*" (Bakara: 2/223) âyeti ile Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan daha önce zikretmiş bulunduğumuz, bu mevzuyla alâkalı muhtelif rivâyetleri gösterebiliriz.

Ancak cinsiyetle ilgili bir kısım bilgiler eskiden beri utandırıcı (hacâletâver) kabûl edilmiş, sormaktan, anlatmaktan kaçınılmıştır. Bu durum pek tabî olarak Hz. Peygamber zamanında, Arap cemiyetinde de mevcuttur. Her şeyi, bu arada cinsiyet gibi ferdin hayâtında mühim bir yer işgal eden meseleleri de öğretmek durumunda olan Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bu konudaki tutumunu bilmemiz, konumuz yönünden ehemmiyetli olsa gerek. Bu bahse, bâzı tekrarlara girme pahasına mezkûr sünneti belirtmek için yer vermiş bulunuyoruz.

Kısaca söylemek gerekirse, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ferdin dinî ve dünyevî hayâtında lüzumlu olan, fakat sorulmasından kaçınılan meselelerde Müslümanları suâl sormada teşvik etmiş, cesâret kırıcı her çeşit davranıştan kaçınmış, yersiz utangaçlıkla âdetâ mücâdele etmiştir. Bunu muhtelif misâllerde vâzih olarak görebiliriz.

Hz. Enes (radıyallahu anh)'in rivâyetine göre: "Ümmü Süleym, (bir gün) Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e gelerek:

"Yâ Resûlallah (aleyhissalâtu vesselâm), kadın rüyâsında erkeğin rüyâda gördüğünü görünce gusûl icâb eder mi?" diye sorar. Orada hazır olan Hz. Aişe:

"Ey Ümmü Süleym, kadınları rezil ettin, Allâh canını almasın" der. Bunun üzerine Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Aişe'ye:

"Hayır, kadınları rezil eden sensin, Allâh senin canını almasın, evet ey Ümmü Süleym, gusûlmesi gerekir, eğer bunu görürse" der. Hadisin Bezzâr'da gelen bir vechinde:

"(Ey Aişe) bırak onu, zira Ensâr kadınları fıkıhtan suâl ediyorlar" demiştir. Bizzat Ümmü Süleym'den gelen bir rivâyette "bu meseleden utandım" tâbirine rastlarız.

Bâzan kadınları ilgilendiren meselelerde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in de belli bir ölçüde hayâ ettiğine şâhid olmaktayız. Bu çeşit durumlarda suâl soranlara gerekli açıklamayı zevceleri yapmaktadır. Hayız kanının nasıl temizleneceğini soran kadın misâlinde olduğu gibi. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in "kinâyeli izâhını" kadıncağız anlayamayınca Hz. Aişe bir köşeye çekerek anlayacağı şekilde açık olarak izah eder. Rivâyette Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in utandığı bildirilir.

Ancak, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) kadınların bu çeşit suâllerini katiyyen cevâpsız bırakmamış, soranların cesâretini kırıcı azarlama, surat asma, çekingen davranma gibi davranışlara da yer vermemiştir. Bu çeşit meselelerin izâhına girerken Kur'ân-ı Kerim'de geçen "*Allah gerçeği açıklamaktan vazgeçmez*" (Ahzâb: 33/53)⁵³⁷ âyetini tilâvet ederdi. Huzeymetub'nu Sâbit'in rivâyetinde "Kadınlara dübüründen temâs etmeyin" emrini vermezden önce mezkûr âyeti üç defa tekrar etmiştir. Nitekim yukarıda verdiğimiz misâlde Ümmü Süleym'in bu cümle ile suâline başladığı da bâzı vücûhda tasrih edilmektedir.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bu tutumu -ister erkek ister kadın- Ashâbı, her çeşit problemlerini arzetmeye teşvik etmiş olmalı. Dinin istihyâyı celbeden hususlardaki inceliklerini bile sormakta, bilhassa Medineli kadınların daha cesûr davrandıkları anlaşılmaktadır. Hz. Aişe bu durumu: "Ensâr kadınları ne iyi kadınlardır, onların dini öğrenmelerine hayâ mâni olmamıştır" diyerek takdir eder. Hem kadınların hususi mevzûlarda suâl sormadaki rahatlık ve cesâretlerini, hem de bu suâller karşısında Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in tutumunu göstermek bakımından Hz. Aişe'nin Rifâatu'l-Kurazî'nin hanımıyla ilgili rivâyeti enteresandır. Rifâa'dan boşanan hanım Abdurrahman İbnu'z-Zübeyr ile evlenir. Fakat ikinci kocasının cinsî yetersizliğini açık bir şekilde tasvir ederek eski kocasına dönmek hususunda Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den izin ister.

Bu sırada huzurda Hz. Ebû Bekir vardır. Kapıda da Hâlid İbnu Sa'îd İbni'l-Âs oturmaktadır. Hâlid, kadını bu müstehcen konuşmadan men etmesi için, içeride bulunan Hz. Ebû Bekir'e seslenir ve: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in huzurunda bu çeşit konuşmaktan kadını niye men etmiyorsun?" der. Râvi bu durum karşısında Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in tebessümünü ziyâdeleştirmekten başka bir aksül-amelde bulunmadığını ve: "*Herhalde sen Rifâa'ya geri gitmek istiyorsun. Hayır, sen onun balcığından o da senin balcığından tatmadıkça gidemezsin*" diyerek meselenin fikhî hükmünü beyân ettiğini belirtir. İbnu Hacer: "Bu rivâyette Kitâbu'l-Libâs'da İkrime'den tahric edilen vechinde Rifâa ile hanımının, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in huzurunda münâkaşa ettikleri de kaydedilir.

⁵³⁷ Nevevî bu âyete ulemânın "Allah hakkı beyândan çekinmez", "Hakkı (öğrenmede, sormada) Allah size haya etmenizi emretmez" mânâlarını verdiğini kaydeder (Ş.M. 3, 224). (İbrahim Canan)

Burada kayda değer bir misâl, bizzât Müslim'de tahrir edilmiş olan Ömer İbnu Ebî Seleme'nin rivâyetidir. Der ki: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e oruçlu olan kimse hanımını öpebilir mi?" diye sordum. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) zevcesi Ümmü Seleme'yi işaret ederek:

"*Buna sor*" dedi. Ümmü Seleme Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in yaptığını haber verince:

"Yâ Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), (senin yapmada bir beis yok, zira) Allâh senin geçmiş ve gelecek günahlarını affetti" dedim. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):

"*Hayır, Allah'a kasem ederim ki (memnû olanı yapmada) Allah'tan en çok korkanınızım*" cevabını verdi."

Cinsî hayatla ilgili meselelerin Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e fazla tereddüt edilmeden intikâl ettirildiğini te'yid eden bir diğer rivâyet Hz. Ömer'le ilgili. Hz. Ömer, bir gün gelerek:

"Ya Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) helâk oldum" der.

"*Seni helâk eden şey de ne?*" diye sorunca, kinâyeli bir şekilde: "Geceleyin, bineğimi ters çevirdim" der. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in anladığı ve şârihlerin de açıkladığı üzere Hz. Ömer, zevcesine değişik istikâmetten yanaşmıştır, bu hususta sormaktadır. Bunun üzerine: "*Kadınlarınız tarlalarınızdır, tarlalarınıza (ön tarafa), nasıl isterseniz öyle varın*" (Bakara: 2/223), âyeti nâzil olur. Müfessirler âyette "tarla" kelimesine yer verilmekle kadına, sâdece cinsî uzvundan temâs edilebileceğini, hiç bir hâl ve şartta diğer uzvundan temâs edilemeyeceğini açıklamışlardır. Ancak cinsî uzvudan yapılacak temâsın, muhtelif şekillerde olabileceğine dâir âyette ruhsat gelmiş olmaktadır.

Diğer uzvundan temâsı şiddetle yasaklayan: "*Hayızlı kadına arka uzvundan temâs eden, kâhine giden, Muhammed'e ineni inkâr etmiştir*", "*Hanımıyla arka uzvundan cimâ edenin yüzüne Allah bakmaz*", "*Hanımına arka uzvundan temâs eden 'mel'ündür*", gibi pek çok hadislerden başka "...hayızdan temizleninceye kadar kadınlara yaklaşmayın, temizlendikleri vakit de Allah'ın size emrettiği yoldan onlara gelin" (Bakara: 2/222) mealindeki âyet de bu yasağa delil olmaktadır. Burada "emredilen yer" tâbiriyle kadının cinsî uzvunun kastedildiği müfessirlerce belirtilmiştir. (Hemen kaydedelim ki sıkca kullandığımız ve kullanacağımız "arka cihet" tâbiriyle kadının arka uzvunu kastetmiyoruz.)

Yine aynı âyetin nüzülüyle ilgili daha uzun bir rivâyeti, Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'inde görmekteyiz. Bu rivâyet, cinsî hayâtla ilgili müşkillerin sâdece Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e arz edilmeyip Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan sonra Müslümanlardan bilmeyenlerin, bilenlere, kadın-erkek tefrik etmeden sorduğunu ve bunun da normal karşılanarak rahatça cevaplandırıldığını göstermesi bakımından enteresandır ve burada kayda değer: Abdurrahmân İbnu Sâbit anlatıyor: "Hafsa İbnetu Abdurrahmân'a girdim, dedim ki: Sana bir şey soracağım, fakat sormaktan utanıyorum. Bunun üzerine:

"Ey kardeşimin oğlu, sor, utanma" dedi. Ben de:

"Kadınlara arka cihetlerinden temâs etme hususunda sormak istiyorum" dedim. Söze başlayarak:

"Ümmü Seleme'nin anlattığına göre Ensâr (Medine'de bulunan Yahudilerin te'siriyle) kadınlara arka cihetinden temâs etmezlerdi. Zira Yahudiler:

"Kim zevcesine arka cihetten temas ederse, çocuğu şaşılı olur" derlerdi. Muhâcirler Medine'ye geldikleri vakit Ensâr kadınlarıyla evlendiler ve (Mekke'deki âdetleri üzere) onlara arka istikâmetten temâs ettiler. Bir ensâriyye buna karşı gelerek:

"Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e gidip soruncaya kadar bunu yapma" der. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i görmek üzere gidince Ümmü Seleme'nin yanına girer, durumu ona anlatır. Ümmü Seleme:

"Otur, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) gelsin" der. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) gelince ensâriyye meseleyi bizzât arzetmekten utanır ve odadan dışarı çıkar. Hz. Ümmü Seleme meseleyi vaz'eder. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)

"*ensâriyyeyi çağır*" der ve kadıncağız gelince: "*Kadınlarınız tarlanızdır, tarlanıza nasıl isterseniz öyle (istediğiniz cihetten) gelin*" mealindeki âyeti okur."

Bu âyetin tefsirinde İbnu Kesîr'in zikrettiği çeşitli misallerden birine göre de Mesrûk yola çıkıp Hz. Aişe'ye kadar gelip, selâmdan sonra: "Ben size birşey sormak istiyorum ancak utanıyorum" der. Hz. Aişe'nin:

"Ben senin annenim, sen de benim oğlumsun (sor)" demesi üzerine:

"Kadın hayız halinde iken kocasına helâl olan nedir?" Hz. Aişe:

"Cimâ hâriç her çeşit mübâşeret" cevabını verir.

Beyhâkî'nin bir tahririnde Hz. Muaviye İbnu Ebî Süfyân'ın Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in zevcesi ve aynı zamanda kendi kızkardeşi olan Ümmü Habibe'ye "(...) cimâ yaptığı elbise içerisinde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in namaz kılıp kılmadığını sorduğuna şahit olmaktayız. Ümmü Hâbibe:

"Evet, eğer elbisede meni bulaşığı görmedi ise" der. Aynı meâlde olmak üzere Hz. Aişe'ye de:

"Kişinin ehliyle cimâ yaptığı elbise içerisinde namaz kılıp kılmayacağı" sorulur. Cevabında aynı şeyi söylemekle birlikte, kadının kocası için bir bez parçası hazırlayarak elbiseye bulaşmadan "ezâ"yı silmesine imkân hazırlamasını tavsiye eder.

Cinsî hayatın bir kısım teferruatına inen meselelerde bile mü'minlerin bilgi sâhibi olmaları için, gerek Kur'ân ve gerekse Sünnet'te gelmiş olan önem hususunda misâl çoktur. Burada hepsini tādâd etmek imkânsızdır. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in davranışı sebebiye bu hususlarda gerek sormak gerek sorulduğunda cevâp

vermekte "utanma" gerekçesiyle fazla sıkıntıya düşülmemiştir. Bu konuda âlimler arasında hâkim olan espriyi aksettirmesi bakımından haya hususunda Nevevî'nin şu sözleri şâyân-ı dikkattir: "(Hakkı öğrenme meselesinde hayâ etmek, dinin talep ettiği) hakiki hayâ değildir. Zira hayânın tamâmı hayırdır, hayâ hayırdan başka bir şey getirmez. Dini ilgilendiren ve fakat utandırıcı meselelerde suâlden vazgeçmek hayır değil şerdir. Öyle ise şer getiren şey nasıl hayâ olur?"

Cinsî meselelerin tavihindeki İslâm âlimlerinin bu rahatlığı, en azından Batı'daki teâmüle uymayan bir hususiyet olsa gerek. Bousquet, İslâmiyet'e karşı taşıdığı aşırı taassubuna rağmen, bu husustaki takdirlerini zaptedemeyerek, "Medenî kanun yapıcı Batı hukukçularının meskût geçtiği evliliğin şehvânî tarafını, İslâm fukâhasının tam bir açıklıkla ele aldığını, bunun amelî hayatta çok daha tatbikî olduğunu" belirttiikten sonra, bu tarzı, "gerek Hıristiyanlık ve gerekse marksizmin görüşüne tercih ettiğini" söyler.

Cinsî bilgi mevzuunda, yukarıda sünnetten anlatılanlar ışığında şu sonuçları çıkarabiliriz:

1- Ferdin hayatında cinsiyeti mühim bir yer tutmaktadır, onunla ilgili meseleler ihmâl edilemez.

2- Bu meseleler bâzan birini, bazân da kadın erkek her ikisini birden ilgilendirir.

3- Cinsî meselelerle ilgili problemlerin vaz'ında ve lüzumlu bilgilerin elde edilmesinde "utanma" sebebiyle ihmâl câiz değildir. Ancak hayâ perdesini yırtıp, müstehcenlik havasına bürünmek de uygun değildir. Mümkün mertebe kinâye, teşbih, îma yollarından biriyle her problem ele alınmalıdır.

4- Kadın veya erkek, problemini karşıt cinse, anne-baba gibi yakın akrabaya vs. vaz'edebilir, kadının kadına, erkeğin erkeğe açması âdâba daha uygundur, anlaşmada kolaylık sağlar.

1- Temel Eğitim bahsinde belirttiği üzere, mükellefin bilmesi gereken her çeşit bilgiyi önceden çocuğa vermek bir vecibe olması hasebiyle, gerek kıza ve gerek oğlana, cinsî bilgilerin, yukarıda belirtilen şartlar dâhilinde verilmesi gerekmektedir. Bülûğdan itibaren çocukların evlendirilmesiyle ilgili dinî prensip, bu bilgilerin bülûğla birlikte vukua gelecek biyolojik değişikliklere terettüp edecek ve buna müteallik bilgilere münhasır olmayıp, karı ve kocanın karşılıklı hak ve vazifeleri, cinsî münâsebet ve âdâbı, cinsî sağlık, çocuk bakımı, erkek ve kadının âile içerisindeki rolleri, her birinin kendi rolleriyle ilgili bilgi ve mahâret vs. her şeye şâmil olduğunu göstermektedir.

Günümüzde, bilhassa memleketimizde, her nedense, orta tedrisatta pek çok tâlî şeyler öğretilirken bu hayâtî bilgilere yer verilmemektedir. Kız olsun erkek olsun bütün çocuklar, hazırlıksız olarak bülûğ çağına bedenî ve hissî değişmelerine mâruz bırakılmakla büyük hata edilmektedir. O kadar ki hayız kanaması başlayan genç kızlarımızın bir çoğu bu husustaki bilgisizliği sebebiyle "kanser olduğu" vehmiyle dehşete düşmektedir.

Yukarıda kaydettiğimiz bilgilerin ışığında, gençlerimize, belli bir sistem dâhilinde, cinsî bilginin verilmesi kanaatindeyiz. Cinsî terbiyenin bir bölümünü teşkil edecek bu bilgi nasıl verilmeli, müfredâtı ne olmalı gibi teferruat mevzumuzun dışına çıkar. Ancak hemen şunu söyleyebiliriz: Bu maksatla müstakil bir ders de konmayabilir. Çeşitli yaşlara göre verilmesi gereken bilgi müfredâtı tesbit edildikten sonra bunlar en ziyâde ilgisi olan muhtelif derslere şuurlu bir şekilde serpiştirilebilir. Sözelimi, bâzı bilgiler din derslerine, bâzıları ahlâk, bâzıları biyoloji ve hatta edebiyat derslerine konabilir. İctimâî bilgilerle ilgili derslerden de istifade edilebilir.

Bir kısım bilgilerin bülûğa eren veya ermek üzere olanlara daha sistemli olarak verilmesi de düşünülebilir.

Son olarak şu noktayı belirtmemiz gerekir. Zamanımızda bazı çevrelerde söz konusu edilen "okul öncesi" devreden itibaren cinsî bilgiler vermek, cinsiyetle ilgili sahneler göstermek fikrine katılmıyoruz. Esâsen böyle bir davranış günümüzde hâkim olan "yeni terbiye" anlayışına da zıttır. Zira önce de belirttiğimiz gibi yeni terbiye çocuğa,ecessüs ve merâkına göre, öğrenmek istediği şeyler istikametinde tâlimde bulunmayı esas almaktadır. Cinsiyet meselesindeki bu aceleciliğe ihtiyaç nereden geliyor? Anlaşılmaz şey. Bizzât birçok Batılı terbiyeciler bunun zararlı olacağına dikkat çekmektedirler.⁵³⁸

3- Cinsî Hayat

Sünnetten anladığımızı göre -ki terbiyecilerin de böyle düşündüğünü belirttik- cinsî hayatla ilgili bahisler, bugün umumileşmeye yüz tutan marazî telâkkinin zıddına, cinsî terbiyenin bir bölümüdür, tamâmı değil. Bu sebeple biz bu mevzuyu Cinsî Terbiye bahsinin bir kısmı olarak incilemeyi uygun bulduk. Meseleye girmeden önce insan fitratında yer alan cinsî güce sünnette nasıl bir nazarla bakılmış, bu konuda ne gibi telakkilere yer verilmiş, kısaca bunu belirteceğiz.⁵³⁹

Cinsî Güç:

Şunu hemen belirtelim ki, cinsî güç, insanlara beşer neslinin devâmını (tenâsül) sağlamak gibi mühim bir gâye için verilmiştir. Bu meşakkatli ve fakat hayâtî olan vazifenin behemahal tahakkuku için ona, cismânî haz şeklinde âcil bir de ücret verilmiştir. Mezkûr vazifenin ehemmiyeti nisbetinde bu hazzın câzibesi fazla, binneticce cinsî gücün insan üzerindeki hâkimiyeti ihmâl edilemeyecek, küçümsenemeyecek derecede büyük ve kesindir. Kısacası "şehvetlerin en büyüğü olarak vasıflandırılan şehvetül-ferc" her hâl u kârda insan üzerinde hükmünü

⁵³⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/301-307.

⁵³⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/307.

icrâ edecektir. İslâm ulemâsı, sünnette gelmiş olan beyânların açıklığına dayanarak, kişinin cinsî hayatını bütün açıklığı ile tasvir edip, Batı'da -muhtemelen hacâletâver bulunuşu için- gerilmiş olan sükût ve "esrâr perdesini" yırtıp atmışlardır.

Kur'an-ı Kerim'de geçen "*İnsan zayıf yaratılmıştır*" (Nisâ: 4/28) âyetinde belirtilen insandaki zayıflık vasfının bilhassa kadın mevzuunda olduğu müfessirlerce tasdik edilir. İbnu Abbâs: "İnsan zayıf yaratılmıştır, cimânın terkinde tahammül edemez" demiş; Vekî de: "Kadınların yanında akli gider" hükmünü vermiştir. Suyûtî, el-Vişâh'da, Tâvus'un yukarıdaki âyeti tefsir zımında: "İnsan erkek, kadın hususunda olduğu kadar, bir başka hususta asla zaafa düşmez, onun en zayıf tarafı buradadır" dediğini kaydeder. Katâde, "*Ya Rabbî tâkatimiz fevkinde yük tahmîl etme*" âyetiyle (Bakara: 2/283), şehvet galebesi kastedildiğini ileri sürmüştür. İbnu Nüceyh de: "Kişinin zekeri kalkınca aklının üçte biri gider" demiştir.

Ashâb ve Tâbiîn'in büyüklerini bu çeşit hükme götüren, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in "*Kim sakalları ve bacakları arasında bulunanlar hususunda bana garanti verirse, ben de ona cennet hususunda garanti veririm*", "*İnsanları en ziyâde ateşe atan şey, ağız ve ferçleridir*" meâlindeki, bu hususun zorluğuna dikkat çeken sözleri olsa gerek.

Bu konuda diğer bâzı rivâyetlerde insanda bulunan göz, kulak vs. organlar gibi fercin de bir emânet olduğu ifade edildikten sonra, "Emânette emin olmayanın imâni yoktur" demek sûretiyle, cinsî gücün istimâlinde son derece dikkat edilmesi gerektiğine dikkat çekilir. Nikâhla ilgili ahkâm bu emânette emin olmanın şartlarını gösterdiği gibi zinâ ve livâta hususundaki şiddetli tecziyeler de bu emânete ihânetin büyüklüğünü göstermektedir. Meselenin ahkâm tarafını fıkıh kitaplarına bırakarak, bu husustaki terbiye esaslarına kısaca temâs edelim.⁵⁴⁰

Evlenme:

Belirttiğimiz şekilde birinci derecede ehemmiyet atfedilen cinsî gücün terbiyesinde vaz'edilen esâs, onun meşru yollardan tatminidir. Kur'an-ı Kerim, Mü'minûn suresinin 5-7. âyetleriyle bu meşrû yolu milk-i yemin (câriyeler) ve nikâhlı zevcelerle tahdid etmiş. Milk-i yemin, günümüzde olduğu gibi, her devirde herkes için mümkün olmayacağından, geriye en selâmetli yol olarak, meşrû nikâh kalmaktadır.

Meşrûiyet dışı yollardan tatmine hiçbir surette cevaz vermeyen sünnet, kız olsun erkek olsun, bülûğ çağına giren gençlerin vakit geçirilmeden evlendirilmesini tavsiye eder: "*Ey Ali üç şey vardır, onları te'hîr etme: 1- Vakti girince namaz, 2- Hazır olunca, cenâze, 3-Dengini bulunca kocasız kadın.*" "*Kimin bir çocuğu olursa güzel bir isim koysun ve en iyi şekilde terbiye etsin. Bülûğ erince de derhâl evlendirsün. Bülûğ erdiği hâlde evlendirmez ve delikanlı da bir günâh işleyecek olursa bundan hâsil olacak günâh babaya da terettüb eder.*" Başka bir rivâyette: "*İncil'de yazılıdır ki, kızı on iki yaşına bastığı hâlde evlendirmez ve o da bir günâh işlerse...*" şeklinde kızlar hakkında yaş tasrihi de yapılarak gelmiştir. Bâzı rivâyetlerde kızların evlendirilmelerindeki tâcile, daha da ağırlık verilmiş gözükmektedir: "*Size dini ve ahlâkı hoşunuza giden bir erkek mürâcaat edecek olursa derhâl evlendirin (kızınızı verin). Aksi halde yeryüzünde fitne ve çok şümüllü bir fesâd çıkar.*" Sa'id İbnu Mansûr'un bir tahriri, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu ve benzeri tâlimâtının, arkadan gelen Müslümanlarca nasıl anlaşıldığını göstermektedir: Ebu Müslim el-Havlânî kendi kabile halkına şöyle seslenir: "*Ey Havlânîliler, kadınlarımızı ve dullarımızı evlendirin, zira şehvetin ayaklanması mühim hadisedir. Onun için dâima hazırlıklı olun. Bilin ki şehvetin kulağı yoktur*" diye nasihat vermiştir.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bu hususta sâdece ebeveyne değil bizzat bekâr gençlere de hitâb eder: "*Ey gençler, hanginiz cimâyâ veya evlenme külfetine muktedir ise derhâl evlensin, zira bu, gözü (haramdan) korumayı daha çok mümkün kılar, fercin iffetini muhâfaza eder (...)*" der ve "*En şerîrleriniz bekâr olanlarımız*" diye terhibde bulunur. Maddî imkânsızlığın evlenmede cesâreti kırmaması için de Cenâb-ı Hakk'ın evlilere behemahal yardımcı olacağına dâir tebşirlerde bulunulmuştur.

Rivâyetler, Ashâb'ın ferdi ahvâliyle Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bizzat ilgilendiğini, bekâr olup olmadıklarını teker teker sorduğunu, bekârlara evlenmeyi tavsiye ettiğini göstermektedir. Bunlardan Zeyd İbnu Sâbit'in, Câbir İbnu Abdillâh'ın, Ukkâf İbnu Hâlid'in, Ka'b İbnu Mâlik'in, Rabi'atü'bnu Ka'b'ın isimlerini sayabiliriz.

Sünnet evliliğe teşvikle kalmaz, bunun kolaylaştırılması için bâzı tedbirler de alır. Evlâdını evlendirmeyi, babalık vazifelerinden biri olarak zikretmesi, bu tedbirlerin başında gelir. Zira böylece baba, evlâdının bekârlığından mes'ûliyet duyarak gerekli teşvik ve maddî imkânlar hususunda hazırlıklı davranacaktır.

Diğer bir tedbir evlilik için katlanılacak olan maddî külfetle ilgili. Bunun asgarî nisbette olması tavsiye edilmiş, kıza verilmesi gereken mehirde kız tarafının suhûleti talep edilmiştir.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), gerek kendi izdivaçlarında ve gerekse kızlarının izdivaçlarında mehir olarak 12 ukiyye miktarında gümüş takdir etmiş, daha fazlasını ne vermiş, ne de talep etmiştir, öte yandan bir çift ayakkabı, Kur'an-ı Kerim'den bir sure öğretilmesi, beş dirheme tekâbül eden bir nevât altın, demirden bir yüzük vs. karşılığında evlenmelere de cevâz vermek sûretiyle kolaylaştırmaya çalışmıştır.

⁵⁴⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/307-308.

Kezâ evlenmeyi kolaylaştırıcı tedbirler olarak "*Şefâatin (yâni, yardımın, aracı olmanın) en efdali, evlenmeleri için iki kişi arasında yapacağı şefaattir*", "*Sevişenler için nikâh kadar uygun bir şey yoktur*" gibi hadisler de zikredilebilir. Sonuncu hadis birbirlerini sevenlerin evlenmelerine mâni olmamak hususunda nebevî bir nasihat olarak cidden mânidardır.

Sünnetin, evlenme ve bilhassa erken evlenme hususundaki isrârı birinci derecede, cinsî tatminde gayr-i meşrû yollara sapılmasını önlemek içindir. İnsanda behemahal hükmünü icrâ edeceği peşin olarak kabul edilen cinsî güç, bülûğ çağından itibaren hâkimiyetine başlayıp, tedbir alınmazsa, ferdî ve içtimâî hayat için zararlı neticeler tevliid eden gayr-ı meşrû yollara sevk edecek, kişiyi kötü alışkanlıklara itecektir. Sünnet "*şehvetin kulağı yoktur*" diyerek gençlere mücerred ahlâkî nasihatların, uhrevî terhib ve tergiblerin de istenen te'siri hâsıl etmeyeceğini kabûl etmiş olur.

Yeri gelmişken, cinsî gücün fiilen oynamakta olduğu rolü, bütün açıklığıyla teşhir etmek sûretiyle, söylediklerimizi te'yîd eden bir rapordan, Dr. Kinsey'in raporundan bahsetmede fayda var. Dr. Kinsey Amerika'da yaptığı incelemeler sonunda, Amerikalıların otuz yaşına varmamış olan erkeklerin % 86'sının, kadınların da % 43'ünün evlilik öncesi cinsî münâsebette bulunduğunu tesbit etmiştir. Yine rapora göre erkeklerden % 97'si kanunların yasak ettiği faaliyetlere tevessül etmiş, % 70'i fâhişelerle ilgi kurmuş, % 40 evli erkek, hanımını aldatmış, erkeklerin % 37'si, kadınların % 19'u homoseksüel mâcerâlara atılmış, çiftliklerde çalışan her altı işçiden biri hayvanlarla temâs kurmuştur.

Cinsî gücün itidâlde kalması için tek çıkar yol, izdivâç kabûl edilen Amerika'da evlenmeye devlet ve kilisenin işbirliğiyle, resmî izin "*beş günde istihsal edilebilecek*", "*gece ve gündüz de başvurulabilecek*" derecede kolaylaştırılmıştır. "*Bir çok devletlerde bekleme denen şey de yoktur. Ücret önemsizdir. Bütün sistem, kadın-erkek, bütün Amerikan vatandaşının gizli cinsel birleşmede bulunmaması, ancak resmî kanaldan geçtikten sonra birleşebilmeleri için düzenlenmiştir.*"⁵⁴¹

Tebettül (Bekâr Kalma):

Cinsî arzunun ihmâl edilmesine taraftar olmayan Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), şu veya bu mülâhaza ile bekârlığı ihtiyâr etmeye de (tebettül) şiddetle karşı çıkmış, buna karar veren Osmân İbnu Maz'un'u bundan men etmiştir. Bu yasağa, "*Dul olarak Allah'a kavuşma*" gibi tavsiyeler de inzimâm edince Ashâb bekâr olarak ölmekten şiddetle kaçınmıştır. Hz. Ömer'in: "*Üç gün sonra öleceğimi de bilsem bekâr gitmektense evlenmeyi tercih ederim*" dediği rivâyet olunur. Buna muvâfik olarak Suyûtî, Kur'ân-ı Kerim'de geçen: "*Ancak Müslümanlar olarak ölü*" (Âl-i İmrân: 3/102) âyetine: "*Ancak evli olduğunuz hâlde ölü, zira sizler o vakit kâmil olursunuz*" mânâsını verir.⁵⁴²

Tatminde Tâcil:

Cinsî arzunun tatmin edilmesi prensibinin icâbı olarak tebettül yasaklandığı, erken evlenme teşvik edildiği gibi cinsî arzu doğduğu vakit ihtiyâcın imkân nisbetinde gecikmeden def'i de bir başka tavsiye olmaktadır. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): "*Sizden biri hanımına arzu duyarsa, hanımının âcil bir meşguliyeti bile olsa ona gitsin (hâcetini görsün).*" Bir başka rivâyette: "*Sizden biriniz, güzel bir kadın görür de hoşuna giderse derhâl ehline gelsin, zira uzuvların hepsi birdir. Ehlindeki öbüründekinin aynıdır*" der. Benzeri bir durumda bizzat Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bu şekilde davrandığına dâir rivâyetler mevcuttur. Müslim'deki rivâyet aynen şöyle: Hz. Câbir'in anlattığına göre "*Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), bir kadın görmüştü ki zevcesi Hz. Zeyneb'e geldi. Zeyneb bu sırada bir deri işlemekle meşguldü. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ihtiyâcını gördükten sonra Ashâbına gelerek:*

"Bilin ki, kadın şeytan sûretinde gelir ve şeytân sûretinde gider. Sizden biriniz, bir kadın görünce zevcesine gelsin. Bu içinde doğmuş olanı giderir" der.

Bu kaydettiklerimiz açısından bakınca, evliliğin mühim gâyelerinden birinin, gerek kadın ve gerekse erkeklerin cinsî tatminleri olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim rivâyetlerde eşlerin bu açıdan birbirlerine olan vazifelerinde ihmâlde bulunmamaları hususunda Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) isrâr etmiştir. Kadının kocasına karşı vazifeleri sayılırken: "*Nefsini taleb ettiği zaman (fırın üzerinden) (veya doğum hâlinde dahi olsa) icâbet etmesi*" de zikredilir. Buhârî'nin bir tahririnde: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "*Erkek hanımını yatağa çağırdı zaman, kadın gelmekten imtinâ ederse, sabaha kadar meleklar lânet okur*" diye terhib eder.

Kezâ kadının nâfile oruç için kocasından izin alma zarûreti de bu maksadla konmuştur.

Kadının erkeğe karşı durumu tavzih edildiği gibi, kadınlara karşı da kocalarının durumlarına vuzuh getirilmiştir. Onların da bu yöndeki ihtiyaçlarının görülmesine ehemmiyet verilmiştir. Daha önce Ebu'd-Derdâ ile ilgili olarak zikredilen hadiste geçen: "*(...)senin ehline karşı da vazifelerin var (...)*" tâbirini şârihler izah ederken, bu vazifeler zımında cimâyî da zikrederler.

⁵⁴¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/307-310.

⁵⁴² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/310-311.

Hız. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) zevcî muameleyi değil ktlemek, cimâ da dâhil ehline karşı vazifelerini ibâdet, zühd gibi maksatlarla terkedenleri hoş karşılamamış, hareketlerini tenkid etmiştir. Bu tenkide uğrayanlardan Abdullah İbnu Amr İbni'l-As, Osman İbnu Maz'un, Ebu'd-Derdâ'nın isimleri bilhassa meşhurdur. Enes'in rivâyetinde kendilerini ibâdete daha çok verebilmek için geceleri namaz kılıp, gündüzleri oruç tutmaya ve kadınlarını da terketmeye azmeden üçlü bir gruba -ki bunlar Hız. Ali, Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs, Osmân İbnu Maz'un'dur- şunları söyler: "*Allah'a kasem ederim ki Allah'tan en çok korkanınız ve onun yolunda en muttaki olanınız benim. Buna rağmen (hem) oruç tutar (hem) yerim. Namaz da kılar, istirahat da ederim. Kadınlarla da evlenirim. Benim snnetimden yüz eviren benden değildir.*" Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs'ın gündüz oruç, gece namazla meşgul olan ailesini ihmâl ettiği haberi kulağına gelince kayıtsız kalmayıp, kendisini görerek duyduğunun doğru olup olmadığını sorar. "Evet doğrudur" cevâbı üzerine: "*yle yapma (bâzan) oruç tut, (bâzan) ye. Gece namaz da kılar, uyu da. Zira cesedine karşı vazifen var, gözlerine karşı vazifen var, zevcene karşı vazifen var*" der.

Bu ve benzeri hadislerde beyân edilen, kocanın karısına karşı yükümlülükleri arasında cimânın da yer ettiğinde ulemâ ittifak etmekle birlikte mikdârı hususunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Her biri görüşünde âyet ve hadîsde gelmiş olan bir nassın tevîl ve tefsirine istinâd eder. Yukarıdaki hadîsin şerhinde Aynî şu zeti sunar: "Kadınım kocası üzerindeki haklarından biri kendisi ile cimâ etmesidir. Ancak miktârında ihtilâf edilmiştir. Bâzısı: Bir defâsı vâciptir dedi. Bâzısı: Her dört gecede bir defa, bâzısı da ayda bir defâ vâciptir der. İbnu Hazm: "Kişiye karısı ile cimâ farzdır, gücü yeterse her temizlik devresinde en az bir sefer olmalıdır. Aksi takdirde Allah'a âsi olur (...)" demiştir. Ahmed İbnu Hanbel'in Mâlik'den rivâyetine göre kişi hanımı ile cimâyı özürsüz olarak terke edecek olursa, istese de istemese de cimâ edinceye kadar kendi hâline bırakılmaz, yâhut boşandırılır, zira onun davranışı kadın için zararlıdır. Ahmed de bu görüştedir. Eb Hanife: "Berâber gecelemleri emredilir, (gerisine karışılmaz)" der. Sevrî: "Kadın kocasından bu hususta şikâyetçi ise üç gün kocaya, bir gün ve gece de kadına tahsis edilir" der. İmâm şâfiî ise, biraz farkla: "Cimâ hususunda herhangi bir vecibe konmaz, hanımın nafakası, kisvesi ve hanımıyla berâber kalması farz olur" demiştir. Kemalpaşazâde, meşhur kitabında, meseleyi sıhhat açısından ele alarak, kişinin yaş ve bünye durumuna göre faydalı ve zararlı miktarların tablosunu sunmaya çalışır.

Bir kısım rivâyetler Hız. Ömer (radıyallahu anh)'in etbâmın cinsî hayatları ile yakînen ilgilenip, bâzı tedbirler aldığını göstermektedir. Abdurrezzâk'ın tahricine göre Hız. Ömer (radıyallahu anh)'e bir kadın gelerek:

"Ey müminlerin emîri kocam gündüzleri oruç tutar, geceleri de namaz kılar" der. Hız. Ömer de "Kocam hakkında iyi senâda bulundu" cevâbını verir. Fakat orada bulunan Ka'b İbnu Sevr söze karışarak: "Bugünkü kadar değretli bir şikâyet, böylesine hoş bir düşmanlık görmedim" deyince, Hız. Ömer de: "Sen böyle anladıysan aralarında hükmet" der. Sevr:

"Ey müminlerin emiri, Allah dörde kadar kadınla evlenmeyi helâl kıldığına göre, her birine dört günde bir gün tahsis edip, o gün onunla yiyip içecek ve onunla geceleyecek demektir. şu halde bunun kocası da her dört günde bir sefer bunun yanında kalmalıdır" der. Fakat İbnu'l-Kayyim'in Ahbaru'n-Nisâ'da zikrettiği bir rivâyete göre, karısının "kendisine az temâs ettiğine dâir" şikâyeti zerine Hız. Ömer'in hükmüne mrâcat eden bir erkek için de:

"Bir kimse her temizlik vaktinde bir temâs da bulursa hakkımı edâ eder" hükmünü verir.

Hız. Ömer'le ilgili bir diğer rivâyete göre, bir gece vakti, sokakta dolaşırken evinde yalnızlıktan kendi kendine dertlenen bir kadın sesi işitir. Ertesi gün, araştırınca, öğrenir ki, bu kadının kocası cihâd için asker olmuştur. Bunun zerine kızı Hafsa'ya uğrayarak:

"Kızım (söyle bakalım) bir kadın kocasından ne kadar müddet ayrı kalmaya tahammül edebilir?" diye sorar. Hız. Hafsa (radıyallahu anh) (utanarak):

"Babacığım, Allah sana mağfîret etsin, senin gibi birisi bu meseleyi benim durumumda olan birinden sorar mı?" der. Babası da:

"Bu, râiyetimle ilgili almak istediğim bir tedbiri ilgilendirmeseydi senden sormazdım" der. Hız. Hafsa şu cevâbı verir:

"Dört, beş veya altı ay." Bu cevap zerine Hız. Ömer:

"Gazve için çıkanlar, bir ayda yerlerine varırlar, dört ay harp ederler, bir ayda da geri dönerler" diye düşünerek askerlik müddetini altı ay olarak tahdid eder. Diğer bir rivâyette de:

"Kocamı bir yıl benden uzak tutmak Allah'tan revâ mıdır, (ben de kadını), kadınların arzu ettiği şeyi ben de arzu ederim" diye târizde bulunan bir kadının, gazveye çıkmış bulunan kocasını, haber salarak derhâl geri getirir.

Bu bahsi tamamlarken belirtelim ki Hıristiyanlık ile İslâmiyet'in cinsiyet konusundaki görüşleri de çok farklıdır. Bousquet, cinsî zevk ve arzulara Hıristiyanlığın açıktan açığa hasmâne bir tavır takındığı halde İslâmiyet'in öyle olmadığını takdirle ifâde eder. Nitekim İncil'de Hız. İsa: "Allah'ın melektu uğruna ev, ya kadın, ya kardeşler, ya ana-baba, ya çocukları bırakmayı" emreder. 590-604 yıllarında papalık makâmını iřęâl eden Papa Grgoire le Grand, bu konudaki Hıristiyanlık görüşünü daha vâzıh olarak, Rgle Pastorale ve Lettre á Saint Augustin de

Cantorbéry adlı vesikalarda şöyle ifâde eder: "Zevcî muâmeleden hasıl olan zevk insanı kaçınılma bir tarzda kirlilmektedir.Hattâ karı ve koca sâdece nesil elde etmek için birleşmiş bile olsalar."⁵⁴³

Cimâdan Maksad:

İbnu Kayyim: "Cimâ başlıca üç maksadla vaz edilmiştir" der ve açıklar:

1- Neslin muhâfazası ve nev'in bekâsı.

2- Vücutta hapsedilmesi bütün beden için zararlı olan bir maddenin dışarı atılması.

3- İhtiyâcın giderilerek lezzet elde edilmesi ve nimetten istifâde.

İbnu'l-Kayyim açıklamalarına devâmla, büyük tabiblerin cimâyı sıhhatin bir şartı olarak kabul ettiğini belirtir ve bu meyânda Galinos'un ismini zikreder. Bir kısım selefin de: "Kişi üç şeyde azimli olmalıdır:

1- Yürümeyi terketmemede, zira birgün muhtaç olur,

2- Yemeyi terketmemede, aksi takdirde midesi küçülür.

3- Cimâyı terketmemede. Zira kuyu boşaltılmazsa suyu çekilir" dediğini, kezâ Muhammed İbni Zekeriyâ'nın da: "Kim uzun müddet cimâyı terkederse âsablarının kuvvetleri zayıflar, mecrâları tıkanır, zekeri takallus eder. Bir nevi kurutma için, cimâyı terketenleri gördüm. Derhâl bedenleri soğudu, hareketleri zorlaştı, sebepsiz olarak üzerlerine bir bıkkınlık çöktü, arzuları söndü ve yediklerini de hazmedemez oldular" dediğini rivâyet eder.

Süfyân es-Sevrî'nin: "Çok kadınla evlenmek dünyâperestlik değildir" dediği, İbnu Abbâs'ın: "Bu ümmetin en hayırlısı kadınca çok olanıdır" dediği rivayet edilir. Suyuti, diğer bir çokları gibi, cimânın Allah'a daha hulusla ibâdet için kalbi dünyevî arzularından temizleme vasıtası olduğunu zikreder ve bu hususa misâl olarak zühd ve takvasıyla meşhur İbnu Ömer'in, iftârını yemek yemeden önce cimâ ile açtığını kaydeder. Bâzı fukâha da, "*Cumâ günü cenâbetten temizlenme guslüyle gusleder de sonra câmiye giderse...*" hadisinden cuma günleri cimâyı teşvik mânâsı çıkarmış: "Böylece göz, harama kaymaz, nefis sükûnet bulur" demiştir.

Bütün bu cimâyı teşviklere rağmen, evli kimsenin bu hususta da itidâli muhâfaza edip, ifrata gitmemesi tavsiye edilir, aksi takdirde aklın zayıflayacağı belirtilir ve sonra da itidâlin dört günde bir olduğu kaydedilir.⁵⁴⁴

4- Cinsiyetle İlgili Bâzı Meseleler

Cinsî terbiye hususunda sünnetin koymuş olduğu esâsın, yâni "meşru tatmîn"in gerçekleşmesi, bir kısım şartlara bağlıdır ve her şeyden önce maddî imkân meselesidir. Evlenme çağına maddî imkânsızlıklar içerisinde girilmiş olabilir. İlim tahsili gibi kadınla meşguliyeti te'hir etmeyi gerektiren bir mesleğe sülûk edilmiş de olabilir. Veyâhud evlidir, ancak ticârî, askerî vs. sebeplerle ailesinden uzaktır vs. bu durumlarda sünnetin tavsiyesi nedir?⁵⁴⁵

Oruç Ve Edviye:

Sünnet böyle hâllerde nefsânî arzularla mücâdele etmeyi, onu zabt u rabt altına almayı emreder. Bekâr kimsenin mücâdelede başvuracağı en emin vasıta oruçtur. Orucun şehvânî arzuları kıracağı ifâde edilir: "*(...) Evlenmeye gücü yetmeyen oruç tutsun. Zira savm, ona, husyeleri burma gibidir.*" Yani nikâha olan arzuyu keser. Aynî ve diğer şârihler "oruçun cinsî arzuyu tahrik ettiği" ileri sürülerek itiraz edildiğini kaydettikten sonra: "Bu hâl, bidâyette vâridir, fakat oruca devam edilince, zamanla onun bu vasfı kaybolur, şehvet kırıcı vasfı galebe çalar" şeklinde cevap verirler. Aynî, ayrıca cimâ arzusunun yemek arzusuna (şehvetu'l-ekl) bağlı olduğunu, onun kuvvetlenmesiyle kuvvetlenip, zayıflamasıyla zayıflayacağını belirtir. Yine Aynî bu hadisten, Hattâbî'nin şehveti yenmek için edviye almak suretiyle zahmet ve meşakkate tevessülün cevâzını istidlâl ettiğini nakleder. Fakat Nevevî: "Oruçla şehvet kesilmezse kâfûr vs. kullanmak yoluyla şehveti kırmak câiz değildir, (mutlaka) evlenmelidir" der. İbnu Hacer, "Tamâmen ortadan kaldırmamak şartıyla, şehveti teskin edici ilâç alınmalı" diyerek mutavassıt bir yol tutar.⁵⁴⁶

İhtisâ:

Hıristiyanlığın aksine, ihtisâ suretiyle şehveti kırma yolu da yasaklanmıştır.

Bu konuyla ilgili Buhârî'nin bir tahriri son derece vâzihtir. Ebû Hüreyre Hz. Peygamber'e çıkararak:

"Yâ Resûlallah, yaşım çok genç, zinâyâ düşmekten korkuyorum, evlenmek için lüzumlu maddî imkâna da sâhip değilim (müsâde ederseniz husye bezlerimi aldırırım)" der. Sükûta cevâp alan Ebû Hüreyre talebini dört kere tekrârlar. Dördüncü talepten sonra Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) (öfkelenerek):

⁵⁴³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/311-314.

⁵⁴⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/314-315.

⁵⁴⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/315.

⁵⁴⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/315.

"Ey Ebû Hüreyre, senin kavuşacağıın mukadderâtı yazan kalem (in mürekkebi) kurumuştur. Durum böyle olunca artık ister hadımlaş ister bırak (müsâvidir)" der. Burada Ebû Hüreyre'yi muhayyer bırakır gibi bir mâna görülürse de şârihler kesinlikle yasaklandığını belirtirler. Osmân İbnu Maz'ûn da: "Yâ Resûlallah ben bekârlığın beni günâha sevkedeceğinden korkan bir kimseyim, müsâade buyurun hadımlaşayım" diyerek izin ister. Bu da: "Oruç tut" cevâbını alır, istediği müsâdeyi alamaz. Buhârî'deki rivâyette Osmân'ın "Tebettül" yâni kadınlardan uzaklaşma talebi için yaptığı mürâcaatının Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) tarafından reddedildiğini ifâde eden Sa'd İbnu Ebî Vakkâs: "Ona tebettül izni verilseydi, biz (daha da ileri gider) hadımlaşırđık" der. Hülâsa bu yol da kesinlikle yasaklanmıştır.⁵⁴⁷

Hayvana Temâs:

Bir diğerk cinsî tatmin yolu sayılabilecek hayvana temâs da yasaklanmıştır. Ancak yasağın buradaki sertliğı, insanlarla olan gayr-i meşru tatmindeki (zinâ) derecede değildir. Fiilin gayr-i meşruluğı bizzât lisân-ı nübüvveti mübâlağalı olarak ifâde edilmiştir: "*Bir kimse hayvana temâs edecek olursa, temâs edeni de hayvanı da öldürün.*" Fukâha bu meyânda Ebû Hanife, Şâfiî, Mâlik ve Ahmed bu konuda hadd bulunmadığı ve hadiste geçen "Öldürün" emriyle "zecrde şiddet" kastedildiğı hususunda ittifak etmiştir. Atâ da bu mevzuda bir suâl üzerine hakkında hadd olmadığını söyledikten sonra "Bu kabih bir ameldir, kabih olanı takbih edin" demiştir.⁵⁴⁸

İstimmâ:

Cinsî tatmin yollarından biri olan istimmanın şiddetle yasaklandığına dair: "*Eliyle nikâh yapan melundur*", "*Yedi kişi vardır kıyâmet günü Allah onların yüzüne bakmaz. Ne onları (günâhlarından) temizler, ne de amel-i salih ehliyle bir araya getirir. Ateşe ilk girciler olarak onları cehenneme atar. Ancak tevbe edenler müstesnâ (...)* Bunlar eliyle nikâh eden, Lut kavminin ameliyle amel eden (homüseksüel), içki mübtelâsı..." gibi bâzı hadisler rivâyet edilmişse de bunlar zayıf olduklarından sadece kendileriyle amel edilmemiştir. İstimmânın haramlığına hükmeden İmâm Şâfiî ve etbâi bu hadislere değil, daha önce zikrettiğimiz, Mü'minûn sûresinin 5-7. âyetlerine istinâd etmiştir. Kezâ bunun tahrimine kail olan bir kısım Mâlikîler de yine daha önce zikri geçen: "*...evlenmeye gücü yetmeyenler oruç tutsun*" diye emreden hadise istinâd etmişler ve: "Burada Resûlallah (aleyhissalâtu vesselâm) evlenmeye gücü yetmeyenlere oruç tavsiye etmiştir. Eğer istimmâ mübah olsaydı onu tavsiye etmek daha kolaydı..." demişlerdir. İbnu Cüreyc'e göre Atâ da istimmânın kerâhetine inanmış, Sa'îd İbnu Cübeyr de: "Allâh istimmâ yapan bir ümmete azâb indirdi" demiştir. İbnu Ömer de adem-i cevâzına inananlardandır. Öte yandan İbnu Abbâs, Mücahid, Amr İbnu Dinâr, Cabir İbnu Zeyd'den cevâzına dair bir kısım rivâyetler gelmiştir. Ancak bu cevâz iki şerden ehven olanı tercih şeklindedir. Meselâ İbnu Abbâs, bu hususta soran: "Câriye ile temâs istimmâdan, istimmâ da zinâdan ehvendir" der. Cevâzına kâil olan Hanbelîler ile bir kısım Hanefîler de aynı şekilde bâzı kayıtlarla buna cevaz vermişlerdir. Hanefî fukahâsından Şürûnbülâfi: "Bekâr kimseye (kendisini zina, livâta gibi şeylerle harama atacağından) korktuğı şehvetini teskin için istimmâ câizdir, bu fiilinden dolayı ne sevâb ne de günâh kazanır, başa baş kurtarır. Fakat celb-i lezzet için yaparsa günâhkâr olur" der. Şürûnbülâfi'nin şârihi Tahtâvî, evli olan kimseye seyâhat, hayız gibi sebeplerle hanımına temâs müddeti uzasa da aslâ helâl olmayacağını tasrih ettikten sonra istimmâya cevâz "iki haramdan hafif olanı tercih etmektir" der ve kerâhat ve tahrimine dâir yukarıda zikrettiğimiz hadislerden bir kaçını kaydeder. Ancak İbnu Âbidin'in Mi'râcu'd-Dirâye'den yaptığı nakilde istimmânın (şartlar tahakkuk ettiği takdirde) evli için de cevâzına hükmedenlerin olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁴⁹

Nazar (Bakmak):

Cinsî terbiyede meşrû yoldan tatmin esâs olmakla berâber, cinsî kuvvenin sevkedebileceğı memnu fiillerden korunmak için derpiş edilen mühim bir tedbir nazar meselesidir. Umumiyetle nazarın, fesâd-ı kalbe dâvetçi olduğu kabul edilir. Sünnet her bir uzvun zinâyâ mâruz kaldığıını, gözlerin zinâsının da nazar olduğunu belirtir. Bu sebeple bizzât Kur'ân-ı Kerîm, erkek olsun, kadın olsun bütün mü'minlerin gözlerine hâkim olmasını emreder:

"(Ey Resûlüm) Mü'min erkeklere söyle, gözlerini (haramdan) sakınsınlar ve ırzlarını korusunlar (...) Mü'min kadınlara da söyle gözlerini (haramdan) sakınsınlar, ırzlarını korusunlar.."

Bu âyetlere dayanarak, sadece erkek değil, kadınların da yabancı erkeklere şehvetle olmasa bile bakmasını pek çok ulemâ harâm kabul etmiştir.

Sünnette nazarla zinâ arasında sıkı bir irtibat kabûl edilmekle, zinâyâ giden yolun nazardan geçtiğı ifâde edilmekte ve "*nazar iblisin zehirli oklarından bir oktur (...)*" denilerek, nazarın mutlak bir te'sire sâhip olduğuna

⁵⁴⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/315-316.

⁵⁴⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/316.

⁵⁴⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/316-317.

dikket çekilmektedir. Aynı mânâyı daha vâzih olarak ifâde etmek üzere Hz. İsâ'nın: "Gözünü kapadığın müddetçe fercin zinâ etmez" dediği kaydedilmektedir.

Sünnet, ihtiyârsız olan ilk ve âni nazar için ruhsat vermiş, bunun mânevî bir mes'uliyeti mûcib olmadığını tasrih etmiş ise de, müteâkip ve temâdi eden nazarlardan men etmiştir. Bu husustaki rivâyet Hz. Ali ile ilgilidir:

"Ey Ali (ihtiyârsız olarak kaymış olan) nazarına (ihtiyârî olarak müteâkip) nazarlara ekleme. Zira sana birinci helâl ise de diğerleri değildir."

İbnu Abbâs'ın bir rivayetinde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e Vedâ Haccı sırasında bir şeyler sormak için gelen kadına Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bineğinin arkasında bulunan Fadl İbnu Abbâs'ın bakmaya başlaması üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) eliyle Fadl'ın yüzünü aksi istikâmete çevirerek kadını Fadl arasında vâki olan bakışmaya mâni olduğunu görüyoruz.

Memnû nazar fitneye bâis olacak "şehvetle olan nazar"dır. Bu kadına olacağı gibi, sakalı çıkmış veya çıkmamış genç oğlanlara, bütün hayvanlara da olabilir ve bunlar arasında hiçbir fark da yoktur. İbnu Teymiyye, şehvete mukârin bütün nazarlara -mehârime bile olsa- tahrimine ulemânın ittifak ettiğini belirtir. İmâm-ı Ebu Hanife, Ebû Yusuf'a olan vasiyetinde çocuklarla konuşup başlarını okşamasında bir mahzur olmamakla beraber bülûğa yaklaşanlarla (mürâhik) konuşmamasını, bunun fitne olduğunu belirtmiştir.⁵⁵⁰

46- وعن عائشة رضي الله عنها قالت نزل قوله تعالى: [يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ؛ فِي قَوْلِ الرَّجُلِ؛ وَاللَّهُ، وَبَلَى وَاللَّهِ]. أخرج البخاري ومالك وأبو داود وهذا لفظ البخاري، ورواه أبو داود مرفوعاً وموقوفاً عليها قال مالك في الموطأ: أَحْسَنُ مَا سَمِعْتُ فِي ذَلِكَ أَنَّ اللَّغْوَ حَلْفٌ، نُسَانٌ عَلَى الشَّيْءِ يَسْتَيَقِنُ أَنَّهُ كَذَلِكَ ثُمَّ يُوجَدُ بِخِفَةِ فَتٍ كَفَّارَةٌ فِيهِ، وَالَّذِي يَحْلِفُ عَلَى الشَّيْءِ وَهُوَ يَعْلَمُ أَنَّهُ أَثَمٌ كَاذِبٌ لِيُرِيضَ بِهِ أَحَدًا وَيَقْتَطِعَ بِهِ مَا فَهَذَا أَعْظَمُ مِنْ أَنْ تَكُونَ لَهُ كَفَّارَةٌ.

46. (486)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Kur'ân'daki: "Allah sizi (dil alışkanlığı olarak maksadsız yapılan) lağv yeminleriniz için müâheze etmez" âyeti kişinin sözünde sıkca kullandığı, "vallahı evet", "bilahi hayır" gibi yeminleri için nâzil oldu."

Yukarıdaki metin Buhârî'den alınmadır. Hadisi, Ebu Dâvud hem Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sözü olarak hem de Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin sözü olarak iki şekilde rivayet etmiştir.

İmâm Malik Muvatta'da bu hadisle ilgili olarak şunu söyler: "Bu mevzuda işittiğim en güzeli şudur: "Ayette geçen "Lağv", bir kimsenin öyle bildiği için bir şey hakkında yaptığı yemindir, ancak sonradan, o şeyin, bildiği gibi olmadığını anlar. Bu durumda yaptığı yemin için kefâret gerekmez. Ancak bir kimse de çıkıp, günahkâr ve yalancı olduğunu bile bile, birilerini memnun etmek veya bir malı ede etmek için yemin ederse bu öylesine büyük bir günahdır ki, bunun kefareti yoktur."⁵⁵¹

ACIKLAMA:

Görüldüğü gibi, dil alışkanlığı olarak, doğru bildiğimiz hususlarda, aldatma kasdı olmaksızın, sözümüzü te'yiden yaptığımız yeminlere şeriat lisanında "Lağv" denmektedir. Bu çeşit yeminlerde yanılmış olsak bile kefarete gerekmiyor.

Ama, birini aldatmak, bir hukuku elde etmek, bazılarını yaranmak gibi maddî veya mânevî menfaat mülâhazalarına, yalan olduğunu bile bile yemin edecek olursak, bu öylesine bir günah olmaktadır ki, bunun için affettirici kefarete yoktur. Yaptığından pişman olan kimse, gasbettiği hukuku iade ettikten sonra tevbe eder. Samimi bir tevbe ile Cenâb-ı Hakk'ın affi ümit edilir. Zira o, Erhâmürrâhimin'dir, her çeşit günahı affedicidir.

Kefâret, daha ziyade istikbâle şâmil olarak bir şeyi "yapmak" veya "yapmamak" hususunda yapılan yeminlerle ilgilidir, yani söylendiği şekilde yapılamaması hâlinde kefarete gerektir.⁵⁵²

47- وعن ابن عباس رضي الله عنهما في قوله تعالى: [وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرِدِّهِنَّ قَالَ: كَانَ الرَّجُلُ إِذَا طَلَّقَ امْرَأَتَهُ فَهُوَ بِرَجْعَتِهَا، وَإِنْ طَلَّقَهَا ثَنَاءً، فَنَسِخَ ذَلِكَ بِقَوْلِهِ تَعَالَى: الطَّقُ مَرَّتَانِ]. أخرج أبو داود والنسائي.

⁵⁵⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/317-318.

⁵⁵¹ Buhârî, Eyman: 14, Tefsir, Maide: 8; Ebu Dâvud, Eyman: 7, (3254); Muvatta, Eyman: 9, (2, 477); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/319.

⁵⁵² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/319.

47. (487)- İbnu Abbâs (radiyallahu anhümâ), "Kur'ân-ı Kerim'deki: "Kocaları, bekleme müddeti içinde barışmak isterlerse onları geri almaya (herkesten) çok lâyıktırlar..." (Bakara: 2/228) âyeti hakkında şunu söyledi: "Erkek hanımını üç talakla da boşasa hanımını geri alaya herkesten daha çok hak sâhibi idi. Ancak bu hüküm, Cenâb-ı Hakk'ın şu sözü ile neshedildi: "Boşanma iki defadır. Ya iyilikle tutma ya da iyilik yaparak bırakmadır..." (Bakara: 2/229).⁵⁵³

48- وعن عروة بن الزبير قال: [كَانَ الرَّجُلُ إِذَا طَلَّقَ امْرَأَتَهُ ثُمَّ ارْتَجَعَهَا قَبْلَ أَنْ تَنْقَضِيَ عِدَّتُهَا كَانَ ذَلِكَ لَهُ، وَإِنْ طَلَّقَهَا أَلْفَ مَرَّةٍ فَعَمَدَ رَجُلٌ إِلَى امْرَأَتِهِ فَطَلَّقَهَا حَتَّى إِذَا شَارَفَتْ أَنْقِضَاءَ عِدَّتِهَا ارْتَجَعَهَا ثُمَّ قَالَ: وَاللَّهِ أَوْيِكَ إِلَيَّ وَتَحْلِينَ أَبَدًا، فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: الطَّقْ مَرَّتَانِ فِيمَسَاكَ بِمَرْوَفٍ أَوْ تَسْرِيحٍ بِإِحْسَانٍ؛ فَاسْتَقْبَلَ النَّاسُ طَاقًا جَدِيدًا مِنْ ذَلِكَ الْيَوْمِ مَنْ كَانَ طَلَّقَ أَوْ لَمْ يُطَلِّقْ]. أخرجہ مالک و الترمذی .

48. (488)- Urvetu'bnu'z-Zübeyr (radiyallahu anh) anlatıyor: "Cahiliye devrinde kişi hanımını boşar, iddeti sona ermeden geri almak isterse, alma hakkına sahipti. Bu şekilde bin kere boşayıp geri dönebilirdi. (Bu hal bir adamın şu hâdisesine kadar devam etti.) Bir gün adam hanımını boşadı ve iddeti dolmak üzere iken hanımını geri aldı, sonra tekrar boşadı ve hanımına:

"Allah'a kâsem olsun seni evime almıyorum ve ebediyen başkasına da helal olmayacaksın" dedi. Kadın: "Bu nasıl olur?" deyince, adam:

"Seni boşuyorum, iddetin dolmadan tekrar geri alacağım ve bu böylece devam edip gidecek" dedi. Kadın Hz. Aişe (radiyallahu anhâ)'ye gitti, durumu anlattı. Hz. Aişe cevap vermedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı bekledi. Gelince vak'ayı anlattı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da cevap vermedi (vahiy bekledi). Cenab-ı Hakk şu ayeti inzal buyurdu:

"Boşama iki defadır ya iyilikle tutma ya da iyilik yaparak bırakmadır" (Bakara: 2/229). O günden itibaren insanlar bu yeni talaka yöneldiler, boşayan da boşamayan da.⁵⁵⁴

AÇIKLAMA:

Ayette geçen "boşama iki defadır" tabiri şöyle anlaşılmalıdır: "Talâk-ı ric'î, iki defadır, üçüncü talaktan sonra rücû, yani aynı hanımı geri alma yoktur. İllâ ki kadın bir başkasıyla evlenmiş olsun. Bu tefsir üç talâkı da bir defada vermeyi câiz kabul edenlere göredir, İmam Şâfiî gibi.

Ancak, âyet-i kerimeyi farklı anlayarak "Şer'i boşanma üç ayrı seferde olmalıdır, bunlar bir anda yapılamaz" diyen fakihler de mevcuttur. Bunlar üç talakın beraber verilmesini haram kabul ederler. Ebû Hanîfe (rahimehumullah) "Üçü berâber verilecek olsa, haram da olsa talak vâki olur" demiştir.

Ayette geçen "iyilikle tutmak"tan maksad, ikinci boşamaktan sonraki rücû ile alâkalıdır. Bu durumda erkekle hanımı arasında tek bağ kalmış demektir. Üçüncü boşama halinde rücû hakkı kalmaz. Ayet-i kerime son bağla hanımıyla beraber olma kararı veren erkeğe "iyilik"i emretmektedir. Yani, evliliğin getirdiği bütün hukuka riayeti emretmektedir. Nafaka ve iyi davranışlar (hüsnü's-sohbet) gibi.

"İyilik yaparak bırakma"ya gelince Rabbimiz Teâla hazretleri burada, erkeğe boşadığı kadına bütün mâlî hukukunu ödemesini, arkadan gıybet etmemesini, kötü şekilde yad etmemesini, halkı ondan nefret ettirmemesini emretmektedir. "İyilikle bırakma"dan "İddeti bitinceye kadar kadını tutması" da anlaşılmalıdır.⁵⁵⁵

49- وعن معقل بن يسار رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [كَانَتْ لِي أُخْتُ تُحْطَبُ إِلَيَّ وَأَمْنَعُهَا مِنَ النَّاسِ فَاتَانِي ابْنُ عَمِّي فَأَنْكَحْتُهَا إِيَّاهُ فَاصْطَحَبَا مَا شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ طَلَّقَهَا طَاقًا لَهُ رَجْعَةٌ ثُمَّ تَرَكَهَا حَتَّى أَنْقَضَتْ عِدَّتَهَا، فَلَمَّا حُطِبْتُ إِلَيَّ أَتَانِي يَخْطُبُهَا مَعَ الْخُطَابِ، فَقُلْتُ لَهُ حُطِبْتُ إِلَيَّ فَمَنْعْتُهَا النَّاسَ وَأَنْزَلْتَكَ بِهَا فَرَوَّجْتُكَ ثُمَّ طَلَّقْتَهَا طَاقًا لَكَ رَجْعَةٌ ثُمَّ تَرَكَتَهَا حَتَّى أَنْقَضَتْ عِدَّتَهَا فَلَمَّا حُطِبْتُ إِلَيَّ أَتَيْتَنِي نَخْطُبُهَا مَعَ الْخُطَابِ، وَاللَّهِ أَنْكَحْتُهَا أَبَدًا. قَالَ فَفِي نَزْلِ هَذِهِ آيَةٍ: فَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَلَبِغْنَ أَجْلَهُنَّ فَتَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحَنَّ أَرْوَاجَهُنَّ آيَةٍ. قَالَ: فَكَفَّرْتُ عَنْ يَمِينِي وَأَنْكَحْتُهَا

⁵⁵³ Ebu Dâvud, Talâk: 10, (2195); Nesâî, Talâk: 74, (6, 212); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/320.

⁵⁵⁴ Tirmizî, Talâk: 16, (1192); Muvatta, Talak: 80, (2, 588). (Parantez içindeki açıklayıcı kısımlar Tirmizî'deki ziyâdeden alınmıştır.) İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/320.

⁵⁵⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/321.

إياه]. أخرجه البخارى وأبو داود والترمذى. وفي أخرى للبخارى: فدعاه النبي # فقرأها عليه فترك الحمية واستفاد أمر الله عز وجل.

49. (489)- Ma'kıl İbnu Yesâr (radiyallahu anh) anlatıyor: Benim bir kızkardeşim vardı. Evlenmek için buna müracaat edenler oldu. Fakat kimseye müsbet cevap vermiyordum. Derken amcamın oğlu istedi. Kız kardeşimi ona nikahladım. Allah'ın dilediği kadar bir müddet beraber yaşadılar. Sonra amcam oğlu onu talak-ı ric'î⁵⁵⁶ ile boşadı. Ancak tekrar almadan terketti. İddeti tamamlandı. Kız kardeşimle evlenmek isteyenler bana müracaat edince amcam oğlu da, müracaat ederek tekrar almak istedi. Kendisine:

"Daha önce de çok isteyenler oldu, kimseye vermedim, seni hepsine tercih ederek sana verdim, seninle evlendirdim. Sen onu talak-ı ric'î ile boşadın. (Geri alma hakkın olduğu halde terkettin ve iddeti doldu. Başkaları istemeye gelince, sen de tâlib odun, taleble almak istiyorsun. Allah'a kase m olsun onu asla sana vermeyeceğim" dedim. Ma'kıl der ki: Bunun üzerine benim hakkımda şu âyet nâzil oldu:

"Kadınları boşadığınız zaman iddetlerini bitirdiler mi, aralarında meşru bir surette anlaştıkları takdirde, artık kendilerini kocalarına nikah etmelerine engel olmayın" (Bakara: 2/232). Yine Ma'kıl ilâve ediyor: "Âyet üzerine, yeminim için kefarete bulundum ve kız kardeşimi, eski kocasına nikahladım"⁵⁵⁷

Buhârî'nin bir rivayetinde şöyle denir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ma'kıl'ı çağırdı, âyeti kendisine tilâvet buyurdu. Bunun üzerine o, müşkülpesenliği bıraktı ve Allah'ın emrine boyun eğdi"⁵⁵⁸

50- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: [فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةِ هُوَ أَنْ يَقُولَ: إِنِّي أُرِيدُ التَّرْوِيجَ، وَإِنَّ النِّسَاءَ لَمَنْ حَاجَتِي، وَلَوِ دِدْتُ أَنَّهُ تَيْسَّرَ لِي امْرَأَةٌ صَالِحَةٌ]. أخرجه البخارى .

50. (490)- İbnu Abbas (radiyallahu anhümâ) Kur'an'ın: "(Vefat iddeti bekleyen) kadınları nikahla isteyeceğinizi çıtlatmanızda... üzerinize bir vebâl yoktur" (Bakara: 2/235) ayetinden maksadı, "Evlenmeyi arzu eden kişinin: "Ben nikahlanmak istiyorum, kadına ihtiyacım var, sâliha bir kadına kavuşmak istiyorum" demesidir" diye açıklamıştır.⁵⁵⁹

AÇIKLAMA:

Yukarıda mealini kısmen kaydettiğimiz ayetten âlimler iki yasak ve iki mübah hükmü çıkarmışlardır: Yasak: Boşanma veya kocasının vefatıyla dul kalan kadın, henüz bekleme müddeti (iddet) içerisinde iken, onunla evlenmek ve sarîh bir şekilde evlenme teklifinde bulunmak. Mübah olanlar: Târîz ve kinâyedir.

Görüldüğü üzere evlenmek yasak edildiği gibi sarîh bir şekilde evlenme teklifinde bulunmak da yasaklanmıştır.

İbnu Abbâs (radiyallahu anhumâ) ayette geçen ta'riz yani imâ yollu ifâdeyi -ki çıtlatma diye tercüme ettik- bazı örneklerle açıklığa kavuşturmuştur.⁵⁶⁰

51- وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ # قَالَ: [يَوْمَ ا، حَزَابِ، وَفِي رِوَايَةٍ: يَوْمَ الْخَنْدَقِ مَ اللهُ قُبُورَهُمْ وَبُيُوتَهُمْ نَارًا كَمَا شَغَلُونَا عَنِ الصَّوْتِ الْوَسْطَى حَتَّى غَابَتِ الشَّمْسُ]. أخرجه الخمسة. وفي رواية: شَغَلُونَا عَنِ الصَّوْتِ الْوَسْطَى صَةِ الْعَصْرِ. وزاد في أخرى: ثُمَّ صَّهَا بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ. هذا لفظ الشيخين .

51. (491)- Hz. Ali (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hendek Savaşı sırasında "Allah onların evlerini ve kabirlerini ateşle doldursun, bizim orta namazımıza mâni oldular, güneş batınca kadar kılamadık" buyurdu.

Bir rivâyette: "Bizi, salat-ı vusta olan ikindi namazından alıkoydular" denir.

Bir diğer rivâyette: "Sonra ikindiye akşamla yatsı arasında kıldık" denir.⁵⁶¹

⁵⁵⁶ **Talak-ı ric'î:** Üç adedine delalet etmeyen söz veya işaretle yapılan boşama. Erkek, tekrar hanımını geri alabilir. Üçüncü sefer boşarsa, hanım bir başkasıyla evlenip ondan boşanmadıkça eski kocasına gelemez.

⁵⁵⁷ Buhârî, Tefsir, Bakara: 2, 40, Talâk: 44; Ebu Dâvud, Nikâh: 21, (2087); Tirmizî, Tefsir, Bakara: 2, (298).

⁵⁵⁸ Buhârî, Talak: 44; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/322.

⁵⁵⁹ Buhârî, Nikâh: 34; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/322.

⁵⁶⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/323.

AÇIKLAMA:

Kur'ân-ı Kerim'de hususi bir ayetle ehemmiyetine dikkat çekilen salat-ı vusta'nın hangi namaz olduğu münâkaşalıdır. Bu hadis, mezkur namazın ikinci namazı olduğu hususunda oldukça kuvvetli bir delil teşkil etmektedir. Ulemanın umumiyetle kabulü de bu merkezdedir. Ancak, 497 numaralı hadise kadar kaydedilecek rivayetlerde de görüleceği üzere, diğer vakitlere de "orta namaz" diyen hadisler mevcuttur. Böylece müteâriz durumlarda en kuvvetliyi tercihe başvurulmaktadır.⁵⁶²

52- وعن أبي يونس مولى عائشة قال: [أمرتني عائشة رضي الله عنها أن أكتب لها مصحفاً وقالت إذا بلغت هذه الآية فأذني: حافظوا على الصلوات والصلوة الوسطى. فلما بلغت أذنتها فأملت علي: حافظوا على الصلوات والصلوة الوسطى، وصلوة العصر وقوموا لله قانتين. قالت عائشة رضي الله عنها سمعتها من رسول الله #]. أخرجه الستة البخارى .

52. (492)- Hz. Aişe'nin azadlısı Ebu Yunus anlatıyor: "Hz. Aişe (radiyallahu anhâ), kendisine bir mushaf yazmamı emretti ve dedi ki: "Şu âyete gelince bana haber ver: "Namazlara ve bilhassa orta namazına devam edin" (Bakara: 2/238). Yazarken bu âyete gelince ona haber verdim. Bana şunu imla ettirdi: "Namazlara ve orta namazına ve ikinci namazına devam edin ve Allah için yalvaranlar olarak eda edin" (Bakara: 2/238). Hz. Aişe (radiyallahu anhâ): "Ben bunu Resûlullah'dan işittim" dedi.⁵⁶³

AÇIKLAMA:

Hz. Aişe'ye nisbet edilen bu rivayete göre: "... ve ikinci namazına" tâbiri Kur'ân'dan bir kelime olmalıdır. Bunu tefsîri bir kayıt olarak te'vil etmediğimiz takdirde "şâz kıraat" kabul edeceğiz. Nevevî şöyle der: "Şaz kıraatle ihticâc edilmez, buna, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hadisi gözüyle de bakılamaz. Çünkü bu kıraati nakleden, onu Kur'ân diye nakletmiştir. Halbuki Kur'ân, icma ve tevatürle sübut bulur. Söz konusu rivayetin Kur'ân olmadığı kesin olunca, hadis olmadığı da kesinlik kazanır." Nevevî bu açıklamayı, "ikinci namazı" tâbirinin "orta namazı" tabirine atfedilmiş olmasını göz önüne alarak "matuf, matuf aleyhin aynı olamaz, öyle ise "orta namazı" ikinci namazı değildir" diyenlere cevap sadedinde yapar.⁵⁶⁴

53- وعن عمرو بن رافع رضي الله عنه: [أنه كان يكتب لحفصة رضي الله عنها مصحفاً فذكر عنها مثل ما قالت عائشة رضي الله عنها]. أخرجه مالك.

53. (493)- Amr İbnu Râfi (radiyallahu anh)'nin anlattığına göre, "Hz. Hafsa (radiyallahu anhâ)'ya bir mushaf yazıyormuş. Hz. Hafsa (radiyallahu anhâ) kendisinden, önceki hadiste -(Ebu Yunus'tan) Hz. Aişe'nin- talep ettiği hususu aynen talep ettiğini anlatmıştır.⁵⁶⁵

54- وعن شقيق بن عقبة عن البراء بن عازب رضي الله عنهما قال: [نزلت هذه الآية حافظوا على الصلوات وصلوة العصر. فقرأناها ما شاء الله، ثم نسخها الله تعالى فنزلت: حافظوا على الصلوات والصلوة الوسطى. فقال رجل كان جالسا عند شقيق له: فهي إذا وصلوة العصر. قال البراء: قد أخبرتك كيف نزلت وكيف نسخها الله تعالى]. أخرجه مسلم .

54. (494)- Şakik İbnu Utbe, Berâ İbnu'l-Âzib (radiyallahu anhümâ)' ten naklettiğine göre, demiştir ki: "Önce şu âyet nâzil oldu: "Namazlara ve bilhassa ikinci namazına devam edin." Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunu

⁵⁶¹ Buharî, Tefsir, Bakara: 2, 42, Cihâd: 98, Meğâzi: 29, Daavat: 58; Müslim, Mesâcid: 202-206, (627); Ebu Dâvud: 5, (409); Tirmizî, Tefsir, Bakara: 2, (2987); Nesâi, Salât: 14 (1, 236); İbnu Mâce, Salat: 6, (684); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/323.

⁵⁶² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/323-324.

⁵⁶³ Müslim, Mesâcid: 207. (629); Ebu Dâvud, Salât: 5, (410); Tirmizî, Tefsir, Bakara: 2, (2986); Nesâi, Salat: 6, (1, 236); Muvatta, Salat: 25, (1,138-139); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/324.

⁵⁶⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/324.

⁵⁶⁵ Muvatta, Cemâ'a: 25, (1, 139); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/325.

bize Allah'ın dilediği müddetçe okudu. Sonra Allah bunu nashetti ve şu âyeti indirdi: "*Namazlara ve bilhassa orta namazına devam edin.*" Şakîk'in yanında oturmakta olan bir zât kendisine: "Öyle ise bu ikinci namazdır." Berâ dedi ki: "Ben bu âyetin nasıl nazil olduğunu, Allah'ın nasıl neshettiğini sana haber verdim."⁵⁶⁶

55- وعن مالك أنه بلغه أن علي بن أبي طالب رضي الله عنه، وابن عباس رضي الله عنهما كانا يَفُونَ: [الصَّوَّةُ الْوُسْطَى صَنِ الصُّبْحِ]. وأخرجه الترمذی عن ابن عباس وابن عمر تعليقاً .

55. (495)- İmâm Mâlik (rahimehumullah)'e ulaştığına göre, Ali İbnu Ebî Tâlib (radıyallahu anh)'e İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), Kur'ân'da zikri geçen "orta namaz"a (salâtu'l-vusta) sabah namazı demişlerdir.⁵⁶⁷

56- وعن زيد بن ثابت وعائشة رضي الله عنهما. أنهما قَا: [الصَّوَّةُ الْوُسْطَى صَنِ الظُّهْرِ]. أخرجه مالك عن زيد والترمذی عنهما.

56. (496)- Zeyd İbnu Sâbit ve Hz. Aişe (radıyallahu anhümâ) "Orta namazı, öğlen namazıdır" derlerdi.⁵⁶⁸

57- وعند أبي داود رحمه الله عن زيد رضي الله عنه قال: [كَانَ رَسُولُ اللَّهِ # يُصَلِّي الظُّهْرَ بِالْهَاجِرَةِ، وَلَمْ يَكُنْ يُصَلِّي صَنِ أَثَدَّ عَلَى أَصْحَابِهِ مِنْهَا فَتَرَلْتُ: حَافِظُوا عَلَى الصَّلَاةِ وَالصَّوَّةِ الْوُسْطَى. قَالَ إِنَّ قَبْلَهَا صَنِ تَيْنٍ وَبَعْدَهَا صَنِ تَيْنٍ].

57. (497)- Ebu Dâvud'un Zeyd (radıyallahu anh)'den kaydettiğine göre, Hz. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) öğle namazını zevalden sonra sıcağın en şiddetli olduğu saatte kıları. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kıldığı namazlar içinde ashabına en zor geleni bu namaz idi. Bunun üzerine şu âyet nazil oldu: "*Namazlara ve orta namazına devam edin.*" Zeyd devamla dedi ki: "(Orta namazı, öğlen namazıdır, zira) bundan önce iki namaz var (birisi geceden -yatsı-, diğeri gündüzden -sabah-), ondan sonra da iki namaz var (biri gündüzden -ikinci-diğeri geceden -akşam-)." ⁵⁶⁹

AÇIKLAMA:

"*Namazlara ve orta namazına devam edin*" meâlindeki ayet-i kerimede geçen orta namazı -Kur'ânî ifadeyle "essalâtu'l-vusta"- hangi namazdır? Bu husus alimlerce münâkaşa edilmiştir. Zira bu âyetle orta namazının Allah katında taşıdığı ehemmiyete Kur'ân-ı Kerim dikkat çekmiş olmaktadır. Münakaşanın sebebi, bunun, beş vakit namazdan hangisine tekabül ettiği hususunda gelen rivâyetlerin farklı olmasındandır. 491 numaralı hadisten itibaren buraya kadar kaydettiğimiz rivayetler gözden geçirilince görülecektir ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bizzat kendisinden vârid olan beyanlar ve bu beyânlara dayanan Ashab es-Salâtu'l-Vusta'yı tayinde farklı olmuşlardır. 491, 492, 493, 494 numaralı hadislerle göre bu, ikinci namazıdır. 495 numaralı hadise göre sabah namazıdır, 496 ve 497 numaralı hadislerle göre de öğle namazıdır.

Burada kaydedilmeyen rivayetlere göre akşam ve hatta yatsı namazı olduğu da söylenmiştir. Kadı İyaz gibi bâzıları da: "Orta namazdan murad beş vaktin hepsidir" demişlerdir. Şârihlerin belirttiği üzere en kavi rivayetler, bunun sabah veya ikinci namazı olduğunu söyleyenlerdir. Bunlar arasında da ikinci namazı üzerinde duranlar en sahihtir. Bu sebeple alimlerin ekserisi de "orta namaz"ın ikinci namazı olduğu görüşündedir.

Unutmayalım ki, Kur'ân-ı Kerim'in beyanındaki bu mübhemlik bir tesadüf değildir. Burda mühim hikmetler mevcuttur.

Rıza-ı İlâhîyi aramada hassas olan mü'minler, bu mübhemlik sayesinde "beş vakitten her biri" orta namazı olabilir düşüncesiyle bütün vakitlere aynı ehemmiyeti vererek namazlarını vaktinde kılarlar.⁵⁷⁰

⁵⁶⁶ Müslim, Mesâcid: 208, (630); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/325.

⁵⁶⁷ Muvatta, Cemâ'a: 28, (1, 137). Tirmizî, bu hadisi İbnu Abbas ve İbnu Ömer'den muallak (senetsiz) olarak zikretmiştir. Tirmizî, Salât: 133, (182); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/325.

⁵⁶⁸ Muvatta, Cemâ'a: 27, (1, 139); Tirmizî, Salât: 133, (182); Ebu Dâvud, Salât: 5, (411); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/326.

⁵⁶⁹ Ebu Dâvud, Salât: 5, (411); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/326.

⁵⁷⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/326-327.

58- وعن عبدالله بن الزبير رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قُلْتُ لِعُثْمَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ هَذِهِ آيَةُ النَّبِيِّ فِي الْبَقْرَةِ: وَالَّذِينَ يَتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا إِلَى قَوْلِهِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ. قَدْ نَسَخْتُهَا آيَةُ أُخْرَى فَلِمَ تَكْتُبُهَا؟ قَالَ: نَدَعُهَا يَا ابْنَ أَخِي؟ أَعْيُرُ شَيْئًا مِنْ مَكَانِهِ]. أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ.

58. (498)- Abdullah İbnü'z-Zübeyr (radiyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Osman (radiyallahu anh)'a, Bakara suresinde geçen: "Sizden zevceler(ini geride) bırakıp ölecek olanlar eşlerinin (kendi evlerinden) çıkarılmayarak yulına kadar faydelenmesini (bakılmasını) vasiyyet etsinler" (Bakara: 2/240), âyeti diğer bir âyetle (Bakara: 2/234) neshedildiği halde niçin bu mensuh ayeti de Kur'an-ı Kerim'e yazıyorsunuz?" diye sordum. Bana şu cevabı verdi: "Ey kardeşim oğlu bu âyeti terk mi edelim, (bunu mu söylüyorsun)? Hayır, ben hiçbir şeyi yerinden oynatmam."⁵⁷¹

AÇIKLAMA:

İslâm'ın ilk zamanlarında kocası vefat eden bir kadın miras almaz, yalnız bir sene kocasının evinde bakılırdı. Bu durumda iddet de bir yıldır. Eğer kadın, o müddet zarfında çıkar giderse, bir yıl bakılma hakkından mahrum kalırdı. Bilâhère yukarıda kaydettiğimiz âyet -ki bir yıl nafaka ve süknayı vasiyet etmeyi emretmektedir- kadınlara miras hakkı tanıyan ayetle (Nisa: 4/12), bir senelik iddet ayeti de vefat iddeti olan dört ay on günlük iddetle (Bakara: 2/234) neshedildi.

Mücâhid'e göre, âyet muhkemdir. Yani neshedilmemiştir, hükmü bâkidir. Şöyle ki: Kocası ölen kadın, süknayı (yani kocasının evinde ikâmeti) ihtiyar etmez, onun malından nafaka almazsa iddeti dört ay on gündür. Süknayı ve nafakayı ihtiyar ederse bir senedir. Bu rey râcihtir.

Hadis-i şerif, Hz. Osman (radiyallahu anh)'ın Kur'an'ı istinsah ettirirken, Hz. Ebû Bekir (radiyallahu anh) tarafından tanzim edilmiş olan tertibe aynen riayet edildiğini ifade eder. Bu tertipte, âyetler, nasihtir, mensuhtur diye bir ayrıma tâbi tutulmamıştır. Ancak, Kur'an-ı Kerim'in 23 yıllık nüzul tarihi içinde, değişen şartlara göre vukua gelen tekemmül ve nesh durumlarını ve Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm)'in zaman içindeki bâzı farklı uygulamalarını, Kur'an'ın bir kısım ayetlerini açıklayıcı mahiyetteki sözlerini şahsî anlayıştaki farklılıklardan ileri gelen bazı münferid ve şâz hâdiseler olmuştur. Az yukarıda geçen 492, 493, 494 numaralı hadisleri de böyle değerlendirmek gerekir. Kur'an-ı Kerim' in bugünkü muhtevası mütevâtirdir ve Ashabın icmâi vardır, şâz olan ve münferid kalan rivayetler bu icmâi bozamaz.⁵⁷²

59- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ # قَالَ: [إِنَّ لِكُلِّ شَيْءٍ سَنَامًا. وَإِنَّ سَنَامَ الْقُرْآنِ سُورَةُ الْبَقْرَةِ، وَفِيهَا آيَةٌ هِيَ سَيِّدَةُ آيِ الْقُرْآنِ: آيَةُ الْكُرْسِيِّ]. أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِيُّ.

59. (499)- Ebu Hüreyre (radiyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular: "Her şeyin bir şerefesi var. Kur'an-ı Kerim'in şerefesi de Bakara suresidir. Bu surede bir âyet vardır ki, Kur'an âyetlerinin efendisidir: "Ayetü'l-Kürsî".⁵⁷³

AÇIKLAMA:

Şerefe diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı senâm'dır. en-Nihâye'de bu kelime ile herşeyin en yüksek noktasının zirvesinin ifade edildiği belirtilir.

Bakara suresinin Kur'an-ı Kerim'in şerefesi olarak tavsifi, uzunluğundan dolayıdır. 286 ayetle bu hususta başta gelir, dolayısıyla pekçok ahkâma şâmidir. Keza cihâd emri de bu surededir ve elbette bu sebeple de ayrı bir yücelik ve şerefe sahiptir.

Bakara'da yer alan Ayetü'l-Kürsî de bu surenin şerefini artıran, diğerleri arasında mümtaz bir makama ulaşmasına sebep olan bir âmil olarak ifade edilmektedir.

Ayetü'l-Kürsî'ye gelince, bu Bakara'nın 255'inci âyetidir. Cenâb-ı Hakk'ı mühim sıfatlarıyla tanıtır. Uzunca bir ayettir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), bu âyeti başka hadisleriyle de övmüştür. Bir hadis şöyle: "Kim farz olan her namazın ardından Ayetü'l-Kürsî okursa ondan sonraki namaza kadar mahfuz kalır." Bu hadis sebebiyle her namazın arkasından tesbihattan önce okunan bu âyetin meâl-i âlisi şöyledir:

"Allah (o Allah'tır ki) kendinden başka hiç bir ilah yoktur. (O, zâtî, ezeli ve ebedî hayat ile) dîridir (bâkidir). Zâtîyle ve kemâliyle kaimdir. (Yarattıklarının her an tedbir ve hıfzında yegâne hâkimdir, herşey onunla kâimdir). Onu ne bir uyuklama tutabilir, ne de bir uyku. Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi O'nundur. O'nun izni

⁵⁷¹ Buhârî, Tefsir, Bakara: 2, 45; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/328.

⁵⁷² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/328.

⁵⁷³ Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'an: 2, (2881); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/328.

olmadıkça nezdinde şefa'at edecek kim imiş? O, (yarattıklarının) önlerindeki arkalarındaki, (yaptıklarını, yapacaklarını, bildiklerini, bilmediklerini, açıkladıklarını, gizlediklerini, dünyalarını, âhiretlerini, hülâsa herşeyini, her şe'nini) bilir. (Mahlukatı) O'nun ilminden yalnız kendisinin dilediğinden başka hiçbir şeyi (kabil değil) kavrayamazlar. O'nun kürsüsü gökleri ve yeri (kucaklamıştır, o kadar) geniştir. Bunların muhafazası O'na ağır da gelmez. O, çok yüce, çok büyüktür."

Ayetü'l-Kürsî hakkında gelen birkaç hadis daha:

"Kim sabaha çıkınca Âyetü'l-Kürsî ile Hâ-Mim tenzilü'l-Kitab minallahi'l-Azîzi'l-Alîm suresinin evvelindeki iki âyeti okursa o gün akşama kadar (bela ve kazalardan) mahfuz kalır. Kim de akşama dâhil olunca onları okursa o gece sabahlayıncaya kadar mahfuz olur."

"Allah'ın en büyük ismi (İsm-i âzamı) -ki Allah, onunla kendisine dua edilince isâbet buyurur, onunla bir şey istenince verir- şu üç suredir: el-Bakara, Âl-i İmrân ve Tâ-Hâ sureleri. Râvi Ebu Ümâme ilâve ediyor: "Ben o ism-i âzam'ı aradım, el-Bakara suresindeki Âyetü'l-Kürsî, Al-i İmrân suresindeki Elif-Lâm-Mim Allahu Lâ ilâhe illâ hüve'lhayyül'kayyûm ve Tâ-Hâ suresindeki: ve anati'l'vücûhi li'lhayyi'l'kayyûm âyetlerinde (Tâ-Hâ: 20/111) buldum (yâni ism-i âzam Hayy ve Kayyûm isimleridir)."⁵⁷⁴

60- وعن أبي بن كعب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ # يَا أَبَا الْمُؤَدِّرِ أَتَدْرِي أَيُّ آيَةٍ مِنْ كِتَابِ اللهِ مَعَكَ أَعْظَمُ؟ قُلْتُ: اللهُ إِلَهٌ أَوْ هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ فَضَرَبَ فِي صَدْرِي، وَقَالَ لِيَهْنَكَ الْعِلْمُ أَبَا الْمُؤَدِّرِ]. أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ وَأَبُو دَاوُدَ.

60. (500)- Übey İbnu Ka'b (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana:

"Ey Ebu'l-Münzir, Allah'ın Kitabından ezberinde bulunan hangi âyetin daha büyük olduğunu biliyor musun?" diye sordu. Ben:

"O Allah ki, O'ndan başka ilah yoktur, O, Hayy'dır, Kayyûm'dur (yani diridir her şeye kıyam sağlayandır)" (Bakara: 2/225) -ki buna Ayet'ü'l-Kürsî denir- dedim. Göğsüme vurdu ve:

"İlim sana mübârek olsun ey Ebu'l-Münzir!" dedi."⁵⁷⁵

61- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [وَكَلَّنِي رَسُولُ اللهِ # بِحِفْظِ زَكَاةِ رَمَضَانَ فَأَتَانِي آتٍ فَجَعَلَ يَحْتُو مِنْ الطَّعَامِ فَأَخَذْتُهُ فَقُلْتُ: رَفَعْتَكَ إِلَى رَسُولِ اللهِ #، فَقَالَ إِنِّي مُحْتَاجٌ وَعَلَى عِيَالٍ وَلِي حَاجَةٌ شَدِيدَةٌ. قَالَ: فَخَلَيْتُ عَنْهُ فَأَصْبَحْتُ فَقَالَ النَّبِيُّ # يَا أَبَا هُرَيْرَةَ مَا فَعَلَ أُسَيْرُكَ الْبَارِحَةَ؟ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ شَكَا حَاجَةً شَدِيدَةً وَعِيَاءً فَرَحِمْتُهُ فَخَلَيْتُ سَبِيلَهُ. قَالَ أَمَا إِنَّهُ قَدْ كَذَّبَكَ وَسَيَعُودُ؛ فَعَرَفْتُ أَنَّهُ سَيَعُودُ لِقَوْلِ النَّبِيِّ # فَرَسَدْتُهُ فَجَاءَ يَحْتُو مِنْ الطَّعَامِ فَأَخَذْتُهُ فَقُلْتُ: رَفَعْتَكَ إِلَى رَسُولِ اللهِ #. قَالَ دَعْنِي: فَإِنِّي مُحْتَاجٌ وَعَلَى عِيَالٍ أَعُودُ فَرَحِمْتُهُ فَخَلَيْتُ سَبِيلَهُ. فَأَصْبَحْتُ؛ فَقَالَ لِي رَسُولُ اللهِ #: يَا أَبَا هُرَيْرَةَ مَا فَعَلَ أُسَيْرُكَ الْبَارِحَةَ؟ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ شَكَا حَاجَةً وَعِيَاءً فَرَحِمْتُهُ فَخَلَيْتُ سَبِيلَهُ. قَالَ أَمَا إِنَّهُ كَذَّبَكَ وَسَيَعُودُ. فَرَسَدْتُهُ النَّالَةَ: فَجَاءَ يَحْتُو مِنْ الطَّعَامِ فَأَخَذْتُهُ فَقُلْتُ: رَفَعْتَكَ إِلَى رَسُولِ اللهِ # وَهَذَا آخِرُ ثَلَاثِ مَرَّاتٍ إِنَّكَ تَزْعُمُ أَنَّكَ تَعُودُ. فَقَالَ دَعْنِي فَإِنِّي أَعْلَمُكَ كَلِمَاتٍ يَنْفَعُكَ اللهُ تَعَالَى بِهَا. قُلْتُ مَا هِيَ؟ قَالَ إِذَا أُوْبِتَ إِلَى فِرَاشِكَ فَاقْرَأْ آيَةَ الْكُرْسِيِّ: اللهُ إِلَهٌ أَوْ هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ. حَتَّى تَخْتِمَ بِهَا؛ فَإِنَّهُ لَنْ يَزَالَ عَلَيْكَ مِنَ اللهِ تَعَالَى حَافِظٌ، وَ يَقْرُبُكَ شَيْطَانٌ حَتَّى تُصْبِحَ فَخَلَيْتُ سَبِيلَهُ فَأَصْبَحْتُ. فَقَالَ لِي رَسُولُ اللهِ #: مَا فَعَلَ أُسَيْرُكَ الْبَارِحَةَ؟ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ رَعِمَ أَنَّهُ يُعَلِّمُنِي كَلِمَاتٍ يَنْفَعُنِي اللهُ تَعَالَى بِهَا فَخَلَيْتُ سَبِيلَهُ فَقَالَ مَا هِيَ؟

قُلْتُ قَالَ لِي: إِذَا أُوْبِتَ إِلَى فِرَاشِكَ فَاقْرَأْ آيَةَ الْكُرْسِيِّ مِنْ أَوْلَاهَا حَتَّى تَخْتِمَ بِهَا؛ اللهُ إِلَهٌ أَوْ هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ. وَقَالَ لِي لَنْ يَزَالَ عَلَيْكَ حَافِظٌ مِنَ اللهِ تَعَالَى حَتَّى تُصْبِحَ، وَلَنْ يَقْرُبَكَ شَيْطَانٌ. فَقَالَ النَّبِيُّ #: أَمَا إِنَّهُ قَدْ صَدَّقَكَ وَهُوَ كَذُوبٌ. تَعْلَمُ مَنْ تُخَاطَبُ مُنْذُ ثَلَاثِ يَوْمَاتٍ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ؟ قُلْتُ! قَالَ ذَا شَيْطَانٍ]. أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ .

⁵⁷⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/328-329.

⁵⁷⁵ Müslim, Müsâfirîn: 258, (810); Ebü Dâvud, Vitir: 17, (Salât: 325, (1460); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/330.

61. (501)- Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) beni Ramazan zekatını muhâfazaya tâyin etmişti. Derken kara bir adam gelerek zâhireden avuç avuç almaya başladı. Ben derhal kendisini yakaladım ve:

"Seni Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a çıkaracağım" dedim. Bana:

"Ben fakir ve muhtaç bir kimseyim, üstelik üzerimde bakmak zorunda olduğum çoluk-çocuk var, ihtiyaçlarım cidden çoktur, şiddetlidir" dedi. Ben de onu salıverdim. Sabah olunca, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):

- *Ey Ebu Hüreyre! Dün akşamki esirini ne yaptın?* diye sordu. Ben:

- Ey Allah'ın Resûlü: Bana şiddetli ihtiyacımdan ve çoluk-çocuktan dert yandı. Bunun üzerine ona acıyarak salıverdim, dedim. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

- *"Ama o sana muhakkak yalan söyledi. Haberini olsun, o tekrar gelecek!"* buyurdu. Bu sözünden anladım ki, herif tekrar gelecek. Binâenaleyh onu beklemeye başladım. Derken yine geldi ve zahireden avuçlamaya başladı. Ben de derhal yakaladım ve:

"Seni mutlaka Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a çıkaracağım" dedim. Yine yalvararak:

"Beni bırak, gerçekten çok muhtacım, üzerimde çoluk-çocuk var, bir daha yapmam" dedi. Ben yine acıdım ve salıverdim.

Ertesi gün Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

- *Ey Ebu Hüreyre, dün geceki esirini ne yaptın?* diye sordu. Ben:

- Ey Allah'ın Resûlü, bana ihtiyacımdan çoluk-çocuğundan dert yandı. Ben de acıdım ve salıverdim, dedim. *"Ama"* dedi, Resulullah: *"O yalan söyledi fakat yine gelecek."*

Üçüncü sefer yine gözetledim. Yine geldi ve zahireden avuç avuç almaya başladı. Onu yine yakalayıp:

- *"Seni mutlaka Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e götüreceğim. Bu üçüncü gelişin, üstelik sıkılmadan başka gelmeyeceğim deyip yine de geliyorsun"* dedim. Yine bana rica ederek şöyle söyledi:

"Bırak beni, sana birkaç kelime öğreteyim de Allah onlarla sana fayda ulaştırsın". Ben:

- Nedir bu kelimeler söyle! dedim. Bana dedi ki:

- Yatağa girdin mi Ayetü'l-Kürsî'yi sonuna kadar oku. Bunu yaparsan Allah senin üzerine muhafız bir melek diker, sabah oluncaya kadar sana şeytan yaklaşamaz dedi. Ben yine acıdım ve serbest bıraktım.

Sabah oldu, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Dün akşamki esirini ne yaptın?" diye sordu. Ben:

- Ey Allah'ın Resûlü, bana birkaç kelime öğreteceğini, bunlarla Allah'ın bana faide ihsan buyuracağını söyledi, ben de kendisini yine serbest bıraktım, dedim. Resul-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm):

- *Neymiş onlar?* dedi. Ben:

- Efendim, döşeğine uzandığın vakit Ayetü'l-Kürsî'yi başından sonuna kadar oku. (Bunu okursan) Allah'ın koyacağı bir muhâfız üzerinden eksik olmaz ve ta sabaha kadar şeytan sana yaklaşmaz! dedi, cevabını verdim.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunun üzerine:

"(Bak hele!) o koyu bir yalancı olduğu halde, bu sefer doğru söylemiş. Ey Ebû Hüreyre! Üç gecedir kiminle konuştuğunu biliyor musun?" dedi. Ben:

- Hayır! cevabını verdim.

- *O bir şeytandı* buyurdular.⁵⁷⁶

AÇIKLAMA:

Âyet ve surelerin birbirine üstün olup olmayacağı, âlimler arasında münâkaşa konusu ise de, bu hadiste üstünlük açık olarak ifade edilmektedir. Mesele şudur: Ayetler ve sureler, vahy-i ilâhî ve kelâmullah olmaları haysiyetiyle aynı yüce değeri taşırlar. Ancak, ihtiva ettikleri mâna sebebiyle, okuyana kazandırdıkları sevap cihetiyle üstünlük söz konusu olabilmektedir. Madem ki Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu üstünlüğü söylemiştir, bu mânada kabul etmek gerekir. Öyle ise ihtilâf izâfidir ve deyişen nokta-i nazara göredir. Yukardakine benzeyen başka rivayetler de var. Birini aşağıda kaydedeceğiz.⁵⁷⁷

-62- وعن أبي أيوب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّهُ كَانَ لَهُ سَهْوَةٌ فِيهَا تَمْرٌ، وَكَانَتْ تَجِيءُ الْغَوْلُ فَتَأْخُذُ مِنْهُ فَشَتَا ذَلِكَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ #. قَالَ أَذْهَبَ: فَإِذَا رَأَيْتَهَا تَقُلْ بِاسْمِ اللَّهِ أَحْيِي رَسُولَ اللَّهِ #. قَالَ: فَأَخَذَهَا فَحَلَفْتُ أَنْ تَعُودَ فَأَرْسَلَهَا فَجَاءَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ # فَقَالَ: مَا فَعَلَ أُسَيْرُكَ؟ فَقَالَ حَلَفْتُ أَنْ تَعُودَ. فَقَالَ كَذَبْتُ وَهِيَ مُعَاوِدَةٌ الْكُذِبِ. فَأَخَذَهَا مَرَّةً أُخْرَى: فَحَلَفْتُ أَنْ تَعُودَ. فَأَرْسَلَهَا فَجَاءَ إِلَى النَّبِيِّ # فَقَالَ: مَا فَعَلَ أُسَيْرُكَ؟ فَقَالَ حَلَفْتُ أَنْ تَعُودَ. قَالَ كَذَبْتُ وَهِيَ

⁵⁷⁶ Buhârî, Vekâle: 10; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/331-332.

⁵⁷⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/332-333.

مُعَاوِدَةُ الْكُذْبِ. فَأَخَذَهَا فَقَالَ: مَا أَنَا بِتَارِكِكَ حَتَّى أَذْهَبَ بِكَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ # فَقَالَتْ: إِنِّي ذَاكِرَةٌ لَكَ شَيْئاً آيَةَ الْكُرْسِيِّ أَقْرَأُهَا فِي بَيْتِكَ فَ يَثْرُبُكَ شَيْطَانٌ وَ غَيْرُهُ فَجَاءَ إِلَى النَّبِيِّ # فَقَالَ: مَا فَعَلَ أُسَيْرُكَ؟ فَأَخْبَرَهُ بِمَا قَالَتْ. فَقَالَ: صَدَقْتَ وَ هِيَ كَذُوبٌ]. أخرجہ الترمذی. «السهوة» بيت صغير منحدر في أرض شبه المخدع والخزانة .

62. (502)- Ebu Eyyüb (radiyallahu anh) anlatmıştır ki: "Kendisinin bir hücresi vardı ve içinde hurma bulunuyordu. Buraya bir gulyabani (cin) dadanmış gelip hurmadan alıyordu. Bu durumu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a açtı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kendisine:

"Git, tekrar görecek olursan "Allah'ın adıyla, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a icâbet et" dersin" buyurdu.

Ebu Eyyub der ki: (Bekledim, tekrar gelince) yakaladım. Ancak, bir daha gelmeyeceğine dair yemin etti, ben de salıverdim.

Sonra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la karşılaştığımda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Esirin ne oldu?" diye sordu. Ben:

"Bir daha gelmeyeceğine dair yemin etti (ben de bıraktım)" dedim. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"O yalan söylemiş, o yalana alışkındır" buyurdu.

Ebu Eyyüb, bir başka sefer yine geldiğini, yakalayınca gelmeyeceğine dair yine yemin ettiğini, yemini üzerine salıverdiğini anlatır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tekrar:

"Esirin ne oldu?" diye sorar.

"Gelmeyeceğine dair yemin edince bıraktım" der. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Yalan söylemiş, o zaten yalana alışkındır" buyurur. Ebu Eyyub (radiyallahu anh) üçüncü sefer yine yakalar ve:

"Bu sefer seni bırakmayacağım, mutlaka Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a kadar götürüleceğim" der. Bunun üzerine cin:

"(Dinle beni) sana mühim bir şey hatırlatacağım: Ayet'ül-Kürsî var ya onu evinde oku. O takdirde sana hiç ne şeytan ne başkası yaklaşamaz" der. (Ebû Eyyub yine salar) ve Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e gelir.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Esirin ne oldu?" diye sorar. Olup biteni haber verince:

"(Hayret), yalancı olduğu halde bu sefer doğruyu söylemiş" buyurur.⁵⁷⁸

63- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: [نَزَلَ قَوْلُهُ تَعَالَى: إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ، فِي أَنْصَارٍ. كَانَتْ الْمَرْأَةُ تَكُونُ مُفَقَّةً فَتَجْعَلُ عَلَى نَفْسِهَا إِنْ عَاشَ لَهَا وَلَدٌ أَنْ تُهَوِّدَهُ فَلَمَّا أُجْلِبَتْ بِنُو النَّصِيرِ كَانَتْ فِيهِمْ كَثِيرٌ مِنْ أَنْبَاءِ أَنْصَارٍ فَقَالُوا نَدْعُ أَنْبَاءَنَا فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ]. أخرجہ أبو داود. وقال «المقمة» التي يعيش لها ولد

63. (503)- İbnu Abbâs (radiyallahu anhümâ) anlatıyor: "Dinde zorlama yoktur" (Bakara: 2/256) ayeti Ensâr hakkında inmiştir. Şöyle ki: Medine'de çocuğu yaşamayıp ölen kadınlar,

"çocuğum yaşarsa Yahudi dini üzerine yetiştireceğim" diye adakta bulunurdu. Benu Nadîr Yahudileri Medine'den sürüldükleri vakit, bunlar arasında Yahudileştirilmiş çok sayıda Ensâr çocuğu vardı. Ensâriler:

"Çocuklarımızı onlara terketmeyiz" dediler. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak: "Dinde zorlama yoktur, artık iman ile küfür apaçık meydana çıkmıştır..." (Bakara: 2/256) âyetini inzâl buyurdu.⁵⁷⁹

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet câhiliye devrinde müşrik olan Medineli Arapların kitap ehli olan Yahudilere karşı belli ölçüde aşağılık duygusu taşıdıklarını göstermektedir. Çocuğu olmayan kadının "Çocuğum olursa Yahudilik üzerine yetiştireceğim, adağım olsun!" diye adakta bulunması bunu gösterir. Üstelik nâdir bir vak'a olmadığı, bu yolla "çok sayıda" Ensâr çocuğunun Yahudileştiği anlaşılmaktadır.

Bazı rivayetlerde, çocuklarını almak isteyen Ensâr'a Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in: "Adamlarınızı muhayyer bırakın, şâyet sizi tercih ederlerse onlar sizdendir, yoksa onları tercih ederlerse, Yahudilerle birlikte onları da sürgün edin." der.

Hattâbi der ki: "İslâm gelmezden önce küfür ve şirki bırakarak Hıristiyanlık veya Yahudiliğe girenler, o girdiği hâl üzere bırakılırlar. Kendilerine cizye alma, kadınlarıyla evlenme, kestiklerini yeme gibi hususlarda Ehl-i Kitap

⁵⁷⁸ Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân: 3, (2883); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/333-334.

⁵⁷⁹ Ebû Dâvud, Cihâd: 126, (2682); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/333-334.

muâmelesi yapılır. Ama, İslâm gelip Yahudiliği neshettikten sonra şirki bırakıp Yahudiliğe giren olursa, o hal üzere bırakılmazlar.

"Dinde zorlama yoktur!" ayetine gelince bu âyetin hükmü, âyetin inmiş bulunduğu hâdisedeki Yahudilerle sınırlıdır. Kâfirin hak dine zorlanması vâcibdir. İşte bu vecibe sebebiyledir ki, Müslüman olmaları veya cizye vererek haklarındaki dinin hükmüne râzı olmaları için onlarla savaştık."

Fahreddin-i Râzi, bu âyetle ilgili başka yorumlar da kaydeder, özetle:

1- Allah Teâla, iman işini icbâr ve zorlama üzerine bina etmemiştir, imkân ve ihtiyar üzerine kurmuştur. Çünkü Cenab-ı Hakk imanın delillerini en güzel şekilde açıklamıştır. Kâfirin özür beyan etmesine imkân bırakılmayacak şekilde yapılan beyandan sonra küfür üzere kalmanın özrü yoktur, yine de kabul etmezse imana icbardan başka yol kalmaz. Bu ise imtihan mahalli olan dünya hayatında câiz değildir. Çünkü dine zorlama olursa ibtila ve imtihan mânası kaybolur. Bunu ifâde eden başka ayetler var: "De ki: Gerçek Rabbinizdendir, dileyen inansın dileyen inkar etsin" (Kehf: 18/29). Keza: "Ey Muhammed, Rabbin dileseydi yeryüzünde bulunanların hepsi inanırdı. Öyle iken insanları inanmaya sen mi zorlayacaksın?" (Yunus: 10/99). Keza: "Ey Muhammed! İnanmıyorlar diye nerdeyse kendini mahvedeceksin. Biz dilesek onlara gökten bir mucize indiririz de ona boyun eğip kalırlar" (Şuara: 42/3). Bu âyetler gösterir ki, zorlamak, icbâr etmek, teklife, imtihana muğayirdir.

2- İkraha (zorlama) Müslümanın kafire: "Ya inanırsın ya öldürürüm" demesidir. Ayet-i kerime "Dinde zorlama yok" buyurmuştur. Bu buyruk ya ehl-i kitap ve mecusiler hakkındadır -ki bu durumda cizyeyi kabul ettiler mi haklarında katl düşer- ya da diğer kâfirler hakkındadır. Bunlar da ya Yahudiliğe veya Hıristiyanlığa girenlerdir; bunlar hakkında fukaha ihtilaf etmiş; bazıları: Oldukları gibi kabul edilir demiştir, bu durumda onlardan da cizyeyi kabul ettiler mi katl düşer, bu görüşe göre "Dinde zorlama yoktur" ayeti bütün kâfirler hakkında câridir. Bâzı fakihler de: Diğer kâfirler Hıristiyan veya Yahudi olsalar, bu onlardan kabul edilmez, bu görüşe göre, onlara ikrah (zorlama) caiz olur. Bu durumda "Zorlama yoktur" hükmünü ehli kitaba tahsis etmek gerekir."

3- Ayetten çıkarılan üçüncü te'vil'e göre: Harpte mağlup düşerek dine girenlere "zorla girdiniz" denmemelidir. Çünkü harpten sonra dine girmeyi kabûl eder ve girişinde samimi olursa, bu zorlama sayılmaz. Öyleyse; âyetin manası, "onları zorlamaya nisbet etmeyin" yâni "zorla Müslüman oldunuz demeyin" demek olur. Bunun benzeri şu âyettir: "...Size Müslüman olduğunu bildirene, dünya hayatının geçici menfaatine göz dikerek: "Sen Müslüman değilsin" demeyin.." (Nisa: 4/93).

Şu halde başta Hattabî'den kaydettiğimiz görüş, âyetle ilgili olarak yapılan açıklama ve tevillerden sadece biri olmaktadır.⁵⁸⁰

64- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: نَحْنُ أَحَقُّ بِالشَّكِّ مِنْ إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ إِذْ قَالَ رَبِّ أَرْنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَى قَالَ أَوْلَمْ تُؤْمِن؟ قَالَ بَلَى. وَلَكِنْ لِيَبْتَلَنَّ قَلْبِي؛ وَيَرْحَمَ اللهُ لَوْطاً لَقَدْ كَانَ يَأْوِي إِلَى رُكْنٍ شَدِيدٍ، وَلَوْ لَبِثْتُ فِي السِّجْنِ طَوْلَ أُنْتِ يُونُسَ، جَبْتُ الدَّاعِيَ]. أخرجہ الشيخان والترمذی، وهذا لفظ الشيخين .

64. (504)- Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Hz. İbrahim (aleyhisselam)' in şu sözleriyle ifade ettiği şüpheyi yaşamaya biz ondan daha lâyıktız: "Ey Rabbin ölüleri nasıl dirilteceğini bana göster" demiş, (Allah: "Buna) inanmadın mı yoksa" demiş, o da: "İnanırım, fakat kalbimin, (gözümle görerek) yatışması için (istedim, diye) söylemişti." (Bakara: 2/260).

Allah, Lût (aleyhisselam)'a rahmetini bol kılsın, aslında o çok muhkem bir kaleye sığınmıştı.

Eğer, Hz. Yusuf (aleyhisselam)'un kaldığı müddetçe hapiste ben kalsaydım, dâvete icâbet ederdim."⁵⁸¹

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) burada üç ayrı peygamberin hayatlarındaki mühim vak'alara dikkat çekmektedir.⁵⁸²

Hz. İbrahim'le İlgili Kısım

Ayet-i kerimenin bildirdiğine göre, Hz. İbrahim (aleyhisselam) ölüleri nasıl dirilttiğini kendisine göstermesini Cenab-ı Hakk'tan talep eder. O yüce Peygamber (aleyhisselam)'in, bu talebi niçin yaptığı hususunda çok değişik görüşler ileri sürülmüş, yorumlar yapılmıştır. Şârihler, müfessirler, kelamcılar ve hatta mutasavvıflar aynı âyeti

⁵⁸⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/334-336.

⁵⁸¹ Buhârî, Enbiyâ: 11, 15, 19, Tefsir, Yusuf: 5, Ta'bir: 9; Müslim, İman: 238, (151), Fedâil: 152, (151); Tirmizî, Tefsir, Yusuf: 12, (3115); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/336-337.

⁵⁸² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/337.

farklı şekillerde yorumlamışlardır. Biz burada, teferruata girmeden, hadisin anlaşılmasını sağlayacak miktarda birkaç görüşü belirtmeye çalışacağız.

İbnu Abbâs ve Atâ'dan gelen rivayetlere göre, herkese ârız olan bazı vesveseler Hz. İbrahim'e de ârız olmuştur. O da bundan kurtulmak için ölümlerini diriltmesini görmeyi talep etmiştir. Katâde'nin rivayetine göre ise, vahşi hayvanlarca parçalanmış olan bir eşek leşine rastlayınca bu talepte bulunmuştur. Diğer bazıları da şu tevli benimsemiştir: Cenab-ı Hakk, Hz. İbrahim (aleyhisselam)'i kendine dost (halil) seçince Hz. İbrahim şöyle duada bulunmuştur: *"Ey Rabbim ölümleri nasıl dirilttiğini bana göster tâ ki sana halil olduğumu anlayayım... ta ki dostluk hususunda kalbim mutmain olsun."* Bu talebi Hz. İbrahim (aleyhisselam)'in şidetli korkudan kurtulmak için yaptığını söyleyenler de var. Bir kısım sûfilerin de: "Allah'tan kalbleri nasıl ihya ettiğini göstermesini talep etmiştir" şeklinde te'vili vardır. "Bu talebten maksad, iman hususunda fazlaca delille kalbin itminanını aramaktır" diyen de olmuştur.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'in *"Şekke biz İbrahim'den daha lâyıkız"* sözüne gelince, bunun anlaşılması da selef büyüklüğü arasında farklı olmuştur. Bazıları zahiri mânâyı esas almış, "Ancak bu, nübüvvetten önceye aittir" demiştir. Zâhiri mânâyı esas alanlardan Taberî, "Bu şeklin şeytanın attığı vesveseden ileri geldiğini fakat hiçbir zaman Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'in kalbinde istikrar bulmadığını" ifâde etmiştir.

Bu sözle, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'in kastı hususunda söylenenlerden bazıları: "Biz böyle bir delil görmeye Hz. İbrahim'den daha çok arzu duyuyoruz."

"Biz şüphe ve şekke düşmüyorsak, şekke düşmemeye İbrahim (aleyhisselam) daha layıktır." Yani "Şayet peygamberlere şüphe ârız olması vaki ise, ben buna öbürlerinden daha çok müstehakım. Görüyorsunuz ki bende hiçbir şüphe yok. Öyleyse bilin ki, Hz. İbrahim (aleyhisselam) hiçbir şüpheye düşmemiştir." Âlimlerimiz, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'in bu sözü Hz. İbrahim'e karşı tevazu maksadıyla söylediğini veya Allah'ın kendisine Hz. İbrahim'den efdal olduğunu bildirmezden önce söylemiş olabileceğini belirtirler. Nitekim Hz. Enes'in rivayet ettiği bir hadise göre, bir kimse Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e: Ey mahlukatın en hayırlısı -Ya Hayre'l-Beriyye- diye hitabta bulunur. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm): *"Bu İbrahim'dir"* diye cevap verir:

Sadedinde olduğumuz hadisin vürudıyla ilgili olarak şu açıklama da yapılmıştır: "Yukarıdaki âyet-i kerime nâzil olduğu zaman Ashab (radıyallahu anhüm ec mânâin)'tan bazıları: "Hz. İbrahim şüpheye düşmüş, bizim peygamberimiz böyle bir şüpheye düşmedi" derler. Bu söz Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a ulaşıncaya: "Biz şüpheye İbrahim'den daha çok müstehakız" der. Bununla Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), insanlar arasında câri bir usulle maksadını ifade etmiş olmaktadır. Şöyle ki: Bir kimse, bir başkasını bir sözden korumak isteyince "Ona ne söylemek istiyorsan bana söyle" der. Burada esâs itibarıyla: "Bunu söyleme" demek istenmektedir.

"Bu hadisle, biz ümmeti hakkında caiz olan şüpheye düşme işinden, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ismetinin delâletiye, hâric tutulmuş olmaktadır."

"Şekk olarak değerlendirdiğiniz bu şeye ben daha müstehakım, çünkü bu şekk değildir, aksine, imânî mesâilin daha da vuzuh kazanmasını talebtir."

Kaydedeceğimiz son bir yorum şöyle:

"Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), kendi kavminden mâruz kaldığı tekzib, inkâr ve peygamberliğinin reddi sadedinde reva gördükleri binbir menfi davranışlarından çektikleri sebebiyle şöyle demek istemiştir: "İnkârcı kavminden çektiklerimin büyüklüğü karşısında, Hz. İbrahim'in taleb ettiği gibi, ölümleri diriltme, Allah'ın beni üstün kıldığını bilmem gibi hususları talep etmeye Hz. İbrahim (aleyhisselam)'den daha çok müstehakım, fakat bunları talep etmiyorum."⁵⁸³

Hz. Lut'la İlgili Kısım

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: "Allah Lût (aleyhisselam)'a rahmetini bol kılsın, aslında o çok sağlam bir kal'aya sığınmıştı" sözü de bir başka âyete işâret etmektedir. Bilindiği üzere, Cenâb-ı Hakk, Lût kavmini, düştükleri iflah olmaz sapıklıkları sebebiyle cezalandırmaya karar vermiş, bu cezayı icrâ etmek üzere iki melek vazifelendirmişti. Vazifeli melekler iki insan suretinde Lût'a gelirler. Lût bunları yabandan gelmiş iki misafir olarak karşılar, vazifeli melek olduklarını bilemez. Lût'a iki yabancının indiğini gören sapıklar, bunlara tecavüz etmek üzere harekete geçerler. İşte Hz. Lût (aleyhisselam) bu sıkışık ve kritik durumda, onlara karşı koyabilecek güç sâhibi olmayı veya hiç olmazsa sığınabilecek sağlam bir kal'ayı temenni eder.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Kur'ân'da anlatılan bu hâdiseye ve Hz. Lût'un temennisine telmihen: *"O, aslında çok sağlam bir kal'aya sığınmıştı"* buyurmuştur.

Hadiseyi Kur'ân'dan takip edelim:

"Vaktaki elçilerimiz Lût'a geldi. O bunlar yüzünden kaygıya düştü, bunlar yüzünden göğsü daraldı ve: "Bu çetin bir gündür" dedi. Lût'un kavmi, kendisine doğru (soluk soluğa) koşarak yanına geldi. Onlar daha evvelden (homoseksüel) kötülükleri işlemeye alışmış kimselerdi. (Lût): "Ey kavmim, dedi, işte kızlarım. Sizin için onlar daha temizdir. Artık Allah'tan korkun, beni misafirlerimin içinde küçük düşürmeyin. İçinizde aklı başında bir

⁵⁸³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/337-339.

adam yok mu sizin?" dedi. (Kavmi): "Andolsun, senin de bildiğin gibi bizim senin kızlarınla hiçbir hak (ve alakamız) yoktur. Sen bizim ne istediğimizi elbette bilirsin" dediler.

(Lût: "Ah), dedi, size yetecek bir kuvvetim olsaydı, yahud sarp bir kal'aya sığınabilseydim!"

İşte bu sıkıntılı durumda, elçiler kendi gerçek hüviyetlerini tanıtarak Hz. Lût (aleyhisselam)'un imdadına yetişirler: "Ey Lût, emin ol, biz Rabbinin elçileriyiz. Onlar sana katıyyen dokunamazlar..." (Hûd: 11/77-81).

Şârihler, Hz. Lût'la ilgili şu açıklamayı yaparlar: "Lût (aleyhisselam), tıpkı İbrahim (aleyhisselam) gibi, aslen Iraklı'dır. Hz. İbrahim'le birlikte Şam diyarına hicret etmiştir. Cenâb-ı Hak Lût'u Sodom halkına peygamber kılmıştır. Binaenaleyh Hz. Lût'un bu ahali arasında kan bağı bulunan bir kimses yoktur. Burada Lût (aleyhisselam)'un temenni ettiği güç ve sığınaktan maksadın akraba ve aşiret olduğu belirtilmiştir.

Öyle ise Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "O, aslında çok kuvvetli bir kal'aya sığınmıştı" sözüyle, Hz. Lût (aleyhisselam)'un aşiret ve akrabaya bedel Allah'a sığındığını ifade etmiştir.⁵⁸⁴

Hz. Yusuf'la İlgili Kısım

Başta kaydettiğimiz hadisin en son kısmında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Eğer Hz. Yusuf'un kaldığı müddetçe hapiste ben kalsaydım, dâvete icâbet ederdim" buyurmaktadır.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) burada da bir başka âyete telmihte bulunmaktadır: Bilindiği üzere, Hz. Yusuf (aleyhisselam) Mısır Meliki'nin rüyasını başarılı bir şekilde tâbir edince, mükâfaten hapisten çıkarılmasına karar verilir. Hz. Yusuf bu kararı duyar duymaz hapisten çıkma cihetine gitmez, suçsuzluğunun te'yidini, yapılan ithamdan berâ-etini talep eder ve çıkma haberini getiren elçiye: "Efendine dön de ellerini kesen o kadınların zoru neydi, kendine sor..." der.

Mısır Melik'i kadınları toplayıp: "Yusuf'un nefsinden kâm almak istediğiniz zaman ne haldeydiniz?" (Onu size meylettiğini hissettiniz mi, intibanız nedir?) diye sordu. Kadınlar: "Hâşa dediler, biz onda bir fenalık görmedik." Azizin karısı da şöyle dedi: "Şimdi hak meydana çıktı, ben onun nefsinden murad almak istemiştim. O, doğru söyleyenlerdendir, (bu işte hiçbir kabahati yoktur)."

Sarayda yapılan bu tahkikat ve tesbit edilen itiraflardan sonra Hz. Yusuf (aleyhisselam) hapisten çıkmaya karar verir. Ayet-i kerime, bu davranıştaki, Hz. Yusuf'un kasdını kendi ağzından şöyle verir:

"(Benim bu itiraflı taleb etmem, Melik'in) gıyabında, kendisine hakikaten hainlik etmediğimi ve Allah'ın, hainlerin hilesini mutlaka boşa çıkaracağını onun da bilmesi içindi" (Yusuf: 12/50-52).

İşte Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Yusuf kıssasının bu sahnesine telmihte bulunarak: "Onun kaldığı müddet (yedi sene) hapiste ben kalmış olsaydım af haberi gelir gelmez, sabırsızlık eder bir an önce çıkmayı düşünürdüm, tahkikata dayalı bir berâat talebinde bulunmazdım" demek istemiştir.

Böylece Hz. Yusuf (aleyhisselam)'u kuvvetli bir sabırla tavsif etmiş olmaktadır.

Şârihlerin de belirttiği üzere, burada, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tevazu izhar buyurmaktadır. Tevâzu, büyüğün mertebesini düşürmez, bilakis artırır.⁵⁸⁵

65- وعند الترمذی قال: [قال رسول الله # إِنَّ الْكُرَيْمَ ابْنَ الْكُرَيْمِ ابْنَ الْكُرَيْمِ
يُوسُفُ بْنُ يَعْقُوبَ بْنِ إِسْحَاقَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ قَالَ: وَلَوْ لَبِثْتُ فِي السِّجْنِ مَا لَبِثْتُ ثُمَّ جَاءَنِي الرَّسُولُ
'جَبْتُ. ثُمَّ قَرَأَ: فَلَمَّا جَاءَهُ الرَّسُولُ قَالَ ارْجِعْ إِلَى رَبِّكَ فَاسْأَلْهُ مَا بَالُ النَّسْوَةِ الَّتِي قَطَعْنَ
أَيْدِيَهُنَّ. قَالَ: وَرَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَى لُوطٍ إِنَّ كَانَ لِيَأْوِي إِلَى رُكْنٍ شَدِيدٍ فَمَا بَعَثَ اللَّهُ تَعَالَى مِنْ
بَعْدِهِ نَبِيًّا إِ فِي ثُرْوَةٍ مِنْ قَوْمِهِ].

65. (505)- Tirmizî'nin bir rivayetinde Hz. Yusuf'la ilgili olarak Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur: "Kerim oğlu Kerim oğlu Kerim oğlu Kerim; İbrahim oğlu İshâk oğlu Yakub oğlu Yusuf'tur."

Ve ilave etti:

"Şayet, hapiste onun yerine ben yatmış olsaydım da, sonunda bana elçi gelseydi, çıkma hususunda hemen cevap verirdim." Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) arkadan şu ayeti okudu: "Kendisine elçi gelince, "Efendine dön de ellerini kesen o kadınların zoru neydi kendisine sor" dedi.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) devamla şunu söyledi: "Allah Tealâ'nın rahmeti Lût'a olsun, o aslında çok sağlam bir kaleye sığınmıştı. Allah ondan sonra, her peygamberi kavminden kalabalık bir cemaat içinde gönderdi."⁵⁸⁶

(Şerhi için 504 numaralı hadise bakılsın).

⁵⁸⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/339-340.

⁵⁸⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/340-341.

⁵⁸⁶ Tirmizî, Tefsir, Yusuf: (3115); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/342.

66- وعن عبيد بن عمير قال: [قال عمر بن الخطاب رضي الله عنه 'صحاب رسول الله #: فيم ترون هذه اية نزلت: أيود أحدكم أن تكون له جنة من نخيل وأعناب؟ قالوا الله ورسوله أعلم. فعضب عمر رضي الله عنه فقال: قولوا نعلم أو نعلم. فقال ابن عباس رضي الله

عنه: في نفسي منها شيء يا أمير المؤمنين. فقال يا ابن أخي قل و تحقر نفسك. فقال ابن عباس: ضربت مثلاً لعمل. قال عمر: أي عمل؟ قال ابن عباس لعمل رجل غني يعمل بطاعة الله تعالى. ثم بعث الله تعالى له الشيطان فعمل بالمعاصي حتى أغرق أعماله]. أخرجه البخاري .

66. (506)- Ubeyd İbnu Umayr anlatıyor: "Ömer İbnu'l-Hattab (radiyallahu anh) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ashabına sordu:

"Şu âyet kimin hakkında nâzil olmuştur? "Sizden herhangi biri arzu eder mi ki, hurmalardan, üzümlerden kendisinin bir bahçesi olsun, altında ırmaklar aksın, orada kendisinin her çeşit meyveleri bulunsun. Fakat ona ihtiyarlık çöksün, âciz ve küçük çocukları da olsun, derken o bahçeye içinde bir ateş bulunan bir bora isabet etsin de o, yanversin?" (Bakara: 2/266). Cemaat:

"Allah ve Resulü daha iyi bilir" cevabını verdi. Hz. Ömer (radiyallahu anh) bu cevaba kızdı ve:

"Biliyoruz veya bilmiyoruz" deyin dedi. Bunun üzerine İbnu Abbâs (radiyallahu anhümâ):

"Bu hususta içimden bir şeyler geçiyor ey müminlerin emiri" dedi. Hz. Ömer (radiyallahu anh) ona:

"Ey kardeşimin oğlu söyle onu, kendini küçük görme" dedi. İbnu Abbas: "Bu, bir iş için misal olarak verilmiştir" deyince Hz. Ömer:

"Hangi iş için?" diye tekrar etti. İbnu Abbas da:

"Zengin bir kimsenin işi için, öyle ki bu zengin Allah'a da kulluk ve itaatini yerine getiriyordu. Sonra Allah ona şeytanı gönderdi. (Zengin onun iğvasına kapılarak günahlar işledi ve sonunda bütün (salih) amellerini batırdı."⁵⁸⁷

67- وعن البراء رضي الله عنه. في قوله تعالى: [وَ تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ نَزَلَتْ فِينَا مَعَشَرًا، نُصَار. كُنَّا أَصْحَابَ نَخْلٍ فَكَانَ الرَّجُلُ يَأْتِي مِنْ نَخْلِهِ عَلَى قَدَرٍ كَثْرَتِهِ وَقَلَّتِهِ فَكَانَ الرَّجُلُ يَأْتِي بِالْقَنُوبِ وَالْقَنْوِينَ فَيَعْلِقُهُ فِي الْمَسْجِدِ، وَكَانَ أَهْلُ الصُّفَّةِ لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ فَكَانَ أَحَدُهُمْ إِذَا جَاعَ أَتَى الْقَنْوُ فَضَرَبَهُ بِعَصَاهُ فَسَقَطَ الْبُسْرُ وَالتَّمْرُ فَيَأْكُلُ، وَكَانَ نَاسٌ مِمَّنْ يَرِغَبُ فِي الْخَيْرِ يَأْتِي الرَّجُلُ بِالْقَنْوِ

فِيهِ الشَّيْصُ وَالْحَشْفُ وَبِالْقَنْوِ قَدْ انكسر فَيَعْلِقُهُ. فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَ تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِأَخْذِيهِ أَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ، قَالَ: لَوْ أَنَّ أَحَدَكُمْ أَهْدَى إِلَيْهِ مِثْلَ مَا أُعْطِيَ لَمْ يَأْخُذْهُ إِلَّا عَلَى إِغْمَاضٍ وَحَيَاءٍ. قَالَ: فَكُنَّا بَعْدَ ذَلِكَ يَأْتِي أَحَدُنَا بِصَالِحٍ مَا عِنْدَهُ]. أخرجه الترمذی وصححه. «الشبيص» نوع ردي من التمر كالحشف ونحوه، وقد يكون فيه نوى .

67. (507)- Berâ (radiyallahu anh): "İğrenmeden alamayacağınız pis şeyleri vermeye kalkmayın.." (Bakara: 2/267) meâlindeki âyet biz ensarlar hakkında indi" dedi ve anlattı: "Biz hurma yetiştiren kimselerdik. Herkes, hurmasından az veya çok oluşuna göre tasadduk ederdi. Bu cümleden olarak, kişi bir iki hurma salkımı getirir onu mescide asardı. Mescidde kalan Ehl-i Suffa'nın yiyeceği yoktu. Bunlardan biri acıktığı zaman, salkıma gelir, sopasıyla vurur, ondan bir miktar hurma düşürür ve yedi. Hayrı düşünmeyenlerden bazıları, içerisinde kalitesiz hurmaların çokça bulunduğu salkımlardan, bazıları kırık adı salkımlardan getirip asıyordu. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk şu âyeti indirdi:

"Ey iman edenler: Kazandıklarınızın temizlerinden ve size yerden çıkardıklarımızdan sarfedin; iğrenmeden alamıyacağınız pis şeyleri vermeye kalkmayın. Allah'ın müstağni ve övülmeye layık olduğunu bilin."

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) âyeti şöyle açıkladılar:

"Sizden biri, sadaka olarak verdiği şeyin benzeri, kendisine verildiği takdirde onu istemeye istemeye, utanarak alacağı şeyden almamasına dikkat etsin." İbnu Abbâs der ki:

"Bundan sonra hepimiz, sahib olduğumuz şeylerin iyilerinden verir olduk."⁵⁸⁸

AÇIKLAMA:

Bidâyette Müslümanlar, sadaka verirken, câiz olduğu kanaatiyle, kalitesiz, çürük-çarık adı şeylerden de veriyorlardı. Yukarıdaki rivâyet, Ashâb-ı Suffe'nin ihtiyacını görmek üzere Mescid-i Nebevi'ye asılan hurma salkımlarıyla ilgili bir durumu aksettirmektedir. Anlaşıldığı üzere, bazı kimseler, meyveleri günsüz, çürük, adı olan salkımlardan da asmaktadırlar. Ayet-i kerime bu davranışı yasaklamakta, bize verildiği takdirde hoşumuza gitmeyecek şeyleri vermememizi emretmektedir. Bazı âlimler, bunu, "zekât" olarak verilecek malda aranması gereken vasıf olarak anlamışlardır. Ancak çoğunluk, bunu zekatla kayıtlamamış, sadaka, hediye, bağış her çeşit verilen şeye şâmil olduğunu belirtmiştir.⁵⁸⁹

-68- وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ #: إِنَّ لِلشَّيْطَانِ لَمَّةً بَيْنَ آدَمَ، وَلِلْمَلَكِ لَمَّةً. فَأَمَّا لَمَّةُ الشَّيْطَانِ: فإِبْعَادُ بِالشَّرِّ وَتَكْذِيبُ بِالحَقِّ، وَأَمَّا لَمَّةُ المَلَكِ: فإِبْعَادُ بِالحَيْرِ وَتَصْدِيقُ بِالحَقِّ. فَمَنْ وَجَدَ مِنْ ذَلِكَ شَيْئاً فَلْيَعْلَمْ أَنَّهُ مِنَ اللهِ تَعَالَى فَلْيَحْمَدِ اللهُ تَعَالَى، وَمَنْ وَجَدَ أٰخْرَى فَلْيَتَعَوَّذْ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ. ثُمَّ قَرَأَ: الشَّيْطَانُ يَعِدُّكُمْ الفَقْرَ وَيَأْمُرُكُمْ بِالفَحْشَاءِ] أخرجہ الترمذی .

68. (508)- İbnu Mes'ud (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: *"Şeytan da, melek de insanoğluna sokularak onun kalbine birtakım şeyler atarlar. Şeytanın işi kötülüğe çağırarak, onu fena ve zararlı olan şeylere teşvik etmek ve hakkı yalanlamak, haktan uzaklaştırmaktır. Meleğin işi hak ve hayra, iyiliğe çağırarak ve kötülükten uzaklaştırmaktır. Kim içinde hakka, hayıra, iyiliğe çağıran bir ses duyarsa bilsin ki bu Allah'tandır ve hemen Allahu Teala'ya hamdetsin. Kim de içinde şerr ve inkâra çağıran bir fısıltı duyarsa ondan uzaklaşsın ve hemen şeytandan Allah'a sığınsın."* Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu sözlerine şu meâldeki âyeti ekledi: *"Şeytan sizi fakir olacaksınız diye korkutur, size cimriliği emreder.."* (Bakara: 2/268).⁵⁹⁰

AÇIKLAMA:

Hadis, "İnsanda, şeytan ve melek için birer "lemme" vardır..." der. Lemme ise inme, yaklaşma, değme manasına gelir. Türkçe kitaplarda bazan rastlanan "insan kalbinde bir lümme-i şeytaniye vardır" şeklinde ifade yukarıda sunduğumuz mânanın bir başka şekli olmaktadır. Bu tarz bir ifade okuyucuyu kalbte, şeytana mahsus maddî bir cihaz, bir pencere aramaya sevkederse yanıltıcı olabilir.

Hadis, şeytan ve meleğe verilen bir kapasiteden, insan ruhuna nüfuz ederek, telkinlerde bulunma kapasitesinden haber vermektedir. Bu kapasite "yaklaşma, değme, inme" mânalarını taşıyan "Lemme" ile ifade edilmiştir, mahiyeti meçhuldür.

Hadis, kötü hislere kapıldıkça ondan kaçıp, Allah'a sığınmanın gereğini irşad buyurduğu gibi, iyi fikirlerin de melek vasıtasıyla Allah'ın bir ilhâmı olduğunu, ona uyulduğu takdirde sonunun hayırlı olacağını, öyle ise bu hususta gayret gerektiğini de irşad etmektedir.

Nail olduğumuz hayırlar ve muvaffakiyetler karşısında fahre, gurura düşmeye hakkımızın olmadığı, aksine şükür vazifemizin arttığı hususu hadisin verdiği bir başka ders olmaktadır.⁵⁹¹

-69- وعن مروان اصفري عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: [وإِنْ تُبْذُوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفَوْهُ يُحَاسِبِكُمْ بِهِ اللهُ فَيَعْلَمُ لِمَنْ يَنْشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَنْشَاءُ وَاللهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ نَسَخْتَهَا] أخرجہ البخاری .

69. (509)- Mervân el-Esfar'ın anlattığına göre, Abdullah İbnu Ömer (radiyallahu anhümâ): *"..İçinizdekini açıklasanız da gizleseniz de Allah sizi onunla hesaba çeker ve dilediğini bağışlar, dilediğine azâb eder, Allah her şeye kâdirdir."* (Bakara: 2/284) ayetinin müteakip ayet tarafından neshedildiğini söylemiştir.⁵⁹²

⁵⁸⁸ Hadisi, Tirmizî rivayet eder ve sahih olduğunu belirtir (Tefsir: (2990). Hadisi İbnu Mâce, Zekat'ın: 19, (1822) babında kaydeder. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/343.

⁵⁸⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/343-344.

⁵⁹⁰ Tirmizî, Tefsîr: (2991); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/344.

⁵⁹¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/344-345.

AÇIKLAMA:

Hadis, 510 numaralı hadisle açıklığa kavuşacaktır.⁵⁹³

70- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: لَمَّا نَزَلَ قَوْلُهُ تَعَالَى: وَإِنْ تُبْذُوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفَوُهُ يُحَاسِبِكُمْ بِهِ اللهُ. (E) يَتَذَكَّرُ ذَلِكَ عَلَى الصَّحَابَةِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ فَأَتَوْا رَسُولَ اللهِ # وَبَزَكُوا عَلَى الرُّكْبِ وَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ كَلَّفْنَا مِنْ أَعْمَالِ مَا نُطِيقُ: الصَّوْمَ، وَالصِّيَامَ، وَالْجِهَادَ، وَالصَّدَقَةَ؛ وَقَدْ أَنْزَلَ اللهُ تَعَالَى عَلَيْكَ هَذِهِ (E) يَتَذَكَّرُ مَا نُطِيقُهَا. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ #: أَنْتُمْ تَقُولُونَ أَنْ تَقُولُوا كَمَا قَالَ أَهْلُ الْكِتَابِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ: سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا؟ بَلْ قُولُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ. فَلَمَّا افْتَرَاهَا الْقَوْمُ وَدَلَّتْ بِهَا أَلْسِنَتُهُمْ أَنْزَلَ اللهُ تَعَالَى فِي أَثَرِهَا: آمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أَنْزَلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَمَنْ يَكْتُمُ وَرُسُلِهِ فَفَرَّقَ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ. فَلَمَّا فَعَلُوا ذَلِكَ نَسَخَهَا اللهُ تَعَالَى فَأَنْزَلَ: يَكَلِّفُ اللهُ نَفْسًا أُوسَعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ رَبَّنَا تَوَاضَعْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا. قَالَ نَعَمْ: رَبَّنَا وَتَحْمِلْ عَلَيْنَا إصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا. قَالَ نَعَمْ: رَبَّنَا وَتَحْمِلْنَا مَا طَاقَةً لَنَا بِهِ. قَالَ نَعَمْ: وَاعْفُ عَنَّا وَاعْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْنَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ. قَالَ نَعَمْ. [أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ .

70. (510)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Cenâb-ı Hakk'ın şu mealdeki sözü nazil olunca: "İçinizdekini açıklasınız da gizleseniz de Allah sizi onunla hesâba çeker ve dilediğini bağışlar, dilediğine azâb eder..." (Bakara: 2/284) bu ihbar Sahabe (radıyallahu anhümâ)'ye çok ağır geldi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a geldiler, diz çöküp oturdular ve dediler ki:

"Ey Allah'ın elçisi, bize yapabileceğimiz işler emredildi: Namaz, oruç, cihâd ve sadaka, bunları yapıyoruz. Ama Cenâb-ı Hakk sana şu âyeti inzal buyurdu. Onu yerine getirmemiz mümkün değil." Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onlara:

"Yani sizler de sizden önceki Yahudi ve Hıristiyanlar gibi "dinledik ama itaat etmiyoruz" mu demek istiyorsunuz? Hayır öyle değil şöyle deyin: "İşittik itaat ettik. Ey Rabbimiz affını dileriz, dönüş Sana'dır." Cemaat bunu okuyup, dilleri ona alışınca, bir müddet sonra Cenâb-ı Hakk şu vahyi inzâl buyurdu:

"Peygamber ve inananlar O'na Rabbi'nden indirilene inandı. Hepsi Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandı. "Peygamberleri arasında hiçbirini ayırdetmeyiz, işittik, itaat ettik, Rabbimiz! Affını dileriz, dönüş sanadır" dediler" (Bakara: 2/285).

Ashab bunu yapınca Allah, önceki âyeti neshetti ve şu âyeti inzal buyurdu:

"Allah kişiye ancak gücünün yeteceği kadar yükler; kazandığı iyilik lehine, ettiği kötülük de aleyhinedir. Rabbimiz! Eğer unutacak veya yanılacak olursak bizi sorumlu tutma. (Resûlullah bu duayı yapınca Allah Teâla hazretleri: Pekala, yaptım buyurmuştur). Rabbimiz bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yük yükleme! (Allah Teâla hazretleri: Pekiyi buyurmuştur). Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmeyeceği şeyi taşıtma (Rabb Teâla hazretleri: Pekiyi dedi). Bizi affet, bizi bağışla, bize acı. Sen Mevlâmuzsın, kâfirlere karşı bize yardım et (Rabb Teâla buna da Pekiyi demiştir).⁵⁹⁴

AÇIKLAMA:

Hadis metninde görüldüğü üzere, insanların, içlerinden geçecek olan ve telâffuzla "söz"e, amelle "fiil"e dönüşmemiş bulunan gizli duygu ve düşüncelerden de hesâba çekileceklerini ifâde eden "Siz gönüllerinizdekini açsanız da gizleseniz de Allah onunla sizi hesâba çeker, sonra dilediğini af, dilediğine azab eder" (Bakara: 2/284) mealindeki âyet nâzil olunca bu Ashab arasında büyük bir korku ve endişe uyandırır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a müracaatla kaygularını dile getirirler. Başka rivayetlerde geldiği üzere: "Ey Allah'ın Resûlü, şimdye kadar bize, bu kadar şiddetli bir vahiy gelmedi, buna gücümüz yetmeyecek" derler ve ilâve ederler: "Herkesin içinden öyle şeyler geçer ki dünyaları verseler bunların kalbinde bulunmasını arzu etmez" derler.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Sizden evvelki Ehl-i Kitap gibi: "İşittik ve isyân ettik" mi demek istiyorsunuz? İşittik, itaat ettik, Rabbimiz affına sığınıyoruz, dönüşümüz sanadır, deyin!" buyurur. Ashab, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın tavsiyesine uyar, bu duayı okumaya devam ederler.

⁵⁹² Buhârî, Tefsir, Bakara: 54, 55: İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/345.

⁵⁹³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/345.

⁵⁹⁴ Müslim, İman: 199, (125); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/346-347.

Bir yıl kadar geçince, amene'r-Resûl âyeti nâzil olur. Ashab istiğfar ve ilticaya, tazarru ve niyâza devam eder. Onların bu davranışına mükâfaat olarak bir müddet sonra da La yükellifullahu nefsen illâ vus'ahâ, yâni "Allah hiç kimseye güç yetiremeyeceği teklifte bulunmaz" diye başlayan ayet gelir.

Bu ayetle insanın ihtiyarı olmadan içinden geçen hatıratın bile hesâba çekileceğini beyan eden önceki âyetin neshedildiği öğrenilmiş olur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da: "*Allah ümmetimin gönlünden geçirdiklerini fiile çıkarmadıkça yahut söylemedikçe af buyurmuştur*" demiştir.

Bu müjde mü'minler arasında büyük bir ferahlanmaya sebep olur.

Mezkûr âyetle ilgili açıklanması gereken bir-iki nokta var.

1- Ashab'ın korktuğu önceki âyetin nesh'i meselesi. Nesh, sonradan gelen bir vahiyle, önce gelen vahyin hükmünün iptal edilmesi mânasına gelir.

Sonradan gelen âyet: "*Allah, hiç kimseye güç yetiremeyeceği teklifte bulunmaz*" demekle, daha önceki âyetle ifâde edilen, insanın ihtiyarı olmaksızın ve hatta fiile geçirmedığı hatırat-ı kalbiyesinden bile hesaba çekilme hükmünü neshetmiş olmaktadır.

Bazı âlimler, "Bu ayet ihbar mâhiyetindedir, nesh ahkâmında olur, ihbarda değil, binâenaleyh burada nesh mevzubahis olamaz, ayet muhkemdir" demiştir. Ancak: "Bu âyet habere müteallik olsa bile hüküm de taşımaktadır, öyleyse nesh câizdir, nesh kabul etmeyen haberler hiçbir hüküm ihtiva etmeyen mâziye ait haberlerdir" denilerek cevap verilmiştir.

Bu münâkaşada âyetin neshedildiğini söyleyen İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'a nisbet edilen bir başka te'vili kaydetmede fayda var. Buna göre, önceki âyet neshedilmemiştir. Lâkin Allah Teâla kıyâmet gününde kullarını haşrettiği zaman "Ben size meleklerimin vâkif olamadığı gönül sırlarınızı haber vereceğim" diyecek. Mü'minlerin sırlarını söyledikten sonra onları affedecek, şüphecilere ise, yaptıkları tekziblerini haber verecektir. İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ): "*İşte "Allah dilediğini af, dilediğine de azab eder"* ayet-i kerimesinin mânası budur" demiştir. Şu halde, neshedildiği söylenen âyeti böyle anlamak gerekecektir. Allah kalbimizin hâtıratını bile kaydetmektedir, kıyâmet günü, onlarla mü'minleri bir lütûf ve kerem olarak muâheze etmeyecek, azablandırmayacak bile olsa ortaya çıkaracak, bildiğini, kaydettiğini gösterecektir.

Mâzirî ve Kadı İyaz gibi bazı alimlerin, bu duruma nesh denilip denilemeyeceği hususundaki bazı mütâlaa ve münâkaşaları burada yer verilmesi gerekmiyen tâli hususlardır.

2- Ayette geçen peygamberler arasında ayırım yapmama keyfiyetinden maksad: Hiçbirini inkâr etmeksizin bütün peygamberlere inanmak, saygı ve tâzimi haklarında eksik etmemek demektir. Zamanı, geldiği milleti, kullandığı dili sebebiyle peygamberler arasında tefrik yapmak mü'minlik edebine yakışmaz.

3- Teklif tâkata göredir: Allah hiç kimseye gücünü aşan teklifte bulunmaz. Nitekim bir başka âyette: "*Allah size kolaylık ister zorluk istemez*" (Bakara: 2/185) buyurulmuştur. Nitekim farzlar insanların kolaylıkla yapabileceği şeylerdir. Beş vakit namaz dışında pek çok şey yapılabilir. Zekat, hac, oruç gibi farzlarda, kişilerin güçleri gözönünde tutulmuştur. Malı olmayanlar zekatla mükellef değildir, sıhhati, parası olmayanlara hac farz değildir. Oruç da mutlak bir farz değildir, durumuna göre istisna edilenler, kefaretle yerine getirmesine ruhsat verilenler mevcuttur.

Emr-i bi'l-ma'ruf, cihad, kesb-i ilim gibi bütün evâmirde "kişinin gücü ve şartları" esas alınmış, sorumluluklar buna göre tesbit edilmiştir.

4- Ayette ifâde edilen mühim bir kolaylık, hata ve nisanların affıdır. Kişi, hatâen yani kasıdsız olarak yaptığı, veya unutarak yapmadığı şeylerden sorumlu değildir. Cenab-ı Hakk, bu durumlarda kulun tevbe ve istiğfara koşmasını irşad etmek için, buradaki mağfiretini, dua şeklinde teşrî etmiştir. Yani doğrudan: "Allah unutarak yapmadıklarınız veya hayır yapmak isterken hatâen işlediğiniz şerleri affetmiştir" denmiyor, kulun duası tarzında: "*Ey Rabbimiz unuttur veya hata edersek bizi hesâba çekme!*" buyurulmuştur. Öyle ise kul unuttunca veya hata yapınca Cenâb-ı Hakk'ın dergahına koşacak, duasıyla, istiğfarıyla, tevbeleriyle Rabbinin af, rahmet ve mağfiret kapısını çalacaktır.

Şurası da bilinmelidir. Hata ve unutmalar iki çeşittir: Birinde sahibi mâzurken, diğerinde değildir. Meselâ bir kimse elbisesinde bir pislik görse hemen temizlemesi gerekir. İzâlesini sonraya bırakır ve arkadan da unutursa kirlî elbise ile namaz kılmakta mâzur olmaz. Ama görmemiş olsaydı mâzur sayılacaktı. Keza, avcı, yanlışlıkla insanı da vurabileceğini hesaba katıp gereken ihtiyatî tedbire başvurmadan avlansa ve bir insanı vursa mazur sayılmaz. Keza bir hâfız ezberlediği Kur'ân'ı, âlim öğrendiği ilmi, tilâvet ve müzâkere suretiyle taze ve canlı tutmaz da unutursa mâzur sayılmaz. Nitekim, daha önce geçtiği üzere, Kur'ân'dan ezberlediğini unutanlara Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şiddetli terhiblerde bulunmuştur.

Dolayısıyla, hatâen içilen zehirin müessir olacağı nasıl kesin ise, hatâen yapılan günah fiillerin de zararlı olacağını düşünerek hem çokca dikkat ve titizliği elden bırakmamak hem de nisan ve hatalardan sonra tevbe-istiğfarı çok yapmak gerekir.

5- Öncekilere yükletilen ağır yükten istiâze de âyetin mühim bir hükmü olmaktadır. Ayette geçen ısr, altındakini kımıldatmayıp yerinde tutan ağır yük ve bağ manasına gelir. Ayetten, eski milletlere, hatalarına mukabil, daha dünya hayatında iken pek ağır yüklerin vurulduğu anlaşılmaktadır. Nitekim başka bir ayette Yahudiler kastedilerek: "*...Onların ağır yüklerini, sırtlarında olan zincirleri indiriyor...*" (A'raf: 7/157) buyurulmuştur. Önceki milletlerin sırtındaki zincir ve ağır yükten murad, zor, meşakkatli tekliflerdir. Müfessirler, rivayetlere

dayanarak şu örnekleri kaydederler: Yahudiler günde elli vakit namaz kılmak, mallarının dörtte birini vergi vermek, suç işleyen uzvu, pislik bulaşan elbiseyi kesmek, vatanlarından çıkarılmak, birçok suçları sebebiyle hemen idam edilmek, tevbe için intiharla mükellef tutulmak, işledikleri suçları sebebiyle anında cezalanmak, hataları vâki olunca, helâl olan yiyeceklerden bir kısmının haram edilmesi gibi hükümlerle karşı karşıya idiler. Bunlar ümmet-i Muhammed'den kaldırılmıştır.

Buhârî şârihi Aynî, "*Bize gücümüzün yetmeyeceği şeyi yükleme*" ayetinin mânası yedi farklı şekilde anlaşılmıştır der ve kaydeder:

1- Ya Rabbi! Bize, tâkat getiremeyeceğimiz meşakkatli emirlerde bulunma.

2- Bize azab verme.

3- Bizi içimizden geçen vesveseler sebebiyle cezalandırıp azap etme.

4- Bize kuvvetli şehvet verme, çünkü bu, ateşe gitmemize sebep olur.

5- Bize, tâkat getiremeyeceğimiz aşk ve muhabbet yükleme.

6- Bizi düşmanların şamatasından koru.

7- Bizi tefrikaya düşürme. Âyetin sonunda: "Bize mağfiredet, ayıplarımızı ilahî ilminde gizle, ört, ortaya çıkararak bizi mahçup eyleme, Rabbimiz bize rahmetinle in'am et, günah işlemeyelim, Sen bizim Mevlamızsın, bütün işlerimizin sahibi sensin, kâfirlere karşı bize yardımcı ol, maddî ve mânevî kurtuluşumuzda, ilâhî kelimetullah vazifesinin ifasında nusret ve yardımını esirgeme" diye dua edilmektedir.

Bir kısım âlimler, bu son âyetin mü'minlere dua öğrettiğini binaenaleyh, her mü'minin bunu ezberleyerek dua makamında okuması gerektiğini söylemiştir.⁵⁹⁵

71- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ # قَالَ: [إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى تَجَاوَزَ عَنْ أُمَّتِي مَا حَدَّثَتْ بِهِ أَنْفُسَهَا مَا لَمْ يَعْمَلُوا بِهِ أَوْ يَتَكَلَّمُوا]. أخرجہ الخمسة.

71. (511)- Ebu Hüreyre (radiyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "*Allah Teâla, ümmetim, içinden geçen fena şeylerle amel etmedikçe veya onu konuşmadıkça o şey yüzünden ümmetimi hesâba çekmeyecektir.*"⁵⁹⁶

AL-İ İMRÂN SURESİYLE İLGİLİ TEFSİRLER

1- عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: [تَ رَسُولُ اللهِ # هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ؛ وَقَرَأْتُ إِلَى وَمَا يَذَّكُرُ إِلَّا أَوْلُوا، الْبَابِ. قَالَ فَإِذَا رَأَيْتُمُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ فَأُولَئِكَ الَّذِينَ سَمَّاهُمْ اللهُ تَعَالَى فَاحْذَرُوهُمْ]. أخرجہ الخمسة إِي النسائي .

1. (512)- Hz. Aişe (radiyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şu mealdeki âyeti okudu: "(Habibim) Sana Kitab'ı indiren O'dur. Ondan bir kısım âyetler muhkemdir ki bunlar Kitab'ın anası (temeli)dir. Diğer bir kısmı da müteşâbihlerdir. İşte kalblerinde eğrilik bulunanlar sırf fitne aramak (ötekini berikini saptırmak) ve (kendi arzularına göre) onun te'viline yeltenmek için onun müteşâbih olanına tâbi olurlar. Halbuki onun te'vilini Allah'dan başkası bilmez, ilimde yüksek gayeye erenler ise; "Biz ona inandık, hepsi Rabbimiz katındadır" derler. (Bunları) salim akıllılardan başkası iyice düşünmez."

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) âyetin okunmasını tamamlayınca bana şunu söyledi: "Kur'an'ın müteşâbih âyetlerine tâbi olanları gördüğünüz vakit bilin ki onlar Allah'ın âyette haber verdiği kimselerdir, onlardan sakının." Buhârî, Tefsir, Âl-i İmrân 1; Müslim, İlim 1, (2665); Tirmizî, Tefsir, Âl-i İmrân (2996); Ebû Dâvud, Sünne 2, (4598).⁵⁹⁷

AÇIKLAMA:

Burada Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tarafından tefsir edilen âyet, Kur'an-ı Kerîm'deki âyetlerin iki kısım olduğunu belirtiyor:

1- **Muhkem âyetler:** Bunlar mânâları izah gerektirmeyecek kadar açık ve kesin olan âyetlerdir. Bu çeşit âyetlere "nas" da denmektedir.

2- **Müteşâbih âyetler:** Bunlar muhkemin zıddıdır. Usul-i Fıkıh'a göre, bunlardan ne kastedildiğini ümmet bilemez. Bunlar iki çeşittir:

⁵⁹⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/347-350.

⁵⁹⁶ Buhârî, Eyman Ve'n-Nüzûr: 15, Itk: 6, Talak: 11; Müslim, İmân: 201, (127); Ebû Dâvud, Talak: 15, (2209); Nesâî, Talak: 22 (6, 156); Tirmizî, Talak: 8, (1183); İbnu Mâce, Talak: 14, (2540); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/351.

⁵⁹⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/351.

a) Bazı surelerin başında yer alan haruf-u mukatta'a denilen ve hiçbir mâna anlaşılmayan lâfızlar: "Elif-Lâm-Mim, Tâ-Hâ, Yâ-Sin gibi.

b) Manası akla ve iman esaslarına aykırı olduğu için, ifâde ettiği lafzî mâna kabul edilemeyen âyetler: "Tâ-Ha suresinin beşinci âyetindeki "*Rahman arşı istiva etmiştir*" âyeti ile Fetih suresinin onuncu âyetinde geçen "*Allah'ın eli onların ellerinin üstündedir*" âyeti gibi.

Birinci âyeti lafzî mânasıyla alınca Allah'a cisim ve mekân izâfe edilmiş olmaktadır. Halbuki Allah cisimden, mekândan münezzehtir. İkinci âyete göre de Allah'a "el" nisbet edildiği için Allah'ı insana benzetmek gerekecektir. Halbuki Allah'ın hiçbir benzeri yoktur.

Müteşâbih âyetler hususunda iki görüş var:

1- Selef âlimlerinin görüşü: Bunlar müteşâbihleri te'vil etmek istemezler, yukarıdaki âyete dayanarak: "Onların mâhiyetini Allah bilir" derler.

2- Müteahhir ulema ise bu âyetleri te'vil ederler, âyette kastedilen işârî mânayı ararlar. Bunlar müteşâbihleri akla ve şeriatin zâhirine uygun şekilde te'vil etmenin cevazına ve hatta gereğine hükmederler. Buna göre "istiva"dan maksad, hükümrânlık, hâkimiyettir. Rahmân'ın arşı istivası, Cenâb-ı Hakk'ın ilim ve kudretiyle kainatı kuşatan Arş-ı Âzam'a hükmetmesi, tasarrufu altına alması demektir. Keza "Allah'ın eli"nden maksad da Allah'ın kudretidir.⁵⁹⁸

2- وعن سعيد بن جبیر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَجُلٌ، بِنِ عِبَّاسِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: إِنِّي أُجِدُّ فِي الْقُرْآنِ أَشْيَاءَ تَخْتَلِفُ عَلَيَّ؛ قَالَ وَمَا هِيَ؟ قَالَ: فَانْ سَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَيْذٍ وَانْ يَتَسَاءَلُونَ، وَقَالَ: فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَيَّ بَعْضٌ يَتَسَاءَلُونَ، وَقَالَ: وَانْ يَكْتُمُونَ اللهُ حَدِيثًا؛ وَقَالَ: قَالُوا وَاللهِ رَبَّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ فَقَدْ كَتَمُوا فِي هَذِهِ آيَةٍ، وَفِي النَّارِ عَاتِ أَمِ السَّمَاءِ بِنَاهَا إِلَى قَوْلِهِ دَحَاهَا. خَلَقَ السَّمَاءَ قَبْلَ خَلْقِ الرَّضِ؛ ثُمَّ قَالَ: أَنْتُمْ لَتَكْفُرُونَ بِالَّذِي خَلَقَ الرَّضَ فِي يَوْمَيْنِ وَتَجْعَلُونَ لَهُ أَنْدَادًا إِلَى قَوْلِهِ طَائِعِينَ فَذَكَرَ فِي هَذِهِ آيَةٍ خَلَقَ الرَّضَ قَبْلَ خَلْقِ السَّمَاءِ؛ وَقَالَ: وَكَانَ اللهُ غَفُورًا رَحِيمًا؛ وَكَانَ اللهُ عَزِيزًا حَكِيمًا؛ وَكَانَ اللهُ سَمِيعًا بَصِيرًا. فَكَانَتْهُ كَانَ ثُمَّ مَضَى. قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا فَانْ سَابَ بَيْنَهُمْ فِي النَّفْخَةِ أَوْلَى يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الرَّضِ إِنْ شَاءَ اللهُ فَانْ سَابَ بَيْنَهُمْ عِنْدَ ذَلِكَ وَانْ يَتَسَاءَلُونَ؛ ثُمَّ فِي النَّفْخَةِ الثَّانِيَةِ: أَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَيَّ بَعْضٌ يَتَسَاءَلُونَ؛ وَأَمَّا قَوْلُهُ تَعَالَى: وَاللهِ رَبَّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ وَانْ يَكْتُمُونَ اللهُ حَدِيثًا فَإِنَّ اللهُ تَعَالَى يَغْفِرُ، هَلْ أَعْصَى دُتُوبَهُمْ. فَيَقُولُ الْمُشْرِكُونَ تَعَالُوا نَقُولُ مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ. فَيَخْتِمُ اللهُ عَلَيَّ أَفْوَاهَهُمْ فَتَنْطَلِقُ جَوَارِحُهُمْ بِأَعْمَالِهِمْ فَعِنْدَ ذَلِكَ عَرَفَ أَنَّ اللهُ يَكْتُمُ حَدِيثًا، وَعِنْدَهُ: رَبُّمَا يُودُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ؛ وَخَلَقَ الرَّضَ فِي يَوْمَيْنِ ثُمَّ اسْتَوَى إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ آخَرِينَ، ثُمَّ دَحَا الرَّضَ: أَيَّ بَسَطَهَا، وَأَخْرَجَ مِنْهَا الْمَاءَ وَالْمَرْعَى، وَخَلَقَ فِيهَا الْجِبَالَ وَالشَّجَارَ وَالْأَنْعَامَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي يَوْمَيْنِ آخَرِينَ؛ فَذَلِكَ قَوْلُهُ تَعَالَى: وَاللهِ رَبَّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ وَانْ يَكْتُمُونَ اللهُ حَدِيثًا؛ وَقَوْلُهُ عَزَّ وَجَلَّ: وَكَانَ اللهُ غَفُورًا رَحِيمًا؛ سَمَّى نَفْسَهُ بِذَلِكَ: أَيُّ لَمْ يَزَلْ وَانْ يَزَالُ كَذَلِكَ، وَإِنَّ اللهُ تَعَالَى لَمْ يُرِدْ شَيْئًا إِلاَّ أَصَابَ بِهِ الَّذِي أَرَادَ. وَيَحْكُ فَانْ يَخْتَلِفُ عَلَيْكَ الْقُرْآنُ فَإِنَّ كُ مِنْ عِنْدِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ. أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ .

2. (513)- Said İbnu Cübeyr (radiyallahu anh) anlatıyor:

"Bir adam gelerek, İbnu Abbas (radiyallahu anhümâ'a) "Ben Kur'ân'da bazı âyetler görüyorum onlar bana aralarında ihtilâflı geliyor" dedi. İbnu Abbâs (radiyallahu anhümâ):

"Nelermiş onlar?" diye sorunca adam şu âyetleri okudu:

"Sûr'a üflendiği zaman, aralarında o gün (böbürlenecekleri) soyları soyları olmadığı gibi, (birbirlerinin halini) de soramazlar" (Mü'minun: 23/101). Halbuki şu âyet de var: "*Birbirlerine dönüp soruşurlar*" (Saffat: 38/27).

Bir âyette şöyle denir: "*O gün inkâr edip peygambere baş kaldırmış olanlar, yerle bir olmayı ne kadar isterler ve Allah'tan bir söz gizleyemezler*" (Nisa: 4/42). Halbuki şu âyet var: "*Sonra, Rabbimiz Allah'a and olsun ki bizler puta tapanlar değildik, demekten başka çâre bulamazlar*" (En'âm: 6/23).

Nâzi'ât suresinde: "Ey inkârcılar! Sizi yaratmak mı daha zordur, yoksa göğü yaratmak mı? Ki onu Allah bina edip yükseltmiş ve ona şekil vermiştir. Gecesini karanlık yapmış, gündüzünü aydınlatmıştır. Ardından yeri düzenlemiştir" (Nâzi'ât: 79/27-30) buyuruyor.

Burada göğün yaratılışı yerin yaratılışından öncedir. Halbuki şu âyette yerin yaratılışı göğün yaratılışından öncedir: "Ey Muhammed onlara de ki: "Siz yeri iki günde yaratana mı inkâr ediyor ve O'na eşler koşuyorsunuz! O âlemlerin Rabbi'dir. O yeryüzüne sâbit dağlar yerleştirdi, onu bereketli kıldı. Arayanlar için yeryüzünde gıdalarını normal olarak dört gün (dört mevsim) içinde yetiştirmesi kanununu koydu. Sonra duman halinde bulunan göğe yöneldi. Ona ve yeryüzüne "İsteyerek veya istemeyerek buyruğuma gelin" dedi, ikisi de: "İsteyerek geldik" dediler." (Fussilet: 41/9-11).

Kur'an'da: "Allah affedici, merhametli oldu", "Allah aziz ve hakim oldu", "Allah iştirici ve görücü oldu" denmektedir. Sanki, Allah eskiden böyle olmuş bitmiş gibi ifade edilmektedir."

İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) şu cevabı verdi: "Sür'a ilk üflemede onların aralarında hiçbir bağ olamaz, Allah'ın diledikleri dışında herkes gökte olsun yerde olsun bu ilk üflemede baygın düşer. İşte bu baygınlık ânında bağ da yok, hal hatır sorma da yok. Sonra ikinci üfleme var. Bu üflemede birbirlerine gelip soruşurlar."

İbnu Abbâs devam etti: "...Rabbimiz Allah'a and olsun ki biz puta tapanlar değildik" ayeti ile;

"...Allah'tan bir şey gizleyemezler" ayetine gelince: "Allah Teâla ihlas sâhiplerinin günahlarını affeder. Bunun üzerine müşrikler: "Gelin biz de: "Müşrik değildik" diyelim" derler. Allah da onların ağızlarını mühürler. Vücutlarındaki her bir uzuv yaptığı işleri söyler. O sırada, Allah'ın hiçbir sözü gizlemediği bilinir. O'nun yanında: "İnkâr edenler: "Keşke Müslüman olsaydık" temennisinde bulunacaklardır" (Hicr: 15/2).

Diğer soruna gelince: Allah yeri iki günde yarattı. Sonra göğe yöneldi, başka iki günde de onu yedi kat olarak tanzim etti, sonra diğer iki günde arzı düzenledi yani yaydı, arzdan su ve otlak çıkardı. Arzda dağlar, ağaçlar, tepeler ve arzla sema arasında bulunan şeyleri yarattı. Bunu Cenâb-ı Hakk: "Ardından yeri düzenlemiştir" (Nâzi'ât: 79/30) kelim-ı şerifleriyle ifade buyurmaktadır. Böylece arz ve içindekiler dört günde yaratılmış olmaktadır. Semâvat da iki günde yaratılmış olmaktadır.

"Allah affedici, merhametli oldu" kelâmına gelince, Allah kendisini bu şekilde isimlemiştir, yani O hep böyle olmuştur ve böyle olacaktır, Allah her ne irade buyurdu ise irade buyurduğu şey mutlaka olmuştur.

Yazık sana, Kur'an (ayetleri) sana ihtilâflı gelmemeli. Çünkü onun tamamı Aziz ve Celil olan Allah'tandır."⁵⁹⁹

AÇIKLAMA:

İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'a soru soran kimsenin Nâfi İbnu'l-Ezrak olduğunu İbnu Hacer kaydeder. Bu zat, Hâricilerin Ezârika fırkasına reis olmuştur. Bu zat İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın Mekke'de meclislerine katılır, onu dinler, sorular sorar, itirazlarda bulunurdu. Onun İbnu Abbas'a sorduklarıyla ilgili rivayetleri Hakim, Taberî Abdurrezzâk vs. kitaplarında rivayet etmişlerdir.

Buhârî'nin kaydettiği yukarıdaki hadiste dört şeyden sorulmaktadır:

1- Kıyamet günü insanların, birbirlerine ahvallerinden sorup soramayacakları.

2- Müşrikler durumlarını gizlemek isterler, ancak Cenâb-ı Hakk ifşa eder.

3- Arz ve samâvattan hangisi önce yaratılmıştır?

4- Allah'a ait her an mevcut olan bir sıfat, "vardı" diye mâzi sigasında ifade edilmektedir.

Abdurrezzak'ın rivayetinde mevcut bir ziyadeye göre, İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) soruyu soran kimseye:

"Ne demek? Yoksa Kur'an'ın söylediği şeyde şek mi ediyorsun? der. Adam:

"Hayır şek değil, ancak bana ihtilâflı geliyor" der.

Bazı rivayetler, birbirlerine ahval soruşma'yı İbnu Mes'ud'un "birbirlerinden af talep etme, helalleşme" şeklinde te'vîl ettiğini belirtirler. Şöyle demiştir: "Kıyamet günü bir kulun elinden tutulur ve: "Bu kimse falan oğlu falandır, kimin bunda geçmiş hakkı varsa gelsin!" diye bağırlır. Kadın o zaman, babası, veya oğlu veya erkek kardeşi veya kocası üzerinde hakkı bulunmasını ne kadar ister. O gün aralarında neseb (hiçbir yakınlık bağı) bulunmaz, bunu sormazlar da."⁶⁰⁰

3- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: [لَمَّا أَصَابَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قُرَيْشًا يَوْمَ بَدْرٍ وَقَدِمَ الْمَدِينَةَ جَمَعَ الْيَهُودَ وَقَالَ: أَسْلِمُوا قَبْلَ أَنْ يُصِيبَكُمْ مَا أَصَابَ قُرَيْشًا قَالُوا يَا مُحَمَّدُ: يَغُرُّكَ مِنْ نَفْسِكَ أَنْ قَتَلْتَ نَفْرًا مِنْ قُرَيْشٍ أَعْمَارًا يَعْرِفُونَ الْقِتَالَ إِنَّكَ لَوْ قَاتَلْتَنَا لَعَرَفْتَنَا أَنَّا نَحْنُ النَّاسُ وَأَنْتَ لَمْ تَلَقَ مِثْلَنَا. فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى فِي ذَلِكَ: قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَتُغْلَبُونَ وَتُحْشَرُونَ إِلَى جَهَنَّمَ إِلَى قَوْلِهِ فِتْنَةٌ تُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ: أَيُّ بَدْرٍ، وَأُخْرَى كَافِرَةٌ.] أخرجهُ أبو داود .

⁵⁹⁹ Buhârî, Tefsir, Ha-Mîm, Secde (Fussilet) 1; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/355.

⁶⁰⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/356.

3. (514)- İbnu Abbâs (radiyallahu anhümâ) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Bedir savaşında Kureyş'i yendikten sonra Medine'ye döndüğü zaman Yahudileri toplayarak onlara:

"Kureyş'in başına gelen musibet size de gelmeden Müslüman olun" dedi. Onlar cevâben:

"Ey Muhammed, Kureyş'ten savaşmasını bilmeyen toy bir grubu mağlûb etmen sakın seni aldatmasın. Şâyet bizimle savaşacak olursan bizim kimler olduğumuzu öğrenecek ve bizim gibisiyle hiç karşılaşmadığını anlayacaksın!" dediler. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk şu âyeti indirdi:

"(Habibim), "O (Yahudi) kafirlerine de ki: Yakında mağlûb olacaksınız ve (toptan) cehenneme sürüleceksiniz. O, ne kötü yataktır, (Bedir muharebesinde) karşılaşan iki grub hakkında sizin için muhakkak bir ibret vardı. (Onlardan) bir grub Allah yolunda dövüşüyordu, diğeri ise kâfirdi" (Âl-i İmrân: 3/12-13).⁶⁰¹

AÇIKLAMA:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Medine'ye geldiği andan itibaren Yahudilere karşı belli yakınlık politikası gütmüş idi. Böyle bir siyaset gütmesine iki amil düşünülebilir:

1- Yahudiler ehl-i kitaptı, bir peygamber bekleyişi içindeydiler. Kendi getirdiği tebligatın mahiyetini kavrayıp, beklenen peygamber olduğunu idrak edince Müslüman olabilirlerdi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu ümidi taşıyordu. Nitekim, Abdullah İbnu's-Selâm örneğinde olduğu üzere münferid de olsa bazı ihtida hâdiseleri de mevcuttu.

2- Başlangıçta Müslümanlar azdı ve siyasî bakımdan zayıftı. Yahudiler Medine'de organize ve güçlü bir cemaatti. Müslümanların şiddetli muhalefeti, onları Kureyşlilerle ve diğer İslâm düşmanları ile ittifaklara ve eylem birliklerine sevkedebilir, bundan da tehlikeli durumlar hâsıl olabilirdi. Kurulmakta olan İslâm devletinin çok açık ve azılı düşmanlar karşısında bilkuvve (potansiyel) düşmanlarla ittifak, iltifat ve idâre gibi yollarla iyi geçinmesi gerekiyordu.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ilk zamanlarda hep öyle yaptı. Kible olarak Kudüs'ün tercihi, vahiy inmeyen hususlarda Ehl-i Kitab'ı taklid gibi davranışlarda söylenen bu siyasî gayeyi takviye maksadının da bulunduğu reddedilemez.

Bedir zaferi, siyasî hayatta bir dönüm noktasıdır. Müslümanların Medine'de bir siyasî güç oluşlarının isbatıdır. Siyasî rüşdün fiilen izharıdır. Maddî bir güç gösterisi, gövde gösterisidir.

Bu başarıyı, siyasî avantajlar elde etmede, düşman güçleri sindirmede değerlendirmek gerekmektedir. Öyle ise Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in ileride, Müslümanlara ciddi problemler çıkarabilecek durumda olan Yahudileri gündeme getirmesinin tam zamanıdır.

Yukarıdaki hadis, bu nokta-i nazardan değerlendirilmelidir. Sıradan bir İslâm'a dâvet faaliyeti değil, bir tehdiddir. Siyasî yönü, tebliğî yönüne galebe çalan, tam zamanında yapılmış diplomatik bir taarruzdur.

Artık, Yahudilere yakınlık gösterme, onları kazanmaya çalışma safhası kapanmıştır. Şimdi, sindirme, korkutma ve Medine'den sürme dönemi başlatılmıştır. İslâm'a karşı hiçbir faaliyetlerine müsâmaha gösterilmeyecektir.

Bir müddet sonra, Bedir'de mağlup olan Kureyşlileri tahrik ederek Müslümanlardan intikam almaya teşvik eden Yahudi Şâir Ka'bu'l-Eşref'i öldürtecek olan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Benu Kaynuka'ya mensup bir Yahudi kuyumcudan alışveriş yapan bir Müslüman kadının başörtüsü sebebiyle çıkan hâdisenin sulh yoluyla kapatılması için yapılan teklifi Yahudilerin reddetmesi üzerine Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) harekete geçecek ve Yahudi Benu Kaynuka kabilesinin Medine'den sürülmesine müncer olacak savaşı ilan edecektir.

Arkadan, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e damdan değirmen taşı atarak öldürmek üzere suikast hazırlayan Benu Nadir Yahudileri Hayber'e sürülecek.

Bunları tâkiben Benu Kureyza Yahudilerinin, Hendek savaşı sırasındaki ihanetleri sebebiyle, kendi kitaplarının hükmüne uygun olarak, eli silah tutan erkekleri kılıçtan geçirilecektir.

Bu meyanda, Müslümanlara karşı müşrikleri organize etme faaliyetlerine girişen Hayberli Yahudi liderlerden Sellâm İbnu Abdi'l-Hukayk'ın, evinde fedâiler tarafından geceleyin öldürülmesi, kezâ onun yerine liderliği ele alınca, aynı fitneye devam etmeye yeltenen Usayr İbnu Zâram'ın aynı sûrette öldürtülmesi Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in, Bedir savaşından sonra Yahudilere karşı takip ettiği enerjik ve amansız siyâseti anlamada zikretmeye değer.

Benu Kureyza gazvesiyle Medine'yi Yahudilerden temizlemiş bulunan Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Hudeybiye sulhünden sonra Hayber üzerine yürüyerek, oradaki Yahudileri de halledecek, böylece, İslâm'ın kalbi durumunda olan Hicaz bölgesinde, Yahudi varlığını, İslâmî inkişafa mani olacak siyâsî bir güç olmaktan çıkaracaktır.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu konudaki politikasının, ölüm ânındaki "en son" vasiyetlerinden biri olarak ifade ettiği belirtilen şu cümlesinde görürüz: "Yahudileri Arap yarımadasından çıkarın, burada iki din berâber olamaz!"⁶⁰²

⁶⁰¹ Ebu Dâvud, Harâc: 22 (3001); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/357.

⁶⁰² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/356-358.

4- وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ #: إِنَّ لِكُلِّ نَبِيٍّ وَهَةً مِنَ النَّبِيِّينَ، وَإِنَّ وَلِيَّ أَبِي وَخَلِيلُ رَبِّي إِبْرَاهِيمُ، ثُمَّ قَرَأَ إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لِلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهَذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ]. أخرجه الترمذی، وصححه .

4. (515)- İbnu Mes'ud (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: *"Her peygamberin peygamberlerden dostları vardır. Benim dostum, ceddim ve Rabbimin halili olan İbrahim'dir."* Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sonra şu âyeti tilâvet buyurdular: *"Gerçekten, insanlardan İbrâhîm'e en yakın olanı her halde (zamanında) ona tâbi olanlarla şu peygamber ve (şu) iman edenlerdir. Allah da o iman edenlerin yâridir"* (Âl-i İmrân: 3/68).⁶⁰³

AÇIKLAMA:

Hz. İbrahim (aleyhisselam), diğer peygamberler arasında mümtaz bir yer işgal eder. Yahudilerle Hristiyanlar arasında Hz. İbrahim (aleyhisselam) hususunda ihtilâf vardır. Herbiri O'nu (aleyhisselam) kendine mal etmek, kendi ecdadı göstermek ister. Kur'an-ı Kerim bu hususa muhtelif ayetlerde temas etmiştir. Yukarıdaki ayet bunlardan biridir.

İslâmiyet'te de Hz. İbrahim (aleyhisselam)'in mümtaz bir yeri vardır. Hac menâsiki çoğunluk itibarıyla Hz. İbrâhîm'in hatrasını yâd eder.

Ka'be-i şerîfe'nin bânisi olan Hz. İbrahim, peygamberler tarihinde mühim bir halkadır. Birçok içtimâî âdab ve müesseseleri Cenab-ı Hakk beşeriyete O'nun vasıtasıyla ta'lim buyurmuştur. Ayrıca O'ndan sonra gelen peygamberler hep onun neslinden teselsül etmiştir. O'nun hakkında Yahudilerle Hristiyanlar arasındaki münâsefe esas itibarıyla buradan gelir. Kur'an-ı Kerim onların ihtilafına temas ederek, Hz. İbrahim (aleyhisselam)'in Yahudi ve Hristiyan olmadığını, Allah ve Muhammed'e inananların İbrahim (aleyhisselam)'e yakınlık temin edeceğini belirtir:

"Ey kitap ehli! İbrahim hakkında niçin tartışıyorsunuz? Tevrat da incil de şüphesiz ondan sonra indirilmiştir. Akıl etmiyor musunuz?... İbrahim Yahudi ve Hristiyan da değildi, ama doğruya yönelen bir Müslimdi, puta tapanlardan değildi. Doğrusu İbrahim'e en yakın olanlar, ona uyanlar, bu peygamber Muhammed ve inananlardır." (Âl-i İmrân: 3/65-68).

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâmiyet'in aynı ilahî ve hak olan bir kaynaktan geldiği hususunda Ehl-i Kitab'ı ikna etmek için onlardaki Hz. İbrahim (aleyhisselam) inanç ve sevgisini değerlendirmek istemiş, bu müşterek menşee sıkça atıflar yapmıştır. Kur'an'da İbrahim isminin 69 kere zikredilmesi, hadislerde sıkça Hz. İbrahim'den söz edilmesi, O'nun bu nokta-i nazardan da taşıdığı ve kıyâmete kadar da taşımaya devam edeceği ehemmiyetten ileri gelir.

Hz. İbrahim (aleyhisselam)'in en mümtaz yönlerinden biri put kıran peygamber oluşudur. Allah'a kulluğu önlemek gayesiyle dikilen çeşitli putları kırmış, baltayı da put severleri ilzam için kasden sağlam bıraktığı en büyük putun boynuna asmış, cinâyetinin (!) failini arayanlara: "(Balta boynunda olduğuna göre) belki onu şu büyükleri yapmıştır, konuşabiliyorsa onlara sorun" demiştir. Putseverler:

"Ey İbrahim! Bunların konuşmayacağını and olsun ki sen de bilirsin" deyince:

"O halde Allah'ı bırakıp da size hiçbir fayda ve zarar veremeyecek olan putlara ne diye taparsınız? Size de, Allah'ı bırakıp taptıklarınıza da yazıklar olsun! Akletmiyorsunuz?" diye ilzam etmiş, cevap vermeyecek hâle getirmiştir. (Bak: Enbiya: 21/52-70).

Bu ilzamdıktan sonra kâfirler yola mı geldi, "İbrahim haklıdır" mı dedi? Hayır! Her devirde, hak noktasında mağlup olanların yaptığını yaptılar: Kuvvete başvurular. Hakk'ın sesini kuvvetle, zorla, işkence ile, ateşle, kanla boğmaya yöneldiler: *"Bir şey yapacaksınız, şunu yakın da tanrılarınıza yardım edin dediler"* (Enbiya: 21/68) ve Hz. İbrahim ateşe atılır.

Hz. İbrahim (aleyhisselam)'in şahsında hikâye edilen iman-küfür kavgasının *"Nihâi zafer mü'minlerindir"* (A'râf: 7/128) kanununu Rabbül âlemin şöyle noktalar: "Biz 'ey ateş! İbrahim'e karşı serin ve zararsız ol' dedik." Ona düzen kurmak istediler. Fakat biz onları hüsrana uğrattık" (Enbiya: 21/70).

Allah (celle şânuhu) kullarını iman-küfür kavgasıyla imtihan edecektir. Bu kavgada hapis, zulüm, kan, ateş küfrün elinde yegâne silahtır. Hz. İbrâhîm'le ilgili hikâyenin verdiği derse göre, onlar meşrû, ilmî ve mantukî zeminde mücadeleye tahammül edemezler, çünkü dayanakları batıldır. Ehl-i İmân'ın silahı ise HAK'tır. "Hak daima galebe çalar" kanununda ehl-i hak hapse de atılsa, ateşe de atılsa gâlibtir. Çünkü Cenab-ı Hakk onların hilelerini bozmayı, neticeden onları aldanmışlar hüsrana uğramışlar kılmayı pekçok âyetlerinde vaad etmiştir (Târik: 86/14-15; Enfâl: 8/18, 30; Yusuf: 12/52; Gâfir: 40/25; Saffât: 38/98; Neml: 27/50; Âl-i İmrân: 3/54).

Hz. İbrahim (aleyhisselam), iman-küfür mücadelesinde, küfür cephesi hapisanelere, ateşanelere bile sahip olsa iman cephesine mensup olanların yılmaması, eğilmemesi, neticeden emin olarak mücadelesine devam etmesi,

⁶⁰³ Tirmizî, Tefsir, Âl-i İmrân: (2998); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/358-359.

icabında ateşe atılmaya varan derecede şiddetlenecek zulme sabretmesi gerektiğinin fiili örneği olmakla, kıyamete kadar büyüklüğünü, müridliğini, önderliğini koruyacaktır. Cenab-ı Hakk selamlarımızı, bağlılıklarımızı ulaştırın.⁶⁰⁴

5- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: [آلِ إِبْرَاهِيمَ وَآلِ عِمْرَانَ]. قَالَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ مِنْ آلِ إِبْرَاهِيمَ وَآلِ عِمْرَانَ وَآلِ يَسَّ وَآلِ مُحَمَّدٍ. يَقُولُ اللهُ تَعَالَى: إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لِلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ، وَهُمُ الْمُؤْمِنُونَ، وَهَذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ]. أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ تَعْلِيْقًا .

5. (516)- İbnu Abbâs (radiyallahu anhümâ): "...İbrahim'in âilesi ve İmrân'ın âilesi..." (Âl-i İmrân: 3/33) âyeti hakkında: "Onlar, İbrahim'in neslinden, İmrân'ın neslinden, Yâsin'in neslinden ve Muhammed'in neslinden imân eden kimselerdir." Allah Teâla hazretleri şöyle buyuruyor: "Gerçekten, insanlardan İbrahim'e en yakın olanı her halde (zamanında) ona tâbi olanlarla şu peygamber ve (şu) imân edenlerdir. Allah da o imân edenlerin yâridir" (Âl-i İmrân: 3/68) demiştir. Bu hadisi Buhârî, muallak (senetsiz) olarak tahrir etmiştir (Enbiya, 44).⁶⁰⁵

AÇIKLAMA:

İbnu Abbâs (radiyallahu anhümâ)'ın açıklık getirdiği âyet tam olarak şöyledir: "Allah Adem'i, Nuh'u, İbrahim âilesini, İmrân âilesini -birbirinin soyundan olarak- âlemlere tercih etti..." (Âl-i İmrân: 3/33-34). İbnu Abbâs (radiyallahu anhümâ) burada ilâhî tercihin, bütün İmrân hânedanına şâmil ve âm gibi gözüke de aslında öyle olmadığını, İmrân hânedanına mensup olanlardan bâzılarının maksud olduğunu belirtiyor. Bu kanaatine delil olarak bir başka âyet zikrediyor: "Gerçekten, İbrahim'e insanlardan en yakın olanı herhalde (zamanında) ona tâbi olanlarla, şu peygamber ve (şu) iman edenlerdir..." (Âl-i İmrân: 3/68).⁶⁰⁶

6- وعنه أيضاً في تَفْسِيرِ قَوْلِ الْمَرْأَةِ الصَّالِحَةِ: [رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا: أَي خَالِصًا لِلْمَسْجِدِ يَخْدُمُهُ] أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ فِي تَرْجُمَةِ بَاب .

6. (517)- Yine İbnu Abbas (radiyallahu anhümâ), sâliha kadının: "Rabbim, karnımdakini azadlı bir kul olarak sana adadım" (Âl-i İmrân: 3/35) sözünü tefsir sadedinde şöyle der: "Yani sırf mescide hizmet etmesi için."⁶⁰⁷

AÇIKLAMA:

İbnu Abbâs (radiyallahu anhümâ)'ın açıklama sunduğu âyet Âl-i İmrân sûresinde geçer. Meâl-i münifi şöyledir: "İmrân'ın karısı Ya Rabbi! Karnımda olanı, sadece sana hizmet etmek üzere adadım, benden kabul buyur, doğrusu işiten ve bilen ancak sensin" demişti."

Ayetin de sarîh olarak belirttiği üzere, bu duayı yapan Hz. İmrân'ın sâliha hanımı Hanne hâtundur. Müteâkip âyet doğan çocuğun kız olacağını ve "Meryem" diye isim verileceğini belirtir. Yani Hz. İsrâ'yı doğuracak olan Meryem-i Betül'dür.

Şârihlerin açıkladığı üzere, eski şeriâtlarda, çocukların adanmasıyla ilgili nezirler sahih imiş. Ayetten bu anlaşılmaktadır. Yine âyet-i kerîme, hizmet etmek suretiyle mescidlere hürmet ifasının eski ümmetlerde de meşrû bir gelenek olduğunu göstermektedir. Çünkü Hz. İmrân'ın hanımı, doğacak olan çocuğunu mescide hizmet etmeye adanmıştır. Ancak doğan çocuk erkek değil kız olmuştur.

Buhârî, bu âyetle ilgili İbnu Abbâs'ın yorumunu bab başlığı yaptıktan sonra⁶⁰⁸ babta tek hadis rivâyet eder. Hadiste, Ebu Hüreyre (radiyallahu anh), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında devamlı olarak mescidin kayyumluğunu yapan yani temizlik işlerini yürüten bir kadının vefatını sonradan öğrenen Efendimizin, kabrine giderek namaz kıldığını belirtir.

İbnu Abbâs'ın İmrân'ın karısının doğacak çocuğunu, mescide hizmet için adadığına dair yorumunu bab başlığı olarak kaydettikten sonra böyle bir hadisi rivayet etmesinden Buhârî'nin, kadınların mescid kayyumluğu yapabileceği kanaatinde olduğuna dikkat çekerler. Buhârî, bu kanaate, âyetle ilgili İbnu Abbâs'ın yorumuyla ulaştığı ve Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sünnetinde bir örnek bulmuş olmaktadır.

⁶⁰⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/359-361.

⁶⁰⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/361.

⁶⁰⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/361.

⁶⁰⁷ Buhârî, bu rivayeti bab başlığı olarak tahrir etmiştir. Buhârî, Salat: 74; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/361-362.

⁶⁰⁸ Birinci ciltte, Buhârî'nin bâb başlıklarının husûsiyeti görülmelidir. (İbrahim Canan)

Buhârî'nin rivayetinde mescidi temizleyen kimsenin siyah bir kadın mı, siyah bir erkek mi olduğuna dair tereddüt vardır. Ancak râvîlerden biri kadın olduğuna dair kesin kanaat beyan eder. Ayrıca Buhârî dışındaki bâzı rivayetlerde siyâhî bir kadın olduğu, isminin de Ümmü Mihcen olduğu belirtilir (radıyallahu anhâ).

Buhârî'nin yukarıda belirtilenden bir önceki babındaki rivâyette Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) göremez olunca, ne oldu? diye sorar, ölmüş olduğu söylenince:

"Bana niye haber vermediniz, keşke haber etseydiniz, bâri kabrini gösterin" buyurur.

Efendimiz (aleyhissalâtu vesselâm) kabrinin üzerine gider namaz kılar. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu alâka ve iltifatları görülen hizmetin şerefinden ve nazarındaki ehemmiyetinden ve yüceliğindedir. Nitekim âlimlerimiz mescide hizmet etmenin faziletli bir amel olduğunu bu rivayete dayanarak ifade ederler. İbnu Battâl bu rivayette mescidi süpürme ve temizlemeye teşvik olduğu, bu hizmetin şerefi sebebiyle definden sonra kayyum için namaz kılmaya ruhsat verdiğini söyler. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'ın de mübarek elleriyle bizzat mescidi süpürdüğü rivayet edilmiştir. Binâenaleyh mescide hizmet sâlihlerin işi olmaktadır.

Hadisten şu hükümler çıkarılmıştır:

1- Hizmetçi, dost vs. tanıdıkları, görünmez olunca soruşturmak gerekir.

2- Müslümanlara hizmet etmeye kendini adayan kimselere dua ve terahhumda eşit davranmalıdır.

3- Sâlih kimselerin cenâzesine katılmaya rağbet edilmelidir.

4- Hadiste kabir üstünde namaz kılmaya cevaz vardır. Anak bu ihtilâflı bir konudur. Ashabtan Hz. Ali, Ebu Musa, İbnu Ömer, İbnu Mes'ud, Hz. Aişe (radıyallahu anhüm ecmâin) başta bazıları bunu câiz addetmiş, Evzâî, Şâfiî, Ahmed, İshâk (rahimehumullah) bu görüşü benimsemişlerdir. Nehâî, Hasan Basrî, Sevrî, Ebu Hanîfe, Leys ve Mâlik de câiz görmemişlerdir. Bazıları da "veli veya vâli kılmamışsa onlara câiz olur" demiştir. Tecviz edenler de tekrar definden ne müddet sonraya kadar namaz kılınabileceğinde ihtilâf etmişlerdir: Bir aya kadar, cesedi çürümedikçe, ebediyen kılınabilir diyenler olmuştur.

5- Öleni duyurmak müstehabtır.⁶⁰⁹

7- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ #: مَا مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ مَوْلُودٍ إِلاَّ نَخَسَهُ الشَّيْطَانُ حِينَ يُولَدُ فَيَسْتَهْلُ صَارِخاً مِنْ نَخْسِهِ إِيَّاهُ أَمْ رِيمَ وَأَبْنَاهَا؛ ثُمَّ يَقُولُ أَبُو هُرَيْرَةَ أَقْرُوا إِن سِنْتُمْ، وَإِيَّيْ أَعِيدُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ]. أخرجہ الشيخان .

7. (518)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular:

"Yeni doğan her insan yavrusuna, doğduğu anda şeytan mutlaka bir dürtür. Yavru, onun dürtmesi(nin verdiği rahatsızlık) sebebiyle bağırarak ağlar. Hazret-i Meryem ve onun oğlu İsa bundan hâriçtir." Ebu Hüreyre sözüne devamlı: "İsterseniz şu âyeti de okuyun dedi: "Meryem: "...Ben onu da soyunu da kovulmuş şeytandan sana şğındırırım" dedi" (Âl-i İmrân: 3/36).⁶¹⁰

AÇIKLAMA:

Hadiste şeytanın dürtmesinden selamette kalıp kurtulma durumu sâdece Hz. İsa ve annesine mahsûs bir imtiyaz, bir fazilet olarak ifade edilmiştir. Kadı İyaz bu imtiyazın bütün peygamberlere şâmil olduğu kanaatindedir.⁶¹¹

8- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: [إِذْ يُلقُونَ أَقْمَهُمْ؛ قَالَ: أَقْتَرَعُوا فَجَرَتْ أَقْمَهُمْ مَعَ الْجَرِيَةِ فَعَالَ قَلْمٌ زَكْرِيَّا الْجَرِيَةَ] عَالَ: أَي اِرْتَفَعَ عَلَى الْمَاءِ .

8. (519)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), "Meryem'i hangisi himâyesine alacak diye (kura çekmek üzere) kalemlerini atarken sen yanlarında değildin" (Âl-i İmrân: 3/44) ayetiyle ilgili olarak buyurdu ki: "Kur'a çekmek üzere kalemlerini (suya) attılar. Kalemler akıntıyla beraber gitti. Sâdece Zekeriya'nın kalemi suyun üstüne çıktı."⁶¹²

AÇIKLAMA:

⁶⁰⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/3632-363.

⁶¹⁰ Buhârî, Tefsir, Âl-i İmrân: 2; Müslim, Fedâil: 146, 2366. H. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/364.

⁶¹¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/354.

⁶¹² Hadisi Buhârî, bab başlığında tahrir etti. Buhârî, Şehâdet: 30). İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/364.

Hiz. Meryem'i himaye etmek hususunda aralarında ihtilâf çıkınca kur'aya başvuruyorlar. Rivayetten anlaşıldığı üzere, kur'a çekme usullerince, herkes bir kalem olarak suya atıyor. Hepsinin kalemi suyun dibinde akıntıya kapılıp giderken Hiz. Zekeriya (aleyhisselâm)'nın kalemi suyun yüzüne çıkıyor ve Hiz. Meryem'i himaye etme şerefi onda kalıyor.

Buhârî Hazretleri İbnu Abbâs'ın okuduğu ayette bazı müşkillerin hallinde kur'aya başvurmanın meşrû olduğuna dair bir delil görmektedir. Çünkü, alimlerin çoğunlukla kabul ettikleri bir prensibe göre, bizden öncekilerin şeriatı bizim için de muteberdir, yeter ki bizim şeriatımızda onun neshine dair bir beyân veya ona muhâlif bir hüküm bulunmamış olsun. Hususen şeriatımız, bu ayette olduğu üzere, onu istihsan yoluyla nakletmek suretiyle takrir etmişse.

İslâm uleması çoğunluk itibarıyla ihtilâflı meselelerde kur'aya başvurmanın caiz olduğuna hükmetmiştir Hiz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) de zaman zaman kur'aya başvurmuştur. Mesela, sefere çıktığı zaman beraberinde götürüleceği zevcesini kur'a çekerek tesbit ederdi.⁶¹³

9- وعنه أيضاً رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: [إِنِّي مُتَوَفِّيكَ: أَي مُمِيتُكَ]. أَخْرَجَهُمَا الْبُخَارِيُّ فِي تَرْجُمَةٍ .

9. (520)- Yine İbnu Abbas (radiyallahu anhümâ), "Ey İsa, şüphesiz ki seni vefat ettirecek olan (onlar değil) benim" âyetindeki (Âl-i İmrân: 3/55) seni vefat ettirecek olan (müteveffike) ibâresini "seni öldürecek olan" diye açıklanmıştır.⁶¹⁴

AÇIKLAMA:

Ayette Hiz. İsa ile alakalı olarak geçen "müteveffike" kelimesine âlimler muhtelif mânâlar vermişlerdir. Normalde, lügat açısından, kelimenin kökü teveffi "kabzedip almak" demektir. Canlılar hakkında kullanınca vefat ettirmek yani eceline yetiştirip ruhunu kabzetmek mânasına gelir. Açık bir delil olmadıkça başka mânaya tevili de câiz değildir. Ancak Hiz. İsa hakkında bir başka âyette: "...Onu öldürmediler ve asmadılar fakat onlara öyle göründü..." (Nisa: 4/157) denmektedir. Bu sebeple, kelimeyi lügat manasında anlamak güçleşiyor. Ayetin devamı: "...Onu yakinen katletmediler, doğrusu Allah onu kendine doğru ref eyledi (yükseletti)" buyurulmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de de ifade edildiği üzere Hiz. İsa'nın ref edilmesi keyfiyeti ehl-i kitap arasında çok münâkaşalı olduğu gibi, İslâm âlimleri arasında da farklı yorumlara sebep olmuştur. Hiz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in: "İsâ ölmedi, kıyametten önce size dönecektir" sözü ile bunu te'yid eden başka beyanlarını nazar-ı dikkate alan İslâm âlimleri Hiz. İsa hakkında şu inançtadırlar: "Hiz. İsa öldürülmemiş ve ölmemiştir. Kendisine tertiplenen suikast sırasında, bir lütf-i ilahî olarak semaya çekilmiş, suikastçiler öldürdük zannetmişlerdir. Hiz. İsa kıyametten önce yeryüzüne inecektir. Onun yeryüzünde göreceği işler vardır. Bu işleri gördükten sonra eceli gelecek ve ruhu kabzedilecektir. Nitekim hadisler onun yeryüzünde adaleti tesis edeceğini, deccalı öldüreceğini, bir müddet icraatte kaldıktan sonra öleceğini, namazını Müslümanlar kılıp defnedeceklerini vs. haber verir. Hiz. İsa hakkında sahih inancımız budur.⁶¹⁵

10- وعن أيضاً رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [كَانَ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ أَسْلَمَ ثُمَّ ارْتَدَّ وَلَحِقَ بِدَارِ الشِّرْكَ ثُمَّ نَدِمَ فَأَرْسَلَ إِلَى قَوْمِهِ سَأَلُوا لِي رَسُولُ اللَّهِ #: هَلْ لِي مِنْ تَوْبَةٍ؟ فَجَاءَهُ قَوْمُهُ فَسَأَلُوا رَسُولَ اللَّهِ #: فَقَالُوا هَلْ لَكَ مِنْ تَوْبَةٍ؟ فنزلت: كَيْفَ يَهْدِي اللَّهُ قَوْمًا كَفَرُوا بَعْدَ إِيْمَانِهِمْ إِلَى قَوْلِهِ غَفُورٌ رَحِيمٌ. فَأَرْسَلَ إِلَيْهِ فَاسْتَلِمَ]. أَخْرَجَهُ النَّسَائِيُّ .

10. (521)- Yine İbnu Abbâs (radiyallahu anhümâ) anlatıyor: "Ensâr' dan bir zât Müslüman olmuştu, sonra tekrar irtidât edip müşriklerin yanına gitti. Bilâhere yaptığından pişman olup, kabilesine:

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a sorun, benim için tevbe imkânı var mı?" diye haber saldı. Kavmi de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek:

"Onun için tevbe etme şansı var mı?" diye sordular. Bunun üzerine şu âyet indi:

"İnandıktan , Peygamberin hak olduğuna şehâdet ettikten, kendilerine belgeler geldikten sonra inkâr eden bir milleti Allah nasıl doğru yola erdirtir? Allah zâlimleri doğru yola erdirtmez. İşte bunların cezası, Allah'ın, meleklerin, insanların hepsinin lânetine uğramalarıdır. Orada temellidirler; onlardan azâb hafifletilmez; onların

⁶¹³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/354-365.

⁶¹⁴ Bu rivayeti Buhârî, bab başlığında kaydetmiştir. Buhârî, Tefsir, Suretu'l-Mâide: 13). İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/365.

⁶¹⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/365-366.

azabı geciktirilmez. Ancak bunun ardından tevbe edip düzelenler müstesnâdır. Doğrusu Allah bağışlar ve merhamet eder" (Âl-i İmrân: 3/86-89). Ayeti ona gönderdi. O da Müslüman oldu."⁶¹⁶

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki hadis, iman kapısının herkese her zaman açık olduğunu gösteren güzel bir örnektir. İmandan küfre dönen bir kimsenin tekrar imana gelmesine hiçbir mâni yoktur. Hadis herhangi bir izaha ihtiyaç göstermeyecek kadar açıktır.

Bu vesile ile şunu söylemek istiyoruz: "Falancanın Müslüman olması için önce Hıristiyan olması, şu kadar yıl papazlık yapması lazım. Ondan sonra Müslüman olabilir" gibilerden sarfedilen sözler kulağımıza gelir. Bunların hiçbir dinî aslı yok. Rengi, ırkı, önceki inancı, mesleği, işlediği günahlar ne olursa olsun, kelime-i şهادeti hulus-u kalbe ikrar eden herkes anında Müslüman olur. Müslüman olmak için, hiç kimseden, hiçbir makamdan, müftüden izin almaya, merasime, kayda kuyda ihtiyaç yoktur. Hâlen muhtedilere yapılan merasim ve tescil işlemi dünyevî muamelat içindir. Aslında bunlar dinî bir zaruret değildir.⁶¹⁷

11- وعن بهز بن حكيم عن أبيه عن جده رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. [أنه سمع النبي # يَقُولُ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ؛ قَالَ أَنْتُمْ تَتِمُّونَ سَبْعِينَ أُمَّةً أَنْتُمْ خَيْرُهَا وَأَكْرَمُهَا عَلَى اللَّهِ تَعَالَى]. أخرجه الترمذی .

11. (522)- Behz İbnu Hakim babası ve cediti tarihiyle anlattığına göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın "Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz" (Âl-i İmrân: 3/110) ayeti hakkında şunu söylediğini işitti: "Siz yetmiş ümmeti yetmiş tamamlayan sonuncu ümmetsiniz. Siz onların en hayırlısı ve Allah yanında en değerli olanıdır."⁶¹⁸

AÇIKLAMA:

Ümmet kelimesi âyet ve hadislerde farklı manalarda kullanılmıştır:

1- Kendine has dine sâhib kişi demektir. "Hakikaten İbrahim (başlı başına) bir ümmetti, Allah'a itaatkârdı" (Nahl: 16/120) ayetinde bu manada kullanılmıştır. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) de bu manada: "Kuss İbnu Saide, kıyamet günü tek bir ümmet olarak diriltilecektir" buyurmuştur.

2- İnsan veya hayvandan her nesle de ümmet denmektedir. Bu manada hadiste: "Köpekler tesbih eden bir ümmet olmasalardı, hepsinin öldürülmesini emrederdim" buyurulmuştur.

3- Antlaşma yapmış, müttefik olmuş manasına da kullanılmıştır. Hadiste: "Benu Avf Yahudileri Mü'minlerden bir ümmettir" buyurulmuştur ki şöyle anlaşılmalıdır: "Mü'minlerle onların arasında yapılan sulh sebebiyle, onlar mü'minlerden bir cemaat hükmüne geçtiler, sözleri ve elleri bir oldu."

4- Ümmet kelimesi bazan bugünkü manada "millet" yerine de bu hadislerde kullanılmıştır: Nitekim Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), kendi devrindeki Arapları kastederek: "Biz ümmî bir milletiz, ne yazı ne de hesap biliriz" buyurmuştur.

Bazı müfessirler, ayette "en hayırlı" olduğu belirtilen ümmetten maksadın Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la Medine'ye hicret eden Muhâcirler olduğunu söylemişlerdir. Ancak, çoğunluk tarafından her mekan ve her asra şâmil olarak ümmet-i Muhammed'in tamamının kastedildiği ifade edilmiştir. Yani ümmet kelimesi, dilleri, renkleri, milliyetleri farklı bile olsa aynı inanca mensup insanların teşkil ettiği cemâati ifade eder. Bu kelimenin, günümüzde daha çok bu manada kullanıldığını söyleyebiliriz.⁶¹⁹

12- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: [كُونُوا رَبَّانِيِّينَ. قَالَ: حُكَمَاءَ فُقَهَاءَ]. أخرجه البخارى في ترجمة .

12. (523)- İbnu Abbâs (radiyallahu anhümâ): "Rabb'e kul olun (kûnû Rabbâniyyin)" (Âl-i İmran: 3/79) âyetiyle "Hakimler, fakihler olun" demek istenmiştir"⁶²⁰

AÇIKLAMA:

⁶¹⁶ Nesâî, Tahrimû'd-Dem: 15, (7, 107); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/366.

⁶¹⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/366-367.

⁶¹⁸ Tirmizî, Tefsir, Âl-i İmrân: (3004); İbnu Mâce, Zühd: 34, (4288).

⁶¹⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/367-368.

⁶²⁰ Buhari, bu hadisi bab başlığında kaydetmiştir. Buhari, İlm: 10; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/368.

Rivayet Buhari'den alınmakla beraber biraz kısaltılmıştır. Yukarıdaki rivayet şöyle devam etmelidir. "... Denir ki: Rabbanî'den maksad, insanlara ilmin küçüğünü, büyüğünden önce öğretendir."

Bu kısım, İbnu Abbas'ın değil Buhari'nin ilâve ettiği bir açıklama olmalıdır. İlmin küçüğü tabiriyle meseleleri açık olan bahisleri, ilmin büyüğü tabiriyle de meseleleri dakik olan, anlaşılması zor olan bahisleri kastedmiştir. Şu halde, ta'limde önce kolay, basit ve açık olanların öğretilmesi ondan sonra zor bahislere geçilmesi tavsiye edilmiş olmaktadır. Bu, pedagojinin en eski prensiplerinden biridir. Rabbanî kelimesi el-Esma'i ve el-İsmâilî'ye göre Rab kelimesinden elde edilen bir nisbettir. Yani, ilim ve amelde Rabb Teâla'nın emrettiği şeyi kasteden, arayan kimse demektir. Bazı şârihler, ilmi yetiştiren, yani ayakta tutan ulema olduğu için onlara rabbanıyyun dendiğini söylemişlerdir. Bu mâna kelimenin lügat manasına bakar, çünkü kelime lügat olarak yetiştirmek, artırmak, terbiye etmek manalarına gelir. Kelimedeki elif ve nun harfleri mübâlağa ifade etmek için ilave edilmiştir.

Şu hale göre rabbanî nisbeti Allah manasına gelen Rabba mı bir nisbettir, yoksa terbiyeye mi bir nisbettir. Bu hususta ihtilâf edilmiştir. Rabbanî kelimesi terbiye aslına nisbet olduğu takdirde, terbiye (yetiştirme, geliştirme) ilme bakar. Buhârî'nin kaydettiği şey için olduğu takdirde ilmi öğrenmeye bakar.⁶²¹

13- وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [فِينَا نَزَلَتْ: إِذْ هَمَّتْ طَائِفَتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْتَنَ وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا؛ قَالَ نَحْنُ الطَّائِفَتَانِ: بَنُو حَارِثَةَ، وَبَنُو سَلْمَةَ، وَمَا يَسْرُنِي أَنَّهَا لَمْ تَنْزَلْ لِقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا]. أخرجہ الشيخان .

13. (524)- Hz. Câbir (radiyallahu anh) anlatıyor: Şu âyet bizim hakkımızda indi: "O zaman içinizden iki zümre za'f göster(mek iste)mişti. Halbuki onların yardımcısı Allah'tı. Mü'minler ancak Allah'a güvenip dayanmalılar." (Âl-i İmrân: 3/122). Hz. Câbir devamla şu açıklamayı yaptı: "Biz iki zümreydik: Bir zümre Benû Hârîse, diğeri Benû Seleme. Ayette: "Allah onların yardımcısıdır" dendiği için bu âyet hakkımızda inmemiş olsaydı sevinmezdim."⁶²²

AÇIKLAMA:

Ayet Uhud harbi ile alakalıdır. Uhud harbi için Müslümanlar gerekli hazırlığı yapmış, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), şahsen düşmanı şehrin içinde karşılamak gerektiği kanaatinde olmasına rağmen Bedir'e katılmayan gençlerin, düşmanı şehrin dışında karşılamak hususundaki ısrarlarını nazar-ı dikkate alarak, dışarıda karşılaşmak üzere Uhud'a hareket etmişti.

Münâfıkların reisi Abdullah İbnu Ubey, daha savaş başlamadan: "Muhammed gençleri dinledi, bizi dinlemedi" diye bahane ederek adamlarıyla birlikte orduyu terketti. İşte, âyet-i kerime, münafıkların Medine'ye dönmesi sırasında Ensar'ın durumunu anlatmaktadır: "Ey Ensar! (münafıklar döndüğü sırada) sizden iki bölük halk korkarak geri dönmeyi tasarlamıştı. Fakat Allah onların yardımcısıydı (geri dönmekten korudu). Bu sebeple mü'minler Allah'a güvenip dayanmalıydılar."

Münafıklar, ordunun iki cenâhını teşkil eden Hazreç'ten Seleme oğulları ile Evs'ten Hârîse oğullarının da kendileri ile dönmelerini istemişler ve hatta onlar buna meyletmişlerse de, Allah'ın yardımıyla Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı terketmemişlerdir. Ayet bu durumu anlatmakta, Hz. Câbir (radiyallahu anh) de âyet-i kerimeye açıklık getirmektedir.⁶²³

14- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: [كَانَ رَسُولُ اللَّهِ #: يَدْعُو عَلِيَّ صَفْوَانَ بْنِ أُمَيَّةَ، وَسُهَيْلَ بْنِ عَمْرٍو، وَالْحَارِثَ بْنَ هِشَامٍ؛ فَنَزَلَتْ لَيْسَ لَكَ مِنْ أَمْرِ شَيْءٍ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبُهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ]. أخرجہ البخارى والترمذى والنسائى .

14. (525)- İbnu Ömer (radiyallahu anhümâ) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Safvân İbnu Umeyye, Süheyl İbnu Amr ve el-Hârîs İbnu Hişâm'a beddua ediyordu. Bunun üzerine şu âyet indi: "Allah'ın, onların tevbelerini kabul veya onlara azâb etmesi işiyle senin bir ilişiğin yoktur; çünkü onlar zalimlerdir" (Âl-i İmrân: 3/128).⁶²⁴

⁶²¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/368-369.

⁶²² Buhârî, Megâzî: 18, Tefsir, Âl-i İmrân: 8; Müslim, Fedâilü's-Sahâbe: 171, (2505); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/369.

⁶²³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/369-370.

⁶²⁴ Buhârî, Megâzî: 21, Tefsir, Âl-i İmrân: 9; Tirmizî, Tefsir, Âl-i İmrân: (3007, 3008); Nesâî, Salât: 121, (2, 203); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/370.

AÇIKLAMA:

Burada Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Uhud günü bazı kâfirlere yaptığı beddua üzerine gelen bir âyet açıklanmaktadır. Siyer kitaplarımızda etraflıca bilgi verildiği üzere, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Uhud savaşı sırasında çok kritik anlar geçirmişti: Yüzünden yara almış, kanlar akmakta... dışlarından biri kırılmış, omuzuna bir ok isabet etmiş... Bir taraftan eliyle yüzünün kanlarını silerken diğer taraftan da düşmana ok atmaktadır. İşte bu kritik anlarda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ismen Ebu Süfyan, Saffan İbnu Umeyye, Süheyl İbnu Amr, el-Hâris İbnu Hişam'a beddua ederek Allah'ın lânetini talep ettiği muhtelif rivayetlerde gelmiştir. Bu beddua üzerine gelen âyet-i kerime Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı ikâz ederek, bundan yasaklamıştır.

Nitekim, o gün kâfir, İslâm düşmanı ve Kureyş'in liderleri durumunda olan bu zatlar, bilâhère, Mekke'nin fethini müteakip Müslüman olacaklar ve İslâm dâvasına samimi bir surette büyük hizmetler vereceklerdir. Şöyle ki:

Ebu Süfyan: Hz. Muaviye'nin babasıdır. Uhud ve Hendek Savaşı sırasında Kureyş'in lideridir. Fetih sırasında Müslüman oldu. Huneyn ve Tâif seferlerine katıldı.

Haris İbnu Hişam: Ebu Cehl'in kardeşidir. Bedir'e de kâfir olarak katıldı. Savaş sırasında kaçtığı için ölümden kurtuldu. Uhud'da müşriklerin safında idiyse de fetih sırasında Müslüman oldu. Samimi idi ve Ashab'ın fâzıl ve hayırlıları sırasında yer aldı. Cihad için Şam'a gitti ve dönmedi. Hicri 18. yılda Tâun'da ölüncüye kadar cihadı terketmedi.

Saffân İbnu Umeyye: Fetih günü kaçtı ise de sonradan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a katılarak, henüz Müslüman olmadığı halde Huneyn ve Taif seferlerinde Müslümanların yanında yer aldı. Müellefe-i kulûbtandır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın cömertçe ikramları sonunda Müslüman oldu. Yermuk seferine Müslüman olarak katıldı.

Müslümanların Uhud'un nihayetinde ve Huneyn'in bidayetinde mağlub düşmelerindeki hikmeti dile getiren Bediüzzaman şöyle der: "Müşrikler içinde o zamanda saff-ı Sahâbede bulunan ekâbir-i Sahâbeye istikbalde mukabil gelecek Hazret-i Hâlid gibi çok zatlar bulunduğundan, şanlı ve şerefli olan istikballeri nokta-i nazarında bütün bütün izzetlerini kırmamak için, hikmet-i ilâhiyye, hasenât-ı istikbaliyelerinin bir mükâfaat-ı muaccesi olarak mâzide onlara vermiş, bütün bütün izzetlerini kırmamış. Demek mâzideki Sahâbeler, müstakbeldeki Sahâbelere karşı mağlub olmuşlar. Tâ o müstakbel Sahâbeler, berk-i süyuf korkusuyla değil, belki, bârika-i hakikat şevkiyle İslâmiyet'e girsin ve o şehâmeti fitriyeleri çok zillet çekmesin."⁶²⁵

15-15- وعند الترمذی أنه # قَالَ يَوْمَ أُحُدٍ: [اللَّهُمَّ الْعَنْ أَبَا سُفْيَانَ، اللَّهُمَّ الْعَنْ الْحَارِثَ بْنَ هِشَامٍ، اللَّهُمَّ الْعَنْ صَفْوَانَ بْنَ أُمَيَّةَ. فَنَزَلَتْ لَيْسَ لَكَ مِنْ أُمَّرٍ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَتَابَ عَلَيْهِمْ فَأَسْلَمُوا وَحَسُنَ إِسْمُهُمْ].

15. (526)- Tirmizi'de geldiği üzere Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Uhud günü şöyle demiştir:

"Ey Allahım, Ebû Süfyan'a lânet et! Ey Allah'ım, el-Hâris İbnu Hişam'a lânet et! Ey Allahım, Saffân İbnu Umeyye'ye lânet et!" Bunun üzerine: "Allah'ın onların tevbelerini kabul veya onlara azab etmesi işiyle senin bir ilişğin yoktur. Çünkü onlar zalimlerdir" (Âl-i İmrân: 3/128) mealindeki ayet indi.⁶²⁶

16-16- وعند النسائي: [أَنَّهُ سَمِعَهُ حِينَ رَفَعَ رَأْسَهُ مِنْ صَةِ الصُّبْحِ مِنَ الرَّكْعَةِ الْخَيْرَةِ وَقَالَ: اللَّهُمَّ الْعَنْ، وَذَكَرَهُ نَحْوَهُ].

16. (527)- Nesâî'de geldiğine göre, İbnu Ömer, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sabah namazında başını sonuncu rekatta kaldırdığı sırada "Ey Rabbim.... lanet" diye aynen yukarıdaki hadiste muhtevayı işittiğini söylemiştir.⁶²⁷

17-17- وعن ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: [نَزَلَتْ هَذِهِ آيَةٌ وَمَا كَانَ لِنَبِيِّ أَنْ يَعْلَ فِي قَطِيفَةَ حَمْرَاءَ فَقَدَتْ يَوْمَ بَدْرٍ. فَقَالَ بَعْضُ الْقَوْمِ: لَعَلَّ رَسُولُ اللَّهِ # أَخَذَهَا فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى هَذِهِ آيَةً]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ.

⁶²⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/370-371.

⁶²⁶ Tirmizi, Tefsir, Âl-i İmrân: (3007); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/371.

⁶²⁷ Nesâî, Salât: 121 (2, 203); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/372.

17. (528)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ): "Hiçbir peygambere ganimete ve millet malına hıyânet yaraşmaz" (Âl-i İmrân: 3/161) ayeti, Bedir savaşı sırasında kaybolan kırmızı renkli bir kadife parçası hakkında nâzil olmuştu. Cemaatten bazısı "Belki de Hz. Peygamber almıştır" demişti ki bunun üzerine yukarıdaki âyet nazil oldu."⁶²⁸

AÇIKLAMA:

Bu âyet, Bedir ganimetleri arasında yer alan kırmızı renkli bir kadifenin kaybolması üzerine münafıklar: "Bunu Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) almıştır" diye bir şâyia çıkardıkları zaman nazil olmuştur. Alimler, âyet-i kerimenin, Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm)'i her çeşit ihânetten tenzih ettiğini ifade ederler:

1- Ganimeti taksim ve ödemede ihaneti olmaz.

2- Esirlerin bazılarını taksim edip bazılarını bırakmaz.

3- Allah'ın indirdiği âyetlerin bazısını tebliğ edip, bazısını gizleyerek ihanet etmez, tebliği eksiksiz yapar.

Âyet'in iniş sebebi üzerine farklı bir açıklama Kelbî ve Mukatil'den kaydedilmektedir. Buna göre, âyet Bedir değil, Uhud Savaşı vesilesiyle nazil olmuştur: "Ola ki Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Kim ganimetten bir şey ele geçirirse kendisinin olsun" der de Bedir'de yaptığı gibi ganimeti taksim etmez" derler ve bu endişeyle merkezi terkederek ganimeti yağmaya koşarlar. Sonra Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) onlara: "Ben size: "Benden emir gelinceye kadar sakın yerinizi terketmeyin" demedim mi?" der.

- Biz geri kalanımızı orada bıraktık! cevabını verirler. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) düşüncelerini yüzüne vurur:

- "Bilakis, siz, herhalde ganimeti zimmetime geçirip, taksim etmeyeceğim zannına düştünüz." Bunun üzerine yukarıdaki âyet-i kerime nâzil olur.⁶²⁹

18- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ # قَالَ 'صَحَابِيهِ: [إِنَّهُ لَمَّا أَصِيبَ إِخْوَانُكُمْ بِأَحَدٍ جَعَلَ اللهُ تَعَالَى أَوْوَاهَهُمْ فِي جَوْفِ طَيْرٍ خُضِرٍ تَرَدُّ أَنْهَارَ الْجَنَّةِ تَأْكُلُ مِنْ ثَمَارِهَا وَتَأْوِي إِلَى قَنَادِيلَ مِنْ ذَهَبٍ مُعَلَّقَةٍ فِي ظِلِّ الْعَرْشِ فَلَمَّا وَجَدُوا طَيْبَ مَاكَلِهِمْ وَمَشَرَبِهِمْ وَمَقِيلِهِمْ قَالُوا: مَنْ يُبَلِّغُ إِخْوَانَنَا عَنَّا أَنَّنَا أَحْيَاءُ فِي الْجَنَّةِ نُرْزَقُ؟ لِيَ يَزْهَدُوا فِي الْجَنَّةِ وَ يَتَّكِلُوا عِنْدَ الْحَرْبِ. فَقَالَ اللهُ تَعَالَى: أَنَا أُبَلِّغُهُمْ عَنْكُمْ. فَأَنْزَلَ اللهُ تَعَالَى: وَ تَحَسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ إِلَى آخِرِ آيَاتِ]. أخرجهُ أبو داود .

18- (529)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ashabına şöyle dedi: "Uhud'da şehid olan kardeşleriniz var ya! Allah, onların ruhlarını yeşil kuşların içine koydu. Bunlar cennetin nehirlerine giden, cennet meyvelerinden yiyen ve Arşın gölgesine asılmış altından kandillere girip istirahat eden kuşlardır. Şehidler böylece güzel güzel yiyip içip dinlenince şöyle dediler: Kardeşlerimize bizden kim haber götürecektir ve bildirecek ki bizler cennette dirileriz, rızıklanıyoruz? Bu haber gitmeli ki onlar cennete karşı isteksiz olmasınlar ve harpte korkak davranmasınlar!"

Allah Teâla onlara cevaben:

"Sizin haberinizi ben duyuracağım" buyurdu ve şu âyeti indirdi: "Allah yolunda öldürülenleri ölü saymayın bilakis onlar Rableri katında diridirler. Allah'ın bol nimetinden onlara verdiği şeylerle sevinç içinde rızıklanırlar. Arkalarından kendilerine ulaşmayan kimselere, kendilerine korku olmadığını ve kendilerinin üzülmeceklerini müjde etmek isterler" (Âl-i İmrân: 3/169).⁶³⁰

AÇIKLAMA:

Bu hadis-i şerif, şehidlerin ölmediklerini bilakis diri olduklarını beyan eden âyet-i kerimenin iniş sebebini beyan ediyor ve ayete de kısmen açıklık getiriyor. Müşâhedemize göre, şehâdet şeklinde ölme ile, normal ölme arasında bir fark mevcut değildir. Her ikisi de ölümdür. Ehli iman ile ehli küfür veya salah ehli ile tuğyan ehli arasında kabir hayatının farklı olacağını anlamak da mümkün, ama şehid olanların diğer sâlihlerle nazaran farklı bir berzah hayatına mazhariyetleri, ve "ölü" değil diri olmaları zor anlaşılacak bir husus olsa gerektir.

Bu meseleyi anlaşılır şekilde açıklayan bir pasajı Bediüzzaman'dan sunacağız. Hayatı beş tabakaya ayıran Bediüzzaman, şehidlerin hayatını dördüncü tabakada gösterdikten sonra şu açıklamayı yapar:

⁶²⁸ Ebu Dâvud, el-Huruf ve'l-Kıraat: 1, (3971); Tirmizi, Tefsir, Âl-i İmrân: (3012); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/372.

⁶²⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/372-373.

⁶³⁰ Ebu Dâvud, Cihâd: 27, (2520); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/373.

"Nass-ı Kur'ân'la, şühedanın, ehl-i kubûrun fevkinde bir tabaka-i hayatları vardır. Evet şüheda, hayat-ı dünyevîlerini tarîk-i hakda feda ettikleri için, Cenâb-ı Hak kemal-i kereminden onlara hayat-ı dünyevîyeye benzer, fakat kedersiz, zahmetsiz bir hayatı âlem-i berzahda onlara ihsan eder. Onlar kendilerini ölmüş bilmiyorlar.. yalnız kendilerinin daha iyi bir âleme gittiklerini biliyorlar.. kemal-i saadetle mütelezziz oluyorlar, ölümdaki firak acılığını hissetmiyorlar. Ehl-i Kuburun çendan ruhları bâkidir, fakat kendilerini ölmüş biliyorlar. Berzahda aldıkları lezzet ve saadet şühedanın lezzetine yetişmez. Nasıl ki iki adam bir rü'yada cennet gibi bir güzel saraya girerler. Birisi rü'yada olduğunu bilir. Aldığı keyf ve lezzet pek noksandır. "Ben uyansam şu lezzet kaçacak" diye düşünür. Diğeri rüyada olduğunu bilmiyor, hakiki lezzet ile hakiki saadete mazhar olur. İşte âlem-i berzahdaki emvât ve şühedânın hayat-ı berzahîden istifadeleri, öyle farklıdır. Hadsiz vâkıatla ve rivâyatla şühedanın bu tarz-ı hayata mazhariyetleri ve kendilerini sağ bildikleri sâbit ve kat'îdir. Hatta seyyidü'sşüheda olan Hazret-i Hamza radiyallahu anhu, mükerrer vâkıatla kendine iltica eden adamları muhafaza etmesi.. ve dünyevî işlerini görmesi ve gördürmesi gibi çok vâkıatla, bu tabaka-i hayat tenvir ve isbat edilmiş. Hatta -ben kendim- Ubeyd isminde bir yeğenim ve talebem vardı. Benim yanımda ve benim yerime şehid olduktan sonra, üç aylık mesafede esarete bulunduğu zaman, mahall-i defnini bilmediğim halde, bence bir rü'yayı sâdikada tahte'l-arz bir menzil suretindeki kabrine girmişim. Onu şüheda tabaka-i hayatında gördüm. O, beni ölmüş biliyormuş. Benim için çok ağladığını söyledi. Kendisini hayatta biliyor; fakat, Rus'un ibtilasından çekindiği için, yer altında kendine güzel bir menzil yapmış. İşte bu cüz'î rü'ya, bazı şerâit ve emârâatla, geçen hakikata, bana şuhud derecesinde bir kanaat vermiştir."⁶³¹

19- وَعَنْهُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: [إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ إلی قَوْلِهِ وَقَالُوا: حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ؛ قَالَهَا إِبْرَاهِيمُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ حِينَ أُلْقِيَ فِي النَّارِ، وَقَالَهَا مُحَمَّدٌ # حِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ]. أَخْرَجَهُ الْبَخَارِيُّ .

19. (530)- Yine İbnu Abbas (radiyallahu anhumâ): "Halk onlara: "Düşmanınız olan insanlar size karşı bir ordu topladılar, onlardan korkun" dediler. Bu, onların imanını artırdı da: "Allah bize yeter, o ne güzel vekildir" dediler" (Âl-i İmrân: 3/173) âyeti hakkında şu açıklamayı yaptı: "Bunu İbrahim (aleyhisselam) ateşe atıldığı esnada söyledi, keza aynı şeyi Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), halk kendisine: "İnsanlar size karşı toplandılar" dediği zaman söyledi."⁶³²

ACIKLAMA:

Rivayette görüldüğü üzere, hasbunallahi ve nime'l-vekil cümlesini ilk defa Hz. İbrahim (aleyhisselam) söylemiştir. Rivayetler ateşe atılacağı zaman ilk ve son olmak üzere telâffuz ettiği yegâne cümlenin bu olduğunu belirtirler. İbnu İshâk'ın anlattığına göre, Müslümanları korkutmak, morallerini bozmak isteyenler faaliyete geçince onlar da bu kelimeyi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında, en kritik bir anda kullanarak propagandayı kırarlar, şöyle ki: Ebu Süfyan Uhud'dan ayrıldıktan sonra Kureyş'le geri döner. Kendisine Ma'bed el-Huzâî rastlar. Ebu Süfyan'a Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı büyük bir kalabalıkla gördüğünü, Uhud'a katılmayanların pişmanlıkla yanında toplanmış olduklarını söyler. Bunun üzerine Ebu Süfyan ve beraberindekiler tahrik edilmiş olarak geri dönerler. Ebu Süfyan bir adam göndererek, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e Ebu Süfyan ve adamlarının kendilerine müteveccihen geri gelmekte olduklarını duyurur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu ihbara: "Hasbunallah ve ni'me'lvekil." "Allah bize yeter, O, ne güzel vekildir" diye cevap verir.

Hadisenin geçtiği zaman ve zeminle ilgili farklı rivayetler mevcuttur. Hepsinde Ebu Süfyan'ın gözdağı vermeye çalışması anında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Hasbunallah ve ni'me'lvekil diye cevap vermiş olduğu belirtilir.⁶³³

20- وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: [أَنَّ رَجُلًا مِنَ الْمُتَنَفِّقِينَ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ # كَانُوا إِذَا خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ # إِلَى الْغَزْوِ تَخَلَّفُوا عَنْهُ وَفَرَحُوا بِمَقْعَدِهِمْ خَفَ رَسُولُ اللَّهِ فَإِذَا قَدِمَ اعْتَدَرُوا إِلَيْهِ وَحَلَفُوا لَهُ وَأَحْبَبُوا أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا فَنَزَلَتْ آيَةٌ: يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا أَتَوْا وَيُحْمَدُونَ بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا آيَةٌ]. أَخْرَجَهُ الشَّيْخَانُ .

⁶³¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/374-375.

⁶³² Buhârî, Tefsir, Âl-i İmrân: 13; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/375.

⁶³³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/375-376.

20. (531)- Ebu Saîd (radiyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında bir kısım münâfıklar, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir gazveye çıktığı vakit ondan ayrılıp geri kalırlar ve Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a muhalefet edip kaldıkları için rahatlarlar, sevinirlerdi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Medine'ye dönünce de gelip andlar, yeminler içerek özürler beyan ederlerdi. Bir de isterlerdi ki, yapmadıkları şeylere övgüye, medh u senaya mazhar olsunlar. Onların bu hali ile ilgili olarak şu âyet nâzil oldu: "Ettiklerine sevinen ve yapmadıklarıyla övülmekten hoşlananların, sakın sakın onların azabtan kurtulacaklarını sanma, elem verici azab onlarıdır" (Âl-i İmrân: 188).⁶³⁴

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki rivayette görüldüğü üzere ayet-i kerimenin, savaflara katılmadığı halde geri kalıflarına mâzeret uydurmaya çalışan bir kısım münâfıklar hakkında inmiş olduğu söylenmekten başka, diğer bir kısım rivayetlerde de Yahudiler hakkında indiği söylenmiştir. Yahudiler "Biz daha önceki kitaba mazharız, ibadet ve tâat ehli kimseleriz..." dedikleri halde Hz. Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in risaletini ikrar etmemeleri üzerine ayet nazil olur ve kendilerine "...yapmadıklarıyla övülmekten hoşlananların azabtan kurulacaklarını sanma..." diye ihtar edilir.

Kurtubî ve daha bazı âlimler her iki taife hakkında da âyetin nâzil olduğunu söyleyerek bu farklı rivayetleri telif etmişlerdir.

Ancak, âyetin lafzı umumidir. Yaptığıyla böbürlenip, yapmadığıyla da övülmeyi seven herkese şâmidir. Ayet hususi bir durum için gelmiş bile olsa zamanımıza hitab etmesine mâni yoktur.⁶³⁵

21- وعن حميد بن عبدالرحمن بن عوف [أَنَّ مَرْوَانَ قَالَ لِبَوَّابِهِ إِذْ هَبَّ يَا رَافِعُ إِلَى ابْنِ عَبَّاسٍ فَقُلْ: لَيْنُ كَانَ كُلُّ امْرِئٍ مِمَّا فَرَحَ بِمَا أَتَى وَأَحَبَّ أَنْ يُحْمَدَ بِمَا لَمْ يَفْعَلْ مُعَدَّبًا لُنُعَدِّبَنَّ أَجْمَعُونَ. فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ مَا لَكُمْ وَلِهَذِهِ آيَةٌ. إِنَّمَا أَنْزَلْتُ فِي أَهْلِ الْكِتَابِ ثُمَّ تَوَّابًا: وَإِذْ أَخَذَ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَنُبَيِّنَنَّ لِلنَّاسِ وَتَكْتُمُونَ وَتَ: يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا أُتُوا آيَةً، وَقَالَ سَأَلَهُمُ النَّبِيُّ # عَنْ شَيْءٍ فَكَتَمُوهُ إِيَّاهُ وَأَخْبَرُوهُ بِغَيْرِهِ فَأَرَوْهُ أَنْ قَدْ اسْتَحْمَدُوا إِلَيْهِ بِمَا أَخْبَرُوهُ عَنْهُ فِيمَا سَأَلَهُمْ، وَفَرِحُوا بِمَا أُتُوا مِنْ كِتْمَانِهِمْ إِيَّاهُ مَا سَأَلَهُمْ عَنْهُ]. أَخْرَجَهُ الشَّيْخَانُ وَالتِّرْمِذِيُّ .

21. (532)- Humeyd İbnu Abdirrahmân İbni Avf anlatıyor: Emevî halifesi Mervân kapıcısına: "Ey Râfi! İbnu Abbâs (radiyallahu anhümâ)'a git ve de ki: "Eğer bizden herkes, ettiği ile sevinmesinden ve yapmadığı şeyle de övülmekten hoşlanmasından dolayı azab görecekse, toptan hep azâba maruz kalacağız demektir."

İbnu Abbâs (radiyallahu anhümâ) kendisine bu söylenince şöyle dedi: "O ayetten size ne? O âyet, Ehl-i Kitap hakkında inmiştir." Sonra şu âyeti okudu: "Allah kitap verilenlerden, onu insanlara açıklayacaksınız ve gizlemeyeceksiniz diye ahid almıştı. Onlar ise, onu arkalarına atıp, az bir değere değiştiler. Alışverişleri ne kötüdür. Ettiklerine sevinen ve yapmadıklarıyla övülmekten hoşlananların, sakın sakın onların azabtan kurtulacaklarını sanma, elem verici azab onlarıdır." (Âl-i İmrân: 3/187-188).

İbnu Abbâs (radiyallahu anhümâ) sözüne devam ederek şu açıklamayı yaptı: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onlara bir husus sordu, gerçeği gizleyip, değişik şekilde yanlış cevap verdiler. Üstelik kendilerine sorduğu hususa verdikleri cevap sebebiyle medhedilmeyi beklediklerini de iş'âr ettiler. Ayrıca sorulan şeyi ona gizlemiş olmalarına da sevindiler."⁶³⁶

AÇIKLAMA:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Yahudilere ne sorduğu rivayetlerde açıkça belirtilmemiş, ancak kendi evsafına vâzıh olarak gelip gelmediğini sorduğu, onların buna kaçamakla cevap verdikleri söylenmiştir. Nitekim, âyetin tefsiri zımında İbnu Abbâs şöyle demiştir: "Allah celle senâuhu Tevrat'ta şöyle buyurmuştur: "İslâm, Allah'ın kullarına farz kıldığı dindir, Muhammed de Allah'ın Resulüdür." Bu açıklamada sorulan şey hususunda İbnu Abbas'ın bir kanaat sahibi olduğunu göstermektedir. İbnu Hacer'in belirttiğine göre, "yaptıklarıyla övünme" ibâresinde kastedilen fiilleri, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Tevrat'ta gelen evsafını gizlemektir.

⁶³⁴ Buhârî, Tefsir, Âl-i İmrân: 16, (6, 51); Müslim, Sıfatu'l-Münafikîn: 7, (2777); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/376.

⁶³⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/376-377.

⁶³⁶ Buhârî, Tefsir, Âl-i İmrân: 16 (6, 51); Müslim, Sıfatu'l-Münafikîn: 8, (2778); Tirmizî, Tefsir, Âl-i İmrân: (3018); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/377.

"Yapmadıklarıyla da medhedilmekten hoşlanmaları" ibaresiyle kastedilen şey de: "Biz İbrahim (aleyhisselâm)'in dini üzereyiz"⁶³⁷ demeleridir.

22- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: [مَا مِنْ بَرٍّ وَفَاجِرٍ إِلَّا وَالْمَوْتُ خَيْرٌ لَهُ ثُمَّ تَوَّأَتْ: إِنَّمَا نُمَلَى لَهُمْ لِيَزْدَادُوا إِثْمًا، وَت: وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ لِّبَرَّارٍ]. أخرجہ رزین .

22. (533)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ): "İster, amelce iyi, müttaki, isterse amelce kötü, facir kişi olsun, ölüm herkes hakkında hayırlıdır" buyurduktan sonra şu âyeti okudu: "İnkâr edenler, kendilerine vermiş olduğumuz mühletin sakın kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Biz onlara ancak, günahları çoğalsın diye mühlet veriyoruz. Alçaltıcı azab onlarıdır, (Âl-i İmrân: 3/178). Sonra da şu âyeti okudu: "Fakat Rablerinden sakınanlara, Allah katından ziyâfetler bulunan, içlerinden ırmaklar akan, içinde temelli kalacakları cennetler vardır. Allah katındaki şeyler iyi olanlar için daha hayırlıdır" (Âl-i İmrân: 3/198).⁶³⁸

23- وعن أم سلمة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ: أَسْمَعُ اللَّهَ تَعَالَى ذَكَرَ النِّسَاءِ فِي الْهَجْرَةِ بِشَيْءٍ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى أْتِي أَضْيَغُ عَمَلٍ عَامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أَنْتَى بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ؛ إِلَى قَوْلِهِ: وَاللَّهِ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ]. أخرجہ الترمذی.

23. (534)- Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resulü, Allahu Teâlâ'nın kadınları hicretle ilgili olarak zikrettiğini hiç işitmiyorum, niçin?" diye sordum.

Bu sorum üzerine şu âyet indi: "Rableri dualarını kabul etti: Birbirinizden meydana gelen sizlerden, erkek olsun, kadın olsun iş yapanın işini boşa çıkarmam. Hicret edenlerin, memleketlerinden çıkanların, yolunda ezâyâ uğratılanların, savaşan ve öldürülenlerin günahlarını elbette örteceğim. And olsun ki, Allah katında bir nimet olarak, onları içlerinden ırmaklar akan cennetlere koyacağım. Nimetin güzeli Allah katındadır." (Âl-i İmrân: 3/195).⁶³⁹

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Tirmizi'nin teferrüd ettiği rivayetlerdendir. Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ)'nin sorusunda kadınlarda mevcut kadınlık gayreti gözükmemektedir. Günümüzde feminizm diye son derece tehlikeli bir kadın-erkek ayırımına yani bir cinsin diğerine karşı hasmâne hislere düşmesine dönüşen bu kadınlık gayretinin şevkiyle sorulan sorulara, sarfedilen ifadelere, hadislerde zaman zaman rastlanır.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bu ne biçim sual? diye bir reaksiyonda bulunmayışı dikkat çekicidir. Sual âyet-i kerime ile cevaplanıyor.

Ayet, kadın-erkek ayırımı olmadan herkesin amelinin eşit şekilde karşılık göreceğini belirtiyor. "Birbirinizden meydana gelen" tabirinden "Hepiniz Adem ve Havvâ'dansınız, aranızda menşe yönüyle de fark yok" manası anlaşıldığı gibi, "dinde, nusrette, müvâlat'da birbirinize eşitsiniz mânası da anlaşılmıştır. Ayrıca "herbiriniz, tâati mukabili mazhar olacağı sevapta, veya isyanı mukabili maruz kalacağı cezada birbirine eşittir, aranızda bu hususlarda fark yoktur" veya "kadın ve erkek aynı şekil ve tarzda ibâdet yaparlar" diye anlaşılmıştır.⁶⁴⁰

NİSA SURESİ

1- عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: [أَنَّ رَجُلًا كَانَتْ لَهُ بَيْتِيمَةً فَتَكَحَّهَا وَكَانَ لَهَا عِدْقٌ نَخْلٍ وَكَانَتْ شَرِيكُتُهُ فِيهِ وَفِي مَالِهِ فَكَانَ يُمَسِكُهَا عَلَيْهِ وَلَمْ يَكُنْ لَهَا مِنْ نَفْسِهِ شَيْءٌ فَنَزَلَتْ: وَإِنْ خِفْتُمْ أَوْ نَفْسُتُمْ فِي أَيْتَامِي]. أخرجہ الخمسة إ الترمذی.

1. (535)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Bir adamın yanında yetime bir kız vardı. Onu kendisine nikâhladı. Kızın meyve veren bir hurma ağacı vardı. Kız, o hurma ağacında olsun, adamın başka malında olsun ona ortaktı. Adam kızı kendisi için tutuyor, kıza kendisinden (mehir olarak) bir şey vermiyordu. Bunun üzerine şu âyet indi: "Eğer velisi olduğunuz mal sâhibi yetim kızlarla evlenmekle onlara haksızlık yapmaktan

⁶³⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/378.

⁶³⁸ Rezîn kaydetmiş fakat, kaynak vermemiştir. Ancak bunu Hâkim, el-Müstedrek'te (2, 298) tahrir eder. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/378.

⁶³⁹ Tirmizi, Nisa: (3026); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/379.

⁶⁴⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/379.

korkarsanız, onlarla değil, hoşunuza giden başka kadınlarla iki, üç ve dörde kadar evlenebilirsiniz..." (Nisa: 4/3)⁶⁴¹

2- وفي رواية: [هي اليتيمَةُ تَكُونُ فِي حِجْرٍ وَلِيَّهَا فَيْرِ غَبُّ فِي جَمَالِهَا وَمَالِهَا وَيُرِيدُ أَنْ يَنْقُصَ صَدَاقَهَا. فَهِيَ عَنْ نِكَاحِهِنَّ إِذْ أَنْ يُقْسِطُوا لَهُنَّ فِي إِكْمَالِ الصَّدَاقِ وَأَمْرُوا بِنِكَاحِ مَنْ سِوَاهُنَّ].

2. (536)- Bir rivayette hadis şöyledir: "Yetime kız velisinin terbiyesindedir. Velisi, kızın güzelliğine ve malına tamâh etmekte (evlenmek istemektedir). Ancak mehrini tam değil, eksik vermeyi düşünmektedir. Böyle veliler, yetimlere, mehri hususunda adaletli davranmadıkça, yetimle evlenmeleri yasaklanmış, başka kadınlarla evlenmeleri emredilmiştir."⁶⁴²

3- وفي أخرى: قالت عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: [وَالَّذِي ذَكَرَ اللهُ تَعَالَى أَنَّهُ يُنْتَلَى عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ الْيَتِيمَةُ أُولَى الَّتِي قَالَ فِيهَا، وَإِنْ خِفْتُمْ أَنْ تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَى فَأَنْكَحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ. قَالَتْ: وَقَوْلُ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ فِي الْيَتِيمَةِ أُولَى الْيَتِيمَةِ الَّتِي تَكُونُ فِي حِجْرِهِ حِينَ تَكُونُ قَلِيلَةَ الْمَالِ وَالْجَمَالِ].

3. (537)- Bir diğer rivayette, Hz. Aişe (radiyallahu anhâ) şöyle demektedir: "Cenâb-ı Hakk'ın şu âyette: "Ey Muhammed! Kadınlar hakkında senden fetva isterler, de ki: "Onlar hakkında fetvayı size Allah veriyor: Bu fetva kendilerine yazılan şeyi vermediğiniz ve kendileriyle evlenmeyi arzuladığınız yetim kadınlara ve bir de zavallı çocuklara ve yetimlere doğrulukla bakmanız hususunda Kitab'ta size okunandır..." (Nisa: 4/127) âyetinde atıfta bulunan bahis, önceki ayettir ki orada şöyle denmektedir: "Eğer velisi olduğunuz mâl sâhibi yetim kızlarla evlenmekle onlara haksızlık yapmaktan korkarsanız, onlarla değil, hoşunuza giden başka kadınlarla iki, üç ve dörde kadar evlenebilirsiniz."

Hz. Aişe (radiyallahu anhâ) devamla şunu söyledi: "Sonraki âyette yâni, "... kendileriyle evlenmeyi arzuladığınız yetim kadınlara..." (Nisa: 4/127) ifâdesinin geçtiği ayette, Cenâb-ı Hakk'ın mevzubahis ettiği arzu, kişinin terbiyesi altında bulunan yetimenin malı ve güzelliği az olması halindeki arzudur. Bu durumda onunla evlenmek istememektedir."⁶⁴³

ACIKLAMA:

535, 536, 537 numaralı son üç hadis İslâm'da çok evlilik meseleleriyle ilgili olan ayeti açıklamaktadır.

Âyet-i kerime erkeklerin dört kadına kadar evlenebileceklerine ruhsat vermektedir. Mevzu İslâm düşmanlarının tahrif ederek anlattığı şekilde değildir. Esasen yeryüzünde kadın-erkek arasında sayıca eşitlik vardır. Her erkeğe normal tek kadın düşmektedir. Tıp kitapları, sâdece savaşlardan sonra doğumlarda erkek nisbetinin bir miktar arttığını söyler.

İktisadî yönden de mesele normal şartlarda imkânsızlık arzeder. Çünkü, kadının nafaka külfeti erkeğe aittir. Her kadının ma'ruf üzere yeme-içme ve giyinme ihtiyaçlarından başka müstakil bir de mesken ihtiyaçlarını karşılamakla mükelleftir. Normal şartlarda bu imkâna nâdir kimseler sâhiptir.

Ayrıca kadın nikâh akdi kıyılırken, kocasından kendi üzerine müteâkip bir evlilik yapmama şartı koyabilir. İkinci veya üçüncü hanım olacak kadın, zorla değil, rıza ile evliliği kabul ettiğine göre, onun söyleyecek bir sözü olmamalıdır.

Savaş, hastalık, kısırlık gibi çeşitli durumlar, istisnâ hallerde birden fazla evliliği gerektirebilir. Bu sebeple İslâm'ın bu ruhsatı fitrîdir. Bunu yasaklayan Avrupa, gayr-ı meşru kadın-erkek ilişkilerine cevaz vermiş ve riyâkar bir tek evlilik çıkmazına düşmüştür. Güstav Le Bon, "Müslümanların çok evliliği Avrupalıların riyakâr tek evliliğine tercih edilir" der.

Hangi açıdan bakarsak bakalım, İslâmî ruhsatın fitrîliği anlaşılır. Ender istisnalar büyütlümemeli, Şia'dan bir taifenin, âyette gelen "iki, üç ve dörde kadar evlenebilirsiniz" ifadesinde geçen rakamları toplayarak "Dokuz kadınla evlenilebilir" şeklindeki anlayışı yanlışır. İslâm uleması bir erkeğin dörtten fazla kadınla evlenemeyeceği hususunda icma etmiştir.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in zevcelerinin sayıca çokluğu yanlışlığa düşürmemelidir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın evlilikleri, yukarıdaki tahdid edici ayetin nüzûlünden evvele aittir. Bu âyetin nüzûlünden sonra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yeni evlilik yapmamıştır. Normal olarak dörtten fazlasını

⁶⁴¹ Buhârî, Vesâya: 21, Tefsir, Nisa: 1, 23, Nikâh: 1, 16, 19, 37; Hiyel: 8; Müslim, Tefsir: 6, 3018; Ebu Dâvud, Nikâh: 13, 2068; Nesâî, Nikâh: 66 (6, 115, 116); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/379-380.

⁶⁴² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/380.

⁶⁴³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/380-381.

boşaması gerekmiştir. Ancak, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevceleri mü'minlerin anneleri olmaları haysiyeti ile Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la olan nikâh bağlarının kopmaması hususunda istisnâi ruhsat verilmiştir. Yine de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), âyetten sonra dört zevcesiyle, zevciyyet muâmelesini devam ettirmiştir.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in çok evlenmesinin siyâsi yönleri olduğu gibi, risâlet vazifesinin ifâsına müteallik yönleri de vardır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu hususta istisnâi durumu vardır. Birinci ciltte kısmen açıkladık.⁶⁴⁴

4- وفي رواية في قوله تعالى: [وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ إِلَى آخِرِ آيَةٍ. قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: هِيَ الْيَتِيمَةُ الَّتِي تَكُونُ فِي حِجْرِ الرَّجُلِ قَدْ شَرَكْنَاهُ فِي مَالِهِ فَيَرْغَبُ عَنْهَا أَنْ يَتَزَوَّجَهَا، وَيَكْرَهُ أَنْ يُزَوَّجَهَا غَيْرَهُ فَيَدْخُلُ عَلَيْهِ فِي مَالِهِ فَيَحْبِسُهَا فَهَاهُمْ اللَّهُ تَعَالَى عَنْ ذَلِكَ.] زاد أبو داود رحمه الله؛ وقال ربيعة في قوله تعالى: وَإِنْ خِفْتُمْ أَلْفُسُطُوا فِي الْيَتَامَى قَالَ يَقُولُ: أَتُرْكُوهُنَّ إِنْ خِفْتُمْ فَقَدْ أَخَلَّتْ لَكُمْ أَرْبَعًا .

4. (538)- Bir başka rivayette "Ey Muhammed! Kadınlar hakkında senden fetva isterler..." (Nisa: 4/127) ayeti ile ilgili Hz. Aişe şu açıklamayı yapar: "Burada söz konusu edilen, kişinin terbiyesi altında bulunan ve malından kendisine ortak olan yetime kızdır. Adam bu yetime ile evlenmeyi düşünmediği gibi, başkasıyla evlendirip, yabancıyı malına ortak kılmak da istememekte, yetimeyi ortada tutmaktadır. Cenâb-ı Hakk, mezkur âyetle bu durumu yasaklamaktadır."

Ebu Dâvud merhum şu ilâvede bulunur: Rebî'a, Cenâb-ı Hakk'ın "Eğer velisi olduğunuz mâl sâhibi yetim kızlarla evlenmekte onlara haksızlık yapmaktan korkarsanız..." sözü hakkında şu açıklamayı yaptı: "Burada Allah Teâla şunu söylüyor: "Korkuyorsanız bu yetimeleri serbest bırakın, (arada tutmayın), ben size dört tanesini helal kıldım."⁶⁴⁵

5- وعن عائشة رضي الله عنها. في قوله تعالى: [وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ؛ إِنَّمَا نَزَلَتْ فِي وَالِي الْيَتِيمِ إِذَا كَانَ فَقِيرًا أَنَّهُ يَأْكُلُ مِنْهُ مَكَانَ قِيَامِهِ عَلَيْهِ بِالْمَعْرُوفِ.] أخرجه الشيخان. وفي رواية: أَنَّهُ يُصِيبُ مِنْ مَالِهِ إِذَا كَانَ مُحْتَاجًا بِقَدْرِ مَالِهِ بِالْمَعْرُوفِ .

5. (539)- Yine Hz. Aişe (radiyallahu anhâ) "Yetimleri, evlenme çağına gelene kadar deneyin, onlarda olgunlaşma görürseniz mallarını kendilerine verin, büyüyecekler de geri alacaklar diye onları isrâf ederek ve tez elden yemeyin. Zengin olan iffetli olmağa çalışsın, yoksul olan uygun bir şekilde yesin..." (Nisa: 4/6), ayeti hakkında şu açıklamayı yaptı: "Bu âyet, yetime bakan velinin fakir olması hâlinde, bakım hizmetine mukabil, yetimin malından uygun şekilde yiyebileceğini beyân için nazil olmuştur."

Bir başka rivayette şöyle denir: "Veli, muhtaçsa, çocuğun malından, malın miktarına göre uygun şekilde alır."⁶⁴⁶

6- وعن ابن عباس رضي الله عنهما في قوله تعالى: [وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُو الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينُ فَارْزُقُوهُمْ مِنْهُ؛ قَالَ هِيَ مُحْكَمَةٌ وَلَيْسَتْ بِمَنْسُوحَةٍ فَإِنَّ نَاسًا يَزْعُمُونَ أَنَّهُا نُسِخَتْ؛ وَاللَّهُ مَا نُسِخَتْ، وَلَكِنَّهَا مِمَّا تَهَاوَنَ بِهَا النَّاسُ هُمَا وَالْيَتَامَى وَالْيَتَامَى، وَذَلِكَ الَّذِي يُرْزَقُ؛ وَالْوَالِي يَرِثُ، وَذَلِكَ الَّذِي يَقُولُ بِالْمَعْرُوفِ، وَيَقُولُ أَمْلِكُ لَكَ أَنْ أُعْطِيكَ.] أخرجه البخاري .

6. (540)- İbnu Abbâs (radiyallahu anhümâ), "Taksimde yakınlar yetimler ve düşkünler bulunursa, ondan onlara da verin, güzel sözler söyleyin" (Nisa: 4/8) âyeti hakkında şu açıklamayı yaptı: "Bu âyet muhkemdir ve mensuh da değildir. Bazıları bunun mensuh olduğunu zanneder. Hayır, Allah'a kâsem olsun mensuh değildir. Ancak, bu âyet, halkın hükmüyle amel etmemek suretiyle kadrini idrak edemediği ayetlerdendir. Terekede tasarrufta bulunan ve tereke ile ilgili işleri üzerine alan veli iki kısımdır:

⁶⁴⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/382.

⁶⁴⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/382-383.

⁶⁴⁶ Buhârî, Büyû: 95, Vesâya: 23, Tefsir, Nisa: 2; Müslim, Tefsir: 10, 3019; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/383.

- 1- Mala vâris olan mutasarrıf veli, (mesela asabe gibi). İşte bu veli (taksim sırasında hazır bulunan yakınlarla, yetimlere ve düşkünlere onların gönüllerini hoş edecek birşeyler) verir.
- 2- Mala vâris olmayan veli (yetimin velisi gibi ki taksimde hayır bulunanlara maldan bağıştta bulunmak gibi tasarrufta bulunamaz. Onlara bazı) tatlı sözü bu veli söyler. Mesela şöyle der: Benim, sizlere birşeyler verme yetkim yok.⁶⁴⁷

AÇIKLAMA:

Yetimle ilgili pekçok mesele 179-180'inci hadislerin izahı sırasında kaydedilmişdi. Oraya bakılabilir.⁶⁴⁸

7- وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [مَرَضْتُ فَأَتَانِي رَسُولُ اللهِ # يَعُوذُنِي وَأَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وَهُمَا مَاشِيَانِ فَوَجَدَانِي قَدْ أَعْمَى عَلَى فَتَوَضَّأَ النَّبِيُّ # ثُمَّ صَبَّ وَضُوءَهُ عَلَيَّ فَأَفَقْتُ؛ فَإِذَا النَّبِيُّ # فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ كَيْفَ أَصْنَعُ فِي مَالِي؟ فَلَمْ يَزِدْ عَلَيَّ شَيْئاً حَتَّى نَزَلَتْ آيَةُ الْمِيرَاثِ. يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ] أخرجہ الخمسة إ النسائي. وفي رواية فنزلت آية الفرائض؛ وفي أخرى فنزلت: يُوصيكم اللهُ في أَوْدِكُمْ. وفي رواية الترمذی: وَكَانَ لِي سَبْعُ أَخَوَاتٍ؛ وَعِنْدَ أَبِي دَاوُدَ: قُلِ اللهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ؛ مَنْ كَانَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ أَخَوَاتٌ .

7. (541)- Hz. Câbir (radiyallahu anh) anlatıyor: "Hastalanmıştım. Geçmiş olsun demek üzere, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ve Hz. Ebu Bekir (radiyallahu anh) yaya olarak bana uğradılar. Bize geldikleri sırada baygınmışım. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) abdest aldılar ve abdest suyundan üzerime serptiler. Bunun üzerine ayıldım. Karşımda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı görmez miyim! Hemen sordum: "Ya Resûlallah (görüyorsunuz ölmek üzereyim) malımı ne yapayım?"

Bana cevap vermede acele etmedi. Derken miras âyeti geldi.

"(Ey Muhammed!) Senden fetva isterler, de ki: "Allah size ikinci dereceden mirasçılar hakkında fetva veriyor: Şayet çocuğu olmayıp bir kız kardeşi bulunan kimse ölürse, bıraktığının yarısı kız kardeşe kalır. Fakat kız kardeşinin çocuğu yoksa, kendisi ona tamamen vâris olur. Eğer kız kardeşi kalmışsa, bıraktığının üçte ikisi onlarıdır. Eğer mirasçılar erkek ve kadın kardeşlerse, erkeğe, iki kadının hissesi kadar vardır. Doğru yoldan saparsınız diye Allah size açıklıyor. Allah her şeyi bilir" (Nisa: 4/176).

Bir rivayette şöyle denmektedir: "..(Sorum üzerine) feraiz âyeti indi." Bir başka rivayette de: "Allah çocuklarınız hakkında erkeğe, iki kızın hissesi kadar tavsiye eder..." (Nisa: 4/11) ayeti indi" denir.

Tirmizi'nin rivayetinde Câbir hazretleri (radiyallahu anh) şöyle der: "Benim yedi tane kızkardeşim vardı..."

Ebu Dâvud'un rivayetinde şu âyetin nazil olduğu belirtilir: "Senden fetva isterler, de ki: Allah size ikinci derece mirasçılar hakkında fetva veriyor..." ikinci derece mirasçılar: Kendisinin çocuğu olmayıp kız kardeşleri olan kimse.⁶⁴⁹

8- وقال في أخرى: [اَسْتَكْبَيْتُ وَعِنْدِي سَبْعُ أَخَوَاتٍ فَدَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللهِ # فَفَتَحَ فِي وَجْهِى فَأَفَقْتُ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ؛ أَوْصِي 'خَوَاتِي بِالثَّلَثَيْنِ؟ قَالَ أَحْسِن. قُلْتُ فَبِالشَّطْرِ؟ قَالَ أَحْسِن. ثُمَّ خَرَجَ وَتَرَكَنِي وَقَالَ: يَا جَابِرُ أَرَأَيْكَ مَيْتاً مِنْ وَجَعِكَ هَذَا، وَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى قَدْ أَنْزَلَ فَبَيِّنِ الَّذِي 'خَوَاتِكَ فَجَعَلَ لَهُنَّ الثَّلَثَيْنِ فَكَانَ جَابِرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَقُولُ: أَنْزَلَتْ فِي هَذِهِ آيَةٌ: يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ] .

8. (542)- Yukarıdaki Câbir (radiyallahu anh) hadisi, bir rivayette şöyle gelmiştir: "Rahatsızlanmıştım. Tam o sırada yedi kızkardeşim vardı, benim yanımda idiler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yanıma girdiler. Girince ilk iş yüzüme (okuyup) üfledi. Hemen ayıldım. Ayılır ayılmaz:

"Ey Allah'ın Resülü, kızkardeşlerim için malımın üçte ikisini vasiyet edeyim mi?" dedim. Bana:

"İhsanda bulun!" dedi. Ben:

Öyleyse yarısını? dedim. Resulullah:

⁶⁴⁷ Buhârî, Vesâya: 18, Tefsir, Nisa: 3; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/383-384.

⁶⁴⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/384.

⁶⁴⁹ Buhârî, Vudû: 44, Tefsir Nisa: 4, Mardâ: 5, 15, 21, Ferâiz, giriş kısmı: 13, İ'tisam: 8; Müslim, Ferâiz: 5, 1616; Tirmizi, Ferâiz: 7, 2098; Tefsir, Nisa: 3019 H.; Ebu Dâvud, Feraiz: 2, 2886; 3, 2887; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/384-385.

"İhsanda bulun" dedi. Sonra beni bıraktı ve çıkarken şöyle dedi:

"Bu ağrıdan ölmeyeceksin. Allah Teâla kızkardeşlerine vermen gereken miktar hususunda açıklayıcı âyet indirdi. Onların hissesini üçte iki kıldı."

Câbir (radiyallahu anh) şu âyet benim hakkımda indi derdi: "Senden fetva isterler, de ki Allah size ikinci dereceden mirasçılar hakkında fetva veriyor..." (Nisa: 4/176).⁶⁵⁰

9- وَعَنْهُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [جَاءَتِ امْرَأَةٌ بِنْتَيْنِ لَهَا فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ هَاتَانِ بِنْتَا ثَابِتِ بْنِ قَيْسٍ فُقِلَ مَعَكَ يَوْمَ أُحُدٍ، وَقَدْ اسْتَفَاءَ عَمُّهُمَا مَالَهُمَا وَمِيرَاتُهُمَا كُلُّهُ فَلَمْ يَدَعْ لهُمَا مَاءً إِأْخَذَهُ. فَمَا تَرَى يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ فَوَاللَّهِ تَنْكَحَانِ أَبَدًا إِأْ وَلَهُمَا مَالٌ فَقَالَ # يَقْضِي اللَّهُ فِي ذَلِكَ فَزَلْتِ سَوْرَةُ النِّسَاءِ: يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْدِيكُمْ أَيَّة. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: ادْعُوا لِي الْمَرْأَةَ وَصَاحِبَهَا. فَقَالَ لِعَمَّهُمَا أُعْطِيَهُمَا التُّلْتَيْنِ، وَأَعْطِي أُمَّهُمَا التُّمْنَ، وَمَا بَقِيَ فَهُوَ لَكَ]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ، وَهَذَا لَفْظُهُ وَالتِّرْمِذِيُّ. وَفِي أُخْرَى 'بِي دَاوُدَ: أَنَّ امْرَأَةَ سَعْدِ بْنِ الرَّبِيعِ قَالَتْ وَذَكَرَ الْحَدِيثَ، وَقَالَ: هَذَا هُوَ الصَّوَابُ وَكَذَا هُوَ فِي رِوَايَةِ التِّرْمِذِيِّ .

9. (543)- Yine Hz. Câbir (radiyallahu anh) anlatıyor: "Bir kadın iki kızıyla gelerek: "Ey Allah'ın Resûlü, bu iki kız Sâbit İbnu Kays'ın kızlarıdır. Babaları Uhud'da seninle beraber cihâd ederken şehid oldu. Kızların amcası, babalarından kalan mallarının ve miraslarının tamamını aldı ve kızlara hiçbir şey bırakmadı. Bu hususta ne dersiniz ey Allah'ın Resûlü. Allah'a yemin ederim bunlar malları olmadıkça asla evlenemezler de!" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Bunlar hakkında Allah hükmeder" cevabını verdi. Arkadan Nisa suresi nazil oldu:

"Allah çocuklarınız hakkında erkeğe, iki kızın hissesi kadar tavsiye eder..." (Nisa: 4/11).

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Bana kadını ve sahibini çağırın!" emretti. Çocukların amcasına: "Babalarından kalan malın üçte ikisini kızlara, sekizde birini kızların annesine ver, geriye kalan da senindir" dedi.⁶⁵¹

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen Sâbit İbnu Kays isminde râviler tarafından yapılan bir hata söz konusudur. Doğrusu, Tirmizî'nin rivayetinde olduğu üzere Sa'd İbnu'r-Rebî'dir. Sâbit İbnu Kays Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan sonra vefat etmiştir. Hattâ Hz. Ebu Bekir zamanında Yemâme seferine katılmıştır. Uhud'da şehid düşen Sa'd İbnu Rebî'dir.

2- Hadis, mirasla ilgili vahyin gelmesine vesile olan vak'ayı anlatmaktadır. Rivayetten de anlaşılacağı üzere, câhiliye devrinde kız çocukları babalarından miras alamamakta idi. O devrin sistemine göre miras hakkı iki sebepten ileri gelirdi:

1- **Neseb:** Neseb sebebiyle hak sâhibi olabilmek için kadın ve çocuk olmamak lazımdı. Yani at üzerinde harp yaparak ganimet alabilecek durumda olan "büyük erkek"ler mirâs alabilirlerdi.

2- Mirasa hak kazandıran ikinci sebep: "Ahd" di. Bu da iki şekilde olurdu:

a) **Hilf suretiyle:** Yani iki kişinin aralarında yaptıkları bir nevi anlaşma idi. Meselâ bir kimse diğere: "Benim kanım senin kanın olsun, benim felâketim senin felâketin olsun, saadetimiz de şekâvetimiz de ortak olsun" der, öbürü de kabûl eder ve böylece anlaşılar mı, hangisi arkadaşından önce ölürse sağ kalanın bu anlaşma gereği ölenin malında hakkı bulunurdu.

b) **Tebennî denen evlat edinme suretiyle:** Bir kimse başkasının oğlunu evlât edinir, böylece bu oğlanın nesebi babasına değil bu adama nisbet edilir ve ona vâris olurdu.

İslam'ın bidâyetinde bu hukuk sistemi aynen devam etti. Hattâ bazı alimler, bidâyette bu sistemin kendi hâline bırakılmadan öte, Kur'an-ı Kerîm tarafından taktırir edildiğini söylerler ve neseb ile tevârüs'ü, Nisa suresinin yedinci âyetinin, ahd ile tevârüs'ü, Nisa suresinin otuz üçüncü âyetinin taktırir ettiğini belirtirler. İslâm'ın bidâyetinde, tevârüs sebebi olarak taktırir edilen bu neseb ve ahd esaslarına yeni iki şey daha ilâve edilmiştir: Hicret ve muâhât (kardeşlik). Yani, hicret ile bir muhâcire -aralarında vukûa gelen kaynaşma sebebiyle-kan bağı bulunmasa bile vâris olabiliyordu. O kadar ki, muhâcir olmayan öz kardeşi ona vâris olamıyor fakat muhâcirlüğün hâsıl ettiği yakınlığa sâhib olan kimse vâris olabiliyordu. Muâhât'a gelince, bu Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in iki mü'min arasında akdettirdiği kardeşlik anlaşmasıyla hasıl oluyordu. Böyle bir kardeşlik (muâhât) akdiyle kardeşleşen iki kişi birbirlerine vâris olabiliyorlardı.

⁶⁵⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/385-386.

⁶⁵¹ Ebû Dâvud, Ferâiz: 4, 2891. Metin Ebu Dâvud'a aittir. Tirmizî, Ferâiz: 3, (2093); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/386-387.

Bu çeşit "ahd"e dayanan verâset müesseseleri, Müslümanların geçirdikleri fevkalâde ağır ve anormal içtimâî şartların hüküm sürdüğü dönemlerin hâtırasıdır. İslâm devleti oturup, içtimâî şartlar normale avdet ettikçe bunlar neshedilecektir. Nitekim "... birbirinin mirasçısı olan akraba, Allah'ın Kitab'ına göre birbirine daha yakındır..." (Enfal: 8/75) âyetiyle bütün bu verâset sebepleri neshedilmiştir.

Bunlar yerine İslâm'ın koyduğu verâset sebebi üçtür: Neseb, nikah, velâ.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) İslâm cemiyeti fevkalâde durumlarla karşılaştığı takdirde, sıkıntıların asgarî seviyede atlatılabilmesi maksadıyla, İslâm'ın bidâyetindeki tatbikata başvurulabileceğini şu hadisleriyle de iş'âr buyurmaktadır:

*"Eş'ârîler herhangi bir gazvede erzakları bitmeye yüz tuttuğu veya Medine'deki âilelerinin yiyecekleri azaldığı zamanda yanlarında mevcut erzâkı bir yazgıya toplayıp aralarında bir kapla müsavi olarak paylaşırlardı. Binaenaleyh onlar benden, ben de onlardanım."*⁶⁵²

Burada temas etmemiz gereken bir husus şeriat-ı garramızın kadın-erkek mirası meselesinde tesbit ettiği prensiptir: Erkeğin payı, kadının payının iki katıdır.

Bu kadın-erkek eşitliği sloganının moda olduğu bir devirde yadırgama ve hatta tenkît konusu yapılabilmektedir. Halbuki, prensip, İslâmî sistemin bütünü içerisinde, kendi mantığına göre değerlendirilince bu eşitsizlik içinde tam bir adalet olduğu anlaşılacaktır. Şöyle ki: Önce şu noktayı iyi kavramak gerekir. İslâm açısından erkek ve kadın, âile bütününe parçalarıdır. Bunların hakları ve vazifeleri bu bütününen âhenktar işleyişini sağlayacak şekilde tanzim edilmiştir. İslâm'a göre kadının nafakası erkeğin sorumluluğundadır. Şu halde erkek biri kendine, biri de kadına olmak üzere iki harcama ile mükelleftir. Kadın evlendiği zaman nafakası için harcamakla mükellef değildir. Öyle ise erkek, yükleneyeceği mesuliyetin fazlalığı sebebiyle daha fazla almaya müstehak kılınarak adalet sağlanmış oluyor. Kadın ise aldığına sâhib oluyor ve onu kendi hesabına koruyor. Bu esastan meseleye bakınca, mirasta kadın-erkek eşitliğinin aslında hakkaniyet değil, erkeğin aleyhine bir adaletsizlik olduğu teslim edilir. (Mevzuun daha geniş aydınlanmasını isteyen, Elmalı'lı merhumun tefsirine bakmalıdır, cilt 2, sayfa 1302-1305).⁶⁵³

10- وعن عبادة بن الصامت رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [كَانَ نَبِيُّ اللهِ # إِذَا نَزَلَ عَلَيْهِ كَرَبٌ لِدَلِكْ وَتَرَبَّدَ وَجْهُهُ، فَأَنْزَلَ اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ ذَاتَ يَوْمٍ فَلَقَى كَذَلِكَ فَلَمَّا سَرَّى عَنْهُ قَالَ: خُذُوا عَنِّي فَقَدْ جَعَلَ اللهُ لَهُنَّ سَبِيًّا؛ الْبِكْرُ بِالْبِكْرِ جَلْدُ مِائَةٍ وَتَفَى سَنَةً، وَالتَّيِّبُ بِالتَّيِّبِ جَلْدُ مِائَةٍ وَالرَّجْمُ].
أخرجه مسلم وأبو داود والترمذى. ومعنى «تربَّد» أى تغير .

10. (544)- Ubâdetu'nbn'u's-Sâmit (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bir vahiy geldiği zaman, vahiy sebebiyle onu bir gam ve keder alır, yüzünün rengi uçardı. Bir gün Cenab-ı Hakk yine vahiy indirmişti ki aynı hal onu sardı. Keder hâli açılınca:

*"(Zina haddiyle ilgili hükümü) benden alın. Allah onlar hakkında yol kıldı (yani çok açık şekilde had beyan etti): Bekâr bekâra zina yapmışsa cezası yüz sopa ve bir yıl sürgündür. Dul dulla zina yaparsa yüz sopa ve recm'dir."*⁶⁵⁴

AÇIKLAMA:

Hadis önce vahiy indiği sırada Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın mâruz kaldığı sıkıntılı ve meşakkatli hali tasvir etmektedir. Zira âyet-i kerimenin de işaret ettiği üzere, Kur'an vahyi "ağır" bir durumdur: *"Doğrusu biz sana taşıması ağır bir söz vahyedeceğiz"* (Müzzemmil: 73/5). Bu "ağır söz", Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) deve üzerinde iken gelse devenin bacakları yanlara doğru kavis yapar, devenin karnı yere degecek şekilde çökerdi. Dizi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın dizine dayalı olanlar, vahyin "sıkleti" altında ezilme noktasına gelir, "bir daha yürüyemeyeceğini zannedirdi". Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da terler, rengi uçar ve bir gam hâline girerdi.

Hadisin ifade ettiği ahkama gelince: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Allah onlar hakkında yok kıldı" sözüyle şu âyete işaret buyurmuştur:

"Kadınlarınızdan fuhşu irtikâb edenlere karşı içinizden dört şahid getirin. Eğer şehâdet ederlerse -onları ölüm alıp götürünceye, yahud Allah onlara bir yol açincaya kadar- kendilerini evlerde alıkoyun (insanlarla ihtilattan menedin) (Nisa: 4/15).

⁶⁵² Buhârî, Şirket: 1; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe: 167.

⁶⁵³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/387-389.

⁶⁵⁴ Müslim, Hudud: 13, 1690. H; Ebu Dâvud, Hudud: 23, 4415; Tirmizî, Hudud: 8,1434; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/389.

Şu halde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu hadiste getirdiği açıklama, ayette beklenmesi işaret buyurulan "yol" yani "Allah'ın zina yapanlara açacağı yol" -bir başka ifade ile- tesbit edeceği ceza şeklidir. Şu halde Resûlullah bu cezayı böylece açıklamış bulunmaktadır.

Ancak, İslâm âlimleri, âyetin delaleti hususunda ihtilaf etmiştir. Bazısı âyet için: "Muhkem"dir, bu hadis onu tefsir etmektedir" derken bazıları da Nur suresinin başında yer alan: "*Zina eden kadın ve erkeğin herbirine yüzer değnek vurun...*" âyetiyle "mensuh"tur demiştir. Nur suresindeki bu âyetin bekar zânilerle, öbürü ise dul zânilerle ilgili olduğunu söyleyenler de olmuştur.

Bütün alimlerimiz, bekar zâniye yüz sopa vurulması gereği ile muhsan (yani bekar olmayan) zâninin recm edilmesi gereğinde icma ederler. Ehl-i kible olan bütün âlimler bu prensibte birleşirler. Bu icmaya, Havâric ve Mutezile'den Nazzâm ve yakınları olmak üzere nadir kişiler katılmamıştır.

Hadiste gelen "bekar'ın bekarla" "dul'un dul'la zinası" sözü bu durumu şart kılmıyor. Yani bekar zâninin cezası "celde ve sürgün"dür. Zina fazihasını bekarla da yapsa, bekar olmayanla da yapsa netice değişmez.

Bekâr'ın tarifine gelince: -Kadın veya erkek- sahih bir nikahla âkil bâliğ olduğu halde cima yapmamış kimse demektir. Dul'un (seyyib) tarifi: Hayatında bir kere de olsa nikah-ı sahihle, âkil, bâliğ, hür olduğu halde cimada bulunan kadın veya erkektir. Müslüman, kâfir sefihlik sebebiyle hacr konmuş kimselerin hepsi bu meselede birdir.⁶⁵⁵

11- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: [يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا يَجِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرْتُوا النِّسَاءَ كَرَاهًا وَتَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَا آتَيْنَهُنَّ؛ قَالَ كَانَ إِذَا مَاتَ الرَّجُلُ كَانَ أَوْلِيَاؤُهُ أَحَقَّ بِأَمْرَاتِهِ إِنْ شَاءَ بَعْضُهُمْ تَرَوَّجَهَا، وَإِنْ شَاءُوا زَوَّجُوا، وَإِنْ شَاءُوا لَمْ يُرَوَّجُوا، وَهُمْ أَحَقُّ بِهَا مِنْ أَهْلِهَا فَزَلَّتْ هَذِهِ فِي ذَلِكَ]. أخرج البخاري وأبو داود .

11. (545)- İbnu Abbâs: "*Ey imân edenler! Kadınlara zorla mirasçı olmaya kalkmanız size helal değildir. Açık hayasızlık etmedikçe onlara verdiğinizin bir kısmını alıp götürmeniz için onları sıkıştırmayın...*" (Nisa: 4/19) âyeti hakkında şu açıklamayı yaptı: "Cahiliye devrinde bir erkek ölünce, karısı üzerinden en ziyade onun yakınları hak sâhibi idiler: Onlardan biri dilerse onunla evlenir, dilerse kadını bir başkasıyla evlendirirlerdi, dilemedikleri takdirde de evlenmesine mâni olurlardı. Erkeğin yakınları bu hususta, kadının akrabalarından da çok hak sâhibi idiler. Yukarıdaki âyet bu durumla ilgili olarak indi."⁶⁵⁶

AÇIKLAMA:

İbnu Abbâs (radiyallahu anhümâ) yukarıdaki ayet gelinceye kadar Müslümanlar arasında hükmünü devam ettiren cahiliye hukukunu tanıtmaktadır.

Buna göre, ölen erkeğin dul kalan kadını hususunda, ne kadın ne de baba, dede, erkek kardeş gibi yakınları hiçbir söz hakkına sahip değildir. Kadın, hukuken, tamamen kocanın yakınlarına tabidir. Onlar, kocasından alması gereken mehir vs. gibi maddî haklarından vazgeçinceye kadar kadın üzerinde baskı yapabilmektedirler. Hatta bu yakınardan biri dilerse kadınla evlenmekte veya dilerse bir başkasıyla kadını evlendirmektedirler. Yani dul kadının yapacağı yeni evlilik hususunda ne kendisinin ne de baba tarafının hiçbir söz hakkı yoktur.

İbnu Abbâs (radiyallahu anhümâ) bu durumu kaldırmak üzere yukarıdaki ayetin nâzil olduğunu belirtir. Taberî'nin bir rivayetine göre bu ayet, Evsli Kübeyşe Bintu Ma'n İbni Asım adlı bir kadın hakkında nâzil olmuştur. Bu kadın, Ebu Kays İbnu'l-Eslet'in nikahı altında idi. Kocasını ölünce, kocanın oğlu kadının evlenmesine mani oldu. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a mürâcaat ederek: "Ey Allah'ın Resulü! Ne kocama varis olabildim ne de evlenmeye bırakıldım" diye şikâyet etti. Meseleyi şikâyetin akabinde nazil olan yukarıdaki ayet çözüme bağlamıştır. Muteakip rivayet, meseleyi daha da açacaktır.⁶⁵⁷

12- وفي أخرى 'بى داود: [إِنَّ الرَّجُلَ كَانَ يَرِثُ امْرَأَةَ ذِي قَرَابَتِهِ فَيَعْضُلُهَا حَتَّى تَمُوتَ أَوْ تَرُدَّ إِلَيْهِ صَدَاقَهَا فَحَكَّمَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ فَهِيَ عَنْ ذَلِكَ].

⁶⁵⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/389-390.

⁶⁵⁶ Buhârî, Tefsir, Nisa: 6, İkrâh: 5; Ebu Dâvud, Nikah: 23, 2089 H. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/391.

⁶⁵⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/391.

12. (546)- Ebu Dâvud'da gelen bir diğer rivayette şöyle denir: "Erkek, akrabasının hanımına vâris olur, kadın ölünceye veya mehrini kendisine iade edinceye kadar müşkülât çıkarırdı. Cenâb-ı Hakk buna mâni oldu ve kadına uygulanan engeli yasakladı."⁶⁵⁸

13-13- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فِي قَوْلِهِ: [تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِذْ أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ؛ لَمَّا نَزَلَتْ قَالَ فَكَانَ الرَّجُلُ يَتَحَرَّجُ أَنْ يَأْكُلَ عِنْدَ أَحَدٍ مِنَ النَّاسِ بَعْدَ مَا نَزَلَتْ هَذِهِ آيَةٌ: فَنَسَخَ اللهُ ذَلِكَ بِآيَةِ أُخْرَى الَّتِي فِي سُورَةِ التُّورِ فَقَالَ: لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَأْكُلُوا مِنْ بُيُوتِكُمْ إِلَى قَوْلِهِ جَمِيعاً أَوْ أَشْتَاتاً آيَةٌ فَكَانَ الرَّجُلُ الْغَنِيُّ يَدْعُو الرَّجُلَ مِنْ أَهْلِهِ إِلَى طَعَامٍ فَيَقُولُ إِنِّي جُنْحٌ أَنْ أَكُلَ مِنْهُ، وَالْجُنْحُ الْحَرَجُ؛ وَيَقُولُ الْمِسْكِينُ أَحَقُّ بِهِ مِنِّي فَأَحِلَّ فِي ذَلِكَ أَنْ يَأْكُلُوا مِمَّا دُكِرَ اسْمُ اللهِ عَلَيْهِ، وَأَحِلَّ طَعَامُ أَهْلِ الْكِتَابِ.] أخرجه أبو داود .

13. (547)- Yine İbnu Abbas (radiyallahu anhüma), "Ey iman edenler, birbirinizin mallarını haram sebeplerle yemeyin. Meğer ki, (o mallar) sizden karşılıklı bir rızadan (doğan) bir ticaret (mal) ola..." (Nisa: 4/29) âyetiyle ilgili olarak şu açıklamayı yaptı: "Bu ayet indiği zaman kişi, bir başkasının yanında yemeyi nefesine haram etti. Sonra Cenâb-ı Hakk bu âyeti Nûr suresinde yer alan şu âyetle neshetti:

"... Evlerinizde veya babalarınızın evlerinde veya annelerinizin evlerinde veya erkek kardeşlerinizin evlerinde veya kızkardeşlerinizin evlerinde veya amcalarınızın evlerinde veya halalarınızın evlerinde veya dayılarınızın evlerinde, veya teyzelerinizin evlerinde veya kahyası olup anahtarlar elinde olan evlerde, ya da dostlarınızın evlerinde izinsiz yemek yemenizde bir sorumluluk yoktur. Bir ara veya ayrı ayrı yemenizde bir sorumluluk yoktur" (Nur 61).

Bundan önce zengin kişi, ehlinden olan kimseyi yemeğe davet ederdi de çağrılan kimse:

- (Nisa suresindeki âyeti gözönüne alarak): Benim bundan yemem günahdır, zira fakirin bundan yeme hakkı benden fazladır" derdi. (Nur suresindeki) bu ayetle, Müslümanlara (ayette sayılan kimselere ait olmak üzere) üzerine Allah'ın ismi zikredilen yemeklerinden yemeleri helal kılındığı gibi, ehl-i kitabın yiyecekleri de helal kılındı.⁶⁵⁹

AÇIKLAMA:

Ayeti kerimede "Birbirinizin mallarını haram sebeplerle yemeyin" diye yasaklanan husus şeriatca haram edilmiş olan kumar, riba, gasb, hırsızlık, hıyânet, yalan yeminlerle mal almak, yalan şahitliği, rüşvet vs. ile mal elde etmedir. Ayet, bu sayılan tasarrufların hepsini "yemek" fiilini zikrederek yasaklıyor. Çünkü mal'dan en büyük maksad "yemek"dir.

Bazı âlimler bu yasağa sadece başkasının değil, kendi malını da batıl yolla yemenin girdiğine dikkat çekerler. Kendi malını batıl yolda yemekten maksad haram yollarda, meâside harcamaktır. Sefâhete, içkiye harcamak gibi. Hattâ bazı âlimler, bütün fasid akidlerin de batıl yolda mal yeme sınıfına girdiğini belirtmiştir.

İbnu Mes'ud (radiyallahu anh) sadedinde olduğumuz ayet-i kerime'nin muhkem olduğunu, neshedilmemiş bulunduğunu, kıyamete kadar da neshedilmeyeceğini söylemiştir.

İbnu Abbâs 'ın nâsih olarak Nur suresinden zikrettiği âyet, kişinin yemek yemesinde mahzur olmayan evleri sayarken önce, "kendi evlerinizde" demektedir. Şârihler: "Buna evlâdın evi de dahildir, çünkü evlâd kendinden sayılır, nitekim, evinde yemek yenilebilecek evler sayılırken, "evlâdın evinde" denmemiştir" derler ve evlâdın evi kendi evi sayılacağı hususunda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın beyân buyurduğu şu hadisi kaydeder: "Sen de malın da babana aittir."

İbnu Abbas, (radiyallahu anh) âyette sonlarda zikredilen: "Kâhyası olup anahtarlar elinde olan" tabiriyle kişinin çiftlik ve sürüsüne bakan vekil, kayyim, çoban gibi kimselerin kastedildiğini söylemiştir. Öyle ise çiftliğin meyyesinden, sürünün sütünden bunların yemesinde bir mahzur yoktur, ancak bunlardan harice götüremez, biriktiremez.

İbnu Abbâs bu âyetin el-Hâris İbnu Amr hakkında indiğini belirtir: Bu zât (radiyallahu anh) Hz.Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte gazveye çıkar. Evine göz-kulak olmak için vekil olarak Mâlik İbnu Zeyd (radiyallahu anh)'i bırakır. Dönüşte Mâlik'i bitkin bulur. Niye bu halde olduğunu sorunca "İznin olmadan malından yemekten çekindim" der. Bunun üzerine âyet nâzil olur.

Ayette çıkan mâna şudur: Bu sayılanların evine girdiğiniz zaman, kendileri olmasalar bile, yemeklerinden yemenizde bir mahzur yoktur yeter ki yol azığı almaya, taşımaya kalkmayın.

⁶⁵⁸ Ebu Davud, Nikah: 23 (2090); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/392.

⁶⁵⁹ Ebu Dâvud, Et'ime: 6, (3753); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/392-393.

Ayetin sonunda geçen "Bir arada veya ayrı ayrı yemenizde de bir sorumluluk yoktur" ibaresinin Kinâne kabilesinin Benu Leys İbnu Amr boyu hakkında indiği belirtilir. Bu boya mensup bir zât, sofrasında kendisiyle birlikte yiyen bir misâfir olmadıkça yemek yemezmiş. Hatta bu kişinin, önünde sofrası, öğleden geceye kadar beklediği olurmuş. Sürünün yanında olduğu sırada da kendisiyle içecek biri olmadıkça sütün içmezmiş.

İbnu Abbas (radiyallahu anh) şunu da söylemiştir: "Zengin kişi, fakir olan yakınlarının veya dostlarının evlerine gidince yemeğe çağrılrsa "Vallahi ben sizinle yemeyi uygun bulmuyorum, çünkü zenginim, siz fakirsiniz zahmet vermiş olurum" derdi." İşte bu durum üzerine âyet indi.

Esbab-ı nüzûl olarak şu da söylenmiştir: "Bu âyet Ensâr'dan bazıları hakkında indi. Onlar kendilerine bir misâfir gelince, mutlaka misâfirle birlikte yiyorlardı. Ayet nâzil oldu ve onlara, ayrı ayrı veya topluca diledikleri gibi yemeleri hususunda ruhsat verdi."

Dürri'l-Mensûr'da kaydedilen bir rivayete göre, Ensâr, evlerine bir misafir gelince, misafir kendileriyle yemedikçe sofraya oturmazlardı. Onlara ruhsat olmak üzere âyet nâzil oldu.⁶⁶⁰

14- وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [خَمْسُ آيَاتٍ مَا يَسْرُنِي أَنْ لِي بِهِنَّ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا. إِحْدَاهُنَّ: إِنْ تَجْتَنَّبُوا كِبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ تُكْفَرُ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ (E)؛ وَإِنَّ اللَّهَ يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ (E)؛ وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ (E)؛ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ مَنْ يُشْرِكُ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ (E)؛ وَمَنْ يَعْمَلْ سُوءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللَّهَ يَجِدِ اللَّهَ غَفُورًا رَحِيمًا]. أخرجہ رزین .

14. (548)- İbnu Mes'ud (radiyallahu anh) anlatıyor: "Beş âyet vardı ki onları bütün dünya ve içindekilerle değişmem. Bunlar şunlardır:

1- "Size yasak edilen büyük günahlardan kaçınırsanız, kusurlarınızı örter ve sizi şerefli bir yere yerleştiririz" (Nisa: 4/31).

2- "Allah şüphesiz zerre kadar haksızlık yapmaz, zerre kadar iyilik olsa onu kat kat artırır ve yapana büyük ecir verir" (Nisa: 4/4).

3- "Biz her peygamberi ancak, Allah'ın izniyle, itaat olunması için gönderdik. Onlar, kendilerine yazık ettiklerinde, sana gelip Allah'tan mağfiret dileseler ve Peygamber de onlara mağfiret dileseydi, Allah'ın tevbeleri dâima kabul ve merhamet eden olduğunu görürlerdi" (Nisa: 4/64).

4- "Allah kendisine ortak koşmayı elbette bağışlamaz, bundan başkasını dilediğine bağışlar. Allah'a ortak koşan kimse, şüphesiz büyük bir günahla iftira etmiş olur" (Nisa: 4/18).

5- "Kim kötülük işler veya kendine yazık eder de, sonra Allah'tan bağışlama dilerse, Allah'ı mağfiret ve merhamet sâhibi olarak bulur" (Nisa: 4/110).⁶⁶¹

15- وعن أم سلمة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ: يَغْزُو الرَّجَالُ وَتَغْزُو النِّسَاءُ؛ وَإِنَّمَا لَنَا نِصْفُ الْمِيرَاثِ. فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: وَتَتَمَتُّوا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ. قَالَ مُجَاهِدٌ، وَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى فِيهَا: إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ؛ وَكَانَتْ أُمُّ سَلْمَةَ أَوَّلَ ظَعِينَةٍ قَدِمَتْ الْمَدِينَةَ مُهَاجِرَةً]. أخرجہ الترمذی .

15. (549)- Ümmü Seleme (radiyallahu anhâ) vâlidemiz anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü, dedim, erkekler cihâda çıkıyorlar, kadınlar cihâd yapmıyor, biz kadınlara mirasdan da yarım veriliyor." Bunun üzerine Rabb Teâla şu âyeti inzal buyurdu: "Allah'ın sizi birbirinizden üstün kaldığı şeyleri özlemeyin. Erkeklerle kazandıklarından bir pay, kadınlara da kazandıklarından bir pay vardır. Allah'tan bol nimet isteyin. Doğrusu Allah herşeyi bilir" (Nisa: 4/32).

Mücâhid der ki: "Cenâb-ı Hakk şu âyeti de Ümmü Seleme hakkında inzal buyurdu: "Doğrusu erkek ve kadın Müslümanlar, erkek ve kadın mü'minler, boyun eğen erkekler ve kadınlar; doğru sözlü erkekler ve kadınlar, sadaka veren erkekler ve kadınlar, oruç tutan erkekler ve kadınlar, iffetlerini koruyan erkekler ve kadınlar, Allah'ı çok anan erkekler ve kadınlar, işte Allah bunların hepsine mağfiret ve büyük ecir hazırlamıştır" (Ahzâb: 33/35). Ümmü Seleme Medine'ye hicretle gelen ilk kadındır."⁶⁶²

⁶⁶⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/393-394.

⁶⁶¹ Rezin tahrir etmiştir. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/395.

⁶⁶² Tirmizî, Tefsîr, Nisa: (3025); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/395-396.

AÇIKLAMA:

Kadın-erkek ikiliğinin söz konusu edildiği rivayetlerdendir. Ümmü Seleme vâlidemiz, her zaman hatıra gelen bir kusuru bizzat Reshulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a sormaktadır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) cinsler arasındaki fitrî farklılıkların, gereksiz yere temenni ve arzu edilmesini hoş bulmuyor: "Allah'ın sizi birbirinizden üstün kıldığı şeyleri özlemeyin" tavsiye ediyor. İbnu Abbâs (radiyallahu anh) bu ayeti şöyle açıklığa kavuşturmuştur: "Kişinin: "Falanın malı ve ehli bende olsaydı" diye temennide bulunmasını Allah yasaklamıştır. Öyle deyinceye kadar (ne arzu ediyorsa) Allah'ın fazlından istesin." Hasan Basrî, İbnu Sîrîn, Atâ ve Dahhâk gibi diğer büyükler de ayeti böyle anlamışlardır.

Bu yoruma dayanılarak sahih kitaplarda gelmiş olan: "*İki şey dışında hased câiz değildir. O iki şey şudur: 1- Allah bir kimseye mal vermiştir, o da bunu Hakk yolunda harcamaktadır. Bunu gören: "Keşke benim de falanca gibi malım olsa da aynen onu gibi ben de harcasam" der. Ücrette her ikisi de eşittir.*" Bu, âyet-i kerimenin yasakladığından başka bir şeydir. Çünkü hadis, bu çeşit nimetin mislini temenni etmeye teşvik etmekte, ayet ise, bu nimetin aynını temenni etmekten menetmektedir ve şöyle demektedir: "*Allah'ın sizi birbirinizden üstün kıldığı şeyleri özlemeyin (temenni etmeyin)*", yani dünyevî şeylerde ve keza dinî şeylerde."

Ayette temenni edilmesi yasaklanan faziletin "yaratalıştan gelen fitrî hususiyetler, tabii faziletler (üstünlükler)" olduğu söylenebilir. Erkeğin cihad yapma yönü, kadının şefkat yönü gibi. Mücâhid'in yukarıda kaydedilen sözü muhtasardır. Nesâî'de gelen vechi daha teferruatlıdır: "Ümmü Seleme, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a şöyle söyledi: "Ey Allah'ın Resûlü! Niye Kur'ân'da erkeklerin zikredildiğini işitiyorum da kadınların zikrini işitmiyorum? Bunun üzerine şu âyet indi..."⁶⁶³

16- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: [وَلِكُلِّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ. قَالَ وَرَثَةً، وَالَّذِينَ عَقَدْتَ أَيْمَانُكُمْ؛ كَانَ الْمُهَاجِرُونَ لَمَّا قَدِمُوا الْمَدِينَةَ يَرِثُ الْمُهَاجِرِيُّ الْوَصَارِيُّ دُونَ دَوَى رَحِمِهِ لِحُوءَةِ التِّي آخَى رَسُولُ اللَّهِ # بَيْنَهُمْ فَلَمَّا نَزَلَتْ، وَلِكُلِّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ نَسَخْتَهَا. ثُمَّ قَالَ: وَالَّذِينَ عَقَدْتَ أَيْمَانُكُمْ مِنَ النَّصْرِ وَالرِّفَادَةِ وَالنَّصِيحَةِ، وَقَدْ ذَهَبَ الْمِيرَاثُ وَيُوصَى لَهُ].
أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ .

16. (550)- İbnu Abbâs (radiyallahu anhümâ): "*Ana-babanın ve yakınların bıraktıklarından herbirini mevâliye kıldık...*" (Nisa: 4/33) âyetindeki mevâliye tâbirini vârisler olarak tefsir etmiştir. Keza âyetin devamında geçen "*yeminlerinizin bağladığı kimselere haklarını verin*" ibaresindeki "yeminlerinizin bağladığı kimseler" tabiriyle ilgili olarak da şu açıklamayı yapmıştır: "Mekkeli muhâcirler Medine'ye geldikleri vakit, muhâcir bir kimse Medineli bir ensârî'ye -Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın aralarında tesis ettiği kardeşlik sebebiyle- kendi kan yakınlarından önce varis olurdu. Ancak: "*Ana babanın ve yakınların bıraktıklarından, her birine vârisler kıldık...*" (Nisâ: 4/33) âyetiyle bu muâmele neshedildi. Kelâm-ı ilâhî'de geçen "yeminlerinizin bağladığı" tabiriyle ifade edilen "muâhattan gelen kardeşlik hukuku" birbirinize yardım, rifâde (hacılara toplanan yardım, destek), bir de nasihat ve hayırhahlığa münhasırdır. Artık hukukî olan tevârüs kalkmıştır. Ancak kişi ihtiyarî olarak vasiyette bulunabilir."⁶⁶⁴

AÇIKLAMA:

Hazin'de yapılan açıklamaya göre mu'âkede, muâhede, muhâlefe ve el-eymân aynı mânâlara gelir -543 numaralı hadis vesilesiyle genişçe izah edildiği üzere- câhiliye Araplarında verâset sebeplerinden biri anlaşma idi. Anlaşma iki kişinin el ele tutarak karşılıklı olarak bazı hususlarda söz verip yemin etmeleriyle gerçekleşirdi. Bu sebeple yukarda müteradif olduğunu belirttiğimiz tabirlerde kase ve el mânâlarının bulunması muhtemeldir. Zira anlaşma yapacak kimseler el ele tutuştuktan sonra verdikleri sözü tutacaklarına, akde bağlı kalacaklarına yeminleşirdi. Akid yaparken her biri: "Benim kanım senin kanın olsun. Felaketim felâketin olsun, intikamım intikamın olsun, harbim harbin olsun, sulhüm sulhün olsun, sen bana vâris ol, ben sana vâris olayım, sen benim intikamımı ara, ben senin intikamımı arayayım, sen benim diyetimi ver ben senin diyetini vereyim" derlerdi. Bu sözleşme ile, her iki taraf birbirlerine karşı hukukî vebicelere girerlerdi. Taraflardan herbiri diğerinin malından altıda birine hak sahibi olurdu. Bu hüküm İslâm'ın başlarında da tatbikatta idi."

Şu halde âyette geçen, "*yeminlerinizin bağladığı kimseler*" tabiriyle cahiliye döneminde yardımlaşma ve verâset kasdıyla yaptığımız akidle bağlandığımız kimseler kastedilmiş olmaktadır.

Âyetin devamında verilmesi emredilen nasib verâset yoluyla intikali gereken altıda birdir.

⁶⁶³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/396-397.

⁶⁶⁴ Buhârî, Tefsir, Nisa: 7, Kefâlet: 2, Ferâiz: 16; Ebu Dâvud, Ferâiz: 16, (2921, 2922); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/397.

İbnu Abbas, bu âyetin Enfâl suresinde gelmiş bulunan "*Birbirinin mirascısı olan akraba, Allah'ın kitabına göre birbirine daha yakındır...*" (Enfal: 8/75) âyetiyle neshedildiğini söyler. Burada ifade edilen yakınlık, mirasdaki yakınlıktır. Yani kan akrabaları, miras hususunda muâhede suretiye tesis edilen hükmî akrabalardan daha yakındır, mirasa daha ziyade hak sahibidir, demektir.

Hükmî akrabalık dediğimiz hususa, cahiliye devrinde yapılmış olan muâkade akrabalıkları, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in te'sis ettiği mu'âhât akrabalıkları, hicretle teessüs eden hicret akrabalığı (ki bunları 543 numaralı hadiste açıkladık) girer.

Ayette geçen "*Allah'ın Kitab'ında*" tabirinden maksad, "Kur'an'daki Allah'ın hükmü" demektir. Yâni Nisa suresinde beyân edilmiş olan miras taksimatı demektir.

Yukarıda İbnu Abbas'ta kaydedilen açıklamaya göre anlaşma yoluyla hasıl olan veraset hakkının neshedildiği belirtilmiş olmakla birlikte âyeti te'vil ederek neshedilmediğini söyleyenler de olmuştur. Bunlara göre "yeminlerin bağladığından" maksad haliflerdir, yani kendileriyle anlaşma yapılan kimseler; onlara verilecek "nasibleri" de nusret, nasihat, vefadarlık, dostluk vs. gibi şeylerdir. Bu te'vile göre âyet mensuh sayılmasa da neshe inanılmaz bu çeşit hasbî davranışların herkese karşı gösterilmesi gerektiği ve üstelik buna nasib denemeyeceği, Kur'an-ı Kerim' de ilgili bahislerde nasib kelimesinin maddî bir şey için kullanıldığını söyleyerek reddederler.⁶⁶⁵

17- وفي أخرى 'بى داود: [وَالَّذِينَ عَقَدْتَ أَيْمَانُكُمْ. كَانَ الرَّجُلُ يُحَالِفُ الرَّجُلَ وَلَيْسَ بَيْنَهُمَا نَسَبٌ فَيَرِثُ أَحَدُهُمَا] خَرَفَنَسِيخَ ذَلِكَ فِي 'أُفَالِ فَقَالَ: وَأُولُوا 'رَحَامَ بَعْضُهُمْ أَوْلَى بِبَعْضٍ ية].

17. (551)- Ebu Dâvud'un bir başka rivayetinde şu açıklama vardır: "Yeminlerinizin bağladığı kimseler" (tâbirine gelince bununla şu kastediyor: İslâm'ın bidâyetinde) kişi, aralarında hiçbir neseb bağı bulunmayan bir başkası ile anlaşma yoluyla hukukî bir bağ kurup biri diğerine vâris olabiliyordu. Bu müessese, Enfâl suresinde gelen şu âyetle neshedildi: "...*Ve zevil erham (birbirine mirasçı olan akraba), Allah'ın Kitabı'na göre birbirine daha yakındır...*" (Enfal: 8/75).⁶⁶⁶

18- وعن داود بن الحصين قال: [كُنْتُ أَقْرَأُ عَلَى أُمِّ سَعْدِ بِنْتِ الرَّبِيعِ وَكَانَتْ يَتِيمَةً فِي حِجْرِ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَقَرَأْتُ وَالَّذِينَ عَقَدْتَ أَيْمَانُكُمْ. فَقَالَتْ: تَقْرَأُ هَكَذَا، وَلَكِنْ: وَالَّذِينَ عَقَدْتَ أَيْمَانُكُمْ، إِنَّمَا أَنْزَلْتُ فِي أَبِي بَكْرٍ وَابْنِهِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ حِينَ أَبِي 'أَسْمَ فَحَلَفَ أَبُو بَكْرٍ يُوْرَثُهُ فَلَمَّا أَسْلَمَ أَمَرَهُ اللَّهُ تَعَالَى أَنْ يُوْرَثَهُ نَصِيْبِي]. أخرجهُ أبو داود. وزاد في رواية: فما أَسْلَمَ حَتَّى حَمَلَ عَلَى 'أَسْمَ بِالسَّيْفِ .

18. (552)- Dâvud İbnu'l-Husayn anlatıyor: Ümü Sa'd Binti Rebî'ye Kur'an'dan okuyordum. Bu kadın Hz. Ebu Bekir es-Sıddîk (radıyallahu anh)'in terbiyesinde yetişen bir yetime idi. Ben Nisa suresinin 33. ayetini "vellezîne âkadet eymanukum" diye okuyunca müdâhele ederek: "Öyle okuma fakat "vellezîne akadet eymanukum" diye oku. Bu âyet Hz. Ebu Bekir ve oğlu Abdurrahmân hakkında nâzil oldu. Oğlu, İslâm'ı kabul etmeyince Hz. Ebu Bekir, ona miras bırakmayacağım diye yemin etmişti. Bilâhare Abdurrahman Müslüman olunca, Cenâb-ı Hakk, mirasdan nasibini ayırması için Hz.Ebu Bekir'e bu âyetle emir buyurdu" dedi.

Bir rivâyette şu ilâve açıklama yapılmıştır: "Abdurrahman'ın İslâm'a girişi Müslümanların maddî galebesine kadar gecikti."⁶⁶⁷

AÇIKLAMA:

Ümmü Sa'd (radıyallahu anhâ) Sa'd İbnu'r-Rebî'nin kızıdır, ensâriyedir. Babası, Hz. Ebû Bekir (radıyallahu anh)'i ona vasi kılmış idi, bu sebeple onun terbiyesinde yetişmişti. İsminin Cemile olduğu söylenmiştir.

Ümmü Sa'd (radıyallahu anh) iki farklı kıraatı olan bir kelimenin tek okunuşunu benimsemiş bulunduğu için müdâhele etmiştir. Söz konusu kelime akadet veya âkadet diye uzatmalı olarak da kıraat edilmektedir, her ikisi de câizdir.

Rivayette, ayetin Hz. Ebu Bekir ve oğlu Abdurrahman (radıyallahu anhümâ)'la ilgili olarak indiği belirtilmektedir. Abdurrahman Hz. Ebu Bekir'in en büyük oğludur. Bedir savaşında müşriklerin safında yer almıştır. İslâm'a girişi Hudeybiye Sulhü'nden sonradır. Fetih günü Müslüman olduğu da söylenmiştir. Rivâyetin

⁶⁶⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/397-399.

⁶⁶⁶ Ebu Dâvud, Feraiz: 16 (2921); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/399.

⁶⁶⁷ Ebu Dâvud, Ferâiz: 16, (2923); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/399-400.

sonunda kaydedilen "Abdurrahman'ın İslâm'a girişi Müslümanların maddî galebesine kadar gecikti" tabiriyle Mekke Fethi'nin kastedilmesi kuvvetle mümkündür, çünkü gerçek mânada maddî galebe o zaman olmuştur.⁶⁶⁸

19- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: [إِنَّ اللَّهَ يَظْلِمُ مَثْقَالَ ذَرَّةٍ] يَتَّقَى اللهُ قَوْلَهُ: قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ # إِنَّ اللَّهَ يَظْلِمُ مُؤْمِنًا حَسَنَةً يُعْطَى بِهَا فِي الدُّنْيَا وَيُجْزَى بِهَا فِي الْآخِرَةِ، وَأَمَّا الْكَافِرُ فَيُطْعَمُ بِحَسَنَاتٍ مَا عَمِلَ فِي الدُّنْيَا حَتَّى إِذَا أُفْضِيَ إِلَى الْآخِرَةِ لَمْ تَكُنْ لَهُ حَسَنَةٌ يُجْزَى بِهَا]. أخرجه مسلم .

19. (553)- Hz. Enes (radiyallahu anh) "Allah, şüphesiz zerre kadar haksızlık etmez, zerre kadar iyilik olsa onu kat kat artırır ve yapana büyük ecir verir" ayeti ile ilgili olarak Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle dediğini rivayet etti: "Allah hiçbir mü'mine, yaptığı tek hayrın bile karşılığını ihmal etmek suretiyle zulümde bulunmaz. Yaptığı her hasenenin karşılığı hem dünyada hem de âhirette kendisine verilir. Kâfir ise, yaptığı hayır sebebiyle dünyada öylesine yedirilir ki, âhirete varınca, karşılığı verilecek tek hayır kalmaz."⁶⁶⁹

AÇIKLAMA:

Cenâb-ı Hakk'ın yapılan her hayrın mutlaka karşılığını eksiksiz olarak verdiği bizzat âyetle ifade edilmiştir. Âyet, bu hususta Müslüman-kâfir, kadın-erkek diye bir ayırım yapmıyor. Hadis, ayetteki itlakı biraz açıyor. Buna göre yaptığı iyiliğin karşılığını kâfir de görecektir. Ancak o, bu dünyada görecektir, ahirette hayrı kalmayacak. Mü'min ise, Allah rızasını düşünerek yaptığı için, hem dünyada, hem de âhirette yaptığı hayırların karşılığını görecektir.

Yapılan hayrın Allah nezdinde makbul olması için, onun ihlâsla yani kendi rızasını düşünerek yapılması şarttır. Araya başka maksadların girdiği hayır işlerinin Allah nazarında hiçbir kıymeti yoktur. İnsanlığa hizmet, vicdanın sesine cevap, gösteriş, vs. başka maksadlara dönük bütün hayır harcamalarının âhirette hiçbir karşılığı yoktur. Ayrıca, Allah için yapılmayan hayırların miktarı da mühim değildir. Yani Allah rızası için yapılmayan hayırlar miktarca ne kadar çok da olsa Allah nazarında zerre kadar kıymet taşımaz. Bu söylediğimiz hususlar şu âyette dile getirilmiştir: "Doğrusu inkâr edip, inkârcı olarak ölenlerin hiçbirinden yeryüzünü dolduracak kadar altını fidye vermiş olsa bile, bu kabul edilmeyecektir. İşte elem verici azab onlarıdır" (Âl-i İmran: 3/91).

Şu halde, ihlâsla, Allah rızası için yapılan zerre miktarındaki hayır, riya olarak yapılan batmanlarla hayırdan daha kıymetli, daha makbuldür.

Müslüman olmazdan önce hayır hasenat işleyen bir kimse, sonradan İslâm'a girse, önceki işlediklerinden âhirette fayda görüp görmeyecekleri hususunda münâkaşa edilmiştir. Râcîh görüşe göre, istifade edecektir.

Mü'min yaptığı hayırdan, ihlasındaki dereceye, hayır yaptığı şartlara göre kat kat istifade edecektir. Şu âyet, mü'minin yaptığı her hayrın en az on misliyle Allah nezdinde mükâfaat göreceğini ifade eder: "Kim bir hayır yaparsa ona on katı verilir" (En'âm: 6/160). Kâfir suresinde belirtildiği üzere, bir hayrın otuz bin ve daha fazla misliyle katlandığı da müjdelanmaktadır.

Şeriat-ı garramızın nassla bildirdiği bu hakikata inanmak vacibtir, değil inkâr, tereddüd bile câiz değildir.⁶⁷⁰

20- وعن مالك: [أَنَّه بَلَغَهُ أَنَّ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ فِي الْحَكَمَيْنِ اللَّذَيْنِ قَالَ اللهُ تَعَالَى فِيهِمَا: وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ أَهْلِهَا] يَتَّقَى اللهُ قَوْلَهُ: قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ # إِنَّ اللَّهَ يَظْلِمُ مُؤْمِنًا حَسَنَةً يُعْطَى بِهَا فِي الدُّنْيَا وَيُجْزَى بِهَا فِي الْآخِرَةِ، وَأَمَّا الْكَافِرُ فَيُطْعَمُ بِحَسَنَاتٍ مَا عَمِلَ فِي الدُّنْيَا حَتَّى إِذَا أُفْضِيَ إِلَى الْآخِرَةِ لَمْ تَكُنْ لَهُ حَسَنَةٌ يُجْزَى بِهَا]. أخرجه مسلم .

20. (554)- İmam Mâlik'e ulaştığına göre, Hz. Ali (radiyallahu anh): "Karı-kocanın arasının açılmasından endişelenirseniz, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin, bunlar düzeltmek isterlerse, Allah onların aralarını buldurur" (Nisa: 4/35) âyetinde temas edilen iki hakem hakkında "karı-kocanın ayrılma veya birleşme kararları bu iki hakemin vereceği hükme kalmıştır" diye beyanda bulunmuştur.⁶⁷¹

AÇIKLAMA:

Karı-koca arasındaki ihtilafın hallinde, dinimiz öncelikle her iki taraftan birer hakemin araya girmesini teklif eder. Hakemin aile içerisinden olması, birçok hikmetlere râcidir:

⁶⁶⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/400.

⁶⁶⁹ Müslim, Sıfatu'l-Münâfikîn: 56, (2808); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/400-401.

⁶⁷⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/401.

⁶⁷¹ Muvatta, Talâk: 72 (2, 584); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/402.

1- Dâhilî ahvali onlar daha iyi bilirler.

2- Araya sulhün girmesini daha çok arzularlar,

3- Geçimsizler onlara daha çok itimad ederek anlaşamadıkları meseleleri açabilirler. Sevip sevmedikleri hususlar nelerdir, ayrılıp, ayrılmama hususundaki dilekleri nedir? Bunlar çoğu kere aile içerisinde kalması gereken sırlar olabilir, yabancıya açılmaz. Hakemden herbiri kendi yakınıyla başbaşa kalır, durumu öğrenir, sonra bir araya gelerek öğrendiklerini birbirlerine eksiksiz aktarırlar.

Ancak şu hususu da kaydedelim ki, hakemlerin akrabadan olma keyfiyeti bir vecibe değildir, yabancı da olabilir. Hakemi seçme hakkı öncelikle karı ve kocaya aittir. Bunun tesbitini, karı ve kocanın akrabalarıyla görüşerek yapmaları müstehabdır. Akrabalarının bulunmaması halinde veya kendi rızalarıyla yabancidan seçmeleri halinde akraba olmayanların hakem olmaları caiz görülmüştür.

Hz. Ali (radiyallahu anh) bu tarafsız hakemlerin ittifakla vereceği hükmün esas alınması gerektiği kanaatini izhâr etmiştir. İmam Mâlik (rahimehumullah) bu fetvaya uyarak, hakemlerin "birleşme" olsun, "ayrılma" olsun ittifakla verecekleri karara uymanın câiz olduğunu söylemiştir.

Hasan Basri ve Ebû Hanife hazretleri "Hakemler birleşirmeye memurdur, ayırmaya değil" diyerek bu görüşe katılmazlar. Nitekim âyet de sulh'e karar verilerse Allah birleşmelerinde yardımcı olacağını söylemiş, ayırma yetkilerinden sarahatle söz etmemiştir. İmam Şafî hazretleri farklı olarak: "Koca, hakemini, talak veya hul'e karar verme hususunda tevkil eder, kadın da hakemini ivaz vermek ve ivazla boşanmayı kabul etmek hususunda tevkil eder" der.

Hülasa, ulema, ayetle gelen mübhemlik sebebiyle hakemlerin yetkisi hususunda ihtilâf etmiştir.

Gerçi hakeme tefrik (ayırma) selahiyeti tasrih edildiği, koca da bunu kabul ve tefviz eylediği takdirde ihtilâf kalmaz. Ancak koca ayırma selahiyeti vermezse, mahkeme kendiliğinden hakemlerin mutlak selâhiyetle seçilmesini karı ve kocaya mecbur edebilir mi? Yâni hakimler karı-kocanın vekilleri mesabesinde midir, yoksa mahkemenin hükme izin vermiş bulunduğu naibleri makamında mıdır? Mahkemenin re'sen tefrike selâhiyeti var mıdır, yok mudur?

Bu soruların cevapları âlimler arasında farklı olmuştur. Ayet-i kerimenin siyâkı sulh ve te'lif üzeredir. Bu sebeple tefrik hususunu meskut geçmiştir.⁶⁷²

21- وعن أبي حُرَّةَ الرَّقَّاشِيِّ عَنِ عَمِّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ. [أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ # قَالَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: وَالَّتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ. قَالَ حَمَادٌ رَحِمَهُ اللَّهُ: يَعْنِي النِّكَاحَ]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ .

21. (555)- Ebu Hürre er-Rakkâşî, amcasından (radiyallahu anh) naklen Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): "Şerlerinden, serkeşliklerinden yıldığınız kadınlara gelince: Onlara (evvela) öğüt verin, (vazgeçmezlerse) kendilerini yataklarında yalnız bırakın..." (Nisa: 4/34) ayeti hakkında şunu söylemiştir: "Kadınların serkeşlik etmelerinden yılırsanız yatakta onları yalnız bırakın."

Hammâd merhûm, yatakta yalnız bırakmayı "cinsî teması terketmek" olarak anlamıştır.⁶⁷³

AÇIKLAMA:

Ayet-i kerime, kocasına karşı saygıyı terkedip dikbaşlılık edecek kadınlara karşı uygulanması gereken muameleye temas etmektedir. Sırasıyla şunlar yapılacaktır:

1- Önce davranışını düzeltmesi için tatlılıkla nasihat etmek, öğüt vermek.

2- Yatakta yalnız bırakmak. Bunu âlimler farklı şekillerde anlamışlardır. Çoğunluk (Cumhur) berâber yaşamakla birlikte yanlarına girmemek diye anlar. Bu da yataklarının ayrılmasıyla gerçekleşir. Bazıları: "Aynı yatakta yatar, ancak sırtını çevirir" bazıları: "Beraber yatar ancak cimâda bulunmaz" bazıları "Cimada bulunur, fakat konuşmaz" demişlerdir. Hatta bazı âlimler, ibâreden "kadına sert konuşur" manasını da çıkarmışlardır.

Hammad İbnu Seleme'ye göre âyetteki "yatak ayırma"dan murat cimâyı terketmektir.

3- Yaralamaksızın dövmek. Ayetin bu kısmı hadiste yer almamakla beraber kısaca temas edelim: Dinimiz, serkeşlik ve dikbaşlılık yapan kadınları te'dibde belli bir yol ta'hib etmeyi emretmiş, en son safhada dayağı tecviz etmiştir. Bu da kayıtlıdır: Yaralayıcı olmamak, başa ve hayatî tehlike arzeden yerlere vurmamak gereklidir. Âlimlerimizin çoğu, te'dibî dövmelerde üçten fazla vurmamak gerektiğini söylerler⁶⁷⁴.

22- وعن علي بن أبي طالب رضي الله عنه قال: [صَنَعَ لَنَا ابْنُ عَوْفٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ طَعَامًا فَذَعَانَا فَأَكَلْنَا وَسَقَانَا خَمْرًا قَبْلَ أَنْ نُحَرَّمَ فَأَخَذْتُ مِنِّي وَحَضَرْتُ الصَّوَّةَ فَقَدَّمُونِي

⁶⁷² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/402-403.

⁶⁷³ Ebu Dâvud, Nikah: 43 (2145); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/403.

⁶⁷⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/403-404.

فَقَرَأَتْ: قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ أَعْبُدُوا مَا تَعْبُدُونَ وَنَحْنُ نَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ فَخَلَطْتُ فَنَزَلَتْ: تَقَرَّبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ]. أخرجهُ أبو داود والترمذى وصححه .

22. (556)- Hz. Ali (radiyallahu anh) anlatıyor: "İbnu Avf (radiyallahu anh) bizim için yemek hazırlayarak bizi davet etti, gittik, yemeği yedik. Arkadan şarap ikram etti, içtik. Bu ziyafet şarabın haram edilmesinden önce idi. Şarab beni sarhoş etmişti. Namaz vakti gelince imam olmamı istediler. Namazda Kâfirûn suresini okudum. Ancak "sizin taptığınıza ben tapmam" diyecek yerde "biz, sizin taptığınıza taparız" şeklinde yanlış okudum. Bunun üzerine: "Ey iman edenler! Sarhoşken, ne dediğinizi bilene kadar, cünübken -yolcu olan müstesna- gusledene kadar namaza yaklaşmayın..." âyeti nâzil oldu."⁶⁷⁵

AÇIKLAMA:

Dinimiz birçok emir ve yasakları tedricî şekilde vazetmiştir. Şarabın yasaklanmasını da öyle yapmıştır. Şarap hakkında nihâî sözü söylemeden, muhtelif âyetlerle dikkatler şarap üzerine çekilmiş, zararlı olduğu belirtilmiştir. Yukarıdaki âyet, kesin yasağın konmasına yakın bir safhada gelmiştir. Bu ayete göre sarhoşken namaza yaklaşmamak esastır. Bu durum çoğunluğu yatsıdan sonra içme imkânı tanımaktadır.

Bu ayetle şarap içenler pek azalmış, içme işi iyice sınırlanıp düzene sokulmuş oluyordu. Bundan sonra kesin yasak emri gelecektir.

Bu konuyu geniş olarak içkinin yasaklanmasıyla ilgili bahiste inceleyeceğiz (2259-2274 hadisler. Mevzu üzerine tahlilimizi sonuncu hadisten sonraya koyacağız).⁶⁷⁶

23- وعن أبي داود: [أَنَّ رَجُلًا مِنْ أَنْصَارِ دَعَاهُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ وَفِيهِ فَاتَاهُمْ عَلِيٌّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَأَمَّهُمْ فِي الْمَغْرَبِ، وَذَكَرَ الْحَدِيثَ].

23. (557)- Ebu Dâvud'da şu rivayet de var: Ensârdan bir zât kendisine (Hz. Ali'yi) ve Abdurrahmân İbnu Avf'ı yemeğe çağırdı. "Rivâyet, Hz. Ali'nin icabet ettiğini, akşam namazında cemaate imamlık yaptığını belirtir ve hadisi(n devamını yukarıdaki gibi) zikreder."⁶⁷⁷

24- وعن عليٍّ أيضاً رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ: [مَا فِي الْقُرْآنِ آيَةٌ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ هَذِهِ آيَةٍ: إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ مَنْ يُشْرِكُ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ]. أخرجهُ الترمذى .

24- (558)- Yine Hz. Ali (radiyallahu anh) buyuruyor: "Kur'an-ı Kerim' de en çok sevdiğim âyet şudur: "Allah, kendisine ortak koşmayı elbette bağışlamaz, bundan başkasını dilediğine bağışlar..." (Nisa: 4/48). Tirmizî, Tefsir, Nisa, (3040).⁶⁷⁸

AÇIKLAMA:

Hz. Ali efendimizin (radiyallahu anh) en ziyade bu âyeti sevmesi, Hâricilere karşı kesin bir delil olmasındandır. Çünkü, bu âyet, her bir büyük günahın şirk olduğunu, büyük günah işleyen (mürtekibül'kebîre) cehennemde ebedî kalacağını iddia eden Haricileri açık bir şekilde tezkib etmektedir: Allah şirke düşeni affetmez, ama şirk olmayan günahların hepsini affeder. Öyle ise büyük günah şirk değildir. Bu âyette müşrik olarak ölenin ebedî cehennemde kalacağı açık ise de, tevbe ettiği takdirde imânının makbul olacağı, müşrik iken işlediği günahların hepsinin bağışlanacağı anlaşılmaktadır.

Ulema demiştir ki: "Allah, iman ve tevbe ile şirk günahını affedeceğini bildirdiğine göre, tevbe ile, şirkin altında kalan bütün günahları affedecek demektir. Üstelik Allah'ın bu meşîeti (affi dilemesi) tevhide inananlardan tevbe etmeyenler hakkındadır. Bu durumda, tevbe etmeden, büyük ve küçük bir günah işlemiş olarak ölen kimse, Allah'ın meşîetine (dilemesine) kalmıştır, dilerse affedip fazlı ve rahmeti ile onu cennetine koyar, dilerse azab edip azabtan sonra cennetine koyar."⁶⁷⁹

⁶⁷⁵ Ebu Dâvud, Eşribe: 1, (3671); Tirmizî, Tefsir, Nisa (3029). Tirmizî hadisin sahih olduğunu belirtir. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/404.

⁶⁷⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/405.

⁶⁷⁷ Ebu Dâvud, Eşribe: 1, (3671); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/405.

⁶⁷⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/405.

⁶⁷⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/405-406.

25- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: [نَزَلَ قَوْلُهُ تَعَالَى أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ فِي عَبْدِ اللَّهِ بْنِ خَدَّافَةَ بْنِ قَيْسِ بْنِ عَدِيٍّ السَّهْمِيِّ إِذْ بَعَثَهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي سَرِيَّةٍ]. أَخْرَجَهُ الْخَمْسَةُ .

25- (559)- İbnu Abbas (radiyallahu anhumâ) anlatıyor: "Ey iman edenler, Allah'a itaat edin, Peygambere ve sizden buyruk sâhibi olanlara itaat edin" (Nisa: 4/59) âyeti, Abdullah İbnu Huzâfe İbni Kays İbni Adiy es-Sehmî hakkında, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onu bir seriyyeye gönderdiği esnada nâzil oldu."⁶⁸⁰

AÇIKLAMA:

Burada âyetin esbab-ı nüzülü belirtiliyor! Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Abdullah İbnu Huzafe'yi komutan tâyin ederek bir seriyyenin başında gönderir. Yolda bir ara öfkelenen Abdullah odun toplatır ve yığına ateş attırır. Odunlar tutuşunca askerlere ateşe girmelerini emreder. Emre uyarak ateşin kıyısına kadar gelen erler orada durup:

"Biz ateşten kaçmak için Müslüman olduk, nasıl olur da gireriz" diyerek oldukları yerde dururlar. Bir müddet sonra öfkesi dinen komutan emri geri alır. Vak'a Medine'ye dönüşte Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e anlatılınca:

"Ateşe girseydiniz çıkamazdınız, itaat ma'ruftadır" buyurur. Bu vak'a üzerine

"Ey iman edenler Allah'a itaat edin, Peygambere ve sizden buyruk sâhibi olanlara itaat edin. Eğer bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz -Allah'a ve âhiret gününe- inanmışsanız, o meseleyi Allah ve Resûlüne havale edin. Böyle yapmanız hayırlı ve netice itibariyle en güzeldir." (Nisa: 4/59).

İbnu Hacer rivayeti şu manada açıklar: "Abdullah İbnu Huzâfe'nin emri üzerine askerler ikiye ayrıldı: Bir kısmı emre itâat etmeyi düşünerek ateşin kenarına kadar yürüyüp orada durdu. Diğer kısmı ise emre uymayıp, ateşten kaçma sırasında ona karşı geldiler. İşte Cenab-ı Hak, bu çeşit ihtilâflı durumda nasıl hareket etmeleri gerektiğini mü'minlere bildirmek, onları irşad etmek için bu âyeti inzal buyurmuştur. Ayetin vak'aya bakan kısmı da "Bir şeyin câiz olup olmadığı hususunda ihtilâfa düşerseniz, meseleyi çözmek için Kitap ve Sünnet'e başvurun" ibaresidir. Doğruyu Allah bilir."

Taberî'nin bir rivayetinde göre bu ayet Ammâr İbnu Yâsir ile komutanı olan Hâlid İbnu Velid (radiyallahu anhumâ) arasında cereyan eden bir ihtilâf vesilesiyle inmiştir.

Alimler, âyet-i kerimde geçen ulû'l emr yani buyruk sahibi yâni itaat edilmesi gereken kimseler hususunda ihtilâf etmiştir: Kimler ulû'l-emrdir?

* Ebu Hüreyre (radiyallahu anh)'den yapılan sahih bir rivayete göre bunlar ümerâ'dır, yâni idareciler, devleti elinde tutanlar. Meymun İbnu Mihrân ve başkalarından da bunu te'yid eden rivayetler yapılmıştır.

* Câbir İbnu Abdillâh (radiyallahu anh)'dan yapılan rivayete göre ulû'l-emr, ilim ve hayır ehli kimselerdir.

* Mücâhid, Atâ, Hasanul-Basrî ve Ebu'l-Âliye'den yapılan rivayetlere göre ulû'l-emr, ulemâ'dır.

* Mücâhid'den gelen daha sahih bir rivâyet ulû'l-emr'den maksad Sahâbe'dir demiştir. Bu âyetin oldukça hususi bir tevili olmaktadır. Daha hususi bir te'vili İkrime yapmıştır, ona göre bundan maksad Hz. Ebu Bekir (radiyallahu anh)'dir.

İmam Şâfiî (rahimehumullah) birinci te'vili tercih ederek ümerâ der ve görüşünü şöyle delillendirir: "İslam'dan önce Kureyş emir tanımaz ve kimseye itâat etmezdi. Bu sebeple işleri yürütmek üzere başlarına tâyin edilecek kimseye itaat etmeleri emredildi. Bu sebeple Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur.

"Kim emirime itaat ederse bana itaat etmiştir."

Ayet hususi bir vak'a üzerine nâzil olmuşsa da, âlimler hükümünü umuma hamlederler. Ulu'l-emr hususunda yapılan te'villerin hepsi de doğrudur. Belli şartlar ve kayıtlarla ümerâya, ulemaya, sülehâya itaat etmek gerekli olabilir. İslâm anarşiyi kabul etmez.⁶⁸¹

26- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ [فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: وَمَا لَكُمْ تَقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ إِلَى قَوْلِهِ تَعَالَى: الظَّالِمِ أَهْلُهَا]. قَالَ: كُنْتُ أَنَا وَأُمِّي مِنَ الْمُسْتَضْعَفِينَ]. أَخْرَجَهُ الشَّيْخَانُ .

26. (560)- Yine İbnu Abbas (radiyallahu anh): "Size ne oluyor da: "Rabbimiz! Bizi halkı zâlim olan bu şehirden çıkar, katından bize bir sahip çıkan gönder, katından bize bir yardımcı lutfet" diyen zavallı çocuklar, erkekler ve

⁶⁸⁰ Buhârî, Tefsîr, Nisa: 11; Müslim, İmâret: 31, (1834); Ebu Dâvud, Cihâd: 96, (2624); Tirmizî, Cihâd: 3, (1672); Nesâî, Bey'at: 28 (7, 154, 155); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/406.

⁶⁸¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/406-408.

kadınlar uğrunda ve Allah yolunda savaşmıyorsunuz?" (Nisa: 4/75) âyetiyle ilgili olarak şunu söyledi: "Annem ve ben burada ifâde edilen "zavallılar" arasında idik."⁶⁸²

AÇIKLAMA:

İbnu Abbas "zavallılar" diye tercüme ettiğimiz müstaz'afın tabirini açıklamaktadır.

Ayeti kerime, zalimlerin elinde kalmış, kurtuluş arayan ve fakat içinde buldukları aczleri sebebiyle kurtulamayan mustaz'af müminler karşısında seyirci kalmayıp, onların kurtarılması için gayret göstermeyi emretmektedir.

Müteâkip rivâyet, İbnu Abbas'ın bu açıklamayı yine müstaz'afın'ı konu edinen bir başka ayetle ilgili olarak yaptığını ifade etmektedir.⁶⁸³

27- وفي رواية للبخارى: [تَابَنُ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا إِ الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوُلْدَانِ. فَقَالَ: كُنْتُ أَنَا وَأُمِّي مِمَّنْ عَذَرَ اللَّهُ تَعَالَى. أَنَا مِنَ الْوُلْدَانِ، وَأُمِّي مِنَ النِّسَاءِ]

27. (561)- Buhârî'nin bir rivayetinde şöyle denmiştir: İbnu Abbas (radıyallahu anh): "*Çaresiz kalan, yol bulamayan zavallı erkek, kadın ve çocuklar müstesna*" (Nisa: 4/98), ayetini tilavet buyurduktan sonra: "Ben ve annem Allahu Teâlâ'nın mazur addettiklerindendik, ben çocuklardan, annem kadınlardan mâzurdu" dedi.⁶⁸⁴

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki rivayetin anlaşılması için Nisa suresinin 97. ayetinin bilinmesi lazım. Bu âyette İslâm'ın yaşanamayacağı yerden hicret etmeyenler Allah nazarında sorumlu tutulmaktadır.

Yukarıda meâlini kaydettiğimiz 98. ayette, mâzur kabul edilerek sorumlu sayılmayacak olanlar belirtilmektedir: Hicrete gücü yetmeyen zavallı kadın, erkek ve çocuklar. Şimdi 97. ve 98. ayetlerin meallerini okuyalım:

"Kendilerine yazık edenlerin canlarını aldıkları zaman, melekler onlara: "Ne yaptınız bakalım?" deyince, "Biz yeryüzünde zavallı kimselerdik" diyecekler, melekler de: "Allah'ın arzı geniş değil miydi? Hicret etseydiniz ya!" cevabını verecekler. Onların varacakları yer cehennemdir. Orası ne kötü dönülecek yerdir. Çaresiz kalan, yol bulamayan zavallı erkek, kadın ve çocuklar müstesnadırlar. İşte Allah'ın bunları affetmesi umulur. Allah affedendir, bağışlayandır" (Nisa: 4/97-99).

Ulema, bu rivâyette, İslâm fihhının "çocuk ebeveynden hangisi Müslümansa ona tâbidir" hükmüne delil bulmuştur⁶⁸⁵.

28- وعنه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: [أَنَّ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ عَوْفٍ وَأَصْحَابًا لَهُ أَتَوْا النَّبِيَّ # بِمَكَّةَ فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ: إِنَّا كُنَّا فِي عِزٍّ وَنَحْنُ مُشْرِكُونَ، فَلَمَّا آمَنَّا صِرْنَا أَيْدِيَةً فَقَالَ: إِنِّي أَمَرْتُ بِالْعَفْوِ فَتَقَاتِلُوا. فَلَمَّا حَوْلَهُ اللَّهُ تَعَالَى إِلَى الْمَدِينَةِ أَمَرَهُ بِالْقِتَالِ فَكَفُّوا: فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ إِلَى قَوْلِهِ وَتُظَلَّمُونَ قِتْيًا]. أخرجہ النسائي .

28- (562)- Yine İbnu Abbas (radıyallahu anh) anlatıyor: "Abdurrahmân İbnu Avf ve bir kısım arkadaşları, Mekke'de Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e gelerek şöyle dediler:

"Biz müşrik iken izzet ve itibarı olan kimselerdik. Müslüman olduktan sonra zelil duruma düştük. (Müsaade edin müşriklere karşı koyalım)." Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) onlara:

"Ben affetmekle emrolundum. Sakın müşriklerle mücadeleye kalkmayın" dedi. Ancak, Medine'ye hicretten sonra Cenab-ı Hakk cihad emretti. Bu sefer onlar durakladılar. Bunun üzerine şu âyet nâzil oldu:

"Kendilerine: "Elinizi savaştan çekin, namaz kılın, zekat verin" denenleri görmedin mi? Onlara savaş farz kılındığında, içlerinden bir takımı hemen, insanlardan, Allah'tan korkar gibi hatta daha çok korkarlar ve "Rabbimiz! bize savaşı niçin farz kıldın, bizi yakın bir zamana kadar te'hir edemez miydin?" derler. Ey Muhammed de ki: "Dünya geçimliği azdır, âhiret, Allah'a karşı gelmekten sakınan için hayırlıdır, size zerre kadar zulmedilmez" (Nisa: 4/77).⁶⁸⁶

⁶⁸² Buhârî, Tefsir, Nisa: 14, 20; Cenâiz: 80; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/408.

⁶⁸³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/408.

⁶⁸⁴ (Buhârî, Tefsir Nisa: 14, 20); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/408-409.

⁶⁸⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/409.

⁶⁸⁶ Nesâî, Cihâd: 1, (6, 3); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/409-410.

AÇIKLAMA:

Hız. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in, müşriklere karşı takip ettiği ana tabyelerden (taktik) biri sabırdı. Mekke hayatında Müslümanlara hep sabır tavsiye etmiştir. Hakaret, eziyet, işkence ve hatta öldürmelere karşı Müslümanlar tek bir silahla mukabele ediyorlardı, sabır. Yukarıdaki misâlde görüldüğü üzere, Hız. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e zaman zaman müracaat edip, "Artık tahammülümüz kalmadı.. eskiden izzet ve itibarımız vardı. Şimdi hepsini kaybettik... Bizim de kavim, kabile ve akrabalarımız var, yapılan hakaretlere karşı kendimizi müdafaa edecek güçteyiz, mukabele etmeye izin ver!" diyenler oluyordu. Ama, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) her seferinde bu çeşit talepleri kesinlikle reddediyordu.

Müslümanlara uygulanan boykotun kaldırılmasıyla ilgili teferruatın da gösterdiği üzere, bu güçsüz dönemde sabır, gerçekten, en müessir bir silâh gibi iş görüyordu. Birçok gönüller Müslümanlar'a yapılan zulme isyan ediyor, Müslümanlara karşı yumuşuyordu. Hız. Hamza ve Hız. Ömer (radıyallahu anhümâ)'i İslâm'a kazandıran sebepler arasında sabırla mukabele edilen zulmü de zikretmek gerekir.

Zulme gösterilen sabır bir yandan gönülleri yumuşatırken, öbür yandan zalimler arasında kopmalar, hizipler de meydana getiriyordu.

Hülâsa Hız. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), zulüm, ezip yok edecek bir derecede şiddet kazanıncaya kadar sabır tavsiye etti. Ama ne zaman ezme derecesine ulaşınca "hicret" emretti, yine de mukâbele ve kavga izni vermedi.

Mekke'de cihada izin verilseydi, müşrikler, mü'minleri toptan imha etmeye haklı bir kılıf bulacaklar ve yok edebileceklerdi. Karşılarında, hayatlarını tehdit eden bir cephe bulamayınca saldıramadılar, mücadeleleri ferdi işkenceler şeklinde oldu. Bu da mü'minlerin hayatta kalmasına, ağır ağır da olsa sayılarının artmasına imkân sağladı.

Cihad izni Medine dönemine aittir. Burada artık bir devlet teşekkül etmişti. Sayı artmıştı, yok edilme vetiresinin dışına çıkılmıştı. Şimdiki şartlarda cihad güç kaynağı, itibâr vesilesi idi. Gerçekten de öyle olmuş, her savaş, elde edilen ganimetlerle maddî olarak güçlenmeye, kazanılan zaferlerle de mânen güçlenmeye itibarın artmasına yol açmıştır.

Hız. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hayatında sabır hicret ve cihad prensipleri tarihî seyri içerisinde incelenip, tahlil edildiği zaman görülecektir ki, bunlar arasında, gaye ve hedef açısından herhangi bir fark görmek mümkün değildir. Her üçü de aynı maksadla, şartlara göre başvuru silahlarıdır. Sabır zamanında cihad zarar açısından ne ise, cihad zamanında da sabır odur.

İslâm'ın tebliğini kendine gâye edinmiş kimselerin, Hız. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in risalet hayatında sabır, hicret ve cihad müesseselerinin yerini çok iyi bilmesi gerekir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın muazzam başarısında birbirine zıd gibi görünen bu üç şeyi yerli yerinde kullanmasının büyük katkısı olmuştur inancındayız. Bu sebeple konu üzerine yaptığımız genişçe bir tahlili hicretle ilgili bölümün (10277-10281) sonunda sunacağız.⁶⁸⁷

29- وعن خارجة بن زيد قال: [سَمِعْتُ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ: أَنْزَلَتْ هَذِهِ آيَةٌ: وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا؛ بَعْدَ الَّتِي فِي الْفُرْقَانِ: وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَ يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ بِسِنَّةٍ أَشْهَرٍ]. أخرجهُ أبو داود والنسائي. وزاد النسائي رحمه الله في أخرى: فَلَمَّا نَزَلَتْ أَشْفَقْنَا مِنْهَا. فنزلت آية الَّتِي فِي الْفُرْقَانِ .

29. (563)- Hârice İbnu Zeyd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Zeyd İbnu Sâbit (radıyallahu anh)'i şöyle derken dinledim: "Kim bir mü'mini kasden öldürürse cezası, içinde temelli kalacağı cehennemdir. Allah ona gazab etmiş, lânetlemiş ve büyük azab hazırlamıştır" (Nisa: 4/93) âyeti, Furkân suresindeki "Onlar, Allah'ın yanında başka tanrı tutup ona yalvarmazlar. Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar..." (Furkân: 25/68) âyetinden altı ay kadar sonra nâzil oldu."

Nesâî merhumun bir rivayetinde şu ziyâde mevcuttur: "Kim bir mü'mini kasden öldürürse cezası, içinde ebedî kalacağı cehennemdir" âyeti indiği zaman (ayette ifade edilen şiddet sebebiyle) çok korktuk. Bunun üzerine (bize rahatlık getiren) Furkân suresindeki "Onlar, Allah'ın yanında başka tanrı tutup ona yalvarmazlar, Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar..."⁶⁸⁸ âyeti nazil oldu."

⁶⁸⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/410-411.

⁶⁸⁸ Ebu Dâvud, Fiten: 6, (4272); Nesâî, Tahrîmu'd-Dem: 2, (7, 87, 88); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/411-412.

30- وعن سعيد بن جبیر. قال: [قُلْتُ 'بِن عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: أَلِمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا مَتَّعِدًا مِنْ تَوْبَةٍ؟ قَالَ: . فَتَلَوْتُ عَلَيْهِ آيَةَ الَّتِي فِي الْفُرْقَانِ فَقَالَ: هَذِهِ آيَةٌ مَكِّيَّةٌ نَسَخَتْهَا آيَةٌ مَدْيَنِيَّةٌ، وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَّعِدًا]. أخرجہ الخمسة إ الترمذی .

30. (564)- Sa'îd İbnu Cübeyr (radiyallahu anh) anlatıyor: "İbnu Abbâs (radiyallahu anhümâ)'a:

"Bir mü'mini kasden öldürenin tevbesi makbul olur mu?" diye sordum da bana

"Hayır!" diye cevap verdi. Ben de kendisine, Furkân suresindeki: "Onlar ki Allah'ın yanında başka tanrı tutup ona yalvarmazlar, Allah'ın haram kıldığı cana kıymazlar... Ancak tevbe eden, inanıp, yararlı iş işleyenlerin, işte Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah bağışlar ve merhamet eder" (Furkan: 25/68-70) âyetini okudum. Bana şu cevabı verdi. "Senin okuduğun ayet Mekke'de nâzil olmuştur. Onu Medine'de nâzil olan: "Kim bir mü'mini kasden öldürürse, cezası, içinde ebedî kalacağı cehennemdir..." (Nisa: 4/93) âyeti neshetmiştir."⁶⁸⁹

31- وعن ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: [نَزَلَتْ هَذِهِ آيَةٌ بِمَكَّةَ؛ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ إِلَى قَوْلِهِ مَهَانًا. فَقَالَ الْمُشْرِكُونَ: وَمَا يُغْنِي عَنَّا 'س'، وَقَدْ عَدَلْنَا بِاللَّهِ تَعَالَى، وَقَدْ قَتَلْنَا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ تَعَالَى، وَأَتَيْنَا الْفَوَاحِشَ؛ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: إِمَنْ تَابَ آيَةَ]. أخرجہ الخمسة إ الترمذی .

وزاد في رواية: فَأَمَّا مَنْ دَخَلَ اسْمَ وَعَقَلَهُ ثُمَّ قَتَلَ ف تَوْبَةً لَهُ .

31. (565)- İbnu Abbâs (radiyallahu anhümâ) anlatıyor: "Şu âyet: "Onlar Allah'ın yanında başka tanrı tutup ona yalvarmazlar, Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar, zina etmezler. Bunları yapan, günaha girmiş olur. Kıyamet günü azabı kat kat olur, orada alçaltılarak ebedî kalır" (Furkan: 25/68-69) âyeti Mekke'de nâzil olduğu zaman müşrikler şöyle dediler: "İslâmiyet bize ne bahşediyor? (Hep azab vaad etmekte. Zira) biz Allah'a şirk günahını işledik. Allah'ın haram ettiği cana kıydık,diğer bir çok kötülüklerle bulaştık." Bunun üzerine Cenâb-ı Hak şu âyeti indirdi: "Ancak tevbe eden, inanıp yararlı iş işleyenler var ya, işte Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah bağışlar ve merhamet eder" (Furkan: 25/70).

Bir rivayette şu ziyade var. "Kim İslâm'a girer ve onu idrak eder, sonra da katil olursa onun tevbesi kabul olmaz."⁶⁹⁰

32- وفي رواية 'بى داود: [وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَّعِدًا مَا نَسَخَهَا شَيْءٌ].

32. (566)- Ebu Dâvud'dan gelen bir rivayette de şöyle denmektedir: "Kim kasıtlı olarak bir mü'mini öldürürse, onun günahını hiçbir şey ortadan kaldırmaz."⁶⁹¹

33- وفي رواية للنسائي والترمذی رحمهما الله: [سُئِلَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَمَّنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا مُتَّعِدًا ثُمَّ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدَى. فَقَالَ أَنَّى لَهُ تَوْبَةٌ؟ سَمِعْتُ نَبِيَّكُمْ # يَقُولُ: يَجِيءُ الْمَقْتُولُ مُتَعَلِّقًا بِالْقَاتِلِ تَشْخُبُ أَوْ دَاجُهُ دَمًا. يَقُولُ أَى رَبِّ: سَلْ هَذَا فِيمَ قَتَلَنِي؟ قَالَ: وَاللَّهِ لَقَدْ أَنْزَلَهَا اللَّهُ تَعَالَى وَلَمْ يَنْسَخْهَا].

33. (567)- Nesâî ve Tirmizî'den gelen bir rivayette şöyle denir: "İbnu Abbas (radiyallahu anhümâ)'a, bir mü'mini kasıtlı olarak öldürüp sonra tevbe edip, imana giren, güzel ameller işleyen ve hidayete eren bir kimse hakkında soruldu. Şu cevabı verdi:

"Buna nasıl tevbe olur? Ben Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i şöyle söylerken işittim:

"Maktûl, avurtları kana bulanmış olan kâtil'e asılı olarak getirilir. Kâtili şöyle şikâyet eder: "Ey Rabbim, buna sor bakalım beni niçin öldürdün, suçum ne idi?"

İbnu Abbas (radiyallahu anh) ilave etti: "Allah'a kasem olsun, Allah bu hükmü indirdi, fakat neshetmedi." Bu Nesâî'nin rivayetidir.⁶⁹²

⁶⁸⁹ Buhârî, Menâkıbu'l-Ensar: 29, Tefsir, Nisa: 16, Tefsir, Furkan: 2, 3, 4; Müslim, Tefsir: 16, (3023); Ebu Dâvud, Fiten: 6, (4273, 4274, 4275); Nesâî, Tahrîmü'd-Dem: 2, (7, 85, 86); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/412.

⁶⁹⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/413.

⁶⁹¹ Ebu Davud, Fiten: 6, 4275; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/413.

34- وعن أبي مجلز في قوله تعالى: [وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ. قَالَ: هِيَ جَزَاؤُهُ فَإِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى أَنْ يَتَجَاوَزَ عَنْ جَزَائِهِ فَعَلَّ]. أخرجه أبو داود .

34. (568)- Ebu Miclez merhum, "Kim bir mü'mini kasden öldürürse cezası içinde ebedî kalacağı cehennemdir" âyeti hakkında şöyle söylemiştir: "Evet, bu cürmün cezası budur. Ancak, Allah dilerse onun bu cezasını affeder."⁶⁹³

AÇIKLAMA:

"Kim bir mü'mini kasden öldürürse cezası, içinde ebedî kalacağı cehennemdir." (Nisa: 4/93) âyeti hakkında Kûfe uleması ihtilâfa düşerek mü'min bir başka mü'mini öldürdüğü takdirde mağfired olma ihtimali var mı, yok mu diye münakaşa ederler. Said İbnu Cübeyr, bu hususu sormak üzere İbnu Abbas'a seyahatte bulunur. İbnu Abbas'ın bu hususta "Mü'min bir kimse, taammüden bir mü'mini öldürdüğü takdirde, bunun tevbesi yoktur." "Onun cezası ebedî cehennemdir" dediği meşhurdur. Yaşlılığında da bu mevzuda kendisinden sorulur. Soru sâhibine: "Kim bir mü'mini kasden öldürürse cezası içinde ebedî kalacağı cehennemdir" meâlindeki âyeti okur ve ilave eder:

"Bu mevzuda en son nazil olan âyet budur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) vefat edinceye kadar bunu nesheden başka bir âyet gelmedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan sonra da vahiy gelmedi" der. Adam tekrar sorar:

"Tevbe eder, imâna gelir, salih amelde bulunur sonra da doğru yolu bulursa?" İbnu Abbas (radıyallahu anh):

"Ona nasıl tevbe ve hidayet olabilir?" cevabını verir.

Bu meselede İbnu Abbâs'ı te'yid eden rivayet çoktur. Ahmed İbnu Hanbel ve Nesâî'nin Hz. Muâviye (radıyallahu anh)'den yaptıkları bir rivâyette Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur:

"Allah iki kişininki hâriç bütün günahları affedebilir. Bu iki kişiden biri kâfir olarak ölen, diğeri de bir mü'mini taammüden (bile bile haksızlıkla) öldüren."

İbnu Abbas (radıyallahu anh)'in nasih olduğunu söyleyip, hükmünü bina ettiği ayetin nüzûl sebebi de konuya ışık tutar: Ayet, Mikyas İbnu Subâbe hakkında nazil olmuştur. Mikyas ve kardeşi Hişâm Müslüman olmuşlardı. Hişâm'ı Ensar'dan bir Müslüman öldürdü. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) katile haber göndererek Mikyas'a kardeşi Hişâm'ın diyetini ödemesini emretti. Bu emir yerine getirildi. Ancak Mikyas malı aldıktan sonra diyeti getiren elçiyi öldürdü ve irtidâd ederek Mekke'ye kaçtı. Bunun üzerine yukarıdaki âyet nâzil olur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu herifi Mekke'nin fethi günü, af dışı tutar ve yakalandığı yerde öldürülmesini emreder.

Hülâsa, kâtil-i müteammide tevbe olmadığını ifade eden rivayetler çoktur. Aksine rivayetler de var. Hatta, bizzat İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın tevbeye kâil olduğuna dâir, kendisinden ikinci bir rivayet de gelmiştir. Bu görüşe delil: "Kim kötülük işler veya kendine yazık eder de sonra Allah'tan bağışlanma dilerse, Allah'ı mağfired ve merhamet sâhibi bulur" (Nisa: 4/110) âyetidir. Bütün Ehl-i Sünnet âlimleri bu görüşte ittifak ederler. Sahâbe, Tabiîn, Etbauttâbiîn ve daha sonra gelenler bu meselede ihtilâf etmezler. Buna muhâlif düşen rivayetler tağliz ve tahzire yani, haksız yere cana kıyma fiilinden yasaklamada şiddetli ve korkutucu bir üslûba başvurulmuş olmaya hamledilmiştir. Cenâb-ı Hakk'ın af kapısı her tevbekâra açıktır.

Bu hususta kaydedilen bir delil, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in İsrailoğullarından naklettiği kıssadır. Kıssaya göre doksan dokuz kişiyi öldüren bir katil, yaptıklarına pişman olarak tevbe imkânı olup olmadığını araştırmaya başlar. "Sana tevbe imkânı yok" diyen râhibi de öldürerek yüze tamamlar. Sonra bir başka râhibe gider. Bu: "Seninle tevben arasına kim girebilir" diyerek sâlihlerin bulunduğu bir köye tevbe ve ibâdet için gitmesini tavsiye eder. Daha yarı yolda iken ölen cânî niyyeti sebebiyle affedilir..."

Özetleyerek sunduğumuz kıssayı müteammid katilin de affedilebileceğine delil olarak zikreden ulema der ki: "Bu durum, şu ümmet-i merhümeden önce gelen milletler için sâbit olursa, bu ümmet için aynı şey evleviyetle câiz olur, çünkü öncekilerin sırtındaki pekçok ağır yükler bu ümmetten kaldırılmıştır."⁶⁹⁴

35- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: [لَقِيَ نَاسًا مِنْ الْمُسْلِمِينَ رَجُحًا فِي غَنِيمَةٍ لَهُ فَقَالَ: السَّيِّئُ عَلَيْكُمْ. فَأَخَذُوهُ فَقَتَلُوهُ وَأَخَذُوا تِلْكَ الْغَنِيمَاتِ فَنَزَلَتْ وَ تَقُولُوا لِمَنْ أَلْقَى إِلَيْكُمْ السَّلَامَ أَسَلْتَ مُؤْمِنًا، وَقَرَأَهَا ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا السَّلَامَ]. أخرجه الخمسة إ النسائي، وهذا لفظ الشيخين .

⁶⁹² Nesâî, Tahrîmu'd-Dem: 2, (85-87); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/413-414.

⁶⁹³ Ebu Dâvud, Fiten: 6, (4276); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/414.

⁶⁹⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/414-415.

35. (569)- İbnu Abbâs (radiyallahu anhümâ) anlatıyor: Müslümanlardan bir grup, (gazve sırasında) sürüsünü otlatan bir kimseye rastladılar. Adam, onlara esselamu aleyküm diyerek (İslâmî âdaba uygun) selam verdi. Ama onlar adamı yakalayıp öldürdüler ve sürüsüne el koydular. Bunun üzerine şu âyet indi:

"Ey iman edenler: Allah yolunda cihâda çıktığınız zaman (meselelerin) tam bir açıklanmasını bekleyin. Size (Müslümanca) selam verene, dünya hayatının (geçici) menfaatini arayarak, "sen mü'min değilsin" demeyin. İşte Allah'ın katında birçok ganimetler vardır. Evvelce siz de böyle iken Allah size lutfetti..." (Nisa: 4/94).

İbnu Abbâs âyeti okudu ve âyette geçen ve Nafi kıraatına göre esselem olan kelimeyi esselâm olarak kıraat buyurdu.⁶⁹⁵

36- وعند الترمذی رحمه الله قال: [مَرَّ رَجُلٌ مِنْ بَنِي سَلِيمٍ عَلَى نَفَرٍ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ # وَمَعَهُ عَنَمٌ. فَسَلَّمَ عَلَيْهِمْ فَقَالُوا: مَا سَلَّمَ عَلَيْكُمْ إِلَّا لِيَعُوذَ مِنْكُمْ؛ فَقَامُوا فَتَقَاتَلُوهُ وَأَخَذُوا عَنَمَهُ وَأَتُوا بِهَا رَسُولَ اللَّهِ #، فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى آيَةً].

36. (570)- Tirmizi'den gelen rivayette şöyle denir: "Benu Süleym'den bir kimse, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ashâbından bir gruba uğradı. Adamın beraberinde sürüsü vardı. Gruba selam verdi. Ancak onlar: "Bu adam kendisini size karşı emniyete almak için böyle (İslâmca) selam verdi. (Bu Müslüman değildir) dediler ve kalkıp adamı öldürüp sürüsüne el koydular. Sürüyle birlikte Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a geldiler. Ancak haklarında Cenâb-ı Hak vahiy inzal buyurdu."⁶⁹⁶

37- وعنه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ [أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ # قَالَ لِلْمِقْدَادِ: إِذَا كَانَ رَجُلٌ مُؤْمِنٌ يُخْفِي إِيمَانَهُ مَعَ قَوْمٍ كُفَّارٍ فَأُظْهَرَ إِيمَانَهُ فَقَتَلْتَهُ، فَكَذَلِكَ كُنْتَ أَنْتَ تُخْفِي إِيمَانَكَ بِمَكَّةَ قَبْلُ]. أخرجه البخارى .

37. (571)- Yine İbnu Abbâs (radiyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hz. Mikdâd (radiyallahu anh)'a:

"Bir kimse içinde yaşadığı kafirlere karşı imanını gizler, (sen karşılaştığın zaman) imânını açığa vurursa (sakın öldürme. Bu hayatını kurtarmak için mü'minim dedi, diyerek onu) öldürecek olursan (cinâyet işlemiş olursun). Nitekim, Mekke'de iken, bir zamanlar sen de imanını gizlemiştin"⁶⁹⁷

ACIKLAMA:

Son üç rivayet: "Ey iman edenler! Allah yolunda cihâda çıktığınız zaman (meselelerin) tam açıklanmasını bekleyin. Size (Müslümanca) selam verene, dünya hayatının (geçici) menfaatini arayarak "Sen mü'min değilsin" demeyin. İşte Allah'ın katında birçok ganimetler vardır. Evvelce siz de böyle iken Allah size lutfetti.." (Nisa: 4/94) âyetinin nüzûlüne sebep olan hadise üzerinde durulmaktadır. Bununla ilgili haberler arasında farklılıklar var. Hattâ, mal sâhibini öldüren kimsenin ismi de ihtilâflıdır. Rivayete göre Üsâme İbnu Zeyd, Muhallim İbnu Cessâme, el-Mikdâd İbnu'l-Esved'dir. Bazı rivayetlerde isim tasrih edilmez.

Mikdâd'la ilgili rivayetlere göre Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bunun da bulunduğu bir seriyye yola çıkarır. Mikdâd'a şu tenbihte bulunur:

"İmânını etrafındaki kâfirlere karşı gizleyen mü'minlerle karşılaşabilirsin. O imanını sana izhar ettiği halde öldürecek olursan hata edersin. Çünkü, daha önce Mekke'de iken sen de imanını gizliyordun."

Seriyye, gittiği yere varınca -ki bazı rivayetler burasının Batn-i İdam adında bir yer olduğunu tasrih eder- herkes kaçıp sağa sola dağılır. Sadece çokca malı olan bir kişi, yerinde, malının başında kalır. Bu zat kelime-i şehadet getirerek Müslüman olduğunu söylerse de Mikdâd onu öldürür.

Medine'ye dönüşte vak'a Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a rapor edilir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Mikdâd'ı çağırıp:

"Sen Lâilâhe illallah diyen bir kimseyi mi öldürdün? Yarın Lailâhe illallah'ın hesabını nasıl vereceksin?" der. Bunun üzerine yukarıdaki âyet iner.

Kâtilin Cessâme İbnu'l-Esved olduğunu söyleyen rivayette Cessâme'nin tevbe için Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın huzuruna çıktığı vakit: "Senin için mağfiret yok" buyurduğu, ağlıyarak huzurundan ayrılan

⁶⁹⁵ Buhârî, Tefsir Nisa: 17; Müslim, Tefsir: 22, (3025); Ebu Dâvud, Huruf ve'l-Kirâat: 1 (3974). Yukarıdaki metin Sahiheyn'e aittir. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/416.

⁶⁹⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/416.

⁶⁹⁷ Buhârî, Diyât: 1; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/417.

Cessâme'nin yedi gün sonra öldüğü, defnedildiği zaman toprağın kabul etmeyip birkaç sefer dışarı attığı... durum Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a anlatılınca: "Arz bu arkadaşınızdan daha şerir nicelerini kabul etmiştir, bunu kabul etmeyişinin sebebi, Cenâb-ı Hak'ın size ders vermek, Lailahe illallah'ın ehemmiyetini göstermek istemesindedir" buyurduğu sonra onun cesedinin bir dağın uygun yerine atılıp üzerine taş atmak suretiyle defnedildiği anlatılır.

Bu bahis üzerine İman'la ilgili bölümün sonunda geniş tahlil sunduk.⁶⁹⁸

38- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَيضاً قَالَ: [يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ عَنِ بَدْرِ وَالْخَارِخُونَ إِلَيْهَا]. أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ، وَهَذَا لَفْظُهُ، وَالتِّرْمِذِيُّ. وَزَادَ لَمَّا نَزَلَتْ عَزْوَةُ بَدْرٍ، قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَحْشٍ وَابْنُ أُمِّ مَكْتُومٍ: [إِنَّا أَعْمِيَانِ يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَهَلْ لَنَا رُحْصَةٌ؟ فَنَزَلَتْ: يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرِ أَوْلَى الضَّرَرِ، وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمَجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً؛ فَهَوَّءَ عَلَى الْقَاعِدُونَ غَيْرِ أَوْلَى الضَّرَرِ وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمَجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا. دَرَجَاتٍ مِنْهُ: عَلَى الْقَاعِدِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرِ أَوْلَى الضَّرَرِ].

38. (572)- Yine İbnu Abbâs (radiyallahu anhümâ) "Mü'minlerden özür sahibi olmaksızın (evlerinde) oturanlarla Allah yolunda mallarıyla canlarıyla savaşanlar bir olmaz" (Nisa: 4/95) âyetini Bedir savaşına katılanlara uygulayarak şöyle demiştir: "Bedir savaşına gitmeyip (evlerinde) oturanlarla ona katılanlar bir olmaz"⁶⁹⁹ Tirmizi'nin rivayetinde şu ziyade var:

Bedir Gazvesi olduğu zaman Abdullah İbnu Cahş ve İbnu Ümmi Mektum: "Ey Allah'ın Resûlü, biz âmâyız, bize bir ruhsat var mı?" dediler. Bunun üzerine şu âyet indi: "İnsanlardan özürsüz olarak yerlerinde oturanlar ile, mal ve canlarıyla Allah yolunda cihad edenler birbirine eşit değildir. Allah, mal ve canlarıyla cihad edenleri, mertebeye, oturanlardan üstün kılmıştır. Allah hepsine de cenneti vaadetmiştir, ama Allah, cihad edenleri oturanlara, büyük ecirler, dereceler, mağfiret ve rahmetle üstün kılmıştır. Allah bağışlar ve merhamet eder." (Nisa: 4/95-96).⁷⁰⁰

39- وللخمسة إِبْرَاهِيمُ بْنُ أَبِي دَاوُدَ عَنِ الْبِرَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [لَمَّا نَزَلَتْ يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ دَعَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ زَيْدًا فَجَاءَ بِكَتْفٍ يَكْتُمُهَا وَشَكَا ابْنُ أُمِّ مَكْتُومٍ ضَرَارَتَهُ، فَنَزَلَتْ: يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرِ أَوْلَى الضَّرَرِ وَالْمَجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ]

39. (573)- el-Berâ (radiyallahu anh) anlatıyor: "Mü'minlerden oturanlarla Allah yolunda mallarıyla canlarıyla savaşanlar bir olmaz" (Nisa: 4/95) âyeti nâzil olduğu zaman Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Zeyd (radiyallahu anh)'i çağırdı. Zeyd bir kürek kemiği ile, âyeti yazmaya geldi. Bu sırada İbnu Mektum gözlerinin âmâ oluşundan yakınıyordu. Bunun üzerine âyetin devamında özür sahipleri istisna edildi: "Mü'minlerden, özür sâhibi olmaksızın (evlerinde) oturanlarla Allah yolunda mallarıyla canlarıyla savaşanlar bir olmaz."⁷⁰¹

AÇIKLAMA:

Hadis, cihada can u gönülden katılan mü'minlerle, cihada katılmayıp evde kalan mü'minlerin arasındaki farkı belirterek cihada katılmaya teşvik maksadıyla nâzil olan âyete "özürsüz olarak" kaydının nasıl konduğunu belirtmektedir.

Kur'an-ı Kerim'in mümtaz yönlerinden biri fiilî hadiselerle muvafık olarak yirmi üç yılda nâzil olmasıdır. Pekçok ayet bir soru, bir itiraz, bir vak'a ile alakalı olarak nazil olmuştur. Buna kısaca esbâb-ı nüzül (ayetlerin iniş sebepleri) denir.

Sadedinde olduğumuz rivayette buna güzel bir örnek vardır. Rivayet ayet-i kerimenin ilk defa: "Mü'minlerden oturanlarla Allah yolunda mallarıyla canlarıyla savaşanlar bir olmaz" şeklinde nazil olduğu halde, vahyin yazılması sırasında orada hazır bulunan gözleri âmâ İbnu Ümmi Mektum'un durumundan yakınması üzerine, âyete gelen ilâve bir vahiy, özür sahiplerini istisna ediyor. Böylece ayet, vahiy sırasında şöyle oluyor:

⁶⁹⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/417-418.

⁶⁹⁹ Bu rivayet Buhârî'ye aittir.

⁷⁰⁰ Buhârî, Meğâzi: 4; Tefsir, Nisa: 18; Tirmizî, Tefsir, Nisa: (3035); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/418-419.

⁷⁰¹ Buhârî, Cihâd: 31, Tefsir, Nisa: 18, Fezâilul-Kur'ân: 4; Tirmizî, Cihâd: 1 (1670), Tefsir, Nisa: (3034); Nesâî, Cihâd: 4, (6, 10); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/419.

"Mü'minlerden özür sahibi olmaksızın (evlerinde) oturanlarla Allah yolunda mallarıyla canlarıyla savaşanlar bir olmaz.."702

Amr İbnu Ümmi Mektum

Ayet-i kerimenin bu muhtevayı kazanmasına sebep olan Amr, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Bilal (radıyallahu anh)'den sonra ikinci müezzindir. İsminde ihtilâf edilmiş, Abdullah da denmiştir. Yukarıdaki rivayetten de anlaşılacağı üzere gayret-i diniyesi fazla bir zattır. Abese sûresinin nüzûlüne de bu zât vesile olmuştur. Şöyle ki: Bir gün Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Kureys'in ileri gelenlerinden bir grubla belki İslâm'a gelirler de dinin âvamca daha kolay benimsemesine yardımcı olurlar ümidiyle sohbet ederken, Amr İbnu Ümmi Mektum, önünde kendisini yeden birinin refakatında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a yaklaşarak:

"Ey Allah'ın Resülü, bana Kur'ân okut, Allah'ın sana öğrettiğinden bana da öğret" diye müracaatta bulunur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu zamansız müracaattan memnun kalmaz ve (Rebî'a'nın iki oğlu Utbe ve Şeybe, Ebu Cehl, henüz imanla müşerref olmamış bulunan Abbâs İbnu Abdilmuttalib, Umeyye İbnu Halef, Velid İbnu Muğire gibi Kureys reisleriyle olan sohbetinin kesilmemesi için) İbnu Ümmi Mektûm'a iltifat buyurmaz. Berikisi arzusunu tekrar tekrar ifade edince Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) dediğimiz gibi reislerden bazıları İslâm'a kazandırmak arzusunun şiddetiyle yüzünü ekşiterek berikilerle sohbete devam eder. Ancak, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu davranışından Cenâb-ı Hakk memnun kalmaz ve Habib-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm)'ini Abese suresiyle itâb buyurur: "*Yanına kör bir kimse geldi diye Peygamber yüzünü asıp çevirdi. Ey Muhammed! Ne bilirsin, belki de o arınacak, yahut öğüt alacaktı da bu öğüt kendisine fayda verecekti. Ama sen, kendisini öğütten müstağni gören kimseyi karşına alıp ilgileniyorsun. Arınmak istememesinden sana ne? Sen Allah'tan korkup sana koşarak gelen kimseye aldurmuyorsun*" (Abese: 80/1-10).

Bu vahyden sonra Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) efendimiz her ne zaman Amr İbnu Ümmi Mektum'la karşılaşsa: "Rabbimin bana itab etmesine sebep olan sevgili dostum merhaba!" diyerek selam verirdi.

Amr'ın annesi Ümmi Mektum'un adı Atike bintu Abdillah el-Mahzumiyye'dir. Babası Kays Ümmehâtul-Mü'minin'den olan Haticetu'l-Kübrâ validemizin dayısıdır.

İbnu Ümmi Mektûm'un Medine'ye ilk hicret edenlerden olduğu, Dâru'l-Kurrâ'da misafir edildiği rivayetlerde belirtilir. Bedir savaşından az sonra hicret ettiği de söylenmiştir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Medine'den ayrıldıkça, yerine onu bırakırdı. Tam on üç kere bu vazifeyi deruhte etmiştir. Kadisiye gazvesine sancaktar olarak katılıp orada şehid olduğu belirtilir. Ancak, bazı rivayetler Kadisiye'den döndükten sonra Medine'de vefat ettiğini söyler. Radiyallahu anh.⁷⁰³

40- وعن محمد بن عبدالرحمن قال: [قَطَعَ عَلَى أَهْلِ الْمَدِينَةِ بَعَثَ فَاكْتَنَبْتُ فِيهِ، فَلَقِيتُ عِكرَمَةَ مَوْلَى ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا. فَأَخْبَرْتُهُ فَنَهَانِي أَشَدَّ النَّهْيِ؛ ثُمَّ قَالَ: أَخْبَرَنِي ابْنُ عَبَّاسٍ أَنَّ أَنَسًا مِنَ الْمُسْلِمِينَ كَانُوا مَعَ الْمُشْرِكِينَ يُكْتَرُونَ سَوَادَهُمْ يَأْتِي السَّهْمُ يُرْمَى بِهِ فَيَصِيبُ أَحَدَهُمْ فَيَقْتُلُهُ أَوْ يَضْرِبُ فَيَقْتُلُ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: إِنَّ الَّذِينَ تَوَقَّاهُمْ الْمَوْتُ نِكَاهُ ظَالِمِي أَنفُسِهِمْ أَلِيَّةٌ].

40. (574)- Etbauttâbiin'den Muhammed İbnu Abdirrahman anlatıyor: (Abdullah İbnu Zübeyr'in hilâfeti sırasında Şamlılara karşı gönderilmek üzere) Medine halkından askerî bir birlik teşkili kararlaştırıldı. Birliğe de yazıldım. Bu esnâda İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın azadlısı İkrime ile karşılaştım, durumu ona anlatmıştım. Bu sefere katılmayı bana şiddetle yasakladı. Sonra da şunu anlattı: "İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) bana haber verdi ki: "Müslümanlardan bir grup (Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) devrinde) müşriklerle berâberdi ve onların sayılarını artırıyorlardı. Müşriklere atılan ok, bazan gelip onlardan birine isabet edip öldürdüğü oluyordu. Kılıç darbeleriyle hayatlarını kaybedenler de vardı. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk şu âyeti indirdi: "*Kendilerine yazık edenlerin canlarını melekler aldıkları zaman onlara: "Ne yaptınız bakalım?" deyince, "Biz yeryüzünde zavallı kimselerdik" diyecekler, melekler de: "Allah'ın arzı geniş değil miydi? Hicret etseydiniz ya!" cevabını verecekler, onların varacakları yer cehennemdir. Orası ne kötü dönülecek yerdir*" (Nisa: 4/97).⁷⁰⁴

AÇIKLAMA:

Burada nüzul sebebi açıklanan âyet, mü'minlere hicreti emreden mühim âyetlerden biridir. Müşriklerin içinde kalıp, onların sayısını artırmak, böylece daha kalabalık görünmelerine sebep olmak bile ağır sorumluluğu gerektiren bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁷⁰² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/419-420.

⁷⁰³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/420-421.

⁷⁰⁴ Buhâri, Tefsir, Nisâ: 19; Fiten: 12; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/421.

İbnu Abbas (radiyallahu anhümâ)'ın başka kaynaklarda mufassal olarak açıkladığına göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hicretinden sonra, Mekke'de İslâm'a girenler olmuştur. Bunlar hicret etmek istemediler. Fakat Mekke'de kalabilmek için Müslümanlıklarını gizlediler. Bedir Savaşı sırasında müşrikler onları da savaşa katılmaya mecbur etti. Savaşta bir kısmı isâbet alarak hayatını kaybetti. Müslümanlar bu ölenler için: "Bunlar mü'mindiler, icbâr edildikleri için savaşa katıldılar, onlar için Allah'tan mağfîret dileyin", dediler. Bunun üzerine yukarıdaki meâlini tam olarak kaydettiğimiz ayet nâzil oldu. "*Kendilerine yazık edenlerin canlarını melekler aldığı zaman...*" Bu âyeti Medine'deki mü'minler Mekke'de kalanlara yazarak, orada kalmada mâzur olmadıklarını bildirdiler. Bunun üzerine onlar Mekke'yi terkettiler. Durumdan haberdar olan müşrikler yolda onlara yetişerek, mâni olup işkenceler yaptılar. Bunun üzerine şu âyet nazil oldu: "*İnsanlardan: "Allah'a inandık" diyenler vardır; Ama Allah uğrunda bir ezaya uğratılınca, insanların ezasını Allah'ın azâbı gibi tutarlar. Rabbinizden bir yardım gelecek olursa, and olsun ki, "Doğrusu biz sizinle berâberdik" derler. Allah herkesin kalbinde olanları en iyi bilen değil midir?"*" (Ankebut: 29/30). Müslümanlar bu âyeti de onlara yazdılar. Mekke'dekiler buna da çok üzüldü, her çeşit hayırdan ümidlerini kestiler.

Bunun üzerine şu âyet nazil oldu: "*Rabbin, türlü eziyete uğratıldıktan sonra hicret eden, sonra Allah uğrunda savaşan ve sabreden kimselerden yanadır. Rabbin şüphesiz bundan sonra da bağışlar ve merhamet eder*" (Nahl: 16/110).

Medine'dekiler tekrar onlara yazarak "Allah sizin için kurtuluş imkânı göstermektedir" dediler. Onlar tekrar Mekke'den çıktılar. Müşrikler tekrar bunlara yolda yetiştiler. Ancak bu sefer aralarında cidal çıktı. Bir kısmı öldü, bir kısmı kurtuldu.⁷⁰⁵

41- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: [إِنْ كَانَ بِكُمْ أذىٌ مِنْ مَطَرٍ أَوْ كُنْتُمْ مَرَضَى. قَالَ: نَزَلَتْ فِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وَكَانَ جَرِيحًا]. أَخْرَجَهُمَا الْبَخَارِيُّ.

41. (575)- İbnu Abbas (radiyallahu anh) "...Yağmurdan zarar görecekseniz veya hasta olursanız, silahlarımızı bırakmanıza engel yoktur. Fakat bütün ihtiyat tedbirlerini alın..." (Nisa: 4/102) ayeti Abdurrahman İbnu Avf (radiyallahu anh) hakkında, o yaralı iken nâzil oldu" demiştir.⁷⁰⁶

AÇIKLAMA:

Yukarıda kısmen yazılmış olan ayet uzundur ve salâtu'l-havfla (korku namazı) ilgilidir. Ayet-i kerime, savaş anında yani tehlikeli, korkulu anlarda namazın nasıl kılınacağını talim buyurur.

Yukarıdaki riayette ayetin kaydedilen kısmı, korku namazı sırasında silah taşıma gereğine temas etmektedir. Alimler, ayette belirtilen meşru mâzeret dışında, korku namazı kılariken silahı bırakmamanın vâcib olduğunu söylerler. Vücub hükmünü, ruhsattan sonra ihtiyatî tedbir alınması, gafil yakalanılmaması için ayette gelen emirden çıkarırlar.

Ayet-i kerime savaş sırasında bile olsa namazın bırakılmaması için emir vererek namazın Allah nezdinde ehemmiyetine dikkat çektikten sonra, düşmana karşı tedbirin bu mühim kulluk vazifesini ifa esnasında bile ihmâl edilmemesini emretmesi, hem de istihbab ifade eden bir tavsiye üslubuyla değil, vücub ifade eden bir emir üslubuyla emretmesi, âyetten ibret alınması gereken bir başka husustur.

Allah indinde namazın ehemmiyeti ve düşman karşısında tedbirin gerekliliğini kavramak için şunu da ilâve edelim ki, İbnu Kesîr'in kaydına göre, düşman karşısında namaz terkedilmez, ancak şartlara göre, üç rek'at, iki rek'at, ima ile eda edilebilecek tek rek'at, buna da gücü yetmiyene tek secde ve hatta namaz niyetiyle "Allahu ekber!" yeterlidir. Bu sonuncu görüşün Câbir İbnu Abdillah, Abdullah İbnu Ömer, Ka'b İbnu Ubey (radiyallahu anhümâ ecmain) gibi büyük sahâbilerden geldiği belirtilir.⁷⁰⁷

42- وعن يعلى بن أمية قَالَ: [قُلْتُ لِعَمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلاةِ إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَقَدْ أَمِنَ النَّاسُ فَقَالَ: عَجِبْتُ مِمَّا عَجِبْتَ مِنْهُ فَسَأَلْتُ رَسُولَ اللهِ # عَنْ ذَلِكَ فَقَالَ: صَدَقَ اللهُ تَعَالَى بِهَا عَلَيْكُمْ فَاقْبَلُوا صَدَقَتَهُ]. أَخْرَجَهُ الْخَمْسَةُ الْبَخَارِيُّ.

⁷⁰⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/422.

⁷⁰⁶ Buhârî, Tefsir, Nisa: 22; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/423.

⁷⁰⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/423.

42. (576)- Ya'la İbnu Ümeyye anlatıyor: "Ömer İbnu'l-Hattâb (radiyallahu anh)'a: "Ayet-i kerime'de: "Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman, kâfirlerin size fenalık yapacağından endişe ederseniz, namazdan kısaltmanızda üzerinize bir vebal yoktur" (Nisa: 4/101) buyuruluyor. Şimdi ise halk emniyet içerisinde, buna rağmen, sefer hâlinde niye namaz kasrediliyor (kısaltılıyor)" diye sordum. Bana şu cevabı verdi: "Senin gibi, ben de aynı şekilde merak ederek, bu meselede Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a sormuştum. Bana şu açıklamayı yapmıştı: "Namazın kısaltılması, Allah'ın sizlere yaptığı bir sadakadır. Rabbinizin sadakasını kabûl edin."⁷⁰⁸

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki rivayet yolculuk sırasında kılınan namazla ilgili bir rivayettir. Ayet-i kerime yolculuk sırasında namazın kısaltılarak kılınmasına ruhsat vermektedir. Bu ruhsatın yolculukta çoğunlukla rastlanan meşakkate binâen verildiği düşüncesiyle, meşakkatsiz geçen yolculuklarda tam kılınması gereği hususunda kanaat ve tereddüt geçirenler olmuştur. Anlaşıldığına göre bu tereddütü bizzat Ashâb hissetmiş ve Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm)'den sormuşlar.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yolculuk sırasında namazı kısaltmanın illeti yani asıl sebebinin meşakkat olmayıp bizzat yolculuğun kendisi olduğunu latif bir ifade ile belirtiyor.

Öyle ise, bütün ilahî emirlerde bir illet var, bir de hikmet ve maslahat. İlet, Allah'ın emri veya yasağıdır. Hikmet ve maslahat ise görebildiğimiz dünyevî faydasıdır. Sathî nazarla bakan illetle maslahatı karıştırır, yanlış hükme gider. Bir mühim meselenin anlaşılması için Bediüzzaman'dan bir pasaj sunuyoruz:

"Bir hükmün hikmeti ayrıdır, illeti ayrıdır. Hikmet ve maslahat ise, tercihe sebeptir, icâba icâda medar değildir. İlet ise vücuduna medardır. Meselâ seferde namaz kasredilir, iki rek'at kılınır. Şu ruhsat-ı şer'iyyenin illeti seferdir, hikmeti ise, meşakkattir. Sefer bulunsa, meşakkat hiç olmasa da namaz kasredilir. Çünkü illet var. Fakat sefer bulunmasa, yüz meşakkat bulunsa, namazın kasredilmesine illet olmaz. İşte bu hakikatın aksine olarak, şu zamanın nazarı ise, maslahat ve hikmeti illet yerine ikâme edip ona göre hükmediyor. Elbette böyle içtihad arziyyedir, semâvî değildir."

İmam-ı Âzam sefer namazının kısaltılması meselesini, hadiste ifade edildiği şekilde vâcib olarak anlamıştır. Binâenaleyh, dört rek'atlı vakitlerin yolculuk sırasında iki rek'at kılınması gerekir. Dört kılmak mekruhtur. İlk iki rekatta oturmadı ise sahih değildir. Şâfiî hazretleri (rahimehumullah) ruhsat olarak anlamıştır, dileyen iki, dileyen dört kılar.⁷⁰⁹

43- وعن عبدالله بن خالد أسيد أنه قال بن عمر رضى الله عنهما [كَيْفَ تُقْصِرُ الصَّلَاةَ وَإِنَّمَا قَالَ اللَّهُ تَعَالَى لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ إِنْ كُنْتُمْ أَنْ يَتَذَكَّرُ الَّذِينَ كَفَرُوا؟] فَقَالَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: يَا ابْنَ أُجَيٍّ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ # أَتَانَا وَتَحْنُ ضَلَّ فَعَلَمْنَا فَكَانَ فِيمَا عَلَّمْنَا أَنَّهُ أَمَرَنَا أَنْ نُصَلِّيَ رَكَعَتَيْنِ فِي السَّفَرِ. [أَخْرَجَهُ النَّسَائِيُّ .

43. (577)- Ümeyye İbnu Abdillâh İbnu Hâlid merhumun anlattığına göre, Abdullah İbnu Ömer (radiyallahu anhümâ)'e şöyle demiştir:

"- Cenâb-ı Hak âyet-i kerimede: "Kâfirlerin size fenalık yapacağından endişe ederseniz, namazdan kısaltmanızda üzerinize bir vebal yoktur" (Nisâ: 4/101) diyerek (savaş ve korku halinde) kısaltmaya izin verdiği halde, seferde namaz neye dayanılarak kısaltılır?"

İbnu Ömer (radiyallahu anhümâ) şu cevabı verdi:

"- Ey kardeşimoğlu! Bizler hep dalâlette iken Reshulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize geldi ve dinimizi öğretti. Bize öğrettikleri arasında namazı sefer sırasında iki rek'at kılmak da var."⁷¹⁰

AÇIKLAMA:

Abdullah İbnu Ömer'e, sefer namazının sarîh olarak Kur'an-ı Kerîm'de bulunmadığı, bununla ilgili olarak Kur'an'dan gösterilen -ve önceki rivayette zikredilmiş olan- Nisa suresinin 101'inci âyetinin esas itibariyle savaşla ilgili olduğu hatırlatılıyor ve seferde kılınan namazın hangi şer'î delile dayanılarak kısaltıldığı soruluyor. Yüce sahâbî Abdullah İbnu Ömer (radiyallahu anh), dinî edillenin Kur'an-ı Kerim'e münhasır olmayıp Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın söylediği veya yaptığı şeylerin de dinî meselelerde yeterli delil olduğunu hakimâne bir şekilde ifade buyuruyor:

* Bize her şeyi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) öğretti.

* O'nun öğrettikleri arasında "namazın kısaltılarak iki rek'at kılınması" da var.

⁷⁰⁸ Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn: 4, (686); Tirmizî, Tefsir, Nisa: (3037); Ebu Dâvud, Salat: 270, (199); Nesaî, Taksiru's-Salat: 1 (3,116); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/424.

⁷⁰⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/424-425.

⁷¹⁰ Nesaî'de yer alan rivayet [Taksiru's-Salât Fi's-Sefer 1 (3, 117)] bu mânadadır. Hadisin lafzen bu şekli Nesâî'nin es-Sünenü'l-Kübra'da yer almış olabilir. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/425-426.

44- وعن قتادة بن النعمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [كَانَ أَهْلُ بَيْتِ مِنَّا يُقَالُ لَهُمْ بَنُو أَبِيبِرْقٍ: بَشْرٌ وَبَشِيرٌ وَمُبَشِّرٌ وَكَانَ بَشِيرٌ رَجُلٌ مُنَافِقًا يَقُولُ الشَّعْرَ يَهْجُو بِهِ أَصْحَابَ رَسُولِ اللَّهِ # ثُمَّ يُنْحَلُهُ بَعْضُ الْعَرَبِ يَقُولُ: قَالَ فَنَنْ كَذَا، قَالَ فَنَنْ كَذَا، وَكَانُوا أَهْلَ بَيْتِ حَاجَةَ وَفَاقَةَ الْجَاهِلِيَّةِ وَ'ا' سَمٍ، وَكَانَ النَّاسُ إِنَّمَا طَعَمُهُمْ بِالْمَدِينَةِ التَّمْرُ وَالشَّعِيرُ، فَكَانَ الرَّجُلُ إِذَا كَانَ لَهُ يَسَارٌ فَقَدِمَتْ ضَافِطَةٌ مِنَ الدُّرْمِكِ ابْتِغَاءَ الرَّجُلِ مِنْهَا فَخَصَّ بِهَا نَفْسَهُ، وَأَمَّا الْعِيَالُ فَإِنَّمَا طَعَمُهُمُ التَّمْرُ وَالشَّعِيرُ. فَقَدِمَتْ ضَافِطَةٌ مِنَ الشَّامِ فابْتِغَاءَ عَمِّي رِفَاعَةَ بْنَ زَيْدٍ حِمٍّ مِنَ الدُّرْمِكِ فَجَعَلَهُ فِي مَشْرَبَةٍ لَهُ، وَفِي الْمَشْرَبَةِ سِخٌّ دِرْعٌ وَسَيْفٌ، فَعَدِيَ عَلَيْهِ مِنَ اللَّيْلِ فَنُقِبَتِ الْمَشْرَبَةُ وَأُخِذَ الطَّعَامُ وَالسِّخٌّ، فَلَمَّا أَصْبَحَ أَتَانِي عَمِّي رِفَاعَةَ. فَقَالَ يَا ابْنَ أَخِي إِنَّهُ قَدْ عَدِيَ عَلَيْنَا فِي لَيْلَتِنَا فَنُقِبَتِ مَشْرَبَتُنَا وَذَهَبَ بِطَعَامِنَا وَسِجِنَانَا. قَالَ فَتَجَسَّسْنَا فِي الدَّارِ، وَسَأَلْنَا. فَقِيلَ لَنَا: لَقَدْ رَأَيْنَا بَنِي أَبِيبِرْقٍ اسْتَوْقَدُوا فِي هَذِهِ اللَّيْلَةِ، وَ نَرَى فِيهَا نَرَى إِ عَلَى بَعْضِ طَعَامِكُمْ، وَكَانَ بَنُو أَبِيبِرْقٍ قَالُوا، وَنَحْنُ نَسْأَلُ فِي الدَّارِ: وَاللَّهِ مَا نَرَى صَاحِبِكُمْ إِ لَبِيدَ ابْنِ سَهْلٍ رَجُلٌ مِنَّا لَهُ صِخٌّ وَإِسْمٌ، فَلَمَّا سَمِعَ لَبِيدٌ اخْتَرَطَ سَيْفَهُ وَقَالَ: أَنَا أَسْرُقُ؟ وَاللَّهِ لِيُخَالِطَنَّكُمْ هَذَا السَّيْفُ أَوْ لِنُبَيِّنَنَّ هَذِهِ السَّرْقَةَ. فَقَالُوا: إِلَيْكَ عَنَّا أَيُّهَا الرَّجُلُ فَمَا أَنْتَ بِصَاحِبِهَا، فَسَأَلْنَا فِي الدَّارِ حَتَّى لَمْ نَسْأَلْهُمْ أَصْحَابِهَا. فَقَالَ لِي عَمِّي يَا ابْنَ أَخِي. لَوْ أَتَيْتَ رَسُولَ اللَّهِ # فَذَكَرْتَ ذَلِكَ لَهُ. فَاتَيْتُهُ فَقُلْتُ: إِنَّ أَهْلَ بَيْتِ مِنَّا أَهْلَ جَفَاءٍ عَمَدُوا إِلَى عَمِّي رِفَاعَةَ فَنُقِبُوا مَشْرَبَتَهُ وَأَخَذُوا سِجِنَانَهُ وَطَعَامَهُ فَلْيُرُدُّوا عَلَيْنَا سِجِنَانَنَا؛ فَأَمَّا الطَّعَامُ فَحَاجَةَ لَنَا فِيهِ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: سَأَمُرُ فِي ذَلِكَ. فَلَمَّا سَمِعَ بَنُو أَبِيبِرْقٍ أَتَوْا رَجُلًا مِنْهُمْ يُقَالُ لَهُ أُسَيْرُ بْنُ عُرْوَةَ فَكَلَّمُوهُ فِي ذَلِكَ فَاجْتَمَعَ فِي ذَلِكَ أَنَسٌ مِنْ أَهْلِ الدَّارِ. فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ: إِنَّ قَتَادَةَ وَعَمَّهُ عَمَدَا إِلَى أَهْلِ بَيْتِ مِنَّا أَهْلَ إِسْمٍ وَصِخٍّ يَرْمُونَهُمْ بِالسَّرْقَةِ مِنْ غَيْرِ بَيِّنَةٍ وَ نَبَتْ. قَالَ قَتَادَةُ: فَاتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ # فَكَلَّمْتُهُ. فَقَالَ: عَمَدْتُ إِلَى أَهْلِ بَيْتِ ذَكَرَ مِنْهُمْ إِسْمٌ وَصِخٌّ تَرْمِيهِمْ بِالسَّرْقَةِ مِنْ غَيْرِ بَيِّنَةٍ وَ نَبَتْ. قَالَ: فَرَجَعْتُ وَلَوَدِدْتُ أَيَّ خَرَجْتُ مِنْ بَعْضِ مَالِي وَ أَكَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ # فِي ذَلِكَ فَاتَانِي عَمِّي فَقَالَ: مَا صَنَعْتَ يَا ابْنَ أَخِي؛ فَأخْبَرْتُهُ بِمَا قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ # فَقَالَ: اللَّهُ الْمُسْتَعَانُ فَلَمْ نَلْبَثْ أَنْ نَزَلَ الْقُرْآنُ: إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللَّهُ وَ نَتَكُنَّ لِلْخَائِنِينَ: بَنِي أَبِيبِرْقٍ خَصِيمًا. وَاسْتَغْفِرَ اللَّهُ: مِمَّا قُلْتَ لِقَتَادَةَ: إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا. وَ نَجَادِلُ عَنِ الَّذِينَ يَخْتَانُونَ أَنفُسَهُمْ إِنَّ اللَّهَ يَحِبُّ مَنْ كَانَ خَوَّانًا أَثِيمًا. يَسْتَخْفُونَ مِنَ النَّاسِ وَ يَسْتَخْفُونَ مِنَ اللَّهِ وَهُوَ مَعَهُمْ إِذْ يُبَيِّنُونَ مَا يَرِضَى مِنَ الْقَوْلِ وَكَانَ اللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطًا. إِلَى قَوْلِهِ عَزَّ وَجَلَّ: غَفُورًا رَحِيمًا. أَى لَوْ اسْتَغْفَرُوا لَعَفَّرَ لَهُمْ: وَمَنْ يَكْسِبْ إِنَّمَا بَأْسُهُ عَلَى نَفْسِهِ. إِلَى قَوْلِهِ: وَإِنَّمَا مُبِينًا. قَوْلُهُمْ لِلْبَيْدِ. وَلَوْ فَضَّلَ اللَّهُ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهُ. إِلَى قَوْلِهِ: فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا. فَلَمَّا نَزَلَ الْقُرْآنُ أَتَى رَسُولَ اللَّهِ # بِالسِّخِّ فَرَدَّهُ إِلَى رِفَاعَةَ قَالَ قَتَادَةُ فَلَمَّا أَتَيْتُ عَمِّي بِالسِّخِّ وَكَانَ شَيْخًا قَدْ عَسَى أَوْ قَدْ عَسَى: الشُّكُّ مِنْ أَبِي عَيْسَى فِي الْجَاهِلِيَّةِ، وَكُنْتُ أَرَى إِسْمَ مَدْخُورًا. قَالَ يَا ابْنَ أَخِي هِيَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ تَعَالَى فَعَرَفْتُ أَنَّ إِسْمَ كَانَ صَاحِبًا. فَلَمَّا نَزَلَ الْقُرْآنُ لَحِقَ بِبَشِيرٍ بِالْمُشْرِكِينَ فَنَزَلَ عَلَى سِخِّ فَهَ بِنْتُ سَعِيدِ بْنِ سُمَيَّةَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَى وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُؤَلِّهِ مَا تَوَلَّى وَنُصَلِّهِ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرًا. إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ عَفْوًا. فَلَمَّا نَزَلَ عَلَى سِخِّ رَمَاهَا

حَسَّانُ بْنُ ثَابِتٍ بِأَبْيَاتٍ مِنَ الشَّعْرِ فَأَخَذَتْ رَحْلُهُ فَوَضَعَتْهُ عَلَى رَأْسِهَا ثُمَّ خَرَجَتْ فَرَمَتْ بِهِ فِي
«بَطْحِ ثُمَّ قَالَتْ: أَهْدَيْتَ إِلَيَّ شِعْرَ حَسَّانَ مَا كُنْتُ تَأْتِينِي بِخَيْرٍ». [أخرجه الترمذى.] «والضافطة»
ناس يجلبون الدهن والزيت ونحوهما، وقيل هم الذين يكرون من منزل إلى منزل.
«والمشربة» بضم الراء وفتحها الغرفة. و«عسى» بالمهملة: كبر وأسن، وبالمُعْجَمَةِ قَلَّ
بصره وضعف .

44. (578)- Katâde İbnu'n-Nu'mân (radiyallahu anh) anlatıyor: "Kendilerine Benu Übeyrik denen bizden bir âile halkı vardı. Ferdlerinin isimleri Bişr, Büşeyr ve Mübeşşir idi.

Büşeyr münâfik bir kimseydi. Şiir düzer, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ashâbını (radiyallahu anh) hicveder, sonra da bu şiiri bir Arab'a nisbet edip: Falanca şöyle dedi, fişmakanca böyle dedi (diye onlardan naklederek kendi yazdığı hicviyeleri okurdu). Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ashâbı bu şiirleri duyunca tanirlar ve:

"Allah'a kasem olsun bu şiiri şu habis heriften başkası söylemez -ravi şüphe ediyor: "şu habis herifi" mi derlerdi, yoksa "şu herif" mi derlerdi diye- "onu mutlaka İbnu'l-Übeyrik söyledi" derlerdi.

Bu aile, cahiliye devrinde de İslâm döneminde de hep fakir ve ihtiyaç içinde kaldı. O zaman Medine'de halkın gıdasını hurma ve arpa teşkil ediyordu. Kişi zenginse, beyaz un tüccarı geldiği vakit, o undan satın alır, böylece zenginliğini izhâr ederdi. Fakirlerin yiyecekleri ise hurma ve arpa idi.

Bir seferinde Şam'dan bir tüccâr geldi. Amcam Rifâ'a İbnu Zeyd bir yük beyaz un aldı. Onu meşrûbe denen tenezzüh odasına koydu. Meşrûbesinde silah, zırh ve kılıç vardı. Bir gece evine giren hırsızlar meşrûbeyi yarıp yiyecek, silah orada ne varsa alıp götürdüler. Sabah olunca amcam Rifâ'a bana uğradı ve:

"Ey yeğenim, geceleyin evime hırsız girmiş, meşrûbemizi yarıdılar, silah, yiyecek ne varsa götürdüler" dedi. Biz de mahallede bir araştırma yaptık, soruşturduk. Bize:

"Bu gece Benu Ubeyrik'leri gördük, ateş yakıyorlardı. Gördüklerimizin bir kısmı mutlaka sizin yiyecekleriniz idi" dediler. Biz mahallede soruşturma yaparken, Benu Übeyrik de:

"Allah'a kasem olsun, biz (bu işin faili olarak) dostunuz Lebid İbnu Sehl'i görüyoruz" dediler.

Lebid İbnu Sehl bizden birisiydi, sâlih ve Müslüman bir kimseydi. Lebid onların sözünü iştince kılıncını çekti:

"Yani ben mi çaldım? Allah'a yemin olsun ya bu hırsızlığı açıklayacaksınız ya da bu kılıncıla sizi deşeliyeceğim" dedi. Onlar:

"Be adam senden bize ne, sen kim, hırsızlık kim" diye lafı çevirdiler.

Mahallede iyice soruşturuyorduk. Sonunda hırsızlığı bunların yaptığı hususunda şüphemiz kalmadı. Amcam bana:

"Ey yeğenim, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a kadar gidip, durumu anlatmaz mısın?" dedi. Ben de O'na gelip:

"Bizden bir aile zalimlik yaptı, amcam Rifâ'ayı hedef kılıp meşrûbesini yarıdılar. İçinde silah, yiyecek ne varsa aşırıdılar. Hiç olmazsa silahımızı iade etsinler, yiyeceğe ihtiyacımız yok, onu istemiyoruz" dedim. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Ben bunu emredeceğim" dedi.

Benü Übeyrik bunu duyunca, Esîr İbnu Urve adındaki adamlarına gelip bu hususta kendisiyle konuştular.

Mahalle halkından bir grup bu meselede ittifak edip:

"Ey Allah'ın Resûlü, Katâde ve amcası bizden salih ve Müslüman bir aile halkını hedef alıp hiçbir delil ve hüccete dayanmadan iftira atıp hırsız diyor" dediler. Katâde:

"Ben de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gidip kendisiyle konuştum. Bana:

"Müslüman ve sâlih oldukları söylenen bir aileyi hedef yapıp delil ve hüccet olmadan hırsızlıkla mı itham ediyorsun?" dedi. Ben de oradan ayrılıp eve döndüm.

"Keşke bir çok malım gitseydi de bu hususta Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a söylememiş olsaydım" diye içten temenni ettim. Derken amcam geldi ve

"Yeğenim ne yaptın?" diye sordu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bana söylediklerini anlattım. Amcam bana:

"Allah yardımcımızdır" dedi. Aradan çok geçmeden şu âyet indi:

"(Ey Muhammed!) Doğrusu insanlar arasında Allah'ın sana gösterdiği gibi hükmedesin diye Kitab'ı sana hak olarak indirdik; hakkı gözet, hainlerden taraf (yani Benü Ubeyrik tarafında) olma. (Katâde'ye söylediğin söz için) Allah'tan mağfîret dile. Allah bağışlar ve mağfîret eder. Kendilerine hainlik edenlerden yana uğraşmaya kalkma. Allah hainlikte direnen suçluyu sevmez. Allah'ın razı olmadığı sözü gece kurarlarken onu insanlardan gizliyorlar da kendileriyle beraber olan Allah'tan gizlemiyorlar. Allah işlediklerinin hepsini bilmektedir. İşte siz, dünya hayatında onları müdâfaa ediyorsunuz, ama kıyamet günü onları Allah'a karşı kim müdâfaa edecek? Veya onların vekâletini kim üzerine alacak? Kim kötülük işler, kendine yazık eder de sonra da Allah'tan bağışlanma dilerse Allah'ı mağfîret ve merhâmet sâhibi olarak bulur" (yani "Eğer onlar tevbe ederse Allah onları

bağışlayacaktır"). "Kim günah işlerse bunu ancak kendi aleyhine yapmış olur. Allah bilendir, Hakimdir. Kim yanılır veya suç işler de sonra onu bir suçsuzun üzerine atarsa, şüphesiz iftira etmiş, apaçık bir günah yüklenmiş olur" (Lebid'e söyledikleri söz). "Ey Muhammed! (Eğer sana Allah'ın bol nimeti ve rahmeti olmasaydı onlardan birtakımı seni sapıtmaya çalışırdı. Halbuki onlar kendilerinden başkasını sapıtramazlar. Sana da bir zarar veremezler. Allah sana Kitap ve hikmet indirmiş, sana bilmediğini öğretmiştir. Allah'ın sana olan nimeti ne büyüktür. Ancak sadaka vermeyi yahut iyilik yapmayı ve insanların arasını düzeltmeyi gözeten kimseler müstesnâ, onların gizli toplantılarının çoğunda hayır yoktur. Bunları Allah'ın rızasını kazanmak için yapana büyük ecir vereceğiz" (Nisa: 4/104-114).

Bu âyetler nazil olunca Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a silahlar getirildi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onları Rifâa'ya geri verdi.

Katâde devamla dedi ki: "Ben silahı amcama getirip verdim. Amcam câhiliye devrinde yaşlanmış veya (râvilerden Ebû İsâ'nın tereddüdüne göre) gözleri çok zayıf gören bir ihtiyardı. Bu sebeple ben onun Müslümanlığını biraz karışık görüyordum. Ne var ki silâhı kendisine teslim ettiğim zaman bana:

"Ey yeğenim, bunu Allah için bağışladım" dedi. O zaman anladım ki, imanı sağlamış.

Yukarıdaki âyetler inince Büşeyr, müşriklere iltihak etti. Gidip Sülâfe Bintu Sa'd İbni Sümeyye'ye misâfir oldu. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak şu âyeti indirdi:

"Doğru yol kendisine apaçık belli olduktan sonra, Peygamberden ayrılıp, inananların yolundan başkasına uyan kimseyi, döndüğü yöne döndürür ve onu cehenneme sokarız. Orası ne kötü bir dönüş yeridir. Allah kendisine ortak koşulmasını elbette bağışlamaz, bundan başkasını dilediğine bağışlar. Allah'a ortak koşan derin bir sapıklığa sapmış olur." (Nisa: 4/115-116).

Büşeyr, Sülâfe'nin yanına misafir olarak inince, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şâiri Hassân İbnu Sâbit (radiyallahu anh) kadını taşlayıcı şiirler yazdı. Bunlar kulağına gelince, Sülâfe, Büşeyr'in havidını başının üzerine koyup götürdü ve sel yatağına fırlattı. Sonra kendisine şunu söyledi:

"Defol! Bana Hassân'ın şiirini hediye eden başka bir hayır getirmedin"⁷¹²

AÇIKLAMA:

Burada Hassân İbnu Sâbit'in şiirindeki can yakıcı tesire güzel bir örnek göstermekteyiz. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hassân'a pek çok iltifatlarda bulunmuş, kendisini Ruhul-Kudüs'ün takviye ettiğini, şiirlerinin düşman üzerinde kılıncıdan daha yaralayıcı olduğunu belirtmiş, düşmanlarını hicvetmesini emretmiştir. Rivâyetler, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Hassân'a mahsus olmak üzere mescide bir minber te'sis ettiğini, dostları öven, düşmanları yeren şiirlerini orada inşad ettiğini belirtir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Hassân ve benzerlerine karşı iltifat ve tutumları, günümüzde gazetecilik mesleğine karşı Müslümanların teşkil edecekleri nokta-i nazarın tesbitinde ehemmiyet taşır. Zira, o günün şartlarında hatib ve şairler günümüzdeki gazetecilerin rolünü oynamakta, efkâr-ı umumiyeği yönlendirmekte idiler.

Yukarıdaki vak'anın devâmına gelince, hadisin el-Müstedrek'teki vechi, merakımızı tatmin edecek ziyâde ihtiva etmektedir. Orada belirtildiğine göre, misafirinin bineğinin semerini fırlatıp attıktan sonra paramparça eden ev sâhibesi,

"Sen bana karanlık bir gece yaşattın, Hassân İbnu Sâbit'in (zehir dolu) beyitlerini hediye getirdin asla hayır getirmedin" der ve adamı evinden kovar. Oradan kovulan Übeyrik, Taif'e gider. Orada boş bir eve girer. Ancak bir müddet sonra ev yıkılır ve adamın ölümüne sebep olur. Kureyşliler şöyle derler:

"Allah'a yemin olsun, Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'i ashabından hangisi terketmişse mutlaka onda hayır yoktur. Hayırlı olan hiçkimse onu terketmemiştir."⁷¹³

45- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [لَمَّا نَزَلَتْ مَنْ يَعْمَلُ سُوءًا يُجْزَى بِهِ بَلَعَتْ مِنَ الْمُسْلِمِينَ مَبْلَغًا شَدِيدًا. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: قَارِبُوا وَسَدِّدُوا فَفِي كُلِّ مَا يُصَابُ بِهِ الْمُسْلِمُ كَفَّارَةٌ حَتَّى النَّكْبَةِ يُنْكَبُهَا وَالشُّوْكَةَ يُشَاكُّهَا.] أخرجہ مسلم، وهذا لفظه، والترمذی ولفظه: شَقَّ ذَلِكَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ فَشَكُّوا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ #: فَقَالَ: وَذَكَرَ الْحَدِيثُ. «النَّكْبَةُ» ما يصيب ا، نسان من الحوادث .

45. (579)- Ebu Hüreyre (radiyallahu anh) anlatıyor: "Kim fenalık yaparsa cezasını görür. Kendisine Allah'tan başka ne dost ne de yardımcı bulur" (Nisa: 4/123) meâlindeki âyet nâzil olduğu zaman, Müslümanları çok ciddi bir kedere sevketti. Bunun üzerine Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle tavsiye etti:

⁷¹² Tirmizî, Tefsir, Nisa: (3039); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/428-431.

⁷¹³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/431-432.

"Amellerinizde orta yolu ve doğruyu bulmaya çalışın. Mü'mine musibet nevinden her ne ulaşır ise günahlarına bir kefarete olur. Musibet, beklenmedik bir hâdise olmuş, ayağına batan bir diken olmuş farketmez." Tirmizî'nin rivayetinde şu ziyade var: "Ayet(in hükmü) Müslümanları çok üzdü. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a şikâyet ettiler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şunu söyledi..."⁷¹⁴

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) mü'minleri teselli buyurmakta, günahlara karşı orta yolda gitmenin bir nevi siper olduğunu belirtmektedir. Mü'min beşeriyeti icabı bir kısım günahlar işlese de Rabb-ı Rahîm, onları temizleyici esbabı da yaratmaktadır: Mü'mini üzen, rahatsız eden her çeşit ahval, musibetler, kazalar gibi. Bunlar ne şekilde gelirse gelsin keffâretu'z-zünub olmaktadır. Yeter ki mü'min "doğruyu bulma gayreti içinde olsun" bile bile fenâlıklara meyletmesin.

İyi niyyetin ehemmiyeti burada da kendini ortaya koymaktadır. Zira amellerde doğruyu bulmaya çalışmasının manası budur.

Hadiste, ayrıca, Ashâb'ın günah karşısında ne kadar hassas, ahireti ilgilendiren durumlarda ne kadar tetikte ve titiz olduğunu göstermektedir.

Müteâkip hadislerde bu hususların daha da tavih edildiğini göreceğiz.⁷¹⁵

46- وعن أبي بكر الصديق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [كُنْتُ عِنْدَ رَسُولِ اللهِ # فَقَالَ: أَأَفْرُتُكَ آيَةً أَنْزَلْتَ عَلَيَّ؟ قُلْتُ: بَلَى. فَأَقْرَأْنِيهَا فَاعْلَمْ أَنِّي وَجَدْتُ فِي ظَهْرِي انْقِصَامًا فَنَمَطَاتٌ لَهَا. فَقَالَ #: مَا شَأْنُكَ يَا أَبَا بَكْرٍ؟ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ بَأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي: وَإِنَّا لَمْ نَعْمَلْ سُوءًا وَإِنَّا لَمَجْرِيُونَ بِمَا عَمَلْنَا؟ فَقَالَ أَمَّا أَنْتَ يَا أَبَا بَكْرٍ وَالْمُؤْمِنُونَ فَتُجْزَوْنَ بِذَلِكَ فِي الدُّنْيَا حَتَّى تَلْفُوا اللهُ تَعَالَى وَلاَ يَسْ لَكُمْ ذُنُوبٌ. وَأَمَّا انْقِصَامٌ بِالْقَافِ: انكسار «والتمطي» هنا: التمدد الذي هو من مقدمات المرض .

46. (580)- Ebu Bekir es-Siddîk (radiyallahu anh) buyurdu ki: "Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanında oturuyor idim. O'na şu âyet indirildi:

"Kim fenalık yaparsa cezasını görür. Kendisine Allah'tan başka ne dost ne de yardımca bulur" (Nisa: 4/123).

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Bana inen bir âyeti sana okutayım mı?" dedi. Ben:

"Pek tabii" dedim. Bana onu okuttu. Sanki belimin ayrıldığını hissettim ve o yüzden gerindim. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Neyin var, ne oldu Ey Ebu Bekr?" diye sordu.

"Annem babam sana feda olsun Ey Allah'ın Resûlü, dedim, hangimiz kötü amelde bulunmaz ki, demek hepimiz işlediklerimiz yüzünden cezalandırılacağız ha?" diye üzüntümü ifade ettim. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şu açıklamayı yaptı:

"Ey Ebu Bekr, sen ve mü'minler, bunlar sebebiyle dünyada cezalandırılıyorsunuz. Öyle ki Allah'a kavuştuğunuz zaman sizde günah kalmaz. Diğerlerine gelince onlarınkiler biriktirilir, kıyamet günü cezaları toptan verilir."⁷¹⁶

47- وعن علي بن زيد عن أمه. [أَنَّهَا سَأَلَتْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا عَنْ قَوْلِهِ تَعَالَى: وَإِنْ تُبْدُوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبِكُمْ بِهِ اللهُ آيَةً. وَاعْن قَوْلِهِ تَعَالَى: مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزَ بِهِ. فَقَالَتْ: مَا سَأَلَنِي عَنْ هَذَا أَحَدٌ مُنْذُ سَأَلْتُ رَسُولَ اللهِ # فَقَالَ: هَذِهِ مُعَاتَبَةُ اللهِ تَعَالَى الْعَبْدَ بِمَا يُصِيبُهُ مِنَ الْحَمَى وَالنَّكْبَةِ حَتَّى الْبِضَاعَةِ يَضَعُهَا فِي يَدِ قَمِيصِهِ فَيَفْقِدُهَا فَيَفْرَغُ لَهَا حَتَّى إِنَّ الْعَبْدَ لَيُخْرِجُ مِنْ ذُنُوبِهِ كَمَا يَخْرِجُ النَّبْرُ الْحَمْرُ مِنَ الْكَبِيرِ].

47. (581)- Ali İbnu Zeyd annesinden anlatıyor: Annesi Hz. Aişe (radiyallahu anhâ)'ye Cenâb-ı Hakk'ın şu âyetinden: "...İçinizdekini açıklasınız da gizleseniz de Allah sizi onunla hesâba çeker ve dilediğini bağışlar" (Bakara: 2/284) ve keza: "Kim fenalık yaparsa cezasını görür" (Nisa: 4/123) âyetinden sordu. Hz. Aişe şu cevabı verdi:

⁷¹⁴ Müslim, Birr: (2574). Tirmizî, Tefsir, Nisa: (3041); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/432.

⁷¹⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/432-433.

⁷¹⁶ Tirmizî, Tefsir, Nisa: (3042); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/433-432.

"Benim Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan bu hususta sorduğum günden bu yana kimse meseleyi bana sormadı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle cevap vermişti:

"Bu, Allah'ın hastalık ve kazadan tut, cebine koyduğu basit bir eşyanın kaybıyla duyduğu üzüntüye varıncaya kadar mâruz kaldığı musibetlerle kulunu (dünyada) cezalandırmasıdır. Böylece kul, peyderpey günahlarından arınmış olarak çıkar, tıpkı ham altının körükten saf kızıl çıktığı gibi."⁷¹⁷

AÇIKLAMA:

"... İçinizdekini açıklasanız da gizleseniz de Allah sizi onunla hesaba çeker..." mealindeki âyeti 510 numaralı hadis vesilesiyle genişçe açıkladı.⁷¹⁸

48- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: [حَشِيَّتْ سَوْدَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَنْ يُطَلِّقَهَا رَسُولُ اللهِ # فَقَالَتْ: تُطَلِّقْنِي وَأَمْسِكْنِي وَأَجْعَلْ نَوْبَتِي لِعَائِشَةَ، فَفَعَلَ فَنَزَلَتْ: فَجَنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ. فَمَا اصْطَلَحَا عَلَيْهِ مِنْ شَيْءٍ فَهُوَ جَائِزٌ.]
أَخْرَجَهُمَا التِّرْمِذِيُّ .

48. (582)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Sevde vâlidemiz (radıyallahu anhâ) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kendisini boşayacağından korkarak:

"Beni boşama, nikâhım altında tut, benim sıramı Aişe alsın" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da öyle yaptı. Bunun üzerine şu âyet nâzil oldu:

"Eğer kadın, kocasının serkeşliğinden veya aldırışsızlığından endişe ederse, aralarında anlaşmaya çalışmalarında kendilerine bir engel yoktur. Anlaşmak daha hayırlıdır..." (Nisa: 4/128). "Her ne üzerine anlaşılırsa o câizdir."⁷¹⁹

AÇIKLAMA:

1- Sevde Bintu Zeme'a İbni Kays el-Kureyşiye vâlidemiz (radıyallahu anhâ), Resulü Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm)'in Hz. Hatice (radıyallahu anhâ) validemizin vefatından sonra Mekke'de iken tezevvüc buyurdıkları ikinci zevce-i pakleridir. Onunla gerdekleri Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) ile olan gerdeklerinden öncedir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte hicret etti. Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in hilafetlerinin sonlarında vefat etti.

Tirmizi'den alınmış bulunan yukarıdaki hadisi mânen teyid eden başka rivayetler mevcuttur. Mesela Sahiheyn'de Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'den gelen bir rivayette: "Sevde Bintu Zeme'a kendi gününü Aişe'ye bağışladı. Böylece Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Aişe'ye iki gün ayırıyordu: Biri kendi günü, diğeri Sevde'nin günü." Müslim'de Ukbe İbnu Hâlid (radıyallahu anh)'den yapılan bir rivayette şu tamamlayıcı bilgi yer alır: "Sevde yaşlanınca [Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la beraberlik] sırasını Aişe'ye bağışladı."

Ebu Dâvud'da gelen rivayette, bağışlama sebebi de beyan edilir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) taksimde birimizi diğerine üstün tutup kayırma yapmaz, adaletli davranırdı. Aynı günde hepimize uğradığı günler nadirdi... Sevde Bintu Zeme'a yaşlanınca Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kendisini bırakacağı korkusuyla: "Ey Allah'ın Resulü benim sıramdaki gün Aişe'nin olsun" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onun bu bağışını kabul buyurdu." Rivâyeti yapan Hz. Aişe şunu ilâve eder: "Biz derdik ki: "Cenab-ı Hakk, "Eğer kadın kocasının nüşûzundan (serkeşliğinden veya aldırışsızlığından endişe ederse, aralarında anlaşmaya çalışmalarında kendilerine bir engel yoktur. Anlaşmak daha hayırlıdır..." (Nisa: 4/128) âyetini bu ve benzeri durumlar için inzal buyurmuştu." derdik."

İbnu Sa'd'ın rivayetinde Hz. Sevde: "Seni hakla gönderen Zat-ı Zülcelal'e yemin olsun, benim artık erkek ihtiyacım yok. Ancak kıyamet günü senin zevcelerinden biri olarak haşredilmek istiyorum. Sana Kitap gönderen Zat-ı Zülcelal'in adına soruyorum, bana kızdığın bir şey sebebiyle beni boşadın mı?" diye sorar. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) boşamadığını belirtince, ziyadesiyle sevinir ve:

"Ben de gündüz ve gecemi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sevgilisi olan Aişe'ye bağışlıyorum" der.

Sevde Bintu Zeme'a (radıyallahu anhâ) meselesi üzerinde bu kadar duruşumuz, yukarıda mealini verdiğimiz âyetin bu hadise üzerine indiğine dair rivayettir. Böylece Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevcelerinden biriyle arasında cereyan eden bir mesele, kıyamete kadar karı-koca arasında geçecek bir hadisenin hükmü bağlanmasına Cenab-ı Hakk tarafından vesile kılınmış olmaktadır.

⁷¹⁷ Tirmizi, Tefsir, Bakara: (2993); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/434.

⁷¹⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/434.

⁷¹⁹ Tirmizi, Tefsir, Nisa: (3043); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/435.

Şimdi âyet-i kerimeye dönüyoruz: Ayette kocasının nüşûzundan korkması halinde anlaşmaları tavsiye edilmekte ve anlaşmanın daha hayırlı olduğuna bilhassa dikkat çekilmektedir.

Nüşûz nedir? Nüşûz, lûgat olarak sivirmek, tümsek teşkil etmek, tebâruz etmek gibi mânalara gelir. Ancak âyet-i kerimede bu kelime, erkeğin, kadına karşı beraber yatmayı terketmek, öfke sebebiyle nafakasını kısmak, hanımlarından daha güzel olana meyille kendisinden yüz çevirmek gibi davranışlarla kabalaşmasını, geçimsizleşmesini ve kadının evlilikten doğan haklarını kısmasını ifade eder.

Bu durumda Rabb Teâla, sulh yapmalarını tavsiye etmektedir. Şârihler, bu sulhün -erkeğin birden fazla zevce almış olması halinde- gecelerin taksimi ve nafaka hususunda cereyan eder diye belirtirler: Erkek sohbetin devamı için yüz çevirdiği kadına da bir pay ayırır, kadın erkeğin payına razı olursa sulh olur, aksi halde erkek ya hakkını tam olarak edâ eder, yahut ayrılırlar, her hâl u kârda kadın o geçimsiz halde tutulup, eziyet edilmez.

Ayette Yusliha kelimesinin Yusaliha kırâati de var. Bu kırâate göre müsâlaha olmaları mânası söz konusudur. Yani karşılıklı pazarlıkla bir kısım tâvizler vermek suretiyle anlaşmaları. Buna misal olarak yukarıda zikri geçen vak'a zikredilir. Sevde vâlidemiz, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la zevciyet berâberliğini devam ettirebilmek için kendi nöbetini Hz. Aişe'ye vermiştir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da buna razı olmuştur. Şu halde kadının, kocayı razı ve cezbedebileceği, hakkı olan mehrinden veya nevbetinden tenzilât ve başkaca fedâkârlık yaparak, veya birşey bağışlayarak aralarını düzeltmeye çalışmasında ve erkeğin de bunu kabul etmesinde bir günah yoktur. Yani karı-koca arasında sulhu sağlayacak karşılıklı fedakârlıklar, almalar, vermeler, ödemeler rüşvet sayılmaz, vebâl olmaz.

Ayette sulh yapıp anlaşmak daha hayırlıdır buyrulur, yâni "sulh, ayrılmaktan, geçimsizlikten ve yüz çevirmekten daha hayırlıdır."

Sadedinde olduğumuz ayetin devamı şöyledir:

"... *Nefsler menfaatperestliğe meyyaldir. Eğer iyi davranır ve haksızlıktan sakınırsanız bilin ki, Allah işlediklerinizden şüphesiz haberdardır*" (Nisa: 4/128).

Bu kısımda Hâlık-ı Hakim insan fitratını haber veriyor: Şuhha hazır diyor. Şuhh, cimri demektir, menfaatperest diye anlamayı daha muvafık bulduk. Yani menfaati hususunda cimrilik, tâviz vermeyiş onun ayrılmaz vasfıdır, her an yanında hazır olan meylidir. Yani ayetin siyâkına göre: Kadın, kocası üzerindeki hissesinden vazgeçmez; erkek de bir başkasına meylettise buna karşı ilgi gösteremez. Bu durumda âyetin gerisi şu mânayı ifade eder: "*Eğer iyi davranır (yani kadınlarınıza adaletle muâmele ederek güzel geçim yolunu tutar ve onlara haksızlık etmekten) sakınırsanız, bilin ki, Allah işlediklerinizden şüphesiz haberdardır, (sizi bu davranışınız sebebiyle mükâfaatlandıracaktır.)*"⁷²⁰

MAİDE SURESİ

1- عن طارق بن شهاب قال: [قَالَتِ الْيَهُودُ لِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: إِنَّكُمْ لَتَقْرَأُونَ آيَةً لَوْ أَنْزَلْتُمْ فِيْنَا تَخَذْنَاهَا عِيدًا. فَقَالَ عُمَرُ: إِنِّي ، عَلِمَ حِينَ أَنْزَلْتُمْ وَأَيِّنَ أَنْزَلْتُمْ، وَأَيِّنَ رَسُولَ اللَّهِ # حِينَ أَنْزَلْتُمْ يَوْمَ عَرَفَةَ، وَأَنَا وَاللَّهِ بِعَرَفَةَ فِي يَوْمِ جُمُعَةٍ. يَعْنِي الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ].
أَخْرَجَهُ الْخَمْسَةُ إِبْرَاهِيمَ دَاوُدَ.

1. (583)- Târik İbnu Şihab anlatıyor: "Yahudiler, Hz. Ömer (radıyallahu anh)'e şöyle dediler:

"Siz bir âyet okuyorsunuz ki o, şâyet bize inseydi o günü bayram ittihaz eder (her yıl kutlardık)."

Hz. Ömer (radıyallahu anh) diyor ki: Ben onun indiği ân ve yeri, indiği sırada Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bulunduğu noktayı biliyorum: Arafê günü inmişti. O zaman ben de Arafat'ta idim ve bir cuma günüydü. Kasteddikleri ayet de: "*Size bugün dininizi tamamladık*" (Maide: 5/3) âyeti idi."⁷²¹

AÇIKLAMA:

Bazı rivayetlerde, "Yahudiler..." şeklinde değil, "Yahudilerden bir kimse..." şeklinde gelmiştir. Ayrıca, Kütüb-i Sitte dışında gelen bazı rivayetlerde bu kimse meşhur Yahudi mühtedisi Ka'bu'l-Ahbar'dır. Bu durum, Ka'bu'l-Ahbar'ın sorusu sırasında onların bir grup olduklarına hamledilmiştir.

Yahudilerin: "*Size bugün dininizi tamamladık*" mealindeki âyet bize inseydi biz o günü bayram ilân ederdik" demelerinin sebebi, bu ayetin ifade ettiği ehemmiyet ve hakikatın büyüklüğü sebebiyledir. Zira dinin, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sağlığında tamamlanmış olması, fevkalâde bir hâdise, Müslümanlara Cenâb-ı Hakk'ın büyük nimetidir. Arkadan onu tamamlayacak bir başka peygamberin gelmeyeceğinin ifadesidir. Hatta, dine

⁷²⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/435-437.

⁷²¹ Buhârî, İman: 33; Meğâzî: 77; Tefsir, Maide: 2; İ'tisam giriş; Müslim, Tefsir: 3, (3017); Tirmizî, Tefsir Maide: (3046); Nesâî, İman: 18, (8, 114); Hac: 194, (5, 251); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/438.

beşerî el karışmayacak, ihtiyaç kalmayacak, her meselesiyle semâvî ve ilâhî olacak, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın tebliğ ettikleri bütün ihtiyaçlara kâfi gelecek, din hususunda, dinin şâmil olduğu, ibâdat, muâmelat, ukubat, siyaset, iktisâdiyat, hukukiyyat vs. her hususta bir başka dine, yabancı bir sisteme ihtiyaç kalmayacak, kendi kendine yetecek demektir. Böyle bir durumun taraf-ı İlâhiden i'lamı, bildirilmesi, Müslümanlara Rablerinin öylesine muazzam bir nimeti, bir iltifatı, bir teşrifidir ki, kıymetini anlayanlara, hakikaten her yıl bayramlar, merasimler ve şehrayinler yaparak kutlamaya değer.

Hız. Ömer (radiyallahu anh)'in yukarıdaki cevabı, Yahudilerin değerlendirmesini zımnî şekilde te'yid mâhiyetindedir. Çünkü, Ömer efendimizin yaptığı tarife göre âyet-i kerime, Arafat'ta, cuma gününe mürâdif kurban bayramı sırasında nâzil olmuştur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) cuma günü için de "mü'minlerin bayramıdır" buyurduğuna göre, âyet-i kerime üst üste iki bayramın yaşandığı bir günde inmiş olmaktadır: O gün yıllık olarak her sene, başta Arafat olmak üzere İslâm dünyasının her meskun mahallinde kutlanmakta, namazlar kılınıp kurbanlar kesilmekte, en yeni elbiseler giyilip, ziyaretler, tebrikleşmeler yapılmakta, bir bayramda izhâr edilen sürür ve şenlikler âzamî derecede yaşanmaktadır. Ayrıca cuma günü de haftalık bayram olarak, diğer günlerden farklı bir muhteveda yaşanmaktadır.

Yukarıdaki cevapta, Hız. Ömer (radiyallahu anh)'in: "Ben âyetin indiği günü ve yeri biliyorum, Arafat'ta, cuma günüydü" şeklinde işaret ederek yetinmesine mukabil, bazı rivayetlerde maksadı sarîh olarak ifade etmiştir. Nitekim İshak'ın rivayetinde şöyle der:

"Mezkur âyet-i kerime arafeye mürâdif bir cuma günü nâzil oldu, elhamdülillah her ikisi de bizim için bayramdır." Tirmizî'nin kaydettiği bir rivayette Yahudinin muhatabı İbnu Abbas'tır. İbnu Abbas (radiyallahu anh)'ın verdiği cevap da şöyledir:

"O âyet-i kerime iki bayramın yaşandığı bir günde inmiştir: Cum'a günü ve Arafe günü."

Arafe'yi bayramdan sayıyoruz çünkü akşamı bayram akşamıdır ve ertesi günü kurban günüdür.⁷²²

2- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا. فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: [إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أَلَيْسَ أَنزَلَتْ فِي الْمُشْرِكِينَ: فَمَنْ تَابَ مِنْهُمْ قَبْلَ أَنْ يُقَدَّرَ عَلَيْهِ لَمْ يَمْنَعْ ذَلِكَ أَنْ يُقَامَ فِيهِ الْحَدُّ الَّذِي أَصَابَهُ]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ وَالنَّسَائِيُّ .

2. (584)- İbnu Abbas (radiyallahu anhümâ) dedi ki: "Allah ve Peygamberiyle savaşanların ve yeryüzünde bozgunculuğa uğraşanların cezası öldürülmek veya asılmak yahut çapraz olarak el ve ayakları kesilmek ya da yerlerinden sürülmektir. Onlara âhirette büyük azab vardır. Şu kadar ki, siz kendileri üzerine kâdir olmazdan (kendilerini ele geçirmeden evvel) tevbe eden (muhâriblerle yol kesen)ler müstesnâdırlar. Bilin ki Allah, çok affedici ve çok merhamet sâhibidir" (Maide 5/33-34) âyeti müşrikler hakkında indi. Kendileri mağlub edilmezden önce, kim gelip teslim olursa bu, ona işlediği suç sebebiyle had cezası uygulamaya mani değildir."⁷²³

AÇIKLAMA:

Dinimizde işlenen cinayetlerin cezası, suçun mahiyetine göre değişir. Bazan işlenen suç fiil olarak aynı bile kalsa mâhiyetce farklıdır. Binaenaleyh ceza da farklı olabilir. Bu açıdan yukarıdaki âyette dikkat çekilen "Allah ve Resûlüne savaş açanlar"dan maksad nedir? denince farklı izahlara ulaşılabilmektedir. İslâm âlimleri bunu başlıca üç kısımda mütâlaa etmiştir. Fazla teferruata girmeden kısaca belirtelim.⁷²⁴

1- Mürtedler:

İster Müslüman ana-babadan büyümüş, isterse önceden kâfir iken sonradan Müslüman olmuş bulunan bir kimse, İslâm dinini terkedecek olsa buna mürted denir. İslâm fikhında mürtede uygulanacak hükümler vardır.⁷²⁵

2- Bağiler:

Daha çok siyasî maksadlı suç işleyenlere bağı denir. Fakihlerce şöyle tarif edilmiştir: Bağî, câiz olan bir te'vil ile haksız yere imama (devlet reisine, devlete) karşı gelen destek ve kudret (menea ve savlet) sahibi kimselerdir." Bununla ilgili ahkam da ayırdır.⁷²⁶

⁷²² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/438-439.

⁷²³ Ebu Dâvud, Hudud: 3, (4372); Nesâî, Tahrimü'd-Dem: 9, (7, 101); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/439-440.

⁷²⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/440.

⁷²⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/440.

⁷²⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/440.

3- Kuttâut-Tarik (Yol Kesenler):

Bunlar mü'minlerin daha ziyade mallarını ele geçirmek için eylem yapan kimselerdir. Yukarıda kaydedilen âyette bunların kastedilmediği, âlimlerimizin çoğunluğunca kabul edilmiştir. Bu sebeple burada onlar üzerinde biraz durmak istiyoruz⁷²⁷

Muhârib (Eşkiya)

Evvelemirde, dilimize eşkiyâ olarak çevirdiğimiz, âyette geçen "harb açan" tâbiri üzerinde durulmuş ve bundan maksadın, Müslümanların malına, canına kasteden eşkiyalar yani yolkesiciler olduğu belirtilmiştir. Ebû Bekr İbnu'l-Arabî, muhârebeyi şöyle tarif eder: "Muhârebe, selb (soyma) kastıyla silâh çekmedir, harb kökünden gelir, bu da "silah çekerek Müslüman üzerinde bulunan şeyi soymak istemektir."

Bedâyi'de silah yerine sopa, taş, odun gibi şeyler kullanılmış olsa da filin eşkiyalık sayılacağı belirtilir. Başta İmam Şâfiî olmak üzere birçok âlimler, öldürme olmasa bile, silâh çekerek mala kast eden kimseler, bu şeni fiillerini dağda veya şehirde işleseler bile, âyette zikredilen "muhârib (eşkiyâ)" sayılacağını kabul etmiştir. Ancak İmam-ı A'zam ve İmam Muhammed, şehir dâhilindeki vak'alarda imdat isteme imkânı olduğu için, bunların "eşkiyalık" değil hırsızlık sınıfına dâhil edilmesi gerektiğini söylemişlerdir.

İmam Mâlik, âyette kastedilen muhâribi (eşkiyâyı) şöyle tarif eder: "Muhârib, yol kesen, nerede olursa olsun insanları korkutup tedhişte bulunan ve yeryüzünde fesâd çıkaran kimsedir. Bu fiillerde bulunan birisi, kimseyi öldürmemiş olsa bile muhâribtir, yakalandığı takdirde öldürülür, öldürülmemiş ise imam (devlet reisi) öldürmek, asmak, çaprazlama el ve ayak kesmek, nefyetmek (sürmek) cezasından birini vermekte serbesttir." Yine İmam Mâlik'e göre "Tedhiş işini alenî veya gizli yapması arasında fark yoktur. Mal talebiyle korkutmada bulunur, yol keser, veya öldürürse, bu insanlarca duyuldu mu, âyette zikredilen muhârebe vâki olmuştur."

İbnu'l-Arabî'nin beyânına göre, muhâribin tecziyesi için illâ da Müslüman malına göz dikmesi aranmaz. (Vatandaş durumunda zımnî) kâfirin malına vâki sataşma da aynı şekilde cezâlandırılır.⁷²⁸

Muharib (Eşkiya) Hırsızdan Farklıdır:

Yukarıda belirtilen fiil, şehir dışında vâki oldu ise, bunun hırsızlık sayılmayacağı hususunda ittifak vardır. Şehir dahilinde olduğu takdirde İmâm-ı A'zam ve Muhammed'e göre, -imdat talep edilebileceği için- hırsızlık addedilmesi gerektiği söylenmiştir. Eşkiyanın hırsız sayılıp, sayılmaması meselesi tecziye açısından mühimdir. Zira hırsızın cezası, eşkiyanın cezasına nazaran hafiftir. Nisab miktarı (bir dinarın dörtte biri) mal çalan kimsenin cezası elinin kesilmesinden ibaret olduğu halde, eşkiyanın cezası ayette açıklandığı üzere farklıdır ve çok daha ağırdır.⁷²⁹

Muharibin Cezası:

Eşkiya (muharib) hırsızlar grubunda mütâlaa edilmeyince eşkiyalığın cezasının değişik olacağı açıktır. Nitekim açıklamasına çalıştığımız âyette, eşkiyalar için ölüm, asılma, çaprazlama el ve ayak kesilmesi, sürgün zikredilmektedir.

Âlimler bunlardan birinin verilmesi hususunda bâzı farklı yorumlar ileri sürmüştür. Umumiyyetle kabul edilen esasa göre, âyet-i kerimede sayılan cezâlardan biri, eşkiyâya suçunun nev'ine göre takdir edilir. İbnu Abbâs (radiyallahu anh)tan gelen bir rivayete müsteniden başta İmam Şâfiî olmak üzere ekser ulemanın görüşüne göre cezalar suçlara göre şöyle takdir edilir:

- 1- Mal almaksızın sadece öldüren öldürülür.
- 2- Hem mal alıp hem öldüren öldürülür ve asılır.
- 3- Öldürmeksizin sadece mal alan çaprazlama el ve ayağı kesilir.
- 4- Sadece korkutma ve tedhişte bulunan nefyedilir (sürgün cezası verilir).

İmam-ı Âzam, öldürme ve çalmayı beraber işleyen kimselere verilecek cezalarda devlet reisini şu üç cezadan birini vermekte muhayyer bırakır:

- 1- Sadece öldürmek,
- 2- Önce çaprazlama el-ayak kesmek ve sonra öldürmek.
- 3- Önce öldürmek, sonra asmak.

İmam Şâfiî ve Ebu Yusuf'a göre böyle bir eşkiyanın (yani hem çalan hem öldüren) mutlaka asılması gerekir.

⁷²⁷ Bu kısım "İslâm Işığında Anarşi" adlı kitaptan aynen alınmıştır (s:329-333). İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/440.

⁷²⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/440-441.

⁷²⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/441.

Eşkiyânın asılı olarak herkesin göreceği şekilde teşhir edilmesi, bu cezanın verildiğinin herkesce bilinmesi içindir. Böylece, insanlar benzeri suçu işlemekten zecredilmiş olurlar. Bu cezanın had kabul edilerek, maktûlün velisi tarafından affedilebilme ihtimâli olan kısas cezasının dışında bırakılması da cezânın, halka mâtuf zecr yönünden ehemmiyetini ifade eder.

Yol kesen eşkiyâya verilen ölüm cezası hakkında Abdulkadir Udeh şu açıklamayı yapar: "Bu cezâ, insan tabiatıyla alâkalı bir bilgi üzerine mebnidir. Zira kâtili öldürmeye sevkeden şey, başkasını öldürerek, kendisi hayatta kalmayı tercih ettiren bir duygudur. Öyleyse, eğer başkasını öldüreceği sırada kendisinin de aynı şekilde öldürüleceğini bilirse ekseriyetle öldürme işinden vazgeçer. İşte şeriat öldürmeye karşı cezâ olarak, öldürülmeyi takdir etmekle, öldürmeye sevkeden subjektif âmilleri, yine subjektif (ruhî) olan âmillerle bertaraf etmiş oluyor."⁷³⁰

Nefiyden Maksad:

Dilimizde sürmek, sürgüne göndermek olarak ifade edilen nefiyetmekten Kur'an-ı Kerim'in muradı hususunda da değişik yorumlar olmuştur. İmam Şâfi'ye göre nefy, yakalanmayan eşkiyânın ebediyen takibata tabi tutulmasıdır. Yani kanun kaçağı olarak, yakalanma korkusu ile diyar diyar dolaşmak durumunda olan eşkiyanın sürgün edilmesi demektir. Yakalanınca âyette zikredilen cezalardan uygun olanı verilir.

Ebu Hanife'ye göre, bundan maksad hapsedmektir. Bir mekâna tıkanan kimse, her çeşit dünyevî lezâizden mahrum kalacağından bir nevi "arzdan sürülmüş" durumdadır.

İbnu'l-Arabî'de nefiyden hapsedmeyi anlar ve bir yerden bir başka yere sürmenin cezâ sayılmaması gerektiğini iddia eder. Bazı alimler mal ve cana kasdetmeyen tedhiş hareketlerinin şöret için yapılmış olabileceğini belirterek, sürgün edilmek suretiyle tedhişçinin humule yani adı ve sanının bilinmezliğe mahkum edilmiş olacağını, kimsenin kendisinden bahsetmemesine vesile olacağını, böylece arzusunun zıddıyla cezâlandırılmış olacağını söylerler.⁷³¹

Maglubiyetten Önce Tevbe:

Kur'ân-ı Kerim'de yol kesen eşkiyalara (muhâriblere) verilecek cezalarla alâkalı pasajın sonunda yapılan istisna, yani "... Siz kendilerine kaadir olmazdan (kendilerini ele geçirmeden) evvel tevbe eden (muhâriblerle, yol kesen)ler müstesnâdır, bilin ki, Allah çok affedici ve çok merhamet sâhibidir" âyeti, tevbekâr olan ve mukâvemeti terk ederek teslim olan âsilerin cezâ dışı tutulmalarını gerektirmiştir. Hattâ "evvelce yapmış oldukları cerhten, katilden, ahz-ı maldan dolayı hukuk-ı umumiyye nâmına mes'ul olmazlar." Bâz fakihler, tevbelerinin şayan görülebilmesi için yolculardan almış oldukları malları da -mevcut ise aynen, değilse bedelen-sâhiblerine iade etmeleri gerektiğini, aksi takdirde haklarındaki hadd cezasının sâkit olmayacağını ileri sürmüşlerse de, racih görüş sâkit olacağına kâil olan görüştür.⁷³²

3- وعن البراء رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [أَمَرَ عَلَى النَّبِيِّ # بِيَهُودِيٍّ مُحَمَّمٍ مَجْلُودٍ فَدَعَاَهُمْ فَقَالَ: هَكَذَا تَجِدُونَ حَدَّ الرَّأْيِي فِي كِتَابِكُمْ؟ قَالُوا نَعَمْ. فَدَعَا رَجُلًا مِنْ عُلَمَائِهِمْ فَقَالَ: أَنْشِدُكَ بِاللَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ التَّوْرَةَ عَلَى مُوسَى أَهَكَذَا تَجِدُونَ حَدَّ الرَّأْيِي فِي كِتَابِكُمْ؟ قَالَ: وَلَوْ أَنْتَ نَشَدْتَنِي بِهِذَا لَمْ أُخْبِرْكَ، نَجِدُهُ الرَّجْمَ. وَلَكِنَّهُ كَثُرَ فِي أَشْرَافِنَا فَكُنَّا إِذَا أَخَذْنَا الشَّرِيفَ تَرَكَنَاهُ، وَإِذَا أَخَذْنَا الضَّعِيفَ أَقَمْنَا عَلَيْهِ الْحَدَّ، فَقُلْنَا تَعَالَوْا فَلَنَجْتَمِعَ عَلَى شَيْءٍ نُقِيمُهُ عَلَى الشَّرِيفِ وَالْوَضِيعِ. فَجَعَلْنَا التَّحْمِيمَ وَالْجَلْدَ مَكَانَ الرَّجْمِ. فَقَالَ النَّبِيُّ #: اللَّهُمَّ إِنِّي أَوَّلُ مَنْ أَحْيَا أَمْرَكَ إِذْ أَمَاتُوهُ؛ فَأَمَرَ بِهِ فَرَجِمَ. فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَحَّرْنَاكَ مِنَ الْكُفْرِ. إِلَى قَوْلِهِ: إِنْ أُوْتِيتُمْ هَذَا فَخُدُّوهُ وَإِنْ لَمْ تُؤْتَوْهُ فَاحْذَرُوا. وَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ. وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ. وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ فِي الْكُفْرِ كُلِّهَا]. أخرجہ مسلم، وهذا لفظه وأبو داود .

⁷³⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/441-442.

⁷³¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/442-443.

⁷³² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/443.

3. (585)- Hz. Berâ (radiyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in yanına yüzü kömürle karartılmış ve dayak atılmış bir Yahudi getirdiler. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Yahudileri çağırarak:

"Kitabınızda zina haddini (cezasını) böyle mi buluyorsunuz? diye sordu.

"- Evet" dediler.

Sonra Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) onların âlimlerinden birini çağırdı ve

"Musa'ya, Tevrat'ı indiren Allah aşkına soruyorum, zina edenin haddini kitabınızda böyle mi buluyorsunuz?" dedi. Âlim:

- Hayır! Eğer bana böyle yemin vererek sormasa idin sana haber vermezdim. Kitapta recm buluyoruz. Fakat, zina vak'aları eşrafımız arasında çoğaldı. Artık şerefli birini bu suçla yakalarsak onu bırakır olduk. Ancak biçare birisini yakalarsak ona haddi tatbik ediyoruz. Kendi aramızda şöyle dedik:

"Gelin aramızda öyle bir ceza şeklinde anlaşalım ki o, eşraftan olsun, halktan olsun herkese tatbik edilsin. Sonunda recm yerine suratın kömürle boyanıp dayak atılmasında ittifak ettik." Bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Allahım, onların öldürdüğü emr-i şerifini ilk ihya edip dirilten ben olayım" dedi ve had cezasının tatbikini emretti, zâni hemen recmedildi. Bunun üzerine şu âyet indi: "Ey Peygamber! Kalpleri inanmışken ağızlarıyla "inandık" diyenler, Yahudilerden yalana kulak verenler ve başka bir topluluk hesabına casusluk edenlerden inkara koşanlar seni üzmesin. Sözleri asıl yerlerinden değiştirirler de "Böyle bir (fetva) size verilirse alın, verilmezse kaçının" derler..." (Maide: 5/41). Az sonra Allah Teâla şu ayeti indirdi: "Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler, işte onlar kâfirlerdir..." "Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler işte onlar zâlimlerdir..." "...Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler, işte onlar fâsıklardır!" (Maide: 5/44, 45, 47).

Bu âyetlerin hepsi kâfirler hakkında nazil olmuştur."⁷³³

4- وفي أخرى، بي داود عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: [هَذِهِ (E) يَأْتِ النَّثَّ خَاصَّةً نَزَلَتْ فِي قَرِيظَةَ وَالتَّضْيِيرِ.] «والتَّحْمِيمِ» تَسْوِيْدُ الْوَجْهِ بِالْحَمَمِ، وَهُوَ الْفَحْمُ .

4. (586)- Ebu Davud'un İbnu Abbas (radiyallahu anhümâ)'dan kaydettiği bir başka rivayette şöyle demiştir:

"Bu üç âyet hassaten Kureyza ve en-Nadir Yahudileri hakkında nâzil oldu."⁷³⁴

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki rivayet, Yahudilerin kitaplarını tahrif etmeleriyle ilgili müşahhas bir örnek sunmaktadır. Ayrıca adaletsizliğin, şerî ahkâmın tatbikat dışı kalmaya yüz tutmasının nasıl başladığı hususunda da bir fikir vermektedir. Cemiyetin nüfuzlu ve şerefli tabakalarının tefessühü ve adaletin onlara eksik uygulanması.

Bu vak'a hemen hemen bütün hadis kitaplarında çok farklı tarihlerle rivayet edilmiştir. Rivayetler değiştiçe vak'ayı aydınlatıcı farklı ziyadelere rastlanmaktadır. Nitekim Müslim'de Abdullah İbnu Ömer (radiyallahu anhümâ)'den yapılan bir rivayette, Yahudilerin "zina edenlerin yüzünü boyarız" şeklindeki cevapları üzerine, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):

"- Doğru söylüyorsanız, o halde Tevrat'ı getirin!" emreder. Yahudiler Tevrat'ı getirip ilgili bahsi okumaya başlarlar. Recm âyetine gelince, okuyan genç -ki bazı rivayetler adının Abdullah İbnu Surya olduğunu tasrih eder- elini recm ayetinin üzerine koyup, sonraki âyetleri okumaya devam eder. Cemaatte bulunan Yahudilikten mühtedi, büyük âlim Abdullah İbnu Selâm (radiyallahu anh), elini kaldırıp atladığı âyeti okumasını söyler.

Böylece, Tevrat'ta recm âyetinin varlığı anlaşılınca, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zânilerin recmedilmesini emreder.

Bazı şârihler, bunların Hayber Yahudilerinden olduğunu, hadisenin dördüncü hicrî senede Zilkade ayında cereyan ettiğini belirtir.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Tevrat'ta zinanın hükmü nedir? diye sorması, mevzuyu bilmediğinden değil, onları kendi kitaplarıyla ilzam etmek gayesine bağlıdır. Nitekim, verdikleri cevapla yetinmeyip, "Getirin Tevrat'ı" emreder. O husustaki bilgisi, vahy-i ilâhi ile de olabilir, Abdullah İbnu Selâm gibi mevzuyu bilen birisinin önceden söylemiş olmasıyla da olabilir.

Abdullah İbnu Selâm (radiyallahu anh) Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Medine'ye hicret ettiği zaman, vech-i mübareklerini görür görmez: "Bu simada yalan olamaz" diyerek derhal Müslüman olmuş genç bir Yahudi âlimidir. Benû Kaynuka kabilesindedir. İslâm'dan önceki adı el-Husayn idi, Müslüman olunca Abdullah ismini Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) efendimiz vermiştir. Kendisinden iki oğlu Yusuf ve Muhammed ile Enes İbnu Mâlik, Zürâre İbnu Evfa hadis rivayet etmişlerdir.

⁷³³ Müslim, Hudud: 28, (1700); Ebû Dâvud, Hudud: 26 (4448); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/444-445.

⁷³⁴ Ebu Dâvud, Diyât: 2, (356); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/445.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), onun hakkında: "*O, cennette on kişinin onuncusudur*" buyurarak cennetle müjdelemiştir. Muâz İbnu Cebel de: "İlmi dört kişi nezdinde arayın: Uveysmir Ebu'd-Derda, Selman, İbnu Mes'ud ve İbnu Selam (radiyallahu anhüm ecmain)" buyurmuştur. Hicri 43 yılında vefat etmiştir.⁷³⁵

Hadisten Çıkarılan Hükümler

Ulema yukarıdaki hadisten çeşitli hükümler çıkarmış, bunların bazılarında ittifak ederken bazılarında ihtilaf etmişlerdir. Mühimlerini kaydediyoruz:

1- Ahmed İbnu Hanbel ve İmam Şâfiî ve İmam Ebu Yusuf hazerâtı bu hadisten hareketle muhsan (recm cezasının tatbikini gerekli kılan vasıfları taşıyan kimse) olmak için kişinin Müslüman olması şartı aranmaz" demişlerdir. Mâlikîlere ve çoğunlukla Hanefilere göre ise muhsan olabilmek için gerekli şartlardan biri de İslâm'dır. Zira Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan şu hadis rivayet edilmiştir: "*Allah'a şirk koşan kimse muhsan değildir.*" Ayrıca: "Buradaki tatbikat da delil olamaz. Çünkü bu, İslâm'a göre değil, Tevrat'a göredir. Tevrat da recm muhsan olana tatbik edilir diye bir kayıt koymaz" demişlerdir. Ancak bu düşüncede olanlara: Allah Teâla: "*Aralarında Allah'ın indirdiğiyle hükmet*" (Mâide: 5/48) demişken Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) nasıl olur da şeriatde olmayan bir şeyle hükmetmiş olur?" demişlerdir. Keza "Tevrat'a göre recm, muhsan olmayana da tatbik edilir" sözüne de itiraz edilmiştir. Çünkü, Tevrat'taki recm hükmünü beyan sadedine, Taberânî'de, Ebu Hüreyre (radiyallahu anh)'den şu rivayet gelmiştir. "Muhsan olan kadın ve erkek zina ederler ve yeterli delil de ikâme edilirse derhal recmedilirler, kadın hâmile ise ona çocuğu doğuruncaya kadar mühlet verilir."

2- İslâm memleketinde zina cürmünü işleyenlere recm cezasının verilmesi vâcibtir.

3- Kâfirlere şeriatın fûrûu da tatbik edilir. Ancak bu meselede ulema ihtilâf etmiştir. Bazıları "Gayr-ı müslimler, şeriatın sâdece asl'ına muhataptır, furû'dan sorumlu değildir" demiştir. Diğer bir kısmı da: "Kâfirler şeriatın emirlerine değil, nehiyelerine (yasaklarına) muhataptır" demiştir.

4- Bazı âlimler: "Küffâr, müracaat ettiği takdirde, Müslüman mahkemeler, dâvaya, İslâm şeriatına göre bakar" demiştir. Bu meselede de bazı ihtilaflar olmuştur. Hicaz ve Irak ulemasından bir kısmına göre hâkim davaya bakmak zorunda değildir. İmam Mâlik, Atâ, Şa'bi, Nehâî bu görüştedir. Bir kavline göre Şâfiî hazretleri de böyle hükmetmiştir. Zührî (rahimehumullah) şöyle der: "Sünnet olan zımmîleri, hukuk, muâmelât ve mirâs işlerinde kendi dinlerine bırakmaktır. Ancak kendileri mürâcaat ederek bizim hükmetmemizi talep ederlerse, o zaman şeriatımıza göre aralarında hüküm veririz."

Bazı âlimler, gayr-ı müslimlerin müracaatı halinde Müslüman hâkimin muhayyer olmadığını, İslâm'a göre hükmetmek mecburiyetinde olduğunu söylemişlerdir. Bunlara göre muhayyerlik neshedilmiştir. Hanefiler bu görüştedir. Şâfiî hazretlerinin bir kavli de böyle, Ömer İbnu Abdilaziz, ve Zührî de bu paralelde görüş beyan etmişlerdir. İmam-ı Âzam şu teferruata da yer vermiştir: "Müslüman mahkemesine karı-koca berâber gelirse aralarında adâletle hüküm vermek icab eder; yalnız kadın gelir de kocası râzı olmazsa hâkim hükmü vermez" demiş, İmâmeyn ise hüküm verebileceğine kâil olmuştur.⁷³⁶

5- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: [كَانَ قُرَيْظَةً وَالنَّضِيرُ، وَكَانَ النَّضِيرُ أَشْرَفَ مِنْ قُرَيْظَةَ فَكَانَ إِذَا قَتَلَ رَجُلٌ مِنْ قُرَيْظَةَ رَجُلٌ مِنْ النَّضِيرِ قَتَلَ بِهِ، وَإِذَا قَتَلَ رَجُلٌ مِنَ النَّضِيرِ رَجُلٌ مِنْ قُرَيْظَةَ فُدِيَ بِمِائَةِ وَسْقٍ مِنْ تَمْرٍ. فَلَمَّا بُعِثَ النَّبِيُّ # قَتَلَ رَجُلٌ مِنَ النَّضِيرِ رَجُلٌ مِنْ قُرَيْظَةَ فَقَالُوا: ادْفَعُوهُ إِلَيْنَا نَقْتُلُهُ. فَقَالُوا: بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ # فَأَتَوْهُ. فَأَنْزَلَتْ: وَإِنْ حَكَمْتُمْ فَاخْكُم بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ؛ وَالْقِسْطُ: النَّفْسُ بِالنَّفْسِ ثُمَّ نَزَلَتْ: أَفْحَكُمُ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْعُونَ]. أخرج أبو داود والنسائي .

5.(587)- İbnu Abbas (radiyallahu anhümâ) anlatıyor: Kureyza ve en-Nadir, Medine'de yaşayan Yahudilerden iki kabile idi. Bunlardan en-Nadir kabilesi Kureyza kabilesinden daha şerefli kabul ediliyordu. Sözelimi, Kureyza kabilesine mensup birisi, en-Nadir'den birini öldürecek olsa kısas olarak katil öldürülürdü, ama en-Nadir'den bir kimse Kureyza'dan birisini öldürecek olsa, yüz vask hurma ile fidye ödenirdi (katil öldürülmezdi). Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın peygamberliğinden sonra en-Nâdir'den birisi Kureyza'dan bir adam öldürdü. Kureyzalılar:

"Katili bize teslim edin, onu öldüreceğiz" dediler. Öbür taraf

"Sizinle bizim aramızda Muhammed hakem olsun" dediler ve Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a geldiler. Bunun üzerine şu âyet indi: "... Eğer hükmedersen, aralarında adaletle hüküm ver. Allah âdil olanları sever" (Maide: 5/43). Adaletle hükümden maksat "cana mukabil can"dı. Daha sonra şu âyet indi: "*Câhiliye devri*

⁷³⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/445-446.

⁷³⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/446-447.

hükümünü mü istiyorlar? Yakinen bilen bir millet için Allah'tan daha iyi hüküm veren kim vardır?" (Maide: 5/50).⁷³⁷

AÇIKLAMA:

Bu rivayet de Yahudilerin, bir kısım hukukî ihtilaflarını çözdürmek üzere Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e zaman zaman müracaat ettiklerini ve Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu durumlarda nasıl davranması gerektiğini belirten vahiyler geldiğini göstermektedir.

Burada, gayr-i müslimlerin mürâcaatı hâlinde, Müslüman hâkimin meseleye bakıp bakmamakta muhayyer olduğunu söyleyenlerin delili görülmektedir. Zira âyet: "Eğer hükmedersen..." diyerek kayıt koymaktadır, "hükmet" emrini vermemektedir.

Ancak, hükmedilirse, "adaletle" hükmedilecektir. Ayet, bir cinayet vak'ası sebebiyle indiği için, İbnu Abbas "adaletle hükmetme"yi "cana mukabil can" olarak açıklamıştır.

Ancak, daha sonra inmiş olan "... yakinen bilen bir millet için Allah'tan daha iyi hüküm veren kim vardır?" (Maide: 5/50), âyetinin de tasrih ettiği üzere, adaletle hükmetmekten murad, arzedilen mesele ne olursa olsun İslâm şeriatı ile hükmetmektir.

Bu ayetle, Kureyza kabilesi ile Benü Nadr kabilesi arasındaki hukukî farklılık kaldırılmış olmaktadır. Rivayette açıklandığı üzere İslâm'dan önce, Kureyza ile Benü Nadr, aynı şeref ve değerde değildiler: Benü Nadr'ın maktûlleri için Benü Kureyza tam diyet öderken, Benü Kureyza'nın maktûlleri için Benü Nadr diyetin yarısını ödemektedir.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) nazil olan âyet üzerine:

"Ben, Kureyza'nın kanı Nadr'in kanına, Nadr'in kanı Kureyza'nın kanına eşittir diye hükmediyorum. Birinin diğeri üzerine ne kanda, ne diyette, ne de yaralamada üstünlüğü yoktur." deyince, Benü Nadr öfkelenir ve:

"Biz buna râzı olamayız!" diye itiraz eder. Bunun üzerine: "Cahiliye devri hükümünü mü üstüyorlar?.." (Maide: 5/50) meâlindeki vahy-i İlahî onları kınar.⁷³⁸

6- *وفي أخرى 'بى داود: [فإن جاءوك فاحكمم بينهم أو أعرض عنهم فأنسخت قال فاحكمم بينهم بما أنزل الله]. ولهما في أخرى: قال كان بنو النضير إذا قتلوا من قريظة أدوا نصف الدية، وإذا قتل بنو قريظة من بني النضير أدوا إليهم الدية كاملة فسوى بينهم رسول الله # .*

6. (588)- İbnu Abbâs (radiyallahu anhümâ) Ebu Davud'un kaydettiği bir diğer rivayette şu açıklamayı yapar:

"Eğer sana gelirlerse aralarında hükmet, yahut onlardan yüz çevir, yüz çevirirsen sana bir zarar vermezler" (Maide: 5/42) ayeti neshedildi ve şu emir geldi: "...Allah'ın indirdiği ile aralarına hükmet!..." (Maide: 5/48).⁷³⁹

Yine Ebu Dâvud ve Nesâî'de gelmiş olan bir diğer rivayette şöyle denir: "Benü'n-Nadirliler Kureyza'dan birini öldürecek olsalar diyet olarak normal bedelin yarısını öderlerdi. Buna mukabil Benü Kureyza'lılar Benü'n-Nadir'den birisini öldürecek olsalar kan bedeli olarak tam diyet öderlerdi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu farklılığı kaldırdı ve aralarını eşitledi."⁷⁴⁰

7- *وعن عائشة رضى الله عنها قالت: [كان رسول الله # يُخرس لي حتى نزل: والله يعصمك من الناس. فأخرج رسول الله # رأسه من القبة فقال: يا أيها الناس أنصرفوا ففد عصمنا الله تعالى].*

7. (589)- Hz. Aişe (radiyallahu anhâ) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) geceleyin beklenecek korunuyordu. Ancak: "...Allah seni insanlardan korur" (Maide 67), âyeti inince Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) başını çadırdan çıkarıp: "Ey insanlar dağılın, artık beni Allah koruyor" diye seslendi. Tirmizî, Tefsir, Mâide: (3049).⁷⁴¹

AÇIKLAMA:

⁷³⁷ Ebu Dâvud, Diyât: 1, (4494), Akdiye: 10, (3591); Nesâî, Kasâme: 7, (8, 18); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/448.

⁷³⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/448-449.

⁷³⁹ Ebu Dâvud, Akdiye: 10, (3590).

⁷⁴⁰ Ebu Dâvud, Diyât: 1, (4494), Akdiye: 10, (3591); Nesâî, Kasâme: 7, (8, 18); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/449-450.

⁷⁴¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/450.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın mazhar olduğu ilâhî himaye pek çok açıklamalara ve bazan farklı yorumlara sebep olmuş bir meseledir.

Görüldüğü üzere, ilâhî muhâfaza âyetle teyid edilen bir vak'adır. Hemen hatıra gelen bir husus şudur. Geceleyin nöbetçilerin kaldırılması hadisesi hangi tarihte başlamıştır? Alimlerimizin de dikkatini çeken bu noktayı tam olarak aydınlatmak mümkün olmamaktadır. Hadiseyi Mekke dönemine, Ebu Tâlib'in himâye dönemine kadar indiren rivâyetler varsa da hem rivâyetlerin zayıflığı hem de "Allah, seni insanlardan korur" meâlindeki âyetin Medine'de nazil olma keyfiyeti bu ihtimali ortadan kaldırmaktadır. Üstelik, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Hz. Aişe ile beraberliği Medine'ye hicretin ikinci yılındadır.

Ancak şurası da bir gerçek: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı, Cenab-ı Hakk, çeşitli vasıtalar kullanarak bidâyetlerden itibaren himâye etmiştir. Sözelimi: Mekke'de iken, Kureyş'in şeflerine, hasedcilerine, inadçılara ve şımarık zenginlerine karşı korumuş ve bu işte müşrik amcası Ebu Tâlib'i vâsita yapmıştır. Allah Ebu Tâlib'in kalbine, cibillî akrabalık sevgisi vermiş, böylece Kureyş arasında kendisine karşı gösterilen saygı ve itaat duygusu, tecavüzleri önlemiştir. Bu devrede Ebu Talib Müslüman olsaydı, ona karşı saygıları kalmayacağından Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a tecavüzlerinde daha cüretkâr, daha saldırgan daha şirret olabileceklerdi. Ebu Tâlib'le aralarındaki küfür müştereklîği Ebu Talib'e olan ihtiramlarını korumaya ve dolayısıyla onun hatırına Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a tecâvüzde ölçülü olmaya sevk etmiştir.

Cenâb-ı Hakk, Ebu Talib'in vefatından sonra başka esbâb araya soktu. Bunlardan en mühimmi Ensâr'ın himayesidir. Bu sâyede Medine'de emin bir melce buldu. Hicretle oraya gelince, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı her çeşit dış tehlikelere karşı korudular.

Müşrikler, Yahudiler, münafıklar, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a karşı plan kurdukça Allah hilelerini bozdu: Meselâ Yahudiler sihir yaptılar, Cenab-ı Hakk Muavvizeteyn suresini inzal buyurarak korudu. Hayber Yahudileri zehirli koyun eti yedirmeye kalktıkları vakit, Cenab-ı Hakk, haber vermek ve yememesini emretmek suretiyle himaye etti. Keza Yahudilerin damdan üzerine değirmen taşı atma planları da ilâhî ihbarla akim bırakılmıştı. Bir gazve sırasında koyu gölgeli bir ağacın altında uyurken kendisini takip eden düşman, ağaçta asılı olan kılıcını almış, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a vurmaya hazırlanırken Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ilâhî bir ikazla uyandırılmış ve mütecâviz kâfire inen gaybî bir darbe ile kılıç elinden düşürülmüş ve böylece kesin bir felâket önlenerek Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) korunmuştur.

Bu ilahî himaye örnekleri o kadar çoktur ki, burada hepsini anlatmak bir hayli uzun çeker.

Bazı şarihlerimizce dikkat çekilen bir hususa daha temas edelim: "Bu ilahî koruma vardı da niye yüzünden yara aldı, niye dişi kırıldı, niye zırh, miğfer giydi?" gibi sorular yersizdir. Zira korunma garantisi "öldürülme"ye karşıdır. Elbette ki her hususta "en güzel örnek" vermekle vazifeli olan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ümmetine, yorulma, didinme, zahmet ve meşakkat çekme, aç kalma, yaralanma gibi, bir insanın karşılaşacağı, menfî vaziyetlerde de örnek verecek, o hallerde, o durumlarda alınması gereken tedbirleri, takınılması gereken tavırları ve izhâr edilmesi gereken sabır ve metâneti gösterecek, ümmetine ders verecektir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın mâruz kaldığı menfî durumlar bu açıdan değerlendirilince "himayeyi garanti eden âyet bu hadiselerden sonra nazil olmuştur" şeklindeki bir açıklamaya gerek kalmayacağı anlaşılır.⁷⁴²

8- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: [أَنَّ رَجُلًا أَتَى النَّبِيَّ # فَقَالَ: إِنِّي إِذَا أَصَبْتُ اللَّحْمَ

انْتَشَرْتُ لِلنِّسَاءِ وَأَخَذْتَنِي شَهْوَتِي فَحَرَمْتُ عَلَيَّ
اللَّحْمَ. فَأَنْزَلَ اللهُ تَعَالَى: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تَحَرَّوْا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللهُ لَكُمْ مِنَ [الطَّيِّبَاتِ]. أخرجهما
الترمذى .

8. (590)- İbnu Abbas (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek: "Ben et yediğim zaman kadınlara karşı zaafım artıyor ve bende şehvet galebe çalıyor. Bu sebeple et yemeyi nefsimi haram ettim" dedi. Bunun üzerine şu âyet indi:

"Ey iman edenler! Allah'ın size helal ettiği temiz şeyleri haram kılmayın, hududu da aşmayın. Doğrusu Allah, aşırı gidenleri sevmez. Allah'ın size verdiği rızıktan temiz ve helal olarak yiyin. İnanduğunuz Allah'tan sakının" (Maide: 5/87-88).⁷⁴³

AÇIKLAMA:

Rivâyet bize, sathî bir nazarla bakınca, gâyet mâsum ve mâkul görünen bir niyetle, kişinin aldığı bir kararı görmekteyiz. Ancak âyet-i kerime, bu çeşit kararların ne kadar masum görünürlerse görünsünler, İslâmî olmayacağına dikkat çekmektedir. Fahreddin-i Râzî hazretleri "Allah'ın size helal kıldığı temiz şeyleri haram kılmayın" emrinde altı çeşit muhtemel yasak gösterir:

⁷⁴² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/450-451.

⁷⁴³ Tirmizî, Tefsir, Maide: (3052); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/452.

1- Allah'ın size helal kıldığı bir şeyin haram olacağına sakın itikad etmeyin.
2- Allah'ın size helal kıldığı bir şeyin haram olduğunu dilinizle telaffuz etmeyin.
3- Allah'ın size helal kaldığı şeylerden, haramdan kaçtığınız gibi kaçmayın. Bu üç çeşit yasak, itikâd, söz ve amel'e hamledilir.

4- Fetva vererek, helalleri başkasına haram kılmayın.

5- Nezir ve yeminde bulunarak helalleri tahrim etme yoluna gitmeyin.

6- Gasbedilen şeyi mülkünüze ayrılması kâbil olmayacak şekilde karıştırmayın, bu durumda tamamı haram olur. Böylesi bir karıştırma, kendisine helal olan şeyi de haram kılar. Temiz bir şeye pis bir şeyin karışması hususunda da aynı hüküm câridir. Pislik, ayrılmayacak şekilde karışmışsa temiz şeyin tamamı pis sayılır.

Ayet-i kerime bu altı ihtimâlin hepsine şamildir, hepsine hamli akla uzak değildir

Râzî hazretleri, Tahrim suresinin baş tarafında yer alan: "*Ey Peygamber, eşlerinin rızasını gözeterek, Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin kendine yasak ediyorsun?*" meâlinde başlayan âyetlerin de sadedinde olduğumuz ayetle aynı maksadı güttüğüne dikkat çeker.

Ayette geçen: "*Hududu aşmayın*" ibaresiyle, Cenab-ı Hakk (celle şânuhu)'ın "helali haram kılma" fiilini kulluk haddinin aşılması ve zulüm olarak değerlendirdiği belirtilmiştir. Keza bu tabirle tayyibâtı, yâni temiz olanları mubah kılmakla birlikte, onları istihlakte israftan nehyettiği belirtilir. Tıpkı: "*Yiyin, için fakat israf etmeyin*" (A'raf: 7/31) meâlindeki ayette olduğu gibi. Ayrıca: "Madem Allah size temiz olanları helal kılmış, bunlarla yetinip harama gitmeyin!" manası da ayetten anlaşılmıştır.

Râzî, bu ayetle, Ashâb'tan bir grubun, -Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Osman İbnu Maz'un (radiyallahu anh)'un evinde, kıyâmet gününün dehşetini tasvir ederek o gün için iyi hazırlık yapılmasını tavsiye buyurmasından sonra- dünyayı terketme, güzel yemek ve içeceklerden vazgeçip gündüzleri oruç tutup geceleri namaz kılmak, yatak üzerinde uyumamak, kendilerini iğdiş etmek... gibi kararlara varmalarıyla ilgi kurar. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu yanlış karara varanları çağırıp: "*Ben böyle emretmedim, nefsinizin üzerinizde hakkı var, oruç tutun, yiyin de; gece namazı kılın, uyuyun da. Ben gece kalkarım ama uyurum da, oruç tutarım ama yerimde de. Etili de, yağlı da yerim, kadınlara da mukârenet ederim, kim benim sünnetimi beğenmezse benden değildir*" der.

Bu mevzuyla 80, 81. hadislerde açıkladık.

Rivayetten şu da anlaşılmalıdır

Nefse hâkim olmanın meşrû ve yegane yolu yiyeceklerden kısmak, bir başka ifadeyle helal olanı haram etmek değildir. İbadet, gözün haramdan sakınması, nefsin arzularını meşru hudud içerisinde tatmin etmek... gibi. Nefisle mücadelede sünnete uygun yol budur. Bunu yaptığımız takdirde gâye kendiliğinden hâsıl olur, helalleri haram kılma aşırılığına hacet kalmaz.⁷⁴⁴

9- وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [لَمَّا نَزَلَتْ لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُوا إِذَا مَا اتَّقَوْا وَآمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَيَّةً، قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ # أَنْتَ مِنْهُمْ]. أخرج مسلم وهذا لفظه، والترمذی.

9. (591)- İbnu Mes'ud (radiyallahu anh) anlatıyor: "*İnananlara ve faydalı iş işleyenlere, -sakınırlar, inanırlar, faydalı işler işlerler, sonra haramdan sakınıp inanırlar ve sonra isyandan sakınıp iyilik yaparlarsa- daha önceleri tatmış olduklarından dolayı bir sorumluluk yoktur...*" (Maide: 5/93) ayeti indiği zaman Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bana dedi ki:

"Bana senin onlardan olduğun söylendi." ⁷⁴⁵

AÇIKLAMA:

Hadisin sonunda "onlardan" olduğu belirtilen kimse Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) imiş gibi bir mâna çıkmaktadır. Ancak "onlardan" olan İbnu Mes'ud'dur. Şarabı haram eden âyetin nüzülü üzerine Ashab:

"Uhud savaşı sırasında kardeşlerimiz şarabı içmişlerdi arkasından öldüler, onların durumu ne olacak?" diye endişelenince bu ayet iner. Ayet şu mânayı ders vermektedir:

"Onlar henüz haram edilmezden önce içtikleri için, günahkâr değillerdir." Kible Kudüs'ten Mekke'ye çevrildiği zaman da Ashâb:

"Eski kible üzerine namaz kıldığı halde ölen kardeşlerimizin durumu ne olacak?" diye üzülüşler ve onları teselli sadedinde: "... Allah ibâdetlerinizi boşa çıkaracak değildir..." (Bakara: 2/143) mealindeki âyeti nazil olmuş, Ashab teselli bulmuş idi.

⁷⁴⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/452-453.

⁷⁴⁵ Müslim, Fedâilü's-Sahâbe: 109, (2459). Tirmizî, Tefsir, Mâide: (3056); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/454.

Sadedinde olduğumuz ayette "tatmak"la tercüme edilen kelimenin aslı taame'dir. Bu kelime Arapça'da çoğunlukla "yemek" mânâsında kullanılır. Sadedinde olduğumuz âyet bu mânâda tevil edilerek "daha önce içtikleri şarap sebebiyle mesul değiller" mânâsı çıkarılmıştır.⁷⁴⁶

10-10- وله في أخرى عن البراء رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [مَاتَ رَجَالٌ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللهِ # قَبْلَ أَنْ تُحَرَّمَ الْخَمْرُ فَلَمَّا حُرِّمَتْ قَالَ رَجَالٌ كَيْفَ بِأَصْحَابِنَا وَقَدْ مَاتُوا يَشْرَبُونَ الْخَمْرَ؟ فَزَلْتِ [E]يَةُ]. صححه الترمذی .

10. (592)- Yine Müslim'in bir başka rivayetinde Bera (radıyallahu anh) şunu anlatıyor: "Şarap haram edilmezden önce, Ashab (radıyallahu anhüm)'tan bazıları vefat etmişti. Şarap haram edilince birçok kimse: "Arkadaşlarımız şarap içerek öldüler, onların hâli ne olacak?" dediler. Bunun üzerine ayet indi: "İnananlara, ve faydalı iş yapanlara... daha önceleri tatmış olduklarından dolayı bir sorumluluk yoktur" (Maide: 5/93) ayeti indi.⁷⁴⁷

11-11- وعن عمر بن الخطاب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ: [اللَّهُمَّ بَيْنَ لَنَا فِي الْخَمْرِ بَيَانَ شِفَاءٍ فَزَلْتِ النَّبِيَّ فِي الْبَقْرَةِ: يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا. فَدَعَى عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فَفَرَنْتَ عَلَيْهِ فَقَالَ: اللَّهُمَّ بَيْنَ لَنَا فِي الْخَمْرِ بَيَانَ شِفَاءٍ. فَزَلْتِ النَّبِيَّ فِي النَّسَاءِ: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تَقَرَّبُوا الصَّوَّةَ وَأَنْتُمْ سَكَارَى [E]يَةُ؛ فَدَعَى عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فَفَرَنْتَ عَلَيْهِ فَقَالَ: اللَّهُمَّ بَيْنَ لَنَا فِي الْخَمْرِ بَيَانَ شِفَاءٍ. فَزَلْتِ النَّبِيَّ فِي الْمَائِدَةِ: إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمْ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللهِ وَعَنِ الصَّوَّةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ فَدَعَى عُمَرُ فَفَرَنْتَ عَلَيْهِ فَقَالَ: إِنْتَهَيْنَا أَنْتَهَيْنَا] أخرجه أصحاب السنن .

11. (593)- Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh) anlatıyor: Ömer: "Allah'ım, şarap hakkında bize tatminkâr bir açıklamada bulun" diye dua etmişti ki Bakara suresinde bulunan şu âyet indi: "Sana içki ve kumarı sorarlar de ki: "İkisinde hem büyük günah ve hem insanlara bazı faydalar vardır. Günahları faydasından daha büyüktür." (Bakara: 2/219).

Bunun üzerine Ömer (radıyallahu anh) çağırıldı ve âyet kendisine okundu. Ömer yine: "Allah'ım şarap hakkında bize tatminkâr bir açıklamada bulun" dedi. Bir müddet sonra Nisa suresindeki: "Ey iman edenler! Sarhoşken ne dediğinizi bilene kadar, cünübken, -yolcu olan müstesna- gusledene kadar namaza yaklaşmayın..." (Nisa: 4/43) ayeti nazil oldu. Ömer (radıyallahu anh) çağırıldı ve âyet kendine okundu. Ömer yine: "Allah'ım şarap hakkında bize tatminkâr bir açıklamada bulun" dedi.

Bir müddet sonra, Maide suresindeki âyet indi: "Ey iman edenler! İçki, kumar, putlar ve fal okları şüphesiz şeytan işi pisliklerdir. Bunlardan kaçın ki saadete eresiniz. Şeytan şüphesiz içki ve kumar yüzünden aranızda düşmanlık ve kin sokmak ve sizi Allah'ı anmaktan alıkoymak ister. Artık bunlardan vazgeçersiniz değil mi?" (Maide: 5/90-91). Ömer yine çağırılıp âyet kendisine okundu. Bu sefer "Evet Rabbimiz vazgeçtik, vazgeçtik" dedi.⁷⁴⁸

AÇIKLAMA:

Şarap istihlâki, İslâm öncesi Arap cemiyetinde çok yaygındı. Arpa, buğday, hurma, mısır, üzüm, pirinç, bal gibi çok değişik maddelerden şarap yapılırdı.

İslâm gelince, daha Mekke'de iken, şarap meselesine dikkat çekmiş, vahiyde yer vermiş idi. Ancak, böylesi köklü alışkanlıkların yasaklanması birden bire yapıldığı takdirde netice alınmazdı. Bu sebeple yukarıda kaydedilen rivayetten de anlaşılacağı üzere, hafiften şiddete doğru tedrici yasaklamalarla hareket edilmiş, son sözün söylenmesi epeyce te'hir edilmiştir. Ancak yasaklama kesinlikle ortaya konunca, herhangi bir mukavemetle karşılaşılmadan, şarap yüzünden kimseye ceza verilmeden, kesin netice alınmıştır. Mü'minler kendiliklerinden bırakmışlardır.

⁷⁴⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/454.

⁷⁴⁷ Tirmizî, Tefsir Maide: (3054). Tirmizî hadisin sahih olduğunu söyledi; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/454-455.

⁷⁴⁸ Tirmizî, Tefsir, Maide: (3053); Ebu Dâvud, Eşribe: 1, (3670); Nesâî, Eşribe: 1, (8, 286, 287). Tirmizî hadisin sahih olduğunu söyledi; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/455-456.

Biz bu bahsi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın mücadele metodu dahil, farklı yönleriyle, ilgili bahiste tahlil edeceğiz, oraya bakılsın (2276. hadis).⁷⁴⁹

12- وعن أنس رضي الله عنه قال: [سألوا النبي # حتى أخفوه في المسئلة فصعد ذات يوم على المنبر فقال: تسألوني عن شيء بينت لكم. فلما سمعوا ذلك أرموا ورهبوا أن يكون بين يدي أمر قد حصر. قال أنس رضي الله عنه فجعلت أنظر يمينا وشيما فإذا كل رجل منهم فأسه في ثوبه يبكي؛ فأنشأ رجل كان إذا حى يدعى إلى غير أبيه فقال يا رسول الله من أبي؟ قال: أبوك حذافة. فقال عمر: رَضِينَا بِاللَّهِ رَبًّا، وَبِأَسْمَدِ بْنِ دِينَارٍ، وَبِمُحَمَّدِ نَبِيًّا، نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الْفِتَنِ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ # مَا رَأَيْتُ فِي الْخَيْرِ وَالشَّرِّ كَالْيَوْمِ قَطُّ إِنَّهُ صَوَّرَتْ لِي الْجَنَّةَ وَالنَّارَ حَتَّى رَأَيْتُهُمَا دُونَ الْحَائِطِ]. أخرجه الشيخان والترمذی .

وزاد فنزلت: [يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تَسْأَلُونَ عَنِ الْغِيَابِ إِنْ تُبَدَّ لَكُمْ تَسْؤُكُمْ وَقَالَ ابْنُ شَهَابٍ: أَخْبَرَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُثْبَةَ قَالَ: قَالَتْ أُمُّ عَبْدِ اللَّهِ ابْنِ حُدَافَةَ لِعَبْدِ اللَّهِ: مَا رَأَيْتُ قَطُّ أَعْقَى مِنْكَ أُمَّنْتَ أَنْ تَكُونَ أُمَّكَ قَدْ قَارَفْتَ بَعْضَ مَا يُقَارَفُ أَهْلُ الْجَاهِلِيَّةِ فَتَفْضَحَهَا عَلَى أَعْيُنِ النَّاسِ؟ فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ: لَوْ أَلْحَقَنِي بَعْدَ أَسْوَدَ لَلْحِقْنُهُ]. «وَأَحْقَاءُ» فِي السُّؤَالِ اسْتِقْصَاءٌ وَ«كَثَارَ» وَ«أَرَمَ» بَفَتْحِ الْهَمْزَةِ وَالرَّاءِ إِذَا أُطْرُقَ سَاكِنًا مِنْ خَوْفٍ. «وَالرَّهْبَةُ» الْخَوْفُ وَالْفَزَعُ .

12. (594)- Hz. Enes (radiyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e sorular sordular. Soruda öylesine aşırı gittiler ki, birgün minbere çıkıp (öfkeyle):

"Sorun, her sorunuza cevap vereceğim" dedi. Cemaat bu sözü işitince, korkuyla başlarını öne eğdiler. Başlarına mühim bir hadise gelmekte olmasından korktular.

Enes (radiyallahu anh) devamla dedi ki: "Ben sağıma soluma bakmaya başladım. Bir de ne göreyim, herkes elbisesini başına sarmış ağlıyordu. (Kimseden ses çıkmıyordu). Derken, münakaşa falan ettiği zaman, babasından başka birisine nisbet edilen bir kimse ilk konuşan oldu:

"Ey Allah'ın Resûlü! Babam kimdir?" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Baban Hüzâfe'dir" buyurdu. Hz. Ömer (radiyallahu anh) de:

"Rabb olarak Allah'tan, din olarak İslâm'dan, peygamber olarak da Muhammed'den razıyız. Fitnelerden Allah'a sığınırız" dedi. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) de:

"Hayır ve şer her ikisinin de bugünkü kadar bol indiğini hiç mi hiç görmedim. Bana cennet ve cehennem gözle görülecek hale getirildi ve onları şu duvarın önünde gördüm." dedi.

Bir rivayette şu ziyade var: "... Bunun üzerine şu âyet indi: "Ey iman edenler! Size açıklanınca hoşunuza gitmeyecek şeyleri sormayın. Kur'ân indirilirken onları sorarsanız size açıklanır, (ama üzülürsünüz). Allah sorduğunuz şeyleri affetmiştir. Allah bağışlayandır, halimdir. Sizden önce bir millet onları sormuştu. Sonra da onları inkâr etmişlerdi" (Maide: 5/101-102).⁷⁵⁰

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Cehâlet hastalığının ilacı sormaktır", "Bir şeyde şüpheye düşerseniz benden sorun" buyurmuştur. Hz. Aişe:

"Ensar kadınları ne iyi kadınlardır, haya, onların dinlerini öğrenmeleri, bilgilerini artırmaları hususunda soru sormalarına mâni olmamıştır" diye övmüştür. İbnu Mes'ud (radiyallahu anhümâ):

"İlmin artması taleble, anlaşılması sualledir" diye açıklamıştır. İbnu Şihâb:

"İlim hazinedir, anahtarı sualdir" diye açıklar. Hasan Basrî de:

"Kim utanç belâsıyla ilim talebinden geri kalırsa cehâlet için şalvar giyer, öyle ise ilim talebinde utanmayı kovarak kendinizden cehalet şalvarını atın. Zira kimin yüzü yufkaysa ilmi de yufkadır" diye nasihat etmiştir.

Evet başta Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) olmak üzere bütün büyüklerimiz sormayı övmüş, ilim için soru sormanın gereğinde ittifak etmiştir.

Ancak bunun bir âdâbı olsa gerektir. Aslında bir değil, birçok âdâbı vardır. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le ilgili pekçok rivayette bu âdab üzerine durulduğu görülür.

⁷⁴⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/456.

⁷⁵⁰ Buhârî, Tefsir, Maide: 12; Rikâk: 27; İ'tisam: 3; Müslim, Fedâil: 134-138, (2359); Tirmizî, Tefsir, Maide: (3058); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/457.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la ilgili haberlerde, sual sormanın tahdid edilmiş olduğunu görmek oldukça dikkat çekici bir husustur. Tahdid ifâde eden bir rivayet yukarıda kaydedildi. Hatta sual tahdidiyle ilgili olarak, yukarıda gördüğümüz gibi âyet-i kerimenin nâzil olmuş bulunması, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın risâlet hayatında, kendisine soru sorma âdabının ne kadar ehemmiyetli bir durum olduğunu ifade eder.

Bazı rivayetler, mezkur âyetin nüzûlüne, haccın adediyle ilgili bir sualin sebep olduğunu belirtir. Şöyle ki: *"Oraya (Kâbe'ye) yol bulabilen insana, Allah için Kâbe'yi hacetmesi gereklidir."* (Âl-i İmrân: 3/97) ayetiyle hac farzedildiği zaman, cemaat:

"Her sene mi?" diye sorar. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) cevap vermez. Cemaat tekrar betekrar "her sene mi?" diye ısrarla sorar. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sonunda:

"Hayır, eğer evet deseyseniz her yıl yapmanız vâcib olurdu. Şayet vâcib kılınsaydı güç getiremezsiniz" buyurur ve bunun üzerine yukarıdaki âyet nazil olur.

Bazı rivayetlere göre bu soruyu soran bir "bedevî"dir, bazılarına göre "Benû Esed'den biri"dir ve soru Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı son derece kızdırmıştır. Bunun üzerine âyet nazil olmuştur.

Dikkat edilirse, âyet-i kerimenin zâhirinden "öğrenildiği takdirde hoşça gitmeyecek olan şeyden soru sormanın" yasaklandığı anlaşılır.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın soruyu tahdid eden uyarıları fazladır. Bir iki misal verelim:

1- *"Ben sizi terkettikçe siz de rahat bırakın (soru sormayın). Zira sizden öncekileri suallerinin çokluğu ve bir de peygamberleri hakkında ihtilafları helâk etmiştir."*

2- *"Allah farzlar emretmiştir, sakın onları ihmal etmeyin, bir kısım da yasak sınırlar koymuştur, sakın bunları aşmaya kalkmayın. Bazı şeyleri de haram kılmıştır, sakın bunları ihlal etmeyin. Bazı şeylere de -unuttuğu için değil- acıdığı için, yani rahmet olsun diye sükut buyurmuştur, sakın bunlardan sual sormayın."*

3- *"Müslümanların cürüm yönüyle en büyüğü o kimsedir ki, haram edilmemiş bulunan bir şeyden sual sorar da onun suali üzerine o şey haram kılınır."*

4- *"Allah sizde görülen üç şeyden nefret eder: Dedikodu, malı ziyan etmek, çok sual sormak."*

5- *"Kişi kardeşiyle oturunca öğrenmek için sorsun, inadlaşmak için değil" vs.*

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir defasında, sualde ısrar eden bir kimsenin davranışı karşısındaki hoşnutsuzluğunu ifade eden bir adamı "kâhinlerin kardeşi"ne teşbih buyurmuştur.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bu husustaki uyarıları Ashâb-ı Kiram'ı soru sorma hususunda öylesine ihtiyatlı hâle getirmişti ki, bu ihtiyat bir çoğunda korkuya dönüşmüştü. "Biz Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a soru sormayız, olur ki hakkımızda Allah bir vahiy indiriverir veya Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir söz sarfeder, ilânihaye hakkımızda ar olarak kalır" diyenler vardı.

Bu edeb Ashab arasında istikrar bulduktan sonra, Hz. Ebu Hüreyre, Hz. Aişe (radıyallahu anhümâ) gibi cesaretiyle tanınanlar dışında kimse soru sormaya cesaret edemiyordu. Tabii ki, bu âdâbı bilmeyen bedeviler hâriç. Enes hazretleri (radıyallahu anh): "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a soru sormada bedeviler insanın en cüretkârlarıydı" der. Bu yüzden, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın huzurunda iken beraberlerinde bir de bedevinin bulunması Ashabı sevindirirdi. Çölden, sual soracak "akıllı" bir bedevinin gelmesi temenniler arasındaydı. Hatta bir kısım meselelerin sorulması için "câhil" bedevilerin teşvik ve tahrik edildiğini rivayetlerde görmekteyiz. Şâtîbî, Cebrâil (aleyhisselam)'ın zaman zaman bedevî kıyâfetiyle gelip sual sorması ile bu temenni arasında bir irtibat bulunmaktadır.

İbnu'l-Arabî, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında sual yasağının konmasını "insanlara zorluk getirecek bir vahyin gelmesini önleme düşüncesi"ne bağlar ve ilâveten der ki: "O (aleyhissalâtu vesselâm)'nun vefâtından sonra bu endişe kalktı. Ancak, seleften gelen pekçok rivâyet, vukua gelmeyen meselelerin sorulmasını yasaklamakta, mekruh addetmektedir."

Diğer bir kısım rivayetler, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı ilgilendiren meselelerde halkın birbirine sorduğunu, helal şeyler hakkında da Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a çokca sual sormaları üzerine bâzan "haram" hükmünün geldiğini belirtirler. Bu cümleden olarak, Hz. Câbir, telâun (lânetleşme) ayetinin çok sual sebebiyle geldiğini öyler.

Bu konuda şu söylenebilir: İslâm'ın bazı meselelerde değişik zaman, mekan ve şartlara göre az-çok farklı yorumlara müsamahaşı vardır. Teferruat meselelerinde farklı anlayışlara ve farklı tatbikata müsamaha esprisini korumak dinimizin mühim stratejilerinden biridir. Hatta Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) İslâm'ı "Hanefiyye semhâ" diye över, "Hiristiyanlık ve Yahudilikte olmayan müsamaha bizde vardır" diye iftihar eder. Şu halde teferruat meselelerin âyet veya hadislerle nihai bir şekilde bağlanması, Şâri tarafından istenmektedir. Bir konuda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın beyanda bulunması, bir başka ifade ile, herhangi bir meselenin sünnetle şekillenmesi Müslümanlar için bağlayıcı bir durumdur. Bizzat Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ifâdesiyle Şâri, "unuttuğu için değil, insanlara merhameti sebebiyle" bazı meselelerin muğlak kalmasını istemiştir. Bu bir kolaylık ve rahmet vesilesidir. Soru yasağı bunun için konmuştur.

Sual meselesine giren mühim adabtan biri de iyice bilinmeyen hususta cevap vermemektir. İslâm âlimleri bu meselede ittifak ederler. İbnu Ömer (radıyallahu anh)'in koyduğu şu kâide herkesce benimsenmiştir. "Allahu â'lem demek kişinin ilmindendir." Şöyle buyururlar: "Kişi sorulan şeyi iyi bilirse cevap vermeli, iyice bilemezse "Allah daha iyi bilir (Allahu âlem)" demelidir. Çünkü kişinin bilmediği hususlarda "Allahu a'lem" demesi onun

ilmindedir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu konuda daha sarîh bir ifade kullanmayı tavsiye eder. "Bilmiyorum." Aynen şöyle derler: "İlim üçtür: "Kur'ân-ı Kerim, yaşayan sünnet ve bilmiyorum (Lâ edri) demek."

Rivayetler, keza sorulara Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın da "bilmiyorum" diye cevap vererek, bu babta başta ulemâ, bütün ümmetine örnek olduğunu göstermektedir: İbnu Ömer anlatıyor: "Bir adam Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek:

Ey Allah'ın Resulü! Hangi yer daha hayırlıdır? diye sordu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Bilmiyorum (Lâ edri)" dedi. Adam:

"Pekâlâ, hangi yer kötüdür?" diye sorunca Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yine

"Lâ edri (bilmiyorum)" cevabını verdi. Bir müddet sonra Cebrail geldi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ona sordu:

"Ey Cibril hangi yer daha hayırlıdır?" O da:

"Bilmiyorum" diye cevap verdi..." Neticede cevap Cenab-ı Hakk'tan geliyor:

"Hayırlı yerler mecsidlerdir, şerli yerler de çarşı-pazardır."

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı bu konuda da örnek alan İslâm âlimleri kendilerine sorulan soruların çoğunluğuna "Lâ edri (bilmiyorum!)" diye cevap vermekten ar duymamışlardır.⁷⁵¹

13- وعن ابن المسيب قال: [البَحِيرَةُ الَّتِي يُمْنَعُ دَرُّهَا لِلطَّوَاغِيَتِ فَتَ يَحْلُبُهَا أَحَدٌ. وَالسَّائِبَةُ كَانُوا يُسَيِّبُونَهَا] لِهَتِّهِمْ يُحْمَلُ عَلَيْهَا شَيْءٌ. وَالْوَصِيلَةُ الَّتِي تُبَكَّرُ فِي أَوَّلِ نِتَاجِ الْبَلِّ بِأَنْثَى ثُمَّ تُنْتَى بِأَنْثَى، وَكَانُوا يُسَيِّبُونَهَا لِطَّوَاغِيَتِهِمْ إِنْ وَصَلَتْ إِحْدَاهُمَا بِأُخْرَى لَيْسَ بَيْنَهُمَا ذَكَرٌ. وَالْحَامُ فَحَلُّ الْبَلِّ يَضْرِبُ الضَّرَابَ الْمَعْدُودَ فَإِذَا قَضَى ضَرَابَهُ وَدَعَا لَهُ لِلطَّوَاغِيَتِ وَأَغْفُوهُ مِنَ الْحَمْلِ وَسَمَّوْهُ الْحَامَ. قَالَ، وَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: رَأَيْتُ عَمْرُو بْنَ عَامِرٍ الْخُرَاعِيَّ يَجْرُ قُصْبَهُ فِي النَّارِ كَأَنَّ أَوَّلَ مَنْ سَيَّبَ السَّوَائِبِ. [أَخْرَجَهُ الشَّيْخَانُ.] وَالْقُصْبُ وَاحِدٌ الْقَصَابِ، وَهِيَ الْمَعَاءُ.

13. (595)- Tabiîn'den İbnu'l-Müseyyeb anlatıyor: "el-Bahîra, cahiliye Araplarınca, sütü putlara bağışlanan, bu sebeple hiç kimse tarafından sağılmayan deveye denirdi. Es-Sâibe; ilahları için salıverilen, üzerine hiçbir yük vurulmayan deveye denir. El-Vasile; İlk doğumunu dişî yapıp sonra ikinci doğumunu da dişî yapan ve araya erkek doğum girmeyen devedir, bu da putlar için salıverilir, hiçbir şekilde istifade edilmezdi. El-Hâm; dölünden muayyen batın yavruya ulaşılan erkek devedir, bu da putlara adanır, yükte kullanılmazdı."

İbnu'l-Müseyyib, Ebu Hüreyre'den şu sözü nakleder: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki: "Amr İbnu Amir el-Huzâ'i'yi, cehennemde barsaklarını sürürken gördüm. Bu adam, hayvanları putlara adak olsun diye ilk salıveren (sâibe bırakan) kimse idi."⁷⁵²

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Kur'ân-ı Kerim'de geçen birkaç tabiri açıklamaktadır. Tabirlerin geçtiği ayet şöyle:

"Allah, kulağı çentilen (bahîra), salıverilen (saibe); erkek, dişî ikizler doğuran (vasile), on defa yavrulamasından ötürü yük vurulmayan (hâm) hayvanların adanmasını emretmemiştir, fakat inkâr edenler Allah'a karşı yalan uydururlar ve çoğu da akletmezler" (Maide: 5/103).

Burada dikkat çekeceğimiz bir husus şudur: Said İbnu Müseyyib tarafından mezkur tabirler hakkında hadis metninde yapılan açıklama ile, tefsirlerde ve başkaca kaynaklarda (mesela en-Nihâye'de) kaydedilen açıklama tamâmen aynı değildir. Tefsirlerde kaydedilen ve Türkçe meallere aksettirilen mânaya göre bu tâbirler, daha vâzih olarak şöyle açıklanmaktadır:

"Cahiliye devrinde Araplar, bir dişî deve beş batın doğurur, beşinci erkek olursa onun kulağını yararlar, salıverirlerdi. Onu ne sağlarlar, ne binerler, ne de kullanırlardı. Bahire nezri budur. Bahr=yarmak demektir, bahire yarık, yani kulağı yarılmış adak deve mânasıdır.

Bir adamın başına herhangi bir dert gelirse ondan kurtulmak için, putlar namına deve adar, gayesi hasıl olunca o deveyi salıverir, ondan faydalanmayı kendisine haram ederdi. Sâibe budur.

Hayvan dişî doğurursa kendilerinin, erkek doğurursa putlarının olurdu. Şâyet ikisini birden doğurursa: "Dişî erkeğe kavuştu" derler, bu dişiden dolayı erkeğini de kurban etmezlerdi. Vasile de budur.

⁷⁵¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/457-461.

⁷⁵² Buhârî, Menâkib: 9, Tefsir, Maide: 13; Müslim, Cennet: 51, (2856); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/462.

Bir erkek devenin dölünden on batın doğarsa onun sırtını haram sayarlar, onu hiçbir sudan ve mer'adan menetmezler ve "sırtı himaye edilmiştir" derler ki hâm budur.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'in cehennemde barsağını sürüklediğini haber verdiği Amr İbnu Âmir el-Huzâî'ye gelince: Bu kimse develerden saibe ve bahire gibi adakları Araplar arasına ilk sokan kimsedir. Rivayetler, Mekke'deki belli başlı putların da ilk defa bu hanif tarafından ihdas edilerek, Hz.İbrahim'in tevhid dininin bozulduğunu açıklamaktadır.

Rivayete göre Amr bir ara Mekke'den Şam'a gitmişti. Belka mıntıkasındaki eski Meâb şehrine -ki, o zamanlarda burası Amâlîka'nın dinlenme yeri idi- vardığında Amâlîka'nın putlara taptıklarını gördü. Bu putlardan kurak zamanlarda yağmur, harp ve felâket zamanlarında yardım istediklerini öğrendi. Onlardan isteyip aldığı Hübel adlı bir putu götürüp Ka'be'ye dikti. Halkı buna tâzim ve ibâdete dâvet etti.

Keza, cahiliye Araplarının diğer bir meşhur putu olan Lât da Amr'ın eseridir. Şöyle ki: Benî Sakîf'ten hayır sâhibi bir kişi hac mevsiminde, tarihen Sahratu'l-Lât (Lât Kayası) diye anılan bir taş üstünde Arapların sevîk dedikleri kavutu, su ile karıştırıp helva yaparak hacılara dağıtırdı. Bu hayır sâhibi öldüğünde Amr bunu da bir fırsat sayarak halka: "Bu adam ölmemiştir, bu helva taşının içine girmiştir" diyerek bu taşı da bir put yapmış ve halkı tapmaya davet etmiştir.

Amr'ın, cahiliye Arapları arasında soktuğu bid'atlardan biri de yukarıda temas edilen adak hayvanlarının yavrularından istifade etme şekliyle ilgilidir: Yavrular, canlı doğarsa erkekler istifade eder, kadınlar edemezdi. Ölü doğarsa kadın erkek her ikisinin de bunda ortak olduğunu söylerlerdi. En'am suresindeki 139. âyet bu hurâfeye temas ederek, böyle inananların cezalandırılacağını bildirir:

"Bu hayvanların karınlarında olan yavrular yalnız erkeklerimize mahsus olup, eşlerimize yasaktır. Ölü doğacak olursa hepsi ona ortak olurlar" dediler. Allah bu türlü sözlerin cezasını verecektir. Çünkü O hâkimdir, âlimdir" (En'am: 6/139).⁷⁵³

14- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: [خَرَجَ رَجُلٌ مِنْ بَنِي سَهْمٍ مَعَ تَمِيمِ الدَّارِيِّ بْنِ بَدَا فَمَاتَ السَّهْمِيُّ بِأَرْضِ لَيْسَ بِهَا مُسْلِمٌ فَلَمَّا قَدِمُوا بِيَتْرَكْتَهُ فَقَدُوا جَامًا مِنْ فِضَّةٍ مَخْوَصًا بَذَهَبٍ فَأَخْلَفَهُمَا رَسُولُ اللَّهِ # ثُمَّ وَجَدَ الْجَامَ بِمَكَّةَ فَقَالُوا ابْتِغَاءَهُ مِنْ تَمِيمِ الدَّارِيِّ وَعَدِيِّ، فَقَامَ رَجُلٌ مِنْ أَوْلِيَائِهِ فَخَلَفَا: لَشَهَادَتِنَا أَحَقُّ مِنْ شَهَادَتَيْهِمَا، وَإِنَّ الْجَامَ لِصَاحِبِهِمْ. قَالَ وَفِيهِمْ نَزَلَتْ: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ [E]يَّة]. أخرجہ البخاری و أبو داود و الترمذی. «وَالْجَامُ» «أ» «تَاء» «وَتَخْوِصُ» «ه» «أَنْ تَجْعَلَ عَلَيْهِ صَفَانِحَ مِنْ ذَهَبٍ كَخَوْصِ النَّخْلِ .

14. (596)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: Benu Sehm'den bir kişi, Tecîmüd'-Dârî ve Adiy İbnu Bedda ile birlikte yola çıktı. Es-Sehmî, hiç Müslüman bulunmayan bir yerde vefat etti. Terikesini Temin ve Adiy getirdiler. Ancak (Sehmî'nin yakınları vasiyette adı geçen) gümüş işlemeli bir kabı (teslim edilen mallar arasında) bulamadılar. (Şikayet üzerine) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu hususta ikisine (Temin ve Adiy'e) yemin ettirdi. Sonra kap Mekke'de bulundu. Kabin yanlarında bulunduğu kişiler:

"Biz bunu Temin ve Adiy'den aldık" diye yemin ettiler. Sehmî'nin yakınlarından iki kişi de kalkıp Allah'a yemin ederek:

"Bizim şahitliğimiz o ikisinin şehâdetinden daha doğrudur, kap da arkadaşımıza aittir" dediler.

İbnu Abbâs der ki şu âyet bunlar hakkında nâzil oldu:

"Ey iman edenler! Ölüm birinize geldiği zaman vasiyet ederken içinizden iki adil kimseyi, şâyet yoklukta olup başınıza da ölüm musibeti gelmişse, namazdan sonra alıkoyacağınız, -şüpheleniyorsanız, "Akraba bile olsa yeminle hiçbir değeri değiştirmeyeceğiz, Allah'ın şahidliğini gizlemeyeceğiz, yoksa şüphesiz günahkârlardan oluruz" diye yemin eden- sizden olmayan iki kişiyi şahid tutun. Eğer bu şahidlerin günah işlemiş oldukları ortaya çıkarsa ölene kadar yakın hak sahibi diğer kişi bunların yerine geçer ve "bizim şahidliğimiz ikisininkinden de daha doğrudur, biz aşırı gitmedik, yoksa şüphesiz zulmedenlerden oluruz" diye Allah'a yemin ederler. Bu, şahitliği gerektiği gibi yapmalarını veya yeminlerinden sonra yeminlerin kabul edilmesinden korkmalarını daha iyi sağlar. Allah'tan sakının, dinleyin, Allah fâsık kimselere yol göstermez" (Mâide: 5/106-108).⁷⁵⁴

AÇIKLAMA:

⁷⁵³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/462-463.

⁷⁵⁴ Buhârî, Vesâya: 35; Tirmizî, Tefsir, Maide: (3062); Ebu Dâvud, Akdiye: 19, (3606); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/464.

Hadiste adı geçen Temîmü'd-Dâri sahabidir. Şerhlerde açıklandığı üzere Adıyy de Temîm'in yakınlarından, ancak sahabi değildir. Hâdis, Temîm (radiyallah anh)'in İslâm'a girmesinden önce cereyan etmiştir. Binaenaleyh, Müslüman Sehmî'nin vasiyetini teslim ettiği iki kişiden ikisi de Hıristiyandır.

Başka kaynaklarda gelen ziyâde bilgilere göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Temim'e yemin ettirince o ihânetini itiraf etmiş, bunun üzerine ona:

"Ey Temim Müslüman ol, Allah senin müşrik iken yaptığın günahları affetsin" teklifinde bulunmuş, o da kabul etmiştir. İslâm'ında samimi olmuştur.

Hadisten çıkan hükme gelince: "Başta Hanbelîler olmak üzere bir kısım âlimler, bir Müslüman, kâfirlerin arasında yalnız kalır, ölüm halinde vasiyette bulunur ve onun vasiyetine yalnızca bu kâfirler şahidlik ederse bu şehâdet makbuldür. Çünkü âyet-i kerime buna hükmetmektedir. Yukarıda kaydedilen İbnu Abbâs hadisinin gösterdiği üzere Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da bununla amel etmiştir.

Ancak Ebu Hanîfe, Şafîi ve Mâlik hazretlerine göre bu şehâdet makbul değildir. Çünkü vasiyet dışındaki meselelerde şahidliği makbul olmayanların -fasık gibi- vasiyetle ilgili meselelerde de kabul edilmez.⁷⁵⁵

15- وعن عمار بن ياسر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ #: أَنْزَلْتُ الْمَائِدَةَ مِنَ السَّمَاءِ خُبْزاً وَلَحْمًا، فَأَمَرُوا أَنْ يَخُونُوا وَ يَدْخِرُوا لِغَدٍ، فَخَانُوا وَادَّخَرُوا وَرَفَعُوا لِغَدٍ، فَمَسِيخُوا قِرْدَةً وَخَنَازِيرَ]. أخرجه الترمذی .

15. (597)- Ammâr İbnu Yâsir (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "(Kur'an-ı Kerim'de zikri geçen) sofrâ gökten ekme ve et olarak indirildi. Bu mucizeye mazhar olanlara, ihanet etmemeleri ve ertesi gün için, o yiyeceklerden ayırmamaları emredildi. Ancak onlar bunu dinlemediler, hem ihânet ettiler hem de yemeklerinden ayırıp ertesi gün için sakladılar. Bunun üzerine ceza olarak maymun ve hınzır suretine çevrildiler."⁷⁵⁶

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Maide suresinde geçen bir hadise hakkında -ki sure, ismini bu hadiseden alır- kısa bir açıklama sunmaktadır: Hz. İsa'nın havarileri, imanlarının artması için, kendilerine gökten bir sofrâ inmesini talep ederler (112-114. ayetler). Cenâb-ı Hakk bu talebe şu cevabı verir: "Ben onu size indireceğim, bundan sonra içinizden kim inkâr ederse, dünyalarda kimseye azâb etmeyeceğim şekilde ona azâb edeceğim" (Maide: 5/115).

Bu ayetin açıklamasından İslâm alimleri bazı farklı fikirler ileri sürmüşlerdir.

1- Ayette bahsedilen sofrâ Hz. İsa zamanında Yahudilere indirilmiştir. Sofra inme hadisesine hem âyet, hem de bir kısım rivayetler delalet eder.

2- Bazı âlimler bu sofranın inmediğine kâil olmuşlardır. Bunlar ayeti darb-ı mesel olarak alırlar, Hıristiyanlarca sofrâ mucizesi diye bir mucizeye inanılmaması, bilinmemesi keyfiyetini de fikirlerini te'yid edici bir unsur olarak zikrederler.

Ancak, Cumhuriyet'in görüşü, âyetin zâhirinde de çıkan mânaya uygun olarak havâfîlere sofranın Hz. İsa'nın zamanında inmiş olmasında ittifak eder.⁷⁵⁷

EN'AM SURESİ

1- عن علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّ أَبَا جَهْلٍ قَالَ لِلنَّبِيِّ #: إِنَّا نَكْذِبُكَ وَلَكِنْ نُكْذِبُ مَا جِئْتَ بِهِ. فَأَنْزَلَ اللهُ تَعَالَى: فَإِنَّهُمْ يَكْذِبُونَكَ وَلَكِنَّ الظَّالِمِينَ بِآيَاتِ اللهِ يَجْحَدُونَ]. أخرجه الترمذی .

1. (598)- Hz. Ali (radiyallahu anh) anlatıyor: Ebu Cehil mel'un, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e: "Biz seni yalanlamıyoruz, biz senin getirdiğin şeriatı tekzip ediyoruz" dedi. Bunun üzerine Cenab-ı Hakk şu âyeti inzal buyurdu:

⁷⁵⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/465.

⁷⁵⁶ Tirmizî, Tefsir, Maide: (3063); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/465.

⁷⁵⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/465-466.

"(Ey Muhammed!) Onların söylediklerinin seni üzeceğini elbette biliyoruz, doğrusu onlar, seni yalancı saymıyorlar, fakaz zalimler Allah'ın âyetlerini bile bile inkâr ediyorlar. Senden önce nice peygamberler yalanlandı ve kendilerine yardımcımız gelene kadar yalanlamalarına ve sıkıştırılmalarına katlandılar..." (En'âm: 6/32-34).⁷⁵⁸

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ahlâken üstünlüğünü te'yid eden rivayetlerdendir. Çocukluğundan itibaren muhitinde öylesine bir yüce ahlâk örneği vermiştir ki, herkes onu "Muhammedü'l-Emin" diye bilmıştır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kâmil seviyedeki üstün ahlâkında o kadar sâbit kadem olmuş, öylesine tavizsiz, inhirafsız devam etmiş ki, İslâm davasına girmezden önce zihinlerde hâsıl olan kanaat bilâhare hiç sarsılmamıştır. Yukarıda Ebu Cehil'den kaydedilen söz bunun en güzel, en mukni vesikasıdır. Çünkü Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bilinen en azılı düşmanı Ebu Cehil olmuştur. Bir Arap atasözü "Gerçek fazilet düşmanın da itiraf ettiği fazilettir" der.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın risâlet hayatında, en ziyade müessir olan âmillerden birinin bu beşerî ve ahlâkî kemâli olduğunu belirtmek isteriz.

Getirdiği risalet ve vahdaniyet davasının ilk mukni delili de bu olmuştur. Rivayetlerin te'yid ettiği üzere, ilk vahye mazhar olduğu gün büyük bir heyecan ve hatta "kâhîn mi oluyorum, şair mi oluyorum?" diye korkuya düşen Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı Hz. Hatice (radiyallahu anhâ) teskin ve teselli ederken ahlâkî vasıflarını hatırlatmıştır. "Korkma, Allah'a kasem olsun, Allah seni asla rüsvay etmez, çünkü sen sıla-ı rahmi ihmâl etmezsin, acizin işini görür, fakirin yerine kazanıverir, misafire ikram eder, hak yolunda musibete uğrayanlara yardım edersin" der. Böylece anlıyoruz ki, Risâlet-i Muhammediye'nin hakkaniyeti hususunda ilk ikna olan Hz. Hatice'nin yegâne delili, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kemal mertebesindeki ahlâkıdır, beşeriyetidir. Hz. Hatice (radiyallahu anhâ) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı teskin ve iknada aynı delilleri kullanmıştır.

Risaleti alenî olarak tebliğ emrini aldığı zaman (Şuara: 26/214) Safa tepesine topladığı yakınlarına hitab ederken şöyle:

- "Size düşmandan haber versem bana inanır mısınız?" diye başlamış, cemaatten:

- "Evet inanırız, çünkü sen Muhammedü'l-Emin'sin, yalan söylemezsin.." meâlinde te'yid aldıktan sonra risaletiyle ilgili beyanatta bulunmuştur.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Kur'an tarafından te'yid edilecek olan (Kalem: 68/4) Kemal derecesindeki beşerî ahlâkı, davasında hak ve sâdık olduğu hususunda ilk yıllara ait bir delil olmayıp, günümüze kadar müessiriyetini muhafaza eden mühim delillerden biridir.⁷⁵⁹

2- وعن سعد بن أبي وقاص رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ # سِتَّةَ نَفَرٍ؛ فَقَالَ لَهُ الْمُشْرِكُونَ: اطْرُدْهُؤُا ۚ يَجْتَرُّونَ عَلَيْنَا. قَالَ: وَكُنْتُ أَنَا وَابْنُ مَسْعُودٍ، وَرَجُلٌ مِّنْ هُدَيْلٍ، وَبَلَلٍ، وَرَجُلَانِ لَسْتُ

أَسْمِيَهُمَا؛ فَوَقَعَ فِي نَفْسِ رَسُولِ اللَّهِ # مَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ يَقَعَ؛ فَحَدَّثَتْ نَفْسُهُ. فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: وَ تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْعَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ] . أخرجه مسلم .

2. (599)- Sa'd İbnu Ebî Vakkas anlatıyor: "Biz altı kişi Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte oturuyorduk. Müşrikler ona:

"Şunları huzurundan kov, bizimle sohbe cür'et etmesinler" dediler.

Sa'd devamla diyor ki, orada ben vardım, İbnu Mes'ud, Hüzeyl kabilesinden bir kişi, Bilal ve ismini hatırlayamadığım iki kişi daha varlardı.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın içine Allah'ın dilediği birşeyler düşmüştü. Kendi kendine içinden mırıldandı. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk şu âyeti inzal buyurdu:

"Sabah akşam Rabblerin rızasını isteyerek O'na yalvaranları kovma. Onların hesabından sana bir sorumluluk yoktur, senin hesabından da onlara bir sorumluluk yoktur ki onları kovarak zulmedenlerden olasın" (En'âm: 6/52)⁷⁶⁰

AÇIKLAMA:

⁷⁵⁸ Tirmizî, Tefsir, En'âm: (3066); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/466.

⁷⁵⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/466-467.

⁷⁶⁰ Müslim, Fedailu's-Sahâbe: 45 (2413); İbnu Mâce, Zühd: 7, (4128); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/468.

Mekkeli müşriklerin Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a itirazlarının sebepleri araştırılacak olsa, başta gelen hususlardan biri olarak, onlardaki tekebbür duygusu karşımıza çıkacaktır. Yani, son derece hiyerarşize olmuş Mekke sosyetesinde içtimâî tabakalaşmanın tepesinde asiller, zenginler vardı. Bunlar fakirleri, köleleri, âzadlıları, yabancıları hakir görürlerdi. Onlarla beraberliğe, sohbetle tahammülleri yoktu.

İslâm ise herkesi kardeş yapmıştı: "*İnananlar kardeştir*" (Hucurât: 49/10) diyordu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın etrafını ilk saranlar büyük çoğunluğu ile bu cebâbire ve bu zengin takımı tarafından horlanan, ezilen köleler, fakirler, kimsesizler idi. Para ve makamlarına mağrur kimseler bunlarla eşitliğe, kardeşliğe yanaşmıyorlar, sohbet meclisinde beraberliği bile ar telakki ediyorlar, zül addediyorlardı. Abese suresinde daha belirgin olarak görüldüğü üzere Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bile, Kureyş ulularının bu mütemâdi ve ağır baskıları karşısında onları İslâm'a kazanma ümid ve gayretiyle, zaman zaman tereddüde düşebiliyordu. İşte bu âyet dahi söylediğimiz hususa şehâdet olan Kur'ânî delillerden biri olmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim'in, dini öğrenmek üzere gelen, Allah ve Resulü'nün sevgisiyle kaynaşıp birleşen insanlar arasında ayırım yapmayı "zulüm" olarak vasıflandırması, düşünülmesi gereken bir başka husustur.⁷⁶¹

3- وعن سعد أيضاً رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [قَالَ فِي هَذِهِ آيَةٍ؛ قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَى أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَاباً مِنْ فَوْقِكُمْ أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ. قَالَ: فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: إِنَّهَا كَأَنَّكَ وَلَمْ يَأْتِ تَأْوِيلُهَا بَعْدَ].
أخرجه الترمذی. والمراد بالتأويل هنا: الوجود والوقوع، التفسير ونحوه .

3. (600)- Yine Sa'd İbnu Ebi Vakkas (radıyallahu anh) "*Ey Muhammed! De ki: "Üstünüzden ve altınızdan size azab göndermeye, sizi fırka fırka yapıp kiminize kiminizin hıncını tattırmaya kâdir olan O'dur. Anlasınlar diye âyetleri nasıl yerli yerince açıkladığımızı bak"* (En'âm: 6/65) âyeti hakkında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Haber verilen bu durum ilerde olacaktır, henüz olmuş değildir."⁷⁶²

AÇIKLAMA:

Ayette geçen "üstünüzden..." tabiriyle "gökten taş yağdırma", "altınızdan.." tâbiriyle hasf denilen "yerin yarılması" kastedilmektedir. Bunlar azan milletlere geçmişte verilen cezalardandır. Ayet-i kerime, bu ümmete de azdığı takdirde aynı belâların gelebileceğini haber vermektedir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da âyette temas edilen durumların istikbalde geleceğini ihbar etmektedir.

Bu rivâyet, taş yağması ve yer yarılması (hasf) cezalarının Muhammed ümmetinden kaldırıldığını haber veren başka rivayetlerle teâruzla düşmektedir. Şöyle ki:

İbnu Abbâs (radıyallahu anh)'ın Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan rivayetine göre şöyle buyurmuşlardır:

"Ümmetinden dört şeyi kaldırması için Allah'a dua ettim. Rabb Teâla bunlardan ikisini kaldırdı, diğer ikisini kaldırmadı. Ben ümmetinden gökten taş yağması, yerin yarılması, aralarında ayrılıklara düşüp parçalanmaları, birbirlerinden sıkıntı azabı çekmeleri şeklinde gelebilecek cezaların kaldırılmasını dilemiştim. Allah taş yağma ve yer yarılma cezalarını kaldırdı, diğer ikisini kaldırmaktan imtina etti."

Ayette ifade edilen ilk iki cezanın da gelebileceği ihtimali ile bu hadiste kaldırılmış olduğunun beyanı nasıl uzlaştırılabilir?

Şârihlere göre şöyle bir te'vil mümkündür: İbnu Abbas (radıyallahu anh)'dan nakledilen hadiste belirtilen dua muayyen bir zamanla sınırlandırılabilir. Yani Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ilk muhatapları olan Ashâb devriyle veya onları tâkip edecek olan faziletli insanların (selef) asırlarıyla kayıtlamak mümkündür. Nitekim o devirlerde mezkûr iki ceza gelmemiştir. Ancak sonraki asırlarda vuku'u caizdir, hadise muhalefet etmez.

Şu tarz bir te'lif de câizdir: Bu cezalar bütün ümmete şâmil olmayacaktır. Zamanla kayıtlı olmaksızın, bazı ferdlerin başına bu cezaların geleceği haber verilmiştir, tıpkı kâfir düşmanın ve umumi kıtlık yıllarının musallat edileceğinin bildirilmesi gibi: Müslim'de Sevbân (radıyallahu anh)'dan rivayet edildiğine göre Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur:

"Allah bana arzın doğusunu batısına dürerek gösterdi. Ümmetimin hakimiyeti bana dürülmüş olan yerlere kadar ulaşacak. Bana kızıl (altın) veya beyaz (gümüş) iki hazine verildi. Ben Rabbinden ümmetimi kıtlıkla helak etmemesini ve kendilerinden başka düşmanın tasallutuna uğrayarak ortadan kaldırmamalarını talep ettim. Rabbin dedi ki: "Ey Muhammed, ben bir şeye hükmettim mi artık o geri çevrilmez. Ben ümmetinden umumi bir kıtlıkla helak olmayı kaldırdım, kendilerinden başka bir düşmanın tasallutuyla yok edilmelerini de kaldırdım..."

Şu halde bu hadis mevzîi şekilde kıtlıkların, mahallî olarak düşman istilalarının olacağını ifade eder, ama toptan helak olmak söz konusu değil.

Öyle ise ayetle hadis arasında teâruz yoktur, âyet kısmı belaları kastedmiş olabilir, hadis de zaten kısmî belaların değil, umumi belaların gelmeyeceğini haber veriyor.⁷⁶³

⁷⁶¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/468-469.

⁷⁶² Tirmizî, Tefsir, En'âm: (3068); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/469.

4- وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قال رسولُ اللهِ # لَمَّا نَزَلَتْ: قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَى أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِّنْ فَوْقِكُمْ. قَالَ: أَعُوذُ بِوَجْهِكَ. أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ. قَالَ: أَعُوذُ بِوَجْهِكَ؛ فَلَمَّا نَزَلَتْ: أَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيْعًا وَيُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ. قَالَ هَاتَانِ أَهْوَنُ أَوْ أَيْسَرُ]. أخرجُه البخارى والترمذى .

4. (601)- Hz. Câbir (radiyallahu anh) anlatıyor: "(Ey Muhammed!) De ki: üstünüzden ve altınızdan size azab göndermeye kâdir olan O'dur..." âyeti indiği esnâda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "...üstünüzden" ibaresinden sonra: "Ya Rabbi sana sığınırım" dedi. Ne zaman ayetin devamı olan: "... Sizi fırka fırka yapıp kiminize kiminizin hıncını tattırmaya kâdir olan O'dur" kısmı nâzil olunca: "Bu iki azab daha hafif, (telafisi) daha kolay" buyurdu."⁷⁶⁴

5- وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [لَمَّا نَزَلَتْ؛ الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ شَقَّ ذَلِكَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ وَقَالُوا: أَيْنَا يَظْلِمُ نَفْسَهُ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ #: لَيْسَ ذَلِكَ إِنَّمَا هُوَ الشِّرْكَ. أَلَمْ تَسْمَعُوا قَوْلَ لُقْمَانَ بْنِ يَسْرِ: يَا بُنَيَّ تَشْرِكُ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ]. أخرجُه الشيخان والترمذى .

5. (602)- İbnu Mes'ud (radiyallahu anh) anlatıyor: "İmân edenler, bununla berâber imanlarına zulüm bulaştırmayanlar var ya, işte (ancak) onlardır ki korkudan emin olmak hakkı kendilerindedir. Onlar doğru yolu bulmuş kimselerdir" (En'âm: 6/82) âyeti indiği zaman, bu ayet Müslümanlara çok ağır geldi ve: "Hangimiz nefesine zulmetmiyor? (mahvolduk)" dediler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Hayır, burada kastedilen o değil, şirktir. Lokman'ın oğluna olan şu sözünü işitmediniz mi?: "Oğulcuğum, Allah'a şirk koşma, zira şirk büyük zulümdür" (Lokman: 31/13).⁷⁶⁵

6- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: [أتى ناسٌ إلى رسولِ اللهِ # فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ: إِنَّا نَأْكُلُ مَا نَقْتُلُ وَنَأْكُلُ مَا يَقْتُلُ اللهُ تَعَالَى. فَأَنْزَلَ اللهُ تَعَالَى: فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللهِ عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ بِآيَاتِهِ مُؤْمِنِينَ. إِلَى قَوْلِهِ: وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ]. أخرجُه أصحاب السنن .

6. (603)- İbnu Abbâs (radiyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir grup insan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek: "Ey Allah'ın Resülü biz kendi öldürdüğümüzü yiyor, fakat Allah'ın öldürdüğünü yemiyoruz (bu nasıl iş?)" dediler. Bunun üzerine Cenab-ı Hakk şu âyeti indirdi: "Allah'ın ayetlerine inaniyorsanız, üzerine Allah'ın adı anılmış olan şeyden yiyeceğiniz. Size ne oluyor ki, Allah size darda kalmanızın dışında, haram olanları genişçe anlatmışken adının üzerine anıldığı şeyden yemiyorsunuz? Doğrusu çoğunluk, hevâ ve heveslerine uyararak, bilmeden sapıtıyorlar. Aşırı gidenleri en iyi bilen Rabbindir. Günahın açığı da gizlisini de bırakan. Günah kazananlar, kazandıklarına karşılık şüphesiz ceza göreceklerdir. Üzerine Allah'ın adının anılmadığı kesilmiş hayvanları yemeyin. Bunu yapmak Allah'ın yolundan çıkmaktır. Doğrusu şeytanlar sizinle tartışmaları için dostlarına fısıldarlar. Eğer onlara itaat ederseniz, şüphesiz siz müşrik olursunuz" (En'âm: 6/118-122).⁷⁶⁶

AÇIKLAMA:

Ebu Dâvud'un rivayetinde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e gelip soru soranların bir kısım Yahudi olduğu tasrih edilir. Sorunun bir müşkili çözmek, bir bilgi elde etmekten ziyade, muğalata için sorulduğu hemen hissedilmektedir. Çünkü İslâm dininin meyteyi, yani kendiliğinden ölen hayvanı haram etmesi, hayvanın

⁷⁶³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/469-470.

⁷⁶⁴ Buhârî, Tefsir, En'am: 2; İtisam: 11; Tevhid: 16; Tirmizî, Tefsir, En'am: (3067); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/471.

⁷⁶⁵ Buhârî, İman: 23; Enbiya: 8, 41; Tefsir, En'am: 3; Tefsir, Lokman: 1; İstîtâbe: 1, 9; Müslim, İmân: 197, (124); Tirmizî, Tefsir, En'am: (3029); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/471.

⁷⁶⁶ Tirmizî, Tefsir, En'am: (3071); Ebu Dâvud, Edâhi: 13, (2817, 2818, 2819); Nesâî, Edâhi: 40, (7, 237); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/472.

yenmesi için "besmele ile kesilmiş olma" şartını koyması ile (Mâide: 5/3) alakalı bir sorudur. "Allah'ın kestiği" tabiriyle kendiliğinden ölen "meyte" kastedilmektedir.

Hafız İbnu Kesir, tefsirinde hadisin Ebu Dâvud'da gelen vechini kaydettikten sonra rivayette yer alan "Yahudilerden bir grup" tâbirine itiraz eder ve üç sebep zikrederek, burada bir yanlışlık, bir iltibas olabileceğini belirtir:

1- Yahudiler meyteyi helal addetmezler ki, İslâm'ın bu emriyle mücadele etsinler.

2- Ayet En'am suresine aittir. Bu sure ise Mekke'de nazil olmuştur (Orada Yahudi yoktu).

3- Bu hadisin Tirmizî'de gelen vechinde "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bir grup insan gelerek..." denmektedir. Ayrıca Tirmizî hadisin hasen ve garib olduğunu belirtir."

İbnu Kesir, Taberânî'nin İbnu Abbas (radiyallahu anhümâ)'tan kaydettiği şu hadisi zikreder: "*Üzerine Allah'ın adının anılmadığı kesilmiş hayvanı yemeyin. Bunu yapmak Allah'ın yolundan çıkmaktır...*" (En'am 6/121) ayeti nazil olduğu zaman, İranlılar, Kureyş'e (bir heyet) göndererek: "Muhammed'e bu hususta karşı çıkın ve deyin ki: "Sen, kendi elindeki bıçakla kestiğine helal diyorsun da Allahu Zülcelâl Hazretleri'nin altun kılıçla kestiğine - yani meyteye- haram diyorsun, (olur mu böyle şey!)" Bu itiraz üzerine şu âyet indi: "*Doğrusu şeytanlar, sizinle tartışmaları için dostlarına fısıldarlar, eğer onlara itaat ederseniz şüphesiz ki müşrik olursunuz*" (En'âm: 6/121). Yâni: İranlı şeytanlar, Kureyşli dostlarına fısıldarlar" demektir.

İbnu Kesir şunu ilâve eder: "Taberî, muhtelif tarikten bu hadisi İbnu Abbas rivayeti olarak kaydeder, hiçbirinde Yahudiler zikredilmez. İşte bu rivayet mahfuzdur (sıhhatce daha üstün), çünkü âyet Mekkîdir, Yahudiler de meyteyi sevmezler."⁷⁶⁷

7- وفي رواية 'بى داود فى قوله تعالى: [وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إِلَىٰ أَوْلِيَائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ. قَالَ يَقُولُونَ مَا ذَبَحَ اللَّهُ: يَعْتُونَ الْمَيْتَةَ لَمْ تَأْكُلُونَهَا؟ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ. ثُمَّ نَزَلَ: وَتَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ].

7. (604)- Ebu Dâvud'un bir rivayetinde: "...*Doğrusu şeytanlar, sizinle tartışmaları için dostlarına fısıldarlar...*" (En'âm: 6/121) âyetiyle ilgili olarak, İbnu Abbas şu açıklamayı yapar: Yani "Allah'ın öldürdüğünü" diyerek meyteyi (kesilmeksizin, kendiliğinden ölen hayvanı) kastederek: "Onu niye yemiyorsunuz? derler." İşte bunun üzerine Cenâb-ı Hakk: "*Eğer onlara itaat ederseniz, şüphesiz siz müşrik olursunuz*" âyetini indirdi. Bundan sonra da: "*Üzerine Allah'ın adının anılmadığı kesilmiş hayvanları yemeyin...*" ayeti indi."⁷⁶⁸

8- وله فى أخرى: [فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ؛ وَتَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ. فَسَبَّحْ، وَاسْتَنْتَىٰ مِنْ ذَلِكَ فَقَالَ: وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَلٌّ لَكُمْ وَطَعَامُكُمْ حَلٌّ لَهُمْ].

8. (605)- İbnu Abbas (radiyallahu anhümâ)'ın bir diğer rivayetinde şöyle buyrulur: "*Üzerine Allah'ın ismi zikredilen (hayvan etinden) yiyin*" (En'âm: 6/118). "*Üzerine Allah'ın ismi zikredilmeyenden yemeyin*" (En'âm: 6/121) emri neshedilip, ehl-i kitabın kestiği, yasaktan istisna edilerek şöyle dendi: "...*Kitap verilenlerin yemeği size helâl, sizin yemeğiniz de onlara helâldir...*" (Maide: 5/5)⁷⁶⁹

AÇIKLAMA:

Yukarıda kaydedilen ayette geçen "kitap verilenlerin yemeği" tabirinden maksad Beyhakî'nin Sünen'de İbnu Abbâs'tan kaydedilen açıklamaya göre, onların kestikleri hayvandır. Bu vesile ile şarihler Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan şu hadisi de kaydederler:

"*Biz ehl-i kitabın kadınıyla evlenebiliriz, ancak onlar bizim kadınlarımızla evlenemezler.*"

Bir rivayette de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur:

"*Yahudi ve Hristiyanların teâmı, Tevrat ve İncil'e inandıkları için bize helâldir.*" Yahudi ve Hristiyanlar hayvanlarını Allah'tan başka bir şeye kestiklerine inanmadıkları, bir de keserken Allah'tan başka birinin ismini anmadıkları için, kestiklerinin yenebileceği hususunda İslâm uleması ittifak ederler. Onların Allah hakkında, Allah'ın münezzehe olduğu şeylere itikad etmeleri kestiklerinin yenmesine mâni değildir. Yahudi ve Hristiyan dışındaki müşriklerin kestikleri, keserken Allah'ın ismini zikretmedikleri için, yenmeleri helal değildir.⁷⁷⁰

⁷⁶⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/472-473.

⁷⁶⁸ Ebu Dâvud, Edâhi: 13, (2818); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/473.

⁷⁶⁹ Ebu Dâvud, Edâhi: 13, (2817); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/474.

⁷⁷⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/474.

9- وعند النسائي قال: [خَاصَمَهُمُ الْمُشْرِكُونَ فَقَالُوا مَا ذَبَحَ اللَّهُ تَأْكُلُونَهُ، وَمَا ذَبَحْتُمْ أَنْتُمْ أَكَلْتُمُوهُ].

9. (606)- Nesâî'den gelen rivayette İbnu Abbas (radiyallahu anhümâ) Cenâb-ı Hakk'ın "Üzerine Allah'ın isminin zikredilmediği (kesilmiş hayvan eti)nden yemeyin" âyeti ile ilgili olarak şu açıklamayı yapmaktadır: "Müşrikler, bu meselede müminlerle ihtilâf ederek (alayvârî) şöyle dediler: "Allah'ın kestiğini yemiyorsunuz, fakat kendi kestiğinizi yiyorsunuz."⁷⁷¹

AÇIKLAMA:

İnsanlığın eskiden beri te'yid ettiği bir husus var: Kişinin aldığı gıda, ona maddî ve mânevî bir kısım te'sirlerde bulunmaktadır. Bütün insanlarda müştereken mevcut olan bu inancı günlük müşâhedelerimiz te'yid ettiği gibi, ilmî araştırmalara dayanan günümüz tıbbî da te'yid eder.

Yukarıda kaydedilen ayetlerden anlaşılacağı üzere İslâm dini de mensuplarının gıdası üzerinde hassasiyetle durmuş, "temiz" olanların, helâl olanların yenmesini emretmiş, haram olan, yenmemesi gereken gıda maddelerini ayrı ayrı belirtmeye bilhassa ehemmiyet vermiştir. Böylece İslâm dini de, aldığı gıdaların insana, maddî-manevî her yönden te'sir ettiği kabul etmiş olmaktadır.

Yeri geldikçe teferruatlı bilgi vereceğimiz gıda bahsinin konumuzla ilgili kısmı şudur: Mü'min gıdasını helâl kılınan şeylerden seçmekle kalmayacak, hazırlanmasında da muayyen âdaba riâyet edecektir. Bunlardan biri, hayvanların kesiminde tesmiyedir. Yâni, hayvan keserken Allah'ı zikretmek. Dinimiz vurularak, süsülerek, düşerek, boğularak veya kendiliğinden ölen hayvanların yenmesini haram etmekle kalmaz, kesimin Müslüman tarafından yapılmasını, bilerek tesmiyenin terkedilmemesini emreder.

Müşrik veya dinsiz kimsenin kestiği hayvanın haram olması umumi prensiptir. Yukarıda kaydedilen âyet Ehl-i Kitab'ı istisna eder. Onlar da, kesimde, Müslümanlarınkine yakın âdaba riayet ettikleri için onlar betahsis zikredilerek istisna edilmişlerdir.

Günümüzde Hıristiyan âlemi kesiminde değişik metodlara başvurduğu, hayvanı kesmezden önce elektrik şokuna tâbi tutarak bayılttıktan sonra kestiği için, onların etinin yenip yenmeyeceği bir problem olarak ortaya çıkmıştır. Bilhassa Avrupa'da çalışan Müslüman işçiler ve tahsil yapan talebeler bu konuda sıkıntı çekmektedirler. Mesele karşısında müsbet veya menfi kanaat izhâr edenlere rastlamak mümkündür. Ciddi araştırmaya dayandırılmadan "yenebilir" fetvasının mahzurlu olacağı açıktır. Herşeyden önce şüpheli şeylerden kaçmak, ihtiyatlı davranmak temel prensiplerimizden biridir. Bu meselede ise -şu veya bu şekilde fetva veren çıksa bile- şüphenin izâlesi mümkün değildir. O halde mü'min vicdanları rahatlatacak en geçerli yol; problemi, İslâmî kesimi mümkün kılacak istikamette çözmektedir. Nitekim cemaatleşen ve teşkilatlanmış Müslümanlar, Batı devletlerinde umumi manada olmasa bile mahallî ve mevzî olarak bu meseleyi yer yer çözmüşler, Müslüman kasaplara, mezbahalara kavuşmuşlardır.

Söylemek istediğimiz şudur: Mü'min, gıdasını te'min ederken gâfilâne hareket etmemelidir. Maddî temizliği yanında mânevî temizliğine de hassasiyet göstermelidir. Aksi takdirde "gıdamı alıyorum" diye eline her geçeni hayvan gibi yutarsa, ibadetinden zevk alamaz, hayır göremez, çünkü kabul edilmez. İbadetlerimizin kabule mazhar olmasının öncelikle aldığımız gıdalara bağlı olduğunu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hz. Sa'd (radiyallahu anh) 'a yaptığı şu tavsiye vesilesiyle beyan etmiştir:

"Ey Sa'd, daima temiz ye, duası müstecab kimse olursun. Muhammed'in nefsinin elinde tutan (Allah'a yemin ederim ki, kişi karnına haram lokma atınca ondan kırk gün (hiçbir ibadet ve dua) kabul edilmez. Hangi kulun eti zulüm ve fâiz (den gelen gıdalar) ile teşekkül ederse onun için ateş elzem olur."

Şeriatımızın, gerek cins, gerek kazanç, gerek hazırlanma yönleriyle yasakladığı her gıdanın kirli ve haram olduğunu unutmayalım.⁷⁷²

10- وعنه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [إِذَا سَرَكَ أَنْ تَعْلَمَ جَهْلَ الْعَرَبِ فَافْرَأْ مَا فَوْقَ الثَّنَيْنِ وَالْمَائَةِ مِنْ سُورَةِ نُعَامٍ: قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا أَوْ دَهَمَ سَفَهًا بَعِيرٍ عِلْمٍ إِلَى قَوْلِهِ قَدْ ضَلُّوا وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ]. أخرج البخاري .

10. (607- İbnu Abbas (radiyallahu anhuma) anlatıyor: "Arab'ın (cahiliye devrindeki) cehâletini öğrenmek seni memnun ederse En'âm suresinin 130'lu âyetten sonra gelen şu âyetini oku: "Beyinsizlikleri yüzünden, körü körüne çocuklarını öldürenler ve Allah'ın kendilerine verdiği nimetleri -Allah'a iftira ederek- haram sayanlar mahvolmuşlardır; onlar sapıtılmışlardır, zâten doğru yolda da değillerdi" (En'âm: 6/140)⁷⁷³

⁷⁷¹ Nesâî, Zebâih: 40, (7, 237); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/474-475.

⁷⁷² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/475-476.

⁷⁷³ Buharî, Menâkıb: 11; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/476.

AÇIKLAMA:

İbnu Abbas (radiyallahu anhümâ) hazretleri burada câhiliye devri Araplarının belli başlı vasıflarından iki tanesini nazar-ı dikkatlere arz ediyor: 1- Çocuk öldürme vak'ası, 2- Allah'ın nimetlerini haram addetme hâdisesi.

Cahiliye devrinde çocuk öldürme âdeti çok yaygındı. Bunun vüs'atini anlamak için iki rakam vereceğiz: Kays İbnu Asım (radiyallahu anh) Müslüman olduktan sonra Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e gelerek kendi kızlarından 12 tanesini elleriye diri diri gömdüğünü itirafla tevbe olup olmadığını sormuştur. İkinci rakam Sa'sa'a İbnu Nâciye (radiyallahu anh) ile ilgili. Bu zat da Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e gelerek müşrik iken diri diri toprağa gömülecek çocuklardan 360 tânesini parayla satın alarak ölümden kurtardığını, bu amelinin âhirette mükâfaatı olup olmayacağını sorar.

Kur'an-ı Kerim, pek çok âyetinde çocuk öldürme geleneği üzerinde durmuştur: En'am: 6/137, 151; İsrâ: 17/31; Saff: 61/12; Tekvir: 81/8-9.

Ayetler tetkik edildiği zaman kız çocuklarının ar duygusuyla gömüldüğünü, hem kız ve hem de erkek çocuklarının açlık korkusuyla öldürüldükleri görülür. "Açlık korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin, onları da, sizi de rızıklandıran biziz" (İsrâ: 17/31) mealindeki âyet daha müreffeh hayat sürmek için çocuk aldırana da bir ihtar, bir irşad olmalıdır.

Dinimiz haram olanları helal addetmeyi yasakladığı gibi, birçok âyetinde de helal olanları haram addetmeyi yasaklamıştır. Bu cümleden olarak Tahrim suresi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bir vesile ile çok sevdiği "bal"ı yememek üzere yemin edince "Ey Peygamber! Eşlerinin rızasını gözeterek, Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin kendine yasak ediyorsun?" diye, te'dib edici bir üslubla nazil olmuştur. (Tahrim: 66/1). Şu âyetler de Allah'ın helal kıldığı şeyleri haram edenlerle ilgilidir. En'âm: 6/140, 150; A'raf: 7/32; Maide: 5/37.⁷⁷⁴

11- وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [قَالَ مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى الصَّحِيفَةِ الَّتِي عَلَيْهَا خَاتَمُ مُحَمَّدٍ #: فَلْيَقْرَأْ هُوَ ۚ] يَا قُلِّ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ أَلَىٰ قَوْلِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ.]
أخرجه الترمذی .

11. (608)- İbnu Mes'ud (radiyallahu anh) buyurmuşlardır: "Kim üzerinde Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in mührü bulunan sahifeyi görmek isterse şu âyetleri okusun:

"De ki: "Gelin size Rabbinizin haram kıldığı şeyleri söyleyeyim, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın, anaya babaya iyilik yapın. Yoksulluk korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin" -sizin ve onların rızıkını veren biziz- "Gizli ve açık kötülüklerle yaklaşmayın, Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymayın. Allah bunları size düşüncesiniz diye buyurmaktadır. Yetim malına, erginlik çağına erişene kadar en iyi şeklin dışında yaklaşmayın; ölçüyü ve tartıyı doğru yapın. Biz kimseye ancak gücünün yeteceği kadar yükleriz. Konuştuğunuz vakit -akraba bile olsa- sözünüzde âdil olun. Allah'ın ahdini yerine getirin. Allah size bunları öğüt almanız için buyurmaktadır" (En'am: 6/151-153)⁷⁷⁵

AÇIKLAMA:

"Mühürlü sahife" tabiriyle râvi işaret ettiği âyetlerin muhkem olup mensuh olmadığına dikkat çekmek istemiştir. Hatta İbnu Abbas bu âyetlerin önceki dinlerde de neshedilmediğini söyler: "Bu âyetler bütün kitaplarda muhkemdirler. Onları hiçbir şey neshetmemiştir. Bunlar, insanların hepsine haramdır. Ve bunlar Ümmül-Kitaptır (Kitabın anası, muhkemât), kim bu âyetlerle amel ederse cennete girer" der.

Kaydedilen ayette, ergenlik çağı tabiri geçmektedir. Bunun Kur'anı aslı eşüd kelimesidir. Eşüd lügat açısından kuvvet mânasına gelen şiddet kelimesinin cem'idir. 18-31 yaş arasında ifade eder. Müfessirler eşüd'le 20 yaşın, 30 yaşın, 33 yaşın kastedilmiş olduğu hususunda ihtilaf ederler. Hâzin: "Bu rakamlar eşüd'ün nihâî hududunu ifade eder, başlangıç hududunu değil. Ayette ise kastedilen başlangıç hudududur, o da rüşd'ün görülmesine tesadüf eden bülûğun başlangıcıdır" der ve ayette muhtar görüşün bu olduğunu belirtir.⁷⁷⁶

12- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ #: تَاتُ إِذَا حَرَجْنَا: لَمْ يَنْفَعْ نَفْسًا إِيْمَانُهَا لَمْ تَكُنْ أَمْنَتْ مِنْ قَبْلُ؛ طُلُوعُ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا، وَالِدَجَالُ، وَدَابَّةُ الرُّضِ.]
أخرجه مسلم و الترمذی ..

⁷⁷⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/476-477.

⁷⁷⁵ Tirmizî, Tefsir, En'am: (3072); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/477-478.

⁷⁷⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/478.

12. (609)- Hz. Ebu Hüreyre (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kıyametin üç alâmeti vardır, onlar zuhur edince, "Daha önce inanmamış olanların artık inanmaları da onlara fayda vermez" (En'âm: 6/158) Güneşin battığı yerden doğması, Deccâl, Dâbbetu'l-arz."⁷⁷⁷

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) En'âm suresinin 158'inci ayetinde geçen "...Rabbinin bir takım mucizeleri geldiği gün, bir kimse daha önce inanmamışsa veya imânıyla bir iyilik kazanmamışsa, imanı ona fayda vermez..." ibâresinde zikredilen "mucizeler"le, kıyamet alâmetleri olarak zûhur edeceği bildirilen güneşin batıdan doğması, Deccâl ve Dabbetu'l-arz'ın çıkması hâdiselerinin kastedildiğini belirtmektedir. Kıyametin büyük alâmetleri arasında zikredilen bu üç şey hakkında gerekli malumatı kıyametle ilgili bölümde (5004 hadisten sonra) açıklayacağız.⁷⁷⁸

13- وعن أبي سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ # في قوله تعالى: [أَوْ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ. قَالَ طُلُوعُ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا]. أخرجه الترمذی .

13. (610)- Ebu Sa'id (radiyallahu anh) "Onlar kendilerine... Rablerinden birtakım delillerin gelmesini mi bekliyorlar. Rabbinin birtakım mucizeleri geldiği gün, bir kimse daha önce inanmamışsa veya imânıyla bir iyilik kazanmamışsa imanı ona fayda vermez.." (En'âm: 6/158) âyetinde geçen "Rablerinden birtakım deliller" ile "güneşin battığı yerden doğması" kastedilmiştir demiştir.⁷⁷⁹

A'RAF SURESİ

1- عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: [كَانَتْ الْمَرْأَةُ تَطُوفُ بِالْبَيْتِ عُرْيَانَةً فَتَقُولُ مَنْ يُعِيرُنِي تَطُوفًا فَتَجْعَلُهُ عَلَيَّ فَرَجَهَا وَتَقُولُ: أَلْيَوْمَ يَبْدُو بَعْضُهُ أَوْ كُلُّهُ فَمَا بَدَا مِنْهُ فَ أَجْلُهُفَنَزَلَتْ هَذِهِ آيَةٌ: خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ]. أخرجه مسلم والنسائي .

1. (611)- İbnu Abbas (radiyallahu anhümâ) anlatıyor: "(Câhiliye devrinde) kadın, Kâbe-i Muazzama'yı çıplak olarak tavaf eder ve şöyle derdi:

"Bana kim ödünç bir tavaf elbisesi verecek?" Elbiseyi fercinin üzerine kor:

"Bugün bir kısmı veya tamamı görülür ama, ondan açılanı helâl etmem" derdi. Bu tatbikatla ilgili olarak şu âyet indi:

"Ey Ademoğulları! Her mescide güzel elbiselerinizi giyerek gidin, yiyin, için fakat israf etmeyin. Çünkü Allah müsrifleri sevmez" (A'raf: 7/31).⁷⁸⁰

AÇIKLAMA:

İbnu Abbâs'ın açıkladığı üzere câhiliye Arapları Kâbe'yi çıplak olarak tavaf ederlermiş, erkekler gündüz, kadınlar da geceleyin. Mina mescidine ulaşıncâ, elbiselerini orada atarlar, çıplak olarak Ka'be'ye gelirlermiş ve: "Biz içinde günah işlediğimiz elbiselerle tavaf yapamayız" derlermiş. Bazıları da: "Bunu hayır umarak yapıyoruz, elbiseden soyduğumuz gibi, günahlardan da soyunmayı umarız" derlermiş.

İslâm gelince bu çirkin câhiliye geleneğini yasaklamıştır. Yukarıda kaydettiğimiz âyet, her mescide girildiğinde "zinet"i yani elbiseyi almayı emrettiği gibi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da: "Beytullah çıplak olarak tavaf edilemez" buyurmuştur.

Şunu da kaydedelim ki, çıplak olarak tavaf âdeti, hâriçten gelenlerin uyduğu bir âdetti. Kureyşlilerin böyle bir âdeti yoktu. Çıplak tavafta bulunan kadınların yine de, hums dedikleri Kureyşlilere karşı örtünmek maksadıyla bazı şeyler kullandıkları belirtilir.

Bunlar çıplaklığa ilâveten, kuvvetli gıdalar, yağlılar da yemezlerdi. Hatta Müslümanlar Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e müracat ederek "Bunu yapmaya biz daha ziyade hak sahibiyiz" derler. İşte bu taleb üzerine rivayette metni kaydedilen âyet nazil olur.⁷⁸¹

⁷⁷⁷ Müslim, İman: 249, (158); Tirmizî, Tefsir, En'âm: (3074); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/478.

⁷⁷⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/479.

⁷⁷⁹ Tirmizî, Tefsir, En'âm: (3073); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/479.

⁷⁸⁰ Müslim, Tefsir: 25, (3028); Nesâî, Hacc: 131, (5,233, 234); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/479-480.

⁷⁸¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/480.

2- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَرَأَ رَسُولُ اللهِ # هَذِهِ آيَةٌ: فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا. قَالَ حَمَّادٌ رَحِمَهُ اللهُ هَكَذَا: وَأَمْسَكَ سُلَيْمَانُ بِطَرْفِ إِبْهَامِهِ عَلَى أَنْمَلَةٍ أَصْبَعِهِ الْيُمْنَى. قَالَ: فَسَاخَ الْجَبَلُ وَخَرَّ مُوسَى صَعِقًا]. أخرجه الترمذی وصححه .

2. (612)- Hz. Enes (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şu âyeti okudu: "*Rabbi dağa tecelli edince onu yerle bir etti*" (A'raf: 7/143) -hadisi rivayet eden Hammâd şöyle der: Hammâd'dan rivayeti yapan Süleyman b. Harb merhum- (tecellinin hafifliğini göstermek için) baş parmağının yanıyla sağ parmağının ucuna değdirerek gösterir. (Ve âyetin kıraatı bitince Resûlullah) ilâve eder: "*Dağ, çılgılık attı ve Musa baygın düştü*" Tirmiz- Tefsir, A'raf (3076).⁷⁸²

ACIKLAMA:

Bu rivayet Hz. Musâ'nın Sina Dağı'nda Cenâb-ı Hakk'ı görme talebi üzerine cereyan eden vak'ayı açıklıyor: Ayette belirtildiği üzere Cenâb-ı Hakk': "*Sen beni göremeyeceksin ama dağa bak*" buyurur. Dağa ilâhî nurun hafif bir tecellisi, dağın çılgılık atarak tuz-buz olmasına sebep oluyor. Bu manzara da Hz. Musa'yı baygın düşürüyor.⁷⁸³

3- وعن مسلم بن يسار الجهني: [أَنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ سئِلَ عَن قَوْلِهِ تَعَالَى: وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِن بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ آيَةٌ. قَالَ سئِلَ عَنْهَا رَسُولُ اللهِ # فَقَالَ: إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى خَلَقَ آدَمَ ثُمَّ مَسَحَ ظَهْرَهُ بِيَمِينِهِ فَاسْتَخْرَجَ مِنْهُ ذُرِّيَّةً فَقَالَ: خَلَقْتُ هُوَءَ لِلْجَنَّةِ وَبِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ يَعْمَلُونَ؛ ثُمَّ مَسَحَ ظَهْرَهُ فَاسْتَخْرَجَ مِنْهُ ذُرِّيَّةً فَقَالَ: خَلَقْتُ هُوَءَ لِلنَّارِ وَبِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ يَعْمَلُونَ؛ فَقَالَ رَجُلٌ يَارَسُولَ اللَّهِ: فَفِيمَ الْعَمَلُ؟ فَقَالَ #: إِنَّ اللَّهَ إِذَا خَلَقَ الْعَبْدَ لِلْجَنَّةِ اسْتَعْمَلَهُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ حَتَّى يَمُوتَ عَلَى عَمَلٍ مِنْ أَعْمَالِ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَيُدْخِلُهُ فِيهَا وَإِذَا خَلَقَ الْعَبْدَ لِلنَّارِ اسْتَعْمَلَهُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ حَتَّى يَمُوتَ عَلَى عَمَلٍ مِنْ أَعْمَالِ أَهْلِ النَّارِ فَيُدْخِلُهُ فِيهَا. أَخْرَجَهُ رُبْعَةُ النَّسَائِي .

3. (613)- Müslim İbnu Yesâr el-Cühenî anlatıyor: "Hz. Ömer (radiyallahu anh)'den: "*Rabbim Benî Adem'den, bellerinden zürriyetlerini alıp da onları nefislerine karşı şahid tutarak: "Rabbimiz değil miyim?" diye işhâd ettiği vâkit belâ (evet) dediler: Şâhidiz. "Kıyamet günü bizim bundan haberimiz yoktu" demeyesiniz. Yahud: "Ancak önceden atalarımız şirk koşular, biz ise onlardan sonra bir zürriyet idik, şimdi o bâtilü te'sis edenlerin yaptıklarıyla bizi helak mı edeceksin?" demeyesiniz*" (A'raf: 7/172-173) âyetinden soruldu.

Hz. Ömer (radiyallahu anh) şu cevabı verdi: "Bu ayetten Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a da sorulmuştu. O şöyle açıkladı:

"Allah Teâla hazretleri, Hz. Âdem'i yarattı sonra sağ eliyle meshedip ondan bir zürriyet çıkardı ve: "*Bunlar cennet içindir, bunlar cennet ehlinin amelîyle amel ederler*" dedi. Rabb Teâla, ikinci defa sırtını okşadı, ondan bir nesil daha çıkardı ve: "*Bunları da cehennem için yarattım, bunlar da cehennem ehlinin amelini işleyecekler*" dedi. Cemaatten bir adam:

"Ey Alla'nın Resûlü! (kaderimiz ezelden yazılmış ise) niye amel ediyoruz? diye sordu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şu açıklamayı yaptı:

"Allah bir kişiyi cennet ehli olarak yaratmışsa onu cennet ehlinin amelinde çalıştırır. Öyle ki cennetliklerin bir amelî üzere ölürlü ve Allah da onu cennetine kor. Aksine bir kulu da cehennem ehli olarak yaratmışsa, onu da cehennemliklerin amelinde istimal eder. Öyle ki bu da cehennemliklerin bir amelî üzere ölürlü, Allah da onu cehenneme koyar."⁷⁸⁴

ACIKLAMA:

Yukarıdaki hadis insanın yaratılışı, kaderi gibi tamamen gaybe müteallik meselelerle ilgilidir. Bu meselelerin mahiyetini ilmî bir muhtevada anlamak ve anlatmak mümkün değildir. Bu meseleler hususunda âyette ve sahih

⁷⁸² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/480-481.

⁷⁸³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/481.

⁷⁸⁴ Muvatta, Kader: 2, (2, 898, 899); Tirmizî, Tefsir, A'raf: (3077); Ebu Dâvud, Sünnet: 17, (4703); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/481-482.

hadislerde ne gelmişse, selef ulemâsının yaptığı gibi, aynen inanmak gerekir. Esasen, mü'mini gayr-ı mü'minden ayıran husus gaybe imandır. Kur'ân-ı Kerim'in ikinci suresi olan Bakara suresi, mü'mini tarif ederek başlar:

"Elif-Lam-Mim, bu kendisinde hiç şüphe bulunmayan kitaptır, takva sahipleri için doğru yolun tâ kendisidir. (O takva sahipleri) gayba inanırlar, namazı dosdoğru kılarlar..."

Şu halde, Kur'an öncelikle gayba inanan, namazı dosdoğru kılan kimselere hidayettir, doğru yoldur. Cenâb-ı Hakk buna dikkat çekerek Kitab'ına başlıyor. İnanılacak olan gayb ise Kur'ân-ı Kerim'de ve sahih sünnette beyan edilen mebbe, mesad, kader, kabir ve âhiret ahvali ile Cenâb-ı Hakk'a ait şununat (esma, sıfat, e'fal) gibi gözle görülmesi, çoğu kere akılla da anlaşılması mümkün olmayan hususlar, meselelerdir. İnanmayan insanlar, bu meselelerde, en vâzih açıklamalara bile itiraz edebilirler, tatmin olmadıklarını söyleyebilirler. Nefsin itirazlarını tamamen susturacak seviyede bir anlama meselesinde bütün mü'minlerin istikrar bulduğu da söylenemez ve bu normaldir de.

Şu halde bu meselelerde en selametli yol selefin yoludur. "Mahiyeti Allah tarafından bilinen şekilde cereyan eden yaratılışa, "keyfiyeti Allah tarafından bilinen şekilde teşekkül eden elestu birabbikum meclisine ve orada akdedilen misâk-ı evvel'e inandım" demek gerekir.

Bunu belirttikten sonra, yine de, âyetle ilgili bazı açıklamaları kaydedeceğiz.

Yukarıdaki ve bundan sonra gelecek bazı rivayetler, Cenâb-ı Hakk'ın insanlardan aldığı misak'ı açıklamaya yöneliktir. Ayet-i kerime, Cenâb-ı Hakk'ın insanları birbirinin sırtından çıkardıktan sonra: *"Ben sizin Rabbiniz değil miyim?"* diye soruyor. Bütün insanlar bu soruya *"Evet sen bizim Rabbimizsin!"* diye cevap veriyor.

Ayet-i Kerime, kıyamet günü cereyan edecek büyük hesapta, yaratılışın başlangıcında ifâde edilen bu şehâdetin, bu ikrarın hatırlatılacağı ve dolayısıyla, bilhassa inkârcı takıma: "Niye sözünde durmadın?" denileceği ifâde edilmektedir.

Gaybla ilgili olarak âyet-i kerimenin sunduğu bu açıklama anlaşılmaya muhtaç bir beyandır. Gaybî bir hakikatın açıklanmasıdır, ama oldukça kapalı, izaha muhtaç bir açıklamadır.

Bu sebeple, yukarıdaki rivayette âyetin açıklanması için Hz. Ömer'e soruluyor. Hz. Ömer (radıyallahu anh) bunun Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan sorulduğunu belirtilerek, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in verdiği cevabı, yaptığı açıklamayı sunuyor.

Bu mevzu üzerine, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan kaydedilen yegâne açıklama bu değil. Bazısı sahih, bazısı zayıf olmak üzere birçok açıklayıcı rivayet tefsir kitaplarımızda yer alır. Bunu takiben gelecek (614 ve 615 numaralı hadisler) iki rivayet daha bu kitapta yer alır. Mesela İbnu Kesir tefsirinde bu bâba giren rivayetlerden on kadarının kaydedildiği görülür. ed-Dürri'l-Mensûr'da Suyutî hazretleri elli kadar rivayet kaydetmiştir.

Rivayetler tetkik edilince görülür ki, bu hadisler, umumiyetle soru üzerine varid olmuştur. Yani gerek Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a ve gerekse Ashab'a mezkûr âyetle ilgili olarak sıkça soru sorulmuştur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da verdiği cevaplarda bazı kereler farklı bilgiler sunmuştur. Bu bilgiler bazan uzunca bir hadiste çoklukla toptan zikredilirken, bazan her bir rivayette bir veya birkaç tanesine yer verilir. Rivayetler arasında bilgi miktarının az veya çok oluşu, araya giren raviler sebebiyle de olabilir. Bu konuda ed-Dürri'l-Mensûr 50 kadar rivayet kaydetmiştir, dediğimiz vakit, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bu mesele üzerine elli ayrı açıklama yaptığı ifâde edilmiş olmuyor. Daha fazla da yapmış olabilir, daha az da.

Ayette geçen misak'la ilgili gelen rivayetlerin muhtevasını göstermek maksadıyla, bu rivayetlerin en câmi olanlarından birini aynen kaydediyoruz:

"İbnu Asâkir'in, Ubey İbnu Ka'b (radıyallahu anh)'tan kaydettiğine göre (hükmen merfû) şu açıklamayı yapmıştır: (Allah celle şanuhu) insanların hepsini ruhlar halinde kendi hususî suretleriyle topladı. Sonra onların konuşmalarını talep etti, hepsi de konuştu. Sonra onlardan ahd u misak (kesin söz) aldı. Kendilerini nefislerine karşı şahid kılarak sordu:

- Ben sizin Rabbiniz değil miyim?

- Evet Rabbimizsin! dediler.

- Öyle ise, dedi Rabb Teâla, ben size yedi kat semâvatı şahid kılıyorum, babanız Âdem'i şahid kılıyorum, tâ ki, kıyamet günü "Biz bunu bilmiyorduk demeyesiniz. Bilesiniz! Benden başka ilah yoktur, benden başka Rabb da yoktur. Bana hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ben size peygamberlerimi göndereceğim, size benim bu ahd ve misak'ımı hatırlatacağlar. Size kitaplarımı indireceğim! Rabb Teâla'nın bu hitabı üzerine ruhlar şu karşılığı verdiler:

- Şehâdet ediyoruz ki: Sen bizim Rabbimizsin, ilâhımızsın. Bizim senden başka Rabbimiz, senden başka ilâhımız yoktur."

Böylece Rabb Teâla'nın söylediklerini ikrar ettiler.

Bu ahidleşme üzerine Hz. Adem kalkıp, insanlara baktı. Gördü ki, bir kısmı zengin, bir kısmı fakirdir; bir kısmı güzel, bir kısmı çirkindir. Cenâb-ı Hakk'a yönelerek:

- Ey Rabbim, dedi, keşke bunların arasını eşitleseydin!

Cenab-ı Hakk Adem'e:

- Ben, bana şükredilmesini istiyorum! diye cevap verdi.

Adem (aleyhisselam) peygamberleri gördü. Bunlar tıpkı lambaları andırıyorlardı, üstlerinde nur vardı. Onlardan: "Kendilerine verilecek nübüvvet ve risalet vazifelerini ifa edecekleri hususunda" bir başka misak daha alındı. Bu misaka şu âyet delalet eder: *"Peygamberlerden söz almıştık..."* (Ahzab: 33/7).

Diğer bazı rivayetlerde insanların bu misakları üzerine Cenâb-ı Hakk'ın onların rızıklarını tekeffül ettiği, ecellerine varıncaya kadar kaderlerinin tesbit edilip yazıldığı vs. belirtilir.

Yukarıda kaydettiğimiz iki âyeti, âyetle ilgili olarak selefin rivâyet ettiği hadisler ve yaptığı yorumlardan birçoğunu sayfalarca kaydettikten sonra şu şekilde özetleyerek sonuçlar:"

Gerek seleften ve gerekse haleften bazıları şöyle dediler: Ayette haber verilen şehâdetten murad onların tevhid fitratı ile (yani Allah'ın varlığını ve birliğini anlayıp kabul edecek bir mahiyette) yaratılmış olmalarıdır. Nitekim Ebû Hüreyre'nin ve İyâz İbnü Hımâr (radıyallahu anhümâ)'ın rivâyetlerinde ve Hasan Basri'nin Esved'den yaptığı rivayette bu âyeti söylediğimiz şekilde tefsir etmiştir. Hepsisi de şöyle der: "Nitekim Cenâb-ı Hakk, âyeti kerimede *"Rabbim âdem-oğullarından... aldı..."* demiştir de: "Rabbim Adem'den...! aldı" dememiştir. Keza *"bellerinden..."* diyor da "belinden..." demiyor.

Yani onların zürriyetlerini (nesillerini, soylarını) diyor. Yani nesil benesil, asır beasır gelen soylarını... diyor.

Nitekim Allah Teâla bir diğer âyet-i kerimede: *"Sizi yeryüzünde halifeler kalmış olan O'dur..."* (En'am: 6/165) buyurmaktadır. Yine bir diğer âyet-i kerimede: *"Başka bir kavmin zürriyetinden sizleri meydana getirdiği gibi..."* (En'am: 6/133) buyuruyor. Ve ayrıca diyor ki: *"Onları kendilerine karşı şahid tutarak Rabbiniz değil miyim diye şahid tuttuğu vakit evet! dediler..."* buyurarak, insanları şahid tuttuğunu ve onlardan "evet!" diye tasdik aldığını bildiriyor. Yani Allah, böylece insanları bu meseleye şahidler kılıyor. Ancak insanların "evet" demeleri halleriyle ve dilleriyle yaptıkları bir konuşmadır. Aslında şehâdet de iki çeşittir:

1- Bazan kavli (yani sözle) olur, şu âyette böyle kavli bir şehâdet mevzubahistir: *"...Ey Rabbimiz, diyecekler, nefislerimize karşı şahidlik ederiz..."* (En'am: 6/130).

2- Şehâdet bazan "hal"le olur. Buna lisan-ı hal de denir. Şu âyet bunun örneğidir: *"Küfürlerine kendileri şahid olup dururken, müşriklerin Allah'ın mescidlerini imâr etmelerine (imkân) yoktur..."* (Tevbe: 9/17). Burada onların hâli küfürlerine şehâdet etmektedir, yoksa kafir olduklarını dilleriyle söylüyor değiller. Keza şu âyet de bu mânadadır: *"Doğrusu kendisi de bunların hepsine şahiddir"* (Adiyat: 100/7).

Keza, sual de bazan sözle, bazan halle olur. Şu âyet bunu gösterir: *"Kendisinden isteyebileceğiniz herşeyi size vermiştir"* (İbrahim: 14/34).

Alimler demişlerdir ki: Misak âyetinde kastedilen mânanın söylediğimiz husus olduğuna dâir gösterilebilecek delillerden biri de, Cenâb-ı Hakk'ın bu şehâdeti, onların şirke düştikleri hususunda aleyhlerine bir hüccet olarak kullanmasıdır. Bu şehâdet, şâyet bazılarının dediği gibi, (kavli olarak) vuku bulsaydı, aleyhine hüccet olması için herkesin bunu hatırlaması gerekirdi.

Şâyet şöyle denecek olursa: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ona haber vermiş olması, onun varlığı için yeterli bir delildir." Biz bu söze şöyle cevap veririz: "Müşriklerden tezkib edenler, peygamberlerin getirdiği bu ve başka her şeyi tezkib etmektedirler. Halbuki bunu tezkibleri, aleyhlerine müstakil bir hüccet kılınmıştır. Şu halde, bu hal delâlet eder ki, "insanların üzerine yaratılmış oldukları fitrat'tan maksad "tevhidi ikrâr"dır (yani insanların tevhidi anlayıp, tasdik edebilecek bir fitrata yaratılmış olmalarıdır). Bu sebepten dolaydır ki, âyette: "Kıyâmet günü: "Bizim tevhidden haberimiz yoktu" veya "Bizden önce atalarımız şirke düşmüş biz onlardan sonra geldik, onların yaptığı sebebiyle bizi helak mı edeceksin? demiyesiniz" buyurulmuştur."⁷⁸⁵

Elmalılı'nın Açıklaması:

Büyük müfessirimiz merhum Elmalılı Hamdi Yazır, bu âyeti tam 13 sayfa içerisinde, oldukça tatminkâr uzun bir tahlile tâbi tutar. Tamamından sarf-ı nazar ederek, sadedinde olduğumuz âyet-i kerimede zikredilen "misak"tan maksad daha ziyade insan fitratında dercedilmiş olan tevhid'i anlama ve kabul etme kapasitesi olduğuna dair kanaatini gösterecek kadar, kısa bir pasaj kaydedeceğiz. Der ki:

"Ey Resuli Kibriya! O vakti de ihtar et ki, Rabbim, Benî Ademden -şimdikilerden tut da nesilden nesile Adem'e varıncaya kadar âdem-oğullarının sâhib-i zürriyet olanlarından müteselsilen herbirinin bedenlerinden-zürriyetlerini aldı. Yani yed-i kudretle ıstıfa edip (seçip) ayırdı, vücuda çıkardı ve onları kendilerine karşı işhad eyledi -şâhid yaptı- kendilerini duymayan o şuursuz zürriyetlere "ben" ve "benden ötesi" şuurunun bilfiil mebdeini verdi: Her birine şuhud ve şehâdet (görme ve gördüğünü söyleme) fitratını, kendi nefsinde te'sir-i hakkı duymak ve duyurmak, itiraf ve şehâdet etmek hilkatini, insanlık ruhunu verip hepsini vahdaniyyet ve rububiyetine şahid kıldı da, kılarken "Rabbiniz değil miyim?" dedi. Üzerinizde dilediğim gibi tasarruf eden ve etmek hakkı olan yegane mâlikiniz ve alelittlak mürebbiniz, hâkiminiz olduğuma şahidsiniz, şehâdet edeceksiniz değil mi? diye hitâb-ı nefsi ile emâneti tahmil, rububiyetini takrir etti. Hepsisi de "Evet!" dediler, "Evet Rabbimizsin, şahidiz" diye terbiye ve emâneti kabûl ve şehâdeti taahhüd eylediler.

Birçok müfessirin demişlerdir ki burada, bu ahz-i işhâd (şâhidlik alınması) ve mukâvele, temsili bir mânadır. Allah Teâla'nın bütün insanları mebde-i fitratlarında tevhid ve İslâm'a delâlet için nasb edilmiş afâkî, enfûsî

⁷⁸⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/482-486.

delâil-i Rububiyet ile istidlâl ve İslâm'a müstaid (kabiliyetli) olarak halletmiş olduğunu bir istiâre-i temsiliyye tarikiyle tasviridir...

Yani bu akaid, emrî, kavlî, kelâmî mahiyette bir misak değil, bir kuvve-i marifetin (öğrenme gücünün) tekvin ü tekevvünü (teşkil edilmesi ve teşekkül etmesi) mânasına bir akd-i fi'li demektir. Kelamullah'da bu gibi temsillerin bulunduğu müsellemler (kesinlikle kabul edilmiş) olduğu gibi bu mâna ekseriyetin fehm ü mizacına da muvafıktır. Ve ekser mütekellimîn de bunun üzerine yürümüşlerdir...

Cenâb-ı Hakk'ın fitrata koyduğu kâunları kavlî bir emir olarak ifade buyurduğuna dâir gösterilen Kur'ânî örneklerden biri şu ayettir: "Sonra duman hâlinde olan semâya yöneldi, ona ve yeryüzüne: "İsteyerek veya istemeyerek buyruğuma gelin" dedi. İkisi de: "İsteyerek geldik" dediler" (Fussilet: 41/11).⁷⁸⁶

4- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قال رسولُ الله #: لَمَّا خَلَقَ اللهُ تَعَالَى آدَمَ عَلَيْهِ السَّمُ مَسَحَ ظَهْرَهُ فَسَقَطَ مِنْ ظَهْرِهِ كُلُّ نَسَمَةٍ هُوَ خَالِفُهَا مِنْ ذُرِّيَّتِهِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، وَجَعَلَ بَيْنَ عَيْنِي كُلِّ إِنْسَانٍ مِنْهُمْ وَبَيْصًا مِنْ نُورٍ ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى آدَمَ فَقَالَ: أَيُّ رَبِّ مَنْ هُوَ؟ قَالَ ذُرِّيَّتُكَ: فَرَأَى رَجُلًا مِنْهُمْ فَأَعْجَبَهُ وَبَيْصٌ مَا بَيْنَ عَيْنَيْهِ. فَقَالَ: أَيُّ رَبِّ مَنْ هَذَا؟ قَالَ: دَاوُدُ. قَالَ: رَبِّ كَمْ جَعَلْتَ عُمُرَهُ؟ قَالَ: سِتِّينَ سَنَةً. قَالَ: رَبِّ زِدْهُ مِنْ عُمُرِي أَرْبَعِينَ سَنَةً. قَالَ رَسُولُ اللهِ #: فَلَمَّا انْقَضَى عُمُرُ آدَمَ عَلَيْهِ السَّمُ إِ أَرْبَعِينَ سَنَةً جَاءَهُ مَلَكُ الْمَوْتِ. فَقَالَ آدَمُ: أَوْلَمْ يَبْقَ مِنْ عُمُرِي أَرْبَعُونَ سَنَةً؟ فَقَالَ: أَوْلَمْ تُعْطِهَا ابْنُكَ دَاوُدُ؟ فَجَدَّ آدَمُ فَجَحَدَتْ ذُرِّيَّتُهُ، وَنَسِيَ آدَمُ فَأَكَلَ مِنَ الشَّجَرَةِ فَنَسِيَتْ ذُرِّيَّتُهُ، وَخَطَى آدَمُ فَخَطَّتْ ذُرِّيَّتُهُ]. أخرجہ الترمذی وصححه .

4. (614)- Ebu Hüreyre (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Allahu Zül-Celâl hazretleri Adem (aleyhissalâtu vesselâm)'i yarattığı zaman sırtını meshetti. Bunun üzerine kıyâmete kadar onun neslinden yaratacağı insanlardan herbirinin iki gözü arasına nurdan bir parlaklık koydu. Sonra hepsini Adem (aleyhisselam)'e arzetti. Adem (aleyhisselam):

"- Ey Rabbim bunlar da kim?" diye sordu.

"- Bunlar senin zürriyetindir" dedi. Onlardan bir tanesi dikkatini çekti, gözlerinin arasındaki parlaklık çok hoşuna gitmişti.

"- Ey Rabbim şu da kim?" diye sordu.

"- Davud!" deyince.

"- Pekala ne kadar ömür verdin?" diye sordu.

"- Altmış yıl!" dedi. Adem:

"- Ey Rabbim, ona benim ömründen kırk yıl ilâve et!" dedi.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Hz. Adem'in yaşı kırk yıl eksik olarak kesinleşince hemen ölüm meleği geldi. Adem (aleyhisselam) ona:

"- Yâni benim ömrümden kırk yıl daha geride kalmadı mı?" dedi. Melek:

"- İyi ama, dedi, sen onu oğlun Dâvud'a vermedin mi?"

Âdem inkâr etti, zürriyeti de inkâr etti, Adem unuttu ve meyveden yedi. Zürriyeti de unuttu. Adem hatâ işledi, zürriyeti de hata işledi.⁷⁸⁷

5- وعن سمرة بن جندب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قال رسولُ الله #: لَمَّا حَمَلَتْ حَوَاءُ عَلَيْهَا السَّمُ طَافَ بِهَا إبليسُ، وَكَانَ يَعْيشُ لَهَا وَلَدًا. فَقَالَ: سَمِّيهِ عَبْدَ الْحَارِثِ فَإِنَّهُ يَعْيشُ فَسَمَّيْتُهُ فَعَاشَ، وَكَانَ ذَلِكَ مِنْ وَحْيِ الشَّيْطَانِ وَأَمْرِهِ]. أخرجہ الترمذی .

5. (615)- Semüre İbnu Cündeb (radiyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Havva (aleyhisselam) hâmile kaldığı zaman iblîs Havvâ'nın yanına geldi. (Bu sırada) Havvâ'nın çocuğu yaşamıyor hep ölüyordu. İblîs: "Çocuğa Abdül-Hâris adını ver, çünkü o yaşıyor" dedi. Havva bu ismi verdi, çocuk da yaşadı. Ancak bu durum şeytanın bir telkini ve emri idi."⁷⁸⁸

AÇIKLAMA:

⁷⁸⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/486-487.

⁷⁸⁷ Tirmizî, Tefsir, A'raf: (3078). Tirmizî hadisin sahih olduğunu söyledi. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/488-489.

⁷⁸⁸ Tirmizî, Tefsir, A'raf: (3079); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/489.

El-Hâris şeytanın ismidir. Abdül-Haris, Hâris'in kulu demektir. Çocuğa bu ismin konması şirk addedilmiştir. Ancak "ibadet"te değil, tesmiyede şirk.

Tirmizî, bu Semüre hadisini, şu âyetin tefsiri zımında kaydetmiştir:

"Sizi bir nefisten yaratan ve gönlünün huzura kavuşacağı eşini de ondan var eden Allah'tır. Eşine yaklaşınca eş hafif bir yük yüklendi ve bu halde bir müddet taşıdı. Hâmileliği ağırlaşınca, karı koca Rabbleri olan Allah'a: "Bize kusursuz bir çocuk verirsen, and olsun ki, şükredenlerden oluruz" diye yalvardılar. Allah onlara kusursuz bir çocuk verince, kendilerine verdiği şey hakkında Allah'a ortak koştular. Allah onların ortak koştukları şeylerden yücedir." (A'raf: 7/189-190).

Hadisle âyet arasında irtibat kurunca yukarıdaki âyetin Hz. Adem'e müteallik olması gerekmektedir. O takdirde ortaya bir kısım müşküller çıkmaktadır: Sözelimi ismet sâhibi bir peygamber olan Hz. Adem'in Allah'a ortaklar koşmuş olduğunu kabul etmek gerekiyor.

Mevzû üzerinde âlimler arasında cereyan eden farklı yorumları bir tarafa bırakarak Hasan Basrî hazretlerinin -ki umumiyetle benimsenmiştir- açıklamasını kısaca aksettireceğiz: Bu âyet Hz. Adem'le ilgili değildir. Başka din mensupları ve hatta cahiliye Araplarıyla ilgilidir. Nitekim müteakip âyette zamir tesniye (iki şahsa delalet eden) değil cem' idir: Yüşrikûn: Ortak koştu(k)lar(ı) şeyden...

Bu mânâyı teyid eden teviller yapılmıştır: "Sizi bir nefisten yaratan" ibâresi "tek bir hey'etten, tek bir şekilden" demektir... Hz. Adem'den demek değildir. "Eşini de ondan var eden" "eşini aynı cinsten var eden" demektir. "Eşine yaklaşınca", "erkek cinsi, kadın cinsine yaklaşınca..." demektir.

Ayet bu şekilde anlaşılınca Hz. Adem ve Havva'nın zikredilmemiş olduğu anlaşılır. Tesniye zamirleriyle bu ikisinin değil, erkek-kadın cinslerinin kastedildiği kabûl edilir.

Buna yakın bir başka tevile göre, âyette yaratılışla ilgili hakikat, bir darb-ı meselle açıklanmış olmaktadır. Şirk koşanlar, sıhhatli evlatlara kavuşunca bunu tabiatla, yıldızın tesiriyle, putların yardımıyla izah edenlerdir vs. Öte yandan, bu hadisin sıhhatini esas almaya dayanan yukarıdaki te'vîlatı reddeden görüşler de mevcuttur. Onlara göre, hadis ihticaca elverişli olmayacak derecede zayıftır. Hadisin Ehl-i Kitap arasında mütedâvil bir rivâyet olma ihtimali kavidir. Bazı hadislerde gelen cevâze binaen, Ehl-i Kitaptan yapılmış bir rivayettir, kaynağı da israiliyata fazlaca yer veren Ehl-i Kitap'tan İslâm'a girmiş Vehb İbnu Münebbih, Ka'bu'l-Ahbar gibileridir.⁷⁸⁹

6- وعن ابن الزبير رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: [مَا نَزَلَتْ خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ إِفِي أَخَقِ النَّاسِ]. أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ.

6. (616)- İbnu'z-Zübeyr (radıyallahu anhümâ) diyor ki: "Sen af yolunu tut, başışla, uygun olanı emret, bilgisizlere aldırış etme" (A'raf: 7/199) âyeti, ancak ve ancak halkın ahlâkı hususunda nâzil oldu."⁷⁹⁰

AÇIKLAMA:

Ayet-i kerime, Câfer-i Sâdık'ın ifâdesiyle Kur'an-ı Kerim'in güzel ahlâkla ilgili en câmi âyetidir. Ahlâkın üç temel prensibini Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a ve dolayısıyla mü'minlere emretmektedir. Af, ma'rufu emr, cahillerden yüz çevirme. Bunlar ahlâka temeldir, çünkü, her biri ruhun üç kuvvesine tekabül etmektedir: Kuvve-i akliyenin vasat mertebesi hikmettir, emr-i bi'l-mâ'ruf buraya girer. Ruhun ikinci kuvvesi, kuvve-i şehevîyedir, bunun vasat mertebesi iffettir. Affetmek buraya girer. Üçüncü kuvve, kuvve-i gadabiye'dir, vasat mertebesi şecâattir, cahillerden yüz çevirmek buraya girer.

Emredilmesi gereken ma'rufa gelince, bu, yapılması lâzım ve vücudu ademinden hayırlı olduğu herkesce kabul edilen şey diye tarif edilmiştir. Ma'ruf, kitap ve sünnette mevcuttur veya sağduyu sahibi akıllı kimseler nezdinde iyi bilinen şeydir. Bu vasıfları taşımayan şeyler ma'ruf olamaz. Zorla, görenekle şüyû bulmuş, herkesce bilinen şeyler emredilmesi gereken ma'ruf sayılmaz.

Ma'ruf: "Sıla-i rahm, af ve câhillerden yüz çevirmek" şeklinde de târif edilmiştir. Nitekim bu âyet vahyedildiği zaman Cebrail (aleyhissalâtu vesselâm) gelerek Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e şöyle demiştir: "Rabbin, seninle irtibatı kesenlere gitmeni, sana vermeyip mahrum bırakanlara vermeni, sana zulmedenî affetmeni emretmektedir."⁷⁹¹

7- وفي أخرى لَهُمَا: [أَمَرَ اللهُ نَبِيَّهُ # أَنْ يَأْخُذَ الْعَفْوَ مِنْ أَخَقِ النَّاسِ].

7. (617)- Buhârî ve Ebû Dâvud'un diğer bir rivayetinde şöyle denir: "Allah, Peygamberine (aleyhissalâtu vesselâm) halkın ahlâkından, affetmeyi, benimseyip almasını emretti."⁷⁹²

⁷⁸⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/489-490.

⁷⁹⁰ Buhârî, Tefsir, A'râf : 5; Ebû Dâvud, Edeb: 5, (4787); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/490.

⁷⁹¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/490-491.

⁷⁹² Buhârî, Tefsir, A'raf: 7/5; Ebu Dâvud, Edep: 5, (4787); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/491.

(Açıklaması için önceki hadise bakılabilir.)

ENFAL SURESİ

1-1- عن ابن جبير قال: [قلتُ، بن عباسٍ رضيَ اللهُ عنهُما: سورةُ انفالٍ. قال: نزلتُ في بدرٍ].
أخرجه الشيخان .

1. (618)- İbnu Cübeyr anlatıyor: "İbnu Abbas (radiyallahu anhümâ)'a:
"Enfâl sûresi (ne hususta indi?) diye sordum, bana:
"Bedir Savaşı üzerine indi" cevabını verdi."⁷⁹³

AÇIKLAMA:

Hadisin aslı uzuncadır. Said İbnu Cübeyr, İbnu Abbas (radiyallahu anhümâ)'tan Tevbe, Enfâl ve Haşr surelerinin nüzul sebebini sorar. Yukarıdaki açıklamaya göre Enfâl suresi Bedir Savaşı üzerine inmiştir.⁷⁹⁴

2-2- وعن مُصْعَبِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [أَلَمَّا كَانَ يَوْمَ بَدْرٍ جِئْتُ بِسَيْفٍ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! إِنَّ اللَّهَ قَدْ شَفَا صَدْرِي مِنَ الْمُشْرِكِينَ فَهَبْ لِي هَذَا السَّيْفَ: فَقَالَ: هَذَا لَيْسَ لِي وَ لَكَ. فَقُلْتُ: عَسَى أَنْ يُعْطَى هَذَا مَنْ يُبْلَى بِنَبِيِّهِ. فَجَاءَنِي الرَّسُولُ (أَد) إِنَّكَ سَأَلْتَنِي وَلَيْسَ لِي، وَإِنَّهُ قَدْ صَارَ لِي وَهُوَ لَكَ. قَالَ: فَنَزَلَتْ يَسْأَلُونَكَ عَنْ أَنْفَالٍ. أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ وَأَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ .

2. (619)- Mus'ab İbnu Sa'd babasından (radiyallahu anh) naklettiğine göre, babası şöyle demiştir:

"Bedir Savaşı sırasında bir kılıçla geldim ve:

"Ey Allah'ın Resulü, Allah kalbimi müşriklerden kurtardı, bu kılıcı bana bağışla" dedim. Bana:

"Bu mal ne senin, ne de benim" diye cevap verdi. Ben (içimden):

"Bu kılıç, savaş sırasında benim kadar ciddi hizmette bulunmayan birine verilebilir" diyerek ayrıldım. Sonra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) benim yanıma geldi ve:

"Sen, kılıç benim değilken onu benden istemiştin. Şimdi ise artık benim oldu, al, bu senin olsun!" dedi." Şu âyet inmişti:

"Ey Muhammed! Sana ganimetlere dair soru sorarlar, de ki: "Ganimetler Allah'ın ve Peygamberindir. İnanıyorsanız Allah'tan sakının..." (Enfâl: 8/1).⁷⁹⁵

AÇIKLAMA:

Rivayetten anlaşılacağı üzere, hâdise Bedir savaşının zaferle sona erip, büyük bir ganimetin elde edildiği esnada cereyan etmiştir. O zamana kadar ganimetin taksimi mevzubahis olmamıştı, bu sebeple de meseleyle ilgili hüküm bilinmiyordu.

Bedir'de ganimet alınmıştı ama nasıl pay edilecekti? Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) böyle durumlarda vahiy beklerdi. Burada da aynı durumu görmekteyiz. Savaş sırasında dikkat çekecek kadar cansiperane dövüştüğü Müslim'deki rivayetten anlaşılın Sa'd (radiyallahu anh) ganimet mallarından aldığı bir kılınçla huzura gelerek Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan bunun kendisine verilmesini ister. Resulullah reddeder. Ebu Dâvud'un rivayetinde gelen sarâhete göre Sa'd aynı taleble en az iki kere huzura çıkmıştır. İkincisinde sert bir ses tonu ile talep reddedilir. Mesele üzerine vahiy gelip, taksimat yapılınca kılınç, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hissesine düşünce Sa'd'a bağışlar.

Ganimet malı taksim edilinceye kadar, tek bir ayakkabı bağı veya iğneye varıncaya kadar herkese haramdır. Bu prensip düşmanla savaşan mücâhidlerin mal ve yağma derdine düşmesini önleyen bir prensiptir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in pek çok hadislerinde bu yasağa dikkat çekilmiş, tek bir iğnenin çalınması bile şehitlik rütbesinin kaybına ve cehenneme gitmeye sebep olacağı belirtilmiştir.

⁷⁹³ Buharî, Tefsîr, Enfâl 1; Müslim, Tefsîr, 31, (3031); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/491.

⁷⁹⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/492.

⁷⁹⁵ Müslim, Cihad: 33, (1748); Tirmizî, Tefsîr, Enfâl: (3080); Ebu Dâvud, Cihâd: 156, (2740); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/492.

Elde edilen ganimetin beşte biri devlete kalır, gerisi savaşa iştirak edenler arasında atlı veya piyade oluşlarına göre farklı olmakla birlikte, aynı durumda olanlara müsavî olarak pay edilir. Ganimetten erâta pay ayrılması keyfiyetinin başarıya müessir olan teşvik edici bir unsur olduğu alimlerimizce belirtilmiştir.⁷⁹⁶

3- وعن أبي سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [نزلت وَمَنْ يُؤْلِهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبْرُهُ فِي يَوْمٍ بَدْرٍ]. أخرجهُ أبو داود .

3. (620)- Ebu Said (radiyallahu anh) anlatıyor: "Tekrar savaşmak için bir tarafa çekilmek veya bir başka topluluğa katılmak maksadı dışında, savaş günü arkasını düşmana dönen kimse Allah'tan bir gazaba uğramış olur. Onun varacağı yer cehennemdir. Ne kötü bir dönüştür!" (Enfâl: 8/16) âyeti Bedir günü indi."⁷⁹⁷

AÇIKLAMA:

Ayet-i kerime Müslümanlara, savaşmanın mühim bir kaç âdabını bildirmektedir.

1- Düşmana gizlice, ağır ağır yaklaşmak. Bu, âyetin aslında geçen zahfân tabirinde mevcuttur. Zahf bebekler için emeklemek mânasında kullanılır. Düşmana ağır ağır yaklaşıldığı savaş mânasında yevm-i zahf (emekleme günü) tabiri kullanılması, Arapça'da âdet olmuştur. Ayet-i kerime kelime kelime tercüme edilecek olsa "...kâfirlere emekliyerek kavuştuğunuz zaman..." demek icâb ederdi.

2- Savaş sırasında kaçmamak, sonuna kadar, yani zafer veya şehâdet elde edinceye kadar geri dönmemek, yâni kaçmamak. Âyet-i kerime, savaştan kaçmayı çok şiddetli bir tehditle yasaklamaktadır: "Allah'ın gazabına uğramak. Bu, nerdeyse şehide vaad edilen mükâfaatın büyüklüğüne denk bir ceza olmaktadır.

Nitekim birçok hadiste savaştan kaçmak "büyük günahlar" arasında zikredilmiştir. Nitekim bir Sahiheyne rivayetinde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) savaştan kaçmayı: "Allah'a şirk koşmak, sihir yapmak, haksız olarak cana kıymak, riba yemek, yetim malı yemek, savaştan kaçmak, masum kadınlara zina iftirasında bulunmak" gibi en büyük günahlar arasında saymıştır. Bir başka hadiste de şöyle denmiştir: "Üç günah var, kim bunlardan birini işlerse, hiçbir amelinin faydasını göremez: Allah'a eş koşmak, ebeveyne isyan, savaştan firar."

3- Ayet-i kerime, iki maksadla kişinin, savaşta yerini terk edebileceğini ta'lim buyuruyor:

a) Tekrar savaşmak için bir tarafa çekilmek: Bu, düşmanı, sağlamca veya tehlikeli şekilde yerleşmiş bulunduğu yerden çıkarıp, kendimiz için daha elverişli olacak bir mevziye çekmek için düşmana, kaçıyormuş intibâhını vermek için bir tarafa çekilmek. Buna harp taktiği, harp hilesi de denilebilir. Şu halde âyet-i kerime, bu mühim taktiğe parmak basmaktadır.

b) Bir başka topluluğa katılmak maksadıyla cepheyi terk. Bu da güçlenmek veya güçlendirmek maksadına racidir, harp hilesidir.

Müfessirler bu hükmün öncelikle münferid yani tek başına kalan kimse için olduğunu söylerler. Böyle birisi sebat ettiği takdirde boş yere öldürüleceği kanaatine varırsa, kurtuluş ve düşmana daha güçlü olarak saldırmak arzusuyla cemaatin bulunduğu yere gitmesi sâdece câiz olmaz, vâcib olur demişlerdir.

Şu halde, bu iki maksad dışında savaştan firar kesinlikle haramdır.

Âlimler bu hususta münâkaşa etmişlerdir: "Bu âyet sırf Bedir savaşına mı mahsus, bütün savaşlara da şamil mi?" diye. Tefsir kitaplarımız her iki görüşün delillerini zikrettikten sonra "cemâhir"in görüşü olarak, her ne kadar Bedir savaşıyla ilgili olarak nâzil olmuş ise de kıyamete kadar yapılacak olan bütün savaşlar maksuddur. Küffarla yapılan herhangi bir savaşta kaçmak haramdır hükmünde ittifak edildiği belirtilir.⁷⁹⁸

4- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: [إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الصَّمُّ الْأَبْكُمُ] أخرجهُ البخارى .

4. (621)- İbnu Abbas (radiyallahu anhümâ) "Allah katında yeryüzündeki canlıların en kötüsü gerçeği akletmeyen sağırlar ve dilsizlerdir" (Enfâl: 8/22) ayetinde kastedilmiş olanlar Abdü'd-Dâroğullarından bir gruptur" denmiştir.⁷⁹⁹

5- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قال أبو جهلٍ اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ هَذَا هُوَ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا]

⁷⁹⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/492-493.

⁷⁹⁷ Ebu Dâvud, Cihâd: 106, (2648); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/493.

⁷⁹⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/493-494.

⁷⁹⁹ Buhârî, Tefsir, Enfâl: 1; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/495.

5. (622)- Hz. Enes (radiyallahu anh) anlatıyor: "Ebu Cehl (bir gün) şöyle dedi: "Allahımız, eğer bu Kitap, gerçekten senin katından ise, bize gökten taş yağdır veya can yakıcı bir azab ver" (Enfâl: 8/32) diye dua etmişti. Şu âyet indi: "Sen içlerinde iken Allah onlara azâb etmez. Onlar bağışlanma dilerken de elbette Allah azâb edecek değildir" (Enfâl: 8/33).

Müşrikler mü'minleri Mekke'den çıkardıkları zaman da şu âyet indi: "Yoksa Mescid-i Haram'a girmekten men ederlerken Allah onlara niçin azâb etmesin?.." (Enfâl: 8/34).⁸⁰⁰

AÇIKLAMA:

İbnu Hacer'in, hadisi açıklamak maksadıyla kaydettiği rivayetler, sadedinde olduğumuz rivayette kaydedilen ayetlerin farklı durumlara işaret ettiğini göstermektedir. Öyle ki, Hz. Enes'in kaydettiği durum ayetle ilgili rivayetlerden sadece biridir.

Taberî'nin Yezid İbnu Ruman'dan yaptığı rivayete göre, Mekke'nin Ebu Cehl gibi inkârcı takımı, âyette ifade edildiği şekilde başlarına taş yağmasını dilerler. Ancak, akşama pişman olarak: "Allah'ım affına sığıyoruz" diye istiğfarda bulunurlar. Bunun üzerine: "Onlar bağışlanma dilerken de elbette Allah azâb edecek değildir" (Enfâl: 8/33) âyeti nâzil olur.

İbnu Ebza'nın rivâyeti ise şöyle: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Mekke'de iken: "Sen içlerinde iken onlara azab etmez" âyeti nazil oldu. Sonra Medine'ye hicret edince: "Onlar bağışlanma dilerken de elbette Allah azab edecek değildir" diye âyetin devamı nazil oldu. Çünkü Mekke'de bazı Müslümanlar kalmış, istiğfar ediyorlardı. Onlar da Mekke'den çıkınca: "Mescid-i Haram'a girmekten menederlerken Allah onlara niçin azab etmesin?" (Enfâl: 8/34) âyeti nazil oldu ve böylece Cenâb-ı Hak Mekke'yi fethetme izni verdi. Ayette Allah'ın onlara vaad ettiği azabdan maksad budur: Feth-i Mekke..."⁸⁰¹

6- وعن عقبه بن عامر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ # وَهُوَ عَلَى الْمِنْبَرِ يَقُولُ: وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ. أَلَا إِنَّ الْقُوَّةَ الرَّمِيَّةَ تَأْتِي]. أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ وَأَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ .

6. (623)- Ukbe İbni Âmir (radiyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı minberde iken dinledim, şu ayeti okudu: "Ey iman edenler! Onlara karşı gücünüzün yettiği kadar -Allah'ın düşmanı ve sizin düşmanlarınızı ve bunların dışında Allah'ın bilip sizin bilmediklerinizi yıldırma üzere kuvvet ve savaş atları hazırlayın..." (Enfâl: 8/60). Ayette geçen "kuvvet"i "Bilesiniz, kuvvet "atmak"tır" diye açıkladı ve bunu üç kere tekrar etti."⁸⁰²

AÇIKLAMA:

Ayet-i kerimde düşmana karşı hazırlanması emredilen "kuvvet"i Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in "atmak" olarak açıklamaktadır.⁸⁰³

7- وزاد مسلم والترمذى: [أَلَا إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى سَيَفْتَحُ لَكُمْ أَرْضًا وَسَتُكْفَوْنَ الْمَوْئِدَةَ فَاعْرِضُوا أَعْدَاءَكُمْ أَنْ يَأْتُوا بِأَسْهُمِهِمْ].

7. (624)- Müslim ve Tirmizî'de şu ziyade vardır:

"... Haberiniz olsun! Allah, arzı fethetmenizi müyesser kılacak. İhtiyaçlarınız (Allah tarafından) karşılanacaktır. Sizden kimse oklarıyla oynamaktan sakın geri kalmayın."⁸⁰⁴

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) burada "Onlara karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet hazırlayın" (Enfâl: 8/60) âyetini tefsir etmekte ve hazırlanması gereken "güç"ün ne olduğu hususunda ümmetini irşâd etmektedir. Burada Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın mucize diyebileceğimiz bir sözüne rastlamaktayız. Bütün tarih boyunca tekzip edilmeyen bir yorum: Kuvvet atmadır, atıcılıktır, atmaktadır vs. Kuvvet'in bu tarifi kıyamete

⁸⁰⁰ Buhârî, Tefsir, Enfâl: 3, 4; Müslim, Sıfâtul-Münâfikîn: 37, (2796); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/495.

⁸⁰¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/495-496.

⁸⁰² Müslim, İmâre: 167, (1917); Tirmizî, Tefsir, Enfâl: (3083); Ebu Davud, Cihâd: 24, (2514); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/496.

⁸⁰³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/496.

⁸⁰⁴ Müslim, İmâret: 168, (1918); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/496.

kadar müteber olmaya devam edeceğe benziyor. Zira her devirde atma üstünlüğünü elde tutanlar üstün olmuştur. Dün kuvvet "ok atmak", "mermi atmak", "obüs atmak"ta idi. Bugün füze atmak, füzesavar, mermisavar atmak, sun'i peyker atmak, atom, hidrojen, nötron vs. bombalar, lazer ışını atmak vs. Hemen ilâve edelim ki devletin ekonomik gücü de buna bağlıdır. Atma üstünlüğünü elde etmek, bu hedefe ulaşmak belki de ekonomik üstünlükten geçecektir. Ancak ekonomik güçlülüğün miyârı olan ferd başına düşen millî gelir rakamı ne kadar yüksek olursa olsun bu bizi "atma" işinde de üstünlüğe götürmedikçe, bir başka ifâdeyle ekonomik zenginliğimiz "atma üstünlüğü" şeklinde kristalize olmadıkça hakiki manada güçlü değiliz demektir. Bu zenginliğimizin yağmalanma tehdidiyle başbaşayız demektir.

Şu halde bu hadis Müslümanları her çeşit atma vasıtalarında üstün olmayı teşvik etmektedir. Hattâ ilâve edebiliriz: Günümüzde "atma"da üstünlük öncelikle ilme dayanmakta, teknolojiye dayanmaktadır. Öyle ise, bu hadiste, "atma üstünlüğü"ne zemin hazırlayan, sebep ve vasıta olan her şeye teşvik var demektir. Dahası, en ileri atma vâsıtasına ulaşabilmek için, Müslümanlar arası birlik ve dayanışma gerekiyorsa buna da emir vardır.

Hadis'in Müslim ve Tirmizi'de gelen ziyâdeli rivâyetlerini gözönüne alırsak, atış antrenmanlarına ehemmiyet verildiğini görürüz. Hadiste geçen "oklarıyla oynamak" tâbirinden maksad, atış temrinidir. Müslüman kişi, dinlenmeye, eğlenmeye ayıracağı boş vaktini atıcılık temrini yaparak geçirmelidir. Böylece faydalı bir meşguliyetle eğlenmiş olmaktadır. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) atıcılıkla meşgul olmaya çokca teşvikte bulunmuştur. Öyle ki, atıcılık meşguliyetini "eğlence" değil ibâdet kabul etmekte, "En hayırlı eğlenceniz atıcılıktır" demektir. Rivâyete göre Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ashab'tan birini sorar,

"Eğlenceye gitti" denilince:

"Eğlence için yaratılmadık" diyerek memnuniyetsizlik izhâr eder. Ancak: "Atış"a gittiği tasrih edilince

"Atış eğlence değil (ibadet)tir, atış eğlendiğiniz şeylerin en hayırlısıdır" buyurur.

Atıcılıkla ilgili bir kaç hadis de şöyle:

"Atıcılık düşmanın hezimetidir."

"Atıcılık binicilikten daha mühimdir."

"Hiçbir silah hayırda (atma vasıtası olan) yayı geçemez."

"Atıcılık öğrenin, zira iki hedef arası cennet bahçelerinden bir bahçedir."

"Melâike hiçbir eğlencenizde hazır bulunmaz, atış ve at koşusu hâriç."

"Sizden birini gam ve sıkıntı bastığı zaman, yayını kuşanıp, kederini onunla dağıtmaktan başka yapacak bir şeyi yoktur."⁸⁰⁵

8- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: [أَلَمَّا نَزَلَتْ: إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مَائَتَيْنِ؛ كُتِبَ عَلَيْهِمْ أَنْ يَفِرَّ وَاحِدٌ مِنْ عَشْرَةٍ، وَ عِشْرُونَ مِنْ مَائَتَيْنِ. ثُمَّ نَزَلَتْ: ائْتِنَا حَقْفَ اللَّهِ عَنْكُمْ أَيَّةً. فَكُتِبَ أَنْ تَقِرَّ مَائَةٌ مِنْ مَائَتَيْنِ]. أخرجه البخاري وأبو داود .

8. (625)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Ey Peygamber! Mü'minleri savaşa teşvik et. Sizin sabırlı yirmi kişiniz onlardan iki yüz kişiyi yener. Sizin yüz kişiniz, inkâr edenlerden bin kişiyi yener; çünkü onlar anlayışsız bir gürühtür" (Enfâl: 8/65) âyeti inince bir kişinin on kişinin önünden kaçmaması, yirmi kişinizin de iki yüz kişinizin önünden kaçmaması farz kılındı. Sonra da şu âyet indi:

"Şimdi Allah yükünüzü hafifletti, zira içinizde zaaf bulunduğunu biliyordu. Sizin sabırlı yüz kişiniz, onlardan iki yüz kişiyi yener. Sizin bin kişiniz, Allah'ın izniyle, iki bin kişiyi yener. Allah sabredenlerle beraberdir." (Enfâl. 8/66). Böylece yüz kişinizin, iki yüz kişinizin önünden kaçmaması farz kılındı."⁸⁰⁶

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki âyet, şu mealdeki bir ayetten sonra gelmektedir.

"Ey Peygamber! Allah'ın yardımı sana ve sana uyan mü'minlere yeter!" (Enfâl: 8/64).

Bedir Savaşı'ndan önce, yolda nâzil olduğu belirtilen bu âyetler, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı Bedir Savaşı'na hazırlamak, teşcî etmek gayesini gütmekte ve sayıya itibar etmeden savaşıp, savaşta sebât etmeyi emretmektedir. Şunu da belirtelim ki, önceki ayeti iki surette anlamak mümkündür:

1- Ey Peygamber! Allah'ın yardımı sana ve sana uyan mü'minlere yeter.

2- Ey Peygamber, sana, Allah ve sana uyan mü'minlerin yardımı yeter. Her iki mâna da makbul addedilmiş ve hatta bu ikinci manayı el-Ferrâ daha güzel bulmuştur.

Fahreddin-i Râzi, Cenâb-ı Hakk'ın yardım vadettiği bir âyetten sonra "mü'minleri kütâle teşvik etmesi"ni Resûlullah'a emretmesinden şu hükmü çıkarır: Allah, her ne kadar kendi yardımı ve mü'minlerin yardımıyla sana

⁸⁰⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/497-498.

⁸⁰⁶ Buhârî, Tefsir, Enfâl: 6, 7; Ebû Dâvud, Cihâd: 106, (2646); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/498.

yeterse de, buna güvenip kalman bir şartla câizdir, o şart da mü'minleri savaşa teşviktir. Zira Cenâb-ı Hakk, mü'minlerden mücâhedede mal ve canlarını bezledip ortaya koymaları şartıyla sana tam olarak kâfidir. Râzi, kezâ yirmi ve yüz rakamlarının zikrinde, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in çıkardığı seriyyelerin miktarına mutabakat bulur: "Çoğunlukla der, Resûlullah'ın seriyyelerine katılan mücahidlerin sayısı 20'den az, 100'den çok olmazdı."

Az, çoğa nasıl galebe çalar?

1- Sayıca çok olmalarına rağmen kâfirlerin yenilme sebebi âyette: "Çünkü onlar anlayışsız bir guruh" diye izah edilmiştir. Bundan maksad şudur: Onlar âhirete inanmadıkları için, hayat deyince sâdece dünyevî hayatı bilirler. İnanıcı bu olan kimse ölmek istemez. Halbuki asıl saâdetin öbür dünyada olduğunu bilen, bu hayata kıymet vermez, ölüm tehlikesini hiçe sayarak bütün ruh ve canıyla, tam bir azimle savaşa girer. Bu hâletle çarpışan kimse, dünyayı sevenlerden pek çoğuna galebe çalar.

2- Ayrıca küffâr sadece maddî gücüne güvenir, mü'minler ise Rab'lerinin yardımına da güvenir, dua ve tazarruda bulunur. Bu da inanana üstünlük sağlar.

3- Râzi, üçüncü hususu sadece riyâzet ve mükâşefe sahiplerinin anlayabileceğini belirttiikten sonra der ki: "İlim ve marifet kesbiyle hususiyet kazanmış bir kalb sahibinden, halk heybet duyar. Bu sebeple, âlim bir kimse, kuvvetli, câhil, şedid insanların bulunduğu bir cemaate uğrasa, bu kuvvetli, câhil, şedid insanlar o âlimden heybet duyarlar, ona karşı hürmetle dolup hizmetine koşarlar. Hatta, hepimiz biliriz: Kuvvetli yırtıcı hayvanlar, insan görünce, ondan heybet duyarak yanından uzaklaşırlar. Bunun tek sebebi kendisindeki akıl nuruyla insanın mehub oluşudur. Keza hakim kişinin kalbini Allah'ın nur-u mârifeti istilâ ederse, o da mehib olur. Çünkü bu sayede onun da âzâları güç, kol ve bacakları şiddet kazanır. Bazan olur ki, kalbinde tecelli-i mârifetin zuhuru anında öyle işlere güç yetirir ki, o anlar dışında mümkün değil onu yapsın."

Râzi'nin bu tahlili, Çanakkale Savaşı'nda, bir top ekibinin ancak kaldırdığı 215 okkalık (takriben 270 kilo) bir top mermisini, yanındaki arkadaşlarının şehid düşmesiyle Mehmed oğlu Seyyid'in tek başına kaldırıp namluya sürebilme hadisesine uygun düşer. Mâlum o gülle, Amiral gemisinin bacasından düşüp gemiyi batıracak ve İngilizlerin Çanakkale'den geri dönme kararlarına müessir olacaktır.

Fahreddin-i Râzi âyetle ilgili açıklamalarını şöyle sonuçlar:

"Bu söylediğimiz hususu anladı isen görürsün ki, mü'min cihada geçince Allah'ın rızasını tahsil için malını canını ortaya koyar. Böylece, bu hâlette iken Allah'ın büyüklüğünden tecelli eden nuru görür gibi olur, kalbi kuvvet, ruhu kemal kazanır ve başkasının muktedir olamayacağı şeylere gücü yeter. Mükâşefeler nevine giren bu haller, mü'minin kafirden daha güçlü olması gereğine delâlet eder. Şayet bu hâsıl olmuyor ise, bunun nâdiren husul bulmasından ve herkese değil bazı ferdlere nasib olmasındandır. Doğruyu Allah bilir."⁸⁰⁷

9- وفي أخرى: [لَمَّا نَزَلَتْ إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ. شَقَّ ذَلِكَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ فَنَزَلَتْ: إِنَّ حَقَّ اللَّهُ عَنْكُمْ أَيْةً. فَلَمَّا حَقَّتْ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمْ مِنَ الْعِدَّةِ نَقَصَ عَنْهُمْ مِنَ الصَّبْرِ بَقَدْرٍ مَا حَقَّتْ عَنْهُمْ].

9. (626)- Bir rivayette de şöyle denir: "...Sizin sabırlı yirmi kişiniz, onlardan iki bin kişiyi yener" âyeti nâzil olunca bu, Müslümanlara ağır geldi ve şu âyet indi: "Şimdi Allah yükünüzü hafifletti. Zira içinizde zaaf bulunduğunu biliyordu. Sizin sabırlı yüz kişiniz onlardan iki yüz kişiyi yener. Sizin bin kişiniz, Allah'ın izniyle onlardan iki bin kişiyi yener.." (Enfal: 8/66). Allah onlardan miktarı hafiflettikçe, Müslümanların sabrı da - azaltılan miktar nisbetinde- eksildi."⁸⁰⁸

AÇIKLAMA:

Bakara suresinde "Nice az bir kalabalık daha çok bir kalabalığa Allah'ın izniyle galebe çalar" (249. ayet) buyurularak askerî zaferlerde sayı üstünlüğünün gerekli bir şart olmadığı belirtilmiştir. Burada ise, zafer ihtimalini koruyan âzamî ve normal farkların rakamları verilmektedir. Önceki âyette, mü'minler, bire on üstünlükteki düşman kuvvetinin önünden kaçmamakla mükellef tutulmuşlardır.

Demek ki, askerinin iyi bir tâlimden geçirilmesi, imandan gelen bir sabırla ve şehâdet aşkıyla direnmesi, on mislini bulan düşmana karşı zafer şansı vermektedir.

Bu nisbette üstün düşman karşısında sebat, mü'minleri düşündürüyor. Aradaki farkı ezici ve tahammülü aşıcı bularak üzülüyorlar, bunu yapamamaktan korkuyorlar. Derken müteâkip âyet geliyor: İki misli düşman kuvveti karşısında kaçmak haram kılınıyor.

⁸⁰⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/498-500.

⁸⁰⁸ Ebu Dâvud, Cihâd: 106, (2646); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/500.

Bu iki âyetin umumî irşadlarından şu mânâları anlamak da mümkündür: Sulh dönemindeki maddî hazırlığı önceki âyete göre yapmak câiz değildir. Savaş esnasında da iki misli düşman gücüne karşı tereddüde düşmek câiz değildir. Bazı durumlarda düşman on misli bile olsa yeise düşmek, teslim olmak câiz değildir.⁸⁰⁹

10-10- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّ النَّبِيَّ # قَالَ: لَمْ تَجَلَّ الْغَنَائِمُ ، حَدِّ سُوْدِ الرَّءُوسِ مِنْ قَبْلِكُمْ، إِنَّمَا كَانَتْ تَنْزِلُ نَارٌ مِنَ السَّمَاءِ فَتَأْكُلُهَا؛ فَلَمَّا كَانَ يَوْمُ بَدْرٍ وَقَعُوا فِي الْغَنَائِمِ قَبْلَ أَنْ تَجَلَّ. فَأَنْزَلَ اللهُ تَعَالَى: لَوْ كِتَابٌ مِنَ اللهِ سَبَقَ لِمَسْكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ]. أخرجہ الترمذی وصححه .

10. (627)- Ebu Hüreyre (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: *"Ganimetler sizden önce hiçbir başı siyaha (yani âdemoğluna) helal kılınmadı. Ganimet alındığı zaman gökten inen bir ateş onu yakardı."* -Râvi Süleymân el-A'meş der ki: "(Başı siyah tabirini) şimdilerde Ebû Hüreyre'den başka kullanan birini göremiyorum- Bedir savaşı sırasında henüz helâl edilmezden önce, Müslümanlar ganimetleri aldılar. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak şu âyeti indirdi: *"Daha önceden Allah'tan verilmiş bir hüküm olmasaydı, aldıklarınızdan ötürü size büyük bir azâb erişirdi..."* (Enfâl: 8/68).⁸¹⁰

AÇIKLAMA için müteakip hadise bakınız.

11-11- وعن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [لَمَّا كَانَ يَوْمُ بَدْرٍ وَأَخَذَ: يَعْنِي النَّبِيَّ # الْفِدَاءَ. فَأَنْزَلَ اللهُ تَعَالَى: مَا كَانَ لِنَبِيِّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَى حَتَّى يُبْخَنَ فِيهِ، رِضٌ تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا. إِلَى قَوْلِهِ: لِمَسْكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ؛ مِنَ الْفِدَاءِ: عَذَابٌ عَظِيمٌ. ثُمَّ أَحَلَّ لَهُمُ الْغَنَائِمَ]. أخرجہ أبو داود .

11. (628)- Hz. Ömer (radiyallahu anh) anlatıyor: Bedir savaşında Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) (esirlerin serbest bırakılmaları mukabilinde) fiyde-i necat alınca Cenâb-ı Hakk şu ayeti indirdi: *"Yeryüzünde savaşırken, düşmanı yere sermeden esir almak hiçbir peygambere yaraşmaz. Geçici dünya malını istiyorsunuz. Oysa Allah âhireti kazanmanızı ister. Allah güçlüdür, hakimdir. Daha önceden Allah'tan verilmiş bir hüküm olmasaydı, aldıklarınızdan ötürü size büyük bir azâb erişirdi. Elde ettiğiniz ganimetleri temiz ve helâl olarak yiyin..."* (Enfal: 8/67-69). Ganimetler sonradan helâl kılındı.⁸¹¹

AÇIKLAMA:

Daha önce de temas edildiği üzere, muhtelif hadislerde, geçmiş ümmetlere ganimetlerin haram kılınmış olduğu belirtilir. Bedir savaşından sonra bu ümmet-i merhûme'nin mümeyyiz bir hususiyeti olarak savaşta alınan ganimet helâl kılınmıştır. Yukarıda mealen kaydedilen Enfâl suresinin 69. ayeti bu hususu te'yd eder.

Burada hatıra gelecek bir noktayı açıklamada fayda var. Bu vak'adan önce, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sadece Muhacirlerin katıldığı bazı seriyyeler çıkarmıştır. Ancak, Abdullah İbnu Cahş komutasında çıkarılan seriyye hariç hiçbirisinde ciddi bir mukâtele ve hele ganimet ele geçirmek vâki olmamıştır.

Abdullah İbnu Cahş seriyyesi, hicretin on yedinci ayında ve Recep ayında, yani Bedir gazvesinden iki ay kadar önce cereyan etmiştir. On iki kişilik bir grubun yaptığı bu gazvede kuru üzüm taşıyan bir kervanın önü kesilmiş ve malları yağmalanmıştır. Ancak elde edilen ganimeti Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) taksim etmez, bekletir. İbnu Sa'd'ın kaydına göre bu ganimeti, Bedir savaşından döndükten sonra Bedir ganimetleriyle birlikte taksim eder. Demek oluyor ki Hz. Peygamber, bu konuda vahiy olmadığı için, ihtiyaten ganimete dokunmayıp hüküm beklemiştir.

Geçmiş milletler, savaşlarda ganimet alırlar, fakat istifade etmezlermiş. Hepsi biraraya yığılır, beklenirmiş. Gazvelerinin Allah indinde makbuliyetine alâmet olarak gökten inen bir ateş hepsini yakarmış. Bu keyfiyeti anlatan bir Sahihayn hadisi şöyle tamamlanır: *"Ganimetin bize helâl kılınmasının sebebi, Cenâb-ı Hakk'ın acimizizi, za'fımızı dikkate almış olmasıdır, bunun için bize helâl kıldı."* Âlimler bu cevazı Peygamberimizin Allah indindeki şerefi sebebiyle bize rahmetle muamelede bulunmasıyla izâh ederler. Önceki ümmetlerde, ganimet malında gulûl (çalma) olduğu takdirde ganimet kabul edilmez, hırsızlık bulununcaya kadar, ateş düşmezmiş. Ümmet-i Muhammed'e ganimet helâl kılınmakla kalmamış, gulûl de setr edilmiştir. Çalanın günahı şahsında kalır. Ganimetin ateşle yakılması prensibine esas itibâriyle esirlerin de dahil olması gerektiğini belirten âlimler,

⁸⁰⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/501.

⁸¹⁰ Tirmizî, Tefsir, Enfâl: (3084); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/501.

⁸¹¹ Ebu Dâvud, Cihâd: (2690); Müslim, Cihâd: 58, (1763); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/502.

bunun istisna kılınmış olması gerektiğini söylerler. "Çünkü bu durumda insanlık neslinin imhası gibi akla uzak bir durum sözkonusu olur. Ayrıca, tarihen mevcut olan kölelik müessesesi de fiiliyatta böyle bir tatbikatın olmadığını göstermektedir. Esir almak helâl olmasaydı, eskilerin köleleri olmazdı..." derler.

Ayetlerin açıklanmasına gelince:

Bedir Savaşı zaferle kapanıp, aralarında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın iki amcası Abbâs ve Akil'in de bulunduğu 70 kadar esirle Medine'ye dönülünce bu esirlere nasıl bir muamele yapılacağı gündeme geldi. Harp esirleri üzerine henüz vahiy gelmemiş olduğu için Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) meseleyi istişare yoluyla çözmeye karar verdi. Ashâb (radıyallahu anhüm ecmain)'ın ileri gelenlerinin fikirlerini aldı:

Hız. Ebu Bekir (radıyallahu anh): "Bunlar senin kavmine mensup kimselerdir, bazıları da ailelidir.. fidiye mukabili serbest bırak, fidiye ile maddî yönden güç de kazanırsınız..." manasında tavsiyede bulundu.

Hız. Ömer: "Bunlar seni tekdüz ettiler, yurdundan çıkardılar, getir hepsinin boyunlarını vur, bunlar küfrün önderleridir. (Onlardan gelecek paraya muhtaç değiliz) Allah bizi zengin kılar. Amcan Akil'i Ali'ye, Abbâs'ı Hamza'ya, falanca'yı da bana teslim et, boyunlarını uçuralım..." meâlinde konuştu. Sa'd İbnu Muâz da aynı kanaati izhâr etti.

Hız. Peygamber:

"Allah bazı insanların kalbine yumuşaklık vermiştir. Bunlar süttten de yumuşak olurlar. Allah bazılarının kalbine de sertlik vermiştir, bunlar taştan da sert olurlar. Senin mislin ey Ebu Bekir! Hız. İbrahim'dir. O şöyle demişti: "Rabbim.. bana uyan bendendir, bana karşı gelen kimseyi sana bırakırım, sen bağışlarsın, merhamet edersin!" (İbrahim: 14/26). Ey Ebû Bekir, kezâ şöyle diyen Hız. İsa gibisin: "Onlara azâb edersen doğrusu onlar senin kullarıdır. Onları bağışlarsan, güçlü olan, hâkim olan şüphesiz ancak sensin" (Maide: 5/118).

Senin mislin Ey Ömer, Hız. Nuh'tur. O şöyle demişti: "Rabbim yer yüzünde hiç bir inkârcı bırakma! Doğrusu sen onları bırakırsan kullarını saptırurlar..." (Nuh: 71/26). Ey Ömer sen keza Hız. Musa gibisin, o da şöyle demişti: "Rabbimiz doğrusu sen, Firavun'a ve erkanına ziynetler ve dünya hayatında mallar verdin. Rabbimiz! Senin yolunda şaşırtmaları için mi? Rabbimiz mallarını yok et, kalblerini sık; çünkü onlar can yakıcı azâbı görmedikçe inanmazlar!" (Yunus: 10/88).

Hız. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) böylece farklı görüş sahiplerini gönül alıcı sözlerle hoşnud ettikten sonra Hız. Ebu Bekir'in görüşüne meyleder.

Hız. Ömer (radıyallahu anh)'e dönerek:

"Ey Ebu Hafs, bana Abbâs'ı öldürmemi söylüyorsun!" dedi. Hız. Ömer:

"Yazık Ömer'e, anasız kalasica Ömer'e!" diye yakınmaya başladı. Hız. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i böyle bir teklifle üzmüş olmaktan pişmanlık duydu.

Bu meselede, Abdullah İbnu Revâha'nın da "çokca odun toplayıp, esirlerin ateşe atılıp yakılmasını teklif ettiği" rivâyet edilir. Hız. Abbas (radıyallahu anh): Abdullah'a: "Sıla-ı rahmi koparıp attın" demiştir.

Bu tezekkürden sonra Hız. Peygamber : "Herkesin ya fidiye ile serbest bırakılması veya boyunlarının vurulmasına karar verin" der. Neticede, birkaç kişinin bağışlanması dışında fidiye mukabili serbest bırakılmasına karar verirler. Tesbit edilen miktar üzere fidiye alınınca: "Daha önceden, Allah'tan verilmiş bir hüküm olmasaydı, aldıklarınızdan ötürü size büyük bir azab erişirdi" meâlindeki ayet nâzil olur (Enfal: 8/68).

Bu sırada Hız. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanına giren Hız. Ömer, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ve Hız. Ebu Bekir'in ağlamakta olduklarını görür.

- Ey Allah'ın Resûlü niye ağlıyorsun? sebebini söyle, gerekiyorsa ben de ağlıyayım! der. Hız. Peygamber:

- Arkadaşlarınızın fidiye alması sebebiyle ağlıyorum. Onların azabı bana şu ağaçtan daha yakın kılındı. (Orada yakın bir ağaç vardı). Şâyet, semâdan azâb inmiş olsaydı Ömer'le Sa'd İbnu Mu'âz'dan başka kimse kurtulamazdı" der.

Ancak, gelen şu müteakip vahy mü'minlere ganimeti helâl kılar. (Meâlen):

"Artık elde ettiğiniz ganimetten helâl ve hoş olarak yiyin. Allah'tan korkun. Şüphesiz ki Allah çok mağfiret edici, çok esirgeyicidir" (Enfal: 8/69)⁸¹².

12- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا [في قوله تعالى: وَالَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا، وَقَوْلُهُ: وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا. قَالَ: كَانَ أَعْرَابِيٌّ يَرِثُ الْمُهَاجِرَ وَوَرِثَةُ الْمُهَاجِرِ فَنَسِخَتْ فَقَالَ: وَأُولُوا أَرْحَامٍ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ]. أخرجهُ أبو داود .

12. (629)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) şu iki âyet hakkında aşağıdaki açıklamayı yapmıştır: "Doğrusu inanıp hicret edenler, Allah yolunda mallarıyla canlarıyla cihâd edenler ve Muhâcirleri barındırıp onlara yardım edenler, işte bunlar birbirlerinin dostudurlar" ve "İnanıp hicret emeyenlerle, -hicret edene kadar- sizin dostluğunuz yoktur. Fakat din uğrunda yardım isterlerse, aranızda anlaşma olmayan topluluktan başkasına karşı onlara yardım etmeniz gerekir. Allah işlediklerinizi görür. İnkâr edenler birbirlerinin dostlarıdır. Eğer siz aranızda dost olmazsanız yeryüzünde kargaşalık, fitne ve büyük bozgun çıkar. İnanıp hicret eden, Allah yolunda

⁸¹² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/502-505.

savaşanlar ve Muhâcirler'i barındırıp, onlara yardım edenler, işte onlar gerçekten inanmış olanlardır. Onlara mağfîret ve cömertçe verilmiş rızıklar vardır. Sonra inanıp hicret eden ve sizinle birlikte savaşanlar, işte onlar sizdendir." Bedeviler muhâcîre vâris olmazdı, muhacir de ona vâris olmazdı. Bu durum nesh edildi. Ayet şöyle buyurdu: "Birbirinin mirascısı olan akraba Allah'ın kitabına göre birbirine daha yakındır. Doğrusu Allah her şeyi bilir" (Enfâl: 8/22-25).⁸¹³

AÇIKLAMA:

İbnu Abbas yukarıda kaydedip tırnakla ayırdığımız birinci kısımdaki "Doğrusu inanıp hicret edenler... ve onlara yardım edenler işte bunlar birbirlerinin dostudurlar" ifâdesini şöyle anlamıştır: "Muhacirler ve Ensariler birbirlerine -sırf hicretin kazandırdığı bir hakla- vâris olurlardı, fakat bunların müşrik olan akrabalarıyla aralarında verâset cereyân etmezdi. İnanıp hicret etmeyen de muhacir olan akrabasına vâris olamazdı. Bu durum Mekke'nin fethine kadar devam etti. Mekke'nin fethiyle muhâceret sona erdi ve gerektiği şekilde akrabalar birbirine vâris oldular ve bu yasak nesh edildi. Nesheden âyet de şudur: "Birbirlerinin mirascısı olan akraba Allah'ın kitabına göre birbirlerine daha yakındırlar." (Enfâl: 8/75).

"İnanıp hicret etmeyenlerle, hicret edene kadar sizin dostluğunuz yoktur" âyeti de İbnu Abbas'ın getirdiği bu yoruma göre şu mânaya gelmektedir: "İmân ettiği halde hicret etmeyip Mekke'de kalanlarla aranızda miras bağı yoktur."

Anlaşılabacağı üzere böylece hicret etmeyen mü'min, hicret eden mümine vâris olamıyordu. Mekke fethiyle bu durum kaldırılıyor.

Bu mevzu daha önce geniş olarak açıklandı (550, 551. hadisler).⁸¹⁴

BERÂET SURESİ

1- عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: [قُلْتُ لِعُثْمَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: مَا حَمَلَكُمْ عَلَى أَنْ عَمَدْتُمْ إِلَى أَنْفَالِ وَهِيَ مِنَ الْمَتَانِي، وَإِلَى بَرَاءَةِ وَهِيَ مِنَ الْمُنِينِ فَقَرَنْتُمْ بَيْنَهُمَا، وَلَمْ تَكْتُبُوا بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، وَوَضَعْتُمُوهَا فِي السَّبْعِ الطَّوَالِ؟ مَا حَمَلَكُمْ عَلَى ذَلِكَ؟ قَالَ عُثْمَانُ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ # مِمَّا يَأْتِي عَلَيْهِ الزَّمَانُ وَهُوَ يَنْزِلُ عَلَيْهِ السُّورُ دَوَاتُ الْعَدَدِ، وَكَانَ إِذَا نَزَلَ عَلَيْهِ شَيْءٌ دَعَا

بَعْضَ مَنْ كَانَ يَكْتُوبُ فَيَقُولُ ضَعُوا هُوَ هُوَ فِي السُّورَةِ الَّتِي يُذَكِّرُ فِيهَا كَذَا وَكَذَا، فَإِذَا نَزَلَ عَلَيْهِ يَتْلُو فَيَقُولُ ضَعُوا هَذِهِ فِي السُّورَةِ الَّتِي يُذَكِّرُ فِيهَا كَذَا وَكَذَا، وَكَانَتْ أَنْفَالُ مِنْ أَوَائِلِ مَا نَزَلَ بِالْمَدِينَةِ، وَكَانَتْ بَرَاءَةٌ مِنْ آخِرِ الْقُرْآنِ نُزُوءًا، وَكَانَتْ قِصَّتُهَا شَبِيهَةً بِقِصَّتِهَا فَظَنَنْتُ أَنَّهَا مِنْهَا فَفِيضَ رَسُولُ اللَّهِ # وَلَمْ يُبَيِّنْ لَنَا أَنَّهَا مِنْهَا فَمِنْ أَجْلِ ذَلِكَ قَرَنْتُ بَيْنَهُمَا وَلَمْ أَكْتُبْ سَطْرَ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، وَوَضَعْتُهَا فِي السَّبْعِ الطَّوَالِ]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ وَلَمْ يَذْكُرْ أَبُو دَاوُدَ: فَظَنَنْتُ أَنَّهَا مِنْهَا .

1. (630)- İbnu Abbas (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Osman (radıyallahu anh)'a dedim ki:

"Siz niçin, mesânî grubuna giren Enfâl suresini miûn grubuna giren Berâet suresine yaklaştırdınız ve aralarına da besmeleyi yazmadınız?" Hz. Osman (radıyallahu anh) şu cevabı verdi:

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a vahiy sırasında, bir çok sûre birlikte gelirdi. Bu durumda herhangi bir vahiy geldi mi, vahiy kâtiblerini çağırır, onlara: "Şu âyetleri, şu şu meselelerin zikredildiği sureye koyun" diye irşâd ederdi. Bir âyet geldiği zaman da "Bu âyeti içinde şu şu şeylerin zikredildiği sureye koyun" derdi. Enfâl suresi, Medine'de ilk nâzil olanlardandı. Berâet suresi ise, iniş itibarıyla Kur'an'ın sonuncusu idi. Bunun kıssası da Enfâl'in kıssasına benzemekte idi. Bu sebeple Berâet'i öbüründen zannettim. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu surenin öncekinden olduğunu belirtmeden vefat etti. Bu sebeple ben bunların arasını yakın tuttum ve ikisinin arasına bismillahirrahmanirrahim satırını koymadım. Böylece onu yedi uzunlar'ın (Seb'u't-Tivâl) arasına koydum."

Ebû Dâvud'un rivayetinde "Berâet'i öbüründen zannettim" cümlesi yoktur.⁸¹⁵

AÇIKLAMA:

⁸¹³ Ebu Dâvud, Feraiz: 16, (2924); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/505-506.

⁸¹⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/506.

⁸¹⁵ Ebu Dâvud, Salât: 125, (786); Tirmizî, Tefsir, Tevbe: (3086); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/507.

Kur'an-ı Kerim'in bütün sureleri besmele ile başlar. Bunlardan bir sure müstesnâdır: Berâet (veya Tевbe) suresi, Berâet sûresinin başına niye besmele konmamıştır? Bu soru tâ bidâyetten beri sorulmuştur.

Yukarıda görüldüğü üzere bunu soranlardan biri de İbnu Abbas'tır. Hem de bu meselenin yetkilisine sormaktadır. Çünkü Kur'an-ı Kerim'e bugünkü tertibi Hz. Osman'ın verdiği kabul edilmektedir.

İslâm âlimleri sûrelerin içerisindeki âyetlerin tertibinin tevkiîfî yani ilâhî irşad ve Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in emriyle olduğunda icma ederler. Sûrelerin tertibi ise ihtilâflıdır. Bazı âlimler tevkiîfî derken bazı alimler ictihâdî (veya istilâhî) yani Aşhab tarafından tanzim edilmiş olduğunu söylemişlerdir. Yukarıda kaydedilen rivayet de ictihâdî olduğunu ifade eder.

Hadisten çıkan ikinci bir soru besmelenin durumu. Aslında besmele Neml suresinin bir âyeti olarak Kur'an metni içerisinde bir defa geçer. Sûre başlarındaki besmele vahiy midir, yani her sûrenin ilk âyeti midir? diye de soru çıkmıştır. Umumiyet itibâriyle sure başlarındaki besmelenin vahiy olmadığı kabul edilmiştir. Nitekim âyetler numaralanırken besmeleler numara dışı tutulur. Yukarıdaki rivâyet dahi, besmelenin Kur'an-ı Kerim'e son tertib şeklini veren Aşhab (Allah cümlesinden razı olsun) tarafından konduğunu ifade etmektedir.

Hadiste geçen bâzı istilâhlara gelince:

es-Seb'u'ttival (Yedi Uzunlar): Fatiha'dan sonra gelen yedi uzun surenin ismidir.

el-Miûn: Ayetleri yüzden fazla veya buna yakın olan surelere denmektedir.

el-Mesânî: Ayetleri yüzden az olan sûrelere denir.

el-Mufassal: Bu tâbir metinde geçmiyor ise de bu bahsi tamamlayıcı olduğu için belirtmek istiyoruz. Bunlar kısa sûrelerdir. Sık sık besmele ile ayrıldıkları için bu ismi alırlar. (Kaf sûresinden sonrakiler.) Mensuh olmadıkları için de bu ismi aldıklarını söylemiştir.⁸¹⁶

2- وعن ابن جبير رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قُلْتُ بِن عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا سُورَةُ التَّوْبَةِ؟ قَالَ: بَلْ هِيَ الْفَاضِحَةُ مَا زَالَتْ يَقُولُ: وَمِنْهُمْ حَتَّى ظَنُّوا أَنْ يَبْقَى أَحَدٌ ذَكَرَ فِيهَا. قَالَ: قُلْتُ سُورَةُ النَّفَالِ؟ قَالَ: نَزَلَتْ فِي بَدْرٍ. قَالَ: قُلْتُ سُورَةَ الْحَشْرِ؟ قَالَ نَزَلَتْ فِي النَّضِيرِ]. أَخْرَجَهُ الشَّيْخَانُ

2. (631)- İbnu Cübeyr (radıyallahu anh) anlatıyor: "İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'a sordum:- Tевbe sûresi nedir? Şu cevabı verdi:

- Tевbe mi? bilakis o fâzihadır (İslâm düşmanlarını rezil etmektedir). "Onlardan bir kısmı şöyledir..." , "Onlardan bir kısmı şöyledir:..." diyerek o kadar çok saymıştır ki, halk "Bizden kimseyi bırakmıyacak, herkesi zikredecek" zannına kapıldılar." Ben tekrar sordum:

"-Ya Enfâl sûresi?"

"-Bu, dedi, Bedir Savaşı hakkında nazil oldu." Ben tekrar sordum:

"-Pekâla Haşr sûresi?"

"-O da, dedi, Benu'n-Nadîr yahudileri hakkında nâzil oldu."⁸¹⁷

AÇIKLAMA:

Said İbni Cübeyr hazretleri bâzı surelerin iniş sebepleri hakkında İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'dan sormaktadır. İbnu Abbas, cevabında Tевbe suresini faziha olarak tavsif etmektedir. Fâziha, rezil eden, kepâze eden demektir. İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın sureye bu vasfı yakıştırması gayet yerindedir. Çünkü İslâm düşmanlarını grup grup sayıp dökmektedir:

"Onlardan bazıları Peygambere eziyet verirler.."

"Onlardan bazıları sadakalar hakkında sana göz kırparlar..."

"Onlardan bazıları bana müsaade et! derler.." vs.

Sûrenin iki ismi vardır: Berâe ve Tевbe, Berâe: İhtar, ultimatom demektir. Bu ismi, sûrenin bidayetinde putperestlere şiddetli bir ihtarla başlamasından alır. Tевbe ismini de, sûrede Tевbük savaşına katılmayanların tevbelerinin kabûl edildiğini haber veren âyetlerin bulunması sebebiyle alır.⁸¹⁸

3- وفي أخرى قال: [قُلْتُ سُورَةَ الْحَشْرِ؟ قَالَ: بَلْ سُورَةُ النَّضِيرِ].

3. (632-633)- Bir diğеr rivayette Said İbnu Cübeyr'in:

"Ya Sûretu'l-Haşr (niçin inmiştir?)" sorusuna İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın:

⁸¹⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/507-508.

⁸¹⁷ Buhârî, Tefsir, Haşr: 1, Enfâl: 1, Megâzi: 14. Müslim, Tefsir: 31, (3031); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/508-509.

⁸¹⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/509.

"(Haşr sûresi mi? hayır! O), Benûn-Nadîr sûresidir" cevabını verdiği kaydedilmiştir.⁸¹⁹

AÇIKLAMA:

Rivayetten anlaşıldığı üzere, İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) sûrenin Haşr diye isimlenmesinden hoşlanmamaktadır. Çünkü, sûre, esas itibariyle kıyamet günündeki haşirden bahsetmiyor. Asıl konusu, Benu'n-Nadîr adındaki Yahudi kabilesinin Medine'den sürgün edilmesidir. Bunlar, yapılan bir anlaşma gereği Müslümanların ödemeleri gereken bir diyete katılmak zorunda idiler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunu hatırlatmak üzere gidince suikast hazırlayıp üzerine damdan bir değirmen taşı yuvarlıyarak öldürmeye teşebbüs ettiler. Vahy-i ilahî ile, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın oradan âniden uzaklaşması, planı akîm bıraktı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) haber göndererek on gün içinde Medine'yi terketmelerini emretti; Yahudilerin müttefiki olan münâfık lider Abdullah İbnu Übey, adam göndererek:

"Kalelerinize girerek savaşın, benim iki bin adamım var, diğer Araplar da yardım eder, sizin için son ferdlerine kadar ölürler..." diye onları savaşmaya teşvik etti. Bunun üzerine Benû'n-Nadîr, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a haber göndererek:

"- Yurdumuzu terketmiyoruz, istediğini yap!" dediler.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) derhal kuşatma emri verdi. Benu'n-Nadîr, vâdedilen yardımlardan hiçbirini göremeyince on beş günlük direnmeden sonra "götürebilecekleri kadar malla Medine'yi terketmek" şartıyla sulha razı oldular. Evlerini -Müslümanlar faydalanmasın diye- elleriyle yıktılar. Haşr sûresinde onların bu hâli âdetâ istihzâ ile yâdedilir:

"...Evlerini kendi elleriyle ve mü'minlerin elleriyle yıkıyorlardı. Ey akıl sahipleri! Ders alın!" (Haşr: 59/2).

İbnu Abbâs hazretlerinin (radıyallahu anhümâ) Haşr sûresinin gerçek muhtevâsına böylece dikkat çekmesi fazlasıyla muvafıktır. Zira tamamı 24 âyetten ibâret olan sûrenin dörtte üçüne yakın ilk 17 âyetlik kısmı hemen hemen tamamen Benu'n-Nadîr'in Medine'den sürülmeleri ile ilgilidir.

Kur'ân âyetleri, geçmiş ve geleceği berâber kuşattığı için, geçmişin tasvirinde çoğu kere geleceğin, Tarih'in ihbârını yapar. Bu sebeple, bu sûre bugün silah, terör, dalavere ve beynelmilel siyasî himâye kal'alarına sığınmış olan Yahudilerin gelecekte, -1967 harbinden sonra yerleştiği Sina'yı Mısır'la yaptığı anlaşma gereğince boşaltırken, oralarda kurduğu inşaatları dinamit ve buldozerlerle kendi elleriyle tahrib etmeleri örneğinde olduğu üzere- nice inşaatlarını dinamitleyerek terketmek zorunda kalacaklarının mucizevî, ilahî bir müjdesi de sayılabilir. Nitekim Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da şöyle demektedir:

"Müslümanlarla Yahudiler harb etmedikçe kıyâmet kopmayacaktır. O harpte Müslümanlar (gâlip gelerek) Yahudileri öldürecekler. Öyle ki, Yahudi, taşın ve ağacın arkasına saklanacak da, taş veya ağaç; Ey Müslüman, Ey Allah'ın kulu, şu arkamdaki Yahudidir, hemen gel de öldür onu!" diye haber verecektir. Sadece Garkad ağacı müstesna, çünkü o, Yahudilerin ağaçlarındanır."

Muhbir-i Sâdik böyle haber vermiştir. Önünde sonunda, gerçekleşecektir. Şimdilerde, nihâî sonlarına kavuşacakları mahall-i Mev'ûd'da toplanmaya devam ededursunlar, insanlık vicdan-ı âmmesinde, yiyecekleri nihâî tokadın fetvasını verdirecek zulümlerine devam ededursunlar. Taş ve ağacın konuşmasıyla teşbih edilen insanlık vicdan-ı âmmesinin aleyhlerine dönme vetiresi tamamlanmaya kadar, mazlumun âhı hedefine varacak, mazlum vicdanlarda çoktan verilmiş olan hükmün infazı için, gerekli maddî imkanlar da sağlanmış olacaktır.⁸²⁰

4- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. [أَنَّ أَبَا بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: بَعَثَهُ فِي الْحَجَّةِ الَّتِي أَمَرَهُ عَلَيْهِ رَسُولُ اللهِ # قَبْلَ حَجَّةِ الْوَدَاعِ فِي رَهْطٍ يُؤَدُّونَ فِي النَّاسِ يَوْمَ النَّحْرِ: أَنْ يَحْجَّ بَعْدَ الْعَامِ مُشْرِكًا، وَ يَطُوفَ بِالْبَيْتِ عُرْيَانًا. ثُمَّ أَرَدَفَ النَّبِيُّ # بَعَثِي بِنِ ابْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فَأَمَرَهُ أَنْ يُؤَدِّنَ بِبَرَاءَةِ فَادِنٍ مَعَنَا فِي أَهْلِ مِنْى بِبَرَاءَةٍ: أَنْ يَحْجَّ بَعْدَ الْعَامِ مُشْرِكًا، وَ يَطُوفَ بِالْبَيْتِ عُرْيَانًا].

4. (634)- Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tarafından Veda haccından önceki hacc mevsiminde hacc emiri olarak tayin edildiği hacda, "Bu yıldan sonra müşriklere haccetmek yasaktır", "Çıplak olarak Beytullah tavaf edilemez" diye ilân etmek üzere vazifelendirdiği bir grubla beni de gönderdi. Ancak, bilâhâre Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh)'in arkasından Hz. Ali'yi gönderdi ve Berâet sûresini halka ilân etmeyi ona emretti. Hz. Ali (radıyallahu anh) bizimle birlikte Mina'da halka, Berâet'i ilân etti:

⁸¹⁹ Buhârî, Tefsir, Haşr: 1, Enfâl: 1, Meğâzi: 14; Müslim, Tefsir: 31, (3031); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/509.

⁸²⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/509-511.

5- وفي رواية: [وَيَوْمَ الْحَجِّ أَكْبَرُ يَوْمِ النَّحْرِ، وَالْحَجُّ أَكْبَرُ الْحَجِّ. وَإِنَّمَا قِيلَ الْحَجُّ أَكْبَرُ مِنْ أَجْلِ قَوْلِ النَّاسِ: الْعُمْرَةُ الْحَجُّ، صَغُرَ. قَالَ: فَنبَذَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ إِلَى النَّاسِ فِي ذَلِكَ الْعَامِ فَلَمْ يَحْجِ فِي الْعَامِ الْقَابِلِ الَّذِي حَجَّ فِيهِ رَسُولُ اللَّهِ # حَجَّةَ الْوَدَاعِ مُشْرِكًا. فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى فِي الْعَامِ الَّذِي نَبَذَ فِيهِ أَبُو بَكْرٍ إِلَى الْمُشْرِكِينَ: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَ لَا يَفْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَذَا. وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ؛ وَكَانَ الْمُشْرِكُونَ يُؤَافُونَ بِالتِّجَارَةِ فَيَنْتَفِعُ بِهَا الْمُسْلِمُونَ. فَلَمَّا حَرَّمَ اللَّهُ تَعَالَى عَلَى الْمُشْرِكِينَ أَنْ يَفْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ وَجَدَ الْمُسْلِمُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ مِمَّا قُطِعَ عَلَيْهِمْ مِنَ التِّجَارَةِ الَّتِي كَانُوا الْمُشْرِكُونَ يُؤَافُونَ بِهَا. فَقَالَ اللَّهُ تَعَالَى: وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ إِنْ شَاءَ. ثُمَّ أَحَلَّ فِي التِّجَارَةِ الَّتِي تَتَّبَعُهَا الْجَزِيَّةَ وَلَمْ تُوَحَّدْ قَبْلَ ذَلِكَ فَجَعَلَهَا عَوَضًا مِمَّا مَنَعَهُمْ مِنْ مُوَافَاةِ الْمُشْرِكِينَ بِالتِّجَارَةِ. فَقَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: قَاتِلُوا الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَبِالْيَوْمِ الآخِرِ. فَلَمَّا أَحَلَّ اللَّهُ ذَلِكَ لِلْمُسْلِمِينَ عَلِمُوا أَنْ قَدْ عَاضَهُمْ أَكْثَرٌ مِمَّا خَافُوا، وَوَجَدُوا عَلَيْهِ مِمَّا كَانَ الْمُشْرِكُونَ يُؤَافُونَ بِهِ مِنَ التِّجَارَةِ]. أخرجہ الخمسة إ الترمذی .

5. (635)- Bir başka rivayette, aynı hâdise şöyle gelmiştir: "Haccu'l-ekber günü, kurban bayramı günüdür. el-Haccu'l-ekber de haccdır. Hacca "el-Haccu'l-Ekber" denilmesi, halkın umreye "el-Haccu'l-Asgar" demesinden ileri gelmiştir.

Ebü Hüreyre devamla diyor ki: "O yıl, Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh) bu tebliği halka duyurdu. Bunun üzerine ertesi yıl yâni Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bizzat katılarak Veda haccını yaptığı zaman, tek müşrik hacca katılmadı.

Hz. Ebû Bekir'in müşriklere ilanda bulunduğu sene Cenab-ı Hakk şu âyeti indirdi:

"Ey iman edenler! Doğrusu puta tapanlar pistirler, bu sebeple, bu yıldan sonra Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar. Eğer fakirlikten korkarsanız, bilin ki, Allah dilerse sizi bol nimetiyle zenginleştirecektir. Allah şüphesiz bilendir, hakimdir." (Tevbe: 9/28).

Müşrikler ticaret yapıyorlar, Müslümanlar da bundan faydalanıyorlardı. Allahu Teâla müşriklerin Mescid-i Haram'a yaklaşmalarını yasaklayınca, Müslümanlar müşriklerin yaptıkları ticaretin kesilmesiyle ondan elde ettikleri menfaatin kesileceği endişesine düştüler. Bunun üzerine Cenab-ı Hakk şu vahyi indirdi:

"Eğer fakirlikten korkarsanız, bilin ki, Allah dilerse sizi bol nimetiyle zenginleştirecektir."

Sonra bunu takip eden âyette Cenab-ı Hakk cizyeyi helâl kıldı. Bu daha önce alınmıyordu. Bunu, müşriklerin ticaretiyle elde edilen menfaate bir karşılık (ivaz) yaptı. Cenab-ı Hakk şöyle buyurdu:

"Kitap verilenlerden, Allah'a, ahiret gününe inanmayan, Allah'ın ve Peygamberinin haram kıldığını haram saymayan, hak dinini din edinmeyenlerle, boyunlarını büküp kendi elleriyle cizye verene kadar savaşın" (Tevbe: 9/29).

Allah Müslümanlara bunu helâl kılınca, anladılar ki, Allah kendilerine, müşriklerle olan ticaretin kesilmesi sebebiyle kaybindan korkup üzüldükleri menfaatten daha fazlasını vermektedir"⁸²²

AÇIKLAMA:

Müslümanlara Mekke'de iken kesinlikle yasak olan silahlı mukabele, elde edilen siyasî güç ve imkanlar nisbetinde:

1- Saldırıya uğramış müminlere (Muhacirlere) "mukabele etme" izni verilir (Hacc: 22/39-40).

2- Müslümanlara harp açanlarla savaşmak (Muhacir ve Ensar) emredilir. (Bakara: 2/190-191).

3- Kim olursa olsun, kafir ve münafıklarla savaşmak emredilir. (Tahrim: 66/9).

4- Yeryüzünde fitne kalmayınca ve din tamamen Allah'ın oluncaya kadar savaş emredilir. (Enfal: 8/39).⁸²³

Not:

⁸²¹ Buhârî, Salât: 10, Hacc: 67, Cizye: 16, Meğâzi: 66, Tefsîr, Tevbe: 2, 3, 4; Müslim, Hacc: 435, (1347); Ebû Dâvud, Hacc: 67, (1946); Nesâî, Hacc: 161, (5, 234); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/511-512.

⁸²² Buhârî, Salât: 10, Hacc: 67, Cizye: 16, Meğâzi: 66, Tefsîr, Tevbe: 2, 3, 4; Müslim, Hacc: 435, (1347); Ebu Davud, Hacc: 67, (1946); Nesâî, Hacc: 161, (5, 234); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/512-513.

⁸²³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/513-514.

1- Savaş emrinin tedricen nasıl verildiğini, Hicret'le ilgili bölümde geniş olarak tahlil edeceğiz (10277-10281) hadisler).

2- Hadisle ilgili bazı açıklamalar müteakip hadiste gelecektir.⁸²⁴

6- وفي أخرى للنسائي رحمه الله: [قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: جِئْتُ مَعَ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ حِينَ بَعَثَهُ رَسُولُ اللَّهِ # إِلَى أَهْلِ مَكَّةَ بِرِأَةِ قَيْلٍ مَا كُنْتُمْ تُنَادُونَ؟ قَالَ كُنَّا نُنَادِي: إِنَّهُ يَدْخُلُ الْكَعْبَةَ أَنْفَسُ مُؤْمِنَةٍ، وَ يَطُوفُ بِالْبَيْتِ عُرْيَانٌ، وَمَنْ كَانَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ رَسُولِ اللَّهِ # عَهْدٌ فَأَجَلُهُ أَوْ أَمَدُهُ إِلَى أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ فَإِذَا مَضَتْ أَرْبَعَةُ أَشْهُرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ وَ يَحُجُّ بَعْدَ الْعَامِ مُشْرِكًا. فَكُنْتُ أَنْادِي حَتَّى صَحَلَ صَوْتِي: أَيُّ بُحٍّ.]

6. (636)- Nesâî'den gelen bir diğer rivayet şöyledir:

Ebû Hüreyre (radiyallahu anh) dedi ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ali İbnu Ebî Talib (radiyallahu anh)'i Berâet suresiye birlikte Mekke ahalisine gönderdiği zaman onunla berâber ben de geldim. Kendisine "Ne ilân ediyordunuz?" diye soruldu. Şu cevabı verdi: "Biz şunları ilân ediyorduk:

1- Kâbe'ye ancak mü'minler girer.

2- Beytullah çıplak tavaf edilemez.

3- Kimin Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la bir anlaşması varsa bunun müddeti dört ayın hitamıdır. Dört ay geçtikten sonra Allah ve Resulü müşriklerden beridir.

4- Bu seneden sonra hiçbir müşrik haccetmeyecek.

Ben bunları böyle (yüksek sesle ve tekrarlar) bağırarak söylüyorum ki o gün sesim kısıldı."⁸²⁵

AÇIKLAMA:

Hicretin dokuzuncu yılında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kendisi hacca gitmeyip, hacca emir olarak Hz. Ebu Bekir (radiyallahu anh)'i tayin etmişti.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın o yıl haccetmeyişi şöyle açıklanmaktadır: Henüz müşrikler de haccetmekte idiler. Resûlullah onların şirkâlûd hacclarına karışarak beraber telbiyede bulunmak, çırılçıplak yaptıkları tavafa iştirak etmek istememiştir. Bu sebeple o yıl Hz. Ebû Bekir (radiyallahu anh)'i yolladı ve Berâet suresini halka duyurma vazifesini verdi. Berâet suresi, müşriklere bir ultiatom, ciddi bir uyarı idi. Çok sert tebliğlerde bulunuyordu. Hatta bazı alimler surenin başında besmele olmayışını bu sertlikle de izah etmek istemişlerdir.

Hz. Ebu Bekir vazifeyi alıp yola çıktıktan sonra, -daha önce de temas edildiği üzere- Cebrail'in: "Beraet suresini senden biri ilan etmeli" diye ihtarı üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) arkadan Hz. Ali (radiyallahu anh)'yi gönderir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Abda adındaki devesi ile yola çıkan Hz. Ali (radiyallahu anh) hızla giderek Arc denilen mevkide Hz. Ebu Bekir (radiyallahu anh)'e yetişmiştir. Ebu Bekir, Hz. Ali (radiyallahu anh)'ye:

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) seni hacca emir mi tayin etti?" diye sorar. Hz. Ali (radiyallahu anh):

"Hayır, beni yalnız Berâet suresini ilânla vazifelendirdi" der.

Sual: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu surenin ilân işini niye Hz. Ali'ye verdi?

Âlimler buna cevap aramışlar ve şu açıklamayı getirmişlerdir:

Yukarıda belirttiğimiz üzere bir ultiatom, müşriklerle yapılan anlaşmaların ilga edilmesidir. Arapların cari adetlerine göre, bir antlaşmayı kim yapmış ise o bozabilirdi, başkası bozamazdı. Bunu bozmak için en azından, onu yapanın ehl-i beytinden biri bulunmak lazımdı. Bu sebeple Hz. Ali'yi gönderdi denmiştir. Ayrıca, bazı alimler, Berâe suresinde Hz. Ebû Bekir'in faziletinden bahsedildiği için, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bunu bir başkasına okutmayı uygun bulduğunu söylemişlerdir.⁸²⁶

Müşrikler Mescid-i Haram'a Girebilir Mi?

Yukarıdaki hadiste bu meseleye değer verilmektedir. Hz. Ebu Hüreyre (radiyallahu anh)'nin, ilân ettiklerini belirttiği ana maddelerden biri: "Bu seneden sonra hiçbir müşrik haccedemez" maddesidir. Bu hüküm Berâe suresinin şu ayetine uygundur: "*Ey iman edenler! Doğrusu puta tapanlar pistirler, bu sebeple, bu yıldan sonra Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar.*"

⁸²⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/514.

⁸²⁵ Nesâî, Hacc: 161, (5, 234); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/515.

⁸²⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/514-515.

Mescid-i Haram'dan murad, hududları bizzat Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tarafından tayin edilen Harem-i Şerif'tir. Binaenaleyh hiçbir gayr-i müslimin hiçbir halde Harem-i Şerif'e girmemesi gerekir. Bu âyetin ilânından sonra orada zimmilerin de oturmaması gerekir.

Hanefiler meseleyi farklı değerlendirmişlerdir. Bunlara göre zimmîlerin Mescid-i Haram'a veya bir başka mescide girmelerinde bir beis yoktur. Çünkü Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm) Sakif heyetini henüz kâfirken mescidde misafir etmiş,

"Bunlar necistir, nasıl olur?" diyenlere de:

"Allah'ın arzını hiçbir şey kirletmez!" cevabını vererek, onları susturmuştur. Hanefiler yasak âyetini: "Müşrikler Mescid-i Haram'a istila maksadıyla, yahut âdetleri vechile çıplak olarak tavaf etmek için giremezler" şeklinde te'vil etmişlerdir.⁸²⁷

7- وعن علي بن أبي طالب رضي الله عنه قال: [سألت رسول الله # عن يوم الحج الأكبر، فقال يوم النحر]. وروى موقوفاً عليه وهو أصح. أخرجه الترمذی .

7. (637)- Hz. Ali İbni Ebi Talib (radiyallahu anh) anlatıyor: "Ben Resûlullah'a (aleyhissalâtu vesselâm) Hacc-ı Ekber günü hangi gündür? diye sordum, bana: "Kurban günü" diye cevap verdi."⁸²⁸

8- وعن ابن عمر رضي الله عنهما: [أن رسول الله # وقف يوم النحر بين الجمرات في الحجة التي حج فيها. فقال: أي يوم هذا؟ فقالوا يوم النحر. فقال: هذا يوم الحج الأكبر]. أخرجه أبو داود .

8. (638)- İbnu Ömer (radiyallahu anhümâ) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) haccettiği hacc sırasında, cemreler arasında, kurban günü durarak sordu: "Bu gün hangi gündür?" Halk:

- Kurban günüdür, dediler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"- Bugün Hacc-ı Ekber günüdür" buyurdu.⁸²⁹

9- وعن ابن أوفى رضي الله عنهما. [أنه كان يقول: يوم النحر يوم الحج الأكبر، يوم نهران فيه الدماء، ويوضع فيه الشعر، ويفضى فيه النقت، ويحل فيه الحرام]. أخرجه رزين رحمه الله. «وَفَضَاءُ النَّقْتِ» هو إذهاب الشعر والدرن والوسخ .

9. (639)- İbnu Ebi Evfâ (radiyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle diyordu: "Kurban günü büyük hacc (elhaccu'l-ekber) günüdür. O gün kanlar akıtılır, başlar traş edilir, kırlar, paslar giderilir, haramlar helal olur."⁸³⁰

AÇIKLAMA:

Hacc-ı ekber hususunda bazı farklı görüşler vardır. Kelime olarak büyük hacc manasına gelir. Bazı açıklamalarda, Arapların umreye Hacc-ı Asgar yâni küçük hacc dedikleri için normal hacca da Hacc-ı Ekber dendiği belirtilir. Arafe günü cumaya tesadüf eden hacca da Hacc-ı Ekber denmiştir.

Hacc-ı ekber günü hususunda da ihtilaf olmuştur. Bunu arafe günü kabul edenler olduğu gibi kurban günü kabul edenler de vardır. İmam Mâlik, Şafii ve Cumhur-u ulema bu görüştedir.⁸³¹

10- وعن جابر رضي الله عنه: [أن رسول الله # : لَمَّا رَجَعَ مِنْ عَمْرَةِ الْجِعْرَانَةِ بَعَثَ أَبَا بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَلَى الْحَجِّ فَأَقْبَلْنَا مَعَهُ حَتَّى إِذَا كُنَّا بِالْعَرَجِ تَوَبَّ بِالصُّبْحِ ثُمَّ اسْتَوَى لِیُكَبِّرَ فَسَمِعَ الرَّغْوَةَ خَلْفَ ظَهْرِهِ فَوَقَفَ عَنِ التَّكْبِيرِ فَقَالَ هَذِهِ رَغْوَةُ نَاقَةِ رَسُولِ اللَّهِ # الْجَدْعَاءِ؛ لَقَدْ بَدَأَ لِرَسُولِ اللَّهِ # فِي الْحَجِّ فَلَعَلَّهُ يَكُونُ رَسُولَ اللَّهِ # فَنُصِّلِيَ مَعَهُ، فَإِذَا عَلَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَلَيْهَا.

⁸²⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/515-516.

⁸²⁸ Tirmizî, Tefsir, Berâet: (3088), Hacc: 110 (958); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/516.

⁸²⁹ Ebu Davud, Hacc: 67, (1945); İbnu Mâce, Menasik: 76, (2058); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/516-517.

⁸³⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/517.

⁸³¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/517.

فَقَالَ لَهُ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: أَمِيرٌ أَمْ رَسُولٌ؟ فَقَالَ: بَلْ رَسُولٌ أُرْسَلَنِي رَسُولُ اللَّهِ # بِبِرَاءَةِ أَقْرُؤَهَا عَلَى النَّاسِ فِي مَوَاقِفِ الْحَجِّ؛ فَقَدِمْنَا مَكَّةَ فَلَمَّا كَانَ قَبْلَ التَّرْوِيَةِ بِيَوْمٍ قَامَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ. فَخَطَبَ النَّاسَ فَحَدَّثْتَهُمْ كَيْفَ يَنْفِرُونَ وَكَيْفَ يَرْمُونَ فَعَلَّمَهُمْ مَنَاسِكَهُمْ حَتَّى إِذَا فَرَغَ قَامَ عَلِيُّ كَرَّمَ اللَّهُ وَجْهَهُ فَقَرَأَ عَلَى النَّاسِ بِرَاءَةَ حَتَّى خَتَمَهَا. ثُمَّ كَانَ يَوْمَ النَّحْرِ فَأَفْضْنَا فَلَمَّا رَجَعَ أَبُو بَكْرٍ خَطَبَ النَّاسَ فَحَدَّثْتَهُمْ عَنْ إِفَاضَتِهِمْ وَعَنْ نَحْرِهِمْ وَعَنْ مَنَاسِكِهِمْ. فَلَمَّا فَرَغَ قَامَ عَلِيُّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَقَرَأَ عَلَى النَّاسِ بِرَاءَةَ حَتَّى خَتَمَهَا. فَلَمَّا كَانَ يَوْمَ النَّفْرِ أَوَّلًا: قَامَ أَبُو بَكْرٍ فَخَطَبَ النَّاسَ فَحَدَّثْتَهُمْ كَيْفَ يَنْفِرُونَ وَكَيْفَ يَرْمُونَ فَعَلَّمَهُمْ مَنَاسِكَهُمْ. فَلَمَّا فَرَغَ قَامَ عَلِيُّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَقَرَأَ عَلَى النَّاسِ بِرَاءَةَ حَتَّى خَتَمَهَا]. أخرجہ النسائی .

10. (640)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ci'râne umresinden dönünce Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh)'i haccın başında emir olarak yolladı. Onunla birlikte biz de vardık, el-Arc mevkiinde iken (essalatu hayrun minen nevm) diye çağrıda bulundu. Bir müddet sonra da tekbir getirmek üzere doğrulduğu sırada arka tarafından kulağına bir deve sesi geldi. Bunun üzerine tekbiri bıraktı ve: "Bu ses, dedi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın devesi Ced'ânın sesi, muhakkak ki hacc konusunda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yeni bir karara varmıştır, belki de bu, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kendisidir, bu durumda namazı birlikte kılarız." dedi.

Devenin sırtındaki Ali (radıyallahu anh) idi. Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh) ona:

"Hacc emiri olarak mı geldin, elçi olarak mı?" diye sordu. Hz. Ali (radıyallahu anh):

"Elçi olarak geldim, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) beni Berâe suresiyle gönderdi. Onu hacc mahallerinde halka okuyup tebliğ edeceğim" dedi.

Sonra Mekke'ye geldik. Tevriye gününden (Zilhicce'nin 8. günü) bir gün önce Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh) kalktı. Halka hitabetti. (Mina' dan Mekke'ye) nasıl sükün edeceklerini, taşlamayı nasıl yapacaklarını, birer birer tarif ederek halka haccın menâsikini (usul ve âdâbını) öğretti. Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh)'in konuşması bitince sözü Hz. Ali (kerremallahu vechehu) aldı. Berâe suresini halka, son âyetine kadar okudu.

Sonra kurban günü geldi. Arafat'ı terketti. Hz. Ebû Bekir (radıyallahu anh) dönünce, tekrar halka hitabetti. Onlara Arafat'ı terketme (âdâbın)dan kesimlerinden (vesâir) menâsiklerinden sözetti. Sözü bitince, yine Hz. Ali (kerremallah vechehu) ayağa kalktı, halka, Berâe suresini sonuna kadar okudu.

Nefru'l-evvel günü (Mina'dan Mekke'ye hareket günü) Hz. Ebû Bekir (radıyallahu anh) kalktı ve halka bir hitabede daha bulundu. Mina'yı nasıl terkedeceklerini, nasıl taşlama yapacaklarını tarif etti, haccın menâsikini öğretti. Konuşmasını bitirince fecirden Hz. Ali (radıyallahu anh) kalktı. Halka Berâe suresini sonuna kadar (bir kere daha) okudu.⁸³²

11- وعن زيد بن وهب قال: [كُنَّا عِنْدَ حُدَيْفَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَقَالَ مَا بَقِيَ مِنْ أَصْحَابِ هَذِهِ الْعِيَةِ. يَعْنِي: فَقَاتِلُوا أُنْمَةَ الْكُفْرِ إِنَّهُمْ أَيْمَانٌ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ. أَتَيْتَنَاهُ وَمَا بَقِيَ مِنَ الْمُنَافِقِينَ إِأَرْبَعَةً. فَقَالَ أَعْرَابِيٌّ: إِنَّكُمْ أَصْحَابُ مُحَمَّدٍ تُخْبِرُونَا أَخْبَارًا نَذْرِي مَا هِيَ، تَزْعُمُونَ أَنْ مُنَافِقَ إِأَرْبَعَةً، فَمَا بَالُ هَؤُلاءِ الَّذِينَ يَبْفِرُونَ بِيُوتِنَا وَيَسْرِفُونَ أَعْرَابِيٌّ؟ قَالَ أَوْلَيْكَ الْفُسَاقُ. أَجَلٌ لَمْ يَبْقَ مِنْهُمْ أَحَدٌ إِأَرْبَعَةً: أَحَدُهُمْ شَيْخٌ كَبِيرٌ لَوْ شَرِبَ الْمَاءَ الْبَارِدَ لَمَّا وَجَدَ بَرْدَهُ]. أخرجہ البخارى. «أَعْرَابِيٌّ» جمع عِلْق، وهو الشئ النفس .

11. (641)- Tabiin'den Zeyd İbnu Vehb anlatıyor: "Biz Huzeyfe (radıyallahu anh)'nin yanında idik. Bize dedi ki: Şu ayetin kasteddiklerinden hayatta sadece üç kişi kaldı: "Eğer andlaşmalarından sonra yeminlerini bozarlar, dinimize dil uzatırlarsa, inkârda önde gidenlerle savaşın -çünkü onların yeminleri sayılmaz- belki vazgeçerler" (Tevbe: 9/12), münafıklardan da sadece dört kişi kaldı." Bu söz üzerine bir bedevi kalkarak:

"Siz Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in arkadaşlarısınız, bize bir kısım haberlerde bulunuyorsunuz, ama bunların mâhiyeti nedir, ne değildir biz anlamıyoruz. Söz gelimi sadece dört tane münafık kaldığını söylediniz. Pekâla şu evlerimizi yarıp işe yarayan şeylerimizi çalanlara ne demeli?" dedi. Huzeyfe (radıyallahu anh):

"Onlar fasıklardır. Ben tekrar ediyorum münafıklardan sadece dört tanesi kalmıştır: Bunlardan biri yaşlı bir ihtiyardır, öyle ki soğuk suyu içse soğukluğunu hissedecek halde değildir."⁸³³

⁸³² Nesâi Hacc: 186, 187, (5, 247-248); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/518-519.

⁸³³ Buhârî, Tefsir, Berâe: 5; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/519-520.

AÇIKLAMA:

Resûlullah sahibu'ssırr'ı olan Hz.Huzeyfe'nin bu açıklamasında iki nokta daha ziyade dikkatimizi çeker:

1- İstılahların karıştırılmaması gerekir. Bazı cürümleri sebebiyle mü'mine, münâfık denemez. İstılahî manada münafık kalben inanmadığı halde mü'min görünen mü'min bilinen kimsedir. Bu nifak, kalbî bir durum olduğu için kimin münafık olduğu bilinemez. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bunların kimler olduğunu sâhib-i sırr'ı olan Hz. Huzeyfe'ye söylemiş, o da kimseye açıklamamıştır.

2- İkinci nokta, Hz. Huzeyfe (radıyallahu anh) zamanında, sâdece dört münafığın hayatta kalmış olması. Halbuki bunlar, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Medine'ye hicret ettiği zaman binlerce idiler. Uhud savaşı sırasında, reisleri Abdullah İbnu Ubey İbnu Selül ile birlikte, yarı yolda ayrılıp dönen münafıkların sayısı üç yüzden fazla idi.

Burada bilhassa tebârüz ettirmek isteriz: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bu "Müslümanım" diyen dahili kâfirlere karşı hususi bir siyaset takip etmiş ve bunların müstakil bir güç olarak teşkilatlanıp, ciddi eylemlere geçmesini önlemiştir. O siyaset sayesinde, yukarıdaki rivayette görüldüğü üzere, daha Ashab'ın sağlığında sayıları 4'e incek kadar eriyip gitmişlerdir.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) münafıklara karşı nasıl bir siyaset gütmüştür?

Kanaatimizce, Müslümanların iyi bilmesi gereken hususlardan biridir. Biz, bu vesile ile, Resulullah'ın bunlara karşı takip ettiği siyasetin belli başlı prensiplerini kaydedip sonra da, bu meseleyi vak'alara dayalı olarak tahlil eden bir makalemizi aynen kaydedeceğiz

Hz. Peygamber'in münafıklara karşı takip ettiği siyasetin esasları:

1- Serbestiyet: Müslüman statüsüne tabidirler, bütün haklardan istifade ederler.

2- Özürleri kabul: Sık sık işledikleri baş ağrıtıcı, huzursuzluk çıkarıcı cinâyetleri sebebiyle affedildiler, özürleri hep kabul edildi.

3- İhtiyat: Onlar hür bırakılmakla birlikte takip edildiler, tedbirler alındı.

4- Psikolojik baskı: Suçları yüzlerine vuruldu, özür dilemeye çağırıldılar, cezalandırılmadılar, tedirgin edildiler.

5- Kendi aralarında bir araya gelmeleri önleni. Teşkilatlanmalarına mani olundu.

Ehemmiyetine binâen bu hususları tahlil eden şu makale okunmalıdır.⁸³⁴

Hz. Peygamber'in Münafıklara Karşı Takip Ettiği Siyaset

1- Münafıkların Tavsifi

Münâfık kelimesi, Arapça'dan dilimize geçmiştir. Bu geçiş sırasında diğer bazı kelimelerde olduğu gibi, aslı manasını değiştirmemiştir. Münâfık kelimesi, kalbi ile kâfir olduğu halde diliyle Müslüman gözüken kimseye itlâk olunur. Dilimizde bu manadan başka bir de beşerî münasebetlerinde iki yüzlülük edenlere de münafık denmektedir. Her hal ü kârda bizim için kelimenin semantik tahlili çok ehemmiyetli değildir.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hicretle Medine'ye geldiği zaman orada başlıca üç grup insan vardı:

1- Müslüman Araplar.

2- Müşrik Araplar.

3- Ehl-i Kitap olan Yahudiler ve çok az miktarda Hıristiyanlar.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Medine'ye yerleşip oradaki Müslümanları siyasi bir teşkilata kavuşturarak, devlet reisliği pozisyonunu fiilen kazanmasından itibaren, yeni bir grubun daha, yavaş yavaş teşekkül ettiğini görüyoruz. Bu sonuncu grup münafıklardır ve esas konumuzu teşkil etmektedir.

Şu halde, burada dikkati çekeceğimiz ilk mühim nokta, münafıkların ortaya çıkmasına sebep olan asıl âmildir ki, kaynaklarımızın ifadesinden bu âmilin, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Medine'de kazandığı siyasi nüfuz ve kurduğu siyâsî hakimiyet olduğunu anlıyoruz. Nitekim başta Buhârî ve Müslim olmak üzere, tarihî kaynaklarımızın ittifakla belirttiklerine göre, dahili kavgalardan yorgun ve bitkin düşen Medineliler, aralarında anlaşarak Abdullah İbnu Ubey İbni Selül'ü Medine'ye kral yapmaya karar vermişler, başına koyacakları altından mâmül krâliyet tâcını kuyumculara sipariş bile etmişlerdi. Ancak, Abdullah'ın tahta geçme hayalleri, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hicreti ile ebedî olarak suya düştü. Zira Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Medine'ye geline, Muhâcir ve Ensâr'dan bütün Müslümanlar O'nun etrafında toplanmışlardı. İbnu Hişâm'ın tasrihine göre, Abdullah İbnu Ubey, Müslüman olan çevresinin kendini terkederek Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in yanında yer alması sonucu, yalnız kaldığını görünce istemiye istemiye o da Müslüman oldu. Buhârî' nin bir rivayetinde, Abdullah İbnu Ubey ve adamlarının ihtidâsı Bedir harbinden sonra vukua gelmiştir.

Kaynaklarımızda bunların sayısı hakkında kesin bir rakama rastlanmaz ise de, Uhud Harbi sırasında Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in 1000 kişilik ordusunun üçte birî, Abdullah İbnu Ubey'e tâbi olarak savaş

⁸³⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/520-521.

meydanını terketmesi, Medine siyasi hayatında ağırlıkları hakkında bir fikir verebilir ki, bu küçümsenmeyecek bir durumdur.

Şüphesiz, münâfikların hepsinin durumu aynı değildi. Bunlardan bir kısmı liderlik pozisyonları ve oynadıkları faal rolleriyle şöhret kazanmış olmasına rağmen, büyük ekseriyet akrabalık, mütteliklik, mevlalık gibi çeşitli sebeplerle, kötü körüne bunlara uyan sıradan kimselerdi.

İçi ile dışı bir olmayan kimseler için, kullanılan umumi manasıyla Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) devrindeki münâfiklar, sâdece Abdullah İbnu Übey tarafında toplanmış olan, Medine'nin yerli Araplarının teşkil ettiği mâlum grup anlaşılmalıdır. Münâfikların büyük kısmını bunlar teşkil etmekle beraber, Yahudiler ve bedeviler arasında da münâfiklar mevcuttur. İbnu Hişâm, Yahudi münâfikların (İslâm'ı küçük düşürmek, Müslümanların moralini bozmak, müşriklerin ihtidâlarını önlemek gayesiyle) sabahleyin Müslüman olup, ("biz bunu beğenmedik, iş yokmuş" vs. diyerek) akşama tekrâr eski dinlerine rücu ettiklerini bildirir. Bedevi; yâni göçebe hayatı yaşayan çöl Arapları arasındaki münâfiklardan da, Kur'ân-ı Kerim söz etmektedir: "Çevrenizdeki bedevilerden birtakım münâfiklar vardır ki, onlar nifak üzerinde idman yapmışlardır. Sen bunları bilmezsin, onları biz biliriz..." (Tevbe, 101).

Her hâl ü kârda, hangi gruptan olursa olsun, bütün münâfiklar, hemen hemen aynı vasıfları taşımaktadır. Kur'ân'ın ifadesiyle bunlar, "ağızlarıyla kalplerinde olmayanı söyleyen" (Âl-i İmrân 167), Müslümanlarla birlikte olunca mü'min olduklarını beyân edip şeytanlarıyla başbaşa kalınca da, onlara: "Emin olun biz sizinle beraberiz, biz (Müslümanlarla) alay edicileriz" (Bakara 14) diyen kimselerdir. Mekke'li müşrikler, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e muhâlefetlerini, atalarından intikâl eden dinî ve kültürel değerleri sözkonusu ederek yürüttükleri halde, bunlar daha ziyade kaybedilmiş siyasi nüfuzun özlemi ile hareket ediyorlardı. Az sonra kaydedeceğimiz misallerden bu husus anlaşılacaktır.⁸³⁵

2. Faaliyetlerin Muhtevası

Faaliyetleri, umumiyetle Müslümanlar arasına nifak ve ayrılık sokucu fikirler atmaya, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i mü'minler nazarında küçük düşürmeye mâtuftu. Bu yıkıcı ve muzır faaliyetleri, bir çok defalar Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e intikal etmiştir. Kendisine ulaşan her bir şikâyete Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) kulak veriyor, şikâyet edilenleri sorguya çekiyordu. Fakat bunlar suçlarını inkâr ediyor, kelime-i şehâdet getirerek Müslüman ve mü'min olduklarını tekrarlıyorlar, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e, bunlar da risâletini te'yid eden vasıfıyla; yâni Yâ Resûlallah, Yâ Nebiyyallâh diye hitâb ediyorlardı.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e sık sık onlar hakkında gelen vahiyler, durumlarını beyân ediyor, haklarındaki şikâyetleri inkârlarına rağmen te'yid ediyordu. Hz. Peygamber onlara karşı, sabır, müsâmaha ve afla mukâbele ediyordu. Onlara karşı tâkip edilmiş olan nebevî siyaseti anlamak için, onların bâzı faaliyetlerini ve buna mukabil gösterilen reaksiyonu bâzı misaller dahilinde görmemiz gerekmektedir.⁸³⁶

A. Hz. Peygamber'i Küçük Düşürücü Faaliyetler

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı mü'minler ve diğer kimseler nazarında küçük düşürmek için karşılıklı çıkan her fırsatı değerlendirme yoluna gitmişlerdir. Uhud Harbi'ne giderken Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Mirbâ İbnu Kaziyy'in bahçe duvarından atlamıştı ki Mirbâ: "Ey Muhammed, eğer sen gerçek bir peygamber olsaydın, benim duvarımı atlaman sana helâl olmazdı" der. Yerden bir avuç toprak alarak ilâve eder: "Allah'a yemin ederim, eğer şu toprakla başkalarını rahatsız etmeyeceğimi bilsem sana atardım." Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in yanındakilerden bir grup, herifi öldürmek için üzerine atılırsa da Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): "Bırakın o körü, o kalbi de, basireti de görmeyen adamı" der ve tecâvüze mani olur. Ancak Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in müdahalesinden önce Saad İbnu Zeyd'in, vâki bir darbesini yemiş bulunur.

Meşhur İfk hadisesini hepimiz biliriz. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le askerî bir sefere katılan Hz. Aişe, bir konak sırasında ihtiyacı için bulunduğu yerden uzaklaşır. Dönüşünde kolyesinin kaybolduğunun farkına vararak tekrar aramaya çıkar. Bu sırada Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Hz. Aişe'nin yokluğunu farketmeksizin hareket emri verir. Dönüşünde ordugâhi boş bulan Hz. Aişe, olduğu yerde beklemeye başlar -ki vakit geceder.- Sabahleyin Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in geri gözcülerinden bir asker (Safvân İbnu Muattal) Hz. Aişe'yi orada görür ve devesine bindirerek orduya ulaştırır.

Ancak bu durum münâfikların reisi durumunda olan Abdulla İbnu Übey'e güzel bir fırsat vermiştir. Safvân'ı, Hz. Aişe'yi getirir görünce: "Aişe, bu yaptığı işte mâzurdur, zira Safvân, Muhammed'e nazaran daha genç ve daha yakışıklıdır" diye bağırır. Hadise son derece büyür, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Aişe hakkında tahkikat açar. Huzursuzluk, Muhacir ve Ensâr'ı bizzat Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in huzurunda

⁸³⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/521-523.

⁸³⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/523.

mescidin içerisinde birbirine düşürüp, silâha sarılma derecesine ulaşacak bir vüs'at ve karakter alır. Meselenin bir iftiradan ibaret olduğunu te'yid eden âyet (Nur, 11) gelinceye kadar büyük ızdıraplar yaşanır.

Hendek Harbi de münâfıklara Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i küçük düşürecek, risâletinden şüphe ettirecek faaliyetler için bir başka fırsat olmuştu. Muhâsara uzayıp Medine dahilinde bazı sıkıntılar zuhur etmeye başlamıştı ki, şu sözleri yaymaya başladılar: "Muhammed bize Bizans'ın ve İran'ın hazinelerini yemeyi vaad ediyordu, halbuki şimdi hiçbirimiz helâya bile gitmek için kendisini emniyette hissetmiyor." Bu faaliyetleri üzerine de bir âyet gelerek onları kınamış ve teşhir etmiştir (Ahzâb 12).

Tebük Seferi esnasında bir konaklama ânında, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in develerinden biri kaybolmuş bütün aramalara rağmen bulunamamıştı. Münâfıklar hemen harekete geçip: "Eğer Muhammed bir peygamber olsaydı, devesinin nerede olduğunu bilirdi" demeye başladılar. Bu sözleri Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e ulaştınca, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)': "Ben ancak Allah'ın bana bildirdiğini bilebilirim, şimdi haber veriyorum, devem falanca vâdide, yuları bir ağaca takılı vaziyettedir, gidip arayın" der. Deve dediği yerde ve tavsif ettiği vaziyette bulunur. Bu çeşitten başka misaller mevcuttur.⁸³⁷

B. Kritik Anlarda Terketme

Münâfıkların bir diğer faaliyeti, kritik anlarda Müslümanları terkederek zayıf düşürmeye mâtuftu. Birinci defâ Uhud Savaşı için Müslüman ordusu Medine'den çıkar çıkmaz, "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) tecrübeli olan kendilerini değil, tecrübesiz olan gençleri dinliyor, onların sözlerine göre hareket ediyor" bahanesiyle orduyu terkettiler. Böylece, 1000 kişilik ordu 700'e düşmüştü. İslâm ordusunun uğradığı başarısızlığa bu durum her hâl ü kârda etki etmiş olmalıdır.

Kezâ Hendek Savaşı için hazırlık çalışmalarından olmak üzere, hendekler kazılırken Müslümanları çeşitli yollara bavsürarak oyalayıp, çalışmalarını geciktirme gayretlerinden başka, bizzat kendileri Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den izin almaksızın işi bırakıp habersizce evlerine dönüyorlardı. Kezâ, Hendek Savaşı sırasında Müslümanlar şehirde muhâsara edilmiş durumda iken, savaşı terk etmek için mantıksız bahâneler uydurarak Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e başvuruyorlardı. Meselâ: "Evlerimize gitmek için bize izin ver, zira evlerimiz müdâfaasızdır" diyorlardı. Kur'ân-ı Kerim bu mürâcaatlardaki hakiki gayenin "kaçmak" olduğunu bildirmektedir (Ahzâb 12).

Bizanslılara karşı bir nevi kuvvet gösterisi yaparak, bütün Ortadoğu ve Arap Yarımadası'nda Müslümanların moralini takviye etmek, muhâlif ve mütereddidler üzerinde sindirme tesiri sağlamak gayesini güden Tebük seferine Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bütün Müslümanların katılmasını istiyor, daha önceki seferlerin hiçbirinde olmayan bir ısrarla, sayıca mümkün mertebe çokluğa ehemmiyet veriyordu. Abdullâh İbnu Übey, Yahudi ve Araplardan müteşekkil müttefikleriyle birlikte, sefere katılmak üzere hazırlığa başladı ve Seniyyetül-Vedâ tepesine kamp kurdu. Fakat, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) yola çıkar çıkmaz oldukları yerde kalıp, sefere katılmadılar.⁸³⁸

C. Moral Bozucu Nifak Hareketleri

Pek o kadar mühim olmamakla berâber, huzursuz edici ve moral bozucu diğer bazı hadiseler daha zikredeceğiz. Bu misaller de bize, onların Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e olan muhâlefetlerinin şiddetini göstereceği gibi, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bunlar karşısında takip ettiği, temel ve esâsî müsamaha olan politikasını daha iyi takdir etmeye imkân verecektir.

Tebük Seferi'ne çıkarken Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Ali'yi Medine'de bırakmıştı ki münâfıklar, hemen kendisini ziyâret ederek: "O, seni istihkâr ve tezlil için burada bıraktı, başka bir şey için değil" dediler. Bu sözlerden müteessir olan Hz. Ali, derhâl yola çıkarak Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i yarı yolda yakalar. Geliş sebebini öğrenen Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), geri dönmesi hususunda Hz. Ali'yi şu sözleriyle iknâ eder: "Ben seni, arkamda bıraktıklarım için Medine'de koydum. Hemen dön, benim âilem ve kendi âilen hususunda benim yerimi al!"

Tebük yolu katedilirken, belli bir konak yerinde içme suyu sıkıntısı çekilir. Duyulan bu darlık üzerine münâfıklar: "İşte şimdi o da, adamları da susuzluktan helâk olacaklar" demeye başlarlar.

Yine bu sefer esnâsında bir kısım münâfıklar, "Müslüman askerleri korkutmak için" zanneder misiniz ki sarışınlarla (grekler) yapılacak harp, Arapların kendi aralarında yaptıkları harp gibi olacak. Fakat onlarla Araplar arasında hiçbir benzerlik yok. Allah'a kasem olsun şimdiden sizi dağlara kaçmış görüyoruz" demeye başlarlar. Hâdise kendisine ulaştınca Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bunları hesâba çeker. Söylediklerini inkâra mecâl bulamayan berikiler, sözlerinin basit bir şakadan ibaret olduğunu iddia ederlerse de Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e gelen bir vahiyle kınanırlar (Tevbe: 9/66).

⁸³⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/523-525.

⁸³⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/525

Müslim'in bir rivayetinden, ismi açıklanmayan bir sefer sırasında, Müslümanların mâruz kaldığı bir yiyecek sıkıntısı esnasında, Abdullah İbnu Übey'in yakınlarına: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın etrafındakilere keremkâr olmayın ki onu terkedip dağılsınlar" der ki, hadiseye Kur'ân-ı Kerim'de yer verilir (Münâfikûn 7).

Yine aynı Abdullah İbnu Übey, Benû Müstalik seferi sırasında, Mekke'li bir muhacirle, Medineli bir ensârî arasında çıkan bir münakaşadan istifade ederek araya girip iki grup arasında şümlü bir nifak çıkarma teşebbüsünde bulunur. Gerçekten ciddi bir hadisenin çıkmasına ramak kalmıştır ki, hadise güçlkle önlenir. İşte bu fırsatta Ensâr'ı tahrik için şöyle söylüyordu: "Biz Muhâcirleri besleyip himâye etmiş olmanın mükâfaatını işte böyle çekiyoruz. Tıpkı, besleyip büyütüldükten sonra, sâhibini yiyen köpek gibiler. Mâmafih Medine'ye varınca, en şerefli ve kuvvetli olanlar en hakir ve zayıf olanları muhakkak çıkaracaktır." Bu sözler Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e ulaştırılır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Abdullah'ı sorguya çeker. Fakat berikisi böyle bir şey söylemediğini yeminle te'min ederse de, bir müddet sonra gelen bir vahiy, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e ulaştırılmış olan şikâyeti doğrular. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Ömer'in, Abdulah İbnu Übey'in şiddetle tecziye edilmesi hususundaki talebini: "Kâfirlere, "Muhammed, kendi arkadaşlarını öldürtüyor" dedirtmem" diyerek reddeder.

Kezâ aynı Abdullâh İbnu Übey ve diğer münâfiklar, Yahudileri Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e karşı mukâvemet etmeye teşvik ediyorlar, onlara yardım vaadlerinde bulunuyorlardı.⁸³⁹

3. Hz. Peygamber (Aleyhissalatu Vesselam)'in, Münafıklara Karşı Tutumu

Buraya kadar belli bâzı hadiselerin ışığında, münafıkların arkası kesilmeden devam eden hasmâne faaliyetlerini görmüş olduk. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bunlar karşısındaki davranışı, diğer gruplara karşı olan davranışlarından bir hayli farklıdır. Meselâ: Mekke hayatında müşriklere karşı son derece sabretmiş, Müslümanların her çeşit mukâbele taleplerine şiddetle karşı koyarak sabrı, sabredemiyenlere hicret etmeyi tavsiye etmiş iken, Medine hayatından sonra, gelişen yeni şartlara uygun olarak taktik ve tabye değiştirerek, gerek müşrikler ve gerekse Yahudiler karşısında enerjik ve aktif bir siyaset takip etmiştir. Bazen sabretti ise de, çoğu kere tavır takındı. Hasmâne olan her bir ciddi harekete karşılık verdi. Yıkıcı faaliyetleri ileri götüren fertleri tenkil etti. Hülâsa burada mukâbele-i bilmişil siyasetini esâs ittihaz etti.

Fakat bütün bunlara rağmen, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Müslümanlar safında yer almış olan münâfiklar karşısındaki tutumu, bunların faaliyeti, Yahudi ve müşriklerin faaliyetinden daha az yıkıcı ve zararlı olmamasına, hatta münafıklar müşriklerden daha da fenâ telakki edilmiş olmasına rağmen, aşırı bir müsâmaha ile ifade edilebilir.

Biz bu müsâmaha politikasını birkaç noktada hülâsa edeceğiz:

1- Serbestiyet, 2- Özürleri kabul, 3- İhtiyât, 4- Psikolojik baskı, 5- Kendi aralarında bir araya gelmelerini önlemek. Şimdi bunları izah edelim.

1- Serbestiyet: Münâfiklar, mü'min olduklarını ilân etmeleri sebebiyle, zâhirde Müslüman kabul ediliyorlardı. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) onlara karşı, herhangi bir Müslümana nasıl davranmak gerekiyorsa öyle davranıyordu. Onlar cemiyet içerisinde serbestti ve Müslümanların sahip oldukları bütün ictimâî haklardan istisnâ ve tahdid olmaksızın istifâde ediyorlardı. Cemâatle kılınan bütün namazlara, askerî seferlere iştirak ediyorlar, ganimetten eşit şekilde paylarını alıyorlardı vs..

Hatta öyle geliyor ki Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), onlara karşı fiilî bir baskı ve takip sistemi de kurmamıştı. Yıkıcı faaliyetleriyle ilgili bir şikâyet vâki olmadıkça onların hissedecekleri kontrol, teftiş, tâkip, muâheze diye bir şey vâki değildi. Şikâyet vâki olunca veyâ fiillerine bizzat şahid olunca, o vakit bunu küçümseyip geçiştirmiyor, gereken tahkikatı yapıyor, sorguya çekiyordu. Suçlarını bazan te'vilî olarak itiraf ediyorlar, çoğu kere de inkâr ediyorlardı. Gerek inkârlarını reddetmek, gerekse fiillerini ve içinde buldukları hâllerini kınamak için, sık sık haklarında vahiy geliyordu.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), gerek şahsî tahkikatı, gerekse vahiy yoluyla haklarında vaki olan ihbâr sonunda sübut bulan cürümlerinden dolayı onları tecziye cihetine gitmekten ziyâde tevbe etmeye, af dilemeye dâvet ediyordu. Meselâ; Abdullâh İbnu Übey'in "Medine'ye varınca en şerefli ve en kuvvetli olanımız, en hakir ve zayıf olanı muhakkak çıkaracaktır" dediğini, inkârdan sonra gelen vahiy böyle söylemiş olduğunu te'yid edince, özür dilemesi için teşvik edilirse de, berikisi buna yanaşmaz.

2- Özürleri kabul: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in, tövbeye gelme davetine icabet ederler veya herhangi bir faaliyete katılmama hususunda bir bahane ileri sürecek olurlarsa, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) özürleri derhâl kabul ederek affediyor, haklarında Allah'tan da af talebediyordu.

Şikâyet hâlinde, ithâm edildikleri fiili yapmadıklarına, söyledikleri ileri sürülen sözü söylemediklerine dair yemin ederek, reddederler ve o sırada bir vahiyle tekzip de edilmezlerse, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bir hikmete mebnî, mâsumiyetlerini kabûl ediyor, şikâyetçileri de azarlıyordu.

Bu cümleden olarak, Tebuk seferine çıkarken, sefere katılmayıp Medine'de kalma hususunda özür beyan eden 80 kadar münâfiğin özrünü kabul etti. Halbuki aynı şekilde özür beyan eden Benû Gifâr'dan bir grubun özrünü

⁸³⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/525-527.

reddetti. Kezâ Tebük seferinden döndükten sonra, sefere katılmayan münâfıklardan, huzuruna çıkarak özür beyanıyla af dileyenleri affettiği halde, aynı suçtan dolayı af dileyen üç samimî Müslümanı affetmedi. Bu üç Müslümana verilen cezâ o kadar şiddetli idi ki, Âyet-i Kerime'nin ifadesiyle: "Arz bütün genişliğine rağmen onlara dar gelmiş, vicdanları onları sıktıkça sıkıştı" (Tevbe, 118).

Haklarında uygulanan bu müsâmaha siyaseti, o kadar umumi ve gündelik idi ki münâfıklar, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i saflıkla tavsif ederek alaya almaya başladılar. Şöyle diyorlardı: "Gerçekten Muhammed, sâdece bir kulaktan ibarettir. Kendisine kim ne söylerse hemen tasdik eder." Onlar hakkında Allah (c.c.): "İki yüzlülerin içinde "O, her şeye kulak kesiliyor"derler. De ki: "O, sizin için bir hayır kulağıdır. Allah'a inanır, mü'minlere inanır, içinizden imân edenler için bir rahmettir O. Allah'ın resûlünü ictenlere can yakıcı azab vardır" (Tevbe, 61) buyurur. İbnu Kesir, onların bu sözle kasteddikleri şeyi şöyle açıklar: "Kim bizden kendisine söz ederse ona inanır, sonra biz kendisine varır, yemin ederek bu söyleneni inkâr ederiz. Bu sefer de bizim söylediklerimize inanır."

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in, onların şefi durumunda olan Abdullah İbnu Übey'e karşı davranışı, münâfıklar hususunda takip edilen siyaseti kavramada en iyi ve iknâ edici bir örnektir ve mânidardır:

Rivâyetler, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bazı meselelerde kendisiyle istişâre edip, fikrini aldığını, en ciddi işlerde bile, şefaati olarak araya girdiği vakit reddetmediğini göstermektedir. Müslümanlara karşı işlediği çok açık komplo ve desiselere rağmen, hemen hemen her seferinde affa maruz kalmıştır. Daha önce de zikrettiğimiz Benû Müstalik seferinde hadise üzerine, öldürülmesi için sâdece bir kısım Müslümanlardan öte, bizzât oğlu Abdullah Hz. Peygamber'e başvurarak kendi elleriyle babasını öldürme izni talep eder. Hz. Peygamber'in cevâbı şöyledir ve son derece mânidardır: "Hayır, biz onlara karşı dâima hayırhâh olacağız. O bizimle olduğu müddetçe, bizden sâdece hüs-n-i kabul ve iyi muamele görecektir."

İfk hadisesinin ilk âmil ve birinci derecede muharriki olmasına rağmen, kendisine hadd-i kazf uygulandığına dâir rivayetlerde bir sarâhata rastlayamıyoruz. Halbuki hadisede suçlu görülen diğerleri, cezâlandırılmışlardır.

3- İhtiyat: Yukarıda anlatılan bütün müsâmaha, af ve hoşgörüsüne rağmen Hz. Peygamber, münâfıklara karşı ihtiyâtı elden bırakmamıştır. Onların daha ciddi, telâfisi kabil olmayacak herhangi bir eyleme geçmemeleri için, son derece dikkatli olmuştur. Şefleri bulunan Abdullah İbnu Übey'i ehemmiyeti büyük olan her bir askerî seferde, adamlarına komutan olarak yanında beraber bulundururdu. Bu davranışına Tebük Seferini bir istisna sayabiliriz. Abdullah katılmak istemeyince, Hz. Peygamber illâ da katılması için ısrâr etmedi. Bunun da sebebi şüphesiz, Medine'nin civarında yer alan bütün kabilelerin o zamana kadar İslâmlaşmış olmasıdır: Bu durumda Abdullâh İbnu Übey, hiç bir şey yapamazdı. Mamâfih Hz. Ali'yi yine de Medine'de bırakmayı ihmâl etmedi.

4- Psikolojik baskı: Hz. Peygamber, münâfıkları cemiyet içerisinde serbest bırakmakla berâber, bir kısım davranışlarıyla onlar üzerinde mütemâdi bir korku ve bunun neticesi olarak da psikolojik bir baskı husule getiriyordu. Bu cümleden olarak, gerek Hz. Peygamber şahsen ve gerekse hemen hemen her bir ciddi eylemlerinden sonra gelen vahiyler, onların menfî davranışlarını yüzlerine vuruyor, inkâr etmelerine mecâl bırakmıyordu. Meselâ; bir seferinde onlardan bir grubun bir araya gelip, aralarında fiskos yaptıklarını gören Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) yanlarına gelerek: "Siz şu maksatla bir araya geldiniz, şunları şunları söylediniz, kalkın Allah'tan af dileyin. Sizin için ben de af diliyorum" der. Onların hiç kılmıdamadıklarını görünce, talebini üç kere tekrarlar. En sonunda herbirini teker teker ismen çağırarak suretiyle yerlerinden kaldırmak zorunda kalır. Bir başka seferinde onların bir araya gelip konuştuklarını gören Hz. Peygamber, bir Müslümanı yollayarak: "Git, onlara de ki: "Siz şunları şunları konuştunuz..." der ve emir yerine getirilir.

Hülâsa Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu siyasetinin neticesi olarak, hilelerini Allah Hz. Peygamber'e haber verecek diye, mütemâdi bir korku içerisinde idiler. Âyet-i Kerime bu mühim hususa şöyle yer verir: "Münâfıklar, kalplerinde olanı kendilerine açıkca haber verecek bir surenin tepelerine indirilmesinden daima endişe ederler. De ki: Siz maskaralık yapadurun. Allah kaçınageldiğiniz şeyi (zaten) meydana çıkarandır" (Tevbe, 64). Yine Kur'ân-ı Kerim: Askerler arasında, herhangi bir sebeple çıkan bir gürültüyü bile, endi aleyhlerine zannedecek kadar devamlı bir korku içerisinde olduklarını haber verir (Münâfıkûn, 4). Ki bütün bunlar Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in, onlara karşı takip ettiği psikolojik baskı siyasetinin başarısını ifade eder.

5- Kendi aralarında bir araya gelmelerini önlemek: Hz. Peygamber'in, münâfıklara karşı tâkip ettiği siyasetin bütün gayesi, hedefi, maksadı -kanaatimizce- bunların ayrı bir cemaat halinde İslâm cemiyetinden kopmasını önlemeye yöneliktir. Onlara gösterilen müsâmaha, af, ihsân, iltifat vs.. gizlemeye çalıştıkları daleverelerini, inkâr ettikleri bölücü faaliyetlerini yüzlerine vurmak suretiyle, korku ve psikolojik baskı altında tutulmaları, hep bu hedefin gerçekleşmesi içindi.

Bu maksadla Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in gösderdiği diğer bir gayret, onların gerek câmide, gerekse hususi evlerde Müslümanlardan ayrı olarak bir araya gelmelerini önlemektir. Hususi ictimâlar, onların müşterek bazı fikirler geliştirerek, bir nevi efkâr-ı umumiye tekvin etmelerine ve bu oluşturulan efkâr etrafında cemaatleşip teşkilâtlanarak, bir kısım düzenli, plânlı, hesaplı eylemlere girişmelerine sebep olabiliirdi. Ayrıca onların bu kopuşu, İslâm'ın daha yeni girdiği davranışlarda henüz cahiliye devri teâmül ve değerlerinin hâkim olduğu Arap cemiyetinde kan, menfaat, ittifak vs. bağlarla bağlı bulunan pek çok Müslümanı da, onlar safına çekebilir, böylece İslâm'ı zayıf düşürebilirdi.

İşte bu ve benzeri mülahazalarla Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), onların biraraya gelmelerine meydan vermedi. Bir seferinde mescidde bir grup münâfığın, birbirine kapanmış olarak bir araya toplanıp, aralarında alçak sesle fiskos yaptıklarını görünce Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), onların mescidden derhâl çıkarılmaları için yanındakilere emreder. Bunun üzerine tekme, tokat, yerlerde sürüyerek Müslümanlar, onları dışarı atarlar. Bir başka sefer Süveylim isminde bir Yahudinin evinde toplanarak Tebük Seferi'ne katılmak isteyenlere mâni olmaya çalışan bir grup münâfığın üzerine Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Talha'nın başkanlığında bir ekip yollayarak evi yakmalarını emreder. Emir derhal infaz edilir.

Kezâ Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Tebük seferinde iken, münâfıklar tarafından inşâ edilmiş olan meşhur Mescid-i Dırâr'ın yıkıtılması aynı gayeye mâtuftu idi: "Onların burada toplanarak müşterek bir efkâr-ı umumiye tekvin etmelerine mâni olmak." Nitekim Taberî, buranın inşâ gayesini: "İbâdet etme bahanesiyle orada toplanabilmek, hakikat-ı hâlde ise, orada müzâkerede bulunmak, şikâyetlerini birbirine ulaştırmaktı" diye tavsif eder.

Kur'ân-ı Kerim de bu inşaattan gâyenin, netice itibâriyle "nifak" ve "Müslümanlara zarar vermek" olduğunu Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e haber vermiştir (Tevbe, 108-110). Bu konuda Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in ciddiyetini ve müsâmaha tanımaz tutumunu, Mescid-i Dırâr'ın yıkılması için verdiği emrin sertliğinde görmek mümkündür: "Gidin bu mescidi yıkın. İnşaatta kullanılan taş, toprak ne varsa parça parça edin, odun, kereste ne varsa yakın." Bu emirde inşaat malzemesine gösterilen reaksiyon aslında maddeye değil, bu maddeyi şekillendiren menfî, yıkıcı gâyeye mâtuftu. Zira kendi aralarında başka sûrette toplanıp cemaatleşemeyen münâfıklar ibâdet ve dindarlık gibi masum ve matlub bir bahâne ile toplanarak nifaklarını teşkilatlandırmak gayesiyle bu mescidi, yâni Mescid-i Dırâr'ı inşâ etmişlerdi. İşte Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bu menfur gayeye karşı idi.

Hüseyin Heykel, Mescid-i Dırâr'ın yıkıtılması ile noktalanın, münâfıklara karşı takip edilen siyasetteki sertleşmeyi şöyle izah eder: "Tebük seferinden sonra İslâm Medine'den dışarı çıkmıştı. Yâni, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in kontrolünün dışına çıkmıştı. Bu andan itibâren Müslümanlar arasında cereyan edecek şeyleri bizzât tâkip ve murâkebe etmek artık Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) için mümkün değildi. Eğer tenkil etmeyecek olursa, münâfıklar eskiye nazaran, çok daha tehlikeli olabiliyorlardı. Bu sebeple Tebük seferinden sonra onlara karşı daha şiddetli davrandı."

İslâm'ın kazandığı güce paralel olarak -diğer guruplara karşı olduğu gibi- onlara karşı takip edilen siyasette de sertleşme inkâr edilemez. Nitekim, Abdullâh İbnu Übey'in cenâze namazını kıldırması hadisesinden sonra, gelen vahy bundan böyle münâfıkların cenâze namazlarına katılmayı, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e yasaklamıştır (Kur'ân, Tevbe, 84) ve Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) de artık hiç bir münâfığın cenazesine katılmamıştır. Bizzat vahy-i İlahî ile değişen bu davranış, kanaatimizce münâfıkların hâsıl edeceği zararın mâhiyetinden çok, Müslümanların ulaştıkları siyâsî güce göre tesbit edilmiştir.

Netice: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) neticede münâfıklara karşı takip ettiği bu müsâmaha ve ihtiyât esasına dayanan siyasetin meyvelerini topladı. Müsâmaha ve yumuşak davranışı sâyesinde münâfıkların Müslümanları terk ederek Mekkelî müşrikler safına geçmek gibi ciddî bir eylemde bulunmalarını önleyerek, İslâm cemaatinin vahdetini korudu. İhtiyâtıyla da onların bir efkâr-ı umumiye tekvin ederek onun etrafında teşkilatlanmalarını önledi.

Şu hâlde, böylece, zamanla geliştirilme imkânı bulamayan ham ve ibtidâî düşüncelere dayanan bidayetteki muhalefetleri içerisinde mahsur bırakılan münâfık cephesinin, şefleri olan Abdullah İbnu Übey'in ölümünden sonra kendiliğinden son bulup dağılması ve tamamen İslâmlaşarak eriyip gitmesi kadar tabii bir şey olamazdı. Ve gerçekten de öyle olmuştur. Reislerinin vefâtından sonra bir münâfık problemi kalmamıştır.

Kur'ân-ı Kerim'in şu âyeti ile mevzumuza son veriyorum:

"Allah'ın Resûlünde sizin için en iyi örnek vardır" (Ahzâb; 21).⁸⁴⁰

12- وعن النعمان بن بشير رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: [كُنْتُ عِنْدَ مِنْبَرِ النَّبِيِّ # فَقَالَ رَجُلٌ: مَا أَبَالِي أَنْ أَعْمَلَ عَمَلًا بَعْدَ سِنِّهِمْ إِنْ أَنْ أَسْقَى الْحَاجَّ وَقَالَ آخَرُ: مَا أَبَالِي أَنْ أَعْمَلَ عَمَلًا بَعْدَ سِنِّهِمْ إِنْ أَنْ أَعْمَرَ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ. وَقَالَ آخَرُ: الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَفْضَلُ مِمَّا قُلْتُمْ. فَزَجَرَهُمْ عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَقَالَ: تَرَفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ عِنْدَ مِنْبَرِ رَسُولِ اللَّهِ # وَهُوَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ، وَلَكِنْ إِذَا صَلَّيْتُ الْجُمُعَةَ دَخَلْتُ فَاسْتَفْتَيْتُهُ فِيمَا اخْتَلَفْتُمْ فِيهِ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: أَجْعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ أَمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ آخِرٍ وَجَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ] . أخرجه مسلم .

⁸⁴⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/527-533.

12. (642)- en-Nu'mân İbnu Beşir (radiyallahu anh) anlatıyor: "Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın minberinin yanında idim. Bir adam:

- "Ben Müslüman olduktan sonra başka bir amelde bulunmamış olmama kıymet vermem, ancak hacılara su dağıtmam hariç" dedi. Bir diğeri:

- "Ben de Müslüman olduktan sonra başka bir iş yapmamış olmama ehemmiyet vermem, ancak Mescid-i Haram'ı imâr edip bakımını yapmam hâriç" dedi. Bir üçüncüsü de:

- "Allah yolunda cihad, söylediklerinizden daha üstün bir ameldir" dedi.

Hz. Ömer (radiyallahu anh) onlara müdahale ederek konuşmalarını menetti ve: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın minberinin yanında sesinizi yükseltmeyin, bugün cumadır. Namazı kılınca ben huzura girer, ihtilâf ettiğiniz hususu sorarım" dedi. Arkadan Cenâb-ı Hakk şu âyeti indirdi:

"Hacca gelenlere su vermeyi, Mescid-i Haram'ı onarmayı Allah'a ve ahiret gününe inananla, Allah yolunda cihâd edenle bir mi tutunuz? Allah katında bir olmazlar, Allah zulmeden milleti doğru yola erdirmez. İnanan, hicret eden ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad eden kimselere Allah katında en büyük dereceler vardır. İşte kurtulanlar onlardır" (Tevbe: 9/19-20).⁸⁴¹

AÇIKLAMA:

Rivayette, Ashabtan bir kısmının en hayırlı amel hususunda ihtilafa düştükleri gözükmektedir. İleri sürülen fikirlere göre en hayırlı amel:

* Hacılara su vermektir.

* Kâbe'yi tamir etmektir.

* Allah yolunda cihad etmektir.

Bu ihtilâf üzerine nâzil olan âyet-i kerime, Allah yolunda cihâdın diğer iki amelden hayırlı olduğunu te'yid etmiştir.

Ayet-i kerime imânî için hicret etmenin de münakaşada ileri sürülen diğer iki amelden üstün olduğunu belirtmektedir.

Hadiste yer alan Hz. Ömer (radiyallahu anh)'in: "Bugün cumadır..." diye yapmış olduğu müdâhale, cuma, bayram gibi cemaatin bulunduğu zamanlarda mescidde rahatsız edici gürültü yapmanın mekruh olduğunu ifade eder.⁸⁴²

13- وعن عدي بن حاتم رضى الله عنه قال: [أَتَيْتُ النَّبِيَّ # وَفِي عُقْبَى صَالِبٍ مِنْ ذَهَبٍ. فَقَالَ يَا عَدِيُّ: اطْرَحْ عَنْكَ هَذَا الْوَثْنَ، وَسَمِعْتُهُ يَقْرَأُ: اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ. قَالَ إِنَّهُمْ لَمْ يَكُونُوا يَعْْبُدُونَهُمْ وَلَكِنَّهُمْ كَانُوا إِذَا أَحْلَوْا لَهُمْ شَيْئًا اسْتَحْلَوْهُ، وَإِذَا حَرَّمُوا عَلَيْهِمْ شَيْئًا حَرَّمُوهُ]. أخرجه الترمذی .

13. (643)- Adiy İbnu Hâtim (radiyallahu anh) anlatıyor: "Boynumda altundan yapılmış bir haç olduğu halde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a geldim. Bana: "Ey Adiy boynundan şu putu çıkar, at!" dedi ve arkadan şu âyeti okuduğunu hissettim:

"Onlar Allah'ı bırakıp hahamlarını, papazlarını ve Meryem oğlu Mesih'i rableri olarak kabul ettiler. Oysa tek ilâhtan başkasına kulluk etmemekle emrolunmuşlardı. Ondan başka ilâh yoktur. Allah, koştukları eşlerden münezzektir." (Tevbe, 31).

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) devamla: "Aslında onlar, bunlara (ruhbanlarına) tapınmadılar, ancak bunlar (Allah'ın haram ettiği bir şeyi) kendileri için helâl kılınca hemen helâl addediverdiler, (Allah'ın helâl kıldığı bir şeyi de) kendilerine haram edince hemen haram addediverdiler."⁸⁴³

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki hadis, ehl-i kitab'a son derece ciddi bir tavsifde bulunan bir âyet-i kerimeyi açıklamaktadır: Din adamlarını Rab yerine koymak.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) burada Rab yerine konma hadisesi'nin, onlara tapınma, yani -putperest müşriklerin yaptığı gibi- Allah'a ait sıfatlar izafe edip onları ilâh addedip, onlar için ibadetler yapma şeklinde olmadığını belirtiyor. Nitekim günümüzde de ehl-i kitaba böyle bir ithamda bulunmak biraz zordur, böyle bir ithamı reddetmede fazla zorluk çekmezler.

⁸⁴¹ Müslim, İmâre: 111, (1879); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/533-534.

⁸⁴² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/534.

⁸⁴³ Tirmizî, Tefsir, Berâe: (3094); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/534-535.

Hız. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bir başka davranışı da şirk olarak ifade etmektedir: Allah adına, Allah'a rağmen hüküm koymak. Daha açık ifadeyle Allah'ın helâl dediği şeye haram demek, haram dediği şeye helâl demek. Yani Allah'ın ahkâmını değiştirmek.

İşte bu çeşit küfür, ehl-i kitab'ın din adamlarında mevcuttur. Kitapları zaman içinde tahrif edilmiştir. Gelişen hayat şartlarına Kitap'taki hükümler cevap veremez hâle gelmiştir. Tıpkı serpilip gelişen bir insanın çocukluk elbisesinin ona yetersiz kalması, daralması gibi. Gerekli genişliğin sağlanabilmesi için kilise geniş yetkilerle mücehhez kılınmıştır. Bu yetkiler kullanılırken, çok suistimaller olmuş, haramlar helâl, helaller haram kılınmıştır. En bâriz misaller faiz, içki ve domuz etiyle ilgili olanlardır. Aslında Tevrat'ta bunlar haramdır. Ancak Yahudiler bunları Yahudi olmayanlar hakkında helâl addetmişlerdir, Hıristiyanlar kendilerine de helâl addetmişlerdir.

Kitâb-ı Mukaddes'in bir âyeti şöyle: "(Ezelî ve ebedî olan) Rab, Hârûn ile konuştu ve ona: "...sen ve seninle beraber oğulların ne şarap ve ne de sarhoş edici bir içki içmeyeceksiniz..." (Levililer X, 8-9). Aynı Tevrat, içkinin bir sömürü silahı olarak Yahudi olmayanlara karşı kullanılmasını emreder: "İçkiyi helâl olmak üzere olana ve şarabı canında acılık bulunanlara verin. İçsin ve fakirliğini unutsun (Süleyman'ın Meselesi XXXI, 6-7). "Onlar kızınca içki ziyafetlerini ben yapacağım. Ve meserretle coşsunlar ve ebedî uykuya dalsınlar da uyanmasınlar diye onları sarhoş edeceğim. Onları kuzular gibi, ergeçlerle koçlar gibi boğazlanmağa indireceğim" (Yeremza LI, 39-40). "Ve reislerini ve hikmetli adamlarını, valilerini ve kaymakamlarını ve yiğitlerini sarhoş edeceğim. Ve ebedî uykuya dalacaklar da uyanmıyacaklar" (Yeremya LI, 57).⁸⁴⁴

Hadis'te Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) mühim bir ders daha vermektedir: Halk, din adamlarını murâkebe etmelidir. Yani onların lâubaliliğe düşerek dinin ruhuna uymayan fetva vermeleri hâlinde halk hemen kabul edivermemelidir. Esâsen İslâm dininin haram ve helâlleri açıktır. Kur'an, sahih sünnet ve ümmetin icmât ile sabit ve herkesce bilinen (müsellem) şeyler haline gelmiştir. "Müslümanım" diyen bir kimsenin, asgari bu kadar şeyi bilmesi gerekir. Öyle ise bu "haram" ve "helal" olan şeylerin aksini iddia eden fikirler kimden gelirse gelsin her mü'minin tereddüt etmeden reddetmesi gerekir.

Makam veya otorite veya şaşaalı ünvan sahibi kimselerden geldi diye yanlış fetvaları olduğu gibi benimseyivermek son derece tehlikeli bir davranıştır ve yukarıda kaydedilen âyet ve hadisin ifadesiyle "şirk"tir, ruhbanları putlaştırmaktır. Daha canlı bir misâl vermek gerekirse, âyet, hadis ve icma ile haramlığı kesin olan içki, domuz eti ve açığa saçıklık mevzuunda günümüz Müslümanları çok ciddi bir imtihan vermektedir. "Başörtüsü İslâm'da yoktur" şeklinde günün birinde üst makamlardan gelebilecek bir fetvayı "falanca makam söyledi, öyle ise doğrudur" diye benimsemek âyet ve hadisin beyan ettiği şirke düşmek olacaktır. Böyle bir kapı açıldı mı arkası gelir: Yeni bir moda fikrin estiği her defasında bir haram helâl addedilir, veya bir helâl haram addedilir ve İslâm dini de tıpkı, Hıristiyanlık ve Yahudilikte olduğu gibi beşerileştirilir ve tahrif edilir.

İslâm'ın koyduğu umumî prensipler bu tahrife mânidir, gerçek imân sahibi hiç kimseyi herhangi bir mugâlata aldatamaz.

Kur'an'da sarîh olarak muhkem âyetlerle tesbit edilmiş olan tesettür, namaz, oruç, zekât, iman kardeşliği gibi farzlar, veya domuz eti, içki, faiz, kumar, put gibi haramlar hususunda hiç bir mü'min fetva verecek makam aramamalı, bu meselelerde Kur'an'dan gelenin aksine verilen fetvaları, fetva veren makamı ve şahısları dinlememelidir.

Fetva, ayette sahih hadisle olmayan meseleler için sorulabilir.⁸⁴⁵

14- وعن زيد بن وهب قال: [مَرَرْتُ بِالرَّبْدَةِ فَاذًا بِأَبِي ذَرِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَقُلْتُ: مَا أَنْزَلَكَ مَنْزَلَكَ هَذَا؟ قَالَ: كُنْتُ بِالشَّامِ فَأَخْتَلَفْتُ أَنَا وَمُعَاوِيَةُ فِي هَذِهِ آيَةِ وَالَّذِينَ يَكْتُمُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَ يُفْقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ. فَقَالَ مُعَاوِيَةُ نَزَلَتْ فِي أَهْلِ الْكِتَابِ؛ فَقُلْتُ: نَزَلَتْ فِيْنَا وَفِيهِمْ. فَكَانَ بَيْنِي وَبَيْنَهُ كَيْمٌ فِي ذَلِكَ. فَكَتَبْتُ إِلَى عُثْمَانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَسْأَلُونِي؛ فَكَتَبْتُ إِلَى عُثْمَانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنْ أَقْدَمَ الْمَدِينَةَ فَقَدِمْتُهَا فَكَثُرَ النَّاسُ عَلَيَّ حَتَّى كَانَتْهُمْ لَمْ يَرَوْنِي قَبْلَ ذَلِكَ. فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِعُثْمَانَ فَقَالَ: إِنَّ شَيْئًا تَنَحَّيْتُ فَكُنْتُ قَرِيبًا فَذَلِكَ الَّذِي أَنْزَلَنِي هَذَا الْمَنْزَلَ، وَلَوْ أَمَرُوا عَلَيَّ عَبْدًا حَبَشِيًّا لَسَمِعْتُ وَأَطَعْتُ]. أخرجہ البخاری .

14. (644)- Tabiinden Zeyd İbnu Vehb anlatıyor: "Rebeze'ye uğramıştım. Orada Ebu Zerr (radiyallahu anh)'i gördüm. Kendisine: "Seni buraya getiren sebep nedir?" diye sordum. Şöyle açıkladı: "Şam'daydım. Bir âyet hakkında Muâviye (radiyallahu anh) ile ihtilâfa düştük. Ayet şu: "Ey iman edenler! Hahamlar ve rahiplerin çoğu, insanların mallarını haksızlıkla yerler. Allah yolundan alıkoyarlar. Altın ve gümüşü biriktirip Allah yolunda sarfetmeyenlere can yakıcı bir azabı müjdele. Bunlar cehennem ateşinde kızdırıldığı gün, alınları,

⁸⁴⁴ Daha teferruatlı bilgi için Tevrat'ın Hâkimler bölümü görülebilir (XII, 4-4). (İbrahim Canan)

⁸⁴⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/535-537.

böğürleri ve sırtları onlarla dağlanacak. "Bu, kendiniz için biriktirdiğinizdir, biriktirdiğinizi tadın" denecek" (Tevbe, 34-35). Muâviye (radiyallahu anh): "Bu âyet ehli kitap hakkına inmiştir" dedi. Ben ise: "Hem bizim, hem de onlar hakkında indi" dedim. Bu mesele üzerinde aramızda ihtilâf çıktı. Halife Hz. Osman (radiyallahu anh)'a yazarak beni şikayet etti. Hz. Osman bana yazarak Medine'ye gelmemi emretti. Bunun üzerine Medine'ye geldim. Halk, sanki daha önce beni hiç görmemiş gibi, çoklukla etrafımı sardı. Durumu Osman (radiyallahu anh)'a açtım. Bana: "İstersen buraya yakın bir yere git" dedi. İşte beni buraya getiren gerçek sebep budur. Benim üzerime Habeşli siyahî bir köleyi âmir tayin etseler mutlaka dinler, itaat ederim."⁸⁴⁶

AÇIKLAMA:

Ebu Zerr Gıfârî (radiyallahu anh) Ashab içerisinde müstesna bir durum arzeder. Gerçek mânâda zahid, dünyaya hiç kıymet vermeyen bir zâttır. Onun hayatı ibretli sahnelerle doludur. Yukarıdaki hadis, onun hayatından mühim sahneleri aksettirmektedir.

Şam'daki ikameti sırasında, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hayat tarzının esas alınması yolunda konuşmalar yapıyor, "Allah yolunda bir fayda temin etmeyen veya bir borçluya verilmek üzere vaadedilmiş bulunmayan tek dinarın, tek dirhem in evde gecelememesi" gerektiğinde ısrar ediyor, buna uymayanların yukarıda kaydedilen ayetin tehdidi altına düştüklerini söylüyordu. Bu fikirlerinde başta Şam Valisi bulunan Hz. Muâviye olmak üzere bir kısım emirlerle ihtilâfa düşmüştü. Fikirlerinde samimi ve musırdı. Rivayetlerin ifadesiyle "Allah yolunda," kınayanların kınamasından korkmuyordu. Onun bu ihtilâlcı fikirleri halk arasında taraftar bulmuş, her yerde konuşulur olmuştur. Askerlerden bile ona meyledenler vardı.

Yukarıdaki rivayette de görüldüğü üzere en büyük ihtilâf Hz. Muâviye ile idi. Onu müsriflikle, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sünnetinden ayrılmakla itham ediyordu. Hz. Muâviye durumu Halife'ye, Hz. Osman (radiyallahu anh)'a bildirdi. Hz. Osman bir fitneye sebep olacak korkusu ile Ebû Zerr hazretlerini Medine'ye çağırdı.

Ancak ne var ki, Ebu Zerr'in Medine'ye gelmesi meseleyi halletmemiştir. Yukarıdaki rivayette de ifade edildiği üzere halk kendisine merakla karışık müstesna bir ilgi göstermeye başlar. Taberi'nin ifadesiyle: "Etrafını çoklukla sarıp Şam'dan dönüş sebebini sormaya başlarlar. Hz. Osman (radiyallahu anh), Medine'de, halk arasında fitneye sebep olacak diye edişeye düşer, tıpkı Hz. Muâviye (radiyallahu anh)'nin aynı korkuyu Şam halkı hakkında duyduğu gibi." İbnü Battal'ın kaydına göre, Medine'de halkın aşırı bir ilgi göstererek Medine'ye geliş sebebi, Hz. Muâviye ile aralarında cereyan eden ihtilâfların mahiyeti üzerine durmadan soru yönelmeleri, bizzat Ebu Zerr hazretlerini de (radiyallahu anh) Hz. Osman (radiyallahu anh)'dan itâb görme endişesine sevkeder. Bu düşünce ile Hz. Osman'a çıkıp halkın fazla alakasından, sanki kendisini ilk defa görüyorlarmışcasına taaccüble, merakla karşılamalarından duyduğu rahatsızlığı ifade eder. Bunun üzerine Hz. Osman (radiyallahu anh) kedisine: "Şâyet bir fitne çıkmasından korkuyorsan Medine'ye yakın bir başka yere yerleş, orada kal" der.

Bu tavsiye üzerine Hz. Ebu Zerr (radiyallahu anh) Rebeze'ye gider. Burası Medine'ye üç merhale uzaklıkta bir köydür. Hz. Ömer burayı hazine develerinin otağı olarak kullanmıştır.

Bazı kitaplarımızda Ebu Zerr hazretlerinin Hz. Osman tarafından "sürgün" edildiği ifade edilir. Ancak meseleyle ilgili rivayetlerin hepsini birden değerlendirince bunu, gerçek manada bir "sürgün" kabul etmek zordur. Kendi rızası ile bir gidiş olma ihtimali daha kuvvetli gözükmüyor.

Alimler bu rivayetten birçok hüküm çıkarmıştır. Bazılarını, ehemmiyetine binaen kaydedeceğiz:

1- Ebu Zerr ve Hz. Muâviye (radiyallahu anh)'nin ittifak ettikleri üzere, âyet-i kerimenin Ehl-i Kitap hakkında inmesi, küffarın da şeriatın fûrûna muhatap olduklarını, ona göre hesâba çekileceklerini ifade eder.

2- Devlet başkanları âlimlere mülâyim davranmalıdır. Çünkü Hz. Muâviye, Ebu Zerr hazretlerini reddederken kaba davranmamış, Hz. Osman'a yazmış, o da, Ebu Zerr gibi düşünmediği halde sert davranmamıştır.

3- Devlete karşı gelmek ve tefrika çıkarmaktan kaçınmalıdır. Ulu'l-emr'e itaat etmelidir.

4- İctihâdî meselelerde ihtilaf caizdir.

5- Emr-i bi'lma'ruf'da şiddete başvurulabilir, vatandan ayırmayı gerektirse bile.

6- Mefsedeti defetmek maslahatı celbetmeye takdim edilir. (Yani, zararı önlemek kâr elde etmekten daha mühimdir). Zira Ebû Zerr'in, ilmîni neşretmesi için Medine'de kalması büyük bir maslahattır. Buna rağmen Hz. Osman (radiyallahu anh) korktuğu fitneyi önlemek için, Rebeze'ye gitmesini tercih etti. Çünkü kalsaydı görüşlerindeki şiddet sebebiyle fitne çıkabilecekti.

7- Umdetu'l-Kâri'de Aynî şu hükme de yer verir: "Bu hadiste, fikrî konularda ihtilâfin câiz olduğuna dair delil var. Zira görüldüğü üzere Hz. Osman ve sahabeden mevcut olanlar Ebu Zerr'i şahsi görüşünde reddetmediler. Hiç kimse Ebu Zerr'e: "Senin böyle inanman caiz değildir" dememiştir. Çünkü Ebu Zerr görüşlerinde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hadislerine dayanıyor, sünnetten şâhid getiriyordu. Sözelimi bu hadislerden biri şu idi: "Benim Uhud dağı kadar altınım olsa üç dinar dışında kalan hepsini infak ederdim.." Ebû Hüreyre ile ihtilâfında delil getirdiği bir hadis de şu idi: "Kim altın ve gümüş biriktirirse onunla dağlanacaktır."

⁸⁴⁶ Buhârî, Zekât: 4, Tefsir, Berâe: 6; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/537-538.

Bu anlaşmazlık, ilimde ihtilâfın kıyamete kadar devam edeceğine bir delildir. İhtilaf ancak icma ile ortadan kalkar..."

Zamanımızda solcu fikirlere bulaşanlar, sermaye düşmanlığına Ebu Zerr'i örnek vererek İslâm'ın da zenginlere, ferdi zenginliğe karşı olduğunu söylemektedirler. Burada hataya düşülmektedir. Evet Ebu Zerr, Ashab'tandır, hem de büyüklerinden. Ve Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ashab'ın hepsinin doğru yolda olduğunu söylemiştir, bu da doğrudur. Ancak gözden kaçan bir husus var: Hz. Muâviye de Ashab'tan, Hz. Osman da, Ebu Hüreyre (radiyallahu anhüm ecmaîn) de. Hz. Osman devrinde hayatta olan ve Ebu Zerr'e katılmayan büyük çoğunluk niye görmemezlikten geliniyor. İslâm'ın bir başka düsturu da ihtilâflı hususlarda çoğunluğun iltizam edilmesini emreder. Öyle ise ümmet-i Muhammed'e sırat-ı müstakim olacak geniş cadde Hz. Osman ve hizbinin yoludur. Ebu Zerr hazretlerinin görüşü ferdi kalmaktadır, cadde-i kübra olamamaktadır. Her isteyen o ferdi, o dar yolda gidebilir, kimse İslâm adına o yolda gidene itham edemez, mâni olamaz. Ama o yolu beğenip tercih edenler de öbür yolu, çoğunluğun yolunu itham edemez, buna hakkı yoktur. Ve ümmet ferdi patikalara değil, büyük çoğunluğun cadde-i kübrasına sevk edilir. Dinimiz zekat, sadaka gibi emirler yerine getirildiği takdirde servete karşı değildir.⁸⁴⁷

15- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا. [وَقَالَ لَهُ أَعْرَابِيٌّ: أَخْبِرْنِي عَنْ قَوْلِهِ عَزَّ وَجَلَّ وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَ يَنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُم بِعَذَابٍ أَلِيمٍ. قَالَ ابْنُ عُمَرَ: مَنْ كَنَزَهَا وَلَمْ يُؤَدِّ زَكَاتَهَا وَيَلِّ لَهَا، هَذَا كَانَ قَبْلَ أَنْ تَنْزَلَ الزَّكَاةُ، فَلَمَّا نَزَلَتْ جَعَلَهَا اللَّهُ طَهْرًا لِمَوَالٍ]. أخرج البخاري ومالك .

15. (645)- İbnu Ömer (radiyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir bedevi kendisine: "Bana şu âyet hakkında açıklamada bulun, dedi ve âyeti okudu: "Altın ve gümüşü biriktirip Allah yolunda sarfetmeyenlere can yakıcı bir azabı müjdele" (Tevbe: 9/35). İbnu Ömer şu cevabı verdi:"

- Kim onu biriktirir ve zekatını vermezse vay haline! Bu âyet zekât emri gelmezden önceye aittir. Zekât emri gelince, Allah zekâtı mallar için bir temizlik kıldı."⁸⁴⁸

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere yüce sahâbi Abdullah İbnu Ömer (radiyallahu anhümâ) servet biriktirme mevzuunda, Hz. Ebu Zerr gibi düşünmüyor, zekâtı verildi mi, servet helâldir, caizdir. Müteakip rivayet de bunu tasrih edecektir.⁸⁴⁹

16- وعنده: [سئِلَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا عَنِ الْكَنْزِ مَا هُوَ؟ فَقَالَ: هُوَ الْمَالُ الَّذِي تَوَدَّى زَكَاتَهُ].

16. (646)- Muvatta'da şöyle denmiştir: "İbnu Ömer (radiyallahu anhümâ)'e "(Azaba sebep olacak) hazine nedir?" diye sorulunca: "Zekatı verilmeyen maldır" diye cevap verdi."⁸⁵⁰

17- وعن ثوبان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [لَمَّا نَزَلَتْ وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَ يَنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ. كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ # فِي بَعْضِ أَسْفَارِهِ. فَقَالَ بَعْضُ أَصْحَابِهِ: نَزَلَتْ فِي الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ، وَلَوْ عَلِمْنَا أَيُّ الْمَالِ خَيْرٌ اتَّخَذْنَاهُ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: أَفْضَلُهُ لِسَانٌ ذَاكِرٌ، وَقَلْبٌ شَاكِرٌ، وَزَوْجَةٌ صَالِحَةٌ تُعِينُ الْمُؤْمِنَ عَلَى إِيْمَانِهِ]. أخرج الترمذی .

17. (647)- Sevbân (radiyallahu anh) anlatıyor: "Altın ve gümüşü biriktirip Allah yolunda sarfetmeyenlere can yakıcı bir azabı müjdele" âyeti nazil olduğu zaman biz, Hz. Peygamber'le bir seferde bulunuyorduk. Ashabından bâzısı: "Ayet altın ve gümüş hakkında indi, hangi malın daha hayırlı olduğunu keşke bilseydik?" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şu cevabı verdi: "(Sahip olunan şeylerin en efdali: Zikreden bir dil, şükreden bir kalb, kocasının imanına yardımcı olan sâliha bir zevcedir."⁸⁵¹

⁸⁴⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/538-540.

⁸⁴⁸ Buhârî, Zekât: 4, Tefsir, Berâe: 6; Muvatta, Zekât: 1, (1, 256); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/540-541.

⁸⁴⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/541.

⁸⁵⁰ Muvatta, Zekât: 1, (1, 256); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/541.

⁸⁵¹ Tirmizî, Tefsir, Berâe: (3093); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/541.

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, zekatı verilmiş de olsa -kişi için- servetten daha kıymetli şeylere dikkat çekiyor. Zikre alışan dil, şükür vazifesini yerine getiren kalb, kocasının dinî hayatının inkişâfına yardımcı olan kadın. Burada servet tezlil edilmiyor, fakat sayılan üç şey tebcil ediliyor.⁸⁵²

18- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: [لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ آيَةٌ كَبُرَ ذَلِكَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ. فَقَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أَنَا أَفْرَجُ عَنْكُمْ. فَقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ: إِنَّهُ كَبُرَ عَلَى أَصْحَابِكَ هَذِهِ آيَةٌ. فَقَالَ: إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَمْ يَفْرُضِ الزَّكَاةَ إِلَّا لِيَطِيبَ بِهَا مَا بَقِيَ مِنْ أَمْوَالِكُمْ، وَإِنَّمَا فَرَضَ الْمَوَارِيثَ، وَذَكَرَ كَلِمَةً لِيَتَكُونَ لِمَنْ بَعْدَكُمْ. فَكَبَّرَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، ثُمَّ قَالَ لَهُ: أَأَخْبِرُكَ بِخَبْرٍ مَا يَكُنُّ الْمَرْءُ؟ الْمَرْأَةُ الصَّالِحَةُ، إِذَا نَظَرَ إِلَيْهَا سَرَّتَهُ، وَإِذَا أَمَرَهَا أَطَاعَتْهُ، وَإِذَا غَابَ عَنْهَا حَفِظَتْهُ.] أخرجهُ أبو داود .

18. (648)- İbnu Abbas (radiyallahu anhümâ) anlatıyor: "Altın ve gümüşü biriktirip Allah yolunda sarfetmeyenlere can yakıcı bir azabı müjdele" âyeti nâzil olduğu zaman, Müslümanlar bundan fazlaca kaygılandılar. Hz. Ömer (radiyallahu anh): "Ben sizin üzüntünüzü gidereceğim, haydi gelin" dedi ve gidip Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e müracaat ederek: "Ey Allah'ın Resûlü, dedi bu ayet ashabını çok kaygılandırdı." Hz. Peygamber : "Allah zekâtı, malınızda bâki kalan kirliliği temizlemek için farz kıldı. Nitekim, sizden sonrakilere kalması için de mirası farz kıldı" buyurdu.

İbnu Abbas devam etti: (Resulullah'ın bu açıklaması üzerine) Hz. Ömer (radiyallahu anh) sevincinden (Allahu ekber) dedi. Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm) açıklamasına devamla, Hz. Ömer (radiyallahu anh)'e: "Kişinin kendi lehine biriktirdiği şeyin ne olduğunu sana haber vereyim mi? Bu, salih bir kadındır. Yani nazar ettiği zaman kendini hoşnud kılacak, emrettiği zaman itaat edecek, evinden uzaklaştığı zaman (malını ve namusunu) koruyacak olan kadın."⁸⁵³

AÇIKLAMA:

Yukarıda kaydettiğimiz son beş hadis hep "Altın ve gümüşü biriktirip Allah yolunda sarfetmeyenlere can yakıcı bir azabı müjdele" meâlindeki âyetle ilgili. Son İbnu Abbâs rivayetinde olduğu üzere, bu rivayetler, çoğunluk itibariyle, âyet indiği zaman Ashab arasında ciddi bir korku, bir endişe ve kaygı meydana geldiğini göstermektedirler. Korku, âyetin zahirinden çıkan mutlak bir mal biriktirme yasağıdır. Gerçekten âyet bunu kastediyorsa herkeste fitrî olan ve fiilen yaşanmakta olan "mal biriktirme vak'ası" nasıl bertaraf edilebilecek, bu ilahî emir nasıl yerine getirilebilecekti? Ashab-ı Kiram (radiyallahu anhüm ecmain)'ı kaygıya, üzüntüye sevkeden bu idi.

Hz. Ömer'in müracaatı üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kaygının yersiz olduğunu açıklamıştır. İkna etmek için bir başka âyete atıf yapıyor: "*Mallarının bir kısmını, kendilerini temizleyip arıtacak sadaka olarak al..*" (Tevbe: 9/103) ve diyor ki: "Allah zekatı, zekatı verildikten sonra geri kalan malınızı temiz ve helâl kılmak için farz kılmıştır." Şu halde yukarıdaki ayette yasaklanan husus malın biriktirilmesi değil, zekatının verilmemesidir. Yani zekatı verilmeden biriktirilen mal, yasaklanan "kenz" (hazine) olmaktadır.

Zekatı verilmekle, mala karışmış olan fukaranın hakkı, veya işlenen günahla bulaşan Allah'ın hakkı bertaraf edilmiş, mal temizlenmiş olmaktadır.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) muhatabları ikna hususunda mirası misal verir: "Mal biriktirmek yasak olsa miras farz kılınır mıydı?" der. Miras emri olduğuna göre yani birikmiş malın mal sahibinin ölümünden sonra nasıl taksim edileceği beyan edildiğine göre, mal biriktirmek yasaklanmış olamaz. Keza, hadiste Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Zekat vermek emredildiğine göre mal biriktirmek yasak olamaz, çünkü zekat, birikmiş maldan verilmesi gereken bir borçtur" manasında delil getirmektedir.

Hadis'in son kısmı daha ilgi çekicidir, herkes "mal biriktirmek" deyince altın, gümüş gibi servetleri anlarken -ki bu durum bir önceki hadiste daha bariz olarak gözükmektedir- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) daha başka zenginliklere dikkat çekiyor: "Çok hayırlı "kenz" hayırlı bir kadındır, zikreden dildir, şükreden kalptir, ahlâktır, ameldir, ihlastır vs."

Kenz "hazine" demek olunca Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın dikkat çektiği altın, gümüş dışındaki, külfetsiz, zahmetsiz, eksilmeksizin hazinelerin işletilmeleri de düşünülecek, yönelinecek bir husus olmalıdır.⁸⁵⁴

⁸⁵² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/542.

⁸⁵³ Ebu Dâvud, Zekat: 32, (1664); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/542.

⁸⁵⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/543.

19- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ. نَسَخَتْهَا الَّتِي فِي التَّوْرَةِ: إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ. إِلَى قَوْلِهِ: عَفْوٌ رَحِيمٌ]. أخرجهُ أَبُو دَاوُدَ .

19. (649)- Yine İbnu Abbas (radiyallahu anhümâ) anlatıyor: "Allah'a ve âhiret gününe inananlar mallarıyla, canlarıyla savaşmak istediklerinden ötürü geri kalmak için senden izin istemezler.." (Tevbe: 9/44) âyeti, Nur suresindeki şu âyetle neshedilmiştir: "Doğrusu Allah'a ve Peygamberine inanan mü'minler, Peygamberle beraber bir işe karar vermek için toplandıklarında ondan izin almaksızın gitmezler. Ey Muhammed! Senden izin isteyenler, işte onlar, Allah'a ve Peygamberine inananlardır. Bâzı işleri için senden izin isterlerse, içlerinden dilediğine izin ver, Allah'tan, onların bağışlanmalarını dile. Allah şüphesiz bağışlar, merhamet eder" (Nur: 24/62).⁸⁵⁵

AÇIKLAMA:

Yukarıda kaydedilen âyetlerin nasihmensuh olma durumları müfessirler arasında münakaşa edilmiştir. İbnu Abbas (radiyallahu anhümâ)' tan kaydedilen yukarıdaki rivayete göre Nur suresinin 62. ayeti, Tevbe suresinin 44. âyetini neshetmiştir. Hattâ bu nesih keyfiyetini anlamak için, Tevbe suresinin 43. ayetini de bilmemiz gerekmektedir, çünkü şârihlerin açıklamasına göre nesh o âyetten itibâren başlamaktadır: "Allah seni affetsin, doğrular sana belli olup, yalancılara bilmeden önce, niçin onlara izin verdin?"

Bu âyetin, Tebük Savaşı'na katılmamak için mâzeret uydurarak izin isteyenlere Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in ilâhî bir işaret olmadığı halde şahsî ichtihadına dayanarak izin vermesi üzerine nazil olduğu belirtilir. Âyette bir itâb vardır, ancak, itâbın "Allah seni affetsin" diye affla başlamış olması, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın gönlünün hoş edilmesine yöneliktir. Ancak bazı müfessirler, geri kalmak isteyenlere izin vermektен yasaklayan bu âyetlerin, Nur suresinin yukarıda meâlini kaydettiğimiz 62. ayetiyle neshedilerek dilediğine izin verebileceğinin taraf-ı İlâhîden bildirildiğini belirtirler.

Abdurrezzak, Amr İbnu Meymûn'un şu açıklamasını kaydetmiştir: Reshulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın herhangi bir emir gelmeden icra ettiği iki fiili vardır:

1- Münâfıklara (savaşa katılmama hususunda verdiği) izni, 2- Bedir esirlerinden fidye alması. Bunlar üzerine şu âyet indi:

"Allah seni affetsin... niçin onlara izin verdin" (Tevbe: 9/43).

İbnu Cerir de tefsirinde "Allah ve âhiret gününe inananlar mallarıyla, canlarıyla savaşmak istemeleri sebebiyle geri kalmak için senden izin istemezler" (Tevbe, 44) mealindeki ayet hakkında İbnu Abbâs (radiyallahu anhümâ)'ın şu açıklamasını kaydeder: "Bu ayet, münâfıkların, özürsüz olarak savaştan geri kalmak için izin talep etmeleriyle ilgilidir, bu taleplerini açıklamaktadır, (mü'minlerle ilgili değildir). Cenab-ı Hakk şöyle buyurarak mü'minleri mâzur addetmiştir: "... Bazı işleri için (mü'minler) senden izin isterlerse, içlerinden dilediğine izin ver..." (Nur, 62).

Beyhakî, Sünen'inde İbnu Abbas (radiyallahu anhümâ)'ın: "Allah ve âhiret gününe inananlar... geri kalmak için senden izin istemezler" (Tevbe, 44) âyeti, Nur suresinde yer alan şu mealdeki ayetle neshedilmiştir: "Doğrusu Allah'a ve Peygamberine inanan mü'minler, Peygamberle beraber bir işe karar vermek için toplandıklarında ondan izin almaksızın gitmezler... Allah şüphesiz bağışlar, merhamet eder" (Nur, 62).

Görüldüğü üzere bizzat İbnu Abbas'tan mezkur âyetlerle ilgili olarak iki farklı rivayet kaydedilmiştir. Taberi'nin kaydına göre âyetlerin müte-alliki farklıdır, Beyhakî'nin kaydına göre, biri nasih, diğeri mensuhtur.

Her iki âyetin de muhkem olduğunu söyleyenler âyetlerin arasını şöyle cemediler: "Mü'minler Allah'a tâat ve düşmanlarıyla cihad hususunda ellerinden gelen gayreti göstermiyorlar, bundan geri kalmak için izin istemiyorlardı. Kazara birine bir mâzeret âriz olsa o vakit geri kalmak için izin istiyordu. İşte bu durumda, "... İçlerinden dilediğine izin ver..." (Nur, 62) âyeti mucibince, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) izin verip vermemekte muhayyerdi."⁸⁵⁶

20- وعن أبي مسعود البدرى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ: [لَمَّا نَزَلَتْ آيَةُ الصَّدَقَةِ كُنَّا نَحَامِلُ عَلَى ظَهْرِنَا؛ فَجَاءَ رَجُلٌ فَتَصَدَّقَ بِشَيْءٍ كَثِيرٍ، فَقَالُوا مُرَاءٍ، فَجَاءَ رَجُلٌ فَتَصَدَّقَ بِصَاعٍ، فَقَالُوا إِنَّ اللَّهَ لَعَنِي عَنْ صَاعٍ هَذَا. فَنَزَلَتْ: الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ يَجِدُونَ إِجْهَادَهُمْ آيَةً]. أخرجهُ الشَّيْخَانُ وَالنَّسَائِيُّ .

20. (650)- Ebu Mes'ud el-Bedrî (radiyallahu anh) anlatıyor: "Sadaka vermeyi emreden âyet (Tevbe, 103) nâzil olduğu zaman biz (ücret mukabilinde) sırtlarımızda yük taşıyor (bu yolla bir şeyler kazanıp ondan sadaka

⁸⁵⁵ Ebu Davud, Cihad: 171, (2771); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/544.

⁸⁵⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/544-545.

veriyor)duk. Bir adam (Abdurrahman İbnu Avf) gelerek çok miktarda bağışta bulundu. (Münâfıklar dedikodu yaparak onun hakkında, gösteriş yapıyor), mürâi dediler. Hemen şu âyet nazil oldu: "Sadaka vermekte gönülden davranan mü'minlere dil uzatan ve ancak ellerinden geldiği kadar verebilenlerle alay eden kimselere bu davranışlarının cezasını Allah verir. Onlara can yakıcı azab vardır" (Tevbe, 79).⁸⁵⁷

AÇIKLAMA:

Müminler, Tevbe suresinde gelen: "Mallarının bir kısmını, kendilerini temizleyip artacak sadaka olarak al..." (103. âyet) mealindeki ayetten başka Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın "Kim bir sadakada bulunursa kıyamet günü o sâyede lehinde şehâdette bulunacağım.", "Askerî bir sefer hazırlığındayım, bağışta bulunun" gibi, Ashab'ı sadaka vermeye teşvik eden talepleri üzerine, herkes imânına göre tasaddukta bulunur.

Rivayetlere göre, bu meydana ibretli hadiseler de cereyan eder:

Son derece siyah, bodur, çirkin bir zat gelerek gösterişli bir deve hediye eder. Münâfıklar birbirine kaşgöz işareti yaparak: "Devesi kendisinden daha hayırlı" diyerek alay ederler. Bu söz kulağına gelen Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) "Yalan söylüyorsun. O senden de, devesinden de daha hayırlı" diye cevap verir.

Bir rivâyette, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sadaka talebi üzerine herkesin birşeyler getirdiği, en sonunda da (Ebu Heyseme el-Ensârî adında) fakir bir zâtın bir sâ' miktarında hurma getirerek: "Ey Allah'ın Resulü ben de bir sâ' hurma getiriyorum. Bunu bir gece sabaha kadar su çekerek kazandım. Kazancım aslında iki sâ' idi. Bir sâ'mı aileme bıraktım, birini de buraya getirdim" der. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kabul buyurarak, bunun toplanan hurma yığınının içerisine serpilmesini emreder. Bâzı münâfıklar adamla alay ederek: "Allah ve Resulü senin bir sâ' hurmana muhtaç değil, senin bir sâ'ın ne işe yarar!" derler.

En sonunda Abdurrahman İbnu Avf sekiz bin dirhemlik malının yarısını bağışlar, yarısını kendine ayırır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ona da: "bağışladığımı da, kendine ayırdığımı da Allah mübârek etsin" duasında bulunur. Münâfıklar onun için kaşgöz işaretleri yaparak "Vallahî Abdurrahman riyâkarlık yapıyor" derler.

İşte bunun üzerine gelen vahiy hem tek sâ'lık hurma tasadduk eden miskin adamı, hem de dört bin dirhemlik büyük meblağ tasadduk eden Abdurrahman İbnu Avf'ı (Allah her ikisinden de râzî olsun) samimiyetleri hususunda tebrie ederek şu vahyi indirir: "Sadaka vermekte gönülden davranan mü'minlere dil uzatan ve ancak ellerinden geldiği kadar verebilenlerle alay eden kimselere bu davranışlarının cezasını Allah verir."

Ayetteki "ellerinden geldiği kadar verebilenler" ifadesiyle fakirliği sebebiyle bir sâ' hurma verebilen kimsenin kastedildiğini âlimler belirtmektedir.

Bir başka rivâyette, riyâkarlıkla itham edilen cömertler arasında yüz vask hurma bağışlayan Âsım İbnu Adiy (radiyallahu anh)'in de bulunduğu belirtilir.

İmkânsızlığı sebebiyle çok az verebilen kimselerden Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ne derece memnun kalıp mütehasis olduğunu belirtmek için, Nesâî'de kaydedilen bir rivayeti aynen aktarıyoruz: "Ebû Hüreyre (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Tek bir dirhem hayırla yüz bin dirhem önüne geçti!" Yanındakiler, Ey Allah'ın Resulü bu nasıl olur? dediler.

- "Şöyle ki", diyerek açıkladı: "Bir adam vardır, sâdece iki dirheme sahiptir, ondan birini alır tasadduk eder. Bir adam vardır pek çok malı mülkü vardır tasadduk eder. Bir adam vardır pek çok malı mülkü vardır, servetinin yanına varır, yüz bin dirhemini alır ve bağışlar. (İşte öbürü hayırda bunu geçer.)"

Demek ki, Allah yanında kazanılan kıymet bağışlanan miktara bakmıyor, himmete, niyete, fedâkarlığa bakıyor. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bir sâ'lık hurmayı diğer hurma yığına "serptirmesi" de bize mânidar geldi. Sanki onunla teberrük kastetmiştir.⁸⁵⁸

21- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: [لَمَّا تُوْفِيَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي بِنِ اسْمَاءَ ابْنُهُ إِلَى النَّبِيِّ # فَسَأَلَهُ أَنْ يُعْطِيَهُ قَمِيصَهُ يُكْفَى فِيهِ أَبَاهُ فَأَعْطَاهُ؛ ثُمَّ سَأَلَهُ أَنْ يُصَلِّيَ عَلَيْهِ فَقَامَ # لِيُصَلِّيَ عَلَيْهِ. فَقَامَ عُمَرُ فَأَخَذَ بِنُؤْبِ النَّبِيِّ #. فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ: تُصَلِّيَ عَلَيْهِ وَقَدْ نَهَاكَ رَبُّكَ أَنْ تُصَلِّيَ عَلَيْهِ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ # إِنَّمَا خَيْرَنِي اللَّهُ تَعَالَى فَقَالَ: اسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً؛ وَسَأَزِيدُ عَلَى السَّبْعِينَ. قَالَ إِنَّهُ مُنَافِقٌ؛ فَصَلَّى عَلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ # فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: وَ نَصَلَّ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا وَ تَقَمَّ عَلَى قَبْرِهِ. إِلَى قَوْلِهِ: فَاسْفُونَ]. أخرجہ الخَمْسَةُ إِبْرَاهِيمَ دَاوُدَ وَ زَادَ التِّرْمِذِيُّ: فَتَرَكَ الصَّوْمَ عَلَيْهِمْ .

⁸⁵⁷ Buhârî, Zekât: 10, İcâre: 13, Tefsir, Berâe: 11; Müslim, Zekat: 72, (1018); Nesâî, Zekât: 48. (5, 59); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/546.

⁸⁵⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/546-547.

21. (651)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: Abdullah İbnu Übey İbni Selül öldüğü zaman oğlu (radıyallahu anh) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın huzur-i âlilerine çıkıp, mübârek gömleklerini babasına kefen olarak vermesini talep etti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) talebi kabul edip verdi. Bunun üzerine, babasının cenâzı namazını kıldırvermesini talep etti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu talebi de kabul etti ve namaz kıldırmak üzere kalktı. Ancak, Hz. Ömer (radıyallahu anh) kalkarak Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın elbisesinden tuttu ve: "Ey Allah'ın Resülü, Rabbin seni, ona namaz kılmaktan men etmişken, sen nasıl ona namaz kılarısın?" diye müdahale etti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Allah beni muhayyer bırakmıştır, zira: "Onların ister bağışlanmasını dile, ister dileme, birdir. Onlara yetmiş defa bağışlanma dilesen de Allah onları bağışlamayacaktır" (Tevbe, 80) buyurmaktadır. Ben yetmişden de fazla bağışlama talebinde bulunacağım" dedi. Hz. Ömer (radıyallahu anh): "Ama, o münâfıktır!" dedi.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buna rağmen onun ardından namaz kıldı. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk şu âyeti inzâl buyurdu: "Onlardan ölen hiç kimse için ebediyen namaz kılmayacaksın, mezarı başında da durmayacaksın. Çünkü onlar Allah ve Resûlüne inanmadılar, fâsık olarak öldüler" (Tevbe, 84).

Hz. Ömer (radıyallahu anh) der ki: "Sonra o gün Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a karşı izhar ettiğim cür'ete hayret ettim. Allah ve Resülü daha iyi bilirler." (Bu son cümlenin İbnu Abbas'ın sözü olma ihtimali de mevcuttur)⁸⁵⁹

Tirmizî'nin rivayetinde şu ziyâde var: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu ayetten sonra münâfıkların cenâze namazını kılmadı."⁸⁶⁰

Not: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın münâfıkların liderine karşı bu davranışındaki siyâsî gayeyi anlayabilmek için 641 numaralı hadisle ilgili olarak kaydettiğimiz makalenin görülmesi gerekir.⁸⁶¹

22- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [نَزَلَتْ هَذِهِ آيَةٌ فِي أَهْلِ قُبَاءَ: فِيهِ رَجَالٌ يُجْبُونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ. قَالَ كَانُوا يَسْتَنْجُونَ بِالْمَاءِ فَنَزَلَتْ هَذِهِ آيَةٌ فِيهِمْ]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ .

22. (652)- Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Şu âyet Kuba halkı hakkında nâzil olmuştur: (Meâlen): "Orada, arınmak isteyen insanlar vardır. Allah arınmak isteyenleri sever" (Tevbe, 108).⁸⁶²

AÇIKLAMA:

Kuba; Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) devrinde Medine'ye yakın bir köy idi. Günümüzde şehre birleşmiş ve bir mahallesi olmuştur.

Katâde'den yapılan rivayete göre bu âyet inince Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"- Allah sizi temizlik hususunda medhettmektedir, bu ilâhî iltifata mazhariyetin sebebi nedir?" diye sorar. Şu cevabı verirler:

"- Biz, büyük ve küçük abdesti bozduktan sonra su ile yıkarız."

Alimlerimiz: "Bu âyet temizliği ve nezâfeti sevenlere ilahî bir övgüdür, temizlik hem beşerî bir mürüvvet hem de şer'î bir vazifedir" demiştir.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) büyük abdest için çıkınca berâberinde su taşırdı. Ancak önce taşla istinca yapar, sonra da su ile yıkar. Dinimiz mak'adın yıkanmasını vâcib kılmamıştır, ancak bulaşan pisliğin azaltılmasını vâcib kılmıştır. Vacib olan elbise ve bedenine necâsetten temizlenmesidir. Mak'adın yıkanmasını vacib kılmayı bir rahmet, bir kolaylıktır. Zira her zaman her yerde su bulmak müşkil ve hattâ imkânsız olabilir. Taş, pamuk, paçavra gibi şeylerle kaba pisliğin alınması vecibinin yerine gelmesi için yeterli ise de yıkamayı ısrarla teşvik etmiş ve bizzat âyet-i kerime ile Rabbimiz övmüştür. Efdâl olanı Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yaptığı gibi önce kaba pisliği almak, sonra da yıkamaktır. Doğrudan yıkamak da dinin emrini yerine getirmek için yeterlidir. Eski âlimlerimiz yazı malzemesi olarak hazırlanan kâğıtların istinca için kullanılmasına fetva vermemişlerdir. Ancak, günümüzde bu maksatla hazırlanmış olan ve esâsen yazı malzemesi olarak kullanılması da mümkün olmayan hijyenik kâğıtların istincâda istimâli tecviz edilmiştir.⁸⁶³

⁸⁵⁹ Buhâri, Cenaiz: 85, Tefsir, Berâe: 12; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe: 25, (2400), Sıfâtul-Münâfıkîn: 3, (2744); Tirmizî, Tefsir: 3096 H.; Nesâî, Cenâiz: 69, (4, 68).

⁸⁶⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/548-549.

⁸⁶¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/549.

⁸⁶² Tirmizî, Tefsir, Berâe (3099); Ebu Dâvud, Tahâret: 23 (44); İbnu Mâce, Tahâret: (357); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/549.

⁸⁶³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/549-550.

23- وعن علي بن أبي طالب رضي الله عنه قال: [سَمِعْتُ رَجُلًا يَسْتَغْفِرُ بَوَيْهِ وَهُمَا مُشْرِكَانِ. فَقُلْتُ: أَتَسْتَغْفِرُ بَوَيْكَ وَهُمَا مُشْرِكَانِ؟ فَقَالَ: اسْتَغْفِرُ أَبْرَاهِيمَ بِيهِ وَهُوَ مُشْرِكٌ. فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِرَسُولِ اللَّهِ # فَنَزَلَتْ: مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ أَلِيَّةَ].
أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِيُّ وَالنَّسَائِيُّ .

23. (653)- Ali İbnu Ebi Talib (radiyallahu anh) anlatıyor: "Ben, müşrik olan anne babası için, Allah'tan af ve mağfiret dileyen birini gördüm. Kendisine: "Sen müşrik olan anne baban için istiğfarda mı bulunuyorsun, (olur mu bu?)" dedim. Adam bana: "(Niye olmasın, Kur'an-ı Kerim'de) Hz. İbrahim (aleyhisselam) müşrik olan babası için istiğfar etmektedir" diye cevap verdi.

Ben durumu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a anlattım. Bunun üzerine şu mealdeki âyet indi: "Cehennemlik oldukları anlaşıldıktan sonra, akraba bile olsalar, puta tapanlar için mağfiret dilemek Peygambere ve müminlere yaraşmaz. İbrahim'in, babası için mağfiret dilemesi, sâdece ona verdiği bir sözden ötürü idi. Allah'ın düşmanı olduğunu anlayınca ondan uzaklaştı..." (Tevbe: 9/113-114).⁸⁶⁴

AÇIKLAMA:

Dinimiz insanları iman ve küfür açısından taksim eder: İnanmayanlar ayrı bir millettir, inananlar da ayrı bir millettir. Mü'minler iman bağıyla kardeşirler. Renk, dil, meslek, memleket ayrılığı din kardeşliğine hiçbir zarar vermez. İman yönünden farklı olan baba-evlat veya kardeşler arasında gerçek yakınlık yoktur. Kur'an-ı Kerim bu meseleye sâdece Hz.İbrahim'le onun babası Âzer'in misalini vermez. Hz. Nuh ile sapıklardan olan oğlunun örneği de çarpıcı bir misaldir. Hz. Nuh, oğlunun da kurtulmasını talep ettiği zaman Cenâb-ı Hakk: "Ey Nuh, o, katiyyen senin âilenden değildir..." (Hud, 46) buyurmuştur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) İslâm'a dâvet mektupları yazdığı zaman mektuplara esselâmu aleyküm diye başlamazdı. Çünkü, selam bir duadır, muhâtab için Allah'tan bir nevi rahmet talep edilmektedir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu durumdaki selamı şöyle idi: Esselâmu alâ meni't tebea'lhüdâ.. yani " selam hidâyete tabi olanlara olsun."

Sadece mektuplarda değil, günlük karşılaşma anlarında, gayr-ı müslimlerle selamlaşma adabı da farklıdır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Müslümanların selâm vermede acele etmemelerini, onlar selam verince de: "Ve aleyküm" diyerek selamı almalarını emreder. Bu "Sizin üzerinize de olsun" demektir.

Aynı düşünce ile, fıkıh kitaplarımız, gayr-i müslimlerle karışık yaşanan yerlerde, dilenciler dilenirken, yanlışlıkla rahmet duası yapmasın diye, evlerin dışarıdan bakınca anlaşılacak şekilde farklı kılınması gereğinden bahsederler.

Hayatta olan gayr-ı müslimlerle beşerî münâsebetler esnasında, gereğinde, yapılacak en iyi dua Allah'tan hidayet talebidir.

Bu meselenin İslâmî âdabtaki ehemmiyetini tebârüz ettirmek için şunu da kaydedelim: Hadis ve tefsir kitaplarımız, yukarıda kaydettiğimiz, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı ve mü'minleri müşrikler lehine istiğfardan meneden âyetin nüzul sebebi olarak bir başka vak'adan daha bahseder: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın amcası Ebû Tâlib, vefat ederken, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bütün ısrarına rağmen kelime-i şehâdeti telâffuz etmez.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ziyâdesiyle üzülür. Çünkü amcasının çok yardımını görmüş, en zor günlerde himayesinden faydalanmıştır. Hatta bir bakıma, "İslâm onun himayesi ile filizlenmiş, kök atmıştır" denebilir. Bunları düşünen Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Allah beni yasaklayıncaya kadar affin için yalvaracağım" diyerek istiğfarda ısrar etmek ister. İşte bunun üzerine "Cehennemlik oldukları anlaşıldıktan sonra, akraba bile olsalar puta tapanlar için mağfiret dilemek Peygambere ve mü'minlere yaraşmaz..." âyeti ile "(Ey Muhammed!) Sen sevdiğini doğru yola erdirmezsin. Ama Allah dilediğini doğru yola erdirtir..." meâlindeki âyet nâzil olur (Kasas, 56).⁸⁶⁵

24- وعن ابن شهاب قال: [أَخْبَرَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ كَعْبٍ وَكَانَ قَائِدَ كَعْبٍ مِنْ بَنِيهِ حِينَ عَمِيَ. قَالَ: وَكَانَ أَعْلَمَ قَوْمِهِ وَأَوْعَاهُمْ، حَدِيثِ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ # قَالَ: سَمِعْتُ كَعْبَ بْنَ مَالِكٍ يُحَدِّثُ حَدِيثَهُ حِينَ تَخَلَّفَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ # فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ. قَالَ كَعْبٌ: إِنِّي لَمْ أَتَخَلَّفَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ # فِي غَزْوَةِ عَرَاهَا قَطُّ إِفِي غَزْوَةِ تَبُوكَ غَيْرَ أَنِّي قَدْ تَخَلَّفْتُ فِي غَزْوَةِ بَدْرٍ وَ لَمْ يُعَاتَبْ أَحَدًا تَخَلَّفَ عَنْهَا، إِنَّمَا خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ #

⁸⁶⁴ Tirmizî, Tefsir, Berâc: (3100); Nesâî, Cenâiz: 102, (4, 91); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/550.

⁸⁶⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/550-552.

وَالْمُسْلِمُونَ يُرِيدُونَ عِيرَ قُرَيْشٍ حَتَّى جَمَعَ اللَّهُ تَعَالَى بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ عَدُوِّهِمْ عَلَى غَيْرِ مِيعَادٍ، وَلَقَدْ شَهِدْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ # لَيْلَةَ الْعَقَبَةِ حِينَ تَوَاقَفْنَا عَلَى الْمَسْجِدِ، وَمَا أَحَبُّ أَنْ لِي بِهَا مَشْهَدٌ بَدْرٌ، وَإِنْ كَانَتْ بَدْرٌ أَذْكَرَ فِي النَّاسِ مِنْهَا، وَكَانَ مِنْ خَبْرِي حِينَ تَخَلَّفْتُ عَنْ تَبُوكَ أَنِّي لَمْ أَكُنْ قَطُّ أَقْوَى وَآيَسَرَ مِنِّي حِينَئِذٍ، وَاللَّهِ مَا جَمَعْتُ قَبْلَهَا رَاحِلَتَيْنِ قَطُّ حَتَّى جَمَعْتُهُمَا فِي تِلْكَ الْعَزْوَةِ، وَلَمْ يَكُنْ رَسُولُ اللَّهِ # يُرِيدُ عَزْوَةً إِوْرَى بِغَيْرِهَا، حَتَّى كَانَتْ تِلْكَ الْعَزْوَةُ فَعَزَاهَا رَسُولُ اللَّهِ # فِي حَرِّ شَدِيدٍ، وَاسْتَقْبَلَ سَفَرًا بَعِيدًا وَمَقَاوِرَ، وَاسْتَقْبَلَ عَدُوًّا كَثِيرًا فَجَاءَ لِلْمُسْلِمِينَ أَمْرُهُمْ لِيَتَأَهَّبُوا أَهْبَةً عَزَوْهُمْ وَأَخْبَرَهُمْ بِوَجْهِهِمُ الَّذِي يُرِيدُ، وَالْمُسْلِمُونَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ # كَثِيرٌ يَجْمَعُهُمْ كِتَابٌ حَافِظٌ: يَرِيدُونَ بِذَلِكَ الدِّيَانَ. قَالَ كَعْبٌ: فَقُلَّ رَجُلٌ يُرِيدُ أَنْ يَتَغَيَّبَ إِظْنَ أَنْ ذَلِكَ سِيخْفِي مَا لَمْ يَنْزِلْ فِيهِ وَحْيٌ؛ وَكَانَ ذَلِكَ حِينَ طَابَتِ النِّمَارُ وَالظِّلُّ فَأَنَا إِلَيْهَا أَصْعَرُ، فَتَجَهَّزَ رَسُولُ اللَّهِ #

وَالْمُسْلِمُونَ مَعَهُ، وَطَفَّقْتُ أُعْدُوا لِكَيْ أَتَجَهَّزَ مَعَهُمْ فَأَرْجِعُ وَلَمْ أَفْضِ شَيْئًا، وَأَقُولُ فِي نَفْسِي أَنَا قَادِرٌ عَلَى ذَلِكَ إِنْ أَرَدْتُ؛ فَلَمْ يَزَلْ ذَلِكَ يَتِمَادِي بِي حَتَّى اسْتَمَرَّ بِالنَّاسِ الْجِدُّ. فَأَصْبَحَ رَسُولُ اللَّهِ # غَادِيًا وَالْمُسْلِمُونَ مَعَهُ وَلَمْ أَفْضِ مِنْ جِهَارِي شَيْئًا، ثُمَّ غَدَوْتُ فَرَجَعْتُ وَلَمْ أَفْضِ شَيْئًا؛ فَلَمْ يَزَلْ ذَلِكَ يَتِمَادِي حَتَّى أَسْرَعُوا وَتَفَارَطَ الْعَزْوُ فَهَمَمْتُ أَنْ أُرْتِحِلَ فَأَدْرِكُهُمْ؟ فَيَا لَيْتَنِي كُنْتُ فَعَلْتُ؛ ثُمَّ لَمْ يُقَدَّرْ لِي ذَلِكَ. وَطَفَّقْتُ إِذَا خَرَجْتُ فِي النَّاسِ بَعْدَ خُرُوجِ رَسُولِ اللَّهِ # يُحْزِنُنِي أَنْ أَرَى لِي أَسْوَةً إِرْجُ مَغْمُوصًا عَلَيْهِ فِي النَّفَاقِ أَوْ رَجُلٌ مِمَّنْ عَدَرَ اللَّهُ تَعَالَى مِنَ الضُّعَفَاءِ، وَلَمْ يَذْكُرْنِي رَسُولُ اللَّهِ # حَتَّى بَلَغَ تَبُوكَ فَقَالَ وَهُوَ جَالِسٌ فِي الْقَوْمِ: مَا فَعَلَ كَعْبُ بْنُ مَالِكٍ؟ فَقَالَ رَجُلٌ مِنْ بَنِي سَلَمَةَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ حَبَسَهُ بُرْدَاهُ وَالنَّظْرُ فِي عِطْفِيهِ؛ فَقَالَ لَهُ مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ بِئْسَمَا قُلْتَ. وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ إِخْيَارًا. فَسَكَتَ رَسُولُ اللَّهِ #، فَبَيْنَا هُوَ عَلَى ذَلِكَ رَأَى رَجُلًا مُبْيِضًا يَزُولُ بِهِ السَّرَابُ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: كُنْ أَبَا حَيْثِمَةَ. فَإِذَا هُوَ أَبُو حَيْثِمَةَ مَنُصَارِي، وَهُوَ الَّذِي تَصَدَّقَ بِصَاعٍ مِنْ تَمْرٍ حِينَ لَمَزَهُ الْمُنَافِقُونَ. قَالَ كَعْبٌ: فَلَمَّا بَلَغَنِي أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ # قَدْ تَوَجَّهَ قَافٍ مِنْ تَبُوكَ حَضَرَنِي بَيْتِي فَطَفِئْتُ أَنْذَكُرَ الْكَذِبَ. وَأَقُولُ: بِمِ أَخْرَجُ مِنْ سَخَطِهِ عَدَا؟ وَاسْتَعِينُ عَلَى ذَلِكَ بِكُلِّ ذِي رَأْيٍ مِنْ أَهْلِي. فَلَمَّا قِيلَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ # قَدْ أَظَلَّ قَادِمًا زَاخَ عَنِّي الْبَاطِلَ حَتَّى عَرَفْتُ أَنِّي لَنْ أَنْجُو مِنْهُ بِشَيْءٍ أَبَدًا. فَأَجْمَعْتُ صِدْقَهُ، وَأَصْبَحَ رَسُولُ اللَّهِ # قَادِمًا، وَكَانَ إِذَا قَدِمَ مِنْ سَفَرٍ بَدَأَ بِالْمَسْجِدِ فَرَكَعَ فِيهِ رَكَعَتَيْنِ ثُمَّ جَلَسَ لِلنَّاسِ، فَلَمَّا فَعَلَ ذَلِكَ جَاءَهُ الْمُخَلَّفُونَ فَطَفِقُوا يَعْتَذِرُونَ إِلَيْهِ وَيُخْلِفُونَ لَهُ، وَكَانُوا بِضَعَةِ وَثَمَانِينَ رَجُلًا. فَقَبِلَ مِنْهُمْ عَنِيهِمْ فَبَايَعَهُمْ وَاسْتَعْفَرَ لَهُمْ، وَوَكَّلَ أَمْرَهُمْ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى حَتَّى جِئْتُ. فَلَمَّا سَلَّمْتُ تَبَسَّمَ تَبَسُّمَ الْمُغْضَبِ. ثُمَّ قَالَ: تَعَالَ؟ فَجِئْتُ حَتَّى جَلَسْتُ بَيْنَ يَدَيْهِ. فَقَالَ: مَا خَلَّفَكَ؟ أَلَمْ تَكُنْ قَدِ ابْتَعْتَ ظَهْرَكَ؟ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَاللَّهِ إِنِّي لَوْ جَلَسْتُ عِنْدَ غَيْرِكَ مِنْ أَهْلِ الدُّنْيَا لَرَأَيْتُ أَنِّي سَأَخْرُجُ مِنْ سَخَطِهِ بِعُدْرٍ. لَقَدْ أُعْطِيتُ جَدًّا، وَلَكِنِّي وَاللَّهِ لَقَدْ عَلِمْتُ لَنْ حَدَّثْتُكَ الْيَوْمَ حَدِيثَ كَذِبٍ تَرْضَى بِهِ عَنِّي لِيُوشِكَنَّ اللَّهُ تَعَالَى أَنْ يُسَخِّطَكَ عَلَيَّ، وَلَنْ حَدَّثْتُكَ حَدِيثَ صِدْقٍ تَجِدُ عَلَيَّ فِيهِ إِنِّي رَجُؤُا عَفْوُ اللَّهِ تَعَالَى فِيهِ. وَاللَّهِ مَا كَانَ لِي مِنْ عُدْرٍ. وَاللَّهِ مَا كُنْتُ قَطُّ أَقْوَى وَآيَسَرَ مِنِّي حِينَ تَخَلَّفْتُ عَنْكَ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: أَمَا هَذَا فَقَدْ صَدَّقَ فَقَمَّ حَتَّى يَقْضِيَ اللَّهُ تَعَالَى فِيكَ؛ فَفَمْتُ: وَثَارَ رَجَالٌ مِنْ بَنِي سَلَمَةَ فَاتَّبَعُونِي. وَقَالُوا: وَاللَّهِ مَا عَلِمْنَاكَ أَنْذَبْتَ ذَنْبًا قَبْلَ هَذَا، لَقَدْ عَجَزْتَ أَنْ تَكُونَ اعْتَذَرْتَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ # بِمَا اعْتَذَرَ إِلَيْهِ الْمُخَلَّفُونَ، فَقَدْ كَانَ كَافِيًا ذَنْبِكَ اسْتِعْفَارُ رَسُولِ اللَّهِ # لَكَ؛ قَالَ فَوَاللَّهِ مَا زَالُوا يُؤْنِبُونِي حَتَّى أَرَدْتُ أَنْ أَرْجِعَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ # فَأَكْذَبَ نَفْسِي. قَالَ: ثُمَّ قُلْتُ هَلْ لَقِيَ مَعِيَ هَذَا أَحَدٌ؟

قالوا: نَعَمْ. رَجَعْنَا قَامًا مِثْلَ مَا قُلْتُمْ، وَقِيلَ لَهُمَا مِثْلَ مَا قِيلَ لَكَ؟ قُلْتُ مَنْ هُمَا؟ قَالُوا: مَرَارَةُ بِنُ الرَّبِيعِ الْعَامِرِيِّ، وَهَلْ بِنُ أُمِّيَّةَ الْوَاقِفِي. فَذَكَرُوا لِي رَجُلَيْنِ صَالِحَيْنِ قَدْ شَهِدَا بَدْرًا فِيهِمَا أَسْوَةٌ. قَالَ: فَمَضَيْتُ حِينَ ذَكَرُوا هُمَا لِي، وَنَهَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الْمُسْلِمِينَ عَنِ كَمِنَا أَيُّهَا الثُّنَّةُ مِنْ بَيْنِ مَنْ تَخَلَّفَ عَنْهُ، فَاجْتَنَبْنَا النَّاسَ، وَتَغَيَّرُوا لَنَا حَتَّى تَنَكَّرْتُ لِي فِي نَفْسِي، رَضْتُ فَمَا هِيَ بِأَرْضِ أَلْتِي أَعْرِفُ. فَلَبِثْنَا عَلَى ذَلِكَ خَمْسِينَ لَيْلَةً. فَأَمَّا صَاحِبَايَ فَاسْتَكَانَا وَقَعَدَا فِي بُيُوتِهِمَا بِيَكْيَانٍ. وَأَمَّا أَنَا فَكُنْتُ أَشَبَّ الْقَوْمِ وَأَجْلَدَهُمْ: فَكُنْتُ أَخْرَجُ وَأَشْهَدُ الصَّلَاةَ وَأَطُوفُ فِي السُّوقِ فَتُكَلِّمُنِي أَحَدٌ، وَأَنَّى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَاسْلَمَ عَلَيْهِ وَهُوَ فِي مَجْلِسِهِ بَعْدَ الصَّلَاةِ. فَأَقُولُ فِي نَفْسِي هَلْ حَرَكْتُ شَفْتَيْهِ بِرِدِّي السَّمِ أَمْ؟ ثُمَّ أَصَلَى قَرِيبًا مِنْهُ وَأَسَارَفُهُ النَّظْرَ فَإِذَا أَقْبَلْتُ عَلَى صَدْرِي نَظَرَ إِلَيَّ، وَإِذَا انْفَقْتُ نَحْوَهُ أَعْرَضَ عَنِّي حَتَّى إِذَا طَالَ عَلَيَّ ذَلِكَ مِنْ جَفْوَةِ الْمُسْلِمِينَ مَشَيْتُ حَتَّى تَسَوَّرْتُ جِدَارَ حَائِطِ أَبِي قَتَادَةَ، وَهُوَ ابْنُ عَمِّي، وَأَحْبَبُ النَّاسِ إِلَيَّ، فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ؟ فَوَاللَّهِ مَا رَدَّ عَلَيَّ السَّلَامَ، فَقُلْتُ لَهُ: يَا أَبَا قَتَادَةَ أَنْشُدْكَ بِاللَّهِ! هَلْ تَعْلَمُ أَنِّي أَجِبُ اللَّهَ وَرَسُولَهُ؟ قَالَ فَسَكَتَ فَعُدْتُ فَنَاشِدْتُهُ فَسَكَتَ، فَعُدْتُ فَنَاشِدْتُهُ. فَقَالَ: اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ. فَفَاضَتْ عَيْنَايَ وَوَلَّيْتُ حَتَّى تَسَوَّرْتُ الْجِدَارَ. فَبَيْنَمَا أَنَا أَمْشِي فِي سُوقِ الْمَدِينَةِ إِذَا نَبْطِي مِنْ نَبْطِ الشَّامِ مِمَّنْ قَدِمَ بِطَعَامٍ يَبِيعُهُ فِي الْمَدِينَةِ يَقُولُ: مَنْ يَدُلُّ عَلَيَّ كَعْبُ بْنُ مَالِكٍ؟ قَالَ: فَطَفِقَ النَّاسُ يُشِيرُونَ لَهُ إِلَيَّ حَتَّى جَاءَنِي فَدَفَعَ إِلَيَّ كِتَابًا مِنْ مَلِكِ غَسَّانَ، وَكُنْتُ كَاتِبًا فَقَرَأْتُهُ؟ فَإِذَا فِيهِ: أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّهُ قَدْ بَلَغَنَا أَنَّ صَاحِبَكَ قَدْ جَفَاكَ وَلَمْ يَجْعَلْكَ اللَّهُ

بِدَارِ هَوَانٍ وَوَضِيعَةٍ، فَالْحَقُّ بِنَا نُوَاسِكُ. فَقُلْتُ حِينَ قَرَأْتُهُ: وَهَذَا أَيْصًا مِنَ الْبَاءِ؛ فَتَيَمَّمْتُ بِهِ التُّنُورَ فَسَجَرْتُهُ حَتَّى إِذَا مَضَتْ أَرْبَعُونَ مِنَ الْخَمْسِينَ وَاسْتَلْبَثْتُ الْوَحْيَ فَإِذَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَأْتِينِي فَقَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَأْمُرُكَ أَنْ تَعْتَزَلَ أَمْرًا تَكُ. قَالَ فَقُلْتُ: أَطَلَّقَهَا أَمْ مَاذَا أَفْعَلُ؟ قَالَ: بَلْ اعْتَزَلْهَا فَتَقَرَّبْهَا. وَأَرْسَلَ إِلَيَّ صَاحِبِي بِمِثْلِ ذَلِكَ، قَالَ فَقُلْتُ: مَرَّاتِي: الْحَقِّي بِأَهْلِكَ فَكُونِي عِنْدَهُمْ حَتَّى يَقْضِيَ اللَّهُ تَعَالَى فِي هَذَا أَمْرًا. وَجَاءَتِ امْرَأَةٌ هَلَالُ بِنُ أُمِّيَّةَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ هَلَالَ بِنُ أُمِّيَّةَ شَيْخٍ ضَائِعٍ لَيْسَ لَهُ خَادِمٌ. فَهَلْ تَكْرَهُ أَنْ أُخْدَمَهُ؟ قَالَ: وَلَكِنْ يَقْرَبَنَّكَ. قَالَتْ: إِنَّهُ وَاللَّهِ مَا بِهِ حَرَكَةٌ إِلَى شَيْءٍ، وَاللَّهِ مَا زَالَ يَبْكِي مُنْذُ كَانَ مِنْ أَمْرِهِ مَا كَانَ إِلَى يَوْمِهِ هَذَا. فَقَالَ لِي أَهْلِي: لَوْ اسْتَأْذَنْتَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فِي أَمْرٍ تَكُ؟ فَقَدْ أَذِنَ امْرَأَةٌ هَلَالَ أَنْ تَخْدَمَهُ. فَقُلْتُ: اسْتَأْذَنُ فِيهَا. وَمَا يُدْرِينِي مَا يَقُولُ؟ وَأَنَا رَجُلٌ شَابٌ. فَلَبِثْتُ بِذَلِكَ عَشْرَ لَيَالٍ فَكَمَلْنَا خَمْسُونَ لَيْلَةً مِنْ حِينَ نَهَى عَنِ كَمِنَا. فَصَلَّيْتُ صَلَاةَ الْفَجْرِ صَبَاحَ خَمْسِينَ لَيْلَةً عَلَى ظَهْرِ بَيْتٍ مِنْ بُيُوتِنَا، فَبَيْنَمَا أَنَا جَالِسٌ عَلَى الْحَالِ الَّتِي ذَكَرَ اللَّهُ تَعَالَى مِنَّا، قَدْ ضَاقَتْ عَلَيَّ نَفْسِي وَضَاقَتْ عَلَيَّ أَرْضُ بَمَا رَحِبْتُ، سَمِعْتُ صَوْتَ صَارِخٍ أَوْفَى عَلَيَّ جَبَلٍ سَلَعُ يَقُولُ بِأَعْلَى صَوْتِهِ: يَا كَعْبُ بْنُ مَالِكٍ أَبْشِرْ. قَالَ: فَخَرَرْتُ سَاجِدًا وَعَلِمْتُ أَنَّ قَدْ جَاءَ فَرَجٌ، وَأَذِنَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ النَّاسَ بِتَوْبَةِ اللَّهِ

عَلَيْنَا حِينَ صَلَّى صَلَاةَ الْفَجْرِ. فَذَهَبَ النَّاسُ يُبَشِّرُونَنَا فَذَهَبَ قَبِيلُ صَاحِبِي مُبَشِّرُونَ، وَرَكَضَ إِلَيَّ رَجُلٌ فَرَسًا وَسَعَى سَاعَ مَنْ أَسْلَمَ قَبِيلِي فَأَوْفَى عَلَيَّ الْجَبَلِ فَكَانَ الصَّوْتُ أَسْرَعَ مِنْ الْفَرَسِ. فَلَمَّا جَاءَنِي الَّذِي سَمِعْتُ صَوْتَهُ يُبَشِّرُنِي نَزَعْتُ لَهُ ثَوْبِي فَكَسَوْتُهُمَا إِيَّاهُ بِبِشَارَتِهِ، وَاللَّهِ مَا أَمْلِكُ غَيْرَهُمَا يَوْمَئِذٍ. فَاسْتَعْرَثُ ثَوْبَيْنِ فَلَبِسْتُهُمَا وَأَنْطَلَقْتُ أَنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ. فَتَلَقَانِي النَّاسُ فَوْجًا فَوْجًا يُهَنِّئُونَنِي بِالتَّوْبَةِ حَتَّى دَخَلْنَا الْمَسْجِدَ فَإِذَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ حَوْلَهُ النَّاسُ، فَقَامَ طَلْحَةُ ابْنُ عُبَيْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَهْرُولُ حَتَّى صَافَحَنِي وَهَنَانِي. وَاللَّهِ مَا قَامَ إِلَيَّ رَجُلٌ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ غَيْرُهُ فَكَانَ كَعْبُ بْنُ سَاسَاهَا لَطْلَحَةً قَالَ فَلَمَّا سَلَّمْتُ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ قَالَ وَهُوَ يَبْرُقُ وَجْهَهُ مِنْ السُّرُورِ: أَبْشِرْ بِخَيْرِ يَوْمٍ مَرَّ عَلَيْكَ مُنْذُ وَلَدْتِكَ أُمَّكَ. قَالَ: فَقُلْتُ أَمِنْ عِنْدِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَمْ مِنْ

عِنْدِ اللَّهِ؟ قَالَ: بَلْ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ تَعَالَى: قَالَ: وَكَانَ رَسُولَ اللَّهِ # إِذَا سَرَّ اسْتَتَارَ وَجْهُهُ فَكَأَنَّهُ قَطَعَهُ قَمَرًا. قَالَ: وَكُنَّا نَعْرِفُ ذَلِكَ. فَلَمَّا جَلَسْتُ بَيْنَ يَدَيْهِ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ إِنَّ مِنْ تَوْبَتِي أَنْ أَنْخَلِعَ مِنْ مَالِي صَدَقَةً إِلَى اللَّهِ وَإِلَى رَسُولِ اللَّهِ قَالَ أَمْسِكْ عَلَيْكَ بَعْضَ مَالِكَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكَ. فَقُلْتُ: فَإِنِّي أَمْسِكُ سَهْمِي الَّذِي بِخَيْبَرَ. وَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى إِنَّمَا نَجَانِي بِالصِّدْقِ، وَإِنْ مِنْ تَوْبَتِي أَنْ أَحَدِّثَ إِصْدَقًا مَا بَقِيَتْ. فَوَاللَّهِ مَا أَعْلَمُ أَحَدًا مِنَ الْمُسْلِمِينَ أَبْهَهُ اللَّهُ تَعَالَى فِي صِدْقِ الْحَدِيثِ مُنْذُ ذَكَرْتُ ذَلِكَ لِرَسُولِ اللَّهِ # أَحْسَنَ مِمَّا أَبْهَيْتَنِي، وَاللَّهِ مَا تَعَمَّدْتُ كِدْبَةً مُنْذُ قُلْتُ مَا قُلْتُ لِرَسُولِ اللَّهِ #،

وَإِنِّي رَجَوُ أَنْ يَحْفَظَنِي اللَّهُ تَعَالَى فِيمَا بَقِيَ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ حَتَّى بَلَغَ إِنَّهُ بِهِمْ رُؤُفٌ رَحِيمٌ. وَعَلَى الثَّانَةِ الَّذِينَ خُلِفُوا حَتَّى إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ أَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ. حَتَّى بَلَغَ اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ. قَالَ كَعْبٌ: وَاللَّهِ مَا أَنْعَمَ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيَّ مِنْ نِعْمَةٍ قَطُّ بَعْدَ إِذْ هَدَانِي لِي سَمًا عَظَمَ فِي نَفْسِي مِنْ صَدَقِي رَسُولِ اللَّهِ # أَنْ أَكُونَ كَذِبْتُهُ فَأَهْلَكَ كَمَا هَلَكَ الَّذِينَ كَذَبُوا. إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى قَالَ لِلَّذِينَ كَذَبُوا جِئْنَا بِالنَّوَى شَرًّا مَا قَالَ، قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: سَيُخْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ إِذَا انْقَلَبْتُمْ إِلَيْهِمْ لِنَعْرَضُوا عَنْهُمْ فَأَعْرَضُوا عَنْهُمْ إِنَّهُمْ رَجَسٌ وَمَا وَاهُمْ جَهَنَّمَ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ. يَخْلِفُونَ لَكُمْ لِتَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنْ تَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ يَرْضَى عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ. قَالَ كَعْبٌ: كُنَّا خُفْنَا أَيُّهَا الثَّانَةِ عَنْ أَمْرِ أَوْلِيكَ الَّذِينَ قَبِلَ مِنْهُمْ رَسُولُ اللَّهِ # حِينَ خَلَفُوا لَهُ فَبَايَعَهُمْ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمْ، وَأَرْجَأَ رَسُولُ اللَّهِ # أَمْرَنَا حَتَّى قَضَى اللَّهُ تَعَالَى فِيهِ بِذَلِكَ. قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: وَعَلَى الثَّانَةِ الَّذِينَ خُلِفُوا، وَلَيْسَ الَّذِي ذَكَرَ مِمَّا خُلِفْنَا تَخْلَفْنَا عَنِ الْعَزْوِ وَإِنَّمَا هُوَ تَخْلِيفُهُ إِيَّانَا وَإِرْجَاؤُهُ أَمْرًا عَمَّنْ خَلَفَ لَهُ وَاعْتَدَرَ إِلَيْهِ فَقَبِلَ مِنْهُ. أخرجها الخمسة «الرَّاحِلَةُ» الجمل والناقة القويان على الحمل و«السفار» والتورية «إخفاء الشيء وإظهار غيره» «والمفاوز» جمع مفازة، وهي البرية الفقيرة «وَجَّ لِلنَّاسِ أَمْرَهُمْ» أظهره «وَوَجَّهَهُمْ» جهتهم التي يستقبلونها ومقصدهم. «وَالصَّعْرُ» بمهملتين مفتوحتين الميل. «والتَّهْجِيرُ» المبادرة إلى الشيء في أول وقته. «وَاسْتَمَرَ بِالنَّاسِ الْجِدُّ» أي تتابع اجتهاد في السير.

«وَالْتَمَادِي» التغافل والتأخر. «وَتَفَارَطَ الْعَزْوُ» تباعد، وأشار به إلى ما بينه وبينهم من المسافة. «وَوَطِفَتْ» مثل جعلت. «وَأَسْوَهُ» بضم الهمزة وكسرها: الندوة. «وَالْمَعْمُوصُ» المشار إليه بالعيب. «وَوَظَرَ فَنَنْ فِي عَطْفِيهِ» إذا أعجب بنفسه. «وَيَزُولُ بِهِ السَّرَابُ» أي يظهر شخصه خيا فيه. «وَاللَّمْزُ» العيب «وَالْقَافِلُ» الراجع من سفره إلى وطنه. «وَالنَّبْتُ» أشدُّ الحزن. «وَأُظِلَّ قَادِمًا» إذا دنا. «وَزَاحَ عَنِّي» زال. «وَأَجْمَعْتُ صِدْقَهُ» أي عزمت عليه. «وَالْمُخْلَفُونَ» المتأخرون عن الغزو. «وَالْبِضْعُ» ما بين الثبث إلى التسع من العدد. «وَكَلَّ سَرَائِرَهُمْ» ردها إلى علم الله. «وَالظُّهْرُ» هنا عبارة عما يركبه. «وَوَجَدَ» من الموجدة وهي: الغضب «وَالتَّانِيْبُ» الممة والتوبيخ. «وَأَسْتَكَانَتْ» الخضوع. «وَتَسَوَّرْتُ الْجِدَارَ» علوته. «وَالْمُضِيْعَةُ» مفعلة من الضياع وهو اطراح، ومثله الهوان. «وَالْمُؤَاسَاةُ» المشاركة والمساهمة في المعاش والرزق ونحوهما. «وَالْيَيْمُ» القصد. «وَأَسْتَلْبَيْتُ» أبطأ. «وَالرَّحْبُ» السعة. «وَأَوْفَى» أشرف. «وَسَلَعُ» جبل في المدينة. «وَالرَّكُضُ» ضرب الراكب الفرس برجله ليسرع العدو. «وَأَذَنُ» أعلم. «وَأَتَأَمَّمُ» أقصد. «وَالْفُوجُ» الجماعة من الناس. «وَيَبْرِقُ وَجْهَهُ» إذا لمع وظهرت عليه أمارات السرور. «وَأَنْخَلِعَ مِنْ مَالِي» أي أخرج من جميعه. وسمى جيش تبوك جيش العسرة، ن الناس ندبوا إليه في شدة الحر فعسر عليهم وكان وقت إدراك الثمار. «وَالرَّجْسُ» النجس. «وَأَرْجَأَ» التأخير.

24. (654)- Muhammed İbnu Şihab ez-Zührî anlatıyor: "Bana Abdurrahman İbnu Abdillah İbni Ka'b İbni Mâlik nakletti: Abdullah İbnu Ka'b -ki babası Ka'b gözlerini kaybettiği zaman kardeşleri değil, kendisi babasına rehberlik etmişti- kavmi içinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ashabının hadislerini en iyi bilen ve en iyi öğrenmiş olanıydı. Abdullah dedi ki: "Babam Ka'b İbnu Malik'in, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Tebük seferine çıktığı zaman, sefere katılmayı ile ilgili hikâyeyi kendisinden dinledim. Şöyle anlatmıştı: "Ben Tebük gazvesi hariç Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın çıkardığı gazvelerden hiçbirine katılmamazlık etmemiştim. Gerçi Bedir gazvesine iştirak etmedim. Ancak buna katılmayanlardan kimseyi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kınamadı. O seferde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ve Müslümanlar savaşı değil, Kureyş'in kervanını ele geçirmeyi düşünüyorlardı. Ne var ki Cenab-ı Hakk bunlarla düşmanı beklenmedik anda karşı karşıya getirdi.

Ben Akabe gecesinde İslâm'la müşerref olup ilk andlaşmayı yaptığımız esnada Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la beraberdim. Ben Akabe'de hazır bulunmayı Bedir'de hazır bulunmaya değişmem, halk Bedir gazasını Akabe biatından daha çok ansa da.

Benim Tebük seferinden geri kalışımla ilgili habere gelince, gerçekten ben hiçbir zaman, o sıradaki kadar güçlü ve zengin olmamışım. Allah'a kasmemle söylüyorum, daha önce hiçbir zaman iki devem olmamıştı. Ama o gazve sırasında iki tane binmeye mahsus devem vardı. Bir de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) gazaya niyet etti mi mübhem ifadeler kullanarak asıl hedefi belli etmezdi. Fakat bu gazvede öyle yapmadı. Çünkü Tebük seferi çok sıcak bir mevsimde oluyordu. Uzak bir seferi ve tehlikeleri göze almış, büyük bir düşmanı hedef edinmişti. Müslümanlar gazve hazırlıklarını tam yapsınlar diye durumu bütün ciddiyetle açıklamış, gidecekleri istikameti gizlemeksizin bildirmişti.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la sefere katılacak Müslümanlar pek çoktu. Askerlerin künyelerini kayıt defretmiyordu. Kayıt defterinden maksat künyelerin yazıldığı divandı." Ka'b (rivayetine devamla) der ki: "Pek az kimse gözden kaybolmayı (katılmamayı) arzu ediyordu. Bunlar da vahiy gelmedikçe, gizlendikleri, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tarafından bilinilemeyeceğini zanneden kimselerdi.

Bu gazve, tam meyvelerin erdiği, gölgelerin iyice tatlılaştığı bir zamana rastlamıştı. Ben de meyve ve gölgeye düşkün bir kimseydim.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ve Müslümanlar yol hazırlığı yaptılar. Ben de onlarla yol hazırlığı yapmak üzere sabahleyin evden çıkar (kararsızlık içinde) hiçbir şey yapmadan geri dönerdim. Kendi kendime: "Bu da bir şey mi, dilersem hazırlığı çabucak yapabilirim" diye teselli olur, avunurdum. Bu hâl böylece devam etti. Öyle ki, başkaları ciddi ciddi hazırlığını tamamlamıştı.

Derken Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ve Müslümanlar yola çıktılar. Ben hâlâ hiçbir hazırlık yapmamıştım. Yine hazırlık için gittim geldim ama bir şey yapmaya bir türlü elim varmıyordu. Bu hal de sürgü gitti. Askerler sür'atle yol aldılar. Gazve elimden kaçtı. Yine de yola çıkıp onlara kavuşmayı düşündüm. Keşke bunu yapsaydım. Bana bu da nasib olmadı.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Medine'den ayrıldıktan sonra halkın arasına çıkınca gördüğüm bir husus beni üzmeye başladı: Çarşıpazarda benim gibi kalanlar meyhanında gördüklerim ya münafıklık damgasını yemiş olanlardı veya zayıflıkları sebebiyle Cenâb-ı Hakk'ın mazur addettiği kimselerdi.

Öte yandan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da beni Tebük'e varıncaya kadar hiç anmamış. Orada kalabalığın arasında otururken: "Kâ'b İbnu Mâlik ne yaptı, (ondan ne haber var?)" diye sormuş. Benû Seleme'den birisi: "Ey Allah'ın Resülü, onu, yakışıklı iki elbisesi ve çalımla iki tarafına bakması (Medine'de) hapsedti" demiş. Muaz da ona şu cevabı vermiş: "Ne kötü konuşuyorsun. Ey Allah'ın Resülü Allah'a kasmem olsun Mâlik hakkında hayırdan başka bir şey bilmiyoruz" demiş.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sükût buyurmuşlar. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu durumda iken, uzaktan beyazlara bürünmüş bir adamın silüetini görür ve: "Bu gelen Ebu Heyseme olmasın!" der. Gerçektende o Ebu Heyseme el-Sari'dir. Yani, sefer hazırlığı sırasında bir sâ'lık hurma verdi diye münafıkların birbirlerine kaşgöz ederek istihzâ ettikleri zât⁸⁶⁶."

Kâ'b (sözlerine devamla) der ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Tebük'ten ayrılıp yola çıktığı haberi bana ulaştıncaya kadar keder ve üzüntüm tekrar arttı. Bir yalan hazırlamaya başladım. "Yarın, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın öfkesinden, ne söyleyerek kurtulabilirim?" diyordum. Bu hususta âilemde aklı başında herkesin fikrine müracat ediyordum.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın gelmesi yaklaştı dendiği zaman benden yanlış düşünceler zâil oldu. İyice anladım ki, hiçbir yalan asla beni kurtaramaz. Doğruyu söylemeye karar verdim. Derken Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir sabah Medine'ye geldiler. O, bir seferden dönünce ilk iş olarak mescide uğrar, iki rek'at namaz kılar, ondan sonra halka görünürdü. Bu gelişinde de namazını kılıp halkı kabul etmeye başlayınca sefere katılmayıp geride kalanlar gelip özür dilemeye, özürleri hususunda inandırıcı olmak için yeminler etmeye başladılar. Bunlar seksen kadar erkekti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onların özürlerini kabul ediyor, onlardan beyat alıyor, olara istiğfarda bulunuyor, işlerini Allah'a havale ediyordu.

⁸⁶⁶ Bunun hikâyesi 650.hadis in açıklamasında geçti.

Ben de geldim. Selam verdim. Selâmımı işitince öfkeli öfkeli tebessüm etti ve "Gel" dedi. Yaklaştım ve önüne oturdum.

"- Niye geride kaldın, sen (Akabe'de) biat edip itaatı sırtına almış değil miydin?" dedi. Ben şu cevabı verdim:

"- Evet ey Allah'ın Resulü! Ben senin değil de dünya ehlinde bir başkasının yanında oturmuş olsaydım, inandırıcı bir özür söyleyip, mutlaka öfkesini gidererek yanından ayrılırdım. Çünkü, Allah bana yeterli bir ifade gücü vermiş bulunmaktadır. Ancak, Allah'a kasem olsun kesinlikle inanıyorum ki, bugün sizi, benden razı kılacak bir yalan söylesem çok geçmeden Allah sizi bana öfkeliendirecektir. Size doğruyu söylesem bana kızacaksınız. Ama ben de o hususta Allah'tan af dilerim. Gerçeği söylüyorum, kasem olsun hiç bir özürüm yoktu. Vallahi başka hiç bir vakit, sizden geri kaldığım zamanki kadar güçlü ve zengin değildim."

Benim bu itirafım üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "İşte bu doğru konuştu" dedi ve bana da: "Kalk, Allah senin hakkında hükmedinceye kadar bekle!" buyurdu. Ben de kalktım. Benü Seleme'den bir kısım insanlar da koşarak beni tâkip ettiler ve bana:

"- Allah'a kasem olsun bundan önce herhangi bir günah işlediğini bilmiyoruz. Savaştan geri kalan diğerlerinin yaptığı gibi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın senin için yapacağı istiğfar bu günâhını affettirmeye yeterdi" dediler."

Mâlik (devamla) şunları anlattı: "Sonra: Benim vaziyetime düşen başka biri var mı? diye sordum. "Evet iki kişi daha tıpkı senin gibi itirafta bulundular. Onlara da sana söylenen söylendi" dediler.

"- Mürâre İbnu'r-Rebî el-Âmirî ile Hilâl İbnu Ümeyye el-Vâkıfî (radıyallahu anhümâ)" dediler. Bana çok sâlih iki kişi zikretmiş oldular. Bunlar Bedir gazvesinde bulunmuş, nümune-i imtisâl kişilerdi. Bunların ismini duyunca, geri gidip özür beyan etme fikrinden vazgeçtim.

Derken Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Müslümanlara gazveye katılmayanlardan sadece üçümüzle konuşmayı yasakladı. Bunun üzerine halk bizden çekindi ve yüz çevirdi. Öyle ki yeryüzü bana yabancılaştı. Dünya, önceden bilip tanıdığım dünya olmaktan çıktı.

Bu minval üzere elli gece geçirdik. Diğer iki arkadaşım, halktan uzaklaşıp evlerinde oturup ağlayarak vakit geçirdiler. Onlardan daha genç, daha güçlü olan ben dışarı çıkıyor, namazlara katılıyor, çarşı pazar dolaşıyordum. Ama kimse benimle konuşmuyordu. Bazan namazdan sonra, ashabıyla oturmakta olan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a uğrayıp selam veriyordum. İçimden, "Acaba, benim selamımı alarak dudaklarını kıpırdatır mı?" diye kendi kendime sorardım. Sonra yakınına durup namaz kılar, göz ucuyla da ona bakardım. Namaza durunca bana baktığını da görürdüm. Ama ben ona yönelecek olsam derhal benden yüzünü çevirirdi.

Müslümanların cefasından çektiğim bu ızdıraplı hal uzayınca bir gün dayanamayıp gittim. Ebû Katâde'nin bahçe duvarını aştım. O amcamın oğlu idi ve herkesten çok severdim. Yanına varınca selâm verdim. Hayret! Vallahi selâmımı almadı. Kendisine: Ey Ebû Katâde Allah aşkına söyle. Allah ve Resulü'nü sevdiğimi bilmiyor musun? dedim. Sustu, cevap vermedi. Tekrar Allah aşkına diye yemin verdim, yine konuşmadı. Üçüncü sefer Allah adına yemin verdim. Bu defa:

"- Allah ve Resulü daha iyi bilir!" dedi. Bunun üzerine gözlerimden yaş boşandı. Geri döndüm, duvarı aştım."

Ka'b hikâyesine devamla der ki: "(Bir gün) Medine çarşısında yürürken Medine'ye buğday satmaya gelmiş, Şam ahalisinden Nabâtî bir fellâh: "Ka'b İbnu Mâlik'i bana kim gösterecek?" diyordu. Halk beni ona gösterdi. Adam bana yaklaştı. Gassân Kralı'ndan bir mektup getirdi. Ben okumayazma bilirdim, hemen okudum. Mektupta şöyle diyordu: "Bana gelen habere göre arkadaşın sana sıkıntı veriyormuş. Allah seni hakâret görmek, sıkıntı çekmek için yaratmadı. Bize gel, sana iyi davranalım." mektubu okur okumaz: "Bu da bir başka belâ" dedim. Tandıra götürüp attım ve yaktım.

Nihayet bu (boğucu) elli günden kırkı geçmiş, (hakkımızda) vahiy de gecikmişti. Âniden Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın elçisi geldi. Bana: "Resulullah, hanımını terketmeni emrediyor" dedi. Ben: "Boşayacak mıyım, yoksa başka şekilde bir terk mi?" diye sordum. "Hayır, boşamıyacaksın, ondan ayrıl, sakın yaklaşma!" dedi.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) aynı haberi diğer iki arkadaşına da göndermişti. Hanıma: "Ailene dön, onların yanında kal, Allah bu meselede bir hüküm bildirinceye kadar da orada bekle" dedim.

Hilâl İbnu Ümeyye'nin hanımı Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a müracaat ederek: "Ey Allah'ın Resulü, Ümeyye İbnu Hilâl kendini kaybetmiş bir ihtiyardır, hizmetçisi de yoktur. Ona hizmetini yapıversem bir mahzuru var mı?" diye izin istemiş. Ve: "Hayır, hizmet edebilirsin, ancak sakın yakınlaşmada bulunma" cevabını almış. Kadın da: "Hayır ya Resulallah! Vallahi, zâten onda kımıldayacak mecal kalmadı. Vallahi cezalandığı günden şu âna kadar hiç ara vermeden habire ağlıyor" dedi.

Ailemden bazıları bana: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gidip hanımın, hizmetlerini yapıvermesi için izin istesen iyi olur. Nitekim o, Hilâl'in hanımına hizmet etmesi için müsaade etti" diye tavsiyede bulundu. "Hayır, dedim, böyle bir talepte bulunmayacağım. Bana ne diyeceğini nasıl bilebilirim, ben genç bir kimseyim."

Böylece sıkıntısı daha da artan on gece daha geçirdim. Konuşmaktan yasaklandığımızın üzerinden tam elli gece geçti. Ellinci gecenin sabah namazını evlerimizden birinin damında kılmıştım. Ben Allahu Teâlâ'nın hakkımızda belirttiği o dehşetli hâl içinde oturmuş duruyordum. Ruhum sıkılmış, bütün genişliğine rağmen dünya daralmıştı. Sanki bir cendere içerisindeydim. Bir ses işittim. Bu, Sel dağı üzerine çıkmış yüksek sesle bağırان birinin sesi idi. (Dikkat kesildim: bana sesleniyor ve):

- "Ey Kâ'b İbnu Mâlik müjde!" diyordu. Hemen secdeye kapandım. Hakkımızda bir kurtuluşun geldiğini anlamıştım.

Meğer Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Cenab-ı Hakk'ın bizi affettiğine dair müjdeli haberi o gün sabah namazında halka duyurmuş, halk da bize müjdelemek üzere koşmuş, bazıları da diğer iki arkadaşına gitmişmiş. Bir zat bana at koşmuştu, Eslemli biri de yaya olarak seğırtip dağa çıkmış... Tabii ki ses, attan daha hızlı yol aldı.

Müjdecî sesini duyduğum kimse bir müddet sonra bizzat yanıma gelince, derhal iki parça elbisemi çıkarıp müjde bedeli olarak kendisine giydirdim. Yemin olsun o gün için başka bir şeyim yoktu. Emanet iki giyecek te'min ettim, onları giyip, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı görmek arzusuyla dışarı fırladım. Yolda halk grup grup beni karşılıyor. Cenâb-ı Hakk'ın affi sebebiyle tebrik ediyordu.

Bu minval üzere Mescid'e geldim. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) etrafını saran ashabının ortasında oturuyordu.

Beni görünce Talha İbnu Ubeydillah (radiyallahu anh) kalktı, bana doğru koşup musafaha yaptı ve beni tebrik etti. Yemin olsun, onun dışında muhacirlerden başka kalkan olmadı."

Ka'b onun bu samimî davranışını ömrü boyu unutmayacaktır.

Kâ'b, (sözlerine devam ederek) şunları söyledi: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a selam verince memnuniyetten ışıl ışıl, mütebessim bir yüzle: "Müjdeler olsun! Annenden doğaldan beri yaşadığın en hayırlı gününü tebrik ederim" dedi. Ben hemen sordum:

- "Ey Allah'ın Resulü, bu sizin bağışladığınız bir lütuf mu, Cenâb-ı Hak'tan gelen bir lütuf mu?"

"- Hayır, Allah'tan gelen bir lütuf!" dedi.

Kâ'b, ilâveten dedi ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın vech-i mübarekleri, sürurlu anlarında, bir ay parçası gibi nurlanır ve parlardı. Biz, bunu derhal anlardık.

Ben önüne oturunca: "Ey Allah'ın Resulü! Mazhar olduğum bu af sebebiyle ne var ne yok bütün malımı Allah ve Resulü'ne bağışlıyorum" dedim.

"- Hayır, dedi. Hepsî olmaz, bir kısmını kendine ayır, bu senin için daha hayırlı."

"- Öyleyse, Hayber'deki hissemi kendime ayırıyor, gerisini bağışlıyorum" dedim ve ilâve ettim:

"Ey Allah'ın Resulü, biliyorum ki, Allah beni sıdkımdan, doğru sözlülüğümden dolayı kurtardı. Benim tevbemden biri de artık, yaşadığım müddetçe hep doğru söylemek olacaktır."

Allah'a yemin olsun, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bunu söylediğim günden beri, doğru söz hususunda, Allah'ın bana lutfettiği ihсандan daha güzeline mazhar olan birisini bilmiyorum. Yine Allah'a kâsem ederek söylüyorum, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a söz verdiğim günden beri bir kerecik olsun yalan söylemeyi düşünmedim. Geri kalan ömrümdede de Allah'ın beni yalandan korumasını diliyorum."

Kâ'b şunu da söyledi: "Bizimle ilgili olarak Allahu Teâlâ şu âyeti indirmişti:

"And olsun ki, Allah, sıkıntılı bir zamanda bir kısmının kalpleri kaymak üzere iken Peygambere uyan Muhâcirler'le Ensâr'ın ve Peygamber'in tevbelerini kabul etti. Tevbelerini, onlara karşı şefkatli ve merhametli olduğu için kabul etmiştir. Bütün genişliğine rağmen dünya onlara dar gelerek nefisleri kendilerini sıkıştırıp Allah'tan başka sığınacak kimse olmadığını anlayan, (savaşta) geri kalmış üç kişinin tevbelerini de kabul etti. Allah, tevbe ettikleri için onların tevbelerini kabul etmiştir. Çünkü O, tevbeleri kabul eden, merhametli olandır. Ey iman edenler! Allah'tan sakının ve doğrularla beraber olun!" (Tevbe, 117-119).

Kâ'b şunu da dermiş: "Allah'a yeminle söylüyorum, Allah beni İslâm'la şereflendirdikten sonra, bana göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a söylediğim doğru sözden daha büyük bir nimet vermemiştir. (Allah'ın bana lutfettiği birinci büyük nimeti İslâm'la müşerref olmam, ikinci büyük nimeti de Reshulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a doğru söz söylememi nasib etmiş olmasıdır). Aksi takdirde, diğer yalan söyleyenler gibi ben de helâk olacaktım. Nitekim Cenâb-ı Hak, vahiy indirdiği zaman, yalan söyleyenler hakkında, bir kimse için söylenebilecek en kötü şeyi söylemiştir. Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur: "Döndüğünüzde, kendilerine çıkışmamanız için, Allah'a yemin edeceklerdir. Siz onlardan yüz çevirin. Çünkü onlar pistirler. Yaptıklarının karşılığı olarak varacakları yer cehennemdir. Kendilerinden hoşnud olasınız diye, size yemin verirler. Siz onlardan razı olsanız bile, Allah yoldan çıkmış fasık kimselerden razı olmaz" (Tevbe, 95-96).

Kâ'b şunu söyledi: "(Resûlullah Tebuk seferinden döndüğü zaman, sefere katılmayanlar gidip özür diledikleri, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın da, yemin etmeleri üzerine özürlerini kabul buyurup kendileriyle bey'atlaşıp, haklarında istiğfarda bulunduğu kimselerden, biz üç kişi ayrı tutulmuş, (onların mazhar olduğu aftan istifade edememiştik.) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bizim işimizi, Allah hakkımızda hükmedinceye kadar tehir etmişti. Hakkımızda gelen âyette, Cenâb-ı Hakk'ın: "...geri kalmış üç kişi..." sözünden kasıd, savaştan geri kalmamız değildir, bu geri kalış Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hakkımızdaki hükmü geri bırakması, yemin ederek özür dileyenlerin özrünü kabul ettiği kimselerden ayrı tutmasıdır." [Buhârî, Vesâya 16, Cihâd 103, Menâkıb 23, Menâkıbu'l-Ensâr 43, Meğâzi 3, 78, Tefsir, Berâe, 17, 18, 19, İsti'zân 21, Eymân 24, Ahkâm 53; Müslim, Tevbe 53, (2769); Tirmizi, Tefsir, Berâe, (3101); Ebu Davud, Talâk 11, (2202), Cihâd 173, (2773), Nüzur 29, (3317); Nesâî, Talâk 18, (6, 152), Nüzur 37, (7, 22).]⁸⁶⁷

⁸⁶⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/14-21.

AÇIKLAMA:

Kâ'b İbnu Mâlik'le ilgili bu meşhur vak'anın yukarıdaki kıssasından âlimlerimiz pek çok ahkâm çıkarmışlardır. Mühimlerini kaydediyoruz:

- 1- Ganimet ümmet-i Muhammed'e mübahdır. Bedir gazvesinin gayesi belirtilirken: "Kureys'in kervanını ele geçirmek..." olarak ifade edilmiştir.
- 2- Bedir ve Akabe'ye iştirak edenlerin fazileti teyid edilmiştir.
- 3- İmamla bey'at muamelesi yapmak.
- 4- Yemin talebi olmadan yemin etmenin cevazı.
- 5- Gerektiği zaman, maksadın gizli tutulması.
- 6- Kaybedilen hayrın arkasından üzülme.
- 7- Üzgün kimsenin temennide bulunması.
- 8- Yanında birisi gıybet edince reddetmek, sükutla geçiştirmemek.
- 9- Bid'aya düşenleri terketmek.
- 10- İmâmın, gereğinde küsmek, konuşmayı kesmek suretiyle adamlarından bazılarını terbiye etmesi.
- 11- Seyahatten dönenin önce mescide uğrayıp iki rek'at namaz kılmasının müstehab oluşu.
- 12- Yabandan gelene halkın ilgi göstermesi, hoş geldin etmesi.
- 13, Zâhire göre hükmetmek, özürleri kabul etmek.
- 14- Haline ağlamanın müstehab oluşu.
- 15- Namazda gözü sağa sola kaydırmak namazı bozamaz.
- 16- Doğru söylemenin fazilet ve ehemmiyeti.
- 17- Dostun bahçesine izin istemeden girmenin cevâzı.
- 18- Niyet olmadıkça yazı sebebiyle talâk hasıl olmaz.
- 19- Allah ve Resûlüne itaat etmeyi dostların sevgisinden üstün tutmak.
- 20- Kadının kocasına hizmet etmesi.
- 21- Yasaklanan şeye düşmek için akla gelen muhtemel mahzurdan kaçınmak suretiyle ihtiyatlı, dikkatli olmak. Nitekim Kâ'b İbnu Mâlik bu mülâhaza ile, hanımının hizmetini kabul etmedi.
- 22- İçinde Allah'ın zikredildiği kâğıdı, maslahat hâlinde yakmanın cevazı.
- 23- Nîmetin yenilenmesi, kederin kalkması halinde müjdelenenin müstehab oluşu.
- 24- Mühim işler sırasında halkın imamın yanında toplanması.
- 25- İmam'ın arkadaşlarında hâsıl olan sevinç vesilesiyle sürûr izhâr etmesi.
- 26- Kederin kalkması esnasında bir şeyler tasadduk etmek.
- 27- Sabredememe korkusu varsa malın tamamını tasadduk etmeyi yasaklamak.
- 28- Müjde getirene elbise bağışlayarak onu mükâfaatlandırmanın cevazı.
- 29- Niyet hususunda yemin etmek.
- 30- Emânet eşya almanın cevazı.
- 31- Gelenle musafahalaşmak.
- 32- Gelene ayağa kalkmak.
- 33- Şükür secdesinin müstehablığı
- 34- Faydalandığı hayra devam etmeyi terketmemek vs.⁸⁶⁸

25- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا. [في قوله تعالى: اِنَّ تَنْفَرُوا يُعَذِّبُكُمْ عَذَابًا اَلِيْمًا. وَمَا كَانَ هَلِ الْمَدِيْنَةِ وَمَنْ حَوْلَهُمْ مِنْ اَعْرَابٍ اَنْ يَتَخَلَّفُوا عَنْ رَسُوْلِ اللهِ. نَسَخْتَهَا: وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُوْنَ لِيَنْفَرُوا كَافَّةً]. اَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ .

25. (655)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), "(Allah yolunda savaşa) çıkmazsanız Allah size can yakıcı azabla azâb eder..." (Tevbe, 39) ayeti ile, "Medinelilere ve çevrelerinde bulunan bedevilere, savaşta Allah'ın Peygamberinden geri kalmak, kendilerini ona tercih etmek yaraşmaz" (Tevbe, 120) âyetini şu âyet neshetmiştir: "Mü'minler toptan savaşa çıkmamalıdır. Her topluluktan bir tâifenin, dini iyi öğrenmek ve milletlerini geri döndüklerinde uyarmak üzere geri kalmaları gerekli olmaz mı?...". (Tevbe, 122). [Ebu Dâvud, Cihâd 19. (2503).]⁸⁶⁹

AÇIKLAMA:

⁸⁶⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/21-23.

⁸⁶⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/23.

Neshedildiği belirtilen ilk iki âyet, bütün mü'minlerin savaşa çıkmasını emretmektedir. Nâsîh olduğu belirtilen Tevbe suresinin 122. âyeti ise, herkesin savaşa katılmasını emretmiyor, bilakis bâzı mü'minlerin geride kalarak ilimle meşgul olmasını emretmektedir.

Bu âyetlerin neshi hakkında farklı yorumlar yapılmıştır. Meselâ: "Medinelilere ve çevrelerinde bulunan bedevilere, savaşta Allah'ın Peygamberinden geri kalmak, kendilerini ona tercih etmek yaraşmaz" meâlindeki âyet (Tevbe, 120) hakkında, Katâde: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e hastır, o savaşa çıkınca özrü olanlar dışında herkesin katılması vacibtir" der. Onun dışındaki imamlar ise, savaşa katılmasında Müslümanlar için zaruret olmayan kimselerin ondan geride kalmasını teeviz etmişlerdir.

Öte yandan, Evzaî, İbnu'l-Mübârek, İbnu Câbir, Said İbnu Abdilaziz gibi bazıları: "Bu âyet, bu ümmetin evvel ve âhir, her nesline bakmaktadır" demişlerdir.

İbnu Zeyd'in de: "Bu âyet Müslümanların az olduğu devreye aittir, çoğaldıkları zaman Cenâb-ı Hak neshetmiştir ve dileyenin geride kalmasını mübah kılmıştır" demiştir.

Nasîh olduğu belirtilen ve mü'minlerin toptan savaşa katılmamalarını emreden âyetin (Tevbe, 122) nüzul sebebiyle ilgili olarak İbnu Abbas (radiyallahu anhümâ) şunu anlatır: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) savaşa çıkınca Medine'de özür sahipleriyle münafıklardan başka kimse kalmazdı. Tebuk dönüşü nazil olan âyetler, savaşa katılmayanları çok şiddetli bir dille kınamıştı. Bundan sonra mü'minler toptan seferlere katılmaya başladılar ve Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı Medine'de yalnız bıraktılar. Bunun üzerine Cenab-ı Hak: "Mü'minler toptan savaşa çıkmamalıdır. Her topluluktan bir tâifenin dini iyi öğrenmek ve kavimlerini geri döndüklerinde uyarmak üzere geri kalmaları gerekli olmaz mı?" (Tevbe, 122) buyurarak duruma müdâhale etti. Yani hepsinin sefere katılması câiz değildi. Bir kısmı sefere çıkarken, bir kısmı Medine'de Resûlallah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hizmetinde kalmalıydı. Çünkü, ulaşılan bu yeni safhada gazve ve cihada ihtiyaç olduğu gibi, gelmekte olan vahiyleri, ahkâmları, sünneti zabtedip öğrenecek, sonra da savaştan döneceklerle öğretecek kimselere de ihtiyaç vardı.

Ve öyle yapıldı.

Kur'an-ı Kerim, böylece asker sınıfının yanibaşında, ilmiye sınıfının da düşünülmesine dikkat çekmiş olmaktadır.⁸⁷⁰

26- وعن نجدة بن نقيع. قال: [سألتُ ابنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا عَنْ هَذِهِ آيَةِ: اِنْفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا. قَالَ: فَأَمْسَكَ عَنْهُمْ الْمَطَرُ فَكَانَ عَذَابَهُمْ]. أخرجهُ أَبُو دَاوُد.

26. (656)- Necdet İbnu Nâki' diyor ki: "İbnu Abbas (radiyallahu anhümâ)'a şu âyet hakkında sordum: "(Allah yolunda cihada) çıkmazsanız, Allah size can yakıcı azâbla azâb eder..." (Tevbe, 39). Şu açıklamayı yaptı: "Allah onlardan yağmuru kesti. Böylece (kuraklık Allah'ın onlara takdir ettiği) azabları oldu." [Ebû Dâvud, Cihâd 19, (1506) H.]⁸⁷¹

⁸⁷⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/23-24.

⁸⁷¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/25.